

Middeleeuwse Verzamelhandschriften
uit de Nederlanden

Deel 10
Band 2

Het Weense arteshandschrift 2

Weense arteshandschrift

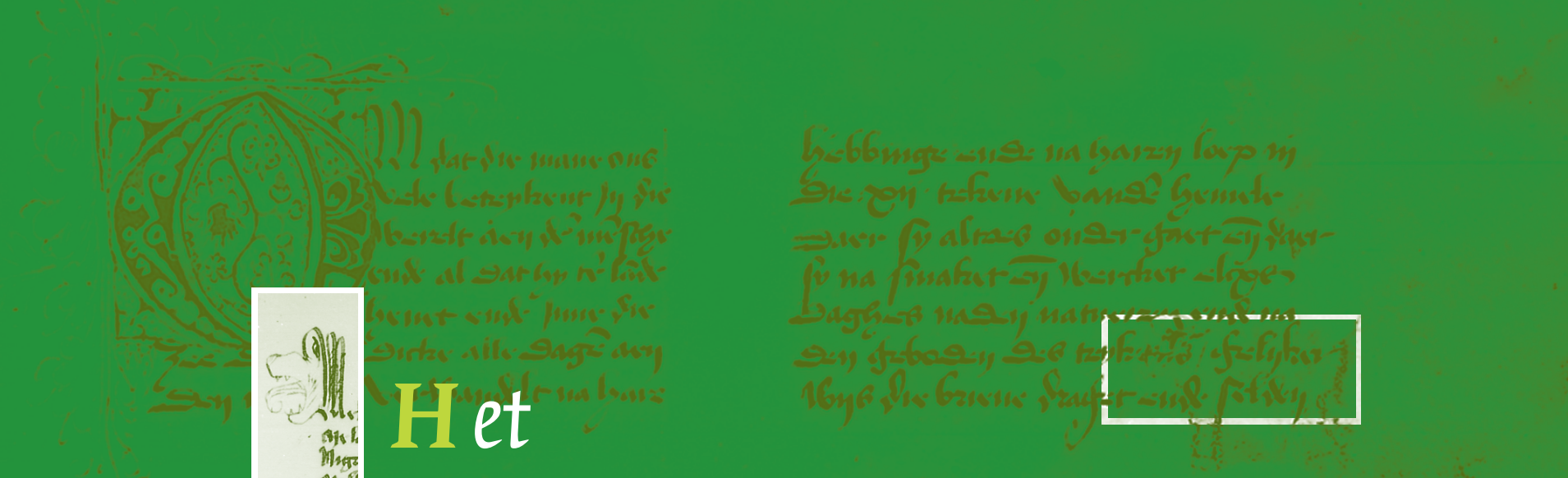

Hs. Wenen,
Österreichische Nationalbibliothek
2818

Band 2

Uitgeverij Verloren
Constantijn Huygens Instituut

Het

Het Weense arteshandschrift, band 2

Surugia magna de magistro Bruno
de legoburgensi

Omnium exarchinge dicitur Andrus
venerabilis huiusmodi longi generis
sattu in bades dat se dicitur coru
operibaten boerden honden besuimen
een nuttelike practische van chirurgien
gegadert vitz keru van Galien va
Amiana van Almosar van Albaru
casi van Galu en van aderen vradel
onduy huydey / En al est dat se huy
den hadde gedaen om aderen huy
delike sakey, als god vordel vort al
tert wat se nochtan in drey v bage
te te volbrengte na myre machte du
my valesent waert vadesy omstien
almachtige god onduy sey loep da
gegheloo gonste En in sijn iare van
pmanatione 12 12 in die stede van
sunte pambel se brunt legoburgesi
cristen om te gene die tegelbaer
dige vordel vande chirurgien die
moet sijn gelooft en gebenedijt in
vontziden Amey / Dat omme
vort dat die tegelbaerdige vordel
sijn en practische vording by v en
tray gemethe uitspreke vording
en geprobleer te hoer / Die sonne
sijne kerunge vort gedaelt in vbor
vanden en in elke pende heb se vort
bescreut 20 capittelen by v vordel
men huyte sal mogen vording d'v
vordel seke by ordene volgend / Do
ren salme sien wat vording se en
vort af sy vort geset en vordel

maniere die vording moet vort
sijn En wat haer vording vort
en in haer vording saken dat sy
vort gedaelt

Surgia dicitur hantbardi in de
mestige hantbardi honden te
gesontheit / Of surugia is die kerst
instructie da medenye vordel
ker dat sijn die instructien daer
die meeste mede vordel vording
die vordel met vording dat
die vording et vording die of die
gode sijn se / Die kerst instructie
en die beste alse / G'vordel sijn
sijn datme die vording mach vort
vort met sijn me en sal hem met
vording met vording die ande
instructie se vordel alse / G'v
daerme met vording mach vort
die vording se salme archer satten
die vording dat vordel die
die vording gebuete vort vording
daer om haly se die vordel vordel
gode vording in vording hi met
kerst hantbardi die stede daer vordel
daer vording sijn en dan met
vording met vording haer vordel en
haer vording en sy en moet met
sijn vordel met vording en vordel
van sijn / Nochtan moet sy vording
vordel vordel in vordel se daer als
seer en vordel / Als in die vording
meest haer vordel vort sy moet vordel
sijn daer vording vording met vordel
vort omstien vort vording met na

Afb. 45. Wenen, ÖNB, 2818, f.169r (verkleind)

Het Weense arteshandschrift

Hs. Wenen,
Österreichische Nationalbibliothek,
2818

Band 2

Diplomatische editie bezorgd door
ERWIN HUIZENGA

Hilversum, Verloren, 2004

Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden

X, 2

Uitgegeven onder auspiciën van het Constantijn Huygens Instituut voor tekstedities en intellectuele geschiedenis der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen

Projectcommissie: W. van Anrooij, Leiden; H. Brinkman, Den Haag; H. van Dijk, Groningen; M. Kienhorst, Nijmegen; Th. Mertens, Antwerpen; en P.W.M. Wackers, Utrecht

Deze editie is tot stand gekomen met financiële steun van het farmaceutisch bedrijf Merck, Sharp en Dohme te Haarlem, dit ter gelegenheid van zijn 50-jarig bestaan in Nederland.

ISSN 0929-9866 / ISBN 90-6550-810-4

© Copyright 2004 Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam

Copyright foto's Österreichische Nationalbibliothek (Wenen)

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum, tel. 035-6859856, fax 035-6836557

Typografie: Rombus, Hilversum

Ontwerp binnenwerk: F.C. Bos, Amsterdam

Omslagontwerp: Het Lab – Arnhem, Josée Langen

Druk: Wilco, Amersfoort

Bindwerk: Van Waarden, Zaandam

169ra	CIRURGIA MAGNA DE MAGISTRO BRUNO- NE LEGOBURGENSI	[88]
4	O Mijn eerachtige vrient Andries vincentijn het is lange geleden dattu my bades / dat jc dy jn corten openbaren woerden woude beschriuen	1 4
8	gegadert vter leren van <i>Galiennus van Auicenna van Almosar van Albacu- casis van Haly ende van anderen</i> vroeden	8
12	ouden luyden / <i>Ende</i> al eest dat jct lans- zem hebbe gedaen om <i>anderen</i> hijn- derlike saken als god wael weet / al- toes was ic nochtans jn dien v beger- te te volbrengen na mijnre macht die	12
16	my verleent waert vanden ouersten almechtigen god onder den loep der godliker gonsten / <i>Ende</i> jn sijn jaer van	16
20	jncarnacione 1212 jn die stede van sunte pauwels jc <i>brunus legoburgensis</i> ernstich ouer te geuen die tegenwoer- dige wercken vander cyrurgien / die	20
24	moet sijn geloeft <i>ende</i> gebenedijt jn ewicheiden Amen Daer omme weet dat die tegenwoerdige wercken	24
28	sijn <i>ende</i> practijken waerdich by v <i>ende</i> ten gemeynre nutscappe vergadert <i>ende</i> gecopileert te hope / die somme sijnre lerynge wort gedeylt jn twee partijen / <i>ende</i> jn elck pertie heb ic voer	28
32	bescreuen 20 capittelen / byden wolcken men lichte sal mogen vijnden desmen wil soeken by ordene volgende Vo- ren salmen sien wat cirurgie js <i>ende</i>	32
	waer af sy wort geseit / <i>ende</i> wolcker	

169r *Geheel linksonder op het blad was eerst de katernsignatuur p j aangebracht; de p is doorgehaald met een diagonaal streepje, en vervangen door een c. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaaal geschreven katernsignatuur: D.*

169ra1 **CIRURGIA:** *De C is een cadelle, die met krullen en penwerk ver in de bovenmarge doorloopt.*

169ra1 **BRUNO:** *De B is een cadelle, die met krullen en penwerk ver in de bovenmarge doorloopt.*

169ra4 *vincentijn: De kopiüst heeft eerst vrincentijn geschreven, en toen de r met een diagonaal haaltje doorgehaald.*

169rb	manieren die wercluyden moeten wesen / ende wat hoer meynninge wort ende jn hoe menniger specien dat sy wort gedeylt	36
4	C irurgia dats hantwerck jn des mensahen lichame houdende ter gesontheit / O f cirurgia is die laetste jnstrument der medecijnen van wolcker dat sijn drie instrumenten daer die meester mede moet wederstaen die ziecheit / met nersticheit / dats dietepotus / et cirurgia diete / of die goede spijs is / D ie jerste jnstrument ende dat beste alsoe G alienus orus seggende sijn / datmen den mensche mach cureren met spijs / men en sal hem nyet cureren met pesoene D at ander jnstrument js dranck alsoe G alienus seit daermen met drancke mach cureren die leden soe salmen achter setten die cirurgie D at dorde daer die voerseide gebreken wort cirurgie daer om haly seit / D ie wil werden goet werckman jn cirurgien / hi moet jerste hanteren die stede daer vele goeder wercluyden sijn / ende dan met nersticheit merken hoer werken ende hoer eynden / ende hy en moet nyet sijn blode mer stout ende begrijpelick van synnen / N ochtan moeten sy saechtlike werken jn vreseliken steden als seer ende eydellen / A ls jn die hersene meest hoer werck valt / sy moeten wesen van goeden regemente / nyet droncken oncuytsche noch gierich/ mer natuerlick / gezynt / ende behendich / sy moeten wel wesen geleert byder letteren of ten mynsten vanden genen die	40
8		44
12		48
16		52
20		56
24		60
28		64
32		68
169va		

4	geleert sijn / of hy wort jn vresen die jn hoer cure coemt <i>ende</i> dicke verder- uent sijt altemael / Die <i>mennige</i> vanden <i>cirurgien</i> is werckende onder	72
8	3 <i>proprie</i> / alsoe te heilen dat gebro- ken js / <i>ende</i> te breken dat geheel js bouen <i>naturen</i> / <i>ende</i> af te doen datter ouertallich is <i>ende</i> dat jnt vleysche	76
12	<i>zenuwen</i> ofte been	80
16	M En sal jn desen boeck spreken <i>generaliken</i> van allen dingen die behoren ter <i>cirurgien</i> / wt gedaen bloet laten <i>ende</i> <i>ventosen</i> <i>ende</i> te <i>hanteren</i> der <i>scorfder</i> onder der <i>lasersche</i> <i>mensch-</i> <i>che</i> Want die <i>meesters</i> hebbense gevloen om haer <i>onsuerheit</i> / <i>ende</i> gelaten den <i>berbiers</i> <i>ende</i> den <i>wijuen</i>	84
20		88

DANDER PERTIE VAN BRUNUS

	<i>CAPITULUM PRIMUM</i> JS VANDEN PASSIEN OF SIECHEI- DEN DER OGHEN	
24	<i>CAPITULUM 2^M</i> VAN POLIPUS ENDE SIECHEIDEN DER NASEN	92
	<i>CAPITULUM 3^M</i> VAN SIECHEIDE DES MONTS LIPPEN TANDEN KELEN	
28	<i>CAPITULUM 4^M</i> VAN SIECHEIDE IN DIE OREN <i>CAPITULUM 5^M</i> IS EEN GHEMEYN SERMOEN ALDER APOSTEMEN	96
32	<i>CAPITULUM 6^M</i> WORT VANDEN TEIKENEN ENDE RIJPINGHE DER APOSTEMEN	100
169vb	<i>CAPITULUM 7^M</i> VAN SCROEFULEN ENDE CLIEREN GLANDULEN	
	<i>CAPITULUM 8^M</i> VAN NACCA ENDE MISQUANE DER MANS <i>MANLICHEIT</i>	104
4	<i>CAPITULUM 9^M</i> VAN JDRAPISIS OF WATER JNDEN BUYCK	
	<i>CAPITULUM 10^M</i> VAN RUPTURA CIFAC ENDE SCORFHEDE	

	CAPITULUM 11^M VAN HERNIA APOSTEMEN ENDE SEERTE DER CULLEN	108
8	CAPITULUM 12^M VAN MANS TE VUERNE	
	CAPITULUM 13^M VAN HERMOFRODITA BEIDE MANS ENDE WIJEN	112
12	CAPITULUM 14^M VAN WARTEN ENDE PORRI ENDE VUYLHEIDEN	
	CAPITULUM 15^M VAN EMOROYDARIS DAT SIJN SPENEN INT ZET	116
16	CAPITULUM 16^M VAN FISTULEN IN ANI OF INT ZET	
	CAPITULUM 17^M VANDEN STEEN IN DIE BLASE GHEWASSEN	
	CAPITULUM 18^M VANDEN CAUTERIEN OF BRANDEN TE MAKEN	120
20	CAPITULUM 19^M VAN VERBARNTHEIT IN WATER ENDE VAN VUER	
	CAPITULUM 20^M VAN SPASMA OFTE CRAMPEN	124
24	O Du mijn vrient na dat jck brunus jn die jerste pertie van desen boecke dy hebbe volmaect volcomelic van wonden broken ende ontbijdinge der heelheit sim- pelle ende gecomponeert Daer om 28 nv jn desen anderen pertie sal ic v beschriuen die cure van anderen siec- heiden of jn die leden comende van 32 bynnen ofte van buyten aen den lic- haem jn alsoe vele als der chirurgien toe behoert	128
170ra	VAN SIECHEIDEN DER OGHEN CAPITULUM 1^M	
4	D Ie siechede der ogen sijn jn mennyger manieren Want daer sijn tranen / zweringe / zwellin- ge / roethede / doecken / nagen / quetsin- ge / ende andere siecheden / die tranen	140

170r *Geheel linksonder op het blad was eerst de katersignatuur p 2 aangebracht; de p is doorgehaald met een diagonaal streepje, en vervangen door een c.*

170ra1 *VAN: Links van de V is een nors kijkend gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.*

170ra1 *SIECHEIDEN: De stok van de s is naar boven toe verlengd; OGHEN: de stok van de h is verlengd tot een cadelle met krullen.*

8	comen jn twe manieren van bynnen of van buyten / of van bynnen ten saken als van wateringe humoren da- lende vanden hoofde ten ogen van saken van buyten / als van blijscepen	144
12	<i>ende</i> dier gelijck / <i>Ende</i> weet dat die tra- nen comende van zaken van bynnen comen somtijt bijden clenen aderen soe nieset die pacient daer mede	148
16	<i>Ende</i> alst coemt biden ouersten aderen soe geuoelt die pacient jn die aderen des voerhoefts coenelinghe alser me- ren liepen <i>ende</i> jnden slaep / <i>Die</i> cure	152
20	jerst die sterket / daer na dwinget den hals met eender sachter scrode tot dat daer vertoget een ader / jn die middelt des voerhoefts <i>Daer</i>	156
24	na salmen hebben twe naelden met clenen draden <i>ende</i> stekense ouer die aderen / <i>ende</i> altoes wel voerhoeden dat men die aderen nyet en doersteket	160
28	<i>ende</i> die spacie tussen twee draden sal sijn drie dumen / dan salmen die adere tussen die draden ontwe snijden ter middelt <i>ende</i> laetse vol- comelic wael bloeden / dan salmen	164
32	beide die eynde der adere weder te gader cnopen metten twee voerseide draden datter nyet meer bloets wt en mach lopen / <i>ende</i> dan salmen jn die	168
170rb	wonde leggen cathaen of stoppe ge- net jn witte vanden eye / <i>ende</i> dan cure- ren voert gelijc een ander wonde	172
4	<i>Aldus</i> salmen doen jn die aderen des slaeps des hoefs alse die siecheit	176
8	js allene jnt een oge <i>Item</i> ten seluen salmen leggen een plaester opt voer- hoeft op den slaep vanden hoofde	180
12	om dat bloet te drogen <i>Recipe</i> aloe olibani viscose boli armenici achacia	

	mirra <i>ana</i> pulueret <i>ende</i> menget met rosen water of regen water / <i>ende</i> leg-	184
16	get daer op <i>Item</i> een goede colerie daer toe <i>Recipe</i> olibani masticis aloë epaticis amaticos litigerum <i>ana</i> pul- ueret <i>et conficus</i> met regen water	188
	VAN SIECHEIDE DER OGHEN	
20	P Ruricus of joecte der ogen daer toe gepuluert aloë epaticis <i>ende temperet</i> met witten wijnne <i>et aqua</i>	192
24	<i>rosarum ana</i> <i>ende</i> doet jnt oge gelijk colieren E nde geualt dat die tranen dalen biden clenen aderen des hersenbeckens soe salmen thoëft purgeren met me-	196
28	decijnen daer toe behorende Als pul- ueren van yra <i>pigra</i> of pillen aurea O eck moet hem die pacient wachten van allen vorschēn spisen tot dat ge-	200
32	droget sy / D aer sijn oeck onnatuer- like haerkijne jn die oge leden <i>ende</i> doense tranen eenpaerlick met dat sy die ogen prekelen daer af datmen	204
170va	moet wesen versien / ter curen / moet men die leden opbreken ternende <i>ende</i> treckende die haerkijne wt telcken met enen tangeskijn	208
4	S WELLINGHE ENDE ROETHEIT DER OGHEN	
8	D Aer na geuallet dat die ogen swellen <i>ende</i> werden roet / soe sal men bloet laten / <i>ende</i> becoelen die ogen met rose water <i>ende</i> wit colerie vanden eye / <i>ende</i> eest seer veroudert soe sal men thoëft sceren voren / <i>ende</i> dan drie	212
12	dumale bouen dat voerhoefde sal men snyden ouerdwers ten eynde vanden slape of van enen eynde ten anderen / Eest beide die ogen altoes	216
16	voerhoedende datmen nyet en quets die muselen jnden slaep vanden hoefde E nde alst heeft wael gebloet	220

20	salment conuerseren / ende daer na jn doen boter tot des die brant wt is / die zwere die die cauterie maecte ende dan voert te consolideren soe een ander wonde ende sy werden gecureert	224
24	Doecken op die ogen die men heit pannis / comen somtijt op die ogen van wonden of puysten pocken ende dan eest oncurabel Alsoe constantunis	228
28	seit / ende onderwijlen comet van enen humor van bynnen verclonte- rende jnt oge / ende dan moetmen be- sien weder het sy niwe ende dunne	232
32	Men maecht cureren met medecijne Eest out ende dicke met hantwerke Neemt succi van roden mancopi vir- ga pastoris ana doet met jnt oghe	236
170vb	gelijck colirium Eest noet van sterken medecijnen Maket puluer van sarcocolle amidum et camfora ana ende doet daer jn	240
4	Item ten seluen / tuchie dragme I spuma ma- ris testis oui ana dragme et antimonie cerusa ana dragme 1/2 Item ten seluen vylinge van	244
8	metael / gestellet 7 dage ter sonnen jn aceto ende dan droget hets goet daer toe / Vanden nagelen / Die	248
12	nagelen coemt jnt oge is van twe manieren / deen haert ende zenuach- tich soe abbacasis seit / ende die ander nyet haert noch zenuwich / Mer gelijk een	252
16	water vorsche dat is begonnen te vervriesen Ende die nagel begint jnden meesten hoeck / het meret lut- tel ende luttel doet dat bedect alle	256
20	die ziene Ende als dese nagel is haert ende zenuwich / soe salmen af doen met hantgewerke / Ende nochtan is dat wel	

170va25

Voor ogen is met een diagonale streep v doorgehaald.

170va34-35

vir-ga: De staart van de g is met een lange krul verlengd tot ver in de ondermarge.

170vb1

colirium: Opgelost naar de Latijnse tekst – zie Bruno Longoburgensis 1498, f.95ra.

170vb14

Voor water is met een diagonale streep ge doorgehaald.

	vreselick jn die oge / want het is	260
	tontsiene datmen dat vterste vanden	
24	oge mochte quetsen ende den mensche	
	verblijnden / Ende na mijnre macht soe	
	sal ic v dat leren aftrecken nader	264
	leringe der ouderen / ende dat is aldus	
28	Du salt dat hoeft des patients leg-	
	gen jn dijnen schoet ende ontdoen wij-	
	de dat seer oge ende du salts den na-	268
	gel vaen met eenre cleynre wimen die	
32	daer toe is gemaect ende lichtent op-	
	waert / ende dan nemen een naelde	
	ende doen daer jnne een perthaer	272
	ende enen sterken draet / ende dat eyn-	
171ra	de der naelden moet sijn een luttel	
	crom / dan suldi den nagel daerme-	
	de dorsteken ende bijndent metten	276
	drade ende lichtent opwaert / dan	
4	slaet die sijde der naelden dat gaet	
	ter sijden wtwaert metten drade ende	
	metten perthaer daer na suldijt af-	280
	snyden / dat daer blijft ten hoeck-	
8	waert vanden oge met eenre cleynre	
	schere / ende altoes wacht wel dat ghy	
	nyet en snijt tvleys dat is jnden	284
	hoeck des ogen / want daeraf soude	
12	comen een ewich loep van tranen	
	Ende alst aldus is gedwegen soe saltu	
	jnt oge werpen een luttel souts om	288
	te doen versmelten dat daer blijuet	
16	vanden nagele / ende du salter opleggen	
	cathoen genet jn wit vanden eye ende	
	jn olie rosarum datter gene heete apos-	292
	teme jn en wast / Ende eest dat ghy	
20	siet des ander daechs tsmorgens dat	
	oge verheyt soe suldy dese medecijn	
	daer op leggen tot dat die heete	296
	zweringe ewich is / Ende dit selue	
24	werck datmen heeft gedaen jnden	

	nagel machmen doen jn pannis ver- oudert <i>ende</i> verhaert Ende eest dat	300
28	die nagel is soe <i>dunne</i> datmen daer geen naelde jn en mach doen soe salment cureren metten medecijnen geseit jn den doeck voren / <i>ende</i> dat	304
32	die ogen ouertogen met ouervloey- enden vleys soe moetment wtwaert trecken met enen wyme <i>ende</i> snyden af behendelick met enen suptijlen	308
171rb	wapene tot datter nyet en blijuet Dan salmen doen jnt oge een luttel souts gestoten om te verteren datter bleef / <i>ende</i> dan daer op geleit cathoen	312
4	genet met wit <i>vanden eye</i> / tot dat die heete aposteme is gecesseert of gedaen Ende aldus salmen doen als oueruloeyende vleys coemt jnden	316
8	hoeck <i>vanden oge</i> Ende altoes soe moet- stu wachten dattu nyet en snijste dat natuerlike vleys om dat daer af quaem een ewich loep der tranen	320
12	ZEBEL Dicwijlen vergaderen <i>ende</i> onder- wenen aderen op die ogen roet <i>ende</i> heyt zebel dat belet dat siene /	324
16	<i>ende</i> dan eest dat die ogen nyet te seer daer af en vercrancken / noch datter oeck mede gene andere sieche- de en is soe saltu vergaderen die aderen	328
20	met een wyme <i>ende</i> ofsnyden met een schere / altoes verwachten datmen dat oge nyet en quetse / <i>ende</i> daer na jn dat oge werpen sout of ander corro- siue medecine om te verteren dat	332
24	daer is bleuen / <i>ende</i> dan legt op dat oge medecijne cesserende apostemen Dat geualt dicke dat dat bloet coemt	336
28	op dat oge van quetsinge <i>ende</i> dier gelijck/ <i>ende</i> daer des vele is soe sal-	

	men ierst bloet laten jn die hoeftade- re / ende daer na legget op dat oge	340
32	wederslaende medecine tot dat ver- gaen is Ende eest dattet daer mede nyet en vergaet soe salmen daer op leggen medecine om te vervorschen	344
171va	Men sal mengen puluer cynum met cera tegen dat vuer ende warm daer op leg- gen dicwijle vernyende tot dat dat	
4	bloet af sy / dat geualt jn som luyden dat die ogeleden verheilen / dan sal men dat ogelet opwaert heffen met enen wymen ende dan afslaan metten	348
8	witten / ende altoes wacht datmen dat oge nyet en quetset / dan druypt jnt oge sout water ende dwaet dat oge daermede / dan steect tussen den	352
12	ogelede ende den oge een wiecke van cathone dat sy nyet weder en verhei- len ende op dat oge saltu leggen dat witte vanden eye om te wachten van heeten apostemen	356
16		360
	DIE RIJSINGHE DES OGHEN	
	D At geualt somwijlen dat die ogen wtpuylen van alca noch- tan en coemt hem gene mesquame	364
20	jn die ogen / om die ogen weder jn te leyden salmen florieren achter dat die buyck is gelaxeert / daer na stel- len ventosen jnden hals sonder scerpen	368
24	die ¶ Ende op die ogen saltu leggen dwingende medecine alsoe is calcacia aloe olibani sarcocolle / ende dwinget met	
28	tussinelen alsoe vaste alst doge mach verdragen ende latent alsoe enen dach ende enen nacht / dan saltuut ontbijnden ende vijntstu dat oge weder te punte	372
32	gekeert soe wel / ende vijntstuut nyet soe moetstu die cure vernijden van	376

	alca alsoe alst voerseit js tot dattet ge- cureert js	
171vb	CATARACTE	380
	C Ataracte js een sluyt coemt on- der wijlen jn die ogen / <i>ende js een</i>	
4	water vergadert voer dat zien <i>vanden</i> oge <i>ende</i> belet dat zien meest alst is	384
	veroudert Ende dat water is van II manieren / daer af is dat ene cura- bel <i>ende</i> dat ander nyet Ende dat saltu	
8	aldus bekennen / Doet dien pacient luyken metten siecke oge <i>ende</i> dan	388
	wrijuet <i>van</i> buyten daer op wech <i>ende</i> weder / <i>ende</i> dan doet hem dat oge	
12	op doen met haesten / <i>ende</i> eest dattu siets dat water was van voer die	392
	siechede / <i>ende</i> dan weder daer op keert dat is curabel Mer eest dat hem dat	
16	water daer nyet en vermoit <i>van</i> voer	396
	dat sien <i>ende</i> daer mede is tsweractich dat is <i>oncurabel</i> Ende datter curabel	
20	js salmen aldus cureren Men sal den pacient doen luyken sijn gesonde oge	400
	<i>ende</i> daer op sijn hant leggen / dan sal men dat seer oge ontdoen jn die	
24	clare lucht <i>ende</i> vlaent af soet voerseit is in vngulam Mer dat weet dat	404
	vele meer vrese is dit af te doene dan die doeck Ende het coemt oeck	
28	dicke weder / arger dan te voren	408
	VAN POLIPUS CAPITULUM 2^m	
	P olipus is een oueruloeyende vleys vertogen jnt nederste	
32	deel vander nasen Ende het coemt <i>van</i> enen gersiuen tayen humoren da- lende vten hoofde totter nasen <i>gaten</i>	412
	<i>ende</i> daer veranderet jnt vleys <i>ende</i>	

172ra	men kennet dat stopt die nase gaten ende by sijnder quader roeke / ende onder wijlen wordet soe groet dat die nase	416
4	vermeret / ende maket bruyn ende wel haert van cleynen geuoelen ende dan coemter nyet aen / want het is cancker	420
8	Men sal die nasegaten ontdoen ende trecken dat vleys wtwaert met jn- strumenten ende dat snydet al af / ende eest dat daer jet blijuet dat schere af	424
12	met suptijlen tangen scheren tot dat wel is gesuuert / daer na salmen cauteriseren of daer op leggen boter om den brant wt te doen vallen / ende dan voert cure- ren met consolidanen vngentum tot dat cu- reert Ende onderwijlen cureertment met corrosiuen medecinen allene	428
16	INDEN MONT SIECHEDE CAPITULUM 3 ^m	432
20	I Nden mont ende jndie lippen ende jn die tanden ende jn die kele tomen dyuersche siecheden of menny- gerhande siecheden / als van scerpen humoren werden onderwijlen die lip- pen gevleygen gevlcereert ende te clo- uen Item sijn die lippen gevleigen	436
24	Recipe dragagantum et amidum penideon ana ge- puluereert ende getempert met aqua rosarum / ende daer mede bestrijkense of met olye van violen	440
28	CLOUEN	444
32	I N die lippen cureert men met puluer van ockernoten gebrant ende gepuluert radix portulata ana getem- pert met zeme ende smeret daer mede Ock eest goet gesmert met psillium	448

172r *Geheel linksonder op het blad was eerst de katersignatuur p 4 aangebracht; de p is doorgehaald met een diagonaal streepje, en vervangen door een c.*

172ra1 *kennet: De stok van de k is tot ver in de bovenmarge verlengd.*

172ra21 *tomen: l. comen; de c en t zijn bij deze kopiist paleografisch zeer nauw verwant; in twijfelgeval-
len is dan ook afgeschreven naar aanleiding van de gebruikelijke Middelnederlandse vorm. Hier
kan echter geen twijfel bestaan over de letter zoals deze in de codex voorkomt, ook al wanneer de
overeenkomstige lettervormen in de nabije omgeving worden bekeken.*

172rb	getempert met soeten wijn Item het is goet bloet laten ende ventosen onder die kyn tegen vlaninge ende clouinge der	452
4	lippen VAN TANTVLEYS	
8	D At geualt by tijden dat vorsche- de ende vlttereringe coemt jnt tant- vleys of jnden roest vanden mont	456
12	ende daer om salmen die stede dwaen met sterken edick of met souten water ende wrijuen die stede soe dat sy bloet / ende	460
16	dat verrotte vorsche wt loept dan sal- ment drogen ende daer op stroeyen dro- gende puluer aldus gemaect Recipe conso- lida maior gariofili nagele cinamomi rosarum cor- ticum prume garnaten ana / dicwijle ver- oudert die vorschede jn dese stede ende	464
20	daer af coemt die cancker of die fistel ende dan salment cureren aldus Men sal die stede dwaen met azijne of met sou- ten water alsoe alst vorseit js al wrijuen- de / ende daer na salmen drogen ende	468
24	dat puluer daer op stroeyen Recipe cinamomi gariofili nagele nucis muscatis rosen aluun succarini piretrum / die beender vanden hoefde ende sterren van water twe crabben gebrant dan dadelsteen corticis prume	472
28	garnatis ana Ende eest dat dese cure nyet en helpt / soe salmen die stede cauteri- seren tot den bodem Ende eest datmen daer mede nyet en geneest / soe sal- men die stede ontdekken ende doen	476
32	dat been wt dat daer verrot is /ende dan voert cureren tot dat genesen is Eest oeck dat oueruloeyende vleys	480
36	wasset jnt tantvleys men salt afsny- den	484
172va	ende latent wel bloeyen / ende stroeyen daer	

172rb1
172rb36-37

Item: *De I is tot ver in de bovenmarge verlengd.*
 afsny | den: den *Is* in de ondermarge geschreven, als een reclamant (wat het niet is). Door middel van een streepje is aangegeven dat het aansluit bij de laatste regel van de b-kolom.

	op drogen puluer <i>Ende</i> om dat aldus	488
4	oueruloeyende vleys weder pleech te wassen soe eest alre sekerst datmen cauteriseren sal na dat snyden alsoe als	
	<i>voerseit</i> is / Dic wijle werden die tan-	492
8	den zwerende <i>van heeten</i> saken / <i>ende</i> dat bekentmen by dat tantvleys / soe eest roet <i>ende</i> geswollen Men sal den	
	pacient laten <i>ende</i> houden cout water	496
12	<i>jnden</i> mont of olie <i>rosarum</i> <i>ende</i> edick enen dach lanck / <i>ende</i> enen anderen dach rose water <i>ende</i> daer na olie	
	<i>rosarum</i> achter dat daer jn is mastick	500
16	gesmouten <i>dragme</i> I Som wijlen wer- den die <i>tanden</i> swerende <i>van</i> couthe- den <i>ende</i> <i>van</i> couden humoren / <i>ende</i> dan	
	sal die pacient houden <i>jnden</i> mont	504
20	asijn daer jn gesoden is dat merch <i>van</i> <i>coloquintida</i> <i>et</i> <i>radix cappar</i> Of men sal nemen <i>corticis cappar</i> <i>piretrum</i> <i>scafisagria</i> siedet jn asijn	508
24	<i>ende</i> houdent <i>jnden</i> mont / Of men sal daer jnne houden jsope met asijne <i>ende</i> met honich / Oeck eest goet be- streken den wortel der tanden met	512
28	ter groter dryakele / <i>ende</i> <i>van</i> buyten salment wassen met warmen water daer jn gesoden js camomille / <i>ende</i> <i>jnt</i> ore <i>van</i> deser sieden salment	516
32	druypen lauwe olie <i>van</i> amandelen of gemeynnen olie / Die tanden sweren onderwijlen by datter jnne sijn wormen die wolcke men kent	520
172vb	by dat tantvleys joect <i>ende</i> is holen de die pijn nyet daer af en myndert dan als die tant al verrot is of rus- ten der wormen / Om dit te heilen / soe	524
4	salmen steken een geloeyende jser <i>jnt</i> gat <i>vanden</i> <i>tande</i> tot dat die worme sijn doot / ofmen sal dat gat vullen	
	met deser medecinen Recipe <i>scorax semen</i> <i>iusquiani</i> <i>apium</i> <i>piper</i> <i>zinziber</i> / dese pul- ueert <i>ende</i> menget met zeme / want het	528
8		

	saecht den swere ende verdrijft die worme Eest dat die pijn aldus nyet en vergaet soe en eest nyet beters dan datmen den tant wt trect	532
12	Die medecijne om den tant wt te trecken sonder jsere js datmen menget meel van teruwen ende molc titimalis ende leggent omtrent den wortel vanden tande diemen wt doen wil / ende wel wachten dat die medecine nyet en come aen die ander tanden Somwijlen geualt dat wast een aposteme onder die tonge die heyt ramula om dat gelijct enen cleynen pudekijne ende het belet natuerlick werck der tongen / ende dicwijle vermeret tot dat die mont daer mede is vervult	536
16	Alst begint te wassen ende het is cleynne / men salt wrijuen met deser medecine <i>Recipe arcenici rubei et citrini dragme 1/2 zinziber sal gallarum piper aluun ana dragme I</i>	540
20	puluert ende tempert met asijne / ende daer jnne nettet cathoen ende wrijuent daer mede ende eest dattu wilts du moges hier af maken bollekijne / ende als te doene js I brekent ende wrijuent daer mede / ende daer na doet den patient houden jnden mont olie rosarum tot dat die pijn is vergaen vander	544
24	scerphede der medecine Ende eest dat ment aldus nyet en mach verdriuen ende oeck om dat groet is soe machment snyden ende moet alsoe wt doen Ende nochtan eest bruyen swart gelijk een haerde aposteme ongeuoelentlijck soe en saltu nyet daer aen comen want het is van melancolien oncurabel	548
28	Mer eest witachtich ende vorsche soe	552
32		556
173ra		560
4		564
8		568
12		

172vb34

173r

bollekijne: Het Latijn heeft hier trociscos (koekjes). Zie Bruno Longoburgensis 1498, f.96rb. Geheel linksonder op het blad was eerst de katernsignatuur p 5 aangebracht; de p is doorgehaald met een diagonaal streepje, en vervangen door een c.

	machment snyden sonder vrese Ende dan saltu doen aldus / Du sults die tonge opwaert lichten met een	
16	wymen <i>ende</i> snydent af met enen sche- re / <i>ende</i> treckent wt / <i>ende</i> daer na dwaen den mont met asijn <i>ende</i> een luttel souts / <i>ende</i> dan voert cureren alsoe	572
20	alst behoert tot dat geneest	576
	TEGHEN DEN HUYCH	
24	H Vmila of die huych wort on- der tijden vermeret <i>ende</i> geswol- len met groter heyten <i>ende</i> roethede / Om dat te cureren / salmen laten die hoeft adere / <i>ende</i> daer na <i>gargariseren</i> met asijn <i>ende</i> water van rosen Of	580
28	men sal sieden balauscien gallen ro- sen <i>carticis prume garnatis</i> met asijne <i>ende</i> daer mede <i>gargariseren</i> Mer eest nyet roet mer witachtich soe salment	584
32	<i>gargariseren</i> met alune <i>ende</i> synap getem- pert met asijne of met suuerende cyropen Eest dat dit nyet en helpt	588
173rb	soe moetment snijden Mer ierst soe moetmen sien dat die huych nyet	592
4	en sy roet noch bruyn van clenen ge- uoelen / dan en moetment nyet sny- den seit <i>jpocras</i> Mer wort hy wit lanck / smal / soe set dien pacient jn	596
8	die claer lucht / <i>ende</i> doet enen anderen persoen die tonge neder houwen <i>ende</i> duwen met enen <i>jnstrumente</i> / <i>ende</i> dan den huych nede wt trecken <i>ende</i> versni- den dat hy te lanck sy / mer met bijn- den natuerliken <i>want</i> du souts den pa- cient vermencken ewelijken jn sijn sprake Daer na saltu <i>gargariseren</i> met <i>dwin-</i> genden dingen als asijn <i>ende</i> water	600
12	rosen <i>vel</i> daer jnne gesoden sijn <i>cor-</i> <i>ticis prume garnatis</i> gatel <i>vel mircus vel</i> <i>mircillorum</i> <i>jdem et siliam</i> droge dingen	604
16		608

	ende coele soe wy voerseit hebben	
20	SQUINANCIEN	
	S Quinancie js een aposteme	
	die dicke wast jn die kele	612
	ende bider worginge want het dwin-	
24	get soe den adem vanden pacient	
	dat hy mach qualick spijsende dranck	
	swelgen / ende meest alst is tussen den	616
	swelgere ende den roeper / Van deser	
28	apostemen sijn drie manieren / daer	
	af die ene heit squinancie ende daer af	
	die meeste is al bynnen ende trect nyet	620
	buyten soe eest sterfelick D at twe-	
32	ste heit sinancie daer af dat die	
	materie seit is al buyten ende verslaet nyet	
	D at dorde heit spirancie daer af	624
	js die materie bynnen ende buyten M er js	
173va	Dat meeste deel bynnen dat is vre-	
	selick D ese aposteme coemt van	
	sangwinea colera vel fleumatica ende geen tijt van melancolien	628
4	Eest van sangwinea / soe eest daen-	
	sicht roet ende die aderen des lichaems	
	vol ende hy is gewone teten spijsende	
	die vele bloets maken Eest van co-	632
8	lera die pacient heeft heitte ende dorst	
	met stercker sweringen C oemtet	
	van fleumatica dat is clene sweringe luttel	
	roets vele spekele Eest van sangwinea vel colera	636
12	jnt begyn der apostemen js die pa-	
	cient nyet te cranck noch te jonck	
	noch anders gene beletsel doeten floriëren	
	of laten jn die hoeft adere of onder	640
16	die tonge / daer na doeten gargariseren met	
	asijn ende met water of met sap van	
	naschaden vel arnaglosse of water of	

173rb33 *materie: De oplossing van deze abbreviatuur hier en elders in de tekst is niet helemaal zeker. De oplossing is naar aanleiding van de voluüteschreven woordvorm elders in deze tekst, bijvoorbeeld op f.175ra20.*

173va14 *floriëren: De lastige afkorting is hier en in het vervolg naar analogie van het op f.171va, 22 voluüteschreven floriëren opgelost. Het Latijn heeft op deze plaatsen over het algemeen fiat flobotomia [laat bij hem de ader], en het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de kopiïst op dergelijke plaatsen de afkortingen in zijn legger verkeerd heeft opgelost en/of begrepen.*

20	daer mede dat gesoden js suater rosen balauscien / <i>ende</i> van buyten en salmen gene wederslaende dingen leggen mer men sal daer jnne leggen resolutiue	644
24	om die <i>materie</i> wtwuert te trecken Oeck isser goet op geleit een ajuyn gebra- den onder den dassclien <i>ende</i> gestoten met een luttel wijns / dat is oeck	648
28	goet gesaluet met dyacoude of met olien muscelijn <i>ende</i> camomille met boteren Oeck eest goet gestelt een ventose achter aen den hals Eest	652
32	dat die aposteme van buyten trec- ket soe salmen tetteren wt laten met een vlymme Eest dat die aposteme coemt van fleumen soe salmen van jersten <i>gargariseren</i> met oximel of water	656
173vb	Daer jn gesoden sijn droge vigen <i>ende</i> men sal die stede van buyten plaes- teren met medecine die die <i>materie</i> wt- waert trecket alsoe alst voerseit js	660
4	dat geualt dat een been of een graet van enen vische verwerret <i>ende</i> blijuet stekende jn die kele / daer	664
8	om dat te cureren / stelt die pacient voerdy gapende ter sonnen om te sien of men sien mach waert is / <i>ende</i>	668
12	mogestu dat sien soe trecket wt soe du best mogest / <i>ende</i> mogestu des nyet sien du salst hem doen vomeren of ouergeuen eer dat die spijs is vertert jn die mage / <i>ende</i> by geual	672
16	het sal daer mede wt comen / Of du salt nemen een clene stuck van drogen spongen vander seer <i>ende</i> bijndet met enen sterken drade <i>ende</i> doent den siec-	676
20	ken jn swelgen / <i>ende</i> dan salment met-	680

173va19 *suater: Oplossing van de abbreviatuur onzeker. Mogelijk betreft het een foutief gelezen afkorting van het paleografisch verwante water; het Latijn heeft hier namelijk aqua – zie Bruno Longoburgensis 1498, f.96va.*

173vb15 *Voor geual is met een diagonale streep een b doorgehaald.*

	ten drade lanssem weder wt trecken Het mach mede comen MEDECIJN TEGHEN DEN OREN <i>CAPITULUM</i> 4 ^M	
24	D olor of sweringe der oren comen jn vele manieren want sy comen ondertijden van ouer- uloeycheden van humoren / ondertij- den van wormen die daer jn sijn ende dat bekentmen byder creuelingen ende roeringe daer jnne / ende somtijts comet van dingen die van buyten daer jn vallen / als die pijnse js van humoren men salt heilen met olie <i>mustilliago</i> alleen daer jn gedaen vel olie amiddaleen amare vel succi rute et lac <i>mulierum ana</i> daer jn gedaen ende daer op gedaen of geleit wolle of cathoen / onderwijlen wassen puys- ten of apostemen jn die oren / ende dan isser grote sweringe met swellinge <i>etsetera</i> / dan salmen bloet laten jn die hoeft adere ende druypen drie dagen jn die oren vanden voerseide dingen / Daer na daer jn doen <i>Muscillago</i> fe- nigreci et semen lini cum lacte <i>mulierum</i> tot dat die pijnse is vergaen ende dat daer sanies wt loept / daer na salmen tetteren suueren ende voert cureren met <i>medecine</i> die seer dro- gen / Dat geualt dat wormen sijn jn die oren die salmen doden met bitteren dingen als met sape van persekens bladeren of scortse of met kine cruden vel <i>absinthium</i> et <i>silium</i> Ende wat datmen doet jnt ore wort laen jn die daet / want dat ore	684 688 692 696 700 704 708 712 716

174r *Geheel linksonder op het blad was eerst de katernsignatuur p 6 aangebracht; de p is doorgebaald met een diagonaal streepje, en vervangen door een c.*

174ra6 *etsetera: Onzekere oplossing van de abbreviatuur et se. Elders in de codex wordt etcetera aangegeven door middel van een combinatie van letters en siglen die grafisch nog het meest lijkt op: 2c-(f.13vb5, 89ra2, 91vb26, 92rb12, 129ra1, 129ra8, 132rb12, 213vb14) ; of op 92-(f.88vb4).*

	is zenuwich / <i>ende</i> van couden dingen sout licht gedeert worden / <i>ende</i> alsoe	
24	die worme is doot <i>men</i> sallen wt doen met <i>eenre</i> wymen machmen	720
28	hem sien of nyet sien M en sallen opt ore stellen ene ventose / <i>ende</i> soe wtwaert trecken D at geual- let onderwijlen dat seuen steen of	724
32	ander haert dinck valt daer toe jn dat ore / daer toe salmen opt ore stellen een ventose die seer trect <i>ende</i> houden dat ore nederwaert /	728
174rb	<i>ende</i> men sal hem doen nyesen met- ten nyesegaten geloken E nde wat dat jn dat ore js het sal daer mede wtgaen O f bewijnt een tente met cathoene	732
4	<i>ende</i> dan besmertse met terpentijne of met vogellymme <i>ende</i> stekent jnt ore dat dinck sal daer aen cleuen / E nde eest dat al nyet en mach helpen soe	736
8	moetmen snyden int meeste hangende deel vanden ore <i>ende</i> trect daer dat dinck wt <i>ende</i> dan salmen die wonde nayen <i>ende</i> cureren voert gelijk <i>ander</i> wonden	740
12	E est dat een vloe of een <i>ander</i> beeste sy jnt ore men salse doden <i>ende</i> wt doen alsoe alst voerseit js	
16	VAN VELE MANIEREN VAN APOSTEMEN CAPITULUM 5^M	744
20	A postema is een swellinge of opblasinge der leden bouen na- turen / <i>ende</i> dese aposteme coemt van bynnen als van vervuyltheit of van	748
24	corrupcien der humoren of het coemt van buyten als van vallen quetsinge van apostemen sijn vier manieren als van bloede dat heit flegmon of	752
28	van colera <i>ende</i> heit erispilia of van fleumatica heit zymia of van melancolien <i>ende</i> heit sophirus of cancer / D it sijn die tey- ken van flegmon of apostemen van	756
	bloede hitte / roetheden / steking wal- ginge / sweringe A postemen van colera / roetheide gemenget met gelu-	

32	heide grote zwere <i>ende</i> steecte <i>scarpe</i>	760
	heite met droechten <i>ende</i> saen toecom- men / <i>Apostemen</i> van <i>fleumatiken</i> teyken sijn withede moruhede daer op duwende den vinger daer wort	764
174va	een put / die <i>melancolien</i> maket grote haerthede met zwaerhede sonder ge- uoelen <i>Auiecenna</i> seit dat selden apos- temen werden van een humor allene	768
4	mer van gemeynder humoren / <i>ende</i> dan sijn die teykene daer mense mede be- kent gemenget / dat aposteme fleg- mon coemt altoes van ierster saken	772
8	of van vergaender saken / comet van jerster saken of die lichame <i>plecto- rius</i> of ydele / Is hy suuer soe eest	776
12	dan als <i>auicenna</i> seit dat geen noet en is te cureren een aposteme wt te trecken die vremde <i>materie</i> die die apos- teme maket die wolcke men doet	780
16	met <i>resolucien</i> <i>natiuitatis</i> op dat die <i>repercussiu</i> a nyet mogen geholpen <i>Ende</i> altoes moetmen wachten dat die versceiden de medecine nyet te sere en droge dat	784
20	die <i>materie</i> niet en verstene <i>Mer</i> coemt jnt lichaem <i>plectorium</i> onsuer soe en eest nyet behoefelick datmen van ierste curie met medecine <i>resolutiue</i> om dat	788
24	lichte <i>materie</i> soude trecken ter steden dan dan af sceyden / men moet alre jerst den lichaem suueren met <i>florieren</i> <i>ende</i> onderwijlen met <i>laxatiua</i> / <i>ende</i> meest als	792
28	die lichaem is harde vol <i>ende</i> die apos- teme meret / <i>ende</i> daer na salmen die aposteme <i>resolueren</i> <i>ende</i> <i>matureren</i>	

174rb34 *Voor moruhede is met een diagonale streep no doorgehaald.*

174rb35 *Voor duwende is met een korte streep duw doorgehaald, toen dit ging vlekken.*

174va17 *repercussiu*a: *Onzekere oplossing van abbreviatuur. Hier en elders in de tekst opgelost naar analogie van het Latijnse repercuſsiva [vocht of een zwelling doen afnemen] - zie Bruno Longoburgensis 1498, f.97rb.*

174va26, 32 *florieren: Zie hiervoor, en voor het voorkomen van dit woord in het vervolg, de aantekening bij f.173va, r. 14.*

32	als flegmon coemt van een voergaende sake / soe salmen van jerste florieren aen die ander sijde ende oeck den lichaem laxeren op dats te doen sy ende daer na salmen die <i>medecijn rapercussiua</i> of	796
174vb	die aposteme een wen jnt principale hier scheiden soe jnden hals onder die osselen jn die jngvine / want	800
4	onder doren suueren die hersenen onder die osselen jn dat harte / ende jn die lieschen jn die leuere waer by die <i>materie</i> hier nyet en is te wederslaen	804
8	om dat sy soude keren ten principale ende verslaen alsoe alst <i>auicenna</i> orcondt Mer men sal leggen <i>medecine</i> om die materie te trecken wtwuert Eest datment	808
12	jnt begyn nyet en mach die <i>materie repercussiueren</i> soe salmen daer toe doen resolucien Ende daer toe prijst <i>Galienus oleo rosarum</i> datse resoluert byder cracht der olien ende	812
16	<i>repercussiueret</i> ouermits die rosen Ende als die aposteme is volwassen soe legter op puluer resoluert allene / ende maecht nyet	816
20	<i>repercussiueren</i> noch resoluere soe salment <i>matureren</i> ende doent wt breken / ende dan <i>mondificeren</i> ende daer na <i>consolideren</i> ende jn <i>carneren</i>	820
24	als met <i>aristotilogia</i> aloe mirra olibanum <i>et siliam</i> Ende rasis seit jn die diuisie dat apostemen comen tot een van drie dingen als dat sy werden gecureert by	824
28	sceidinge / ende dat bekentmen by dat die <i>materie</i> ende die botinge <i>et doloris mynderen</i> of sy maken etter ende dan wort daer grote	828
32	<i>doloris et</i> botinge of veranderen jn haerden apostemen / ende dan vergaet die pijn ende die <i>materie</i> myndert ende die haerthederet / ende daer om alstu siets een aposteme jnden wech der versceidinge soe helpthem verscheiden / ende worter in samen soe helpet hem tottet wt	832

175ra	breect / <i>ende</i> verandert hem jn haerder apostemen / soe cureert met mollifica medicinen / Dit is die generael regule jn	836
4	allen haerden apostemen die <i>repercussive</i> medicine sijn succi solatri verba iouis endiue porte loice screpelinge van couwoerden <i>virga pastorum</i> succi psillij aqua rosarum fabemalua bismalua aceti sandali meinte camfora / <i>ende</i> al dat cout js <i>ende</i> dwingende die <i>medecina mollificatiua</i> et <i>resolutiua</i> sijn forma triplici ordij fabe malua bismalua semen lini absinthi mellilote anetum anxungia et dyaquilon	840
8	ANTRAX	844
12	Antrax et carbunculus alsoe als constantijn orcondt <i>ende</i> seit van gersiuen bloede <i>ende</i> gecorrumpeert / <i>ende</i> dick aposteme of het is roet of gelu groene of swart	848
16	<i>Ende</i> elck alsoe rasis seit sy is sterfelijc	852
20	<i>ende</i> meest om die gevenijnde materie die daer jn is <i>Auicenna</i> seit die rode is mynst quaet / die gelu arger / die groene noch arger / <i>ende</i> die swarte alre archste / <i>ende</i> selden ontgaet daer jemont af	856
24	meest als hy coemt jn die suerende stede om die naerhede der leden <i>principia Galienus</i> seit dat die quaethede van deser	860
28	apostemen gaet ter harten byder artirien <i>ende</i> daer af wort die pacient spuwend <i>ende</i> dat harte voedet <i>ende</i> hy valt jn onmachte <i>Ende</i> alle dese sijn quaethede	864
32	<i>ende</i> teken / die cure / alre jerst salmen den pacient floriieren aen die selue sijde der siechede / <i>ende</i> hy moet magerlick eten <i>ende</i> drincken Men sal hem geuen	868
36	dingen vaerdelick conforteren die	
175rb	heiten die coel sijn <i>ende</i> wel ruken alsoe	

175ra6 porte loice: *Het Latijn heeft hier portulaca – zie Bruno Longoburgensis 1498, f.97rb.*
175ra10-11 *reso-lutina: De kopiist schreef eerst resol, haalde toen de l op het eind van de regel door met een diagonale streep, en zette de letter opnieuw aan het begin van r. 11.*
175rb1 *sijn: De stok van de s loopt ver naar rechts in de bovenmarge.*

	sijn prume garnaten ende vleys van kuy- kene van hoetsiuen gesoden met agresto	872
4	Men sal hem doen ruken rosen camfer ende van jerst leggen al omtrent die ste- de <i>repercussiu</i> a medecine of het en ware jn	876
8	suueren steden / op dese aposteme en salmen anders nyet leggen dan reso- lutiu <i>a macuratiu</i> a ende scorende Ende daer toe js	
	goet een plaester gemaect van enen deconie gemenget met olien ende met	nota bene 880
12	soute of vette vigen met sinapis ende met olien van lelien / of men sal te samen stoten vigen ende nitrum ende leg- gent daer op of rosijnen gestoten	884
16	ende met olien / ende met soute gemenget Item olie ende terpentine doet scoren ende suueren tetter / ende eest dat allene nyet en breect soe salmen snyden suueren	888
20	ende consolideren ERISPULAM	
	Die teiken tussen flegmon ende eris- pulam zijn geseit nochtan eest noet	892
24	van mere daer af te sprekene / daer by soe wart dat die teiken daer by datment tussche kent flegmon ende	896
28	erispulam zijn vele openbaer In eris- pula is die roethede mere vertogen- der puris dan jn flegmon / want jn flegmon heltet die roethede te groen- hede ofte swarthe	900
32	Ende die roethede van erispulam is gemenget met geluhe- den / ende als men op die roethede van erispulam duwet metten vinger	904
36	soe wort die stede wit / ende als die vinger af is soe wort die roethede weder / ende erispula is ondiep in die	
175va	huyt ende flegmon js diep jnt vleysch Ende dicwijle bijder heitten van erispula	908
4	verbrant die huyt ende die stede al om- trent bladert ende het maect meer corts dan flegmon om dat meer heyt- ten in hem js / ende die dolor of swe- ringe is meer jn flegmon ende grote	912
8		

	spannyngē jnt vleys O m dese	
	erispula te cureren / salmen jerst den	916
12	lichaem purgeren vander colera met	
	medecinen die nyet te seer en verhit-	
	ten / <i>ende</i> dan salmen die stede harde	
	seer coelen met den <i>medecine</i> geseyt jn	920
16	flegmon / M er soe <i>auicenna</i> seit / men	
	moet meer vercoelen jn erispula dan	
	jn flegmon / <i>ende</i> men moet den lichaem	
	suueren meer jn flegmon dan jn eris-	924
20	pulam / <i>ende</i> dicwijle js erispulam van	
	een gevenijnder materien / <i>ende</i> dan sal-	
	men die <i>medecine</i> nyet <i>repercussiueren</i> M er men sal	
	coele medecinen leggen al <i>omtrent</i> <i>ende</i> al	928
24	dat selue salmen doen jn allen quaden	
	apostemen / <i>Ende</i> als die <i>medecine</i> weder	
	slaet soe suldy wachten dat daer nyet	
	te grote sweringe en werde noch dat	932
28	die aposteme nyet en verhaert noch	
	dat nyet en verandert jn groenhede	
	noch jn swarhede / <i>Ende</i> eest dat <i>ennich</i>	
	van desen punten geualt / soe salment	936
32	cureren met moruwen medecinen <i>Ende</i>	
	alsmen ontsiet dat lichte mach cor-	
	rumperen soe is noet datmen die stede	
	heyt <i>ende</i> daer op stelt lieken <i>Ende</i> alst	940
	tlit <i>ende</i> die aposteme sijn groet soe sal	
36	men dit hicken <i>ende</i> <i>contrarie</i> daer om	
175vb	<i>formica id est</i> een cleyn puystken met joecten	
	<i>ende</i> met groten sweren <i>ende</i> haerthede	944
	<i>ende</i> js geluachtich <i>ende</i> ront / <i>ende</i> men ge-	
4	uoelt daer jn creuelinge alwaert van	
	een mire / het is van materie colerica	
	<i>Auicenna</i> seit / dat alle apostemen <i>gaen-</i>	948
8	<i>de</i> jn die huyt sonder <i>breechede</i> js <i>fornica</i>	
	O m dese <i>fornica</i> te cureren /	
	salmen den lichaem jerst suueren met	
	medecinen behorende ter colera / daer	952
	na salmen alle die stede coelen met	

12	medecinen voerseit jn flegmon / Mer js die stede open soe salmen die coude medecine leggen al omtrent / ende op dat seer al drogende medecine / ende daer toe	956
16	js goet salue gemaect van cerusa litirgiram getempert met oleo rosarum / ende som doen daer toe aceto vel aqua rosarum Dicwijle	960
20	soe comen apostemen diemen heit jgnis perficus ende het joect met groter heiten Ende eest datment nyet en cureert haestelijken die stede sal bladeren ende	964
24	werden dunne ende vol van dunnen waterkijnne / dat is gelijk venijn / Som tijt is die stede van asseger veruwen of swart gelijk eenre colen of lodin	968
28	Ende som meesters heyten dese aposteme prima Ende daer en is gheen gescil tussen jgnis perficus ende prunam sonder een luttel jn diuersiteit der	972
32	materie / ende dat is om dat sy beide sijn van geluwer colera bernende gemengt met melancolien Ende oeck jgnis perficus js van materien colera dan pruna	976
36	Mer jn pruna is meer melancolien Ende dese aposteme is seer ontsienlick	
176ra	want onderwijlen wort die pacient daer mede spuwende met botingen der harten ende vol na jn onmacht / ende	980
4	daer om moetmen seer haesten metter cure Ierst wort floriere ende daer na snyden die blader ontwee ende doet	984
8	tvenijn water al wt / Daer na salmen die stede al omtrent beleggen met couder medecinen repercussiuu soe boli armenici gemengt met water ende met asijne of met onrijpen noten van galem et aceto Int	988
12	open gat salmen leggen die vorseide salue van litargiram et cerusa met oleo rosarum Daer die aposteme is comen van	992
16	fleumen daer salmen den lichaem purgeren op dat hy vol is van quaden humoren Ende die pacient moet hem wachten van alre spijsen ende dranck die fleumen	996

20	<p>maken <i>Ende</i> van buyten salmen daer op leggem <i>medecine</i> die droecht <i>ende</i> re- solueert als is loge met asijne ge- menget <i>ende</i> gemaect van weetaschen</p>	1000
24	<p>alsmen <i>een</i> eenvoudich wollen cleet daer jn net of een sponge daer op geleit <i>Of</i> men sal die sponge net- ten jn zepe water <i>ende</i> jn water van</p>	1004
28	<p>ellune of metten <i>vorseide</i> water sal ment mengen met olie van rosen <i>ende</i> met asijne <i>Of</i> men sal nemen</p>	1008
32	<p>aluun mirre <i>ende</i> sout <i>ende</i> sulfer <i>ende</i> mengent te gader met olie van rosen <i>ende</i> met asijn <i>ende</i> leggent daer op / <i>ende</i> oude geys cotelen met</p>	1012
176rb	<p>aceto of getempert isser goet toe of oude coestitten met asijne <i>Item</i> men sal sieden cole <i>anetum absintium</i> jn water <i>ende</i> netten daer jn een spon- ge <i>ende</i> leggent daer op <i>Of</i> men sal</p>	1016
4	<p>nemen aloe met boli <i>armenici</i> <i>euchacia</i> <i>enyum mirre</i> / <i>ende</i> die mengen met asijne et <i>succi cauleum</i> <i>ende</i> leggent daer op / <i>Of</i> men sal daer op leg-</p>	1020
8	<p>gen een plaester van boli <i>armenici</i> met olie <i>ende</i> met soute <i>Ende</i> men moet alle die sijden der apostemen beuan- gen met binden dat die materie</p>	1024
12	<p>nyet en hildet <i>tenen mer</i> ter ziden waert <i>ende</i> jn die middelt der apostemen moetmen aldus vast binden dwingen- de <i>Ende</i> weet dat jn een pure apos- teme van <i>fleumen</i> selden coemt etter</p>	1028
16	<p>mer men doetse meest resolveren D At geualt dat comen haerde apos- temen van <i>melancolien</i> diemen heyt</p>	1032
20	<p><i>sophyros</i> of <i>cancer</i> <i>Ende</i> <i>sophyros</i> scillet van een <i>cancer</i> jn deser manieren want</p>	

	jnden cancer js sweringe ende botinge ende al omtrent sijn aderen van wolcken som	1036
24	sijn swart ende som sijn groene / ende al dit en heeft sophyros nyet Ende die cancer coemt wt hem seluen van jersten begyn-	
28	nende Mer sophyros coemt van fleg- mon of van erispula Ende jn enen puren sophyros en js geuoelen noch sweringe Ende van desen cancer hoemen	1040
32	sal cureren dat staet jn die jerste partie van desen boecke jn die ca- pittelen der canckeren / ende hier wort bescreuen die cure allene van saphy-	1044
36	ros Alre jerst saltu den lichaem su- ueren vanden melancolien met medicinen	1048
176va	daer toe behorende Ende die pacient sal scuwen alle melancoliende spijsse Op die stede salmen leggen medecine die ver-	1052
4	sceit ende moruwet beide te samen Want men en moet nyet cureren met me- decine die versceit ende droget want het soude verhaerden / die pacient	1056
8	moet hem wachten dat hy nyet en ba- de want baden versceyt dynnenste deel der materien ende verhaerdet tdicste	1060
12	deel Ende die medecine die versceyden ende moruwe beyde te samen jn dese Alle smoute ende moruwe ende muscillago	1064
16	fenigreci ende semen lini armonia galbanum bedellum scorax labdanum ou- de olie olie van alceranen van lelien ende des gelijke Item die cure van	1068
20	sophyros ende van strophulen js eens soe men sal sien jnden ca- pittelen van strophulen	
	VANDER RIJPINGHE DER SNYDINGHE DER SMERINGHE DER HEILINGHE CAPITULUM 6 ^M	
24	D Ie teiken dat die aposteme rijpe sijn ende etter jn hebben dat is / sy sijn sachte jnden taste ende die roethede ende die sweringe	1072

28	gemyndert <i>ende</i> die se sachte / <i>ende</i> dat is een gemeyn noet anders dan die aposteme ontdoen <i>Ende</i> het is te we- ten dat som apostemen ontdoen	1076
32	by <i>hem</i> seluen <i>Als</i> die aposteme daer jn is <i>dunne</i> materie ondiep jnt vleys <i>Mer</i> eest dat die materie is soe diep jnt vleys dat nyet allene mach	1080
176vb	wtbreken noch met medecine soe salmense wt snyden moeten <i>Die</i> oude vroede seggen dat jn allen a- postemen jn vleysigen steden en	1084
4	salmen nyet snyden voer dat sy sijn volcomelic rijp / wtgedaen aposte- men die sijn jn ano want daer ismen sculdich te snyden eert volcomelic	1088
8	rijpe is / <i>ende</i> die materie soude jn- waert trecken <i>ende</i> fisteleren den eyndeldarm <i>Oeck</i> die apostemen jn zenuwen steden <i>ende</i> bijder junc- ticren salmen snyden jn die nederste	1092
12	stede jnt moruste der <i>materie</i> altoes verhoedende zenen te corten aderen arterien met snyden <i>Mer</i> die snydinge gaende ouerlanxs den leden of na	1096
16	dat den leden bederft / want elcke snydinge is te veranderen na die verstantinge der steden daer ge- ne sluytinge of slechtinge en js	1100
20	salmen snyden jn lanxs den leden <i>Mer</i> jn steden die slechte sluyten salmen snyden nader slechtinge sonder	1104
24	allene jnt voerhoeft / <i>Want</i> soe <i>Auicenna</i> seit waert soe datmen daer snede nader slechtinge dat lyt der wijnbrauwen soude vallen	1108

176va27 *se: Waarschijnlijk een leesfout of onbegrip bij de kopiist, met verlezing van de f voor een s. Het Latijn heeft hier febris (ac febris recessit – en de koorts neemt af). Zie Bruno Longoburgensis 1498, f.98ra.*

176vb15 *arterien: De eerste r is superscript geschreven.*

176vb17 *leden: Eerst is er leders geschreven, waarna rs met korte diagonale haaltjes is doorgehaald, en de nasaalstreep er boven is geschreven.*

28	ouer die ogen Als een aposteme js jnt hoeft soe salmen snyden ouer lanxs <i>ende</i> omtrent die ogen salmen snyden ouer die breyde <i>Ende</i> jn die	1112
32	nase salmen snyden ouerlanxs die nase / <i>ende</i> die kaken <i>ende</i> after dooren salmen snyden ouerlanxs In die	1116
177ra	armen <i>ende</i> jn die dyen <i>ende</i> jn die bene <i>ende</i> jn die voeten jn die cullen vede buyck aenden rugge jn han-	1120
4	den jn vingeren salmen snyden ouer- lanxs / In osselen jn lieschen biden ano salmen ront snyden een ronde	1124
8	snede js dat beuanget vander breet- hede <i>ende</i> vander lanchede des lic- haems <i>emmer</i> te wachten van zenen aderen arterien In een grote aposteme	1128
12	salmen snyden een groet gat <i>ende</i> jn die clene een cleyn <i>Ende</i> eest dat die huyt js al doergeten <i>ende</i> al verstoruen soe sal	1132
16	ment al af moeten snyden want het en soude nyet weder aen mogen heilen <i>Ende</i> als die aposteme is gesneden soe	1136
20	salmen dat etter wt doen / <i>Mer</i> is die aposteme groet soe en salment nyet altemale wt doen want die paci- ent souder seer af verblauden ende	1140
24	mochte vallen jn <i>onmachte</i> / <i>ende</i> meest is hy cranck soe waert het by luttel <i>ende</i> luttel wtgedaen Is hy out of wijf kijnt dragende of vercrancte	1144
28	<i>menschen</i> daer na salmen dat gat vullen met ouden cathoene <i>Ende</i> eest alsoe dat die snede sere bloet soe salment stelpen met wieken ge-	1148
32	net jn couden water <i>ende</i> jn asijne of met witte vanden eye <i>Mach-</i> <i>ment</i> soe nyet meesteren soe doet daer puluer <i>ende</i> dander vanden <i>capittel</i>	1152
177rb	der stremmyngen des sau jn won- den <i>Ende</i> dan moetmen wachten dat jn die wonde nyet en <i>comme</i> noch water noch olie noch gene dinck daer	

	vethede js jn <i>Ende</i> eest dat noet is dat-	
	men die stede suuert <i>ende</i> dwaet dat	1156
4	<i>salmen</i> doen met water <i>ende</i> zeem te ga-	
	der gesoden of wijn <i>ende</i> zeem of <i>asijn</i>	
	<i>ende</i> zeem ofmen sal <i>sieden</i> zeem dat	
	dicke wort <i>ende</i> daer mede <i>sieden</i> of	1160
8	<i>mengen</i> <i>sarcocolle</i> <i>ende</i> <i>leggent</i> jnt gat	
	want het suuertse <i>Ende</i> alst wel is ge-	
	suuert soe <i>salment</i> hanteren met <i>conso-</i>	
	lidatiue <i>medecine</i> tot dat wel ge-	1164
12	<i>consolideert</i> is / <i>Dat</i> geualt <i>onder-</i>	
	wijlen <i>datmen</i> een <i>aposteme</i> moet	
	snyden eer dat <i>volcomelic</i> <i>gerijpt</i> js	
	die <i>sake</i> <i>vorseit</i> / <i>ende</i> dan <i>salment</i> hanteren	1168
16	<i>metten</i> <i>plaester</i> <i>gemaect</i> met <i>teruwen</i>	
	<i>mele melle</i> <i>ende</i> <i>succi apio</i> want het	
	<i>rijpt</i> die <i>materie</i> <i>ende</i> <i>sceyt</i> <i>ende</i> <i>suuert</i>	
	<i>tetter</i> / <i>Die</i> <i>medecine</i> die <i>corrode-</i>	1172
20	<i>ren</i> <i>ende</i> <i>apostemen</i> doen <i>scoren</i> / <i>daer</i>	
	toe <i>saltu</i> <i>nemen</i> die <i>wortelen</i> <i>van</i> <i>wil-</i>	
	<i>den</i> <i>loecke</i> <i>ende</i> <i>siedent</i> met water <i>ende</i>	
	<i>zeem</i> <i>ende</i> <i>leggent</i> daer op <i>Of</i> <i>neemt</i>	1176
24	<i>zeen</i> <i>van</i> <i>anacardi</i> <i>olie</i> <i>van</i> <i>genuere</i> <i>dun-</i>	
	<i>ne</i> <i>peck</i> <i>ana</i> <i>Men</i> salt al <i>verwormen</i>	
	ouer <i>tvuer</i> jn een <i>ende</i> <i>besmeren</i> daer	
	mede die stede <i>daermen</i> dat gat	1180
28	wil hebben want het <i>scoert</i> <i>geringe</i>	
	<i>Dit</i> seit <i>ra</i> <i>sis</i> jn <i>almasiere</i> <i>Ofmen</i>	
	sal <i>nemen</i> <i>enen</i> <i>rijpen</i> <i>heefdeech</i> <i>ende</i>	
	<i>glas</i> <i>ende</i> <i>mostaert</i> <i>ende</i> <i>mesche</i> <i>van</i>	1184
32	<i>duuen</i> of die <i>cotelen</i> <i>vanden</i> <i>en-</i>	
	<i>den</i> <i>ende</i> <i>getempert</i> al met <i>doderen</i>	
	<i>van</i> <i>eyeren</i> <i>ende</i> <i>leggent</i> daer op <i>Of</i>	
	<i>men</i> salt <i>temperen</i> met <i>muscillago</i> <i>cynapi</i>	1188
177va	of <i>van</i> <i>kersen</i> <i>Item</i> een <i>ander</i> <i>stoet</i> <i>can-</i>	
	<i>tariden</i> met <i>ouder</i> <i>olien</i> <i>ende</i> met <i>asij-</i>	
	<i>ne</i> <i>ende</i> dan <i>verwermet</i> met een <i>luttel</i>	
4	<i>opt</i> <i>vuer</i> <i>ende</i> <i>leggent</i> daer op	1192
	SCROEFULEN ENDE GLANDULEN CAPITULUM 7 ^M	
	S Croefulen <i>ende</i> <i>glandulen</i> of <i>ander</i>	
8	<i>ouertalliche</i> <i>wassende</i> <i>jnden</i>	
	<i>hals</i> onder die <i>ocselen</i> jn die <i>lies-</i>	1196
	<i>schen</i> wt een <i>quader</i> <i>onuerterder</i> <i>cracht</i>	

	<i>Ende</i> het heiten scrofulen als	
12	avicenna seit om dat sy dicke comen jn wijuen om haer gulsichede <i>ende</i> by dat <i>van eenre</i> coemter vele soe van <i>een</i> soch coemt vele verken / Daer wasset	1200
16	oeck aenden lichaem ander ouertalliche- de oeck dese clieren gelijkende Al - soe sijn ouerbeneden wannen <i>nodus</i>	1204
20	testudo bubo <i>bocium</i> / die wolcke al onderlinge scillen Scroefulen <i>ende</i> clieren scillen <i>van wannen</i> / <i>want</i> der	1208
24	clieren sijn vele te gadere <i>ende</i> sy en sijn nyet versceyden vanden vleis- sche mer daer jn bevonden / <i>ende</i> sy	1212
28	en sijn nyet sonder sweringe / Die <i>wannen</i> sijn luttel te gader <i>ende</i> als mense noept sy en sweren nyet / <i>ende</i> men steecse <i>vander eenre</i> stede ter	1216
32	<i>andere</i> gelijck of sy nergent aen vast en waren / <i>want</i> sy en hebben noch wortel noch begyn jnden lichaem / Wannen wassen vanden	1220
177vb	meesten dele <i>van fleumen</i> <i>ende</i> vanden mynsten <i>van melancolien</i> / Nodus of cnop- pen scillen van al desen <i>want</i>	1224
4	sy comen meest jn die rugge <i>van handen</i> <i>ende</i> van voeten / <i>ende</i> onderwijlen co- mense jn die juncturen <i>ende</i> sijn sonder sweringe <i>ende</i> ront jn die vorme	1228
8	<i>ende</i> sijn haerdere <i>dan ennich</i> vanden <i>anderen</i> / al eest dat die canckere js haerdere dan het is Testudo of	1232
12	slecke scilt <i>van desen</i> die hier voerseit sijn <i>want</i> het is meerre <i>ende</i> moruwer om dat tmeeste deel is <i>van fleumen</i> <i>ende</i> dat mynste <i>van melancolien</i> / Bubo of hule die scillen <i>van al desen</i> <i>want</i> hy en is nyet versceyden <i>van</i>	

177va10

Voor scrofulen is met een horizontale streep strofujlen doorgehaald.

177vb4

Voor die is een d volgelopen en daarna met rode inkt doorgehaald.

177vb7

Voor of is met een diagonale streep een j doorgehaald.

	den vleysche / mer wel vaste daer	1236
16	jn bevonden gelijck een cancker <i>Ende</i> het en wast jn <i>anders gene steden</i> dan onder die ocselen onder die	
	oren <i>ende</i> jn diuguine <i>Ende</i> is gemaect	1240
20	na den hule die wolcke woent jnt donckere holen <i>ende</i> heymmelijke steden daerse haer node laet sien / <i>ende</i> alsoe	
	doet dese aposteme <i>ende</i> heuet oeck	1244
24	een dick hoeft wt pulende / <i>Bocium</i> dese aposteme scillet <i>van</i> al den <i>ande-</i> <i>ren voerseit</i> want sy coemt altoes jn	
	die kele <i>ende</i> wasset <i>ende</i> meret meer	1248
28	dan <i>ennich</i> der <i>anderen</i> <i>Ende</i> het was- set <i>van</i> een <i>fleumanker</i> vleeshede <i>co-</i> <i>mende</i> van een reumen die daelt	
	vanden hersenen totter kelen / <i>ende</i>	1252
32	coemt meest jn landen daer vele <i>gersiuer watere</i> jn sijn <i>ende</i> <i>lymmich</i> die men drinct meest sonder <i>wijnne</i>	
178ra	<i>Ende</i> weet dat <i>vander oueruloeyiche-</i> <i>de voerseit</i> die meest haert sijn daer	1256
	jn is meest <i>van melancolien</i> / <i>ende</i> die moru- west sijn daer jn is meest <i>van fleuma</i>	
4	<i>Ende</i> jn die gene daer roethede jn js <i>ende</i> sterctse sweringe daer jn vergadert etter / dies scillinge des canckers	1260
	dat vijntmen jnt jertse capittel	
8	N V nauolgende sullen wy seggen	1264
	die cure vanden <i>voerseiden</i> oueruloey- icheden <i>ende</i> jerst vanden scroefulen <i>van</i> <i>van wolcken</i> seggen alle die ouderinge	
12	datmen <i>van</i> jerste sal euacuren die ma- terie <i>ende</i> versuptijlen dat voetsel M en	1268
	sal die materie purgeren met medeci- nen <i>ende</i> met florieren <i>ende</i> properlick met	
16	purgacien der <i>ghersiuer fleume</i> alsoe met die puluer gemaect <i>van</i> turbich <i>zinziber</i> succo	1272

177vb28 *fleumanker: De opgeloste afkorting is onzeker; hij is opgelost naar analogie van de Latijnse tekst, die op deze plaats flegmatica heeft – zie Bruno Longoburgensis 1498, f.98va.*

178ra4 *Voor js is met een diagonale streep een s doorgehaald.*

	alsoe alst voerseit js jn tcapittel van fis-	
	tele W ant alsoe als auicenna seit / H et	
20	en verhit nyet noch en wont die	1276
	darmen N och gene purgacie en js	
	beter dan spuwen E nde men sal bloet	
	laten na dat die clieren staen aen	
24	den lichaem / D ie pacient moet hem	1280
	wachten van vele teten / mer dogen	
	honger soe hy meest mach / noch gene	
	swaer spijsen en moet hy eten noch	
28	water drincken / hy sal hem wachten	1284
	van vele spreken van vele lachen	
	van stupene ende van hoeftzweren ende	
	alle dingen die die materie ten	
32	hoefde trecken ende slapende thouet	1288
	sachte nyet te hoge Auicenna seyt	
	dat ventosen quaet sijn den genen	
	die clieren hebben want sy wt trec-	
178rb	ken tmyenste der materien / ende het ver-	1292
	haert dat dicste der materien ende	
	versteent ende is daer na quaet te	
4	verdriuenne / D it gedaen salmen	
	werken van buyten met medecinen	1296
	mollificatiua ende resolutiua te samen / als	
	muscillago fenigreci semen lini bismalua	
8	radix lilie ende alleninge ende smouten	
	M er vanden smouten en is geen beter	1300
	dan van beren van leeuwen woluen ende	
	vossen van dien gommen armoniacus	
12	bedellium olibanum scorax mastick	
	E nde men sal daer op leggen die resol-	1304
	ueert met droginge dat tdiste	
	der materien nyet en verdroecht ende	
16	tdicste verhaert E nde nv sal jc tellen	
	die medecine die versceiden ende moru-	1308
	wen te gader soict lange tijt hebben ge-	
	proeft bider proeuen die galienus	
20	my orcondt R ecipe synapi semen vrtice	
	sulfer spuma maris aristotologia ana dragme I be-	1312
	dellium armoniacus oude olie ende was	
	dat daer genoch js maecter af een	
24	plaester I tem dyaquilon dat goet	
	is als die oude meesters seggen R ecipe	1316

	litargium gepuluert <i>dragme</i> I ende menget met ouden olie van oliuen <i>dragme 2 et 1/2</i>	
28	Men sal daer onder maken een cleyn vuer <i>ende</i> doet een luttel sie- den dan neemt <i>muscillago</i> bismalua	1320
32	<i>onse</i> I <i>muscillago</i> van semen lini fenigreci <i>ana dragme</i> / <i>ende</i> al dit salmen te gader sieden tot dat dicke sy altoes roe- rende <i>ende</i> dan salment vanden vuer	1324
178va	doen <i>ende</i> roerent dan het coel sy / <i>ende</i> dan walken <i>ende</i> besteden Item dunne peck <i>ende</i> olie cotelen van duuen alluun	1328
4	wortele van <i>capparis ana</i> / men salse te samen mengen met zeme opt vuer <i>ende</i> maken een plaester want het werct sere Item een ander Recipe	1332
8	mele van fenigreci <i>dragme</i> deel 4 calck mirra <i>ana</i> I deel men salse mengen met zeem <i>ende</i> daer af maken plaes- teren Item Recipe farina orobi farina	1336
12	fabarum <i>ende</i> geyts cotelen <i>ana dragme et</i> zwijnen smout <i>onse</i> I men salse al mengen met zeem <i>ende</i> met vrine <i>ende</i> asijne Item geyts cotelen allene	1340
16	of scaeps cotelen gemenget met ze- me <i>ende</i> met asijne js goet Item een plaester dat goet is <i>ende</i> geproeft tot allen haerden apostemen Recipe galbanum	1344
20	armoniacus bedellium <i>ana</i> Men salse wee- ken 3 dage after ene jn asijne / <i>ende</i> dan daer toe doen sulpher <i>ende</i> maket een plaester / of al dat selue mach	1348
24	men doen met armoniacus allene Ende avicenna seit dat dit is een goet plaester gemaect van wortelen van lelien semen lini <i>ende</i> duuen mes getem-	1352
28	pert met wijjne Ende eest dat dese voerseide medecine nyet mogen geholpen die clieren te sceiden / soe salment moeten snyden / <i>ende</i> daer toe behoeft	1356

32	men dat die snydere js vroet <i>ende</i>	
	behendich / <i>ende</i> meest als die clieren	
178vb	sijn jnden hals / want ic hebbe ghesien vele siecken met clieren jnden hals	1360
	die storuen bijden wercke van sotten wercluyden Om clieren te cureren	
4	met snyden / soe neemt die cliere jn die hant vast houdende <i>ende</i> dan snydet	1364
	op met enen scerpen messe nauwelick die huyt dore datstu nyet en gheraect die velminge der clieren / want	
8	waert gesneden <i>men</i> soudse nyet wael mogen wt doen daer af vlaemde van	1368
	af elcke sijde sonder jet daer jn te laten / want men soudt met pijnnen	
12	dan wt moeten doen met corrosiuen of het soude weder wassen / bloedet	1372
	sere soe stoppet <i>Ende</i> alst wel ghesmeert js soe <i>consolideertse</i> I ander	
16	wonde Sulcke luyden en derrent nyet laten snyden by vresen dat sy die	1376
	meesters nyet en betrouwen <i>ende</i> hebben lieuer sonder jser te hebben gedaen	
20	al eest langer erger of meer pijnen Soe salmen jerste daer op leggen	1380
	medecinen die wtbreken / alsoe js duuen cotelen of cantariden gemenget met	
24	asijne / als sy wel sijn gestoten / <i>ende</i> daer na salmense daer op leggen of	1384
	leuende calck met zepe / of dese ge-proefde medecine <i>Recipe</i> calx viua	
28	auri pigri citrini ana <i>dragme</i> 2 realgar <i>dragme</i> 1/2	1388
	<i>Men</i> salse conficeren met zeen <i>ende</i> daer op leggen soe breet als men	
32	dat gat hebben wil / <i>ende</i> al omtrent salmen die stede beleggen met cou-	1392
	den dingen Altoes moet <i>men</i> wachten dat die medecine nyet af en gaet	
179ra	want het soude bornen tonpunte <i>Ende</i> als die clieren sijn jn zenygen steden	1396

4	of daer vele aderen sijn <i>ende</i> arterien soe en salment nyet cureren / noch met snyden noch met deser medecinen	
8	Ende na der corrosiuen medecine legter <i>dus</i> op boter of smout den brant te vlane <i>ende</i> dit etter te werden / <i>ende</i> hier toe behoert grote behendichede / Dick vijntmen clieren daer jn js bloedige ma- terie <i>ende</i> die verandert jn etter met	1400
12	mantacis <i>ende</i> wort open gedaen soe een aposteme dan doetmen wieken genet jn scerpen medecinen om te verteren	1404
16	datter ouer js bleuen / dan salmen daer jn doen smout <i>ende</i> voert cureren alst voerseit js Ende die cnopen <i>ende</i> die wannen doetmen wt metter voerseide	1408
20	cueren der swerender clieren / Wannen moetmen <i>emmer</i> snyden / mer die cno- pen cureet somtijt sonder snyden by dat mense soe seer dwinget slaet of	1412
24	perst dat hy alsoe gedestruuert <i>ende</i> dat die stede scijnt al slecht <i>ende</i> al jdel dan soe salmen daer op leggen	1416
28	een plaester van <i>constructiuer</i> medecinen soe aloe achana mirra olibanum scarcocolle <i>ende</i> des gelijkenisse met wit vanden eye <i>ende</i> asijn / <i>ende</i> wel stijf daer op bijnden <i>ende</i> soe vele dage laten / <i>ende</i>	1420
32	dan die plaester vernijen eest te doen Ofmen sal daer vast op bijn- den een lodene lemmele <i>ende</i> latent	1424
179rb	alsoe vele dagen Testudo wort ge- cureert wt snydene of s rijpende <i>ende</i> suuerende den sack dicke wassen	1428
4	opt hoeft Wannege apostemen die wolcke onder wijlen sijn oeck haert	1432
8	gelijck enen bene <i>ende</i> sijn vanden ge- slachten van cnopen / Bewijlen sijn sy moru <i>ende</i> dan sijn sy flecken <i>ende</i> dese vijntmen selden anders dan jn	1436

	die huyl vanden hoofde soe die vyle	
	<i>ende</i> wast nergens dan jn die hole	
12	<i>voerseit</i> daer gesteken vanden principalen	
	legleden met bernender hitten <i>ende</i> js haert	1440
	Die cure van bubo js den lichaem te	
	suueren <i>ende</i> die spijsse te mynderen die	
16	lichaem wort gesuuert met laxatiue	
	medecine <i>ende</i> floriere der leuer adere aen	1444
	die <i>ander</i> sijde / <i>ende</i> dan salmen op die	
	stede leggen <i>medecine</i> die sceiden <i>ende</i> sachten	
20	sweringe <i>Ofmen</i> sal daer mede mengen	
	garsten meel <i>ende</i> leggent daer op <i>Ende</i> een	1448
	<i>repercussive</i> <i>medecine</i> en salmen daer op leggen	
	dat die materie nyet weder en kere	
24	ten principalen leden <i>ende</i> dat maect	
	die <i>materie</i> misquana <i>Oeck</i> en sal	1452
	men gene <i>resolucive</i> <i>medecine</i> daer op leg-	
	gen die lichaem en ware jerst gesu-	
28	uert alsoe als <i>vorseit</i> js want het wa-	1456
	re tontsiene datter meer materie sou-	
	de toecomen <i>Eest</i> dat die materie	
	hier mede nyet en sceyt mer die hit-	
32	te <i>ende</i> die botinge meret dats teiken	
	datter etter jn vergadert <i>ende</i> dat	1460
	moetmen rijpen / <i>ende</i> dan soe salment	
	daer wt snyden ront alsoe als <i>voerseit</i>	
179va	js jn die capittelen der apostemen	
	<i>ende</i> dan salment heilen gelijk een an-	1464
	der aposteme <i>Ende</i> eest dat dwerck	
4	verlanget of dat tetter vermennicht	
	soe salment dapperlick cauteriseren of	
	daer op doen <i>corrosive</i> <i>medecine</i>	1468
	VAN BOCIUM	
8	B ocium js een aposteme vleys-	
	achtich alsoe alst <i>vorseit</i> js <i>ende</i>	
	vergadert jn die kele <i>fleumatijc</i> meest	1472
	jn wijuen / <i>ende</i> is gelijk der veruwen	
12	der huyl / som tijt eest natuerlick <i>ende</i>	

179va7

Rechts van Van bocium is met rode inkt een klein tekeningetje gemaakt van een hondje aan een touw (?). Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 355.

179va10

fleumatijc: De oplossing hiervan is onzeker; het Latijn biedt geen uitkomst.

	somtijt toeuallich / <i>ende</i> die natuerlike js oncurabel / mer die toeuallinge	1476
16	soe machmense cureren op dat sy cle- ne sijn dan salment snyden soemen doet een cliere met sijnen sacsine / <i>ende</i> wacht meesterlike dat daer nyet en	1480
20	blijue / daer na salmen die wonde een deel naeyen / <i>ende</i> legget daer op stoppen genet jn wit vanden eye of jn water <i>ende</i> asijne om te dwingen den loep	1484
24	der humoren <i>ende</i> dbloet te verdicken / <i>ende</i> voert salment cureren gelijck een wonde <i>Ende</i> eest dattet is jn steden van zenen aderen arterien soe en sal	1488
28	ment nyet snyden / noch oeck diege ne die groet sijn / die belettinge der wassinge der aposteme js sueringe tlichaems met <i>medecine fleume purgatiua</i> alsoe	1492
32	js dit puluer van turbick / <i>ende</i> hy moet ermelick eten <i>ende</i> geen water drincken / <i>ende</i> scouwen alle coude spijsse <i>ende</i> onnatuerlick / mer sijn spijsse moet	1496
179vb	wel gesoden werden <i>ende</i> sijn broet wel gedecemt / sijn vleys van jongen sca- pekijns <i>ende</i> hoexkijns kiekene pertrij- sen <i>ende</i> des gelijcx <i>ende</i> drincken	1500
4	roet claer wijn VAN NACCA IN MANS MAMMEN CAPITULUM 8^M	
8	N Acca js een grote vleesyge a- posteme jnder mans mammen <i>ende</i> js een oueruloedige sonder sweren <i>Ende</i> al waert dat <i>ennyge</i> sweringe wa- re / daer en js noch heitte noch botinge	1504
12	<i>Ende</i> alsoe dusdanige een nacca hets mere dan <i>ennige</i> oueruloedichede jnden lic- haem <i>Ende</i> tot my quam een man die hadde een nacca jn sijn scoudere <i>ende</i>	1508
16	als ict sach jc waende dat hy hadde gehadt een cussen jn sijn scoudere doen ontdeckte jc die stede <i>ende</i> als jct besach my gruwelde vander groethede	1512
20	<i>ende</i> jc en wildes my nyet onderweyn- den / doen ginck jc tot enen cyrurgijn	1516

	dien jc kende <i>ende</i> hy genaest <i>ende</i> hy vant dattet woech VII pont Mer	
24	dat werck en coemt nyet jn vele luyden / Die cure js datment moet snyden / <i>ende</i> wt vlaen <i>ende</i> daer na cauteriseren al wt omt vloeyen des	1520
28	bloets / <i>ende</i> oeck dat weder <i>veranderen</i> soude sonder cauteriseren Eest dat nacca is wel groet <i>ende</i> met eenre groter wortele soe eest vrese te	1524
32	snyden / nochtan salment snyden die een helft <i>ende</i> cauteriseren die ander helft Ende onderwijlen js die wortele	1528
180ra	smal <i>ende</i> hanget gelijk cullen / <i>ende</i> dan en moetment nyet vlaen mer met een brede wapen wel snijdende	1532
4	<i>ende</i> al gloeyende salment af snyden na lants dat vleys des lichaems Mer eest dattet js van veruwen bruyn van ge- uoelen clene soe en salment nyet snyden	1536
8	want het is een cancrech aposteme gro- te <i>ende</i> clene Som tijt coemt een geswel jn die mans mammen soe groet dat som- myge sijn gelijk wijfs mammen <i>ende</i> het	1540
12	en js anders nyet dan vethede Ende als ment wil cureren soe salment snyden maenwijs <i>ende</i> vlaent vte die vethede	1544
16	daer na salmen die wonde weder te gader nayen op dats te doene js / <i>ende</i> die wonde voert cureren gelijk een ander wonde Eest dat die mammen hangen neder- waert om haer groethede gelijk wijfs	1548
20	mammen soe salment aen beide sijden sny- den manewijs <i>ende</i> laten die vethede wt <i>ende</i> curerent voert alsoe als een ander	1552
24	wonde soe alst <i>vorseit</i> js Eest datter jet vander vethede jn blyuet om dat die patient nyet en mach gedogen datment wt snijt / of dat bloet belet soe sal-	1556

	ment corroderen	
28	VANDEN WATER JNDEN BUYCK <i>CAPITULUM</i> 9 ^M	
	I Droposie js een dalinge der	
	verteerder cracht jn die leuere	1560
32	Ende na der leringe der ouder meesters	
	soe isser driereley manieren of specien	
	Altites Iposarta Tympanices Ende	
	en gene en wort gecureert metter	1564
180rb	snede / dan althites / Dit is tussen cyfac	
	ende den dermen Om dat wt te leynden	
	daer toe saltu duwen van jerst opten	
	buyck met dijnen handen soe dat al	1568
4	twater ter liescher nederdaelt voert	
	dan saltu besien met groter nerstic-	
	hede oft dwater coemt by mysquaem	
	der dermen of vander leuer of vander	1572
8	mylten Eest dattet is byden mys-	
	quame der dermen / soe salmen die	
	huyt vanden buycke met gaders den	
	cyfac doer snyden recht drie vinger	1576
12	beneden den nauele totter jdelre stede	
	Eest dat dwater is vergadert bijder mes-	
	quame der leueren soe salment snyden jn	
	die slincker stede of sijde Eest bider	1580
16	mylten jn die rechter sijde / Noch het	
	en behoert nyet datment snyde jn die	
	sijde daer die pacient ouer liggen wil	
	dat die oueruloeyenthede nyet der-	1584
20	waert en lope Ende als die buyck js	
	doersteken soe salmen jnt gat doen een	
	coperen pijpe of silueren daer toe ge-	
	maect daer doer dat dwater wt sal	1588
24	lopen Ende ghy moet wel wachten dat	
	men daer nyet te vele waters wt en	
	laet lopen te gader jn een wijle want	
	die pacient souder te seer af crencken	1592
28	dat waer vrese Men sal een deel wt	
	laten na datmen siet dat die pacient	
	sterck is of cranck / dan salmen die	
	pijpe wt trecken ende stoppen dat gat	1596

32	Des <i>ander</i> daechs salmen die pijspe weder jn doen <i>ende</i> laten noch een deel	
180va	waters wt <i>Ende</i> aldus salmen doen alle dage op dat die pacient ge- dogen mach tot dat dat water al	1600
4	wt is op een luttel / <i>ende</i> dat salmen verteren met sweten <i>ende</i> baden <i>ende</i> gaen	
	jn die sonne <i>ende</i> die pacient te decken	1604
	met sande <i>Ende</i> dan salmen die wonde genesen met drogende medecine	
8	<i>Ende</i> sijn spijspe moet seer sijn <i>conforte</i> - rende <i>ende</i> oeck wel rukende <i>Ende</i> weet	1608
	datmen dese siechede nyet en sal be- staen jn kijnderen noch jn oude luyden	
12	noch jn crancken luyden noch jn die gene dier <i>ander</i> siechede mede hebben	1612
	alse tussis menesoen et similia	
	VANDER GHESCOERTHEDE <i>CAPITULUM</i> 10 ^M	
16	D Icwijle coemt een vertoginge jn cyfac dat is jn dat velle-	1616
	ken dat gebreck heeft op ten buyck <i>ende</i> wort onderwijlen jnt liesche <i>ende</i>	
20	onderwijlen bet opwaert aen den buyck <i>Ende</i> dit vertoginge of het coemt by	1620
	dat cyfac is gescoert <i>ende</i> dan gedaen die dermen vte / <i>ende</i> dit saltu beken-	
24	nen by dattu daer op duwes / <i>ende</i> dan gaen die dermen weder jnwaert	1624
	<i>ende</i> die vertoginge myndert <i>ende</i> het coemt weder of alse die pacient weder hout	
28	sijnen name of adem <i>ende</i> vaste hoest <i>Ende</i> somwijlen alsment weder jn du-	1628
	wet soe rummelen die dermen <i>ende</i> die vertoginge meret van groter pijnnen	
32	<i>ende</i> van verwerminge jn baden <i>Ende</i> die patient leget jn rusten metten buycke	1632
180vb	opwaert soe gaet die vertoginge al te nyete / mer als hy op staet <i>ende</i> gaet soe keret weder soe alst van jerste was Of	

4	dese vertoginge coemt van vleys / ende dat bekenntmen by dat die vertoginge js swart <i>ende ghersem ende haert</i> Ende het staet geduerlic van eenre groete	1636
8	Of het is van een <i>vershede / ende</i> dat bekenntmen by dattet js moru <i>ende</i> by dat nyet en gaet te nyete als <i>men</i> daer op duwet metter hant Of het is van	1640
12	bloede by dat een adere of arterie scoerde / <i>ende</i> dan is die stede roet of heldende ter roethede waert of ter swart-hede Of het is van wijnde <i>ende</i> dan	1644
16	eest nyet swaer wegende mer licht nyet sacht jnt <i>tasten</i> Ende alsoe dese vertoginge is van vleysche <i>ende</i> ment <i>cureren</i> wil / soe sal <i>men</i> dat op snyden <i>ende</i>	1648
20	treckent wt / <i>ende</i> dan <i>cureren</i> die wonde gelijk een <i>ander</i> wonde Ende eest van <i>vershede</i> <i>men</i> salt doer <i>steken</i> <i>ende</i> latent wt lopen / Noch en moetment nyet	1652
24	genesen van al dan met snyden Alst coemt van bloede by dat <i>aderen</i> of <i>arterien</i> sijn gescoert want het is vrese Eest	1656
28	van wijnde / soe salment <i>cureren</i> met dat wijnt vertert Alsoe js rute anijs <i>ende</i> comijn <i>ende</i> des gelijkxs Eest dat vertogen is van <i>ruptura</i> of van gescoerthe-	1660
32	de soe is die vertoginge alre swarts Te <i>cureren</i> / dese gescoerthede coemt by vele manieren als van quetsinge <i>ende</i> van vallen of van springen of van	1664
181ra	vele te roepen of van swaren last te heffen <i>ende</i> des gelijkxs / Die cure van gescoerthede js verandert na der diuershede der stede daer jn dat geuult vanden liesche opwaert / als jn die	1668

180vb5

Voor ghersem is met een horizontale streep gersien doorgebaald.

180vb35

gelijkxs: De staart van de g is met een lange krul verlengd tot ver in de ondermarge.

181r

Geheel linksonder op het blad was eerst de katernsignatuur q 1 aangebracht; de q is doorgebaald met een diagonaal streepje en vervangen door een d. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaaal geschreven katernsignatuur: E.

4	nauele <i>ende</i> jn <i>anderen steden</i> des buycs of allene jn die <i>lieschen bijden wolken</i> die <i>dermen</i> jn <i>sommyge sincken totten</i> <i>cullen</i> of het en ware alte lange ge-	1672
8	<i>dragen</i> / daer om dunct my goet dat jc stelle elcke cure by <i>hem seluen</i> alsoe alst noet is / Daer om segick als die <i>mensche</i> sy gescoert jn die <i>nauele</i> / soe	1676
12	moet die <i>pacient</i> staen rechte <i>ende</i> we- der houden <i>sijnen adem</i> tot die gescoert- hede <i>vertoget</i> / dan saltu <i>teykenen</i> met jntte of met een swarte cole <i>om-</i>	1680
16	<i>trent</i> al die <i>nauele</i> / <i>ende</i> dan doet den <i>pacient liggen</i> ouer <i>sijnen rugge</i> / dan <i>suldy</i> met een <i>scerpe wapen</i> snyden al den <i>rinck</i> die <i>ghy</i> te voren teikenet	1684
20	<i>ende</i> dan <i>suldy</i> met enen <i>wyme beuan-</i> <i>gen</i> die <i>gescoerthede</i> jn die <i>middelt</i> <i>ende</i> <i>treckent</i> opwaert met enen <i>sterken</i> <i>drade</i> <i>ende</i> <i>vaste bijnden</i> al <i>omtrent</i> / <i>ende</i>	1688
24	dan <i>salment afsnyden</i> vander <i>gescoert-</i> <i>hede</i> dat daer is bouen den <i>cnope</i> Ende altoes moetmen wel wachten datmen daer gene <i>derme</i> mede en	1692
28	<i>cnope</i> Ende dan <i>salmen</i> die <i>wonden</i> <i>ende tanden</i> van buyten voert <i>genesen</i> ge- lijck een <i>ander wonde</i> / <i>ende</i> altoes wel wachten dat <i>ghy</i> die vterste <i>wonde</i>	1696
32 181rb	<i>nyet</i> en laet luken voer dat die <i>byn-</i> <i>nenste genesen</i> sy <i>ende</i> die draet af ge- rot Ende js die <i>mensche</i> gescuert <i>anders</i> waer jnden <i>buyck</i> soe <i>salmen</i> den <i>pacient</i>	1700
4	doen staen recht op <i>ende</i> hy sal <i>sijnen adem</i> wederhouden tot dat die <i>stede</i> wort swellende / dan <i>salment</i> <i>teykenen</i> <i>ende</i> doen den <i>pacient</i> <i>liggen</i> <i>ende</i> <i>snyden</i> op	1704
8	die <i>gescoerthede</i> <i>ende</i> daer na <i>cauteriseren</i> al die <i>huyt</i> der <i>gescoerthede</i> / <i>ende</i> daer op <i>leggen</i> <i>boter</i> dan die <i>brant</i> <i>wtgaet</i> <i>ende</i> voert <i>consolideren</i> gelijk	1708
12	een <i>ander wonde</i> Eest dat die <i>gescoert-</i> <i>hede</i> is groet <i>ende</i> van <i>ouden tijden</i> dan <i>salment cureren</i> met <i>snyden</i> <i>ende</i> dit	1712

16	wort aldus M en sal die gescoerthede teykenen met jntte alsoe alst voerseit js / daer na sal die pacient liggen ouer sijnen rugge op een tafele ende hy wort daer vast op gebonden met bre-	1716
20	den scroden of met dwelen / daer na salmen den mensche stellen sijnen vinger op dat gescoerde stede dat daer die dermen nyet wt en comen / ende die	1720
24	meester sal daer snyden al die huyt tot dan hy coemt ter gescoerthede dan salmen nayen den cyfac alsoe jc dede te weten jn die wonde des buycs	1724
28	alse die derme wt ginck / ende voert salmen die stede genesen gelijk een ander wonde Ende jc verscriuen des boets stelre tot dat ic sach een meester	1728
32	die die wonde bynnen vanden cyfac neyde met enen drade getrect van	1732
181va	fijnen goude die daer jn bleef te male ende dander met een drade buyten ende alsoe heilden hijt Eest dat die gescoerthede js jn die liesche ende ver-	1736
4	oudert soe en machment nyet cureren met medecinen mer met cyrurgien dwolcke wy nv voren sullen togen	1740
8	Dwerck dat wort jn twe manieren als met cauteriseren of met snyden van wolcke ons togen die oude meesters	1744
12	Als wy sullen wercken met cauterien soe sal die pacient wederhouden sijnen adem tot dat die geslechte bulge der gescoerthede vertoget dan sal	1748
16	men met jntte onder die gescoerthede vertoget ende bouen den been des patients maken een teyken gelijk een half rinck met beiden eynden opwaert ten lichaem waert dan sal die pa-	1752
20	cient liggen ouer sijnen rugge op een tafel die sal staen metten enen eynde	

	ten voeten hoger dan metten anderen	
	eynde ten hoofde / ende men sal bijnden	1756
24	sijnen handen op sijne borst / ende alden	
	lichaem salmen bijnden met dwalen op	
	die tafele dat hy hem nyet en mach	
	verporren Alsmen werct dan sal een	1760
28	mensche stellen sijn hant op die ste-	
	de der gescoerthede dat die dermen	
	nyet wt en gaen / dan sal die mees-	
	ter cauteriseren op dat teyken dat hy ge-	1764
32	maect hadde met jntte ende duwet	
	vaste tot dattet come totten been	
181vb	pectinis Ende eest datment metten jersten	
	duwene nyet en coemt totten pectinen	1768
	soe salmen die cauterie weder gloeyen	
4	of een ander geloeyet hebben ende daer	
	op duwen tot dattet coemt ten bene toe	
	Ende bouen alle dingen salmen wachten	1772
	dat die dermen nyet wt en gaen als-	
8	men cauteriseert / want ware hy geleent	
	het ware die doots des patients / dan	
	salmen jnt gaet leggen boter tot dat	1776
	die brant wt valt ende dan salmen die	
12	wonde cureren gelijk een ander wonde	
	Die pacient moet liggen ouer rugge	
	40 dage tot dat die wonde sy gecur-	1780
	reert ende als hy opstaen sal noch 40	
16	dage sal hy dragen cussinelen ende ban-	
	den ende houden seer goede dieten / die	
	dieten der gescoerthede moet sijn seer	1784
	arem ende dinne / hy moet scuwen alle	
20	hersime spijsse ende die wijnt maken	
	Ende men moet hem geuen medecine die	
	wijnt versceyt / Hy moet scuwen vele	1788
	te wandelen / ende pijnen ende van vele te	
24	lachene van hoesten van nyesen van vele	
	te roepen van lude te singen van baden	
	jn wermen watere van genoechten van	1792
	vele wandelen op steyggers op perden	
28	te clymmen van op te staen wijde ont-	

	daen metten benen van etene spijse	
	die wijnt maket <i>ende</i> vasten lichte die doen	1796
32	crude die cure deser gescoertheden	
	met snyden / die pacient sal liggen	
182ra	ouer sijnen rugge dan sal die meester	1800
	snyden die stede der gescoertheit ouer	
	die breyde nader quantiteyt 3 vingere	
4	<i>ende</i> dan sal hijt vlaen tot dat die didi-	
	<i>mus</i> ontdect is / <i>ende</i> dan saltu nemen een	
	wapene gelijk een tente <i>ende</i> leggen	1804
	teen eynde op die stede der gescoert-	
8	hede <i>ende</i> steken daer mede die dermen	
	weder jnwaert / dan salmen nayen al	
	<i>omme</i> die stede dat is geuoeged metten	1808
	der wapene <i>ende</i> beide sijden salmen	
	vergaderen met nayen / dan salmen die	
12	eynde der wapene wt trecken / <i>ende</i> cu-	
	reren die stede gelijk <i>eenre</i> andere	1812
	wonden <i>Ende</i> weet dat die canterie <i>vorseit</i>	
	js vele sekere <i>ende</i> betere / <i>ende</i> jc hebber	
16	mede gewracht <i>ende</i> ic en wasser nye	
	mede bedrogen <i>Ende</i> die oude meesters	1816
	lieten die snede achter <i>ende</i> vercoren die	
	canterien / <i>Dat</i> is te weten alse die ge-	
20	scoerthede sincken tot jnden culbalch	
	<i>Ende</i> dese gescoerthede coemt by dat	1820
	die cyfac js gescoert of gelaxeert	
	gerect <i>Eest</i> dat die cyfac is gescoert	
24	soe dalen die dermen varinge met jet	
	sweringe of sweren van scerphede tot	1824
	jnden boden des culbalchs <i>ende</i> dat js	
	bijder swarehede <i>ende</i> bijden lopen der	
28	dermen wtwaert <i>Is</i> dat gescoerthede	
	coemt by dat cyfac js gerect soe da-	1828
	len die dermen luttel <i>ende</i> luttel <i>ende</i>	
	met varinge totten bodem des culbalchs	
32	<i>ende</i> dat coemt bijder lichthede des	

181vb33

rugge: De staarten van de beide g's zijn met een lange krul verlengd tot ver in de ondermarge.

182r

Geheel linksonder op het blad was eerst de katernsignatuur q 2 aangebracht; de q is doorgehaald met een diagonaal streepje en vervangen door een d.

182ra19

alse: De letters al zijn tot een vlek uitgelopen.

182rb	wijnts / <i>ende</i> die derme keren dan weder om op met swaerhede / <i>ende</i> die wijnt sonder swaerhede <i>Item</i> die darne keren weder met cleyne rommelinge <i>ende</i> die	1832
4	wijnt met vele rommelingen <i>Ende</i> onderwijlen vergaderense jn die dermen <i>ende</i> dan heeft die pacient grote sweringe <i>ende</i> meest alssy jnwaert sijn geduwet	1836
8	<i>ende</i> daer af coemt onderwijlen die doot <i>Om</i> aldusdane gescoerthede te cureren selden of nyet mogen die medecinen daer toe geholpen <i>Mer</i> men moet dit cureren met snyden <i>ende</i> dat is grote vrese want dicwile comen daer af quade toeualen <i>ende</i> licht steruet die	1840
12	pacient / <i>Als</i> waer by vreent en bestaet nyet aldusdanige cure te done om die giericheit vander wyningen of du en waerste seer geboden vanden	1844
16	pacient <i>ende</i> van sijnen vrienden <i>ende</i> dan hem vergiffenisse bidden <i>Ende</i> aldusdanige cure <i>ende</i> andere die vreselick sijn en moetmen nyet verroekelosen	1848
20	<i>Ende</i> oude luyden en salmen nyet cureren met snyden / <i>mer</i> men salse bewachten met bijnden cussinelen <i>ende</i> dieten dat sy nyet en argeren <i>ende</i> dat sy daer mede mogen leuen / <i>Die</i> maniere van snyden js des duweels den siecken gebeiden dat hy met sijnre hant die derme weder jnne duwen <i>ende</i> jnden buyck leiden <i>Ende</i> willen sy nyet jn comen soe salment clisterien <i>ende</i>	1852
24	die dermen jdelen vanden feces / dan sal die pacient sitten jn warmen water dicwijle <i>ende</i> die stede smeren met mollificerende dingen tot dat weder jn keert / dan salmen doen liggen metten aensichte opwaert op een tafele alsoe alst voerseit js / die dien hoge <i>ende</i> dat hoeft neder <i>ende</i> daer op wort hy gebonden met drie scroden jn 3 steden	1856
28	een op die bene byden voeten die an-	1860
32		1864
182va		1868
4		1872
8		

	der byden knyen / die dorde byder borst daer mede oeck die handen worden	1876
12	gebonden / daer na wort die cul geleit totter gescoerder stede / <i>ende</i> een <i>mensche</i> sal <i>sijnen</i> vinger stellen op die gescoer- de stede daer die <i>dermen</i> nyet wt en	1880
16	gaen / dan salmen ouer lanxs <i>snyden</i> doer die huyt die <i>sne</i> de op den cul <i>ende</i> soe groet dat daer doer mach <i>gaen</i> die cul <i>ende</i> wt comen <i>ende</i> als hy wt	1884
20	js soe doeten <i>enen mensche</i> opwaert houden <i>ende</i> du sals <i>vlaen</i> den <i>dindi-</i> <i>mum</i> tot jn die <i>liesche</i> met een <i>wapen</i> nyet wel <i>scerp</i> of <i>metten</i> <i>nagelen</i> dats	1888
24	best <i>Ende</i> dan saltu soeken <i>metten</i> vinger of daer jet <i>vanden derme</i> js <i>jnden dindimus</i> / <i>ende</i> eest dattu <i>ennich</i> daer jn <i>vijnts</i> soe <i>strecse</i> <i>jnwaert</i>	1892
28	dan saltu <i>nemen</i> een grote <i>viercante</i> <i>naelde</i> <i>ende</i> daer jn <i>enen stercken</i> draet <i>ende</i> du salt <i>nayen dindymus</i> byden <i>liesche</i> <i>ende</i> daer <i>bijnden mennichfout</i>	1896
32	<i>ende vaste</i> <i>ende</i> die <i>eynde</i> des <i>draets</i> sullen <i>buyten bliuen hangende</i> / dan 182vb salmen <i>bernen</i> den <i>dindimus</i> byder <i>bijndin-</i> <i>ge</i> met <i>bre</i> den <i>jsere wael</i> <i>geloeyet</i>	1900
4	<i>Ende</i> altoes wacht wel dat ghy die <i>bijntsele</i> nyet en <i>brant</i> / daer na <i>snydet jnt</i> <i>nederste</i> deel der <i>huyt</i> der <i>cullen</i> dat dat <i>bloet</i> <i>ende</i> dat <i>etter</i>	1904
8	mach wt <i>lopen</i> / <i>ende</i> <i>steket jn</i> die <i>won-</i> <i>de wolle</i> of <i>stoppen</i> <i>genet jn</i> <i>wit</i> <i>vanden eye</i> of <i>jn olie</i> van <i>rosen</i> <i>ende</i> <i>steket</i> een <i>weke</i> <i>jn</i> die <i>stede</i> <i>vanden</i>	1908
12	<i>sne</i> de die ghy daer <i>beneden</i> <i>maket</i> <i>ende</i> dan <i>bijndet</i> alsoe alst tot <i>eenre</i> <i>wonden</i> <i>behoert</i> / dan <i>salmen</i> den <i>pacient</i> <i>ontbijn-</i> <i>den vander tafelen</i> <i>ende</i> <i>men</i> sal <i>hem</i> <i>dra-</i>	1912
16	<i>gen jn</i> <i>sijn bedde</i> <i>gelijck</i> <i>enen</i> <i>doden</i> <i>mer leggenen</i> dat die <i>voeten</i> <i>sijn</i> een <i>luttel</i> <i>hoger</i> dan dat <i>hoeft</i> / <i>ende</i> wel <i>decken</i> <i>ende</i> <i>meest jnden</i> <i>wijnter</i> dat 1916 <i>hem</i> die <i>coude</i> nyet en <i>beuanget</i> <i>want</i>	

20	hem mocht daer af toecomen die qua- de toeualle / ende hy moet hem wachten van gramscepen rouwen ende des gelijs	1920
24	Ende eest dat dat bijntsel nyet en valt achter 7 of 9 dagen soe salmen die stede baden met wermen water ende olie tot dattet afvalt / ende dan sal- men ontberen van water ende van olie ende	1924
28	cureren die wonde met drogende din- gen tot dat genesen wort Ende telcken datmen die wonde vermaect salmen	1928
32	die stede der lieschen smeren met wermer olien want het bewaert die quaethede die ter wonde soude comen Die cure der brueken of gescoert- hede van medecine die orbaerlick	1932
183ra	js jn menniger broken diere mede ge- cureert js met goeden regemente ende dieten die wy voerseit hebben Ende daer	1936
4	om soudemen altoes jerst proeuen die cracht der medecinen jn gelouigen luy- den eer datmen ginge totten vorseiden swaren werke Sonderlinge als een	1940
8	mensche is gescoert jn die lieschen ende het nyet en sincket totten cullen Of eest dat daer een luttel sinct ende al- toes lichteliken weder jn keert / dan	1944
12	eest dat ghy wilt cureren met mede- cine dan besiet jerst die groethede van dat gescoerde ende hoe lange dat hy alsoe heeft geweest ende die outhede	1948
16	des patients Want gene gescoerthede en salmen genesen met medecinen son- der dat clene js ende nije Ende meest js die pacient I kijnt nochtan wort dat	1952
20	pijnlick te doene want cyfac is zenu- wich ende node heilende Die gene die seggen dat sy genesen grote ver- ouderde gescoerthede jn allen out-	1956

182vb20

mocht: Na de t is een e doorgehaald.

183r

Geheel linksonder op het blad was eerst de katernsignatuur q 3 aangebracht; de q is doorgehaald met een diagonaal streepje en vervangen door een d.

24	hede met medecine die sijn bedrie- gers Ende weet dat alsoe dat die lichaem natuerliker vorscher js / soe die gescoerthede lichteliker <i>consoli-</i>	1960
28	dert Die cure der ruptura met medecine js datmen die stede der gescoerthede beplaestert met <i>dingen</i> die verdrijuen den wijnt ende die	1964
32	wolcke die dwingen ende luyken alsoe sijn noten van cypressen <i>mirre</i> <i>dragagantum</i> ende des gelijcx Ende men sal	1968
183rb	die stede bijnden alsoe alst behoeft Ende die pacient moet ouerrugge liggen 40 dagen lanck ende houden wel die <i>vorseide</i> dieten / ende alle dagen nuchtens ende des auonts moetmen	1972
4	nemen jn drancke <i>dingen</i> die dwin- gen ende luyken ende oeck jn spijsen / of die lichaem en weer hem te haert Ende	1976
8	dan en soudi daer af nemen mere tus- sen maels als van 3 dagen te 3 da- gen Ende dan als hy opstaet soe en sal hy die plaesteren noch die bijn- dinge nyet afdoen bynnen 40 da- gen eest te doen ende vanden plaes- teren behorende ter gescoerthede soe js	1980
12	dat goet datmen maect die pelle ari etini dus Recipe scip peck roet was colofanie ana <i>dragme</i> et <i>litargium</i> et <i>armoniacum</i>	1984
16	<i>galbanum</i> <i>terpentina</i> <i>olibanum</i> <i>masticis</i> <i>radix</i> <i>consolida</i> maior et <i>minor</i> ana <i>onse</i> I <i>viscus</i> <i>quertini</i> <i>gipti</i> <i>mirre</i> <i>sarcocolle</i> <i>aloes</i> ana <i>dragme</i> 5 menschen bloet dat genoch sy	1988
20	ende maket aldus Recipe dat wel vanden wortelle die vuylhede afgedaen ende dat wel gesuuert Oeck dat jc seiden van	1992
24	den weder ende siedet tot dat wort versceden / dan salmen dat water stille laten staen <i>omtrent</i> van 3 vren dan salmen nemen die <i>vorseide</i> <i>dingen</i> geteemset of getempert of gemen-	1996
28		

32	get metten bloede vorseit ende menget metter vorseide siedinge jnden ketel	
183va	ende doet dat sieden tottet wort dicke ende swart dan doetet vanden vuer ende maect een plaester Item een ander	2000
4	dat goet is Recipe noten van cypressen noten van gallen achacia balausia ana	2004
8	<i>dragme</i> II <i>dragaganti mirre sarcocolle olibanum gummi arabici ana dragme 3 et sanguis draconis mumi ana dragme 2</i> Men salse pulueren ende teemsem ende <i>conficiantur cum aceto</i> Item een goet geproeft plaester dat rasis maecte Recipe noten van cypres ciperris maiorana noten van gallen achacia olibanum gummi arabici	2008
12	ana Men sal die gumme vorschen jn aceto vel cum vino ende daer mede mengent dander dingen et fac <i>emplastrum</i> Dit en	2012
16	hoert nyet ten boecke mer het is gaderinge vanden scrijuer daer toe gedaen Een plaester heilende gescoerde sonder snyden wel gate / Recipe colofonie	2016
20	<i>tamarinde ana libra I boli arabici olibanum masticis</i> gebrant pampier ana <i>dragme et terpentina</i>	2020
24	<i>onse 2</i> vergadert / ende bijnt opt gescoerde den pacient liggende ouerrugge Een ander Recipe swart peck waert haerst wierock mastick vergadert ende legget daer op Item dranck ten gescoerden Recipe omonde <i>consolida bruscus</i>	2024
28	cenicle buggele drinct met wijn Een ander Recipe tremorse brunelle matefollone drinct met wijn Item een ander dat dicke besocht js Recipe omonde <i>consolida bruscus cenicle brunelle bibite cum vino</i> Een ander daer	2028
32	mede dat ene van 40 jaren genesen	2032
183vb	was jn een weke Recipe succi jacea alba et nigra 4 lepel vol wijn puur 6 le-	

183va9 *conficiantur: De Latijnse afkorting is opgelost naar analogie van de Latijnse tekst. Zie Bruno Longoburgensis 1498, f.100ra.*

183va34 *genesen: De staarten van de g en van de s lopen in de ondermarge. De staart van de g is bovendien voorzien van enig penwerk, heel licht gearceerd met rode inkt.*

4	pel vol daer jn doet desen puluer van omao galanga gariofilatum nucus cypressus valeriana ana I lepel vol ende drinct soe tanderen Item noch sende my een vriend dat een wijf genas haer kijnt dat	2036 2040
8	out was 3 jaer van gescoerthede soe dat die dermen vielen jnden culbalch met herba robert dat sy hem gaf te drinc- ken des nuchtens ende des auonts noch-	2044
12	tan wandeldet altoes sonder bant noch cussinelen VAN HERNIA CORNUFFELS ENDE APOSTEMEN CAPITULUM 11 ^M	2048
16	H Ernia apostemen cornuffels sijn 3 manieren van hernia comen jn die cullen / tierste is watrich / dat ander wijndich / dat dorde vleysich / Die waterige hernia en js anders nyet dan	2052
20	een vergaderinge van vorsche / ende dat coemt by dat die materie der cullen is soe cranck dat sy die materie nyet en mach wederstaen Ende onderwijlen	2056
24	soe coemtet van quetsinge op die cullen Ende daer af is een teyken swarthe der cullen ende claerhede / ende als men daer op duwet dat wort een put	2060
28	die cure is aldusdanich Men sal snyden die huyl der cullen met een brede snede ouerlanxs ende vlaent tot datmen coemt totter stede des waters	2064
32	dan doersteect ende trect wt al dat water / ende wachtet nerstelick dat die cullen nyet en sijn gecorrumpeert	2068
184ra	Ende eest dattet js gecorrumpeert men salt af snyden met een gloeyende wapen ende wt trecken ende dan die wonde cureren	2068

183vb4	omao: De tweede o is superscript geschreven. Het betreft duidelijk een afkorting van naar alle waarschijnlijkheid een simplicium, maar het is onduidelijk van welk. Elders in de codex zijn geen overeenkomstige vormen te vinden, en dit geldt ook voor andere farmaceutische traktaten.
183vb7	haer kijnt: Eerst heeft de kopiist haers kijnts geschreven. Daarna zijn de beide s'en met een verticaal streepje doorgehaald.
184r	Geheel linksonder op het blad was eerst de katernsignatuur q 4 aangebracht; de q is doorgehaald met een diagonaal streepje en vervangen door een d.

4	<p><i>ende drogen Ende alsmen den cul gecorrumpeert alsoe laet dat doet die siecte weder comen / Ende oeck comet dicke weder sonder corrupcie der cullen ende men</i></p>	2072
8	<p><i>moet weder doersteken of het en sy gecauteriseert achter die doerstekingende die jdeling des waters / Die wijndige hernia die kentmen by dat sy</i></p>	2076
12	<p><i>js gespannen sonder sweerhede ende men cureertse met dingen die wijnt vertheren van buyten ende van bynnen genomen Die hernia carnosa of vleysich bekennt</i></p>	2080
16	<p><i>men byder sweerhede ende haerthede ende ghersemhede met cleynder sweringe Ende het coemt van een materie die totten cullen vloeyt of van quetsinge</i></p>	2084
20	<p><i>Die cure hier af js datmen die huyster cullen sal snyden ende vlaen opwaert dan salmen wt trecken dindium ende den cul ende smerenne aen allen sijden vander</i></p>	2088
24	<p><i>ouervloeyende vleysche / ende eest dat den cul is verheilt metten vleys soe moetmen snyden ende trecken wt met enen</i></p>	2092
28	<p><i>heeten jsere om te stempen dat bloet want alsoe haly seit het is seer te swaer te cessereren / Daer na salmen die wonde nayen ende cureren met consolidatiuen / dat</i></p>	2096
32	<p><i>geualt ondertijden dat die cullen apostemen met een heete aposteme of met een coude of van een humor</i></p>	2100
184rb	<p><i>derwaert vloeyende / Die teikenen van een heete aposteme is by dat die veruwe is gelijk des veruwen vander gemeyn der huyster ende het is sonder sweringe / die cure van heeter aposteme of floriere</i></p>	2104
4	<p><i>der leuere aderen jnt begyn ende plaesteren met repercussive dingen soe camomille farina faris / die cure van een couder aposteme is allene versceidinge ende en gene</i></p>	2108
8	<p><i>repercussive daer toe te doene / dat geualt dicwijle dat die huyster der cullen recket sonder die cullen ende het hanget</i></p>	2112
12	<p><i>leliken nederwaert ende dan salmen af</i></p>	

	snyden dat daer is gerecket bouen die nature / daer na salmen die lippen der wonden te gader nayen ende voert cureren	2116
16	daer na gelijck ander wonden VAN MENSCHEN TE LUBBEN OFTE SNIDEN CAPITULUM 12^M	
	I N twe manieren machmen vueren dat een by persinge ende dat ander met snydinge / Dat werck datmen doet met persinge wort aldus Men sal den mensche doen sitten jn warmen water tot dat die cullen sijn gemoruwet ende die daer wthangen / daer na saltuse persen tussen dijne handen tot dat al sy geuegselt ende te nyete / ende dese manier behoefick jn die kijnderen te sijn gedaen / die vueringe diemen doet met snydinge dats jn twe manieren / daer af is dat een datmen af snyde den vede metten cullen / ende dat ander is datmen af snijt die cullen allene Ende dat werck vander jerster manieren is datmen den vede ende die cullen bijnden sal alsoe na den buyck alsmen mach / ende dan salmen die bijndinge af snyden met een scherse ende	2120
20	vede ende cullen beyde ende daer op salmen leggen dingen die bloet stempen / dat werck vander ander manieren is datmen die huyl sal snyden bouen elcken culle allene ende maken dat gat soe wijt dat die cullen wt mogen / dan salmense wt doen ende die wonde nayen ende voert cureren gelijck een ander wonde / ende dese manier js beter dan die gene diemen doet met persingen / want persingen blijuet jet vanden cullen alsoe waer by die man begert daer na genotens VAN HERMOFRODITA DIE CURE CAPITULUM 13^M	2124
24		2128
28		2132
32		2136
184va		2140
4		2144
8		2148
12		2152
16		2156
20	H ermofrodise alse haly seit js een ouertallike ende wel lelijke mesquame jn mannen ende jn wijuen Ende daer sijn drie manieren	

	Die ierste manier van mannen is I	
24	figure gelijck vulua jn die huyl tussen die cullen het heeft haer al omtrent / die tweeste manier is al dat	2160
28	selue ende daer vloeyt vrijne wt die 3 manier js oeck dat seer gelijck mer daer en vloeyt gene vrijne wt	
32	Die maniere dat jnden wijuen js	2164
184vb	dat is dat bouen jnt lichaem hanget een roede ende tve cullen mer datse cleyne sijn Ende al dese maniere mach- men cureren / Die vulua des mans	2168
4	daer vrijne wt loept / ende die manie- re van te cureren is datmen af sal snyden dat daer oueruloeyende js soe dat daer nyet en sal blijuen dan salmen die ste- de cureren gelijck eenre andere wonden	2172
	VAN WORTELEN INDEN VEDE CAPITULUM 14^M	
8	C Ruca ende porri wortelen ende porren comen dicwijle jnden vede ende jn anderen steden vanden lichaem ende meest jn handen ende jn voeten / ende comen van qua- der materien die die nature wtwaert	2176
12	steect van haer ende van desen dingen som sijn sy haert ende som moru / die haerde sijn van melancolien / die moru van fleumen Ende dese te cureren / salmen die humoren pur- geren daer af dat sy comen / daer na	2180
16	salmen leggen op die stede droge me- decinen als oleo mirtino oleo rosaro assen van wijngaert houte getempert met	2184
20	asijne et similia of alcanna ende boli armenici cum oleo rosaro Eest dat dese nyet en hel- pet men sal daer op leggen scerpe cor- rosiue medecine / als calc getempert	2188
24	met water van sepen ende diere gelijck	2192
28	Ende eest dat dese nyet en helpen soe salment wt snyden ende daer op leg- gen corrosiuen medecinen om te verthe- rene op datter jet vander wortelen	2196

	is gebleuen <i>Ende</i> men sal cauteriseren met een gloeyende jser Eest dat die siec- ke nyet en mach gedogen die sny- dinge soe salment vaste bijnden elx	2200
32	daechs bet vastere met enen sijden drade tot dat al af is <i>ende</i> dan cauteriseren	
185ra	Die exter ogen sijn haert vleys <i>ende</i> ront gelijck enen nagel geveruwet	2204
4	nader veruwen tslichaems / <i>ende</i> het coemt jn allen steden tslichaems / <i>ende</i> meest jn die voeten <i>ende</i> jn die teen / Het doet grote pijn te gane / die cu- re js datment aen alle sijden sal op- lichten <i>ende</i> dan met een wyme wt trecken metten wortelen / <i>ende</i> dan canteri- seren die stede <i>ende</i> voer cureren	2208
8	VAN SPENEN CAPITULUM 15 ^M	2212
12	M Oroidarum sijn spenen <i>ende</i> sijn vijfrehande die termineren jnden ers byder cracht van naturen	2216
16	om tontfane dat geersiue bloet van melancolien dat oueruloeyt jnden lichaem	
20	Dese spenen sijn jn 2 manieren als bynnen ano <i>ende</i> dan vloeyter wt altoes bloet of buyten ano <i>ende</i> dan coemter jn gelu water of een luttel eenperlic <i>Ende</i> sy sijn nader veruwen des lichaems / als mense wil cureren	2220
24	Men sal floriere die leuer ader / <i>ende</i> sijn sy van bynnen <i>ende</i> van buyten nyet en togen soe salmense wt trecken met ventosen Of den pacient doen tzet wtsteken als of hy schijten soude	2224
28	soe sullense vertogen <i>Ende</i> wilt soe nyet wt lopen noch comen soe salment clistieren met dat een luttel sy by dat eynde / dan saltu soe nemen met een wyme of metten nagelen <i>ende</i> snydense af metten wortelen of met een scerpen	2228
185rb		2232

	clede wtwuert trecken / ende soe snyden	2236
4	ende daer op stroeyen scarpe medecine of men salt cauteriseren ende dan die ste- de curerenelijck een ander wonde Of	
	men bijtse al af met enen sijden drade	2240
8	ende dan werppter jn corrosiue / mer sijn sy buyten soe eest licht te doen tvoerse- de medecijn Mer sijn sy sere veroudert	
	soe moetmen een open laten dat nyet	2244
12	toecomen en soude den pacient ptisis jdrops of mania of melancholia soe jpcras seyt VAN FISTELEN ENDE SIECHEDE DES ERS CAPITULUM 16 ^M	2248
16	F Istulen geuallen jn ano onder- wijlen van vlcacien emoroydaris of van wonden of apostemen / som gaen dore ende som nyet / sy gaen dore	2252
20	daer wt gaet die dreck of wijnt of een worem Of den vinger jn ano ende een tente jnden fistelen ende men ge- uoelt die tente / som doer gaen ter	2256
24	blasen / som ter roeden ende daer wt gaet vrijn / ende daer en js geen cure te vermoedene met medecine by	
	den lopen der vrijnen / som gaen dore	2260
28	totten benecoxe ende den cnope des sterts / jn alle dese eynde en is gene cure noch gesontheit / dan die jn gaen byder margen ani soe abbacasis	2264
32	seit dat sy sijn dwasen diere hem toe pijnnen / mer dier nyet doergaet js een lichte cure / ende is soet gescreuen	
185va	js jnt gemeyn capittel gemerde cautirium	2268
	js vele orbaerlicker jn hoer cure ende dat nader maten hare groethede jerst die mont gewijt / Die doergaen- der marge des anijs stecker jn een lo-	2272

185rb7

af: De kopiist schreef eerst op, haalde dit toen door en schreef er af boven.

185rb13

melancholia: Hoewel de abbreviatuur hier anders is dan op andere plaatsen (ml'ia tegenover bijv. 185ra, r. 16 melen, met een dwarsstreepje door de l), is hier toch opgelost als melancholia naar analogie van de Latijnse tekst.

8	dine tente gegaet als een naelde daer jn sy <i>spacum van draden</i> vlassen of sijden dijnen vinger wijsen gesmert met olien jn ano alsoe die <i>voerseide</i>	2276
12	tente doergaende grijpe hoer houet <i>ende</i> trect vten ano <i>ende</i> dan vergadert die twee eynden <i>spacum ende</i> bijntse met goeder bijndinge alsoe lange	2280
16	alst vleys <i>van</i> hem begrepen wort ontwee gesneden <i>Ende</i> wilmen een scerpe medecine daer jn doen die	2284
20	<i>wort</i> ter hulpen der dodingen <i>ende</i> af vallinge des vleys dan cureert sy een wonde ander <i>Ander</i> werckinge js dat <i>spacum</i> wort gebonden alsoe alst	2288
24	vertelt is <i>ende</i> daer mede getrect bet wtwaert datmen ontwe mach snyden met een succlen of schermes tot des die cnopinge verlost wort <i>ende</i>	2292
28	dan waert dijn werck jn die dodin- ge der fistelen / <i>Al</i> is dat sake dat som seggen dat geen noet en js den fistel te doden / mer allene te	2296
32	snyden <i>ende</i> te cureren met medecine tvleys / <i>ende</i> dat en dunct my nyet se- ker / <i>Mer</i> dan salmen cureren die ste- de daer mede dat behoeft des cureert	2300
185vb	js / <i>Dander</i> manier is beter <i>dan</i> die jerste om dat die bijndinge is een lanck seer / <i>ende</i> eenparich daer af is tontsien	2304
4	den pacient voer spasmen <i>want</i> die stede is te croeselachtich <i>ende</i> daer eyn- det die lacertie die daer houdende is duytgaen <i>ende</i> geuielt soe mostment	2308
8	helpen <i>ende</i> die bijndinge laxeren <i>Mer</i> jn die snydinge vanden jsere js nyet soe groten anxst om die cort- hede vanden wercke / <i>ende</i> dese redene	2312
12	vrient is gerecht <i>ende</i> waent nyet datter <i>ander</i> reden toe js <i>want</i> icken dicke geproeft hebbe <i>ende</i> den doer- gaende fistel by anders gene wege	2316
16	en coste cureren dan byder <i>vorseide</i> ge-	2320

nota bene

	heelre snydinge soet seit diuisie	2316
	Ende daer toe hebben dende mede al	
20	seggense nyet al die saken Mer jc wane dat doet die hijnderinge der egestien <i>ende</i> der vuchticheden dier	2320
24	<i>byn</i> nen wort gehouden jn die diep- hede der fistelen die wolcke met- ter snede wort ontbonden Mer het geualt onderwijlen dat dese fistel	2324
28	nyet al doer en gaet met by na dat ment weet stekende den vinger jn ano <i>ende</i> die tente jnden fistel <i>ende</i> te soeckene metten vingere die tente	2328
32	daer by te vijnden oft dicke sy <i>ende</i> soe dicker soe beter <i>ende</i> nyet alsoe vreselick / want die vorschede of snydinge der lacerten houdende tot	2332
186ra	hem dat daer af mochte vallen opten paciënt een arger siecte dan die jerste als is ouergewillich wtganck der digestien VANDEN STENE	2336
4	INDER BLASEN CAPITULUM 17^M	
	L Apis of die stene wast onder- wijlen in die blase alsoe	
8	dauctor seit In jonge luyden wast die steen jn die blase als kijnderen wies hals is nauwe verliedende die materie wt te gaen <i>ende</i> haer groethede waer om die steen wast	2340
12	in die blase <i>ende</i> bet onder sijn jn die nyeren Mer vander curen des steens die daer wast jn die nyeren	2344
16	en wil ic nyet gedencken jn mijnen boeck want hy nyet en wort gecur- reert byder beneficijen des cyrur- gijns Mer wat jn die blase wast	2348
20	daer af ben jc vertellende met cort- hede der reden <i>ende</i> der saken / Waer om die steen wast jn die blase met-	2352

	ter <i>consciencijen</i> der ouderen sijn gro- ue <i>viscose humoren</i> / teken der ver- sekertheden sijn vele / Als die vrijne	2356
24	wt gaet <i>vander</i> blasen wit <i>ende</i> <i>suptijl</i> sandich <i>ende</i> met pijnen groet wee	
	byder stede <i>pectine</i> <i>ende</i> <i>tkijnt</i> houde	2360
28	die roede <i>jn</i> die hant <i>ende</i> arbeit daer mede <i>ende</i> wort <i>dicwijle</i> ghe- recht metten <i>wtgaen</i> <i>ende</i> die blase	
	gehandelt wort haert <i>ende</i> gevult	2364
32	Die <i>specien</i> des steens sijn vele	
186rb	<i>ende</i> <i>diuers</i> of <i>ondersceyden</i> som groet som <i>clene</i> som <i>sachte</i> som <i>scerp</i> som gecant som ront / Die is <i>sachte</i> <i>ende</i>	2368
	ront die is licht <i>van</i> <i>wtgaen</i> Mer die	
4	<i>scerpe</i> lange <i>ende</i> getect die is van <i>swaren</i> <i>wtgaen</i> / daer om het behoeft dattu dat <i>mercx</i> s <i>jn</i> die <i>snydinge</i>	2372
	Voert soe <i>rasis</i> seit Een ander is die	
8	daer wort gebroken met <i>medecinen</i> Een <i>ander</i> die daer nyet en wort gebro- ken Ende daer om eest orbaer een wijle	2376
	te <i>proeuen</i> met <i>medecinen</i> eer hy wort	
12	gesneden Ende van deser <i>medecinen</i> sijn als <i>acorus spica calamenta aromatica</i> et <i>semen apij</i> <i>petroselinum cyperis costus</i> <i>ende</i> des gelijke <i>mede-</i> <i>cine</i> verwandelt doersnydende openen-	2380
16	de <i>gecomponeert</i> of <i>simplicum succi</i> <i>apij vel feniculi vel rute citrini nigri</i> <i>ende</i> daer <i>jn</i> soe helpt wonderlic die assen van	2384
	<i>scorpioenen</i> <i>ende</i> <i>cicadarum</i> een kekelle	
20	<i>ende</i> talder beste is dat bloet vanden bock Aldus die <i>pacient</i> wort gecur- reert een maent <i>vlijtelijken</i> metter	2388
	<i>manieren</i> der <i>medecinen</i> <i>ende</i> hy geue	
24	<i>lichtennisse</i> en <i>geuoelt</i> noch sant metter <i>vrijnen</i> Soe wan dat die	2392
	steen <i>js</i> haert <i>ende</i> <i>geformeert</i> <i>ende</i>	
28	nyet <i>gehoersamich</i> te <i>breken</i> soe <i>js</i> dan te <i>hopen</i> ter <i>cyrurgien</i> mer die wille en sal nyet sijn dattu wils wt <i>trecken</i> den <i>man</i> den steen die	2396
	voort <i>gegaen</i> is <i>jn</i> <i>outhede</i> noch	

32	daer die steen sy ouertallich groet Want soe seit <i>albacasis</i> Het is anxstich	
	dat jet wort gesneden <i>vander</i> blasen	2400
186va	daer af dat die pacient sterft of <i>eenperlijck</i> leuen <i>ende</i> <i>blyuen</i> lekende daer af dat die stede nyet en mach genesen Ende te	
4	<i>hants</i> eest <i>getymmert</i> <i>vanden</i> ouden <i>vroe-</i> den <i>ende</i> die cure js licht jn <i>kijnderen</i> want of eer sy comen tot IX jaren / mer jnden ouden swaer Want als Haly	2404
8	seit hoer lede sijn droge waer by hore wonden cure <i>confonderen</i> / <i>ende</i> jn jongen luyden is die cure middelbaer Ende	2408
12	daer die steen groet js daer <i>zwaert</i> <i>ende</i> middelbaer is <i>contrarie</i> Ende daer om <i>want</i> die grote steen om sijn swaerhe- de <i>sinct</i> hy <i>totten</i> diepen waer om lichtelick gevonden wort <i>ende</i> lichtelijck	2412
16	<i>totter</i> steden des snydes geleet wort Daer om die gene <i>diemen</i> <i>snyden</i> sal worden geholpen jn <i>deser</i> manieren / <i>ende</i> eest dat die pacient worde gebaedt	2416
20	jn <i>cruyden</i> <i>mollificis</i> <i>ende</i> <i>leuiscis</i> of sach- tende gelijck <i>maluaris</i> <i>mellilotis</i> et <i>si-</i> <i>milia</i> of des gelijcxs opdat den wt <i>ganck</i> der <i>vrijnen</i> werden vermeert /	2420
24	daer na wort ingesteken met lichtic- hede een <i>coperen</i> of een <i>silueren</i> jn <i>strument</i> dat heet <i>cyringa</i> gesmert met <i>olien</i> jn die roede <i>ende</i> daer mede	2424
28	die steen <i>geremoueert</i> of <i>omgeroert</i> <i>soetelick</i> <i>vanden</i> halse der blasen <i>ende</i> wort soe <i>jngedwongen</i> <i>totter</i> diep- hede der blasen / som doen anders sy steken den vinger jn <i>ano</i> <i>ende</i> <i>trecken</i>	2428
32	daer mede ten halse der blasen <i>ende</i> alsoe <i>remoueren</i> sijen al <i>eenxine</i> <i>ende</i>	2432

186rb33 *albacasis*: Opgelost naar analogie van het Latijn, dat hier *Albucasis* heeft – zie *Bruno Longoburgensis 1498, f.101vb.*

186va34 *eenxine*: *L. eenkine* (*langzamerhand*). *Het Latijn heeft hier paulatim* – zie *Bruno Longoburgensis 1498, f.101vb.*

186vb	brengene totten ouersten der blasen	
	VAN SNIDINGEN	2436
4	D ie cure der wttreckinge des steens by snydinge Ten jers- ten behoeft die pacient te wesen	
	gesuuert met clistieren die feces al	2440
8	wttrecken den gedaermte om dat sy dy nyet en verbieden die vijndinge	
	des steens jn die soekinge of hy	
	sal twe dage luttel eten / ende die kij- dere werden verboden vele etens een	2444
12	dach of twee om dat sy nyet en sijn te clistieren ende sy oeck nyet en mogen	
	vasten soe sullen sy eten matelick ende	2448
16	gebiet den pacient dat hy dicwijle vander eenre steden ter andere springe	
	waer by die steen werde beroert ende	
	vanden ouersten dele der blasen ne- derdaelt ten halse / daer na soe	2452
20	wort bereyt een banck jn een clare ste- de jn wolcker eynde syt een man den	
	pacient houdende jn sijnen schoet / sijne	2456
24	coxe gebonden met een lange bijndin- ge aen sijnen hals op dat alle die bla- se werde genijcht nederwaert / ende	
	eest een kijnt soe neemt den man die	2460
28	hout sijn dyen ende heffe opwaert noch en laetse nyet nederwaert han- gen alsoe lange als die operacie of	
	dat wercke geduert / daer na sme- ren met olien den vinger der slinc- ker hant ende setten jn ano des paci- ents / ende metter ander hant drucke	2464
32	die blase des patients neder ter pectine waert ende soeke den steen alsoe lange	2468
187ra	dan hy staet op dijnen vinger ende le- dende al lansem totten halse der blasen	
4	daer na setten op dijnen vinger ende dwingten neder ter steden daer du en snyden wilste / ende gebiet den dienst- man vte reken die cullen ende die roe- de opwaert ende met sijnre hant re- moueren die huyt die is onder die	2472
8		2476

12	cullen vander sijde daer sijne snydinge wort <i>Ende</i> dan snijt opten steen tussen die cullen <i>ende</i> ano <i>ende</i> doe daer nyet jn middele mer jn die slincker sijde of ers bille / <i>ende</i> die snydinge	2480
16	sal werden nader lanchede buyten bynnen breet nyet nouwe mer nader groethede des wtgaens des steens mogentlijck sy daer na steect jn een	2484
20	jnstrument met <i>crommen eynde</i> heyt preccade dus	2488
24	<i>ende</i> trecter mede wt den steen <i>ende</i> <i>vmmer</i> druckende metten vingere jn ano <i>ende</i> wort soe bynnen wt gedreuen jn die snydinge sonder verdriet der jnstekingen des <i>vorseide</i> jnstruments	2492
28	<i>Mer</i> is dat sake dat daer die stene meer sijn dan een / soe gebiet <i>Abacusic</i> dattu druckes jn hem die hant totter mont der blasen daer na snijt daer op <i>ende</i> trect wt daer	2496
32	na trect wt jnden clenen <i>ende</i> soe gelijk doe isser daer meer dan twee	2500
187rb	<i>Als</i> du hebs vervult <i>dijn</i> werck soe <i>ministreer</i> puluillas jn <i>oleo rosarum</i> of jn couden watere of jn wit vanden eye nat gemaect op dat die heete aposteme wort geseten daer na eest een kijnt vergadert die twee tocsen <i>ende</i> <i>bijntse</i> tamelic waer by onthouden wort die medecine op	2504
4	wonden <i>Mer</i> als <i>men</i> versekert is <i>van</i> heeten apostemen soe <i>fomentere</i> die stede des auonts <i>ende</i> des morgens met	2508
8	water daer jn gesoden jn malua op dat die heitte der vrijne werde gesacht <i>ende</i> die wtganck geuillen by wolcken	2512
12	<i>jsere sommyge</i> oueruloethede vanden stene bleuen datse vrilic wt gaen metter	

187ra21

Na dus bevindt zich op deze regel een tekeningetje van deze preccade, een chirurgisch snijmesje. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 356.

187rb13

geuillen: De nasaalstreep boven de laatste e is naar beneden uitgelopen.

16	vrijnen / Mer is dat sake dat die won- de sy groet nader consolidacien des hals der blasen soe vergadert dan die lip- pen met nayen jerst die lippen ver-	2516
20	vorscht vernuwet met enen scerse scerpente datse bloeden / daer na cu- reert die wonde metter curen des sy genesen js Ende weet dat dicwijle	2520
24	dat bloet verclontert jn die blase <i>ende</i> daer wort een aposteme af daer na volgt verbiedinge der vrijnen	2524
28	Ende sijn teken wort wt ganck des bloets met vrine daer om soe ge- naect den toegaen metten vingere wt trecken dat bloet Is die wonde wijt	2528
32	issy nouwe metter tenten want waert nyet wtgetrect daer worde corrup- cie jn die blase / daer na soe dwaet die wonde met asijne <i>ende</i> watere / <i>ende</i>	2532
187va	het behoert dattu sorchede makes jnt harte om dat ic nv vertellen	2536
4	sal Wanneer du worts gebeden jn die cure des steens / nyet en neemt dat woert der geenre diere jerst	2540
8	wile soeken den steen daer na een spacie wt trecken want het is dwa- linge <i>ende</i> tween oudichede der dolingen <i>ende</i> den jersten op den pacient Mer wan-	2544
12	neer du besoeken wilt den steen soe bereet v dan dijne behoefte als jnstrumenten medecijnen die bloet con- stringeren alsoe alst hoert ten werke daer na soeken / <i>ende</i> als dune vijnts	2548
16	ontbeide nyet metter snydinge ten ander wijle / mer te hants wt trecken want die soeking bezwaert dicwijle den pacient meer dan die snydinge	2552
20	Ende vanden jnstrumenten die wt trec- ken den steen sijn vele want sy wer- den verwandelt jn groethede <i>ende</i> jn cleynhede hoer eynden jn cromhede <i>ende</i>	2556
24	van hem torbarlicste ter behoeften daer om wanneer het geualt dat die ste-	

	ne sijn clene <i>ende</i> op <i>gaen</i> totten <i>doergaen</i>	
	der roeden <i>ende</i> daer na volget die	2560
28	verbiedinge der vrijne / daer toe verhaest jn sijne cure gelijck jc v vertellen sal dats dattu vijnts die	
	roede onder den steen dat hy nyet we-	2564
32	der en kere ter blasen <i>ende</i> echter <i>bijnt</i> met een anderen drade bouen den ste-	
187vb	ne daer na snijdt opten steen jn die roede tussen twee met enen clenen mes-	2568
	kijne dus <i>ende</i> trect wt	
4	<i>ende</i> daer na gedaen die solucie der ban-	
	de werde gesuuert <i>van</i> dien bloede / die	2572
	ouerste bant <i>ende</i> is geen behoefte son-	
	der <i>want</i> <i>wanneer</i> dat die draet wort	
8	gesolueert nader wt treckinge des steens soe gaet die huyl totter ey-	2576
	genre stede <i>ende</i> dect die wonde waer	
	om het behoeft bijder <i>bijndinge</i> des	
12	draets dat die huyl werde gered <i>ende</i> getogen op waert <i>ende</i> alst weder	2580
	coemt decse die wonde datse lichte-	
	lijck worde gejn carneert	
	VANDEN STENE DER WIJEN	
16	D Ie steen wort selden gewonnen	2584
	jn die wijuen <i>want</i> alsoe als	
	<i>Constantinus</i> orcont dat die materie	
20	daer die steen af wort geformeert en wort jnt wijf nyet lichte verga	2588
	dert om dat die hals vander blasen	
	js wijt <i>ende</i> die wech is cort <i>ende</i> nyet	
24	vele cromhede / <i>ende</i> die cure jnden wijuen js sware dan jn die mannen	2592
	om dat die stede vander snydinge	
	op den steen jn den wijuen nyet en js	
28	by een vander steden des steens <i>Ende</i> oock behoert dat die snede wort	2596
	diep <i>ende</i> daer jn is vrese alsoe als	
	<i>albugasis</i> seit waer om als v die noet	

32	daer toe dwinget soe behoefdy jnt jerste te merkene weder dwijf sy maget of geopent Eest een maget	2600
36 188ra	set den vinger wisere jn ano der slinkerhant <i>ende</i> soect den steen <i>ende</i> gevonden dwingten onder den vin- ger <i>ende</i> brengen neder waert soe wy	2604
4	seyden dat hy wort geleit totter wortele coxe daer na daer op sny- den <i>ende</i> wt trect soe ghy wist voren Ende issy gecorrumpeert of geopent	2608
8	set den vinger jn vulua <i>ende</i> steke den steen alsoe die slincker hant op die blase geleit soe drucke den	2612
12	steen neder als hy gevonden js soe dat hy comen totter wortelen der coxe <i>dan</i> snijt daer op byder settinge der mid- delt vulue jnder wortele der coxe <i>ende</i> trect wt	2616
VAN BRANDEN CAPITULUM 18^M		
15	C Anterie js een seer hulpelick dinck der gesonden tlichaems want het helpt sterken die leden <i>ende</i>	2620
20	verbiet die corrupcie jnt let te wor- den gebreck / <i>ende</i> wtdroecht die ge- corrumpeerde vuylhede helpende tot- ter stoppingen des vloeyens des	2624
24	bloets makende <i>ende</i> dicke borst <i>ende</i> helpt dat die wech <i>ende</i> porri geo- pent wort <i>ende</i> ouermits siedinge	2628
28	wort of treckinge der wachede pro- perlick jn complexien natuerlick cout <i>ende</i> wack <i>ende</i> diere gelijke siec- te alsoe als albucasis seit Ende canterien sijn tweuoldich Actuael <i>ende</i> Potenci- ael Actuael is met vuer Potenci- ael met bernende medecine soe canta-	2632

187vb36

dwingten: De staart van de g loopt enigszins in de ondermarge door.

188ra15-vb25

In dit capittel zijn de afgeleide vormen van de stam cauteri-, die hier vaak afgekort zijn met een nasaalstreep, afgeschreven als canteri-. Voor de onduidelijkheid die hierover bij hand a bestaat, zie de Verantwoording van de editorale beslissingen in de inleiding, onder nr. 24.

32	riden alluin et similia / ende beter is cancerie actuael dan potenciael alsoe seit albucasis dat vuer is simpel wies werck	2636
188rb	nyet en sterct dan ten leden dat daer wort gecanteriseert uut staende den anderen met dien leden gevoucht wesende dan	2640
4	met cleender scaden Mer dat wort dat cautiker medecijn coemt tot den leden dat daer verre aen staet Ende by auen- ture soe maect dien lede een siecte van	2644
8	quader curen / ende by auonturen het doet Mer dat vuer en doet des nyet ouer- mits diere doget ende die suptijlhe- de sijnre supstancie daer af vloeyt	2648
12	Ic sal hier gedencken van ennygen can- terien dicst georboert Mer te hebben die jntencie alder canterien particulaerlijc doerganc ten wisere albucasis Die can- terie tegen epilencie wort cauterie jn fontinel-	2652
16	la des hals ende jnt eynde van occipissi Tegen maniam of melancoliam wert cauterie jnden ouersten des hoefs die welke dat mede	2656
20	goet is ter emigranea ende epilencia Tegen oude hoeftswere soe wort een cauterie op die houacke des hoefs ende helpt hem	2660
24	oeck jn die necke Ende dese cauterie jn mid- den des hoefs daer na cauterie met twe cauterien op te twe slapen js die tranen jn beyden ogen Mer isse wer jnt teen oge	2664
28	soe aen die een sijde ende mede helpt dat cauterie jnfontinelle onder tore Mer het js te weten int cauterie op thoeft dat tyser nyet lange en sal geduren opt been	2668
32	alsoe als avicenna seit op dat brem nyet open siet ende sijne pannicken nyet opwaert en werde gestrompelt Contra	

188rb16 *cauterie: Lees hier en in het vervolg van dit capittel cauterie; zie hierover de verantwoording van de editorale beslissingen, nr. 24.*

188rb25 *te: Is ongetwijfeld een verschrijving van het volgende twe, maar is hier niet doorgehaald.*

188rb29 *int: Eerst heeft de kopiist dat geschreven, maar dit weer doorgehaald met een horizontale streep, en int erboven gezet.*

188va	fistulam jn lacrimalis oculis op dat die cure nyet en helpt met medecine totter wedinge sijns jngancs soe sal daer werden jngeseynt een jnstrument doer een pijspe soe lange dat	2672
4	die wortel des fistels worde verbrant ¶ Contra dolorem humeri et spacularum soe werden cauterie 3 oncen van humeri nederwaert Eest dat geualt	2676
8	dat wort geslaept om die nathede ende het nyet en blijft gevest jndure sijnre weder jnleydinge soe wort een cauterie met een jnstrument triangulato	2680
12	onder docsele alsoe lange want het jn gaet ter ander sijden Mer doch jerst ten leden dontsectinge tot sijnre steden	2684
16	¶ Contra dolorem epatis sal werden cauterie op die leuere ¶ Contra dolerem vmblici en nauenele soe worden cauterien 3 vinger daer onder	2688
20	¶ Contra asma ende passien der longeren soe sal werden bider guttur der storten ende bedrucken die stede jn een bedructe stede ende hoeti van comen metter	2692
24	cauterien totter guttur want du en salt nyet bernen dan 1 luttel vander huyt ¶ Contra risimij splenis wert cauterie	2696
28	daer op met een jnstrument hebbende twe hoerne of drie of datter heit triangulate ende het sal werden dat doer gaet die huyt ter andersijden	2700
32	¶ Contra dolorem lomborum sal werden cauterie daer onder jn fontinella	2704
188vb	¶ Contra emoroides wort cauterie triangulatum op tnederste spondilides rugges	
4	¶ Contra dolorem juncture manus et brachij soe wort cauterie achter jn	2708

	die cnope der vingeren	
8	¶ Contra sciatica passio sal werden cavterie bouen op sciam Ende alst geualt dat slaept of ontset van wachede dan wert weder jngeleit dan canterie op die busse der hancken met een cavterie	2712
12	$\frac{1}{2}$ cirkel na na dien dattu hebs ge- teikent omtrent die busse alst ontset wort dat die busse valt jnt midden arterie ende helpt mede cantirium triangulare	2716
16	¶ Contra artecicum enter seerichede der ouerster leden soe wort cavterie op den enc- kel des voets ter vterster sijden en	2720
20	een ander des gelijc jn fontinella 3 vinger breet onder tknye dese cavterien sijn gemene ter remedien des lichaems Ende mede dogende tegen ydropisie	2724
24	dat welke is specie altices ende daer toe sijn mede goet cavterien op elcke coxa VAN VERBARNTHEDE VAN WA- TER OLIEN ENDE VUER CAPITULUM 19 ^M	2728
28	D Er curen der verbranthe alsoe als auicenna seit werden	2732
32	principaliken gesacht jn twe manie- ren of jntencie wolcke een js om te werden verbonden die bladeringe der steden dat ander dat is die rech- tinge des verbarnden Te verbijnden	2736
189ra	die bladeringe saluet die stede sta- deliken of sachteliken met couder medecinen noch en laet nyet drogen	2740
4	mer jn alre vren worter op geleit een cleet genet jn aqua rosarum ende van deser medecine als aqua rosarum ge- coelt opten snee succus solacri endiuie	2744
8	virga pastoris ende des gelijxcs Van den gecompositis is goet dit vngentum Recipe vitelli ouorum et conficum cum oleo rosarum et succo endiuie want vitelli ouorum	2748

12	sacht vele die seerichede Of Recipe boli <i>armenici partem</i> et cum <i>serusa partem</i> I apij <i>partem</i> $\frac{1}{2}$ <i>conficiatur</i> cum aceto et <i>albugrine oue</i> Of daer wort I <i>vngentum</i> cum <i>oleo rosarum</i> et	2752
16	<i>cera et parum</i> apij of daer sal werden gesoden <i>folia malua</i> jn <i>sueten</i> water daer na gestoten met <i>oleo rosarum</i> of het worden gestoten lentes gepellet met	2756
20	<i>terusa ende</i> werdet geconficeert met ace- to Mer alstu <i>vijndes</i> die stede gebla- dert behoefdy te <i>ministreren</i> <i>medecinen</i> jn wolcken is af <i>vaginge ende</i> droginge	2760
24	sonder bijten / alsoe <i>cymola folium mirti</i> et <i>similia</i> / <i>vngentum bonum</i> ad jdem Recipe <i>cerusa partem</i> I <i>oleo rosarum partem</i> 4 resoluueert	2764
28	byden vuer ende daer toe <i>cerusa quod</i> <i>sufficit ende</i> sachte rueren alst cout js daer toe te doen wit <i>vanden eye</i> / ende <i>een luttel canfer ende</i> harde sterkelic geruert dattet dick wort / ende eest	2768
32	dat sake dat die <i>vlteracie</i> groet wort soe eest te genesen <i>tvngentum</i> de <i>calcis viua</i> <i>ablutam</i> <i>suede</i> water 3 vren gelaten	2772
189rb	of gegoten onder op <i>et</i> soe 7 werf dat sijn <i>scerphede</i> wort verandert et <i>fac</i> <i>vngentum</i> cum <i>oleo rosarum</i> vel <i>communis</i> Item Recipe <i>fumum columbi</i> ende bernet jn een linen cleet soe langet ontsteect daer	2776
4	na wort geconficeert cum <i>oleo rosarum</i> Of Recipe <i>cymolien</i> et <i>foliam mirci</i> et <i>terram</i> et <i>conficiatur</i> cum <i>oleo rosarum</i> et <i>succo</i> <i>portulace</i>	2780
8	VAN SPASMEN ENDE CRAMPEN CAPITULUM 20^M S <i>Pasmus</i> alsoe seit <i>auicenna</i> js een zenege siecte met wolcken die <i>lacten</i> werden beruert tot horen	2784
12	begynne ende jn onhoersamlijc jn hore breedinge wolcke siechede sijn 3	

189ra14 *albugrine oue*: *L. albumine oue* ('het wit van een ei'), zoals het Latijn hier heeft. Zie Bruno Longoburgensis 1498, f.102va.

189rb11 *portulace*: Hierbij is ce superscript geschreven.

	specien geulenteert <i>das Emprosemos</i>	
20	Ende want hy allene hout dat voerdeel <i>Empistonos</i> dat achterste deel ende <i>Cecanus</i> alle die deele hout <i>Spasmus</i> wort jnder steden nader saken	2788
24	want die <i>ander</i> wort van veruuythede een <i>ander</i> van jdelhede / die teyken der spasmen van vervuylthede is want het valt haesteliken met vervuylthede des lichaems <i>Gheen</i> jdelhede of <i>euacis</i> voren	2792
28	de soe sy lichten lichaem maken ende vloeyen bloets <i>vomitis febres et similia</i> Ende teiken <i>spasmus</i> van jdelhede sijn dat geualt <i>contrarie</i> desen geliker wijs als	2796
32	nader toecoemst der euacuacien of der <i>vorseide</i> jdelingen <i>Spasmus</i> van jdelhede wort cume of nummermeer	2800
189va	gecureert Die cure daer af is bad van sueten lauwen water Ende suueringe	2804
4	der spondilen ende der juncturen met <i>oleo violarum</i> warme Ende die pacient wort geregeert soe die se met coude ende	2808
8	wacken dieten / ende drinct gestadeliken suete melck wijn met vele waters die cure der spasmen van vervuylthede js op dat daer wort een	2812
12	suueringe jnden hals jnt rugbeen ende alden dach den lichaem met wermer olien alse sijn <i>oleum de euforbium castoreum</i> et <i>symilia</i> ende diergelijcke	2816
	EXPLICIT	
190ra	DIT IS DIE TAFEL DER CAPITTELEN DES NAVOLGHENDE BOECKS	
4	¶ <i>Capittelum primum</i> dat is vander jerspertie ende begint een generael leringe van scheidinge brekinge der geheelden	2820

8	¶ Dat II capittel is van gemeynre consolidacien der leden	2824
	¶ Dat III capittel is van gemeynre curen der wonden jnt tvleys	
12	¶ Dat IIII capittel is van wonden der dermen die daer gaen jnden buyck	2828
	¶ Dat V capittel is die cure der wonden der zenuwen	
16	¶ Dat VI capittel is van sterffeliken wonden ende steden	2832
	¶ Dat VII capittel is van wonden met contusien of fortseringe	
20	¶ Dat VIII capittel is vander belettin-ge der wonden te genesen	2836
	¶ Dat IX capittel is vanden medecinen die etter maken ende dracht der wonden	2840
24	¶ Dat X capittel is vanden medecinen consolidatijf ende te heylen	
	¶ Dat XI capittel is van wonden ende open gaten jnt gemene	2844
28	¶ Dat XII capittel is van stoppene bloet jn wonden	
	¶ Dat XIII capittel is van gescut wt te trecken	2848
32	¶ Dat XIII capittel is vander curen der vlceren ende der gaten	
190rb	¶ Dat XV capittel is vander curen der fistelen	2852
4	¶ Dat XVI capittel is vander curen der canckeren	
	¶ Dat XVII capittel is van wonden jnt hersenbecken ende van sijnen delen	2856
8	¶ Dat XVIII capittel is een generael leringe van beenen te breken	
	¶ Dat XIX capittel is van elcken lede sonderlinge gebroken	2860
12	¶ Dat XX capittel is vanden leden ontset wt haren steden	

	HIER BEGHINT DAT IERSTE DEEL VAN DESEN	
	BOECKE CAPITULUM I	2864
16	S olucie of scheydinge der heelheit wort simpelick af gecompeneert simpelick is daer gene supstancie <i>van</i> vleys verloren is / noch	2868
20	<i>vander</i> huyl noch zenuwen noch a- deren noch bene gewont sijn Ende dat en is v geen noet ander <i>curen</i> dan te vergaderen die gesceidene dele	2872
24	die gecomponeert is daer vleys ende huyl verloren is / die wolk <i>men</i> daer moet weder <i>wynnen</i> Oeck sijn II generael saken <i>van</i> solucien der ge- heelheden dat af is die een van	2876
28	<i>byn</i> nen <i>ende</i> die <i>ander</i> van buyten Die sake van <i>byn</i> nen is <i>van</i> humoren of <i>van</i> wijnde / want als een humor te seer	2880
32	ouervloeyt het maect open <i>gaten</i> / <i>ende</i> breect die geheelhey Ende somwij- len geualt als een humor ontempert bouen <i>maten</i> jn heeten droechten of jn	2884
4	couden vorscheden dat oeck vlceert Alsoe gelijcke / wijnde te seer verga- dert maken solucie Mer die saken <i>van</i> buyten sijn / vallen / slagen / stee- ken / quetsinge / of beeten	2888
8	HIER BEGHINT DAT II CAPITTEL CAPITULUM II	
	C onsolidacien der solucien js heilinge der sceidinge na	2892
12	dat orcont Galienus <i>ende</i> Auicenna soe wort volmaectelijck volbracht al- lene jnt vleysche <i>naden</i> jersten staet Nummermeer en mach die sceidin- ge der beenre worden geconsolideert	2896
16	of geheilt nader jerster <i>menynge</i> mer nader II <i>mencien</i> Die jerste jntencie of <i>menynge</i> js heilinge	2900
20	der leden alsoe alst sy / waer by wijlen jn beene <i>van</i> kijnderen om vier saken Die I js oueruloeyn- ge van <i>sperma</i> Dat ander byder	2904
24	<i>moruheden</i> des beens Ende die sau-	

	dacie der vergaderinge des beens heit porus sarcoydes Ende alsoe wil- len vele meesters dat zeenen ade- ren nyet en worden geconsolideert met waerachtiger heilinge / Dat js byden wege der jerster menyngen nemen byden wege der andere jn tencien dat mits cnoephede Ende som seggen dat geualt allene jn arterien <i>ende</i> dat orcont Galienus alsoe hy seit vele meesters waenden dattet onmogelick hadde geweest dat arterien souden consolideren byder jerster me- nyngen Ende die crachtinge der proe- uyng was merkelic <i>ende</i> experiment / die merkinge js by dien die een der II rocken is croeselich <i>ende</i> een ont- faet geen vleys Experiment js by dien haer vleisinge en js nyet ge- sien Galienus argueert daer tegen <i>ende</i> seit dat die arterien sijn <i>somwijlen</i> geveyst by experiment <i>ende</i> by redene By experiment by dien hy seit dat hy vele articulen heeft gesien gesaudeert alsoe is die arterie onder die leuer ader der arterien der beenen / daer reden / Want dbeen is haert <i>ende</i> ont- fanget geen vleysinge nader jers- ter menyngen sonder jn clenen kij- deren / <i>ende</i> vleys is licht geveyst Mer aderen <i>ende</i> arterien sijn middele tussen haert <i>ende</i> moru Ende daer by het behoert dat haer wesen sy tus- sen beene <i>ende</i> vleys Ende daer sy ontfaen myn vleys dan vleys doet <i>ende</i> meer dan beene Ende sy vervleyschen al <i>haer</i> snidinge is clene <i>ende</i> die lichame des pacients of des siecken sy vorsche <i>ende</i> moru / Mer sy en vleyt nyet als die sne- de js groet <i>ende</i> die lichaem droge	
28		2908
32		2912
190vb		
4		2916
8		2920
12		2924
16		2928
20		2932
24		2936
28		2940
32		2944
191ra		

WONDEN INT VLEYS

	HIER BEGHINT DAT III CAPITTEL	2948
4	D ie wonden jnt vleys worden somwijlen clene / som groet / som middele / som diep / som on- diep / som met verliesinge van	2952
8	vleys / som nyet / som geslagen met snidender wapen / som geste- ken / som allene jnt vleys / som jn zeenen / som jn beenen / <i>Ende</i> na die	2956
12	diuersiteit der wonden <i>ende</i> der ste- ken daer sy jn vallen soe moetmen die cure veranderen	
	O vrient waert dat jn curacien	2960
16	der wonden eermen <i>consolidatiue</i> daer op leit soe moetmen jerst mer- ken III dingen / D at jerste js oft ware dat die wonde waer soe clene	2964
20	dat sy nyet en ware te jnken <i>ende</i> dat sy nyet en bloede / D at <i>ander</i> js datmen bloet sal stempen <i>ende</i> be- letten apostemen / D at III is dat-	2968
24	men daer op sal leggen medecine die etter maken <i>ende</i> dat specialick jn wonden die verandert sijn van- der lucht wtgedaen jn wonden der	2972
28	zenen O m die saken die wel verclaert werden jn haer capittelen O eck salmen aldusdanige medeci- ne doen jn wonden die comen van	2976
32	fortseringe want alsulcke wonden sijn swerende <i>ende</i> aposterende O m die wolcke dat <i>hem</i> is noetsakelick etter te maken <i>Ende</i> van desen wonden	2980
4	wort een proper capittel / D at dor- de is datmen tetter droge dat daer jn js gewonnen <i>ende</i> dat suueren M en moet stempen bloet als te vele coemt	2984
8	vten wonden dat die siecke nyet en worde te cranck <i>Ende</i> <i>aucenna</i> seit als een wonde luttel bloet beteikent apostemen <i>ende</i> corts waer by <i>Galienus</i> seit	2988
12	dat nyet soe goet jn wonden en js	

	als dat belet apostemen <i>ende</i> toeual-	
	len <i>want</i> alsoe lange als sy sijn apos-	
	tiseert soe en <i>sullen</i> sy nyet genesen	2992
16	E <i>nde</i> daer <i>omme</i> die medecine etter	
	winnende sijn goet om die aposte-	
	men <i>ende</i> swellinge te cesseren E <i>nde</i>	
	alsoe wonde wel geuet sanies I etter	2996
20	<i>ende</i> is sonder swellinge <i>ende</i> sweringe	
	dat is goet <i>want</i> wonden geen sanies	
	genererende die is tontsiene van spas-	
	men dat is die cramp M <i>er</i> als	3000
24	die <i>wonde</i> ettert en isser geen <i>ontsien</i>	
	I a dit is te verstane als dat etter	
	coemt by hulpen van medecinen <i>ende</i>	
	by werken van naturen / <i>want</i> etter	3004
28	bouen naturen is quaet G <i>alienus</i> seit	
	dat die werken sijn van hitten <i>want</i>	
	of natuerlicheit is allene werken	
	de <i>ende</i> dan verandert die humoren	3008
32	<i>ende</i> voetsel der wonden of natuerlij-	
	ke hitte <i>ende</i> een toeuallinge hitte	
191va	werkende te gadere <i>ende</i> daer af coemt	
	sanies of een toeuallinge hitte wer-	3012
	ket allene daer af coemt vorsche	
4	<i>ende</i> als die <i>wonde</i> volcomelick geuet	
	etter soe salment verantieren met car-	
	pion <i>ende</i> met drogen medecijnen	3016
	W <i>ant</i> <i>galienus</i> seit alsoe lange als	
8	sanies ouervloeyt soe en sal die won-	
	de nyet cureren voer dat sanies sy ge-	
	droget S om meesters sijn die op	3020
	wonden altoes leggen moru pappen	
12	<i>ende</i> ic heb hem dicwijle gevraget	
	waer om dat sy dat deden / <i>ende</i> sy	
	antwoerden my seggende sy en vonden	3024
	geen beter medecine tot wonden <i>dan</i>	
16	die moruwe pustelen om dat sy rij-	
	pen wonden <i>ende</i> sachten sweringe <i>ende</i>	
	conforteren <i>ende</i> heilen / suuerende / vul-	3028
	lende die hollen wonden met vleys-	
20	sche <i>ende</i> en maect gene mesquame	
	der wonden M <i>er</i> jc segge dat scijnt	
	claelijke vals sonder dat rijpt won-	3032

24	den <i>ende</i> sacht sweringe daer toe eest wel goet totten wonden op datment doet soe daer toe behoert soe alst js vorseit Want die vroede ouderinge	3036
28	als sy wonden wouden <i>genesen</i> sy pijn den altoes die wonden te drogen <i>ende</i> wel te vorschene / <i>Ende</i> als sy vleys wouden doen wassen jn wonden dat	3040
32	deden sy met medecinen suueren- <i>de ende</i> drogende Want Galienus seit dat goet vleys nyet en mach wassen	3044
191vb	jn wonden voer dat die oueruloedicheit sy gesuuert <i>Ende</i> daer om js wel te ver- stane / als men wonden wil drogen <i>ende</i> su- ueren datmen dat nyet en mach doen	3048
4	dan met olien of met smere of met <i>anderen</i> vorschene dingen daer af dat sy maken haer pultesse want het meer- ret vleys <i>ende</i> etter Wel is te weten	3052
8	datmen wonden sal vermaken twee warf tsdaechs / te wijnter twe of drie- warf des dages / te somer om dat die vorschede is meer te somer dan te	3056
12	wijnter <i>Ende</i> dese regule moetmen hou- den als die wonde is jnwaert gaende ten lichaem Of als is jnt hersenbecken	3060
16	of jn die zenen of daer by of jn die juncture of daer by <i>Ende</i> als won- den geuallen jn <i>anderen</i> steden des lichaems of jn vleysigen steden soe salmense ver- maken twerf sdaechs te somere	3064
20	twe of eens werf te wijnter Eest oeck dat een wonde js soe clene datter noch huylt noch vleys js verloren	3068
24	dat salmen allene nyet cureren met bijnden / <i>ende</i> oeck moetmen wachten dat noch salue noch olie noch <i>ander</i> dinck noch haer daer jn en valle	3072
28	tussen die lippen der wonden want het soude beletten die wonde te <i>consoli-</i>	3072

	deren	Die manier van bynnen	
32		is aldus / als <i>men</i> die <i>medecinen</i> op ge- leit heuet met <i>eenre</i> strobreet naden	
		leden dat die <i>wonde</i> blijuet geloken	3076
		<i>ende</i> die <i>medecine</i> daer op te maten	
192ra		vast bijnt dat nyet seer en doet <i>ende</i> datment geuoelt alsoe een later bijnt	
		sijn aderen / <i>ende</i> op ten mont vander	3080
		wonden meest persende tbloet te bet	
4		achter te drijuen dat daer nyet en ver- gadert <i>teenre</i> aposteme Wel is te	
		weten dat <i>men</i> wonden bijnt om drie	3084
		saken / Dat ierste is om dat die lip-	
8		pen der wonden doet vergaderen <i>ende</i> be- waren tbloet dat daer nyet en soude	
		vergaderen om te maken apostemen	3088
		<i>ende</i> sweringe Item dat ander om dat	
12		soude behouden die <i>medecine</i> <i>ende</i> die	
		cussinelen totter tijt van verblijnden	
		Item dat dorde is dat byden bedwange	3092
		tegen den bodem der wonden <i>ende</i> byder	
16		slachede der mont der wonden sanies	
		<i>ende</i> tetter wt soude comen mogen Num-	
		mermeer en sal <i>men</i> dit doen sonder	3096
		jn diepe wonden <i>ende</i> gaten daermen	
20		ontsiet die gaderinge vanden ettere	
		jnden wonden	
		VAN WONDEN TE NAYENE	3100
24		C Est dat die <i>wonde</i> is soe groet	
		dat <i>men</i> met bijnden nyet en	
		mach vergaderen die <i>canten</i> / soe eest	
		noet dat <i>men</i> neyt / want als <i>galienus</i>	3104
		[sei]t om te cureren simpel wonden	
28		jnt vleys soe moet <i>men</i> houden IIII	
		regulen / Daer af die jerste js	

191vb28-29 *Na consoli-deren is in de regel een witruijnte ter breedte van ongeveer vijf letters gelaten.*

192ra23 *CEst: Bedoeld is natuurlijk EEst. Bij het aanbrengen van de gerubriceerde lombarde E is de kopijst echter het middelste balkje van de E vergeten, resulterend in een C. Onder de lombarde is bovendien een e-representant aangebracht.*

192ra26-28 e.v. *Net iets in de linkermarge zit hier een klein, onregelmatig gevormd gaatje.*

192ra27 *seit: Enig tekstverlies als gevolg van het gaatje. Het woord is gereconstrueerd op grond van de letterrestanten en de context.*

	datmen die <i>canten</i> der wonden moet vergaderen / Dat <i>ander</i> js datmen	3108
32	die vergaderinge moet houwen met neyen of met bijnden Dat dorde is datmen moet wachten dat geen dinck en valt tussen die lippen	3112
192rb	Dat IIII js datmen behout die natuerlijke <i>complexie</i> der leden met <i>medecinen ende</i> met spijsen	3116
4	Item aldus salmen neyen / men sal ierst die <i>canten</i> vergaderen <i>ende</i> dan salmen se neyen met drie <i>canten</i> naelden daer jn een getwijnt sijden draet	3120
8	of <i>van cleynen slechten</i> gaerne die steken na den <i>anderen</i> die <i>spacie van enen dwers vingere ende</i> elcke steke salmen by haer cnopen die <i>ander enden</i> der wonden salmen <i>open</i> houden datmen <i>wieken</i> daer jn mach steken op dats te doene sy <i>ende</i> dat jnt meest <i>hangende / ende</i> dan salmen aen elcke sijde leggen <i>cussinelen</i>	3124
12	om die lippen te vergaderen <i>ende</i> op die wonden salmen leggen heilende <i>medecine / ende</i> dan salment bijnden alsoet behoert Item altoes salmen wachten datmen gene wacke dingen daer op sal leggen op die <i>wonde want</i> sy beletense <i>van</i> heilene / den naet salmen alsoe laten tot IX dage toe <i>ende</i> dan salmen die steken wt doen op dat die lippen te samen gehecht sijn Ende als een <i>wonde vallet</i> ouerdwers den lichaem soe <i>salmense</i> naeyen Mer alst geualt ouerlanx jn een lyt soe vergadert ment wel met bijnden sonder neyen alsoe <i>auicenna</i> seit Ende alsment neyt soe moetmen die steken versien	3128
16	datmense nyet te vast toe en trecke dat nyet en make <i>sweringe</i> noch <i>swellinge</i> noch heete <i>aposteme</i>	3132
20	Noch oeck nyet te slack dat die lippen der wonden bleuen <i>onuersceiden</i> Ende jn allen steden die wijle dat die <i>wonde</i>	3136
24		3140
28		3144
32		3148
192va		3148

4	is vorsbloedich <i>ende vander</i> lucht nyet verandert soe salment vergaderen met	3152
8	neyen <i>Ende</i> waert alsoe dat wonde waer veroudert eer dattu daer toe quames soe saltu die <i>canten</i> der won den alsoe om screpen met scaersen	3156
12	tot dat sy bloeden <i>ende</i> dan neyense <i>Ende</i> maecht die siecke nyet gedogen soe salment heilen soemen best mach	3160
16	<i>Item</i> sijn die wonden diep <i>ende</i> onder holle soe salmen pijnen jnden bodem vleys te doen wassen eer datment bouen luyct of anders sodder etter	3164
20	jn gaderen <i>ende</i> verrotten <i>ende</i> weder wt breken <i>Ende</i> is die wonde soe diep dat tetter nyet wt en mach comen of lo- pen mer daer jn vergadert soe moet	3168
24	ment bijnden <i>ende</i> cussinelen tegen den bodem om die etterhede wt te persen <i>Ende</i> men salt sut mogentlijck soe leg- gen tlyt dat die <i>mont</i> der wonden ne- derwaert hanget <i>ende</i> die bodem op	3172
28	waert / want <i>auicenna</i> orcont dat <i>Galienus</i> genas een grote wonde jnt die <i>dan</i> of die bodem ten <i>ende</i> sonder sniden <i>ende</i> sonder cussinel Hy	3176
32	leyden die been <i>ende</i> die knyen soe hoge dat die bodem der wonden lach hoger dan die <i>mont</i> soe dat sa- nies altoes wt lopen mochte <i>Ende</i>	3180
192vb	die leden diemen daer na leggen mach dat sijn die / <i>armen</i> / <i>handen</i> / <i>dyen</i> <i>beenen</i> / <i>ende</i> <i>voeten</i> <i>Ende</i> eest dat een	
4	diepe wonde comet jn een <i>ander</i> lyt datmen nyet te punte leggen en mach <i>ende</i> datter altoes etter jn vergadert	3184
8	<i>ende</i> nyet en wil ondiepen soe moet men tegen den bodem snyden een gat <i>ende</i> laten dat etter wt lopen	3188

	<i>ende</i> dan salmen die oude wonde laten luken <i>ende</i> die <i>ander</i> open houden tot	
12	dat sy gesuuert is <i>ende</i> geconsolideert G alienus <i>ende</i> Auicenna <i>ende</i> <i>ander</i> vroede luden beuelen datmen geen water jn won- den en laet comen E nde waert soe dat	3192
16	die gewonde wilde baden soe soude- men die wonde wel decken met cle- deren jn olie geuet <i>ende</i> was te samen gesmolten dat twater jn die wonde	3196
20	nyet comen en mochte W el is te weten als galienus seit dat een ho- lige wonde heuet II mesquamen want daer jn is verloren vleys <i>ende</i>	3200
24	huyt / daer om moetmen daer jn doen die weder vleys <i>ende</i> daer na die huyt maken E nde waert soe d[at] jn een wonde el nyet verloren en wa-	3204
28	re dan die huyt soe soutmen <i>van</i> jerste hudende medecine daer op leggen VAN DOTEN DER GHEWONDER ENDE VAN TE BELETTEN HEETE APOSTEME IN WONDEN	3208
	TE COMEN	3212
193ra	E Nde om dat van ongeordineer- der dyeten quade apostemen <i>ende</i> sanies wast jn wonden byden wol- ken dat een lyt lichtelic verrot <i>ende</i>	3216
4	meest des somers daer om moet die siecke ierst <i>van</i> IX dagen te wachten <i>van</i> veruolthede <i>ende</i> <i>van</i> wijn	3220
8	<i>ne</i> <i>ende</i> <i>van</i> gersemer spijsen want bynnen deser tijt plegen apostemen te cesseren E nde eest dat die humo- ren oueruloeyen <i>ende</i> die stede roet	3224

192vb26	dat: <i>Enig tekstverlies in de letters als gevolg van het gaatje. Het woord is gereconstrueerd op grond van de letterrestanten en de context.</i>
192vb27	verloren: <i>De eerste r is superscript geschreven.</i>
193r	<i>Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur e j aangebracht. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: F.</i>
193ra1	EN de: <i>De N is tot ver in de bovenmarge verlengd. Tegen de linkerkant van de linkerpoot is een gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.</i>

12	wort <i>ende</i> datmen ducht van heeten apostemen soe moetmen allene pi- nen om die aposteme te beletten	
	want een wonde en mach nyet gene	3228
16	sen alsoe lange als sy is geaposte meert / <i>Ende</i> geen dinck en helpter soe varinge toe als bloet laten aen	
	die ander sijde op dat geen sake	3232
20	en belet <i>ende</i> meest op dat die won- de nyet vele en bloede <i>Men</i> sal hem sijn spijsse mynderen <i>ende</i> besmeren	
	omtrent met olie van rosen <i>ende</i>	3236
24	witte vanden eye te gader gemen- get of een cleet genet jn asiyn <i>ende</i> jn couden watere <i>ende</i> daer op geleit	
	<i>Auicenna</i> seit dat geen dinck soe	3240
28	varinge en helpt jn allen leden van- den hoofde totten voeten als datmen een sute <i>prume granate</i> <i>ende</i> siedtse jn	
	ouden <i>wijnne</i> <i>ende</i> beplaestert daer	3244
32	mede die stede / <i>Ende</i> waert soe dat men die aposteme nyet en mochte	
193rb	beletten daer en worde etter jn soe soudtment cureren <i>Alsoe</i> het na geseit wort jnt capittel der apostemen	3248
4	<i>Ende</i> als <i>men</i> is versekert dat gene a- posteme en sal comen jn wonden <i>ende</i> meest jn deser voerseider tyt soe	3252
	sal hy weder keren ter spijsen die hy gewone was jn die gesontheit	
8	HIER BEGHINT DAT IIII CAPITTEL VAN WONDEN DERMEN ENDE HAER CURE	3256
	E n wort onderwijlen gewont jnden buyck soe dat die der- men ter wonden wt comen / <i>ende</i> dier	
12	lude dinck heuet IIII leringe Als <i>Auicenna</i> seit <i>Item</i> die jerste js dat	3260
16	<i>men</i> die dermen weder jn leyt tot	

193ra13

Voor apostemen is een h doorgehaald.

193ra25-27

Net iets in de linkermarge zit hier een klein, onregelmatig gevormd gaatje, op dezelfde hoogte en met dezelfde vorm als in f.192.

	haren steden Item dat II is datmen	
	se naeyt Item dat III js datmen	3264
20	daer op leyt <i>consolidatiue</i> medecine	
	Item dat IIII is datmense bewaert dat	
	sy nyet en apostemen <i>ende</i> dat geen	
	bloet jnden lichame en vergadert	3268
	en waert soe dat die cyrurgijn daer	
24	<i>van</i> jersten were <i>ende</i> die <i>dermen</i> wt	
	quamen sy soudse licht weder jn	
	doen sonder grote pijn Mer waert	3272
	soe dat sy waren vercout <i>ende</i> vol	
28	wijns eer hijer toe quame hy sou-	
	de dan nemen sponge vander zee	
	<i>ende</i> nettense jn wermen watere of	3276
	jn ouden wijjne <i>ende</i> duwent dan	
32	wt <i>ende</i> leggent op die derme / <i>ende</i>	
	die <i>dermen</i> verwerpen <i>ende</i> dan we-	
	der	3280
193va	jn doen Ende mochtmense aldus nyet	
	jn doen dat die tijt is alte cout soe	
	moetmense leren anders jn doen Als	
4	Galienus Rasis haly <i>ende</i> ander vroede mees-	3284
	ters leren datmen den pacient neme	
	by hande <i>ende</i> voeten <i>ende</i> hangenen jn	
	een vat soe dat die rugge neder	
8	waert waer <i>ende</i> dan soudemen een	3288
	luttel scudden <i>ende</i> die <i>dermen</i> souden	
	jnwaert keren Ende mochtment noch	
	aldus nyet soe soudemen die wonde	
12	jnden buyck wijden met enen scarce	3292
	datmen die <i>dermen</i> jn doen mochte	
	Ende waert soe dat serbum metten der-	
	men wtwuertquame soe soudement	
16	af snyden wat dat waer swart of	3296
	groene want lietment daer aen het	
	soude die anderen bynnen verrotten	
	alsoe als jpcras seyt Ende als die	

193rb33-34 we-der: der *Is* in de *ondermarge* geschreven, als een reclamant (wat het niet is). In dit geval is niet, zoals elders, door middel van een streepje aangegeven dat de letters aansluiten bij de laatste regel van de tekstkolom.

193va7 Voor neder is met een diagonale streep een j doorgehaald.

20	dermen jn sijn gedaen soe salmen die dermen jnden buyck houden met nayen die wonde vanden buyck doer- stekende den cyfac ende den myrac	3300
24	te gader of ander en soude die cy- fac nyet mogen heylen om dat hy zenewich is Ende dan salmen daer op leggen heylende medecijnen	3304
28	ende die siecke moet liggen metten buycke opwaert ende maken jn dat bedde een dal tegen die wonde jnde buyck datter die rugge jn sincken	3308
32	mach Ende waer die wonde beneden jnden buyck soe soumen der ers ho- ger leggen dan sijn hoeft Ende contrarie	3312
193vb	der wonde bouen aenden lichame Is oeck die wonde ter rechter siden soe	3316
4	soudmen den siecke houden ter slinc- ker siden / ende contrarie js die wonde jn die slinker sijde Ende aldus moetmen pijnen	3320
8	dat die gewonde sijde is hoger dan die ander om dat die derme altoes souden vlyden ¶ Item waer dat sake dat ennich vanden dermen gewont sijn	3324
12	dan beuelen die oude meesters dat- men neme clistie met oude swarten wijne al lau om te bewachte van ver- rothede ende van sweringe Ende siet dat	3328
16	die gersiue dermen sijn gewont sy ge- nesen licht Ende sijnt die cleen dermen qualick of nyet mogen sy genesen Ende als jeunium wort gewont hy en	3332
20	mach jn geenre manieren genesen om dat hy heeft soe vele aderen ende arterien ende om sijn cleenhede ende na- hede der leueren ende der ander dermen	3336
24	Ende eest dat die wonde der dermen js clene men salt neyen met enen cleyn- nen naeldekijne ende met enen siden	3336

	drade gelijk <i>andere wonden / ende dan</i>	
	doende die <i>dermen weder jnden</i>	3340
28	buyck alsoe alst is <i>vorseit / ende die eyn-</i>	
	<i>den der draden sullen blijuen hangen-</i>	
	<i>de / ende die wonde van buyten nyet</i>	
	laten luken voer dat die <i>dermen</i>	3344
32	<i>sijn heel / ende dan opten naeyt der</i>	
	<i>dermen salmen leggen heilende me-</i>	
194ra	<i>decine Albucasis seit dat som die</i>	
	<i>exprementerers seggen dat als die</i>	3348
	<i>dermen waren gewont met cleynen</i>	
4	wonden <i>Men soude nemen myeren</i>	
	<i>metten groten hoefden ende dan verga-</i>	
	<i>deren beide die lippen der wonden</i>	3352
	<i>ende beuangense met eenre myre die</i>	
8	<i>den mont open heeft ende dan luken</i>	
	<i>den mont te gader houdende ende</i>	
	<i>dan salmen den buyck vander myren</i>	3356
	<i>snyden vanden houede Ende aldus</i>	
12	<i>salmen stellen die myren op die won-</i>	
	<i>de diemen neyen soude ende die hoef-</i>	
	<i>de blijuen daer tot die wonde genesen</i>	3360
	<i>sy jn die dermen Ende dit is een goet</i>	
16	<i>seker werck ende sonder vrese</i>	
	<i>Item daer vallen oeck wonden somtijts</i>	
	<i>jn die borst of jnden rugge of jnden</i>	3364
	<i>anderen steden vanden lichame soe</i>	
20	<i>dat si jnwaert gaen / ende dan salmen-</i>	
	<i>se aldus cureren / van jerst en sal</i>	
	<i>men geen medecijn daer op leggen</i>	3368
	<i>om dat bloet te stempene want het</i>	
24	<i>soude jnwaert keren ter harten ende</i>	
	<i>mochten den pacient verslaen Mer</i>	
	<i>men sal daer op leggen treckende</i>	3372
	<i>medecine Item auicenna seit alle</i>	
28	<i>medecine jn hebbende suptijle hit-</i>	
	<i>ten met groter droechten van een</i>	
	<i>suptijlder supstancie en is nyet son-</i>	3376
	<i>der trecken Ende egene vorsche me-</i>	
32	<i>decijn en salmen daer op leggen</i>	

194rb	dat daer gene verschede jnden lichaem en gadert want al dusdanige wonden sijn quaet te sueren <i>Galienus</i> seit dat	3380
4	jn wonden der longen of smiddellaers of <i>van cyfac</i> soe salmen altoes pijnen om te drogen of met plaesteren daer op geleyt of met dranck <i>Ende</i> eest dat	3384
8	<i>men</i> geen treckende medecijnen heeft soe salmen cathoen daer jn doen <i>ende</i> die achterste eynde der wieken moe- ten sijn dicke met groten hoefden	3388
12	dat sy nyet jnwaert jn die wonde en sincken <i>Ende</i> waer sy daer jn ge- soncken datmense wt trecken mach <i>ende</i> die pacient moet ouer die wonde	3392
16	liggen datter geen sanies jn liggen en mach <i>Ende</i> eest datmen die wonde moet dwaen dat salmen doen met	3396
20	<i>ysodra ydrasatia ende</i> met <i>mellicrate ende</i> dier gelike met <i>cyringandus</i> <i>Ende</i> jn geenre manieren soe en suuert met scerper medecijn als <i>flos eris</i> want	3400
24	als <i>galienus</i> seit die siecke sou daer af steruen <i>Ende</i> om datmen nyet en js versekert of etter of bloet jn die wonde vergadert dat byder won-	3404
28	den nyet en mach sy gesuuert eer dat bloet daer verclontert salmen den siecken beuelen dat hy drincke wijn of regen water daer jn geso-	3408
32	den is <i>terra sigillata</i> of <i>balauscie</i> <i>sumat scorsen der prumen grana ende</i> dier gelijken die sijn droge want	
194va	sy hebben <i>van bynnen</i> doergaende wonden <i>Ende</i> eest dat aldusdanige wonden lange open blijuen <i>ende</i> nyet	3412
4	luken en willen soe is te weten alsoe als <i>albucahis</i> seit dat is een fistele die quaet waer te cureren	3416
8	HIER BEGHINT DAT V CAPITTEL VAN WONDEN DER ZENUWEN V lnus neruorum of wonder der senuwen vanden wolcken <i>Galienus</i>	3420

12	Haly <i>ende</i> die oude vaders seggen Als <i>senuwen</i> sijn gewont <i>om</i> haer grote geuoelentichede <i>ende</i> om dat sy sijn gecoppelt metten <i>hersinen</i> soe generert haer wonde <i>staphans spas-</i> <i>me</i> Ende al eest dat vele saken sijn	3424
16	byden <i>wolcken</i> dat die <i>cramppe</i> coemt jn <i>senuwen</i> wonden Nochtan sijn die III <i>princepael</i> siecken toe / al-	3428
20	soe coude <i>sweringe</i> <i>ende</i> <i>vulhe</i> voert ma- kinge hier by is te weten dat coude medecijne deert den wonden der <i>senu-</i> <i>wen</i> Oeck alle <i>sweringe</i> treect <i>humor</i>	3432
24	daer af dat coemt <i>swellinge</i> <i>ende</i> <i>apost-</i> <i>temen</i> <i>ende</i> <i>spasmen</i> Ende als etter <i>ende</i> vorthede is vergadert jn wonden der <i>senuwen</i> <i>ende</i> nyet en mach wt <i>lopen</i>	3436
28	om dat daer jn is bestopt daer af vorschen leden Ende van die <i>verrothe-</i> <i>de</i> coemt die <i>cramp</i> Ende daer om soe moetmen altoes <i>pijnen</i> om die	3440
32	mont der wonden open te houden dat sy mach <i>suueren</i> van etter Ende	3444
194vb	<i>men</i> <i>salse</i> nyet laten <i>luken</i> voer dat die <i>pijne</i> is vergaen <i>ende</i> die stede <i>gesu-</i> <i>uert</i> <i>ende</i> dat is <i>versekert</i> van <i>apostemen</i>	3448
4	<i>ende</i> van <i>vuylheden</i> <i>oeck</i> die wonden der <i>senen</i> of sy sijn ouer <i>lanxs</i> of of ouer <i>dwars</i> is te meere <i>vrese</i> <i>ende</i> is te <i>ontsiene</i> van <i>crampen</i> Ende	3452
8	daer om seit <i>aucenna</i> als <i>een</i> <i>zenuwe</i> is <i>gesneden</i> ouer <i>dwars</i> <i>ende</i> nyet al ontwee soe <i>salmense</i> al ontwee <i>sny-</i> <i>den</i> om te sijn <i>versekert</i> vanden	3456
12	<i>crampe</i> Want <i>Galienus</i> seit als <i>een</i> <i>senuwe</i> is gewont ouer <i>dwars</i> <i>ende</i> nyet al ontwee dan byden <i>gehelen</i> deele op <i>clymmet</i> die <i>pijne</i> dat js	3460
16	die <i>rouwe</i> die <i>sweringe</i> al totter	3460

	hersen en <i>ende</i> sacht die crampe	
	Waer by men sal den pacient bloet	
20	laten <i>ende</i> besmeren dat ruggebeen	3464
	<i>ende</i> den hals <i>ende</i> onder die osselen	
	met wermen olien <i>van</i> oliuen op dat	
	die <i>wonde</i> sy jnt ouerste deel des	
	lichaems Mer is die <i>wonde</i> int ne-	
24	derste deel als jn voeten <i>ende</i> jn	3468
	beenen soe salmen bestrijken dat	
	ruggebeen die lieschen metter <i>vorseiden</i>	
	olien <i>want</i> het wacht <i>van</i> spasmen	
28	<i>Ende</i> als die sweringe is geseten soe	3472
	salmen die <i>wonde</i> voert neyen <i>ende</i>	
	heilen Soe wat medecinen behoren	
	jnden senuwen <i>wonden</i> die moet <i>sijn</i>	
32	<i>van</i> eenre droger naturen <i>ende</i> <i>van</i>	3476
195ra	eenre saptijlder supstancien / <i>ende</i> het	
	moet <i>sijn</i> seer drogende <i>ende</i> <i>trecken</i>	
	de <i>ende</i> nyet stoppende <i>ende</i> jn hitten	
4	getempert soe dattet nyet te heet en	3480
	sy Oeck moetmen wachten datmen	
	die sweringe nyet en cessere met	
	wermen watere <i>want</i> het vorschet <i>ende</i>	
8	die zenen <i>sijn</i> <i>van</i> eenre vorschter ma-	3484
	terien verclontert by couthede daer	
	om verrotten sy <i>van</i> dingen die vorsch-	
	sche <i>sijn</i> <i>ende</i> heet Oeck en moet	
12	die medecijn nyet <i>sijn</i> te cout <i>want</i>	3488
	sy souden verstoppen die porrasse	
	<i>ende</i> maken die crampe <i>Ende</i> men sal	
	die sweringe sachten met werme	
16	olien mer die olien moetmen veran-	3492
	deren nader tijt In den zomer salmen	
	orbaren olie <i>van</i> rosen <i>ende</i> wijnters	
	olie <i>van</i> oliuen / <i>want</i> die somer js	
20	noet <i>van</i> coudere medecinen dan des	3496
	wijnters <i>Ende</i> somwijlen doetmen	
	die sweringe sitten met wermen	

24	<p>clederen daer op geleyt <i>ende</i> su viuo getempert met pauco oleo js goet ten wonden der zenuwen Soe is oeck calx viua dicwil ge- dwogen met soeter water <i>ende dan</i></p>	3500
28	<p>gemenget met olien Soe oeck tuthie gedwegen <i>ende</i> soe gemenget <i>Galienus</i> vseerden jn senuwen wonden terpen- tina allene <i>ende</i> dat was jn vorscher</p>	3504
195rb	<p>naturen als jn wijuen <i>ende</i> jn kijnderen Mer is die <i>complexie</i> haerder <i>ende</i> droger soe mengden hy metter terpentina</p>	3508
4	<p>een luttel euforbium Of hy leide daer op terpentina sarapium <i>ende</i> olie onder een gemenget of droesenen van was</p>	3512
8	<p>allene of gemenget met een luttel euforbium Oeck moetmen wercken jn senuwen wonden of die senuwe js ontdect of nyet Is sy ontdect soe</p>	3516
12	<p>salmen daer nyet op leggen te heete medecine als euforbium sulfur et similia of dier gelijke Ende waer is noet van</p>	3520
16	<p>medecijnen die myn heet is soe tu- thie gedwegen <i>ende</i> calx viua gedwe- gen Oeck en js nyet goet als die wonde is soe wijt dat die senuwe</p>	3524
20	<p>is ontdect datmen ierst daer olie op doet Mer als Auicenna seit men sal jerst dwaen met gesoden wijzne <i>ende</i> daer na olie jn doen Item die vorseide</p>	3528
24	<p>medecinen diemen doet jn dese won- den sy worden gedwegen daer om dat sy soude verliesen haer scerphede <i>ende</i> haer bijtinge want bytinge ma- ket apostemen <i>ende</i> swellinge Ende al</p>	3532
28	<p>le dese vorseide medecine salmen al- toes laten daer op liggen want coude medecine maect die cramp Ende vande componeerden medecine js son-</p>	3536

32	derlinge goet die medecine van Galienus die jc brunus hebbe geproeft	
195va	aldus Recipe was hars euforbium peck ana onse ½ olie onse 1 Ende du most nerstelic wachten wat medecinen dattu daer op legges nyet te heet	3540
4	en sy dat die wonden daer af nyet en verhitten Ende dat saltu weten by dat tlet is heet ende roet al omtrent	3544
8	dan soumen dat lit moeten coelen tot die heite waer gemyndert Ende eest datmen die wonde moet dwaen	3548
12	soe salmen doen als Galienus seit jnt iers- te salmen dat etter af veggen met ca- thoen of met sachten lijnwade ende	3552
16	daer na salment dwaen met sueten wijnne of met ouden wijnne ende dan drogen met cathoen alst vorseit is	3556
20	Ende du moets wachten dattu geen rijpende medecine ende legges jn won- den der senuwen mer altoes drogen de medecine / want Galienus seit dat een	3560
24	mensche was gesteken met eender griffien jn een senuwe van sijnre hant ende die hant swoer ende een dol meester leyde daer op een me- decijn rijpende van teruwen mele wa- ter olie waer by dat die hant voerchede ende spasmen dat die pacient sterf	3564
28	bynnen VII dagen / Mer hadde die won- de gejdelt ende geontdaen ende daer op geleit droge medecine ende treckende met eenre suptijlre supstancie soe en hadde hy nyet gestoruen Mer medecine	3568
32	met eenre suptijlre supstancie die sacht- tende jdelende gaet totten bodem want	3572
195vb	die senuwen liggen diep onder dat vleys daer mede dat sy sijn bedect om te sij- ne bewacht van mesquame van buyten	3576
4	Daer om als een heete aposteme coemt	

	jn wonden der senuwen soe salmen pinen om dat te verdriene Men sal nemen	
8	meel van gersten of van bonen of van vit- sen daer die cracht van serapinum jn js men salt lau daer op leggen Want Auicenna seit Nyet en is soe quaet den	3580
12	gewonden senuwen als coude dingen Ende alst geualt dat die senuwen sijn vercrompen men sal heemsel sieden ende stotent ende leggent daer op of jnne	3584
16	gestoten doet al dat selue Die haert- hede jnden senuwen salmen cureren ge- lijck dat doet haerde apostemen alsoe ment hier na verclaert sal	3588
20	DIE II STEDE DER DOOTWONDEN DIT IS DAT SESTE CAPITEL	3592
24	D Ie wonden jn dese steden be- tugen den doot dat js die hersene / die leuere / dat harte / die blase / die nyeren / dyafragma die mage ende die cleen dermen dat orcont jpocras	3596
28	Item die teikenen vanden harte gewont dat bloet datter wt loept js swart ende die wonde js byder slincker sijde die pacient sweet ende handen ende voe- ten vercouden ende dat js sterffelick	3600
32	Item die teyken vanden wonden jnden middellaer diafragma soe is die won- de byden clenen ribben die adem js gersem ende dicke met groter sweringe ende versuchten ende als dat zenuwee deel	3604
196ra	is gewont dat is sterffelick Mer vleessyge deel mach genesen alsoe alst Galienus orcont	3608
4	Item die teyken vanden wonden der longen dat bloet is schumych ende hy ademt bedichte ende die veruwe	3612
8		

	des patients verandert	3616
12	<i>Item</i> die teyken dat die mage js gewont die spijsse loept ter wonden wt	
	<i>Item</i> die teyken der wonden jn die dermen die digestie loept daer wt	3620
16	<i>Item</i> die teykenen der wonden der hersenen vijntmen jnden capittle der wonden cranemus	3624
20	<i>Item</i> eest dat jn desen vorseide leden tegen sterfelike teykenen die en sulst dy nyet onderweynden te cureren	3628
24	M er nyet vertogende sydijs wel gelooft met uwer meester behendichede ommer die vrese togende ende voer ogen hebbende Auicenna seit soe wye gewont js jnden buyck ende hem opcoemt walginge of sicken of die lichte lichame die moet steruen E nde eest dat die wonde js doergaende tot jn die borst ende hem die adem daer wt gaet met beuinge der harten dat js sterfelic	3632
28	<i>Item</i> die wonden die vallen op die eynde der braden dat sijn die musclen dat sijn III vinger onder die knyen ende II vinger daer bouen O f III vinger bouen den ellemboge of daer onder O f onder die scouderen dese sijn alle jn vresen want selden geualt die patient en sterft daer af want die musclen gemaect sijn van vleysche ende van zenen ende van bintsellen E nde om dat hare luden geuoellenthede van desen is soe groet die wolcke hem som coemt vander harten ende som van den hersenen soe eest vrese daer jn gewont te sijne want selden of nyet	3636
32		3640
196rb		
4		3644
8		3648
12		3652

16	mogen sy genesen als sy sijn gewont som ontwee of men sneets ouerdwers al ontwee alsoe als Auicenna seit <i>ende</i> daer soude die mensche blijuen vermenct of doot als	3656
20	Galienus seit	3660
	HIER BEGHINT DAT VII CAPITTEL VAN WONDEN GHEMAECT MET PERSINGHE	
24	D ie wonden die worden gemaect met <i>contusien</i> daer moetmen eer verstaen te cureren die <i>contusie</i> of die fortseringe dan die wonde dat dat lijt nyet met en vorschet	3664
28	<i>Item</i> om aldusdanige wonden te cureren soe moetmen houden IIII punten <i>Item</i> dat jerste punt js datmen den lichaem sal jdelen met florieren <i>ende</i>	3668
32	met euacuacie op dats te doen sy Eest	3672
196va	dat die <i>contusie</i> sy diep <i>ende</i> al dat bloet verclontert soe en mach die floriere nyet gehelpen / mer men moet	
4	wt trecken met ventosen <i>ende</i> met scorp <i>ende</i> met echelen	3676
	<i>Item</i> dat II js datmen daer op sal leggen nutigatiue medecine te sceidene die	
8	ripenesoe van teruwen mele water <i>ende</i> olie want dese medecine verdrijuet bloet dat jn die fortseringe verclontert is <i>ende</i> sacht die sweringe	3680
12	<i>Item</i> dat III js datmen sanies moet suueren met mondificatijf	3684
	<i>Item</i> dat IIII js dat die wonde moet cureren <i>ende</i> heilen met drogender medecinen <i>ende</i> consolidatijf daer toe gemenget <i>Ende</i> galienus seit dese wonden sijn swaere te cureren dan gesneden	
16		3688
20	HIER BEGHINT DAT VIII CAPITTEL VANDER BELETINGHE DER WONDEN TE GHENESEN	3692

	G <i>Alienus</i> orcont dat wonden sijn belet te genesen of om	
24	quade <i>complexie</i> des vleys daer jn dat sy sijn of by / dat bloet is quaet dat ter wonden coemt / alsoe dat js te scerp / te heet / te dicke / te dunne / <i>Ende</i>	3696
28	scerp bloet <i>corrumpeert</i> alsoe wel goet vleys alst quade <i>Ende</i> men moet den paciënt voeden met spijs die goet bloetmaken <i>Ende</i> eest dat die paciënt	3700
32	jn heeft te vele bloets dat bekentmen dat te vele etters coemt ter wonden	3704
196vb	<i>Ende</i> by dat die aderen vanden lichame sijn te volle bloets <i>ende</i> dan soe moet men florieren <i>Ende</i> eest dat hy te luttel	3708
4	bloets jn heeft dat bekentmen by dat dat lichaem js te mager <i>ende</i> die wonde droge dan salmen tlyt omtrent die wonde baden met wermen water tot	3712
8	dat tlyt swelt of roet wort <i>Ende</i> men sal hem wel voeden met goeder spijsen Een quaet <i>complexie</i> jn wonden of het is van hitte of van couwe of van	3716
12	droechten of van vorscheden <i>Item</i> eest van hitten soe is die stede heet <i>ende</i> roet met vele sanies <i>ende</i> dunne <i>Item</i> eest van couden soe eest <i>contrarie</i>	3720
16	<i>Item</i> eest van droechten die stede js haert <i>ende</i> luttel etters <i>Item</i> eest van vorsheden die stede js moru met vele etters <i>ende</i> dicke	3724
20	Hier toe salmen elck cureren met sijnen <i>contrarie</i> <i>Item</i> datter heet is salmen cureren met couden dingen / alse succi <i>salatri ceti</i>	3728
24	of met water daer jn gesoden scors- sen van prume <i>garnatis</i> of dier gelijc <i>Item</i> datter cout is salmen cureren met heeten dingen alse met <i>dwayinge</i>	3732
28	van wijjne <i>Item</i> datter droge is salmen cureren met vorschen dingen Men salt baden met wermen water tot dat tlyt swel-	3736

32	let <i>ende</i> roet wort <i>ende</i> nyet langer want daer soude vele meterie der-	
197ra	waert trecken <i>Item</i> dat vorsche js salmen cureren	3740
4	met drogen dingen als met boli <i>armeni-</i> <i>cum aceto</i> <i>ende</i> dier gelijck <i>Item</i> dat geualt somwijlen dat quaet vleys wast jn wonden <i>ende</i> dat moet	3744
8	men af doen met scerper medeci- nen soet toecht jn die capittle <i>Item</i> het geualt dicwijle dat een splinter vanden bene leyt jnden	3748
12	bodem vanden wonden <i>ende</i> prekelt jnt vleys <i>ende</i> belet die wonde te consoli- deren <i>ende</i> dat moetmen wt doen of anders en soude die wonde	3752
16	nyet heylen HIER BEGHINT DAT IX CAPITTEL VANDEN MEDECINEN DIE ETTER MA- KEN ENDE DRACHT DER WONDEN	3756
20	M aturatieue sijn die medecine die rijpen <i>ende</i> etter wynnen <i>ende</i> die sijn som sympel <i>ende</i> som gecomponeert	3760
24	<i>Item</i> die sympel sijn dat is teruwe gecnuwet heinsele selmi fenigreci droge vigen malua pinguis por- ci dat is dat vet vanden verken	3764
28	of dier gelijck <i>Item</i> die gecomponeerden die orbaren jn wonden sijn succi apij ebuli wijn	nota
32	zeem swijnen smout boter ana <i>ende</i> teruwen mele alsoe vele dat ghe- noch sy <i>ende</i> siedet te samen tot	3768
197rb	dat dicke wort <i>Item</i> een ander recept gesmouten swyn- nen smout of olie <i>partem</i> I aqua <i>partem</i>	3772
4	4 daer toe teruwen meel soet behoert ziedet effe Een ander Recipe mellis <i>partem</i> 4 swijnen smout <i>partem</i> I menget	3776

8	met teruwen mele <i>ende</i> siedet effe ruerende	
	<i>Item</i> een ander recept <i>Recipe</i> farinam orde <i>i</i> aqua <i>ende</i> mellis <i>ende</i> siedet wel / het	3780
12	is te weten datmen somwijlen met ten <i>vorseiden</i> plaesteren moge mengen sofferaen om die sweringe te myn- deren want het sacht <i>ende</i> rijpt grote	3784
16	pijnen HIER BEGHINT DAT X CAPITTEL VANDEN MEDECINEN CONSOLODIJF ENDE DIE HEILEN	3788
20	C onsolidatiua of heylende medecinen worden geseit drieuoudich	
	<i>Item</i> die jerste medecine is diemen	3792
24	leyt op vorsche nyewe wonden die geneyt sijn buyten / <i>ende</i> die js seer drogende met een luttel lymmichede dat te bet te gader sou- de cleuen doen die lippen der	3796
28	wonden die verscheiden waren <i>Item</i> die ander medecijn <i>consolidatijf</i> is datmen doet jn wonden om ny- we vleeys te wynnen <i>ende</i> die	3800
32	moet sijn drogende <i>ende</i> suuerende	
197va	gematelike <i>Item</i> die III medecijn is diemen leyt	3804
4	op wonden vol vleys om huyl te doen wassen <i>ende</i> die medecijn is seer droge <i>ende</i> dwingende	
	<i>Item</i> dese III medecinen staen hier na gescreuen	3808
8	<i>Item</i> als een lyt is gewont men moet merken dat wesen des menschen <i>ende</i> des leden want is dat lyt seer	3812
12	vorsche <i>ende</i> die wonde of tseer daer jn wesende nyet te vorsche en js soe moetmen daer op leggen mede- cijne drogende of droge wesende	3816
16	jnden jersten graet <i>Ende</i> js dat tlyt is droge jn die wonde heeft vele vorsche si heeft	

	den noet <i>van</i> medecine droge jnden	3820
20	II graet <i>ende</i> jnden III graet om tlyt weder te brengen jn sijnre natuerli- ker <i>complexien</i> Ende aldus js te ver- stane <i>van</i> alden lichame / Want al	3824
24	eest dat die cure van enen dingen dat buten naturen js moet sijn ge- daen by <i>contrarien</i> saken Nochtan een	3828
28	naturlijk dinck alsoe galienus seit moet sijn gewacht met gelijken na dat jan <i>van</i> damas seit dat die sal- uen <i>ende</i> plaesteren moeten gelijken of	3832
32	<i>concorderen</i> jn <i>complexien</i> metten lu- den <i>ende</i> metten lichaem daer op dat <i>mense</i> leyt <i>ende</i> daer om alst is geseit	3836
197vb	<i>Item</i> eest dat die <i>complexie</i> der luden sijn droge men sal vseren droge medecine <i>ende</i> eest vorsche I luttel dro- ge Mer is die wonde <i>onnaturlick</i>	3840
4	vorsche soe moet die medecijn bet droger sijn soe datmen altoes moet cureren <i>contrarie</i> met <i>contrarien</i> want	3844
8	elck gelijk verblijt van sijnen gelij- ke <i>ende</i> <i>econtra</i> destrueert Eest dat men vijnt twe wonden euen gelijk	3848
12	etters of euen vele makende of heb- bende die ene wesende jn een droge lyt die <i>ander</i> jn een vorsche lyt / Die	3852
16	wonde wesende jn die droge stede sy moet hebben een drogenre medecijn dan die js jn die vorschere steden alse	3856
20	was by wierock <i>ende</i> dier gelijcs sijn goet jn vorschen lichaem gewont om datse luttel drogen Ende <i>aristologia</i> <i>ende</i> <i>yros</i> <i>ende</i> dier gelike die sere droge sijn die sijn te stellen jn drogen lichame gewont	
	Ende aldus moetmen merken die <i>complex-</i> <i>ien</i> der lichamen <i>ende</i> der leden daermen medecijn op doen wil als galienus seit Nemen die <i>quantitatis</i> der medecinen hoe	

24	vele of hoe luttel en machmen met letteren nyet beschriuen mer men moet doen soemen naest mach ende daer mede wort die nature geholpen of die quantitas en ginge bouen die nature der helt	3860
28	Item oeck is wel te marken als men leyt medecine om vleys te wynnen jn wonden ende geen vleys daer af en coemt	3864
32	soe is die medecijn te seer droge bouen naturen of te luttel Ende te seer droge soe is die wonde te droge ende suuer Mer	3868
36 198ra	eest te luttel droge soe is die wonde etterich ende vorsche / ende dan moetmen die beteren die medecijn drogende die is te vorsche ende vorscheden die te droge sy ¶ Item het sijnder vele werkende	3872
4	die wanen dat wonden genesen met eenre saluen ende daer jn dolen sy Wel is te weten dat vorsche lichame alsoe	3876
8	kijnder jonge lude wijuen / ende alle die hebben vele vleys ende vele smers ende alle dese sijn contarie hebbende drogen lichame / Die droge leden sijn ogen	3880
12	oren nase zenen vinger ende dier gelijc Item die consolidatiue medecine diemen leyt op wonden die nyewe sijn ende geneyt dat sijn scorssen vanden palmboem / blader van ernaglosse van colen van appelboem ende van cypresse ende van iusquiani	3884
16	met zeme nyewe noten gestoten met water of met soute of met wijngaert bladeren van zurclen duyst van eenre molen gerst gebrant ende dat meest	3888
20	jn drogen lichaem Olie van mircinus of van rosen	3892
24	Item een goet gecomponeerde medecijn van Albucasis Recipe olibanum partem I sanguis draconis partem II calx viua partem III Oeck seit albucasis als men nyet en heeft olibanum et sanguis draconis dat calx viua die be-	3896

28	derue dicke allene doet <i>Item</i> die medecine van vleys te doen wassen sijn som luttel droge <i>ende</i> som vele die luttel droge salmen orbaren jn vorschen	3900
32	lichame <i>ende</i> die seer drogen jn dro- gen lichamen / Die luttel drogen zijn olibanum mastick mirra aloe colofemie farina fabarum ordeum et siliam	3904
198rb	Item die sere drogen zijn aristologia vitreolus gebernt radix oppopana yreos sperma luporum lapinorum rosarum robum et siliam Die	3908
4	vleys doen wassen Ende wilmen selue daer af maken men sal te gader smel- ten was <i>ende</i> olie <i>ende</i> daer jn mengen den puluer na dien datment hebben wil	3912
8	dicke of dunne <i>Item</i> die medecijn die huyl <i>ende</i> die lixeme makende zijn litargirum centaurea minor os- sa combusta corticis pini droge herst	3916
12	abatam gebernt balanscien gallei aluun vige blader peren gebernt aristologia gebernt atriment gebernt Dese gecomp- neerde medecijn js goet daer toe als auicenna	3920
16	seit Recipe pannum lini albi <i>ende</i> stoet tot dat is puluer dan salmen nemen een luttel galbanum <i>ende</i> smelten jn olie van rosen of jn olie mirtino <i>ende</i> dan men	3924
20	get daer mede dat puluer vander clede Ende eest datment bet wil heb- ben werkende men sal daer toe doen een luttel olibanum <i>ende</i> aristologia combusta	3928
24	Item een goet puluer als auicenna seit Recipe cerusa litargiris ana partem I loet as- schen mirre noten van gallen ana partem $\frac{1}{2}$ fiat puluis	3932
28	Item een ander Recipe cerusa rosen balanscien ana dragme $\frac{1}{2}$ rosen saet aluun noten van gallen ana dragme 4 aristologia gebernt dragme 2	3936

	clene olibani <i>dragme</i> I	
32	Item een goet puluer om vleys te doen wassen ende cycacersen Recipe olibanum aloë sanguis draconis sarcocolla ana <i>dragme</i> 3 aristologia gebernt litargiris cerusa corticis centau- l <i>rea</i>	3940
198va	minor ana <i>dragme</i> I noten van gallen balansciam ana <i>dragme</i> I	3944
4	Item een roet puluer van auicenna Recipe mede beenre gebernt litargirum ana <i>dragme</i> 2 olibani aloë ana <i>dragme</i> 3 sarcocolle meunten ana <i>dragme</i> I	3948
8	Item een goede salue om wonde te becoelen die verhit sijn Recipe litargirum clene gepuluert <i>dragme</i> I oleo rosarum aceti <i>dragme</i> I et $\frac{1}{2}$ cerusa <i>dragme</i> I camfer <i>dragme</i> I men salse alle vaste stoten ende te samen mengen jn een mortier	3952
12	Item een goede salue totter wonden die vercout js Recipe aloë olis <i>dragme</i> I cerapinum oppopanaca ana <i>dragme</i> I olibana sarcocolle aristologia gebernt ana <i>dragme</i> 5 Men sal dat cerapinum ende oppopanaca smelten jn die olie ende dan doen een andere puluer ende was alsoe vele alst behoeft	3956
16	Item een goede salue tot eenre wonden die te droge js Recipe was olie peck ana ende smelt te gader ende maket swarte salue	3960
20	Item een goede salue ten wonden die te vorsche sijn Recipe litargirum cleyinne gepuluert <i>dragme</i> I oleo rosarum aceti mellis ana Men salse te gader mengen jn een mortier ende dan salmen daer	3964
24	jn mengen vitreolum combustum aluun balanscia noten van gallen ana <i>dragme</i> I ende dan bestedet Wel is te weten datmen die vorseide saluve nyet langer	3968
28		3972

198rb35-36 centau | rea: rea *Is in de ondermarge geschreven, als een reclamant (wat het niet is). Door middel van een streepje is aangegeven dat het aansluit bij de laatste regel van de tekstkolom.*

198va7 Voor verhit is met een diagonale streep een h doorgehaald.

198va31 vorseide: De r is superscript geschreven.

32	en sal orboren jn wonden dan tot die quade toeualle daer tegen dat mense leyt sijn verdreuen	3976
198vb	HIER BEGHINT DAT XI CAPITTEL VAN WONDEN ENDE OPEN GHATEN INT GHEMENE	3980
4	D At js te weten dat jn allen wonden <i>ende</i> seeren die open sijn van begyn totten eynde js moet van droge medecine sonder jn wonden	3984
8	comende van <i>contusien</i> want gefroccheer- de wonden die moetmen jerst matu- reren <i>ende</i> daer na drogende medecijn op leggen <i>Ende</i> dit moetmen oeck on- derwijlen doen jn <i>anderen</i> wonden	3988
12	als die <i>verandert</i> sijn <i>vander</i> lucht <i>Mer</i> jn <i>geenre</i> manieren en moet men dit doen jn <i>senuwen</i> wonden	3992
16	<i>ende</i> jn allen open seren daer vleys jn js <i>verloren</i> soe moetment weder doen wassen met wel eten <i>ende</i> wel drincken <i>ende</i> met drogende medecijn	3996
20	die <i>suueren</i> als wy seiden <i>voren</i> <i>Ende</i> alle medecinen die drogen sonder by ten doen vleys wassen	4000
24	HIER BEGHINT DAT XII CAPITTEL VAN STEMPENE DAT BLOET IN WONDEN	4004
28	D At is openbaer dat allen die auctoren orconden dat bloet wt loept van groten aderen of van cleyne gebreck jn dat vleys die heyten <i>vena capillaribus</i>	4008
32	<i>Item</i> alre jerst moetmen besien of dat bloet coemt wt arterien of wt aderen <i>Eest</i> dat coemt wt aderen die slaen dat sijn arterien soe comet wt al springende scoetmael nv seer	4012
199ra	nv luttel <i>oneffene</i> <i>Ende</i> <i>eest</i> dat loept effene slechtelick soe coemtet wt a- deren <i>Auicenna</i> seit als die arterie te	

4	seer bloet bouen maten ende den pacient op coemt die crampe dats sterfelick	4016
8	<i>Item</i> eest dat hy valt jn onmacht met siecten die doot is hem by ende daer om moetmen sijn nerstich om dat bloet te stoppen	4020
12	<i>Item</i> die maniere die maniere van bloede te stempen js datmen tlyt opwaert sal richten dat dbloet niet wt en mach lopen of luttel ende die stede salmen al omtrent	4024
16	coelen met couden water ende dan sal die wonde seer vullen met medecinen Recipe olibani videlicet et viscoes aloes sanguis draconis bolus armenicus ana men salse pulueren ende men-	4028
20	gen met wit van eye ende met hasen haer wel clene gesneden ende vullet daer mede die wonde ende bijndet wel daer op ende legget dat lyt op	4032
24	waert dat nyet en hanget <i>Item</i> een ander recept leuende calck sanguis draconis gipsi aloë olibani mirra ana Men salse puluereren ende	4036
28	mengen met wit van eye ende met coppespyen <i>Item</i> een ander Recipe sarcocolle granen van rosiuen sumat sponge vander zee	4040
32	gebernt sulfer loot asschen coperoet tuchie ana Men salse pulueren ende leggent op die wonde of getempert metten wit vanden eye ende met ha-	4044
199rb	sen haer alst voerseit js <i>Item</i> een ander medecine dat Galienus maket Recipe coperroet dragme 20 clene olibani dragme 6 aloë dragme 8 operment dragme 4 gypsi dragme 20 Men salse alle pulueren ende leg-	4048

199ra23 *Na leuende heeft de kopiist tot twee keer toe geprobeerd om calck te schrijven. Eerst noteerde hij cl, daarna c; beide verschrijvingen werden met een diagonale streep doorgehaald, en daarna samen ook nog eens met een horizontale gerubriceerde streep. Pas op de volgende regel lukte het.*

199rb1 *20: De 0 is superscript geschreven. De mogelijkheid dat 2° betekent secundo, en dat het dus om een opsomming zou gaan, vervalt door het nogmaals voorkomen van dezelfde schrijfwijze voor dit getal in regel 3.*

199rb3 *20: De 0 is superscript geschreven.*

4	gen op die wonde <i>Ende</i> eest datmen al die <i>vorseide</i> dingen nyet hebben en mach soe nem diemen vint <i>ende</i> dat	4052
8	bloet datter wt loept den cleen aderen int vleys wort metten witte van den eye wel gestoppet daer op te leggen plaester <i>Mer</i> eest jnden <i>wyn-</i>	4056
12	ter soe doet daer jn den doden <i>me-</i> <i>decijn</i> <i>Ende</i> eest dat metten <i>vorseiden</i> <i>medecijn</i> dat bloet nyet en mach stempen jn die grote aderen of jn	4060
16	die arterien soe salmen becnopen beide die eynden der aderen met enen drade dat si nyet bloeden en mogen / <i>ende</i> dan vullet die wonde metter <i>medecinen</i>	4064
20	<i>Ende</i> eest datment nyet doen en mach soe moetment <i>canteriseren</i> bewachtende die zenen van bernen <i>ende</i> dat vleys jn die wonde	4068
24	HIER BEGHINT DAT XIII CAPITTEL VAN GHESCUT WT TE TRECKEN	
	S Agitte of gescutten sijn van dy- uerscher manieren <i>ende</i> alsoe	4072
28	nader dyuerschede moetment ver- wandelen die manier vanden wt trecken / want som scutte sijn breed <i>ende</i> hebben baerde / <i>ende</i> som sijn scerp	4076
32	<i>Ende</i> onderwijlen vallen sy jn vlees- sigen steden <i>ende</i> onderwijlen jn	
199va	zenen onderwijlen jn beenegen onder- wijlen quetsen sy die principael le- den als die hersene / harte / leuer / lon- gen / magen / <i>ende</i> dier gelijk jn wol- ke sijt dat ghy siet sterfelike te- kene soe en trecket nyet wt ten mynsten voer dat die siecke ghe- biecht js	4080
4	<i>Item</i> alre jerst moetmen besien <i>ende</i> merken die manier hoet daer jn ginck <i>ende</i> werwaert dattet jn gegaen js dat moetmen tasten	4084
8	metten tenten <i>ende</i> dan tangen daer	4088
12		4092

	jn vesten eest mogelick <i>ende</i> trec-	
	kent rechte voerwaert wt sonder	
16	wiggelen js die wonde nauwe	
	wijtse behoedende <i>zenen ende aderen</i>	4096
	<i>Ende</i> eest nyet mogelick weder te	
	keren soe moetment met suptijlhe-	
20	de wt brengen vorwaert of ter	
	sijden	4100
	<i>Item</i> eest gebaert <i>ende ment</i> weder achter	
	waert wt sal trecken soe slopet ouer	
24	elcken baert een gansse pijpe dat	
	sy dat vleys nyet en repen <i>Ipo-</i>	4104
	<i>cras</i> seit als <i>men</i> een scut wt trec-	
	ken wil dat <i>men</i> den pacient sal	
28	doen staen jn die selue manier soe	
	<i>men</i> naest mach dat hy stont als	4108
	hy den scoet ontfinck het gaet	
	te bet wt	
199vb	<i>Item</i> is dat scut soe diep jnden lichaem	
	datment nyet en mach sien noch	4112
	tasten soe salment daer jn laten tot	
4	des die nature werct <i>ende</i> sijs haer	
	wil ontladen of die stede sal vors-	
	schen <i>ende</i> dat te bet wt gaen <i>Ende</i>	4116
	<i>men</i> heeft mennichwerf lange gedra-	
8	gen gescut jnt lijf <i>ende</i> die wonde	
	wesende heel	
	<i>Item</i> js oeck gescut jnt been soe vast	4120
	datment nyet wt trecken en mach	
12	<i>men</i> salt dbeen oeck ontdecken	
	<i>ende</i> wyden dat gat jnt been al <i>om-</i>	
	trent den gescutte <i>ende</i> dan trecket	4124
	wt <i>ende</i> die wonde voert gecureert	
16	gelijck een ander wonde	
	<i>Item</i> oeck moet <i>men</i> nerstelic merken	
	dat die wonde nyet en sy gevenijnt	4128
	dat <i>men</i> bekent dat die wonde	
20	js bruyn of blau / <i>ende</i> dan moet-	
	ment al wt snyden totten roden	
	vleys <i>ende</i> dan voert genesen als	4132
	een ander wonde	
24	<i>Item</i> als doernen of splynteren scut-	
	ten jn eens menschen lijf dat sal	

	men wel wt trecken met plaest-		4136
28	ren Men sal daer op leggen ar-		
	moniack gemenget met zeme of		
	wilde clusterloox met mele Au-		
	cenna seit dat een pued gevlegen		4140
	en gestoten ende daer op geleit trect		
32	seer Of een plaester gemaect van		
	wortelen van riede gestoten met zeme		
200ra	HIER BEGHINT DAT XIII CAPITTEL		4144
	VANDER DECUREN DER ULCEREN ENDE		
	DER OUDER GHATEN		
4	V Lceren als auicenna seit sijn o-		
	pen seeren comende van vors-		4148
	schen wonden of apostemen of		
	puysten die vorsche sijn Ende		
8	als een wonde meer etters geeft		
	dan sy sculdich is te doene soe		4152
	eest I vlcus Auicenna seit dat een		
	open seer geen vorsch etter en		
12	maket mer om dat vuetsel des		
	vergadert jn een vorschede om die		4156
	crancheit des ledes Ende oeck alle		
	die ouervloeydichede lichter daer		
16	ter steden waert trect ende by dat		
	men moruwe salue ende plaesteren		4160
	daer op leyt		
	Item wel is te weten dat die sanies		
20	comen van heeten dunne wateregen		
	humoren Ende auicenna seit dat elck fis-	nota	4164
	tele of cancker js een vlcus Mer		
	een vlcus en is geen fistel noch		
24	cancker Sy sijn som diep som on-		
	diep / som met dunnen etter ende		4168
	vuyle / som corrosijf ende vorsch		
	ende van quaden heylen		
28	Item vlcus ondiep en hebben an-		
	ders geen noet dan datmense		4172

199vb29 met mele: *Een vlek bemoelijkt hier het lezen van deze woorden. Het Latijn heeft hier: cum mel-*
 le trite [met drievoudige honing] – Zie Bruno Longoburgensis 1498, f.87vb.
 200ra1 **HIER:** *De H is tot ver in de bovenmarge verlengd tot een cadelle met krullen.*
 200ra20 *wateregen: Tussen de eerste e en de r is met een diagonale streep n doorgehaald.*

	hudet met droger medecijn die nyet en bijten Mer die diepe	
32	moeten werden gesuuert ende dan gevullet met goeden vleische ende	4176
200rb	datmen den pacient wel achterwaert met goeder spijsen ende met goeden drancke Item galienus seit dat	
4	te diepe dat een vlcus is te dro- ger dat die medecine werden om dat vele bloets derwaert vloeyt	4180
8	Ende altoes moetti wel versien dat geen etter en gadert jnden bodem van dier wonde Ende waert soe dat daer jn gaderde het soude beletten	4184
12	die cure daer om soe moetmen persen met cussinelen of snyden Ende machmen daer mede nyet voert gaen soe moetmen dese dwanige daer jn doen Men sal te samen sie- den wijn ende zeme ende loge ende dwaen	4188
16	daer mede Of met zee water want het suuert ende het droecht / Alsoe doet oeck water van alune js oeck suuerende ende drogende wederslaende	4192
20	ende belet quaet vleys daer toe te comen Ende eest diepe soe werpt ten bodeme waschinge met een cyringe	4196
24	Ende alsoe dat vleys wel is gesuuert ende gedroecht / men salder jn doen dat vleys doet wassen Ende altoes moetmen wachten oft tseer heeft voert	4200
28	ganck van genesene ende dat mach- men weten by datter luttel etters wt loept ende dat slecht js ende dick sonder quade roke Galienus seit lichter der vlcus jn sijn varinge	4204
32	genesen die sijn van goeder com- plexie ende sy en ouervloeyen nyet jn vleysche want wat lichaem dat	4208
200va		

200rb4

te: Eerst heeft de kopiist hier een geschreven, maar dit met een horizontale streep weer doorge-
haald, en vervolgens te erboven geschreven.

	ouervloeyt jn vleyscheden onnatuer- lick of droechten qualick machmen	4212
4	daer vlceren jn genesen Ende daer om vlceren jn ouwen luden of jn die gene die dat water jn hebben	4216
8	of jn vrouwen die kijnt dragen of jn ander vrouwen Mer gebre- kende / qualick of nyet mach menze genesen	4220
12	Item oeck moetmen wel wachten dat die medecijn nyet te sere droge of te luttel want zut dat sy sijn te sere droge soe wordet dat vlcus	4224
16	hol ende ondercolcte ende heet ende roet ende dunne rode vorsche coemt daer wt Ende dar coemt by dat goede vleis- sche verdunnet metten stercken me- decijn daer om moetment crancken	4228
20	Item eest dat die medecijn is te cranck soe is dat vlcus vol gersens etters ende dan moetmen die medecijn ver- stercken Ende soe wie dit aldus	4232
24	nyet en weet te veranderen nummer- meer en soude hy wel oude open seer wel cureren	4236
	HIER BEGHINT DAT XV CAPITTEL	
28	D Ie medecijn die droget open seer vlceren sijn balans- cijen / notten van gallen / alluun / scor- se van prume van garnatis / corticis / olibani	4240
32	litargirum / bloemen van roden meecnop- pen / gersten mele / dwainge met zee water / ende met water van alune	4244
200vb	helpen seer om etter te drogen	
4	Item vanden gecomposito medecijn js goet dit vngentum Alsoet hout Auicenna ende rasis Recipe litargium cleen gepuluert	4248
8	wrijuet met oleo rosarum et aceto tot dat wit wort ende seer gemeerset sy / dan nemt antimonie gebernt ende balanscie coper	

	cucumer piren noten van gallen sanguis draconis	4252
12	aluunen mine van siluer ana Ende alsoe vele alst is vander vorseider salue die seste deel Men salse al wel gepuluert mengen ouer hoep jn een mortier ende dan wel besteden Auicenna seit een	4256
16	plaester gemaect van nijen ockernoten bladeren gesoden jn wijne of van nyen noten alsoe sy sijn drogende seer vorsche gaten	4260
20	Item jn vuyle vlceren moetmen doen modificatijf medecijn met corrosijf Mer alre jerst moetmen begynnen met medecinen die seer byten / ende daer	4264
24	na die myn byten tot die swellinge al wt is gesuuert / ende dan salmen vseren consolidatiue medecijn / Die medecinen suueren vuyle vlceren sijn yreos met	4268
28	zeme ende oeck aristologia lange met zeme ende met asijne Vanden gecomponeerde medecijn js goet die groene salue van rasis want het vertert quaet vleys	4272
32	ende men legget jerst op vuyle vlceren	
201ra	Recipe flos eris mellis ana dragme 1 / dese te samen gemenget salmen daer op leggen Ende som cyrurginen sijn die	4276
4	nemen mellis dragme 2 flos eris dragme 1 om die bytinge te vermynderen Item een ander goede salue hier toe	4280
8	Recipe droesebede van olio rosarum aceto ende suuer mel ana dragme 1 aristologia longa alumine yreos cerusa ana dragme 1 flos eris dragme 3	
	Men salse alte gader mengen want het is seer goet Wel is te weten	4284
12	dat die lange aristologia beter js dan die ronde jn open zeren Mer die	
	ronde is beter jn wonden	4288
16	Item die manier van te cureren corrosiue vlceren / soe moetmen jerst suueren den lichaem ende dat lyt	

	<i>Item</i> dat lyt salmen suueren met ven-	4292
20	tosen of met echelen daer op gestelt <i>Ende</i> men moet nyet trage daer op sijn dat nyet en come ten archsten	
	<i>Ende</i> het geualt dicwijlen dat tlyt	4296
24	soe corruppeert datment af moet slaen om te bewachtene den lichaem	
	<i>van</i> corrupcien seer sijn metter vors-	
	cher <i>ende</i> oeck sonder vorsche <i>ende</i>	4300
28	dat moetmen wel merken eerment begint te cureren	
	<i>Item</i> die <i>medecijn</i> behorende ter corrosi-	
	uen vlceren daer geen vorsche jn	4304
32	en js dat sijn bayinge met wa-	
	ter die coelen <i>ende</i> drogen Als	
201rb	water van <i>mircus</i> <i>ende</i> gageel rosen	4308
	water regen water aceto <i>Ende</i> als	
4	daer jn is vorschinge soe moet	
	mense baden wassen met zee water	
	<i>ende</i> met logen <i>Auicenna</i> seit gene	4312
	<i>medecijn</i> beter en mogen sy hebben dan	
8	dat coelt <i>ende</i> droget <i>ende</i> dwinget	
	alsoe sijn <i>corticis prume</i> garnaten ga-	
	gelsaet rosen saet of een plaester	4316
	<i>van acetosa</i> <i>van</i> bladeren gesoden jn	
12	wijnne <i>ende</i> daer op geleit bolis	
	<i>armenici</i> getempert met asijne of	4320
	droge cawoerden getempert met	
16	asijne <i>Om</i> te cureren quade vorsche	
	sere soe moetmen jerst suueren den	
	lichaem <i>ende</i> tlyt / Den lichaem sal	4324
20	men suueren met <i>medecijn</i> <i>ende</i> dat	
	lyt met echelen daer op gestelt	
	<i>Ende</i> alsoe aldusdanich sere te vele	4328
	rotten soe moet mense dwingen	
24	met canterien of met bytende dingen	
	<i>Ende</i> daer na salmen daer op leggen	
	botere tot dat die sweringe of	4332
	die corste sy geuallen <i>ende</i> die	
	brant wt js <i>Ende</i> onderwijlen	
	moetmen al die vorschede wt sny-	
	den totten goeden vleysche <i>Ende</i>	
	somwijlen soe moetmen dat lyt af	

28	snyden om te verhoeden van corrupciē vanden lichaem Auicenna seit alsoe eest dat dese vlceren en	4336
32	sijn noch cancker noch fistel nochtan	
201va	sijn sy quaet ende bedriegelick / ende men moetse wassen met gesouten	4340
4	water of met zee water of zeepe water of loge of dier gelijck Ende van medecinen diemen daer toe doet dats vleys van gesoutenen vische cruy-	4344
8	men van brode meel van gersten ende aristologia ende een plaester gemaect van zeme met puluer gemaect van couwoerden die droge sijn ende met nije oliue blader Of men sal daer op leggen een plaester van ene jnne jn	4348
12	wijnne gesoden / of vanden gecomponeerden js dit goet Recipe coperroet <i>dragme</i> 34 calx viua alumen scorsen van prume	4352
16	garnatis ana <i>dragme</i> 16 olibani noten van gallen ana <i>dragme</i> 31 was ende oude olie alsoe vele alst behoeft	4356
20	Item een ander Recipe lootaschen cusa olibanum mastick gebernt coperroet litargirum antimonie oppopanac ana <i>dragme</i> I coyen roet vanden nyeren herst olie van gage-	4360
24	le was ana <i>dragme</i> 3 diemen smelten mach salmen smelten jn azijne ende die ander pulueren ende mengense al te gader op dat vuer	4364
28	Item geualt dicwile dat soe vele materie coemt tot enen vlcus dat daer een aposteme coemt of wort Ende dat moetmen verdrijuen met ontbijndinge des buycxs of met vomentacien want spuwen is daer goet toe Item ypocras seit want die materie	4368
32	verandert daer mede vandier stede ter ander steden Ende voert salmen	4372
201vb	die materie verdrijuen met medecijn daer	

	op geleit alsoe alst <i>vorseit</i> js jn die capittelle der wonden Ende eest dat	4376
4	<i>men</i> die apostemen nyet en mach verdrijuen / soe moet <i>men</i> al die cure daer toe doen om die aposteme te cureren Want het is <i>onmogelic</i> te cureren <i>een vlcus</i> met <i>een</i> aposteme vel <i>econuerso</i> Auicenna seit dat <i>vlceren</i> die <i>van swaren curen</i> sijn of het coemt by dat <i>dbloet</i> des lichaems	4380
8	quaet js of by dat <i>medecijn</i> die mer toe doet droget te vele of te luttel of by dat <i>een verchbeen</i> leyt jnden bodem <i>ende</i> dat <i>bekentmen</i> by dat	4384
12	gat <i>nv luket</i> <i>ende</i> <i>nv ontdoet</i> <i>ende</i> datter <i>dunne</i> etter wt lopet <i>ende</i> dan moet <i>ment snyden</i> totten bodem <i>ende</i> doen die beenen wt	4388
16	Item vanden <i>medecinen</i> behorende tot aldusdanigen <i>quade gaten</i> te cureren / soe sal <i>men</i> nemen <i>flos eris</i> <i>vilinge van copere ana dragme</i> I <i>vncie van</i>	4392
20	<i>siluer</i> <i>ende van goude ana dragme</i> 3 sal <i>geme dragme</i> I <i>aristologia combusta</i> <i>clene wierock ana dragme</i> I <i>olie van gagele</i> alsoe alst <i>genoch</i> is <i>ende</i> maect daer af	4396
24	<i>salue</i>	4400
28	Item <i>een</i> ander goede <i>medecine</i> die <i>auicenna</i> maket Recipe <i>vilinge van copere</i> <i>ende van jsere ana</i> Men <i>salse temperen</i> met water <i>van alune</i> <i>ende</i> daer na <i>wijndet</i> met <i>roden lеме</i> <i>ende</i> bernt jn <i>een ouen</i> / <i>ende</i> dan	4404
32	<i>salmen pulueren</i> <i>ende orbarent</i> of <i>men</i> sal daer af <i>ende</i> met <i>litargirum</i> <i>ende</i> met <i>oleo mirtino</i> maken <i>salue</i> want het js	4408
202ra	<i>wonderlike</i> goet Wel is te weten dat <i>men</i> geen <i>olie</i> en sal doen jn <i>openen zere</i> sonder die is seer <i>drogende</i> <i>ende</i> <i>dwingende</i> soe <i>oleo rosarum</i> <i>masticis</i> of <i>gagele mirtius</i>	4412
4	HIER BEGHINT DAT XV CAPITTEL	4416
8	VANDER CUREN DER FISTELEN	

12	<p>F Istula js een vlceren of openen zeren bynnen wijt <i>ende</i> buten nauwe gepijpt hart <i>om</i>trent dat gat <i>Item</i> die fistele coemt by saken van bynnen <i>ende</i> van buten</p>	4420
16	<p>van bynmen comet van vorschen humoren / <i>ende</i> van buten comet van wonden sweren openen zeere vlceren die qualick geheilt sijn</p>	4424
20	<p><i>Item</i> die fistel coemt jn diuersen steden des lichaems <i>ende</i> daer op soe moetmen die cure veranderen / want somtijt coemt jnt vleys somtijt jn</p>	4428
24	<p>zeenen / <i>ende</i> onderwijlen jn aderen <i>ende</i> dan eest quaet te cureren <i>ende</i> onderwijlen vorschet been</p>	4432
28	<p><i>Item</i> daer om alle die fistelen comen de totten zenen daer af is dat sannies dunne <i>ende</i> seer stinckende</p>	4436
32	<p><i>Ende</i> alst coemt totten bene soe is dat etter geeluachtich <i>Ende</i> alst coemt ten aderen <i>ende</i> ten arterien het js</p>	4440
202rb	<p>gelijck droesenen Eest jnt vleys des etters is vele <i>gersem</i> dicke <i>ende</i> rau</p>	4440
4	<p><i>Item</i> of men wil proeuen <i>fistelen</i> of sy curabel sijn legter op een lynen cleet <i>et</i> voer genet jn wermen water <i>Ende</i> wordet suuer <i>ende</i> reyne soe het was</p>	4444
8	<p>te voren soe wordet curabel <i>et econuerso</i> <i>Item</i> wel is te weten dat die <i>fistelen</i> jnt vleys en swert nyet soe seer als het doet jn zenen <i>ende</i> meest</p>	4448
12	<p>jnden bodem tastende metter wieke <i>ende</i> dat is by dat die zenuwe js soe geuoelentlijck</p>	4452
16	<p><i>Item</i> oeck is te weten dat som <i>fistelen</i> sijn nye <i>ende</i> som out <i>Item</i> die nye fistele is die wolcke nyet verjaert en is <i>et econuerso</i> die au-</p>	4456

20	de die veriaert js <i>Ende</i> is sijne corrupcie soe diep jnt lyt dat is quaet te cureren <i>Ende</i> dan moetmen den lichaem suueren van dien humore datter meest ouervloeyt Eest datter flegma	4460
24	ouervloeyt die stede is wijt <i>ende</i> moru <i>ende</i> dat etter js wit dick <i>ende</i> vele Eest <i>melancolu</i> die stede js blau swartachtich <i>ende</i> hart tetter is gelijk <i>ende</i> mynder dan dat ander Eest	4464
28	<i>colera</i> / die stede is gelu <i>ende</i> seer heet met steecten zwaer <i>ende</i> sanies dunne Eest van bloede die stede js	4468
32	roet die ader vol etter bloetachtich	
202va	Eest dat flegma ouervloeyt soe salmen se digeren met oximelle <i>ende</i> purgeren met benedicta of met pille aurea of ander medecijn flegma purgeren Is die	4472
4	pacient soe cranck dat hi pillen noch <i>electuarium</i> mach nemen of by sijnre cleenhede soe neme puluer van tur-	4476
8	bith 1 deel <i>dragme</i> 3 2 deel <i>zuccari</i> 3 deel Van desen puluer te samen gemenget	4480
12	salmen <i>dragme</i> 1/2 met warmen water ten dorden dage nader purgacien sal hi baden <i>ende</i> ten wtgaen vanden bade	4484
16	salmen hem geuen <i>dragme</i> 1 van 1 heeter opiaten alse <i>thiriaca</i> met wermen water of met wijjne want die opiate versterket datter blijft vander quader	4488
20	<i>materie</i> jnden lichame Eest datter <i>melancolie</i> ouervloeyt men sal die <i>materie</i> jerst digeren met oximelle <i>composito</i> <i>ende</i> daer na purgeren met yeralogodion of met anderen medecijn <i>melancolie</i> suuerende Item na	4492
24	die purgacie ten wtgaen vanden bade salmen hem geuen <i>ennyge</i> behoren de opiaten alsoe is <i>thyriatica</i> of <i>metridatum</i> Eest dat <i>colera</i> ouervloeyt soe salmen die medecijn rijpen met <i>oxisacra</i>	4496

28	<i>ende purgeren catarticum imperiale Ende dan salmen</i> <i>hem geuen rubea trosiscata of een an-</i> <i>der dies gelijck Eest dat sanguis</i>	4500
32	<i>ouervloeyt men sal purgeren met florieren</i> <i>Ende als men den lichaem aldus ge-</i> <i>purgeert jn welck vlcus of euele</i>	4504
202vb	<i>dat sy daer ouervloeyende medecijn dom-</i> <i>meert dan salmen van buten werken</i> <i>Mer eermen buten werct soe moet men</i> <i>merken drie dingen</i>	4508
4	<i>Item dat jerste js dat die fistele moet</i> <i>sijn gesuuert ende gedwegen</i> <i>Item dat II js dat hy moet zijn dro-</i> <i>ge ende gedoot</i>	4512
8	<i>Item dat III js dat die hollhede moet</i> <i>sijn geuult met goeden vleys ende</i> <i>geconsolideert</i> <i>Item den fistel salmen suueren ende dwaen</i>	4516
12	<i>met zeewater of met gesouten wa-</i> <i>ter of met logen of met zepen wa-</i> <i>ter Ende dicwijl jn desen voerseiden</i> <i>water moet men mengen sout armoniacum</i>	4520
16	<i>of flos eris want het sal vele te</i> <i>bet suueren</i> <i>Item die manieren van fistelen te</i> <i>dwane js dat men daer jn sal doen</i>	4524
20	<i>tot den bodem dat is al gevult</i> <i>met I cyringa ende duwent vaste</i> <i>metter hant ouer ende weder ende dan</i> <i>duwet wt / ende doet aldus dicwij-</i>	4528
24	<i>le tot dat wort clær suer datter</i> <i>wt coemt of bloedich ende dan sal</i> <i>ment weder vullen metten seluen</i> <i>water ende stoppent daer jn van des</i>	4532
28	<i>smorgens tot des auonts of van</i> <i>des auonts tot des morgens ende al</i> <i>dus salmen doen elx dages tot</i> <i>dat etter wt sy gesuuert Of men</i>	4536
32	<i>sal die fistel doden met scerper</i> <i>medecinen die wy sullen seggen</i>	4536

203ra	Ende dan salment vullen met goeden vleys als geseit js jnt capittel te voren vanden wonden Om die fistel wel te kennen sijne cromhede soe moetment onderzoeken met loden tenten die wonde mogen om te onderzoeken werwaert dat hy henen gaet Eest dat die fistele heeft vele gaten men sal elck gat tenten by hem selue om te besien of sy allen hebben enen bodem ende dan eest mer <i>ene et econuerso Albucasis</i> seit clisterent <i>tene et coemt metten anderen</i> wt soe eest allene elck Eest dat die mont vanden fistel sy te nauwe men sallen wijden met enen scarce of met morge van vlieden op een tronck gedorret clene gewalket ende daer mede gevult / daer na sal men suueren ende dwaen soe wy seiden tot dat etter is gesuuert / dan salmen daer jn doen een wieke gesmert met corrosiuen medecine ende steken jn totten bodem tot des die fistel is gedodet Ende dicwijle is die fistel soe diep of soe slom of soe ondercolcte dat die wieke dat die wieke metter medecinen nyet en mach comen totten bodem dan moetmen temperen die corrosiue medecijn met asijne soe dunne dat inwaert mach lopen / ende dan salment stoppen ende besteken soe dat die medecijn blijue jnden bodem Ende altoes als men corrosijue medecijn doet jnden bodem der fistelen of jn fistelen soe salment van buten al om trent smeren met coelen dingen diet wacht van verhittene Ende na die corrosijue medecijn salmen daer jn doen botere of smout des gecorrodeerde vallet ende dan voert daer jn vleys wynnende consolideren	4540
4		
8		4544
12		4548
16		4552
20		4556
24		4560
28		4564
32		4568
203rb		
4		4572
8		4576
		4580

12	Ende als die fistel coemt totten dermen of spondilen ribben blase juncture der voeten of elder in zee	
16	nen aderen arterien of tbeen ende wat js dat vorsche moet af sijn salt genesen	4584
20	Item medecijn die doden fistelen of cancker Recipe sal armoniac auripigment citrini sulpher flos eris ana dragme I et 1/2 vilinge van jsere vitreolum alumen antimonium ana dragme et argentum viuum geblust met nuchteren speculen puluert ende vergadert	4588
24	al met logen of met zeewater / ende make ballekijns ende drogende ter sonnen of jn enen ouen / ende als sy wel sijn gedroget men salse pulueren ende doense jn een alembuck ende wat daer af wort gesublimeert dat salmen doen jn een glasen vat	4592
28	Dit is die maniere van sublymerene Men sal dien puluer doen jn een alembuck ende besmeren van buten	4600
32 203va	datter geen lucht aen en mach noch wijnt noch jn noch vte / dan salment wel laten verhaerden bijden vuer of jn die sonne / ende dan salment stellen jnden fornase ende maken daer onder cleen vuer bijden II wijlen ende	4604
4	daer na sterck vuer biden VI wijlen dan salment laten coelen alden nacht ende dan dat vat op doen ende dat daer bouen cleuet aenden scedel salmen af scorren ende besteden Ende dat daer js jnden bodeme salmen wech werpen	4608
8		
12		4612
16	Item een ander Recipe vylinge van jseren gelu operment gebernt coper ana leuende calck alsoe vele alst genoch sy ende	4616

203va8

Na wijlen en voor dan is de volgende regel geheel, en het begin van de daarop volgende regel met een horizontale gerubriceerde streep doorgehaald. De kopiist heeft hier geschreven: ende daer na sterck vuer bijden VI wijlen, een herbaling van de voorafgaande zin.

20	puluertse alle <i>ende</i> <i>tempertse</i> met zeme gescumet <i>ende</i> maken daer af bolle- kijne <i>ende</i> drogense <i>Ende</i> aldus salmen driewerf doen <i>ommer</i> puluert <i>ende</i> droget <i>ende</i> dan bestedet daer ge-	4620
24	ne vorsche aen en coemt <i>Item</i> een <i>ander</i> dat goet js jn zenuwen steden <i>Recipe succari</i> cylodonie vrijne van enen kijnde <i>ende dragme</i> 4 calx viua	4624
28	<i>dragme</i> 3 auripigmenti citrini <i>dragme</i> I <i>Item</i> mente sap <i>ende</i> die vrine <i>ende</i> siedense jn enen nyen pot <i>ende</i> menget daer me- de dat calx / dan doen daer jn co-	4628
32	perment <i>ende</i> siedent een luttel te sa- men daer na drogent / <i>ende</i> daer af	4632
203vb	maken bellekijns <i>Item</i> een <i>ander</i> ten seluen <i>Recipe elleborum</i> al- bi aristologia centaurea radix scolependra	4636
4	yreos famia arobi ana <i>Men</i> salse pul- ueren <i>ende</i> vullen daer mede die fistel <i>Item</i> die medecijn die vleys mynderen jn wonden jn vlceren ouervloeyende <i>ende</i>	4640
8	herre vorsche sijn atriment vitriolum tidelose elli albi flos eris et siliam of van diemen best mach gecrigen puluert <i>ende</i> legget daer op	4644
12	<i>Item</i> een <i>ander</i> <i>Recipe</i> leuende calck <i>dragme</i> 3 auripigment citrini <i>dragme</i> I menget met wermen water <i>ende</i> daer af maken bollekijns <i>ende</i> droget <i>ende</i> dan bestedet <i>ende</i> als te	4648
16	doen js pulueret <i>ende</i> orboret HIER BEGHINT DAT XVI CAPITTEL VANDER CUREN DER CANCKEREN	
20	C Ancer of cancker Auicenna seit het is een aposteme van ver- bernder melancolien of colerien dese cancker coemt jn twe manieren als van bynnen of van buyten	4652
24	<i>Item</i> van bynnen als van vorschen humoren van melancolien ten leden geseynt	4656

	<i>Item</i> van buyten als van wonden vlceren apostemen qualick gecureert	4660
28	Aldus salment kennen jnt begyn als dat wasset soe eest gelijck een arweyte of een bone / ende het meer- dert altoes tot dat onderwijlen alsoe	4664
32	groet is als een cawoerde ende het js rond ende seer haert ende bruyne van	
204ra	veruwen / ende het is heet met groten aderen Mer alst open is soe stincket	4668
4	vreselijc ende werpet wt groene ghers- iue wt geceruede lippen wijt / ende die bodem nauwe	
8	<i>Item</i> somme canckeren comen van eenre natuerliker melancolien / ende dat swert luttel ende is luttel ontdaen	4672
	<i>Item</i> een ander cancker coemt van eenre verbernder melancolien daer mede dat colerien	4676
12	menget / ende dat swert sere ende ontdoet wijde alst coemt ten wtbreken	
16	<i>Item</i> onderwijlen coemt die cancker jn dat vleys ende onderwijlen jn zenu- wen ende onderwijlen jnt been	4680
	<i>Item</i> als hy coemt jn zenuwen hy is on- curabel als Ipocras seit	
20	<i>Item</i> sulcke meesters geuen den cancker dyuersche namen na dyuersche steden daer hy jn coemt / Die cancker van den knyne opwaert heit noly me tan gere / Ende jnden benen cnyen heiten	4684
24	sijt den wolf Mer jn die middelt des lichaems heiten sijt den cancker Ende auicenna ende rasis seggen dat als	4688
28	die cancker begint te wassen men mach hem wel beletten dat hy nyet en meret Ende alst volwassen js men maecht wel verhueden dat nyet wt en breket want braect wt	4692
32	dat waer wel quaet <i>Item</i> men sal alre jerst florieren ter medecijn	4696

204rb	<i>ende</i> daer na purgeren met ziedinge van epithum of cacarticum imperiale / daer na salmen hem geuen rubea trosisca met	4700
4	<i>vierendeel</i> tyriace Hy moet scuwen al- le spijsen die maken materie Alsoe sijn lentilgen colen / coyen vleys / genten	4704
8	gansen / <i>gersem</i> wijn <i>et siliam</i> Hy moet eten wederen vleys partrysen / kieken moruwe eyeren / <i>ende</i> dunnen wijn drinc- ken Ende al <i>omtrent</i> salmen beleggen met	4708
12	couden medecijn Als gestoten <i>arnoglossa solatri</i> <i>philly portulata oleo rosarum et siliam</i> Ende ter seluen <i>Recipe</i> tuthie gedwogen <i>ceruse</i> gedwogen <i>olibani ana</i> gepuluert <i>ende</i> ge- tempert met <i>oleo rosarum</i> <i>ende</i> met vernise	4712
16	<i>ende</i> met <i>succi rose</i> of <i>der</i> ander cruden <i>ende</i> besmert daer mede al <i>omtrent</i> Ende eest alsoe dat die <i>cancker</i> is wtgebro- ken men sal al datter quaet js verte- ren met <i>canterien</i> of met <i>corrosiuen medecijn</i>	4716
20	Ende eest dat die <i>cancker</i> is veroudert soe en <i>salmens</i> nyet genaken alsoe	nota 4720
24	<i>Item</i> die manier van te cureren enen open <i>cancker</i> js datmen van jerste alden lichaem suueren op dat te doen js	4724
28	Dan salmen besien of die stede js verheyt datmense becoelen mach met sape van coelen cruden Ende daer na salmen <i>corrosiuen medecijn</i> daer op leg- gen om dat quaet vleys te verteren	4728
32	Nochtan waert vele beter datment wt snede <i>ende</i> al dat quade bloet wt dreef <i>ende</i> duwet Teken dat die	4732
204va	<i>cancker</i> is doot dat is dat daer scoen bloet wt coemt suuer <i>ende</i> dat vertoget scoen roet vleys sonder	nota bene
4	<i>bruynhede</i> of <i>groenhede</i> / <i>ende</i> dan sal- ment voert cureren gelijk eenre wonde	4736
8	HIER BEGHINT DAT XVII CAPITTEL VAN WONDEN INT HERSENBECKEN ENDE VAN SIJNEN DEELEN	4740

	C Raneum of dat hersenbecken	
12	mach breken jn vele manieren na dyuersche dingen / daer mede dat gequets wort want onderwijlen eest geslegen met enen swerde of met anderen snydende wapen	4744
16	al tot duramater Ende som tijt breket met vallen of met slagen van stenen of anderen plompen dingen soe dat dbeen jnwaert vout ende	4748
20	dat meest jn kijnder hoefden om die moruhede des beens Ende onderwijlen pleecht te splijten gelijk een schore / ende dat gaet onderwijlen	4752
24	al dore tot duramater / onderwijlen nyet al dore Van elcken brekinge dies beens die wonde is groet of clene jnt vleys of sonder wonde	4756
28	jnt vleys Eest datmen wil weten of die schoer gaet al doer men salt bestrijken met jntte ende dan salment vagen ende aen beiden sijden screpen	4760
32	dat been alsoe lange als men die swarte screpen sien of vijnden Oeck bekent men wel byden toeualle des patients / ende onderwijlen geuallen	4764
204vb	apoplexia scotomia crancke sprake crancke	4768
4	appetijt / cranck digestie scerp fe et siliam Item eest dat duramater of piamater js gequets dat is sterfelick / Dit sijn die teyken verlies van verstane jn onmacht te vallen	4772
8	sonder sprake die ogen roet pulende cranck cracht licht den lichaem keren scerp fe spasme Ende als ghy al-	4776
12	dustenich teiken siet soe en onderweynt v nyet vanden pacient te cureren Item daer dat hoeft is gewont alder	

204vb2

Voor geuallen is met een diagonale streep ap doorgehaald.

204vb4, 11

scerp fe: Het is onduidelijk waar fe hier voor staat; het is duidelijk een afkorting, gelet op de punten ervoor en erna. Het Latijn biedt geen uitkomst.

16	jerst salmen dat haer af scheren <i>ende</i> dan besien jn die wonde of dat been sy gebroken <i>ende</i> of daer <i>ennich</i> stuck vanden bene jn js dat wt wil of	4780
20	wt moet / soe salment wt doen eest mogelick <i>Ende</i> waert dat die won- de jnt vleys ware te cleynne <i>men</i> soudse wijden <i>Of</i> waert dat ther- senbecken waer gebroken sonder	4784
24	wonde jnt vleys <i>Men</i> soude dan daer bouen snyden jnt cruysvleys <i>ende</i> villent af vanden bene <i>ende</i> dan wt trecken die splyntere isser <i>ennich</i>	4788
28	<i>ende</i> dat bloet suueren met saechten lijndwade of spongen <i>Ende</i> als die bene gesuuert sijn vullet die won- de met clederkijs of wieken metten	4792
32	witten vanden eye <i>Ende</i> daer bouen plumaciolen jnt selue <i>ende</i> dat	4796
205ra	bijnden <i>manierlijck</i> <i>ende</i> alsoe laten tot ten dorden dage dat dbloet wel ge- stempt js dan bayen of <i>manierlijc</i>	4800
4	afdoen <i>ende</i> wel besien of daer noch <i>ennich</i> been jn js <i>ende</i> dat wt moet te suueren <i>Item</i> dan hebt out sachte	4804
8	lijndwaet genet jn wit vanden eye <i>ende</i> legt onder dat hersenbecken op dura mater / <i>ende</i> met soe gedanen cleders suldy vullen dat gat vanden	4808
12	bene <i>ende</i> oeck mede die vleys won- de / <i>ende</i> bouen al suldy leggen een groet cussen van stoppen of van lijnd- waet genet jn witte vanden eye /	4812
16	<i>ende</i> daer bouen bijndet sachtelijken datmen duramater nyet te sere en perst want het soude lichte aposte- meren <i>Ende</i> daer toe orbaren die ou-	4816
20	de vroede meesters out lijndwaet <i>ende</i> oleo rosarum / want sy sijn harde nutte	

	lick om te <i>conforteren duramater ende</i>	
	te wachten van <i>apostemen ende</i> bouen	4820
24	<i>opten</i> bijntsele salmen besprengen	
	met water <i>ende</i> asijne te gader gemen-	
	get want dbelet <i>apostemen Ende</i> aldus	
	salmen den siecken laten rusten tot des	4824
	<i>anders</i> daechs / <i>ende</i> dan salment verma-	
28	ken alsoe als te voren tot datmen	
	js versekert dat nyet en sal apos-	
	temeren <i>Auicenna ende</i> haly seggen	4828
	dat dicke geualt dat duramater	
32	soe sere <i>apostemeert</i> dat sy rijset	
205rb	tot buyten die wonde dan soe keert	
	die pacient <i>Galienus</i> haly	4832
	<i>ende</i> constantijn seggen waer om dat dura	
4	mater <i>apostemeert</i> / of het coemt by	
	enen splintere vanden bene dat pre-	
	kelt / of by dattet is te seer verladen	4836
	<i>vander</i> medecinen / of by dat die pa-	
8	cient heeft te vele wijns gedroncken	
	<i>ende</i> vleys geten / of het coemt by en	
	nyger bedecter saken datmen nyet	4840
	en weet waer <i>omme Item</i> alle dese sa-	
12	ken moetmen <i>beteren</i> alsoet redelick	
	js <i>Ende</i> eest van eender bedecter saken	
	men salt <i>hem</i> doen laten <i>ende</i> mynderen	4844
	sijn spijse <i>Ende</i> men sal die wonde be-	
16	smeren met lauwen olien van rosen	
	<i>Of</i> men salt <i>omme</i> dwaen met wa-	
	ter daer jn gesoden is bismalua camo-	4848
	mille fenigreci lijn saet / <i>Of</i> men sal	
20	daer op leggen een plaester gemaect	
	van farina ordeï / dat is gersten mele	
	watere <i>ende</i> olie <i>rosarum</i> <i>Item</i> men sal dat	4852
	hoeft den hals <i>ende</i> die spondilen	
24	besmeren met hoenre smoute <i>ende</i> dru-	
	pen jn die oren oleo <i>rosarum</i> <i>Ende</i> eest dat	
	die <i>aposteme</i> hier mede nyet en mach	4856
	werden verdreuen men sal <i>hem</i> doen	

28	hebben een lichten lichame Ende alsmen soe is versekert dat nyet en sal apostemerem soe salmen daer op	4860
32 205va	leggen medecijn die dat vleys doen was- sen dat droget sonder byten Ende dat puluer isser goet toe Recipe sarcocolle cleyne wierock mirre sanguis draconis yreos aristologia farina ordij ana Men salse pul- ueren ende daer op stroeyen ende daer bouen leggen out saecht lijnwaet ende vermakent alsoe elcx daechs totten eynde Men sal scuwen alle vorsche medecine jn aldustenigen curen / ende jn die wonde en salmen geen etter laten gaderen want duramater souder af verrotten ende die pacient steruen	4864
4	Dat geualt somwijlen dat dura mater wort swart vander medecinen diemen daer jn leyt / dan salmen daertoe nemen mel rosarum partem I oleo rosarum partem 3 ende besmeren daer mede een out lijnen cleet ende leggent daer op tot dat die swarhede al wech js Item dicwijle pleget ouervloeyende vleys te wasen op dura mater ende dan moetmen besien weder het is luttel of vele Eest luttel men salt af doen met spongen vander zee een luttel gedwegen Ende eest vele men salder opleggen puluer van titelosen	4868
8	Item die pacient moet van jerste eten dunne wellinge peren appelen gesoden / Hy moet scuwen wijn ende drincken water Hy en moet nyet vele eten Hy moet hem wachten van couden ende clare lucht Hy moet hem wachten van genoten ende van allen swerken van gramscappen ende verstoringe Ende alsmen is versekert dat dura mater nyet en sal apos- temeren ende men leyt consolidatiue daer op soe salmen sijn spijsse ver-	4872
12		4876
16		4880
20		4884
24		4888
28		4892
32 205vb		4896
4		4900

8	meren tot datmen coemt ter ghe- woenliker spijsen	
	HIER BEGHINT DAT XVIII CAPITTEL	
	DIT IS EEN GENERAEL LERINGHE VAN	4904
	BEENEN DIE GHEBROKEN SIJN	
12	F Ractura <i>et</i> dislocacie sijn brekyn- ge der benen <i>ende</i> ontsettinge der <i>junctionen</i> tot welker resturacien	4908
	moetmen merken	
16	<i>Item</i> dat jerste is datmense weder te punte moet stellen alsoe die nature bewijset	4912
	<i>Item</i> dat II js datmen die vergade- rynge moet houden met bijdene	
20	<i>Item</i> dat III is datmen moet <i>consoli-</i> <i>deren ende vasten ende doen</i> cnopen	4916
	oueruids porrus sarcoydes	
24	<i>Item</i> jn dit capittel sal ic cortelick be- wijsen die maniere hoemen ver- gaderen sal <i>ende</i> te punte brengen	4920
	<i>Ende</i> jerst sal ick stellen die <i>gemeyn</i> teyken waer by dat gene dolinge	
28	en <i>comme</i> byder onbekenthede van den meester	4924
	<i>Item</i> als een lyt gebroken is dicken openbaere die dat merken kan	
32	<i>Ende</i> het leynt gerne ontswongen aen die een sijde bugende <i>ende</i> aen die	4928
206ra	ander sijde dalende / <i>Ende</i> ondertijden eest licht gekent als <i>men</i> daer strijct metten vinger of metter hant dat die eynden vanden benen crijselen	4932
4	Of als <i>men</i> dat lyt verporret of ver- handelt <i>ende</i> men macher geen last mede doen / D an als <i>men</i> is verse- kert dat een lyt is gebroken men	4936
8	salt te gader meesteren soemen jerst mach want soemen langer beyt so erger om dat verhaert werden	
12	mochte / <i>ende</i> dan sout sijn grote	4940

	pijnne om te punten te brengen	
16	<i>Item</i> die maniere van vergaderinge js aldus Aen beiden sijden der bro- ken salmen dat lyt ophouwen sachteliken / ende men salt recken ende	4944
20	strecken tot dat een stuck wel vergadert metten anderen / ende altoes moetment wachten datment nyet te	4948
24	seer en perset want het soude van pijnen licht apostemen Mer men salt al soetelick bijnden met scroden	4952
28	daer toe horende soe dat hy nyet en swert ende bouen der gebroken der steden soe salment meest dwin-	
	gen / ende bet varder af bet myn Ende men moet hebben drie scroden	4956
206rb	of vier breet na dat den lede is noetsakelick Want alsoe Galienus seit jn die broke of jn die score salmen	
	leggen een grote scrode / jn die handen	4960
4	of jn die vinger een clene Ende hy seit jn alle steden salmen die scrode alsoe breet maken soemen beste mach	
	<i>Item</i> oeck moetmen wel wachten dat	4964
8	nergens twyuout en ligge ende op die voerseide scrode salmen leggen spal-	
	cken op dat lyt daer mede recht te houden dat daer noch berge noch	4968
12	dal jn en blyue Ende die spalcken en salmen nyet af doen of die stede en begonste te swellen te seer datmen	
	duchte van apostemen of te grote	4972
16	joecte of sweringe <i>Item</i> albucasis seit alsoe tlyt is geswol-	
	len verscorent het en behoert nyet datmen spalcken daer op leyt then	4976
20	jersten dage / voer dat vijff dagen of seuen leden sijn / of totter tijt dat die toeualle gecesseert sijn ende	
	men versekert js dat die aposte-	4980
24	me nyet en sal confermeren Ende die spalcken moeten sijn constelick ge- maect van goeden houten Ende hy	

28	seyt die spalcken diemen leyt op die broken moet sijn geersemerede bredere dan die anderen Ende die lancheyt wort nader groetheit vanden lede ouergaende die broke dat	4984
206va	duterste bijndinge ligge op tgangsche Mer die bynnenste of tmyddelste die meest of sterkelixt persen op die broke Ende gene mynder spacie en moet wesen tussen elcke II spalcke dan die breide van eenre spalcke of van enen dwers duym	4988
4	daer na salmen die coerden ende die pijpen ofmen wil woelen daer bouen Ende onder die eynden der spalcken moetmen leggen saechte stoppen of	4992
8	cleden dat sy aen dat vleys nyet en wryuen ¶ Item Auicenna seit Men moet nyet haestich sijn om die spalcken af te doene voer	4996
12	dat dbeen wel is gecnocht want het mochte licht ontwerpen ter wijlen dat moru js	5000
16	Item die quantiteit van den dagen jn die wolcke dat behoert datmense sal ontbijnden / die worden genomen nader merkinge vanden lede sijt dat sy jn goeder rusten jn goeder	5004
20	disposicien bescut van toeualle soe en willent ennyge nyet ontbijnden voert al heel sy Sulcke voert wel gecnocht sy want Galienus	5008
24	seit het is wel nuttelick datment wel laet gebonden tot dat sy al genesen sy op dat daer geen toe-	5012
28	vallen en comen / Mer quamer toe grote swellinge / sweringe	5016
206vb	joecte of hitte na dat die toeualle ware soe mostment eer verwand-	5020
4	len alle dage of ouer den anderen of ouer den dorden of den vierden ende alsoe voert tot gecesseert ware of slackelijke gebonden ende daer	5024

8	op geleit <i>oleo rosarum</i> met wollen of ander dinck sijnre swenge Ende eest dat daer is joecte soe willent enny- ge baden met wermen water dat	5028
12	vervorst die stede daer die joecte js / <i>sommyge</i> makent sout / <i>sommyge</i> met souden wijnne dat nemmer plaes- teren op met <i>oleo rosarum</i> ende asijn tot	5032
16	dat die joecte vergaet Ende eest dat tlyt apostemeert soe wt floriere ter ander sijden ende antieren dat lyt met coelre medecine	5036
20	Item oeck isser goet op geleyt <i>vngentum</i> van <i>oleo rosarum</i> et <i>cetera</i> Of men salt be- smeren met <i>oleo camomille</i> of dwaen met ouden wijnne want al dese confor- teren dat lyt ende versceiden die apos- temen Ende dan salmen dat lyt cranc- kelick weder bijnden nader quantiteit der medecijn daer op behorende Ende alsoe die aposteme ende dolus ende pruricus is geseten ende dat let sy jn goeder disposicien soe salment weder bijnden alsoe alst behoeuelijke vast als te voren	5040
24	Item een ander jn elck lyt moetmen wachten datmen nyet soe vast en bijnde dat verbode voetsel daer toe te comen datmen kent by dat lyt verdroget ende vermyndert alsmen dat siet salmen die bijndin- ge slacken ende dat let fomenteren jn wermen water ende alsoe laten som- myge dagen tot dat voetsel we- der loept daer te broken was ende dan weder bijnden alsoe alst noet js	5044
28	Item die medecijn der consolidacien der broken Men sal nemen duyst van een toren mele dat vliecht van vele gra- nen ende dat tempert met <i>albugonorum</i>	5048
207ra	Item een ander jn elck lyt moetmen wachten datmen nyet soe vast en bijnde dat verbode voetsel daer toe te comen datmen kent by dat lyt verdroget ende vermyndert alsmen dat siet salmen die bijndin- ge slacken ende dat let fomenteren jn wermen water ende alsoe laten som- myge dagen tot dat voetsel we- der loept daer te broken was ende dan weder bijnden alsoe alst noet js	5052
4	Item die medecijn der consolidacien der broken Men sal nemen duyst van een toren mele dat vliecht van vele gra- nen ende dat tempert met <i>albugonorum</i>	5056
8	Item die medecijn der consolidacien der broken Men sal nemen duyst van een toren mele dat vliecht van vele gra- nen ende dat tempert met <i>albugonorum</i>	5060
12	Item die medecijn der consolidacien der broken Men sal nemen duyst van een toren mele dat vliecht van vele gra- nen ende dat tempert met <i>albugonorum</i>	5064
16	Item die medecijn der consolidacien der broken Men sal nemen duyst van een toren mele dat vliecht van vele gra- nen ende dat tempert met <i>albugonorum</i>	5064

	tussen dick ende dunne ende dat salmen breiden op een sterck cleet ende bewijnden daer jnne dat lyt	5068
20	Item een ander Recipe aloë mirra olibanum boli armenici athana nucis cypressus draginum iab- danum ana Men puluert ende tempert met	5072
24	witte vanden eye ende doen daer toe een luttel duyst vander molen soe dattet sy tussen dick ende dunne ende dat leggen onder die byndinge op	5076
28	dat bloet been naest Item dat eten worde van jerst suptijl tot datmen js versekert van aposte- men Mer daer na gherseme ende teye	5080
32	spijse om dat soude te bet cnopen soe neemt teruwe wel gesoden swijn- nen voeten ende muylen molck nye	
207rb	case ghersem wijn ende dier gelijk	5084
4	Item porrus sarcoydes dats saudement daer mede te broken been te gader restauert dat wast vanden seluen voetsel dat die been doen ende dat been is gevoet	5088
8	van gerssem dicken bloede / ende daer om- me moetmen pijnen om gerssem bloet te wijnnen met gerssem spysen Ende alle dinck moetmen scuwen dat dunne	5092
12	bloet maect / sonder als men siet dat porrus sarcoydes te groet is als dicke geualt dan moetmen die gersseme spy- se achter setten Ende men moet porrus	5096
16	sarcoydes den vaste dwingen met bynden ende men moet beplaesteren met dwin- gende dingen als folyorum mircus ende sine oleo ende corticis ende prume garnaten	5100
20	gesoden ende daer op geleit want het belet dat voetsel ende myndert die materie	
24	HIER BEGHINT DAT XIX CAPITTEL VAN ELCKEN LEDE SONDERLINGHE TE BROKEN D Icke geualt dat een lyt wort gebroken met wonden dat fel is ende suptijl te doen dat werck	5104 5108

28	want dat been gebroken moet wesen gebonden <i>ende</i> gespalct alsoe teen tegen dat ander blijue <i>ende</i> dat oeck die <i>wonde</i> niet en worde gedect metten <i>clederen</i> noch <i>spalcken</i> mer	5112
32 207va	blijuen open dat <i>mense</i> moge plaesteren <i>ende</i> vermaken elcx <i>dages</i> <i>ende</i> dat been te broken te blijuen gebonden sonder beroerte / <i>ende</i> die <i>wonde</i> vermaect die <i>medecijn</i> daer op te doen houdende met <i>een</i> nier <i>byndinge</i> alle ne te haer tot dat die <i>wonde</i> heel sy Eest dat <i>sanies</i> meer jn die <i>wonde</i> meret dant <i>myndert</i> soe machmen wel weten datter <i>splynteren</i> vanden bene jn sijn die wt moeten / dan moet <i>mense</i> soeken <i>ende</i> wt doen of anders en soude die <i>wonde</i> nyet heylen	5116
4	<i>Item</i> <i>jpocras</i> seit als een lyt brect <i>ende</i> jnwaert gaet dat erger is dan op waert gaende / <i>ende</i> dat is om die quetsinge der <i>senuwen</i> Ende als een lyt brect met <i>contusien</i> <i>ende</i> met <i>wonden</i> <i>ende</i> dan <i>apostemeert</i> dats alder archst	5120
8	<i>Item</i> als een groet lyt breket men en macht nyet te <i>punte</i> brengen sonder met groter <i>pijnne</i> diemen doet / wordet <i>swerende</i> <i>ende</i> <i>apostemerende</i>	5124
12	<i>Item</i> dat geualt somtijt dat <i>een</i> been nyet te <i>punte</i> en wort geset alsoe alst behoert waer by het blijft crom staende achter sijn <i>consolidacie</i> <i>ende</i> dit coemt toe bijder onwetentheit vanden meester die dat <i>been</i> qualick te <i>punte</i> stellet of bant of by dat die <i>spalcken</i> te vroch waren af ghedaen <i>ende</i> by <i>onmanierlijke</i> regemente des siecken by dat hijt qualick wacht <i>ende</i> verwaert Ende dan plegen <i>sommyge</i> dit weder te	5128
16		5132
20		5136
24		5140
28		5144
32 207vb		5148
4		5152

8	breken <i>ende</i> die ouwers en spraken hier af nyet jn horen boeken alsoet orcont <i>albucasis</i> jn sijnen boeken <i>ende</i> seit haddet recht geweest die ou-	5156
12	wers hadden daer jet af gescreuen waer by dat hijt nyet en prijst datment doet want <i>van</i> sulcken werken comen grote vresen <i>ende</i> somwilen isser dat lyt mede gecorrumpeert Mer alst noetsake is dat	5160
16	ment weder breken moet soe besiet of <i>porrus sarcoydes</i> is groet <i>ende</i> sterck soe en suldiyt nyet weder breken	5164
20	Want als <i>auicenna</i> seit het mocht licht weder breken jn een ander stede dan daert was te voren <i>Ende</i> siedy dat <i>porrus sarcoydes</i> is cranck	5168
24	<i>ende</i> clene soe salment baden met wermen watere daer mollifica cruden jn gesoden sijn Als blader	5172
28	<i>van</i> malua fiolen <i>bismalua radice mellilotum</i> et <i>siliam</i> tot dat wel is gemollificeert <i>ende</i> dan salment weder ontwee steken	5176
32	<i>Item</i> oeck is goet achter die badinge eerment pijnt te breken datmen	
208ra	daer op legge mollifica <i>vngentum</i> <i>ende</i> hanterent soe een tijt tot dattet wel is gemoruwet <i>Nem muscillorum</i>	5180
4	<i>van</i> bismalua semen lyni <i>fenigreci</i> <i>ende</i> menget met smoute <i>van</i> enden <i>van</i> hoenre <i>ende</i> daer mede besmeret <i>Of</i>	5184
8	met desen smoute als merch <i>van</i> coeyen beene <i>ende</i> boter <i>ende</i> menget te samen <i>ende</i> alst wel is gemoruwet metten <i>vorseide</i> smoute soe breket <i>ende</i> settet weder alst behoert	5188

	HIER BEGHINT DAT XX CAPITTEL	
12	VANDEN LEDEN ONTSET WT HAREN	
	STEDEN	5192
	C Andibula of dat cakebeen	
16	wert onderwijlen gebroken	
	dan sal die meester steker sijnen	
	vinger jnden mont <i>ende</i> steken die	5196
	stukken wtwaert <i>ende</i> metter ander	
20	hant saltu van buyten daer op du-	
	wen tot datter wort geeffent ter	
	steden / <i>ende</i> dan saltu van buyten	5200
	daer op leggen een van <i>consolida-</i>	
	tijue <i>vorseit</i> der broken / <i>ende</i> daer	
24	bouen een gevouden cleet <i>ende</i> daer	
	bouen een spalcke die alsoe breed	5204
	is als die kake <i>ende</i> bijndet alsoe	
	alst behoert <i>ende</i> latet alsoe tot dat	
28	genesen js <i>Ende</i> oft apostemeerde	
	<i>ende</i> begonde te sweren of joeken <i>Ende</i>	5208
	waert dat <i>ennich</i> der <i>vorseide</i> toeuallen	
208rb	toe quame men sout ontbijnden <i>ende</i>	
	die toeuallen gedaen gesitten alsoe	
	alst <i>vorseit</i> is jn die generael capit-	5212
4	tele / <i>ende</i> dan weder bijnden <i>ende</i> plaes-	
	teren alsoe als te voren <i>Ende</i> eest dat	
	<i>ennichsins</i> ontswinget <i>Men</i> salt ont-	
	bijnden <i>ende</i> te punte stellen <i>ende</i> weder	5216
8	bijnden / daer om eest gebroken met	
	eenre wonden men moet nerstelick	
	besien of daer <i>ennich</i> been jn js of	
	splinter datmen moet wt doen <i>Ende</i>	5220
12	waert soe dat die wonde te nauwe	
	ware men moetse wel wijden <i>ende</i>	
	dan voert cureren alst bescreuen staet	
	jn die generael capittle	5224
16	<i>Item</i> die pacient moet hem houden jn rus-	
	ten <i>ende</i> nutten <i>dunne</i> spijs die hy	
	mach supen sugen of drincken <i>want</i>	
	hy en moet die caken nyet roeren	5228
20	noch pijnen	
	<i>Item</i> die oude meesters seggen dat	
	die cakebenen dicwijle worden gene-	
	sen jn drie weken of dat die be-	5232

24	ne sijn moru VANDEN CANEBEEN GHEBROKEN	
	D At caneben wort onderwijlen gebroken / ende dat bekentmen	5236
28	wel alstment tast W eder te stellen Een man sal den pacient wel houden byden ermen onder die scouderen	
208va	aen die seer sijde ende treckent vast te hem waert E nde vander sijde des hoefdes des patients sal een man staen ende recken dat houet seer te	5240
4	hem waert E nde die meester sal die stucken te gader maken alsoe alst be- hoert E nde eest alsoe dat dat een stuck is gesonken onder dat ander	5244
8	soe salmen onder die seer ocselle leggen dat den ellemboge sal co- men aen sijn ribben ende alsoe salt op rijsen O f men sallen leggen	5248
12	op een vloer gestreckt of ander slechthede ende onder die seer scou- dere enen scoet van clederen ende daer om salmen die scouderen nederwaert	5252
16	duwen tot dat dat eynde vanden bene nederwaert sy gescoten op waert gelicht E nde dan sal die meester dat te gader voegen E nde	5256
20	eest dat die pacient geuoelt pre- kelinge alsmen daer op tast met- ten vinger dats een teiken dat daer splinteren jn sijn van die be- ne dan moetment daer op snyden	5260
24	ende doense wt E nde is die snede dan te groet die ghy hebt gemaect soe suldiyt neyen ende dan heilen	5264
28	alsmen pleech E nde datter is breken gesonder wonde men sal daer op leggen die plaester vorseit jn die ge- nerale capitlete ende daer bouen die	5268
208vb	cussine van stoppen ende daer op die spalcken drie vringer of vier lanck E nde dan salment bijnden met eender scroden vier vinger breet omme gaen	5272
4		

	de tot der <i>ander</i> ocselle <i>ende</i> ouer die	5276
	<i>ander</i> scoudere <i>ende</i> weder comende	
8	totter seere scoudere / <i>ende</i> daer sal	
	ment vast maken / <i>ende</i> onder die se-	
	re ocselle salmen <i>bijnden</i> een hoep	5280
	<i>van clederen</i> dat die arm nyet ne-	
	derwaert en sincket <i>vanden canebeen</i>	
12	mochten licht versceiden teen van den	
	<i>ander</i> <i>Item</i> die <i>pacient</i> sal dragen	5284
	<i>sijnen</i> erm aen den hals gehangen	
	<i>ende</i> hy sal slapen ouer <i>sijnen</i> rugge	
16	<i>ende</i> men salts nyet <i>ontbijnden</i> voer	
	ten vijfsten dage of ten seuenden	5288
	dage <i>Of</i> daer jet toe quame als	
	sweringe joecte of apostemen <i>ende</i>	
20	dan soudement moeten <i>ontbijnden</i>	
	<i>ende</i> verdriuen die toeuallen <i>ende</i> dan	5292
	weder <i>bijnden</i> / <i>Ende</i> alle dage salment	
	moeten besien of die <i>bijndinge</i> sy	
24	verslact dat <i>gijse</i> verstijft	
	<i>Item</i> die ouders seggen dat die ca-	5296
	nebeen <i>sijn</i> te genesen nochtan als-	
	ment wel bericht het geneset jn	
28	28 dagen of jn 30 dagen of jn	
	som luden bat eer	5300
	VAN RIBBEN GHEBROKEN	
	C Ostis of die ribben als sy	
32	worden gebroken men salt	
209ra	wel tasten metten vinger / <i>ende</i> men	5304
	hoert die eynden <i>vanden</i> ribben crijse-	
	len <i>Ende</i> sy mogen breken jn tve manie-	
4	ren wtwaert of jnwaert / <i>Dat</i> wt	
	waert breect dats lichts te cureren	5308
	<i>ende</i> men salt nederwaert duwen tot	
	dat weder coemt tot <i>sijnre</i> propere	
8	steden / <i>ende</i> dan salmen die <i>vorseide</i> plaes-	
	ter daer op <i>bijnden</i> die <i>consolideren</i>	5312
	tgebroken	
	<i>Item</i> eest dat jnwaert js gebroken Hy	
12	gevoelt grote sweringe steecte <i>ende</i>	

	corten adem <i>ende</i> hoest <i>ende</i> spuwet ve-	5316
	le bloets <i>Item</i> som vanden ouden mees-	
16	ters seggen datmen den pacient sal	
	geuen op dragende spijs te eten tot	
	dat die buyck swellet <i>ende</i> die opbla-	5320
	singe sal die ribben weder steken jn	
	hoer stede <i>Ende</i> al eest dat die cure	
20	js goet jn eender manier si js quaet	
	jn een ander maniere want het doet	5324
	lichte comen apostemen <i>Item</i> ander vroe-	
	de <i>ende</i> meesters seggen datmen daer	
24	op sal stellen een ventose bouen daer	
	op om dat het vaste wtwaert trecke	5328
	<i>ende</i> dat waer beter nochtan eest te ont-	
	siene van vele manieren daer toe te	
28	trecken <i>Item</i> som ander meesters	
	seggen datmen die stede soude decken	5332
	met wollen jn olie genet die waerm	
	js <i>ende</i> legget cussinele tussen die ribben	
32	tot dat al vol waert dat effen mochte	
	bijnden ontrent den lichame gaende	5336
	<i>Item</i> som ander seggen waert soe dat	
209rb	die ribben alte seer jnwaert waren ge-	
	soncken soe dat die siecke die swe-	
	ringe nyet en mochte gedogen soe	5340
4	soudmen die ribben ontdekken met	
	snyden <i>ende</i> dan metten doen jn sijn	
	proper stede <i>Ende</i> waer die wonde	
	groet men soudse neyen <i>ende</i> cureren	5344
8	voert gelijck als een ander wonde	
	<i>ende</i> oft apostemeerden dan soudment	
	beteren alsoe als gescreuen js	
	<i>Item</i> een gebroken ribbe wort gecur-	5348
12	reert jn 20 dagen of daer omtrent	
	js sy wel verwaert	
	VANDEN ARME GHEBROKEN	
16	A Diutorium als albucasis seit js	5352
	die erme vanden scouderen	
	totten ellemboge <i>Ende</i> alst breket	
	soe heilet meest wtwaert alsoe A-	

	uicenna seit <i>Ende</i> als <i>men</i> weder te pun-	5356
20	te wil <i>setten</i> / soe <i>salmen</i> <i>setten</i> <i>enen</i> man den <i>siecken</i> te houden byden arme <i>omtrent</i> den ellemboge tot	
	hem <i>treckende</i> <i>Ende</i> een ander	5360
24	man <i>sallen</i> houden <i>ende</i> <i>trecken</i> jn die <i>scouderen</i> <i>contrarie</i> den <i>anderen</i> <i>Ende</i> die meester den gebroken arm	
	tussen <i>sijn</i> hande <i>gesmeert</i> <i>walken-</i>	5364
28	de tot die <i>eynden</i> <i>vanden</i> benen <i>vergaderen</i> <i>effen</i> tegen die <i>ander</i> <i>voegende</i> <i>Ende</i> dan daer op <i>leggen</i>	
	die <i>plaester</i> <i>voerseit</i> jnt <i>gene-</i>	5368
32	rael <i>capittele</i> op <i>datmen</i> <i>nyet</i> en <i>ontsiet</i> <i>heete</i> <i>apostemen</i> / <i>ende</i> <i>men</i>	
209va	<i>salt</i> <i>bijnden</i> met <i>eenre</i> <i>scroden</i> <i>gaen-</i>	
	de opwaert <i>totten</i> <i>scouderen</i> <i>ende</i> <i>ne-</i>	5372
	derwaert <i>totten</i> ellemboge / op dat	
4	dat <i>adiutorium</i> is <i>gebroken</i> jn die middelt <i>Ende</i> <i>eest</i> dat is <i>gebroken</i>	
	naerre den <i>scouderen</i> soe <i>salment</i>	5376
	daer mede <i>bijnden</i> / <i>ende</i> <i>eest</i> naerre	
8	den ellemboge <i>men</i> <i>salt</i> <i>bijnden</i> <i>metten</i> ellemboge / <i>ende</i> <i>dbijntsel</i>	
	moet <i>breet</i> wesen vier <i>vinger</i>	5380
	daer na <i>salment</i> <i>nyet</i> <i>ontbijnden</i>	
12	voer den <i>seuenden</i> dach / of daer en <i>quame</i> <i>ennich</i> <i>accident</i> toe / dan	
	<i>soudmen</i> <i>ontbijnden</i> <i>ende</i> <i>cesseren</i> die	5384
	<i>toeualle</i> / <i>ende</i> dan weder <i>bijnden</i>	
16	met <i>spalcken</i> die alsoe <i>lanck</i> <i>sijn</i> als die <i>gebroken</i> <i>stede</i> / <i>ende</i> <i>drie</i>	
	<i>vinger</i> ouer aen elcke <i>sijde</i> <i>Ende</i>	5388
	du <i>moste</i> <i>weten</i> dat <i>goet</i> <i>js</i> <i>ont-</i>	
20	<i>bonden</i> <i>telcken</i> <i>drie</i> <i>dagen</i> om te <i>beletten</i> <i>datter</i> <i>geen</i> <i>toeualle</i> toe en	
	<i>slaet</i> Als <i>jpocras</i> <i>bewiset</i> <i>Eest</i>	5392
	<i>dattu</i> van <i>jerste</i> <i>siet</i> <i>heete</i> <i>aposte-</i>	
24	<i>men</i> by <i>dattu</i> dat <i>lyt</i> <i>sietst</i> wor-	
	den <i>roet</i> / soe en <i>salment</i> <i>nyet</i> <i>bijn-</i>	
	den met <i>plaesteren</i> noch met <i>spalc-</i>	5396
	ken voer dat die <i>seuende</i> dach	
28	<i>js</i> <i>leden</i> of voer <i>dattu</i> <i>versekert</i>	

	bist datter geen apostemen toe en sullen comen <i>Item</i> dan saltu doen	5400
32	met wollen metter wieken genet jn asijn <i>ende</i> werm olie <i>rosarum</i> <i>ende</i> daer	
209vb	op geleyt tot die aposteme al wech is <i>ende</i> dan salment <i>bijnden</i> alst	5404
4	<i>vorseit</i> js / <i>ende</i> dan salment besien alle dage eens of die <i>bijndinge</i> jet ver-	
	slaet <i>ende</i> of dat lyt jet js onswon-	
	gen <i>ende</i> dat saltu <i>beteren</i> op dat	5408
	des noet js <i>Ende</i> die <i>pacient</i> moet	
8	slapen ouer <i>sijnen</i> rugge <i>ende</i> die <i>hant</i>	
	geleyt op <i>synen</i> mage <i>Ende</i> onder	
	dat <i>adiutorum</i> moetmen leggen een	5412
	sacht cussen <i>Sijn</i> eten moet van	
12	<i>jersten</i> <i>sijn</i> clene <i>ende</i> luttel tot dat	
	cnoept / <i>ende</i> daer na <i>vorsche</i> <i>gersem</i>	
	<i>ende</i> taye om te <i>vaster</i> te <i>cnopen</i>	5416
	<i>Som</i> <i>vroede</i> <i>meesters</i> <i>seggen</i> dat	
16	dat <i>adiutorum</i> <i>geheilt</i> wort jn 40	
	<i>dagen</i> / <i>ende</i> daer na <i>moetment</i> <i>ontbijn-</i>	
	<i>den</i> <i>ende</i> <i>baden</i> jn <i>siedende</i> <i>werme</i>	5420
	<i>water</i> <i>Ende</i> <i>eest</i> dat v <i>dunct</i> dat	
20	<i>nyet</i> <i>wel</i> en is <i>gecnoept</i> <i>soe</i> <i>sal</i>	
	<i>ment</i> <i>weder</i> <i>bijnden</i> <i>ende</i> <i>spalcken</i>	
	<i>ende</i> <i>soe</i> <i>laten</i> tot 50 <i>dagen</i> <i>toe</i> of	5424
	tot 2 <i>maenden</i>	
24	VOER DEN ELLEBOGE	
	B <i>Rachium</i> of die <i>arme</i> <i>tussen</i>	
	<i>den</i> <i>elleboge</i> <i>ende</i> <i>der</i> <i>hant</i>	5428
	die <i>wolcke</i> <i>gemaect</i> js van twee	
28	<i>benen</i> die <i>fochilia</i> <i>heyten</i> <i>Ende</i>	
	<i>daer</i> <i>af</i> dat die <i>ene</i> <i>fochilia</i> <i>groet</i>	
	js <i>ende</i> <i>strect</i> ten <i>cleynnen</i> <i>vinger</i> <i>wt</i>	5432
	<i>beneden</i> <i>aen</i> <i>den</i> <i>arme</i> <i>Ende</i> die	
32	<i>ander</i> is <i>clene</i> <i>ende</i> <i>strect</i> ten <i>duymme</i>	
210ra	<i>Ende</i> van <i>desen</i> twee <i>benen</i> <i>breect</i> <i>onder</i>	
	<i>wijlen</i> een <i>allene</i> / <i>ende</i> <i>onderwijlen</i>	5436
	<i>alle</i> <i>beide</i> <i>Ende</i> <i>alst</i> <i>geualt</i> dat <i>tonder-</i>	
4	<i>ste</i> <i>alleen</i> <i>breect</i> <i>dats</i> <i>licht</i> te <i>cu-</i>	

	<p> reren Mer als duperste breect dats swaer te cureren / <i>ende</i> als sy bei- </p>	5440
8	<p> de breken dats seer swaer te cure- ren <i>Ende</i> als donderste is gebroken soe salment met cleender pijnen te ga- </p>	5444
12	<p> der vouden Mer ten ouersten met meer arbeiden Mer ten beiden noch meer <i>Ende</i> die manier <i>van</i> te punte </p>	5448
16	<p> te stellen en is noch meer noch <i>myn</i> alsoe alst is gescreuen vanden adiu- torio / castumelick jn enen gebroken </p>	5452
20	<p> aerm soe pleechmen daer op te leggen spalcken weder dat een been is gebroken of beyde <i>Ende</i> die spal- cken die ghy legt op die gebroken </p>	5456
24	<p> stede moet sijn een luttel bredere <i>ende</i> sterckere dan die <i>ander</i> <i>Ende</i> voert soe moetment <i>bijn</i>den alsoe alst js <i>vorseit</i> jn die gemeen capittelen </p>	5460
28	<p> <i>Ende</i> op die gebroken stede soe moet ment vaster <i>bijn</i>den <i>Ende</i> soe meer die <i>bij</i>ndinge ververret vander </p>	5464
32	<p> broken opwaert of nederwaert soet slacker wort gebonden <i>Ende</i> dit doet men om dat die <i>materie</i> vanden bloe- de derwaert comende apostemen te </p>	5468
210rb	<p> maken bet achter soude sijn gedreuen <i>Ende</i> eest datmen wil <i>bijn</i>den om voet- sel daer jn te brengen soe salment op die broke alre slacxs <i>bijn</i>den </p>	5472
4	<p> <i>Ende</i> eest datter <i>ennich</i> splinter vanden bene js dat nyet af versceiden en js men salt weder te ponte stellen soe dat weder aen mach wassen Mer eest </p>	5476
8	<p> al af versceiden <i>ende</i> dat prekelt jnt vleys / men sal daer vleys ontwe sny- den <i>ende</i> trecken dat been wt / Die </p>	5480
12	<p> pacient sal dragen <i>sijnen</i> erm gebonden aen <i>sijnen</i> hals <i>Ende</i> die scrode moet sijn soe breeet dat sy beuangen alle die gebroken bene / <i>ende</i> den arm met </p>	
	<p> allen daer mede <i>hanget</i> aenden hals daer om dat nyet ontswinget <i>Ende</i> </p>	

	die pacient moet slapen ouer den rug-	
16	ge <i>Item</i> sommyge meesters seggen dat aldusteninge brekinge js gene- sen bynnen 30 dagen <i>ende</i> sommige bynnen 20 dagen <i>Ende</i> dat is nader <i>complexien</i> cracht <i>ende</i> virtuten des	5484
20	siecken	5488
	VANDEN DYEN GHEBROKEN	
24	C Oxa of die dyee alst wort gebroken dat bekentmen by dat keert jnwaert <i>ende</i> wtwuert	5492
28	om dat dat been is breet by na- turen <i>Men</i> salt te gader voegen jn deser manieren / <i>Die</i> pacient sal liggen gestrect ouer sijn aen- sichte <i>ende</i> dan salmen aen beiden sij-	5496
32	den vanden broke recken dat lyt tot dat voeget beyde die eynden	5500
210va	vanden broke dat een tegen dat an- der / die meester walckende tussen den handen <i>Ende</i> eest oeck datter sijn ennyge splinteren al af versceiden	5504
4	die prekelinge maken jnt vleys men sal dat vleys ontwe snyden <i>ende</i> die splinteren wt trecken alst vorseit js <i>Ende</i> men salt plaesteren	5508
8	bijnden spalcken <i>ende</i> achterwaren alsoe alst vorseit js vanden adiutorio <i>Item</i> die vroede meesters seggen dat dye js gecureert jn 50 da- gen of daer omtrent	5512
12	VANDEN WAET SCENCKEL BENEDEN DER KNYE	
16	D Ie waetscencke of dat been beneden dat knye heuet	5516
20	ii benen / een groet <i>ende</i> een clene <i>Ende</i> daer af is somtijt gebroken een allene / <i>ende</i> somtijt beide <i>Ende</i> als dat mynste is gebroken dats myn vrese dan als dat meeste is ge-	5520

	broken <i>Ende</i> alst dat <i>mynste</i> is gebroken het keert <i>jnwaert</i> / <i>ende</i> als dat meeste is gebroken het keert	5524
24	<i>wtwaert Ende</i> als sy beide sijn geboeken dat is alre archst <i>ende</i> dan keert dat been <i>jnwaert ende wtwuert ende</i> tot allen sijden <i>Item</i> dese bro-	5528
28	ke vanden bene salmen genesen noch <i>myn</i> noch meer alst <i>vorseit</i> <i>js vanden brachium</i> / sonder datmen die benen sal leggen <i>jn een houten lade</i>	5532
210vb		
	VAN ELCKEN LEDE	
4	D Islocacio is ontsettinge eenre <i>junctione</i> of dat <i>tlyt</i> is vter stede / dat wolcke datmen sal bekennen byder cromhede vanden lede <i>ende</i> byder onberoerlichede <i>ende sweringe</i> daer <i>jn</i> / <i>ende</i> by dat een put is ter eenre sijden <i>ende</i> hoelhede ter ander sijden bouen naturen <i>Ende</i> als een <i>lyt</i> is <i>wt sijnre</i> propere steden men moet alre jerst besien weder datter mede is ander mesquame of en <i>js</i> als apostemen <i>sweringe</i> open sere <i>ende</i> dier gelike <i>Ende</i> eest datter gene mesquame <i>jn</i> en is men salt te hant doen <i>jn sijn</i> stede eer apostemeert / mer eest datter <i>ennige</i> mysquame mede <i>js</i> die salmen <i>cureren</i> alre jerst <i>ende</i> daer na weder leyden <i>jn sijn</i> proper stede <i>Item</i> dat ouerste been dat vter stede ontset wort <i>js</i> die <i>mandibula</i> of dat cakebeen <i>ende</i> nochtan valt dat selden <i>Mer</i> alst vter steden <i>js</i> dat <i>bekentmen</i> by dat die tanden nyet en mogen vergaderen noch bogen als sy sculdich sijn te doen <i>Noch</i> die <i>mont</i> en mach nyet luken	5536
8		5540
12		5544
16		5548
20		5552
24		5556
28		5560

	<i>ende</i> die sprake is belet / <i>ende</i> men salt aldus weder jn leiden Men	
32	sal beide die eynden der kaken	5564
211ra	nemen onder die oren op dat sy <i>sijn</i> beide vter stede of dat een allene van dien datter ontset js Ende dan trect dat alsoe sachteliken wtwaert	5568
4	tot dattet js jn <i>sijn</i> proper stede <i>ende</i> dat bekenntmen by dat die tan- den te gader mogen vouwen <i>ende</i> die mont luken Ende dan salmen daer op	5572
8	leggen een ceronie gemaect van enen lijnen clede genet jn was <i>ende</i> oleo <i>rosarum</i> tesamen gesmouten / <i>ende</i> dan salment vaste bijnden met scroden bouen aen	5576
12	dat hoeft gecoppelt <i>Sijne</i> spijse wort dunne <i>ende</i> licht dat hijt jnwaert mach sugen <i>ende</i> nyet cnouwen tot dat hy wort genesen Ende het geualt	5580
16	somtijden datmen dat cakebeen nyet te punte en mach leiden soemen wil om dat is verhaert <i>ende</i> verstijft by dat die meester nyet en was ge-	5584
20	haelt van jerste / dan moetmen den paciēt baden lange met wermen wa- ter <i>ende</i> smeren die stede met oleo <i>vi-</i> <i>olarum</i> tot dattet is wael gemoruwet	5588
24	<i>ende</i> dan salment weder jn leiden alsoe alst voerseit is Ende du moetste we- ten dat bey die cakebene <i>sijn</i> wt hare steden <i>men</i> moetse al te hant we-	5592
28	der jn leyden of den paciēt soude toecommen swaer toeuallen als onver- sienlick comen <i>ende</i> eenparich hoeft- swere / <i>ende</i> dat is om die grote span- nynghe der zenen Ende somtijt coemt	5596
32	hem die schite / <i>ende</i> dat hy spuwet humoren van colera Ende dan sterft hy dicke jnden dan van crisis	5600
211rb	VAN DIE SCOUDEREN ONTSET	

4	<p>Adiutorium gaet vten leden dat die scouder gaet wt den lede alsoe als die oude meesters seggen jn drie manieren alsoe opwaert</p>	5604
8	<p>voerwaert <i>ende</i> nederwaert totten occelen Mer achterwaert en maecht nyet om tscouder blat mer nederwaert meest <i>ende</i> oeck jn mageren luden <i>ende</i> selden jn vetten luden</p>	5608
12	<p>Item die teiken van deser ontsettinge is een ronde bulinge onder die occelen <i>ende</i> een put bouen aen die scouderen <i>ende</i> die pacient en mach sijn hant nyet brengen tot sijnen oren <i>ende</i> qualick mach hy hem seluen rueren</p>	5612
16	<p>Item om dit te cureren soe moet een man sijnen arm opwaert heffen <i>ende</i> dan saltu stellen met dijnre vuyst onder die occele <i>ende</i> horten die been alte punte opwaert jn sijn propere stede Ende alsoe salmen den arm opwaert <i>ende</i> nederwaert verdragen want het sal te bet jn gaen Ende meest dat die pacient een kijnt</p>	5616
20	<p>js op dat nyewelinge wt ge- gaen js Ende eest datment aldus nyet weder jn en mach leyden om dat js veroudert soe salmen die stede altoes besmeren met wermen water daer jn gesoden mollifica</p>	5620
24	<p>cruden als Malua viola die blade ren bismalua mellilotum et siliam Ende dan sal die pacient liggen <i>ende</i> die meester sal stellen sijnen occelpit <i>ende</i> te hem waert trecken metten se arme <i>ende</i> van hem stellen metter hiele dat been weder jn sijn proper stede</p>	5624
28	<p>Item op een ander manier machment jn doen een lanck man die langer js dan die pacient sal sijn scouder</p>	5628
32	<p>die stede altoes besmeren met wermen water daer jn gesoden mollifica</p>	5632
211va	<p>cruden als Malua viola die blade ren bismalua mellilotum et siliam Ende dan sal die pacient liggen <i>ende</i> die meester sal stellen sijnen occelpit <i>ende</i> te hem waert trecken metten se arme <i>ende</i> van hem stellen metter hiele dat been weder jn sijn proper stede</p>	5632
4	<p>Item op een ander manier machment jn doen een lanck man die langer js dan die pacient sal sijn scouder</p>	5636
8	<p>Item op een ander manier machment jn doen een lanck man die langer js dan die pacient sal sijn scouder</p>	5640

12	steken onder die seer occele ende verheffen aldus vander erden / ende een ander mensche sallen houden by	5644
16	den seren arme ende treckenen vast nederwaert / ende aldus salt schier comen jn sijn proper stede / dan	5648
20	salmen dat bijnden onder die occe- lenen ronden scoet op een plaester dat daer al omtrent gaet van farina molendini ende olibani ende albugrini Om	5652
24	die arme dragende aen den hals Ende geuen hem clene dieten tot dat sy begynnen te cnopen ende versekert js van apostemen Ende en helpt hem	5656
28	nyet met datment ontbijnde voert waer genesen Ende gaet vter stede om te vloeiende wachede soe moet ment cauteriseren Ende blijuet daer swe- ringe jn beroerende achter die cure	5660
211vb	soe salment bessen ende besmeren met mollifica dingen tot dat weder coemt jn sijn beroerten	
	VANDEN ELLEMOGHE VTEN LEDEN	5664
4	D Ie elleboge en gaet nyet licht vten leden Ende als hijer wt is soe eest swaer weder te bren- gen jn sijn stede bijder mennichte	5668
8	der bijntsele die houwe ende by ha- re corthede / Den elleboge gaet vten leden aen elcke sijde ende meest achter waerts ende voer waert	5672
12	Ende dat alre archste is alst achter waert wt js Ende sijn ontsettinge js licht te kennen by dat een bulge js aen die ene sijde ende ene holhe- de aen die ander sijde anders dan die	5676
16	nature bewijset Ende die pacient en sijn sijn armen nyet gebonden noch daer mede cnopen sijn scouderen Ende	5680

211va20

molendini: Opgelost naar analogie van het Latijn – zie Bruno Longoburgensis 1498, f.93vb.

211va20

albugrini: Zie de voetnoot bij 189ra14.

	roeren omtrent den elleboge soe	5724
	salmen baden <i>ende</i> wrijuen tot dat dat	
32	lyt weeck wort <i>Ende</i> oeck eest goet	
	gesmeert met deser saluen / smelt	
	tesamen wederenroet / met boteren <i>ende</i>	5728
212rb	smeert daer mede al warm nader	
	badinge met wermen water	
	VANDER HANT VTEN LEDE	
4	L Aseta manus of die hant wt	5732
	der stede is licht weder jn dat	
	lyt te setten Een mensche sal den arm	
8	trecken <i>ende</i> een ander die hant jn con-	5736
	trarien <i>ende</i> die meester sal weder jn	
	duwen <i>Of</i> die meester sal selue die	
	hant trecken <i>ende</i> recken al die vinger	
12	sonderlinge begynnende den duym <i>Ende</i>	5740
	alsoe salt gaen weder jn sijn stede	
	<i>Item</i> een ander manier men sal die juncture	
	der hant leggen op een slechte ta-	
16	fele <i>ende</i> recken die hant een luttel	5744
	daer na sal die meester met sijnre	
	hant duwen op die bulge der juncturen	
	tot dat weder keert jn sijn pro-	
	per stede <i>Item</i> daer na salment dwin-	
20	gen metten heilenden plaesteren <i>ende</i>	5748
	latent alsoe sommige dagen tot dat	
	wort genesen <i>Ende</i> eest dattet qualic	
	roeren mach men salt baden met wer-	
24	men water <i>ende</i> wryuent tot weeck wort	5752
	dat lyt	
	<i>Item</i> worden daer ennige vingere wt	
	der propere steden <i>Men</i> salden vinger	
28	nemen <i>ende</i> trecken <i>ende</i> daer op duwen	5756
	metten duymme tot dat weder is co-	
	men jn sijne propere stede <i>Ende</i> aldus	
	salmen doen den teen vanden voe-	
32	te als sy vten leden sijn <i>ende</i> dan sal	5760
	men dwingen <i>ende</i> bijnden met dwin-	
212va	genden plaesteren alst vorseit js	
	VANDEN RUGGHE	
4	S Pondilia of die cnopen	5764
	vanden rugghe <i>Alssy</i> worden	
	ontset js vreselick <i>ende</i> meest op	

	dat sy is volcomelick vte / sonder twyuel om dat merch des rugs	5768
8	jsser mede bedwongen Ende dit <i>sijn</i> die teykenen / dat hy schijt ende pist sijns ondanxs / <i>ende</i> dat coemt byder cranckhede der musclen <i>ende</i>	5772
12	der blasen <i>ende</i> des anus Ende somwij- len vercrancken som leden Alsoe Armen Benen <i>ende</i> die voeten Ende	5776
16	eest dat is die ierste spondele des hals die pacient verliest <i>sijn</i> adem <i>ende</i> wort soe te hant doet Ende eest die een der spondelen des hals is vten leden / soe moetmen althant	5780
20	dat hoeft des patients recken <i>ende</i> strecken opwaert <i>ende</i> jn contrarien duwen die scouderen nederwaert Ende alst weder js jn sijne stede men	5784
24	sal daer op leggen <i>consolidatiue</i> plaes- teren / <i>ende</i> daer bouen <i>cussinelen</i> <i>ende</i> daer bouen een spalcke van dier breiden <i>ende</i> <i>lanchede</i> des hals <i>ende</i> bijndet ten	5788
28	hoefde / <i>ende</i> ten adiutorium dat nyet en gaet wt <i>sijnre</i> steden Ende die snoe- ren daer mede datment bijnt en moeten nyet <i>sijn</i> ront want sy souden	5792
32	quetsen Mer sy moeten <i>sijn</i> breet ge- lijck dat waren van sijden clederen of webben sacht	
212vb	Item eest dat <i>ennich</i> der spondelen des rugs is ontset soe moetmen besien	5796
4	te wolcker sijden dattet meest keert want het is mogelick dattet keert tot vier sijden waert Item eest	5800
8	dat jnwaert keert ter borsten of ter rechter sijden of ter slincker Dat is <i>onmogelic</i> te cureren Mer eest jn enen <i>kijnde</i> het en mach <i>num-</i>	5804
12	mermeer <i>ganselick</i> genesen Mer die cure js als <i>jpocras</i> seit die doot of een bulge <i>bliuende</i> Ende eest dat dese mesquame coemt van vallen of van quetsen dan machment cu-	5808

16	reren <i>Ende dan salmen doen als Ipocras</i> seit / D at die pacient wort geleit ouer <i>sijnen buyck ende onder sijnen</i>	5812
20	borst <i>want saechs datse nyet en</i> quetst / <i>ende die meester salmet sijne</i> <i>hielen persen op die boche soe datse</i>	5816
24	weder keren jn haer <i>propere stede</i> O f hy salt jn <i>duwen metter palme van</i> sijne hant O f hy sal op die bulge	5820
28	leggen <i>een breet boert ende op dat boert</i> sal hy persen <i>metten voete tot dat</i> weder keert jn <i>sijn proper stede</i> E nde	5824
32	eest datment met dese <i>lichte vorseide</i> <i>mazieren te punte en mach brengen</i> M en sal nemen een lanck slecht	5828
213ra	boert <i>ende steken dat een eynde jn een</i> gat <i>gemaect jn een muer byder</i> wolcker die pacient sal liggen <i>gestrect</i> <i>metten rugge</i> E nde die middelt <i>van</i>	5832
4	den boerde <i>salmen leggen op die bul-</i> ge <i>ende die meester sal op dat an-</i> der eynde <i>vanden boerde duwen met-</i>	5836
8	ten <i>voeten tot dat die bulge we-</i> der keert jn haer stede E nde dan salmen daer op <i>leggen plaesteren ende</i> <i>cussinelen van stoppen / ende een spal-</i>	5840
12	cke drie <i>vinger breet ende lanck na</i> der groetheit der bulgen <i>soe dattet</i> al die bulge <i>beuanget ende oeck ouer</i> op dat gansche een deel / <i>ende daer</i>	5844
16	na salment <i>redelick bijnden</i> E nde eest datter jet <i>vander bulge blijue jn</i> die stede na dattet heel is <i>soe salment</i> <i>hanteren lange tijt met moruwen me-</i> <i>decinen ende met een spalcke</i> E nde som	5848
20	leggen daer op <i>een loden lemmel op</i> dat swaer js V ANDER HEPEN V Ertebrum of die hepe mach gaen <i>vten lede jn vier manie-</i>	

24	ren Als jnwaert / wtwuert / achterwaert / ende voerwaert / Ende meest gatet wtwuert / ende seldom jnwaert	5852
28	Dats teyken dat jnwaert wt js als men te gader voeget die benen des patients dat tseer been js langst ende die knyen terven wtwuert ende die pacient en mach den voet nyet keren ten lieschen waert / ende dat liesch js geswollen by dat dye ende vanden bene daer jn come Ende eest dat wtwuert wt is dat seer been is kortst ende jn dat liesch wort een put ende aen die ander sijde wort een bulge ende die knyen vouget jnwaert Item eest dat voerwaert wt is soe en mach die pacient nyet gaen sonder ouer sijne hiele ende hy en mach nyet pissen ende die liesche is geswollen Item eest dat sy achterwaert wt gaet die pacient en mach die knyen nyet bougen of hy en voude jersten die lieschen / dat seer been om cortet / ende jn dat liesch is een dal / ende achter ten ersbil js een bulge Ende dit te cureren / soe moetmen besien weder dat sy veroudert of vorsch Item eest veroudert soe en eest nyet te genesen Mer eest nije soe mach ment genesen	5864
4		5868
8		5872
12		5876
16		5880
20	Item een manier van weder jn te leiden wort gevseert tot allen manieren want ontsettinge als jpocras seit Die meester sal nemen die dyee jn beyde sijn handen ende treckent walkende ouer ende weder tot dat weder jn keert Item oeck is een ander manier van curacien dat seer gemeen js / ende dat is dat die meester sal trecken dat been / ende die	5884
24		5888
28		5888

	dyee vanden pacient nederwaert met beyde handen of met enen	
32	bijntsele daer mede dat die dye js gebonden bouen dat knye / ende een	5892
213va	ander mensche moet den lichaem vas- te houden / dan salmen onder bei- den hepen leggen een brede dwa- le / ende die meester sal sitten aen die	5896
4	een sijde / ende een ander mensche aen die ander sijde / ende sy sullen houden malck een eynde vander dwalen	
8	ende treckent vaste toe / ende al treckende sal die meester metten voete dat let soe duwen dat weder kere jn sijn stede / ende daer om moet die mees- ter zijn aen die seer sijde / Ende alst	5904
12	weder is jn zijn proper stede dat ment kent datment te samen mach vangen die benen metten voeten euen effeliken ende euen lanck soe eest wel / Daer na salment beplaes- teren ende bijnden alsoe alst behoert den pacient houdende gerust son- der beroeren / ten sesten dage of ten seuenden salment ontbijnden ende die plaesteren af doen ende vou- gen beide die bene te gader ende vijntmense euen effene soe eest al heel Ende eest dat nyet vast genoch en staet men salt weder plaesteren ende bijnden / ende latent alsoe drie dagen of vier of meer op dats te doen js tot dattet vast wort	5908
16		5912
20		5916
24		5920
28		
213vb	VANDEN KNYEN ONTSET G enu of dat knye als die	5924
4	oude vroede meesters seggen dat mach jn drie manieren worden	

16	<i>Item litargirum aurum</i> wijn asijn <i>argentum viuum</i> dat is quicksiluer <i>ende</i> olie van rosen / dese vier recepten te hope <i>gemenet</i> sijn goet die netel seer mede te helpen	16
20		
214rb	<i>Item</i> ghy sult laten eer die mane breect die moeder ader ouer een maent daerna die leuer ader	20
4	<i>Item</i> ghi sult baden jn camillen <i>paritaria</i> pappelen lauesse <i>mente vencoel</i> rute byuoet	24
8	<i>Item</i> ghy sult stampen byuoet rute te samen een hantuol carwij een $\frac{1}{2}$ loet anijs II loet caneel I loet / <i>ende</i> versiedet met een quaerte biers dat dorden deel versoden <i>ende</i> claret dan doer een doekijn <i>ende</i> drinct des auonts <i>ende</i> des morgens een malevezey gelas vol	28
12		32
16	<i>Item</i> op dat gaetkijn aen dat been suldy leggen een buten blat met witter saluen x dagen of XII	
	<i>Item</i> soe suldy nemen was <i>ende</i> termentijn elcx al euen vele <i>ende</i> oly van rosen half alsoe vele als een vanden anderen <i>ende</i> smelten dat onder een <i>ende</i> doen daer jn bolus gepuluert soe vele als der olye van rosen <i>ende</i> roeret soe lange dan het cout js daer maect dan een plaester af	36
20		40
24		
	<i>Item</i> ter maent eens soe suldi nemen een purgacie van benedictie laxatijf	44

214v	Balsem artificialis te maken	[90]	
	Item om balsem van ouer zee die soe		1
	goet is als te babilonijen wast		
4	Neemt waelpeck I libra ende zyedt		
	dat jn goeden claereyt dat den claereyt		4
	al versoden sy dan gietet jn enen		
	doeck ende duwet jn een thennen		
8	scotel die jerst nat gemaect js /		
	dan neemt oppoponacis galbanum		8
	armoniack van elck I dragme oleum		
	tartrum oleum lauwerynum van elcx		
12	euen vele 4 dragme oly van lijnsaet		
	I fierinck / dit siedet alte gader soe		12
	lange dant sterck ruycet dan coloret		
	soe eest bereyt		

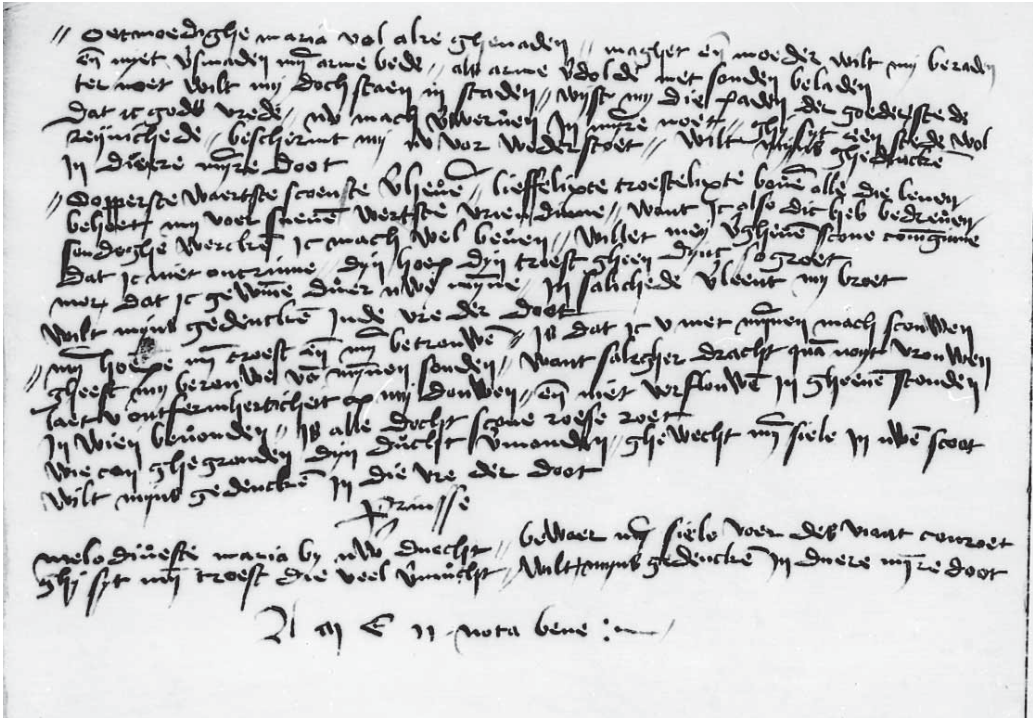
[91]

215v	// Oetmoedighe maria vol alre ghenaden // maghet ende moeder		1-2
	wilt my beraden		
	ende nyet versmaden mijn arme bede // als arme verdolde met		3-4
	sonden beladen		
	ter noet wilt my doch staen in staden // wijst my die paden der		5-6
	goeder stede		
4	dat ic gods vrede // nv mach verweruen jn mijnre noet // ghy syt		7-9
	een stede wol		
	reijnichede // beschermt my nv vor wederstoet // wilt mijns		9-11
	ghedencken		
	jn duere mijnre doot		11

214v1 **Balsem:** De B is met veel krullen tot ver in de bovenmarge verlengd. Het volgende recept is op één tekstkolom geschreven, met ongeveer dezelfde breedte dan de voorafgaande tekst, maar meer naar het midden van het blad geplaatst.

214v1 **maken:** De stok van de k loopt tot ver in de bovenmarge.

215v *F.215 is een half blad, dat ter middenhoogte op het volgende blad 216 is geplakt. Het gedicht tot Maria is op de verso-zijde van het halve blad geschreven door hand c. De meeste regels bevatten twee, en sommige zelfs (delen van) drie verzen. Er is daarom overeenkomstig de eerdere editiepraktijk van de reeks (zie bijv. Brinkman/Schenkel 1999, tekst 174, 940-941) in de rechtermarge genummerd naar verzen, en niet naar regels. De prince-aanhef en het expliciet zijn daarbij niet meegeteld. Vanwege de breedte van de regels in de codex is de opmaak licht aangepast. De dubbele streep // heeft hier duidelijk niet de functie van paragraafteken, zoals meestal, maar de functie van het onderscheiden van de verschillende verzen (reden waarom ze aan het begin van een nieuwe regel ook meestal ontbreken). Ze zijn daarom in het afschrift gehandhaafd.*

Afb. 46. Wenen, öNB, 2818, f.215v (verkleind)

	// O opperste waertste scoenste verheuen // liefelixte troeste- lixte bouen alle die leuen	12-13
8	behoet my voer sneuen wertste vriendinne // want jc also dic heb bedreuen	14-15
	sondeghe wercken jc mach wel beuen // willet mey vergheuen scone coninginne	16-17
	dat jc niet ontzinne // dyn hoep dyn troest gheen dync so groet	18-19
	mer dat jc gewinne duer uwe mynne // jn salichede verleent my broet	20-21
12	wilt myns gedencken jnde vre der doot	22
	// mijn hope mijn troest ende mijn betrouwen // js dat jc v met mynnen mach scouwen	23-24
	gheeft my berouwe van mynnen sonden // want saligher dracht quam noyt vrouwen	25-26
	laet v ontfermherticheit op my douwen // ende niet verflouwen jn gheenen stonden	27-28
16	jn wien beuonden // js alle docht scone roese roet	29-30
	wie can ghegronden dijn ducht vermondten // ghewecht mijn siele jn uwen scoot	31-32

	wilt mijns gedencken jn die vre der doot	
	Prinsse	
20	melodiueste maria by uwer duecht // bewaer mijn siele voer des	34-35
	viant conroet	
	ghy syt mijn troest die veel vermucht // wilt myns gedencken jn	36-37
	duere mijnre doot	

A M E N nota bene

216ra	NOMINA SPECIERUM SECUNDUM ALPHABETUM	[92]	
	DE A		1
	ABSINTHEUM ARTHIMESIA		
4	ALOES LIGNUM ARCENICUM		
	ACETUM ARGENTUM VIUUM		4
	AURUM ARGENTUM		
	AUENA AGRIMONIA		
8	ACHORUS ALLEUM		
	ANETUM ARCENTILLA		8
	APIUM ALUMEN		
	ARNOGELOSSA AMBRA		
12	ABRACANUM AUCENNI		
	ARISTOLOGIA ARMONIACUM		12
	ACETOSA ALSA FETIDA		
	ALOE AGNUS CASTUS		
16	AMEOS ASABACCARA		
	ATACIA ALLELUYA		16
	ANTIMUM ALTUM ET CEPA		
20	A bsintheum dat is alsene / sy is goet jnden jersten graet <i>ende</i> dro- ge jnden anderen graet / jnt wtgaen- de vander lanten salmense gaderen <i>ende</i> drogense alsoe geduert sy een		20
24	jaer goet / M en seit dat elsene by haer seluen werct <i>contrarie</i> geeft men- se eer die humoren rijp sijn soe stopt sy den lichaem <i>ende</i> maecten		24

215v22	<i>Na nota bene volgt een regelopvuller bestaande uit enkele punten en streepjes.</i>
216r	<i>Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur c xiiij aangebracht. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: H.</i>
216ra1	<i>NOMINA: De eerste N is versierd met enig penwerk en loopt tot hoog in de bovenmarge door.</i>
216ra1	<i>ALPHABETUM: De l, h en b zijn met krullen verlengd tot in de bovenmarge.</i>

28	hem haert / <i>Ende rijpet men die materie eer mense geeft soe laxeert sy</i>	28
32	<i>Ende een ander dat sy conforteert dat is wederhouden of stoppen ende wt sluyten die materie vanden euele die liggen jn die hole der leden</i>	32
216rb	<i>Alsen purgeert die mage die heete humoren van coleren / sy stercket die leuere ende ontstopt sy / ende maect dat gele suyckte luste van etene die van coleren benomen wort ende geneset sy / ende sy</i>	36
4	<i>vecht tegen dronckenscap Item met zeeme getympert geneset sy dat swarte onder die ogen / ende droget die vorsche oren / Dat sap jn die ogen</i>	40
8	<i>gedaen verclaertse ende drogetse Alle vorscheit verdriuet sy ja gemenget met gallen van stieren Alsen gemenget met rosen oly ende gesmert om</i>	44
12	<i>die ogen dat sterct sy ende verdriuet die pijnne ende geplaestert op die haerde mylte dat doet scheiden die haertheit Item gestoten</i>	48
16	<i>ende getempert met zeeme ende jn vulua doet menstruum vloeyen Ende gesoden jn olien ende daer mede gesmert dat helpt sere der magen</i>	52
20	<i>ende der leueren / Dyascorides seit alsen jn kisten geleit wacht die clederen vanden motten</i>	56
24	A loes lignum dat is houte het <i>is heet ende droge / men vijndet jn die grote flume der groter babylonijen daer die vloeyt / ende coemt vten paradise / daer om seggen som</i>	60
28	<i>meesters dat het coemt vten paradise want nooit man en sach die bome wassen jn ertrijck / dit hout wynnen die luyden die daer b</i>	64
32	<i>wonen met netten / Dat meest weget is dat beste ende zwart van sijnre natueren // Dit hout is knoestachtich ende ruket wel ende heuet bit-</i>	68

gele suycte

oghen

nota bene

216va	teren smaken tussen die tanden / dit hout <i>conforteert</i> die hersene die mage ende tharte N eemt hout aloe groffels nagele		72
4	mastick siedet jn wijne dat verduwet E nde op colen geleit den roke ontfaen be- neden doet <i>menstruum</i> vloeyen		
8	A Cetum Asijn js cout ende droge jnden A nderen graet / hy breect den steen hy verslaet alle hoitte getempert met ro- sen olie / hy is goet jn droepsaluen ende op alle tantsweren van heter humoren / hy		76
12	maect goeden mont dieen daer jnne houdet ene wile		80
16	A Vrum gout js getempert bouen al- A le metael heetende / om dattet luttel heitten heuet / soe en is nyet ge- screuen jn wat grade I tem gout wasset van eenrehande erde jnder erden ouermits	nota bene	84
20	siedinge der sonnen		88
24	A Rthimesia buvoet js heet ende A droge jnden anderen graet som seggen jnden vierden / dat cruyt be- hoert meer jn medecijnen dan die wortel / het is beter groene dan dorre nochtan eest een jaer goet N eemt dat cruyt ende siedet jn borne jn enen pot staen- de bouen een vuer daer jn sal gaen		92
28	pijpe jn een cuype daer die siecke jn sal stouen tegen alle vercoutheit der moeder den doem ontfaen jn vulua of als du nyet en kans gegaen ten stoele	nota bene	96
32	A Rcenicum of auripigmentum beide eest A goet operment / het is twe manieren roet / ende gele / sy sijn beide heet jnden IIII graet / dat roet is heetste ende is		100
36	goet jn dropsalue / ende doet steruen lyuse gemenget jn olien ende is scorrosijf E nde is goet gewreuen met alune ende zee- me aenden cancker jnden mont	nota bene	104
216vb	A Rgentum viuum quicsiluer js heet E nde wack jnden vierden graet som	cancker	108

4	meesters seggen het sy cout jn den IIII graet dat is logene / want het sceidet <i>ende</i> doergaet alle die <i>andere</i> me- tale / <i>ende</i> dodet die luyse <i>ende</i> alle manie- ren van crupende wormen gemenget met	112
8	<i>litegirim</i> / <i>asijn</i> <i>ende</i> olie soe eest goede sal- ue op dropen <i>ende</i> op puysten <i>Dyace-</i> <i>rides</i> seit <i>argentum viuum</i> op dat vuer ge- daen dat geeft die doot alle wormen	116
12	die den doem ontfangen <i>Quicsiluer</i> gaet te nyete biden vuere metten wasem die daer by waer <i>ende</i> den wasem ont- finge souder sijn <i>senen</i> ontslapen <i>ende</i>	120
16	bevangen / <i>ende</i> die wormen <i>mosten</i> der af vlien <i>ende</i> steruen / H et is goet jn droep- salue mer niet aen zenen of aen die nase	124
20	A <i>Rgentum</i> siluer is gemenget cout <i>ende</i> nat / het is goet tegen <i>lymmyge</i> <i>humoren</i> / die <i>mynne</i> vanden siluer doet dat selue dat die <i>mynne</i> vanden gouden	128
24	roet / mer vanden goude est stercker <i>ende</i> beter	132
28	A <i>Vena</i> hauer hoer crachte sacht <i>ende</i> moruwet alle die haerde zwel- le daer om ordineert men dat meel wel tot vele dingen	136
32	A <i>Choruscam</i> liesch dat lelien dra- get / het is heet <i>ende</i> droge jnden <i>anderen</i> grade het wasset gerne jnden sande / jnt jerst vanden somer salment wynnen / die wortel snyden jn vier stukken <i>ende</i> doen die vulnisse al af	140
36	<i>ende</i> drogense jn die sonne sy js III jaer goet N eemt die wortele groene of dorre legse jn wijnne of jn aut	144
217ra	bier enen nacht / geeft drincken des auonts tsmorgens het sal den lichame suueren	148

216vb3

Voor cout is met een horizontale streep wack doorgebaald.

217r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur c xiiij aangebracht.

217ra1

bier: De stok van de b is in de bovenmarge verlengd.

4	bynnen / die wortel maect natuerliken camerganck Een exempel tegen die leuere <i>ende</i> tegen die mylte die verhart <i>ende</i> bestopt sijn Neemt I <i>libra</i> der wor- tel groene of dorre breecse <i>ende</i> legse jn	152
8	azijne IIII dagen dan siedet op die helfte dan cleynset / <i>ende</i> doet daer jn tdordendeel honich / siedet anderwerf	156
12	tot die suerheit vergaet / dat oximel geeft drincken alle mergen werme dat sal gesont maken leuer <i>ende</i> mylte die bestopt sijn	160
16	A Netum dille js heet jnden II graet cruyt / saet <i>ende</i> wortel js goet jn medecijne Men salt cruyt <i>ende</i> saet wyn- nen jnden herfste III jaer eest goet tegen	Coude pisse
20	den couden pisse <i>ende</i> doet vrijne maken als die blase vercout js <i>Item</i> dat selue maect I plaester gesoden met wijne <i>ende</i> olie legt op tgemechte	
24	dat geswollen is / dat selue legt den vrouwen tussen die bene dat verdrijft vochticheit der vercouder moeder <i>ende</i> doet menstruum vloeyen <i>ende</i> die se- cunde dat is die humore die jnder moe- der blijft van kijnde <i>Item</i> neemt V	168
28	vigen <i>ende</i> legse VII nachte jn dilsap dan doeter wijn toe I dordendeel siedet <i>ende</i> cleynset doer I cleet dat	172
32	drinct voer den couden hoeste <i>Item</i> ge- soden jn wijne sterket die mage <i>ende</i> die hersene <i>Item</i> gesoden jn olie sach- tet alle druyttinge <i>ende</i> seericheit daer op geplaestert	176
36	A Pium eppe of merke js heet jn	180
217rb	den I graet <i>ende</i> droge jnden II graet Tegen bestopte menstruum <i>ende</i> vrijne / sietse jn honich <i>ende</i> water / II	
4		

217ra12

alle: *De kopiüst schreef eerst met een nasaalstreep allen, maar haalde daarna met twee kleine dia-
gonale streepjes de nasaalstreep door.*

217rb1

merke: *De stok van de k is in de bovenmarge verlengd.*

	deel waters III deel honich / alst gesoden js cleynset ende geuet drincken		188
8	dat doet menstruum vloeyen ende vrijne maken / dat selue js goet ter leueren der sijden der blasen Item jn warmoes gesoden ende geten bestopt / ontstopt bestopte mylte leuere ende blase ende doet wel vrijne maken / Dat saet sere gesoden jn wijne breket den steen ghedroncken / ende breket die wijnde jnden lichaem ende saecht cotidiaen Item apium		192
12	eppe of merke js heet jnden III graet droge jnden anderen graet / dat saet heeft die meeste cracht daer na die wortel daer na dat cruyt Alsmen apium vijnt bescreuen soe salmen nemen dat saet sy opent verstopheit der mylten ende doet wel vrijne ende menstruum vloeyen		204
20	Ipocras seit dat die bladeren van eppe doet bet vrijn maken dan sy den lichaem bestoppen nochtan stoppen sy den lichaem Tsap van eppe ende van vencol gedroncken veriaget den corts / dat saet is goet mede te rijpen coude humoren // Dit is een goede plaester	<i>nota</i>	208
24	saet van eppe teruwen bloemen dit swert ende soet alle vuyle fistule vuyle apostemen cancker Dat saet geeft meer machten dan die bladeren / ende die bladeren hebben meer crachs dan die wortel Eppe heeft macht te treckene vloeiende humoren ten hoefde ende ter magen / Die dat groet euel heuet en salmens niet geuen / want sy dert hem ende doetse noch meer vallen ende sy en sullense nyet ruyken Sy dert den kijnderen / ende is quaet tegen vrouwen die kijnder dragen om dat quade humoren sijn getogen ter moeder vanden wijue beide dat kijnt	<i>nota</i>	212
32			216
217va			220
4			224
8			

	isser mede gevoedt / Ende om dat sy breket die bande daer dat kijnt jn		228
12	leget gebonden <i>Galienus</i> seit die wijue die kijnder dragen <i>ende</i> dicke eppe	nota bene	
	saet nutten met recht moeten die kijnderen vele vuytre humoren hebben / <i>ende</i>		232
16	vele vuytre apostenijen / <i>ende</i> wonden <i>ende</i> onsuyuer gedachte / <i>ende</i> sijn vuyl van lichaem / Daer om verbieden		
	die meesters den wijuen die kijnder dragen dat sy nyet en eten		236
20	eppen saet noch eppe / dat die kijnder niet en werden metten groten euel besmet noch met anderen tempeesten als <i>vorseit</i> is / <i>ende</i> sy is quaet		240
24	den kijnderen vijnter drie manieren / Eppe reuiscon Eppe <i>armonodarum</i> / dese gesoden jn wijzne		244
28	<i>ende</i> geplaestert op die leyndene of beneden den nauel is goet den leyndenen / <i>ende</i> doet wel vrijne maken		
	Een ander eppe is heyten die meesters terfolium / <i>ende</i> die luyden heitent	nota	248
32	keruel / sy is heet jnden dorden gaet droge jn II gaet / gedroncken met een luttel zeems doet wel vrijne		252
36	maken <i>ende</i> menstruum vloeyen / <i>ende</i> saecht die nyeren / <i>ende</i> torsioen jn die blase dat van groten wijnde coemt die jn die mage is <i>ende</i> jn die leuere / <i>ende</i>		256
217vb	opent die leynden <i>ende</i> alle die leden van verstopheit Noch js een ander eppe diemen heit petrocelium / <i>ende</i> die luyden heiten petercelie / sy js heet <i>ende</i>	nota	260
4	droge jnt eynde vanden III gaet <i>Galienus</i> seit petercelie geplaestert op drope of op scorftheit / of op seer zeeter / of op morfia / of op puysten		264
8	al dit suyuert sy <i>ende</i> doet wel vrijn maken <i>ende</i> menstruum vloeyen / <i>ende</i> saecht die pijn vander blasen / <i>ende</i> scheid wijnt / <i>ende</i> opblasinge jnden lichaem		268
12	<i>ende</i> suyuert die leuere / <i>ende</i> die scamel-		
16			

	heit van den vrouwen / ende meest jn die nyeren / ende sceyt dat lanck euel dat	lanck euel	
20	vanden wijnde coemt / Ende jn die sche- melheit vanden vrouwen gedaen doet menstruum vloeyen ende leit oeck dat		272
	kijnt wt den lichaem ende dat net daert jn leyt	nota bene	
24	A Rnogelosa bredewege is cout Ende droge jnden III graet / sy reyn- nyget wonden ende drogetse / dat sap daer		
28	jne gedaen sy verdrijuet die juecte jn wonden legt die bladeren daer op sta deliken het sal oec doot vleys verdrij- uen	nota bene	280
32	A Brotanum aueruede js heet jnden II graet sy helptet vrouwen jn horen node / sietse jn wijn soe doetse verhouden menstruum vloeyen / sy reynni- get secundijne / sy doet voert comen		284
36	die dode kijndere verdroncken	nota bene	288
218ra	Item haer sap jn wijn gesoden breect den steen ende verdrijft die coude pisse ende sterct die blase Item dat allene luyket		292
4	alle die wonden ende heiltse ende ge- neset oeck lopende wonden ende hoe- detse van dootvleys / dat sap allene gedroncken dodet die pierwormen		296
8	A Ristologia longa hoelwortel dat is saracena sy js van II ma- nieren / aristologia longa / die ander is aristologia rotunda / sy wasset ouer den		300
12	rijnne / die wilde cruyden vercopen die hebbense / sy sijn beide heet jn den jersten graet ende droge jnden II graet / Die ronde gaet meest jn		304

217vb24

ARNogelosa: Tussen de l en de o is met twee diagonale streepjes een i doorgehaald.

217vb24 e.v.

Vanaf dit punt is bij enkele lombarden aan de linkerkant een streepje gezet in een sepiakleurige inkt, duidelijk lichter dan de zwarte inkt van de basistekst, klaarblijkelijk om simplicia aan te geven die de speciale aandacht van de kopiist hadden.

217vb35

Voor sy is met een kruisje doorgehaald: d.

218r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur c xv aangebracht.

218ra3

Voor ende is als gevolg van vlekvorming en doorgehaald.

16	medecijnen / Die wortelen salmen gaderen te wijnter als die bladeren vallen / sy heeft cracht te verteren ende te verduwen II jaer issy goet	308
20	Galienus seit dat die lange suy- uert dat luttel humoren sijn / ende die ronde daer vele humoren sijn daer om opentse grote verstop- heit jn alle leden / ende doet sceiden	312
24	wijnt / ende geneset vele wonden die verrot sijn bynnen ende buyten / sy suuert tande / ende tantvleys ende js goet tegen corten adem die hijgen	316
28	dat sijn die bestopt sijn / tegen lanc- euel ende bestopte mylte tegen beuen- de cortse al gedroncken met borne	<i>nota</i> 320
32	Galienus seit die ronde js goet gedronc- ken tegen dat groet euel tegen ar- tijkke tegen passinus / onder die ronde neemt II halue dragme vander lange o- uer een dragme // Dyascorides seit / die	<i>nota</i> 324
218rb	lange gedroncken met wijjne ander- halve dragme / js goet tegen venijn met wijjne / peper ende mirre gedroncken	328
4	dat suuert die milleye die vanden kijnde blijuet / met wijjne saecht die pijnne jnt lichaem / ende doet dat wijf hoer stonden hebben / ende js	332
8	goet jn wonden dranck / sy ontstop- pet die leyndene / die blase ende doet wel vrijne maken	
12	A Cetosa surckel js cout ende droge jn enen graet / sy verslaet alle heitte / sy is goet geplaestert op hete cortse of hete apostemen ende strempt menstrua jn die vulua geste- ken / het js goet jn alle coude saluen ende plaesteren om die heite te keren	336 340
16		

20	<p>A Grymonia is heet <i>ende</i> droge <i>ende</i> heilt wonden / <i>ende</i> js goet jn wonden dranck / jn fistelen dranck jn canckeren <i>ende</i> jn allen vuyllen ga- ten die <i>onsuuer</i> sijn</p>	<p>fistelen Cancker</p>	344
24	<p>A lleum knofloeck js heet <i>ende</i> droge jnden IIII graet <i>Item</i> loeck gestoten <i>ende</i> gesoden met molck dat nutte alsoe / dat is goet tegen den hoest <i>Item</i> loeck gestoten <i>ende</i> daer jn</p>		348
28	<p>puluer van centauro <i>ende</i> wijn dat helpt voel diet water jnden lichaem hebben <i>Item</i> loeck gesoden jn water js harde goet genuttet den genen die jn die</p>		352
32	<p>leynden sieck sijn <i>Item</i> loeck <i>ende</i> cori- ander te gader gestoten <i>ende</i> met wijn genuttet js goet tegen die gele- suychte <i>ende</i> bestoptheit <i>Item</i> loeck ge-</p>	<p>gele suyct</p>	356
36 218va	<p>ten nuchteren des en mach niet scaden quade roeke noch den dranck des vreemden lants <i>Item</i> loeck is heet <i>ende</i> vorsch jnden IIII graet <i>ende</i> js van</p>		364
4	<p>drie manieren datmen wint jnden ho- ue / <i>ende</i> ander dat wilt wast opt velt dat heit scordion dat en is alsoe fel nyet als dat ander daer om or-</p>		368
8	<p>bertmen jn visiken / Dit salmen gaderen jn die lenten als die lenten by na wt js <i>ende</i> drogent <i>ende</i> alsoe machment houwen II jaer / mer this beter dat</p>		372
12	<p>ment tallen jare vernyet mer dat die gemeyntheit orbaert dat heeft grote cracht <i>ende</i> heeft macht te dissoluerenne <i>ende</i> te verteren <i>ende</i> dert hem die van heter</p>		376
16	<p><i>complexien</i> sijn / <i>ende</i> helpt den fleu- matice <i>ende</i> den gichtijghen / scordion droget luxurie <i>ende</i> sceidet groten wijnt <i>ende</i> verstoptheit Ipocras seit</p>	<p>gichte</p>	380
20	<p>loeck doet wel <i>vrijnen</i> <i>ende</i> dodet die</p>		

	worme <i>ende</i> geneset verwoede hons- bete ja daer op geplaestert / loeck js goet tegen alle pijnne die <i>van</i> coude	nota bene	384
24	coemt of <i>van</i> couden humoren gelijk drieakel Sulcke meesters seggen dat loeck is dorpers drieakel		
	Dyascorides seit loeck doet scei- den groten wijnt <i>ende</i> versceiden die		388
28	gedroueen js <i>jnden</i> lichaem <i>ende</i> helpt den genen die quaet verga- dert heeft / <i>ende</i> doet sceiden den		392
32	tanzwere die <i>van</i> couden coemt <i>ende</i> verslaet den dorst jn die mage <i>ende</i> geneset drope <i>ende</i> zeeter seer <i>ende</i> morfia <i>ende</i> puysten jn wat steden		396
218vb	dat sij sijn ja daer op gewreuen of geplaestert daer die materie mees- te vercout js <i>ende</i> <i>van</i> couden coemt / <i>ende</i>		
4	doet menstruum hebben <i>ende</i> verdrijft dat nette vter vrouwen scemelheit nader pijnen op dat die vrouwe daer jnne sit / met borne gesoden jn een cuyp		400
8	Ende loeck dat jn boschen wasset js heter <i>ende</i> droger / Die worme he- uet <i>jnden</i> lichaem die neme loeck <i>ende</i>		404
	peersicken <i>ende</i> sap <i>van</i> mente <i>ende</i> edick	nota bene	
12	Hier af maket dranck dit sal die siec- ke nutten jn allen sijn spijsen Echter die sijne aderen vander leueren te nau- we sijn <i>ende</i> qualic sijn vrijne maket		408
16	salmen dit selue maken <i>ende</i> temperet met wijnne <i>ende</i> met sape <i>van</i> cruyden die verduwelick sijn als <i>vencol</i> pe- tercelie <i>ende</i> eppe Echter die met		412
20	pijnne pissen als dropene neemt loeck stampet <i>ende</i> siedet met olie I plaester op sijn gemecht Item I hoeft loecx gessellet <i>ende</i> gesoden jn olie		416
24	<i>ende</i> gestreken jn die scemelheit der vrouwen doet vloeyene te punte Dy-	nota bene	420

28	ascorides seit loeck vele gegeten luyde van heter <i>complexien</i> maect lazarië of lazars <i>ende</i> oeck coemter af dicwile dat groet euel	424
32	A Lumen aluyn js eenrehande <i>erde</i> roet <i>gemeynlic</i> / het is heet jn den IIII graet / som seggen het sy een ader van <i>erde</i> <i>ende</i> ouermits der groter heite vander sonnen soe verwandelet jn witte <i>ende</i> men vijndet jn heten	428
219ra	steden <i>ende</i> jn heten landen E nde men wynt dat sulfer by <i>ende</i> dat vijntmen vuere <i>ende</i> dat witste eest dbeste <i>ende</i>	432
4	heit bolie of <i>alymentanum</i> / <i>ende</i> dat saut smaect op die tonge / mer dat qualic ruyket <i>ende</i> erdich is dat is quaet	436
8	men houdet lange sy stoppen <i>ende</i> suueren fistelen <i>ende</i> canckeren <i>ende</i> vuyle apostemen en wonden / D at witste besicht men meest <i>ende</i> het eter vloeyende vleys jnden ogen sceidelen <i>ende</i> jnne die andere leden <i>ende</i> claret doncker ogen / met seeme gemenget eest goet jn allen vuylen apostemen <i>ende</i> jn allen vuylen openen gaten / het suuert <i>ende</i> droget <i>ende</i> stercket quade tanden <i>ende</i> tantvleys dat geswollen js / het stolpt bloet <i>ende</i> is goet op puysten gewreuen <i>ende</i> op drope / <i>ende</i>	440
12	met water <i>ende</i> edick gemenget <i>ende</i> met gallen soe sterft die cancker / <i>ende</i> men moet wachten die stede dat sy nyet en verheiten al omme	444
16	A Mbra js heet <i>ende</i> droge jnden II graet <i>ende</i> js <i>amber</i> / men seit dat coemt vten lichaem van eenre beesten die woent jn jndea <i>ende</i> is luxurioes <i>ende</i> oec gomme die vanden bome wast jn jndea / men seit dat sy mennygerhande	448
20		452
24		456
28		452

**fistelen
cancker**

218vb32
219r
219ra1

Voor graet is een aanvangs-r doorgehaald.

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur c xvj aangebracht. Daarbij is de v volgelopen.

Voor men is doorgehaald: jnden.

	veruwe heeft die js beste / sy confor-	460
	teert die mage <i>ende</i> al die leden byn-	
32	nen al ouden luyden <i>van</i> couden saken	
	<i>ende</i> meest jnden wijnter / Som mees-	
	ters seggen datmen daer ouer mach	464
	geuen <i>cardamomum</i> dat is <i>consiluester</i>	
219rb	A Nisium Anijs js heet <i>ende</i> droge	
	jnden III graet Men heitet <i>sueten</i> comijn	
	<i>ende</i> verdrijft groffe humoren <i>ende</i> sceidet	468
	wijnt <i>ende</i> opblasinge <i>ende</i> sceit <i>verstoptheit</i>	
4	<i>vander</i> leueren <i>ende</i> <i>vander</i> mylten <i>ende</i> meer-	
	det molck jn die borst <i>ende</i> maect lust	
	<i>van</i> joyen <i>ende</i> doet <i>menstruum</i> vloeyen	472
	<i>ende</i> doet wel <i>zweten</i> <i>ende</i> wel <i>vrijnen</i> <i>ende</i>	
8	bestopt den lichaem op datmen groene	
	neemt <i>ende</i> stopt die humoren die vter	
	vulueren lopen / die roke ontfangen	476
	jn die nase js goet tegen die ruyme	
12	<i>ende</i> tegen den hoeftzwere die <i>van</i> groten	
	wijnde coemt menget met rosen olie	
	<i>ende</i> geplaestert al werme op die oren	480
	saecht den hoeftzwer die <i>van</i> steecten	
16	of <i>van</i> vallen coemt	
	A Rmoniacum js I gomme sy js	
	jnden III graet droge jnden II	484
	graet / het is gomme <i>van</i> enen bome die	
20	alsoe heitet / jnden somer snytmen	
	telgen vanden bome <i>ende</i> die vetheit	
	die daer wt loept gadertmen <i>ende</i> laet-	488
	se drogen dat is <i>armoniacum</i> dat	
24	wit <i>ende</i> puer js dat beste dat nyet	
	gemenget en js metter erden <i>ende</i> gelijket	
	den witte vanden eye <i>ende</i> moruwet	492
	<i>ende</i> doet <i>sceiden</i> met <i>sijnre</i> cracht / het	
28	js goet tegen den artijke alle der leden	artike
	die <i>van</i> humoren comen of die sonder-	
	linge <i>van</i> <i>lymmygen</i> fleumen comen / ge-	496
	menget met edick <i>ende</i> geplaestert	

219rb7

vrijnen: Zie de opmerking bij f.218va20.

219rb20

Eerst schreef de kopiist heitet en jnden aan elkaar, maar hij scheidde beide woorden door middel van een diagonaal streepje.

32	op die harde mylte doet sceiden alte hants / ende dodet alle manieren van wormen / ende doet menstruum vloeyen	500
219va	ende doet sceiden harde apostemen ende doet wel vrijnen / het js goet op alle clieren ende artijke jn plaesterent met vetheiden	504
4	A lsa fetida js gomme heet ende droge jnden III graet / sulcke seggen jnden IIII graet / sy opent ende stopt wijnt vten lichaem / ende geneset die IIII corts	corts 508
8	gedroncken met warmen wijne / gesonden scoertsy haertheit vander mylten die van fleumen coemt / gemenget met wijne ende gesmert daer haer ontfalet onthout hem een coeke daer af gemaect met zeeme claert die ogen	512
12	I tem gedroncken met oximel sceit dat molck jn mammen dat verclontert js met peper ende myrren gedroncken doet menstruum vloeyen / sy saecht groue stemmen gedroncken met heten water	ogen 516
16	G esteken jnt gat vanden tande verdrijuet den tantswere / het is goet op venijnde beten / dyascorides seit alsa fetida machmen nemen serapium dat js oeck een gomme	520
20	A loe js gemaect van sape van enen cruyde dat oeck alsoe heit was sende som jn jndia ende som jn persen het is gele als sofferaen ende breket lichtelike ende men heitet cytrinum / ende js dat beste vanden tween / dat ander is gelijk leuere ende heitet aloe apaticum dat besicht men meest jn medecijnen	524
24	ende jn versijke ende jn surgijen Een ander is dat zwart is dat heytmen cabalinum ende js onnutte ter medecijnen	528
28	E lc js heet ende droge jnden II graet	532
32	A loe cytrinum ende aloe apaticum purgeren	536
36		

	beiden fleumen <i>ende</i> lymmyge humoren jn die mage <i>ende</i> jn die darne / <i>ende</i>	
219vb	hebben macht te purgeren die humoren die ter hersenen vloeyen / als van fleu- men <i>ende</i> van couden saken / <i>ende</i> zenen	540
4	die ontslaep sijn <i>ende</i> die gesteken sijn purgeret van horen droeuen humoren	544
8	Men menget met <i>anderen</i> medecijnen die dat hoeft purgeren <i>ende</i> met pillen	
	die die ogen claren vanden domen die opwaerts slaen jnt hoeft Men sals	548
12	nyet geuen jn alte couden tijden noch den genen die die spenen hebben die vloeyen van bloede bidien sy souden te meer vloeyen Ende eest datment allene	552
16	geuet <i>men</i> sal daer mede geuen gomme van arabien of anijs / het suuert die lede <i>ende</i> die hartheit der grouer fleu- men / <i>ende</i> opent bestopte leuere <i>ende</i>	556
	suuert die gele suycte Eest datment dicke <i>neemt</i> het suuert die mage <i>ende</i>	gele suyct
20	die darne / <i>ende</i> heeft macht te heilen wonden van bynnen die nyeu sijn <i>ende</i> te	560
	droge <i>ende</i> suuertse van hore vuylhei- den Ende meest wonden jn die cullen	
24	<i>ende</i> jnt vel dat ouer den vede gaet gemenget met borne Ende js goet op mennygerhande apostemen die jn die	564
	ogen wassen of jn die lippen / <i>dyascorides</i>	
28	seit aloe getempert met borne is goet op dat zwerte dat onder die ogen	568
	wast Ende is goet <i>gemenget</i> met rosen olie <i>ende</i> met asijn op den slape ghe- smert <i>ende</i> aen dat voerhoeft sachtet	
32	den hoeftzwere <i>ende</i> die joecte jn	572
	die ogen Aloe gepuluert <i>ende</i> jn die wonden gestroeyt stelpet bloet jn won- den / <i>ende</i> stercket die hersene <i>ende</i> verdu- wet alle vorsheit vanden hersene <i>ende</i>	576

220r

*Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur c xvij aangebracht. De inkt van de x is daar-
bij naar beneden uitgelopen.*

220ra1

hersene: De stok van de s loopt ver naar rechts in de bovenmarge.

4	verscheidert / ende die vloeyet jnt lic- haem ende die wijnde jn die mage ende opent alle verstopheit ende vetheit tegen vrijne die vloeyt die coemt van fleu-	580
8	men of van vercouder magen of vander leueren of blasen jn colerien gedaen stempt bloet jn wonden ende vorscheit jn oren ende jn ogen die daer jnne vlo-	584
12	eyen Ende alsment geuen wil soe salmens geuen dragme of II dragme te mael dat js dat meeste datmens geuen mach	
16	A gnus castus js heet ende droge jnden IIII graet Agnus castus js een boem die wast by momplier ende js ge- daen als willigen Ende men vijnt oeck een cruyt dat alsoe heit Ende het heyt	588
20	gods genade / of witten keruel / of ar- ba roberti / of lams tongen Ende beneemt luxurie ende droge begerte van bruyden op datment allene drinct ende daer op	592
24	slaept / ja allene gedroncken beneemt hem sijn crachte jnder vren Agnus castus is goet tegen haerde bestopte leueren ende mylte / ende js goet tegent water dat	596
28	van couden humoren coemt / gedroncken doet menstruum hebben geplaestert eest goet tegen den hoeftzwere die van vors- chen humoren coemt Ende js goet teghen	600
32	fledersijn wel gestampt ende wel be- streken tegen tvuer dat van couden coemt of van fleumen	604
36	A meos js heet ende droge jnden IIII graet Ameos doet wel vrijne maken ende menstruum vloeyen ende opent bestoptheit van grouen	608

fledersijn

220ra17

Voor alsoe is met een diagonale streep een d doorgehaald.

220ra23

Na hem is de kopiist aanvankelijk sijn vergeten; in tweede instantie heeft hij dit in de linkermarge aangebracht, en door middel van het verwijsteken Λ de plaats in de tekstregel aangegeven.

220ra32

fleumen: De n is verlengd tot een regelvuller.

220ra36

Aanvankelijk schreef de kopiist van en grouen aan elkaar, maar hij scheidde deze woorden weer door middel van een dun streepje.

220rb	fleumen Ameos gedroncken met zee- me doot alle manieren van wormen jn den lichaem ende doet scheiden groten wijnt ende opblasynge / ende breect den steen ende verheitet die mage / ende gene- set vercoude leueren Ameos suyuert die nyeren ende vulua / Met zeeme getempert ende met borne gedroncken geneset die corts die van fleumen coemt Ameos dicwijle genomen js goet tegen die wormen	612
4		616
8		620
12	A Sabaccara js heet ende droge jnden III graet / het doet menstruum vloey- en ende wel vrijne maken / ende helpt den genen die vallen / ende suuert wonden	624
16	A Tacia sap van onrijpen sleen / js cout jnden jersten graet / droge jn den II graet / <i>Dyascorides</i> / dat goet js operispula op dat ontsteken js of ontsteken wil ende op allen heeten steden ende op al dat verbornt js van water of van vuere / ende suuert den mont ende puysten / getempert met sape van por- tulake geleit opten nauel stolpt bloet jnden lichaem / het is goet tegen den ersse ende die vulua die wtgaet doet- se weder jngaen gedroncken of geclis- teert van onder / stopt bloet jnden lichaem ende jn die vulua / Ende js goet op heete apostemen waer dat sy sijn / of op a- postemen die jn die vulua rijsen Eenrehande atacie maectmen aldus Sleen onripe pruymen stoetmen ont- twee jn een mortier / ende wringet dat sap jn een suuer vat / settet jn die zonne te drogene alst wel droge js soe bestedet jn droghe steden	628
20		632
24		636
28		640
32		644
36		648

220ra37

zee-: De staart van de z loopt tot ver in de benedenmarge door.

220rb18

operispula: Lees op erispula. De kopiist schreef de woorden aan elkaar, maar gaf niet zoals elders door middel van een streepje aan dat ze gescheiden gelezen moeten worden.

220va	A ffodilli of <i>centum capita</i> het js		
	A lleens / het is heet <i>ende</i> droge		
	jnden II graet / A ffodilli of die blade-		652
4	ren geliken poreiden / D ie wortelen		
	gaen jn <i>medecinen</i> / het is beter groen		
	dan dorre / het opent <i>ende</i> doet vrij-		
	ne maken <i>ende</i> <i>menstruum</i> vloeyen <i>ende</i> ver-		656
8	slaet wallinge <i>ende</i> js goet tegent wa-	water	
	ter / D ie bloemen gedroncken sijn goet		
	tegen beten van <i>serpentes</i> / dat seluer	serpentes	
	doet dat puluer opten beete gestruet		660
12	dat sap vanden wortelen jn coleren ge-		
	daen suuert <i>ende</i> droget vuyle vervors-		
	heit die daer vloeyen / dat sap van		
	der wortelen geplaestert daer haer wt		664
16	valt dat onthoudet / <i>ende</i> <i>conforteert</i>		
	harde wel		
	A lleluya kockoxloeck dat suuert		
	wonden / apostemen / kanckeren	cancker	668
20	fistulen <i>ende</i> vuyle vleysche	fistel	
	A ntimum dat is een supstancie ge-		
	lijck renne blinckende / het is heet		
	<i>ende</i> droge jnden III graet M en vijn-		672
24	det jn apoteken / het is goet jn cole-		
	rijen gedaen tegen die ogen want het		
	stercket die zenuwen vanden ogen <i>ende</i>		
	alle vuylheit vanden ogen <i>ende</i> vloeyen-		676
28	de siecheit der ogen of vloeyende		
	sachtet <i>ende</i> droget wonden <i>ende</i> heilet /		
	bloet ter nasen stoppet M en salt		
	nemen met een luttel visti aloë		680
32	A llium js heet <i>ende</i> droge jnden III		
	graet of jnden II gelijkerwijs		
	als <i>cepa</i> gegeten met sijnen toebe-		
	horen <i>ende</i> vochticheit / genereert qua-		684
36	de humoren jnder magen <i>ende</i> maket		
	dorst <i>ende</i> hoeftzwere <i>ende</i> verwoetheit		
	om den roeck van <i>hem</i> jnden hoefde		
220vb	clymmende / <i>ende</i> die hersene wederslaende		688
	want dies vele eten vallen jn ydel-		
	heiden <i>ende</i> vervaerliken dromen <i>ende</i> ma-		
4	ket <i>melancolie</i> M er eest datment yt te		
	mate nyet te vele soe brenget heite		692

	<i>ende</i> verdroget groue humoren / het opent die monde der aderen / het doet wel	
8	vrijn en <i>menstruum</i> comen micigat oxire- miam <i>ende</i> doet wel verduwen <i>ende</i> maket zwetende / <i>ende</i> wel lust van eten / het meer- ret sperman het maket quaet voet- sel mer gessellet <i>ende</i> jn water gewor- pen of gecoket met <i>anderen</i> dingen	696
12	soe geuet goet voetsel <i>ende</i> vele H et is derlick <i>geten</i> den colericis <i>ende</i> natuer- like heite hebbende Gedroncken naden	700
16	eten eest goet tegen beten van venijnden serpentes <i>ende</i> batet den <i>genen</i> die met venijntheit vervult sijn <i>ende</i> coude passien hebben gelijck dat doet driakel	704
20	BOLUS ARMENICUS BORAGO 708	
	BUGULA DOERGINGE BUGLOSSA	
	BRANCA VRSINA BETONICA	
24	BRIONA CORPENTAS BEDEGAR	
	BANCIA BALAUSCIA 712	
	BEDELLIUM BACCE EDEN	
	BEON ALBUM BETA	
28	BOSTE RUBEUM BUGULA LONGA	
	DE B	716
	B Olus <i>armenicus</i> js rode arde van armenien / sy is cout <i>ende</i> droge	
32	jnden I graet / som seggen jnden II graet Bolum <i>armenicum</i> heuet macht te stempenne / <i>ende</i> is goet tegen alle ma- nieren van menesoen Men maecht	720
36	hondert jaer goet houden / <i>ende</i> js goet	
221ra	op spenen die vloeyen van bloede <i>bolus</i> <i>armenicus</i> stoppet bloet jn wonden ge- puluert of geplaestert Galienus seit <i>bolus</i> <i>armenicus</i> gedroncken het helpt nyet	724
4	dan met wijne / <i>bolus</i> <i>armenicus</i> sachtet verbrant van vuere of water daer op geplaestert of gewreuen of gesuuert	728

220vb29
220vb32
221r

DE B: De poot van de B is naar boven toe als een cadelle verlengd met krullen.
graet: De r is superscript geschreven.
Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur c xvij aangebracht.

8	sy morwet harde cullen / T egen bloet van vrouwen salmen bolum pulueren / tem- peret met bredewegen sap ende maect een passarta van cathoene ende netten	732
12	jn dat sap ende steket jn die poerte I tem bolum op cathoene gestroeit in die nase dat stopt bloet jn die nase	736
16	B vgula doergingen / heilt wonden van buyten ende van bynnen ende sy js goet jn wonden dranck / sy heilt aposte- men die suuer sijn / sy heilt quetsinge bynnen / ende js goet jn wonden salue ende plaesteren	740
20	B ranca vrsina beere worte js heet ende vorsche jnden ii graet / sy is goet tegen alle dere vander borste / sy is goet jn clysteren / tegen drogen lichaem / sy doet harde apostemen moruwen ende rijpen	744
24	B rionia corpentas of oude rape / js heet ende droge jnden ii graet / sy is goet tegen drope / het suuert sproe- ten int aensichte met azijne gemenget Het is goet tegen zeeter ende puysten ende scorftheit / Het suuert die heite van vuylheden	748
28	B rionia corpentas of oude rape / js heet ende droge jnden ii graet / sy is goet tegen drope / het suuert sproe- ten int aensichte met azijne gemenget Het is goet tegen zeeter ende puysten ende scorftheit / Het suuert die heite van vuylheden	752
32	B orago beraedse js heet ende vorsche jnden i graet / sy pur- geert heete colera / sy helpt den genen die hart euel hebben van melancolien Borago gedroncken met wijne verblijt dat harte / D ranck daer af gemaect met zeeme ende suyker is goet tegen droge borsten ende longen ende vercoude mylte ende quaet euel van harten	756
36	B orago beraedse js heet ende vorsche jnden i graet / sy pur- geert heete colera / sy helpt den genen die hart euel hebben van melancolien Borago gedroncken met wijne verblijt dat harte / D ranck daer af gemaect met zeeme ende suyker is goet tegen droge borsten ende longen ende vercoude mylte ende quaet euel van harten	760
221rb	B orago beraedse js heet ende vorsche jnden i graet / sy pur- geert heete colera / sy helpt den genen die hart euel hebben van melancolien Borago gedroncken met wijne verblijt dat harte / D ranck daer af gemaect met zeeme ende suyker is goet tegen droge borsten ende longen ende vercoude mylte ende quaet euel van harten	764
4	B vglossa wilde bernaerdse of ossen tongen / sy js goet jn wonden dranck ende doet al dat selue dat bernaerdse doet	768
8	B vglossa wilde bernaerdse of ossen tongen / sy js goet jn wonden dranck ende doet al dat selue dat bernaerdse doet	768

sproeten

	B Etonica js heet <i>ende</i> droge jnden I graet / B etonie met wijjne <i>ende</i> honich gedroncken issy goet / een	772
12	plaester daer af gemaect js goet te- gen ogen geslagen of gestoten / dat sap is goet tegen seer ogen / dat wa- ter gedroncken daer betonie jn geso-	776
16	den js verdrijuet die tranen vanden ogen <i>Ende</i> js goet tot vorschen wonden <i>ende</i> tot gebroken hoefden gestoten <i>ende</i> daer op geleit die netten <i>ende</i> bloemen brent sy	780
20	gaende / met honich gemenget <i>ende</i> gedronc- ken verdrijft sy den hoest / dat lijf maect sy sacht <i>ende</i> weeck / die wortel gepul- uert geten of gedroncken geneset den	784
24	siecken van bynnen / die bladeren gepul- uert <i>ende</i> gedroncken heilt die gespleten sijn van bynnen / sy is goet met wijjne tegen vergiffenisse	788
28	B Edegar of egeleentier js cout jnden I graet <i>ende</i> is tussen droge <i>ende</i> vorsche / bedegar sterct die mage / <i>ende</i> sy sacht dagelixse corts / hy sacht beete	792
32	van quade wormen daer op geplaestert D ie wortel is goet tegent bloet van den lichaem / bedegar opten lichaem geplaestert sterct <i>ende</i> verdrijft die	796
36	humoren die daer wt vlieten / bede- gar doet sceiden vorsche apostemen Met dranck den mont gedwogen	
221va	saecht den tantswere / D ie rijssere die scorse die bladeren al geneset dat <i>vorseit</i> js / <i>getempert</i> met edick geneset ru- dicheit <i>ende</i> vorsche wonden daer me-	800
4	de gedwogen <i>ende</i> geneset schier al dat daer gebroken js / D ie bladeren <i>gestempt</i> met edick geneset puysten daer op	804
8	geleit <i>ende</i> op vorsche lopende gate van drope of dat rudich is <i>ende</i> nyewe won-	808

	den <i>ende</i> geneset humoren die vten ogen vloeyen van fleumen <i>Anderhalue dragme</i>	
12	vander scorse gedroncken met wijzne Item getempert met edick <i>ende</i> gesuuert op morfia <i>ende</i> geplaestert op die huyl suuertse <i>ende</i> op gebroken beenen	812
16	geplaestert geneset metter spoet B Aucia pasternake js heet jnden II graet vorsche jn I graet	816
20	Men doetse meer jn spijsen dan jn medecinen / p asternake maect dick bloet <i>ende</i> hy heeft meer crachten groen dan droge daer om meerdet hy lux- urie H y is goet geten rouwe <i>ende</i> ge- soden M en maect daer af <i>sinciberis con-</i> <i>dijck</i> om wel te verduwen A ldus maectmen een <i>confexie</i> om wel te ver- duwen <i>ende</i> die wel doet bruyden	820
24	N eemt die wortel sietse jn borne <i>ende</i> als sy wel gesoden is soe snijlse aen cleyn stucken <i>ende</i> persse dat wa- ter wel wt <i>ende</i> maect daer af cleyn bellekijn doet daer toe gescuymet	824
28	zeem dan laet te gader sieden soe lange dant dicke wordet <i>ende</i> die zeem genoch sy dan doet daer toe pruymen van damas daer na specie	828
32	als ghynggeber / galigaen / peper noten muscaten <i>ende</i> ander goede specien die wael doen mynnen	832
36	B edellium een gomme sy js heet jn den II graet / vorsche jn I graet	836
221vb	Sy vicht tegen menesoen dat van scerper moeder coemt <i>ende</i> hoetse van quaet doen / <i>bedellium</i> heilt wonden <i>ende</i> alle apostemen / sy is goet jn allen plaes- teren <i>ende</i> saluen die tot wonden gaen dese gelike breket oeck den steen <i>ende</i> saecht den hoest die van fleumen coemt <i>ende</i> van couden humoren / sy geneset beten van quaden	840
4		844
8		848
12		

	wormen daer op geplaestert / getempert met edick / ende gesoden met wijnne ende met harsse ende geplaestert op aposto-	
16	men die gesworen sijn of dat van cou- der materien coemt als van fleumen die gesworen sijn of dier gelijke	852
20	B Eon album et rubeum / beide sijn sy van heter naturen / ende is een cruyt coemt van ouerzee / die wortel gaet jn medicinen / ende heeft cracht te confor-	856
24	teren ende te verteren ouertallige hu- moren Men doetet jn medecine om die luyden te conforteren dat gele js ende niet doergaet ende seer weget dat is dbeste III houtment goet	860
28	B Alauscia bloemen van pruymen garnaten / ende sijn cout ende droge jnden II gaet / ende sijn die bloemen die vanden bomen vallen / balauscia mach-	864
32	men houden II jaer / sy heuet cracht te conforteren ende te stringeren Mer spi- dia ende cortes is alleens ende maligrana- ta is oeck eens / Die scorse vander	868
36	pruymgarnate alssy rijp sijn dat is balauscia / tegen wallinge die coemt van fleumen salmen balauscia maken ende tempert met edick nette daer jnne	872
222ra	een spongie legt opten crop vander magen Tegen bloetsuyct / balauscia gesoden jn regen water ende gestouet dat fundament	876
4	balauscia stelpt bloet ende geneset won- den jn die dermen ende humoren die jn den lichaem vloeyen ende stoppet den lic- haem ende menesoen / ja getempert	880
8	met bloede ende op wonden geleit ende op dat gevuylt js geneset sy saen Een dranck daer af ende den mont daer mede gedwogen droget die humoren	884
12	die ten tanden vloeyen ende geplaestert op tantvleys heilt al dat gescoert ende	888

	geplaestert is <i>Item bolus armenicum ende</i>	
	<i>balauscia getempert met wijñne dat heilt</i>	
16	<i>wonden harde seer men mach geuen</i>	
	<i>ouer bolus armenicum</i>	892
	B <i>Acce eden Eenrehande wedewijñne</i>	
	<i>ende wast gerne om oude masseien</i>	
20	<i>ende aen bomen daer omtrent / het is</i>	
	<i>groen wijñter ende zomer / dien meesters</i>	896
	<i>twiuelt jñ complexien dat si nochtan</i>	
	<i>heit sy / dat proeuen sy want die blade-</i>	
24	<i>ren coelen seer alsmense te somer snijt</i>	
	<i>ende stroeyense jñ die huysen / hier by</i>	900
	<i>proeftmen dat sy sijn van couder na-</i>	
	<i>turen / die bladeren leitmen op brant</i>	
28	<i>daer groet heitte wt vloeyen / die</i>	
	<i>bladeren breken den steen / hier by</i>	904
	<i>merctmen datsy van heter complexien</i>	
	<i>sijn Echter die gene die groet rume</i>	
32	<i>hebben jñt hoeft salmen dit stampen</i>	
	<i>ende netten jñt sap ene wieke van ca-</i>	908
	<i>thoene ende stekent jñ die nase gaten</i>	
	<i>ende doet den siecken auenrechts liggen</i>	
36	<i>een wijle / dan salmen weder op rich-</i>	
	<i>ten ende trecken die wiecke wt Ende</i>	912
	<i>aldus sullen die quade humoren val-</i>	
	<i>len wt den hoofde ende vten hersene</i>	
222rb	B <i>Eta beete js goet tegen seerheit</i>	
	<i>der leueren ende der mylten / bee-</i>	916
	<i>te ende scarleye sijn seer goet den jñge-</i>	
4	<i>wande</i>	
	B <i>Vgula longa breeckbuuge js</i>	
	<i>cout ende droge jñden II graet</i>	920
	<i>sy leschet dat ontsteken is / sy stopt</i>	
8	<i>bloet wt wat leden dattet coemt sy</i>	
	<i>heeft die selue nature die buggelle</i>	
	<i>heeft</i>	924

222ra16

Voor mach is met een kruisje een g doorgehaald.

222ra29

Voor breken is met een streep ble doorgehaald.

222ra38

Voor val-len is met een diagonale streep een w doorgehaald.

222rb1

BEta: *De E is een cadelle die met krullen in de bovenmarge doorloopt.*

	CALX VIUA	CORPUS	
12	CAPILLUS VENERIS	CINERIS CLAUELACIS	
	CERUSA	CARDA FULONIS	
	CASTORIUM	COLEFONIA	928
	CAMOMILLA	CERA	
16	CINAMOMUM	CAULES	
	CARUI	CORIANDER	
	CROCUS	CITER	932
	CUBEEN	CENTAUREA	
20	CANCABRUM	CUCURBITA	
	CELIDONIA	COLOFONIE	
	COMIJN OF CUMIN	CALAMIA	936
	CUSTUCA	CAMFORA	
24	CASTANIEN	CATHAPUCIS	
	CONSOLIDA MAIOR	CUSCUTE	
	CONSOLIDA MINOR	CYPRESSUS	940
	CERIFOLIUM	CYPRUS	
28	CRUCIANA	CORALUS	
	CONSOLIDA MEDIA	CERIFOLIUM	
	CONSOLIDA GRANATA	CAPRIFOLIUM	944
	CAUDA EQUININA	CASSI FISTULA	
32		CANAPUS	

DE C

	C Alx viua ongeleschet calck	948
	Het is heet <i>ende</i> droge jnden	
36	IIII graet / het is goet met olien <i>ende</i>	
	wasche <i>gemengt ende</i> geleyt op puys-	
	ten of apostemen Calck geneset	952
	oeck nyewe wonden met drakenbloet	
222va	<i>ende</i> met mastix euen vele <i>Item</i> calck <i>ge-</i>	
	<i>mengt</i> met zeepen dat maect gate	
	jnden lijue	956
4	C Apillus veneris js getempert	
	tussen heite <i>ende</i> coude <i>ende</i> staet	
	op monsteren <i>ende</i> op aude maisieren	
	Het is cleyn crudeken gelijk vaerne	960
8	<i>Dyascorides</i> seit dat goet is gedroncken	
	tegen die gele suycte tegen die mylte	gele suycte
	tegen die coude pisse / <i>ende</i> breect den	
	steen met wijne gedroncken <i>ende</i> ver-	964

12	slaet quade humoren vander magen van colera <i>ende</i> doet menstruum vloeyen <i>ende</i> sachtet die zweren vander borst / <i>ende</i> het is goet geplaestert op clieren op	968
16	apostemen gesoden jn water die puys- ten opt hoeft gedwogen dat suuertse C Erusa wit van spaengijen js cout <i>ende</i> droge jnden II graet <i>ende</i>	972
20	heilt wonden <i>ende</i> maect groet vleys ge- menget met rosen olien eest goet op puysten <i>ende</i> op heete wonden die swel- len <i>ende</i> jn coleren gemengt geneset	976
24	plecken <i>ende</i> puysten <i>ende</i> dropen jn die ogen Cerusa <i>ende</i> morwe peck heilet wonden elcx euen vele geno- men/ <i>ende</i> het is die bloeme vanden	980
28	lede Aldus maectment Neemt lede lemmelen hancse met draden jn enen pot bouen nauwe <i>ende</i> onder wijt <i>ende</i> daer bouen hanctmen scotelen	984
32	daer aen hangende die lemmelen <i>ende</i> al doergaet / <i>ende</i> vier vinger spacien tussen elcke lemmele / <i>ende</i> doet daer jnne azijn dan sal	988
36	ment bouen stoppen met hoeye <i>ende</i> men salt setten jn een doncker ste- de <i>ende</i> latent staen IIII maenden	992
222vb	Daer na salmen den mont ontstoppen <i>ende</i> laten die cracht wt slaen dan doet wt <i>Ende</i> dat daer hanget aen die lemmelen	996
4	salmen af scheren met enen mesche dan doetse jn een vat <i>ende</i> gieter wa- ter op <i>ende</i> dan knedet metten voeten <i>ende</i> latent dan alsoe staen een wijle	1000
8	dan gietet water bouen af <i>ende</i> die suuer supstancie salmen doen jn een vat doergatet <i>ende</i> alsoe settet jn die sonne <i>ende</i> latent dan drogen / <i>ende</i> als dat water	1004
12	is verdroget soe salment weder doen jn enen pot <i>ende</i> knedent alst voerseit js <i>ende</i> latent staen drogen / dit salmen alsoe lange doen tot dattet al hete wort	
16	dan eest cerusa / sy heeft cracht te ver-	

	theren die ouertalliche ende te suue- ren ende te veruwen Men maect daer mede wit die hem daer mede beschijuet		1008
20	C Astorium beuersijn machmen wel X jaer houden / beuersijn heeft cracht te vertheren quade humoren ende ontbijnt zwellinge Men sal weten dat beuersijn		1012
24	ende selue / bouen alle cruyden die zenen stercken ende die wt den zenen comen Tegen die gichte van alle den lichaem	gichte	1016
28	Neemt beuersijn ende selue ende ruyte sietse lange jn goeden wijn dant drinc- ket dat geneset vercoude leden Item		1020
32	tegen die passie des hoefts van cou- der saken / beuersijn ende selue gesoden jn wijjne dat drincket ende wrijft dat hoeft daer mede		1024
36	C Amomilla js heet jnden I graet sy ontbijnt ende sachtet alle zwe- ren gesoden jn water den waesdom ontfaen jn die nase verdrijft den	hoeft zwere	1028
223ra	jn allen menschen		
4	C Ymamonum caneel / die suptijl is die js beter dan die groefste Caneel geten verheit den mage Item genomen na- der spisen verduwet Item genomen jn wijjne ontstopt verhouden menstruum ende	nota	1032
8	sterct die mage ende verdrijft den hoest Hy verdrijft dat water jnden lichaem stade- lijken geten Item die vloeiende ogen hebben die eten altoes caneel / dat droecht	nota	1036
12	die ogen Item gepuluert met wermen wijjne gedroncken ontbijnt cotidiaen jnden lichaem		1040
16	C Arni wilde comijn men vijndet jn apo- teken Item gesoden jn wijjne ende ge- droncken js goet der bestopte blasen dat puluer jn spise dat stercket ver- duwynghe		1044

20	<p>CRocus sofferaen js heet <i>ende droge jnden</i> 1 graet tegen crancke magen <i>ende zwime</i> Neemt een heete tegel <i>ende</i> een scorf legt sofferaen daer op laet drogen maect puluer menget met wijne</p>	1048
24	<p>of vleys sop of asijn / drinct mer nyet te dicke / tegen rode ogen van etter of vlec- ken / neemt dat selue met eyer doder met boem wolle daer jn legt op dat</p>	1052
28	<p>oge dat verdrijft die joecte / sofferaen neemt niet te dicke want hy maect quade veruwe mer hy verblijft dat harte</p>	1056
32	<p>CVbeben sijn heet <i>ende droge sijn vruchten van enen boeme diemen</i> x jaer houden mach / men sal kiezen die jnden smaeck middelbaer scerp sijn met soetheit <i>ende</i> seer wael ruyken Item luden die vele bezwymen / Cubeben ghepuluert <i>ende</i> jn wijne gedroncken dat verdrijft den zwyme Item tegen vercoude mage <i>ende</i> hoeftzwere van verstoptheit</p>	1060
36	<p>Neemt cubeben puluer jn spise maect goede veruwe hy helpt der magen van vercoutheit Cubeben altoes geroken dat sterckent die hersen</p>	1064
223rb	<p>CAntabrum dats van teruwen semelen die gesoden jn witten suptijlen wijne soe dattet nyet te dunne en sy lange stont <i>ende</i> maect enen doeck daer jn nat <i>ende</i> legt werm op die leyndene of op dijne gemechte dat verdrijft den couden pisse <i>ende</i> ontstopt die blase <i>ende</i> doet af gaen den steen / die selue plaester legt op die zeryge mage van vercoutheit of van wijnde Item ten dorren hoeste neemt semelen sietse jn garsten water geeft den siecken wijne drinken</p>	1068
4	<p>CAntabrum dats van teruwen semelen die gesoden jn witten suptijlen wijne soe dattet nyet te dunne en sy lange stont <i>ende</i> maect enen doeck daer jn nat <i>ende</i> legt werm op die leyndene of op dijne gemechte dat verdrijft den couden pisse <i>ende</i> ontstopt die blase <i>ende</i> doet af gaen den steen / die selue plaester legt op die zeryge mage van vercoutheit of van wijnde Item ten dorren hoeste neemt semelen sietse jn garsten water geeft den siecken wijne drinken</p>	1072
8	<p>CAntabrum dats van teruwen semelen die gesoden jn witten suptijlen wijne soe dattet nyet te dunne en sy lange stont <i>ende</i> maect enen doeck daer jn nat <i>ende</i> legt werm op die leyndene of op dijne gemechte dat verdrijft den couden pisse <i>ende</i> ontstopt die blase <i>ende</i> doet af gaen den steen / die selue plaester legt op die zeryge mage van vercoutheit of van wijnde Item ten dorren hoeste neemt semelen sietse jn garsten water geeft den siecken wijne drinken</p>	1076
12	<p>CAntabrum dats van teruwen semelen die gesoden jn witten suptijlen wijne soe dattet nyet te dunne en sy lange stont <i>ende</i> maect enen doeck daer jn nat <i>ende</i> legt werm op die leyndene of op dijne gemechte dat verdrijft den couden pisse <i>ende</i> ontstopt die blase <i>ende</i> doet af gaen den steen / die selue plaester legt op die zeryge mage van vercoutheit of van wijnde Item ten dorren hoeste neemt semelen sietse jn garsten water geeft den siecken wijne drinken</p>	1080
16	<p>CAntabrum dats van teruwen semelen die gesoden jn witten suptijlen wijne soe dattet nyet te dunne en sy lange stont <i>ende</i> maect enen doeck daer jn nat <i>ende</i> legt werm op die leyndene of op dijne gemechte dat verdrijft den couden pisse <i>ende</i> ontstopt die blase <i>ende</i> doet af gaen den steen / die selue plaester legt op die zeryge mage van vercoutheit of van wijnde Item ten dorren hoeste neemt semelen sietse jn garsten water geeft den siecken wijne drinken</p>	1084

223ra22
223ra39
223rb4

Voor sofferaen is met een diagonale streep een f doorgehaald.
verstoptheit: De tweede t is superscript geschreven.
sterckent: De tweede t is superscript geschreven.

20	<p>C Elidonie sceywortel js heet ende droge jnden IIII graet / men machse IIII jaer houden jn crachte / sy heuet crachte geswel of onthouden humoren te verdrijuen of aen haer te trecke Item tegen den huuf of hoeftzwere van couden saken / Neemt die wortel breecse ende sietse jn wijnne legt dat warme op dijn hoeft ende om dijnen hals het sal di vergaen Item menstruum te vloeien die moeder te reynnigen Neemt dat cruyt metter wortelen groene of dorre sietse jn water doet die vrouwe daerouer sitten al bloet Item een cancker jnden mont of anders waer / neemt den puluer vander wortelen met puluer oris vsti sietse jn asiijn te maten dunne als mostaert / smer daer mede dien canker hy sal genesen</p>	1088
24	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1092
28	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1096
32	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1100
36	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1104
223va	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1108
4	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1112
8	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1116
12	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1120
16	<p>C Omijn js heet ende droge jnden CIIII graet / hy mach x jaer dueren / hy heeft cracht te verduwen groue humoren of wijnden Comijn jn spise of jn dranck stercket die mage Comijn jn wijnne gesoden met vencoel saet sachtet die zerige mage bouen van vetheden den wijuen nuchteren gedroncken jnder siecheit Item ten couden hoeste / neemt comijn ende droge vigen sietse jn wijne dat drinct Item puluer jn die nase dat stopt bloet Item ter couder pissen of blase of sijden of leynden of lancken / siet comijn jn wijnne legtse daer op Item ten bloedigen ogen Neemt comijns puluer met eyer doren gemengt ende gebakcen op een tegel legt dicke op dine ogen Comijn gheweict met wijne edick ende dan gedroget tegen tvuer dat verdrijuet den corts</p>	1120

	C Vstucus doder js heet jnden I graet	1124
	C ende droge jnden II graet ende was-	
20	set gerne jnden vlasche / men sal hen wyn-	
	nen metten bloemen II jaer eest goet	
	I tem dat cruyt gesoden jn water of jn	1128
	wijnne vele cruyts te male ende dat gedronc-	
24	ken verdrijft die coude pisse ende ontstopt	
	die coude blase ende doet wel vrijn maken	
	I tem dat cruyt gesoden jn wijnne ende gedronc-	1132
	ken purgeert die fleumen ende melancolien	nota
28	ende grof bloet I tem gesoden jn wijnne ende olie	
	ende een plaester daer af op die leynden	
	ende breect den steen	1136
	C Astaengen sijn heet jnden I graet	
32	C ende droge jnden II graet / die der	
	vele etet ende dicke hem wort dat hoeft	
	zeer ende ongans daer af / men salste stoten	1140
	ende doet daer toe garsten meel ende edick	
36	of wijn ende maket daer af I plaester	
	dat doet die mammen sincken sonder	
	twyuel	1144
	C onsolida maior is groet consilie	
40	C som seggen dat sy is heet ende	
	droge jnden II graet tegen vercou-	
	de leuere sy ontdoet den lichaem sy	1148
223vb	js goet tegen quetsinge gedroncken sy stopt	
	bloet jn wonden ende is goet geplaestert	nota
	op dat gescoerde	
4	C onsolida mynor cleyinne consilie /	1152
	C sulcke heitmen brunelle sy is heet	
	ende droge jnden II graet gedronc-	
8	ken heilt wonden bynnen ende buyten ende	1156
	gescoertheit / ende is goet tegen vercoude	
	leuere ende sy is goet jn wonden dranck	
	ende geplaestert op gescoerthede sy stop-	
	pet bloet	
12	C erifolium keruel js heet jnden III	1160
	C graet droge jnden II graet / dat	
	sap vele met lauwen water gedroncken	
	doet wel vrijn maken ende suuert die moe-	

16	der / <i>ende</i> saecht die zericheit der leueren <i>ende</i> geplaestert saecht <i>crympinge</i> vanden lichaem die coemt van geresene <i>wijnde</i> <i>ende</i> ontstopt leuer / <i>ende</i> mylte <i>ende</i> vertert	1164
20	den wijnt jnt lichaem / keruel gedronc- ken met witten <i>wijnne</i> doot die worme met edick eest beter <i>ende</i> beneemt spu- wen / sy suuert die moeder <i>ende</i> doet stonde hebben	1168
24		1172
	C Ruciana js een cruyt <i>ende</i> wasset op hoge steden die bladeren <i>ende</i> die wortelen wassen cruyswijs / H et is goet gedragen tegen den duuel / het is goet geten die nature te stercken of beruoet daer op gestaen / het heeft die selue cracht die telsicam heeft	1176
28		1180
32	C onsolida media sefeolis of bruyn- nelle is heet <i>ende</i> droge <i>ende</i> heilt van bynnen quetsinge <i>ende</i> js jn wonden dranck <i>ende</i> of scorftheden	1184
36	C onsolida granata <i>consilie</i> de greynne <i>ende</i> is getempert als die ander sijn mer sy heilt bet dan die ander sy ge- neset meer quetsingen van vallen van slaen <i>ende</i> van pijnen gedroncken	1188
224ra		1192
	C Auda equeum catten startten is heet <i>ende</i> droge <i>ende</i> vorsche jnden I graet sy suuert apostemen <i>ende</i> die gaten van cankers <i>ende</i> van mormael gestoten <i>ende</i> ge- plaestert <i>ende</i> verdrijuet sproeten jnt aenschijn / dat op hoge berge wast dat is dat beste	canker
4		1196
8	C Aprus een bock js heet <i>ende</i> droge G alienus seit dat vleys daer af geten maect quaet bloet / smout daer af is goet jn wonden	1196
12		1200
	C Ineris clauelatis wee aschen js heet <i>ende</i> droge jnden IIII graet d yascorides seit <i>ende</i> G alienus loge daer af ge- maect <i>ende</i> daer mede gedwogen cankeren fistulen mormale noli me tan- gere werten alle dropen suuert sy <i>ende</i> gene-	canker
16		1204

20	set <i>ende</i> breencse opten wech te genesen dat sap vanden cruyde jn die oren doot den worme daer jnne <i>ende</i> oeck anders daer buyten <i>ende</i> geneset scorftheit	1208
24	C Arda fulonis of virga pastoris wilde kaerden sijn heet <i>ende</i> droge jnden II graet / die bladeren daer af sijn sere stoppende / swellinge maken	1212
28	de sijn sy goet jn wonden salue sijn sy goet ter couder leuere / dat hoeft daer mede gedwogen verdrijft <i>den</i> couden hoeftzwere / die wortel gepul-	1216
32	uert <i>ende</i> gedroncken verdrijft dat graeel <i>ende</i> breect den steen jn die nyeren / dat cruyt gedroncken js goet voer die rasende suycte / dat sap van den cruyde	1220
36	C Elofonya hersse js goet gedronc- ken tegen die bloet suycte	1224
40 224rb	C Era was js getempert tussen he- te <i>ende</i> cout <i>ende</i> heuet crachte te moruwen <i>ende</i> wel te maken daer om doetment jn medecijne dattet die haert- heit der cruyden vermoruwet <i>ende</i> tempert <i>ende</i> die puluer te gader houdt / men sal	1228
4	beysyen was puer <i>ende</i> wit is v jaer machment goet houden	1232
8	C Aules colen sijn heet <i>ende</i> droge jn II grade sy maken droeue bloet <i>ende</i> melancolie <i>ende</i> sijn goet jn wonden dranck <i>ende</i> spise / sy doen wel vrijnen colen heele gewassen in water dat gedroncken dat laxeert <i>den</i> buyck	1236
12	C Oriander of calemie js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / dat saet gaet jn medecijnen dat cruyt stincket sere Men houdt dat saet II jaer goet met	1240
16	wijnne gesoden <i>ende</i> opten crop vander magen geleit maect walginge / dat saet geten	1244

nota

	verdrijft den hoeftzwere	
20	C Icer js een maniere van erwijten Sy moruwen den lichaem ende doen men- struum vloeyen	1248
24	C entaurea aurine js heet ende droge jnden III graet ende js een cruyt dat alte bitter is waer om dattet heyt der erden galle ende men vijnter vierderhande	1252
28	meerre ende mynder / die meeste heeft die meeste crachte <i>Constantinus</i> seit dat die wortel bitter is jnden II graet / cen- tauria vertert quade humoren / sy ver- duwet van hare bitterheit sy trect aen	1256
32	haere der magen onreynnicheit sy mach dueren een jaer gewonnen metter wor- tele jnden herfste / tegen die verheite leuer ende mylte ende van couder saken ende verstopte zenen / men neem aurine ende	1260
36	sietse jn wijnne met allen metter wor- telen ende den wijn drinct met allen met- ter wortelen tsmorgens ende des auonts hy sal sonderlinge bate ende dat lichaem	1264
40	reynnen <i>Item</i> die selue dranck is goet tegen die coude pisse ende verdrijuetse ende verbredetse weder te commene ende	1268
224va	sterket die blase ende ontstoptse <i>Item</i> neemt centauria ende stoetse ende drinct wt haer sap dat sap gedaen jn oren ende dat sap gedroncken dodet den pierworme jnden lichaem <i>Item</i> ten ogen	1272
4	dat sien te claren / neemt dat sap van der wortel menget met rosen water dat claert die ogen alte zeer <i>Item</i> om zweren te heilen legt die wortel daer	1276
8	op dat heilt harde sere	
12	C Vcurbita dat sijn quoerden ende CI ander manier vijntmen oeck ende die heiten cytrullen ende sijn mynre	1280
16	dan quoerden dese wassen gerne jn heten landen jnden lenten gadert	1284

	mense <i>ende</i> plucse <i>ende</i> brecse te saeyen	
	soe wast dat cruyt meer <i>ende</i> te spreyt	
20	E nde ruket vorder dan <i>ennich</i> cruyt doet	
	jn <i>ertrijke</i> / <i>ende</i> sijne vruchten oerboert	1288
	men jn <i>spise</i> <i>ende</i> jn <i>medecijnen</i> name-	
	lijken die korlen <i>vanden</i> <i>quoerden</i> <i>ende</i>	
24	dat saet <i>vanden</i> <i>quoerden</i> verduwet	
	hem sijne <i>suptijlheit</i> / men leitse jn die	1292
	<i>medecijne</i> tegen die siecheit der le-	
	ueren der blasen <i>ende</i> tegen die zwere	
28	der borst / jn <i>garsten</i> water gesoden	
	<i>ende</i> <i>gedroncken</i> Mer en mach sy des	1296
	sops nyet soe salmen hoer een syroep	
	daer af maken Echter tegen verheit-	
32	te leuere salmen die <i>quoerden</i> scauen	
	<i>ende</i> stoten dan salmen dat water wt	1300
	persen daer toe salmen doen asijn	
	<i>ende</i> netten daer jnne enen lijnen doeck	
36	<i>ende</i> leggent buyten op die leuere	
	C olofonie griex peck js heet	1304
224vb	<i>E</i> nde droge jnden <i>jersten</i> graet <i>ende</i> heeter jn	
	den II graet / het is <i>gomme</i> van <i>eenrehan-</i>	
	de bome die wast jn <i>grieken</i> <i>ende</i> jn <i>anderen</i>	
4	landen Men sal kiezen dat bynnen claer	1308
	js <i>ende</i> suuer Sy heeft crachte te verwer-	
	men <i>ende</i> te heilen Tegen die bloetsuyct	
	salmense leggen op die colen <i>ende</i> die siec-	<i>nota</i>
8	ke sal den roeke ontfaen beneden Echter	1312
	om haer wt te doen vallen Neemt <i>dragme</i> I	
	colofomie <i>ende</i> mastick <i>dragme</i> 1/2 daer na	haer
	<i>ar-</i> wt doen	
	<i>moniacum</i> <i>ende</i> knedet met handen / het is	wallen
12	jerstwerf zwart soement langer kne-	1316
	det soet witter wort / als ghy wilt dat	
	haer wt doen vallen soe neemt I luttel daer	
	af <i>ende</i> wermet opt vuer / <i>ende</i> alst vercout	
16	soe striket op die stede daer ghi wilt	<i>nota</i>
	dat haer wt doen vallen die stede wort	1320
	daer af sachte / mer men moet wel	

224vb10-12

De marginale glosse haer wt doen wallen is niet door de kopiist van de teksten genoteerd, hand a, maar door hand c, dezelfde hand die ook het gedicht tot Maria op f.215v en de recepten op f.317r-318v heeft geschreven.

20	wachten die wijnbrauwen of ogebrauwen of oge lede dat syse jet souden doen vallen Sy stopt bloet jn wonden ende die roecke ontfangen jn die vulua doet vloeyen / sy is goet tot allen	1324
24	plaesteren van wonden sy conforsteert sere	1328
28	C Alamia dat is calamijn steen Ende het is III manieren / men vijnt I maniere jn jndia dat is een suptijl steen / Men vijnt jn I zee van jndia die heit pamaris hy js wit Men vijnt I ander jn I zee die heit jndias ende heit antres maris die js groene ende heeft gaten / Daer is noch I ander vijntmen jn affrica die js roet men maecter mede roet coper gele datmen heit lattoene Men orbaert den groene ende den witten jn ersaterijen / die witte js die beste hy stopt bloet met sijnre heiten / sy sijn heet	1332
32	ende droge jnden IIII graet / die tanden daer mede gewreuen stopt bloet ende suuertse ende dodet die cancker jnden	1336
36	tanden of jnden monde / met zeeme gemenget ende suuert alle siecten jnden mont ende geneset den mont ende suuert fistulenen canckeren ende wonden van vuylen vleysche	1340
225ra	het is goet op drope van puysten of scorftheit ende op alle dropen die lopen	1344
4	C Anfera js cout jnden III graet dat orcont dyascorides ende seit dat tet is sap van eenrehande cruyde dat men gadert vanden wtganck vanden lenden / men stampet ende wrynget dat sap wt / dat laetmen staen drogen dat wort canfer ende heeft cracht te stoppen ende te cuelen / Men sal kieser dat wit is ende claer dat doncker is ende gele en is niet soe goet ten sy datmense behendelike behout of hy verliest sijn crachte / jn olien of jn lijndsade	1348
8		1352
12		1356
16		1360
20		1364

cancker

nota

24	<p>machment behouden 40 jaer dien die leuer verheitet is salmen canfer plaesteren met nascaden water op die leuer Echter tegen bloeden</p>	1368
28	<p>ter nasen salmen canfer pulueren ende tymperen met netelen sap / men mach pillen doen jn die nase mer men moetse netten int sap van kerspellen</p>	1372
32	<p>Tegen die vlekken opt oge gepuluert ende getempert jn vencoel sap ende rose water dit doet jn die ogen ende houwet daer jn</p>	1376
36	<p>CAtapucia of spoerie of scijt cruyt is heet ende droge jnden II graet / dat saet is alsoe groet als</p>	
225rb	<p>peper ende heeft bynnen merch ende buten scorssen / Dat merch is vorsche ende wit een jaer machmen tsaet goet houden ende meer alsment jn medecijnen doet soe</p>	1380
4	<p>salmen die scorssen af doen ende scellent scoen / het heeft cracht te purgeren melancolie ende mede colera / het pur- geert beyde op waert ende nederwaert</p>	1384
8	<p>Men maecter af olium cacapuciarum die seer doet sceiden Men maecse aldus men stampet vele spoerijen ende men salse doen tussen twee coelbladeren ende bra- dense harde wel jn goeden colen onder</p>	1388
12	<p>die assen Ende alssy wel gebraden js soe salmen die olye wt parssen ende die olie salmen bestaden / ende alsmen wil salmense doen jn siecker luyden spijs</p>	1392
16	<p>Ende alsmen wil den mensche doen walgen van quader fleumen die js jnder crop vander magen / beide siecken ende gesonden salmen sporie wel stoten ende geuense hem</p>	1396
20	<p>te drincken met wijñne / spoerie js goet tegen den rede alle dage ende quaertaen</p>	1400

225ra23

Voor 40 is met een horizontale streep xv doorgehaald.

225rb7

Voor colera schreef de kopiist co. Omdat dit echter ging vlekken, begon hij opnieuw aan het woord.

24	opdat sporie cracht heeft te sceiden wter magen ende wt den darmen daer om moetmen aldus hoer felheit bedwingen / men sal die scorsse af	1404
28	doen ende men sal nemen III coerne masticx ende legse jnt sop violaet enen nacht / hier mede salmen scerpen ander medecijnen die purgeren doen	1408
32	M en mach I dragme spoeriens saet sie- den dat sal die siecke eten ende spu- wen / dat sap moruwet seer den lic- haem / alsment saet geuen wil soe	1412
36	moetmen wachten datment nyet en geue / die humoren sijn ierst gerijpt	1416
225va	datment lichteliken scijten of spuwen mach / men en salt nyemont geuen die die mage cranck is want sy mocht ver- keren van pijnen / ende met v coernen	1420
4	maectmen wel ander medecijnen scerp ende sterck die gescelt sijn ende gestoten ende gemengt men machse oec geuen by	1424
8	haer seluen wiltmen / men salder stellen III coerne ende stoettense ende drinckense met werme biere of met lauwen bor- ne als men op staet sy purgeert princi- pael fleumen ende lymmyge humoren jn	1428
12	die mage ende jn die dermen / ende js goet tegen die pijnne jn die sijde ende lanck euel ende artike ende dagelicse corts	1432
16	die van fleumen coemt / ende van fleumen gelijck glase datmen heit fleuma sal sijn	1436
20	C Vstute schierlinck of cocte het is gemeyn cruyt / heet ende droge jnden II graet ende heuet cracht te trec- ken ende te sceiden ende te verteren die humoren / Men en wercket nyet daer	1440
24	mede / want sy is te seer geuenijnt W ijlen dedemense jn medecijnen doen die menschen stercker waren het heeft grote cracht jn die worte- len jn die bladeren mynre / haer saet	1444
28	js cout ende droge tegen artijke ende	1444

	voet euel Die wortel gestoten <i>ende</i>	
	dat sap gedaen jn roggen meel <i>ende</i>	
32	gebacken <i>ende</i> dan gebroken <i>ende</i> geleit	1448
	op die sere stede dit salmen dicke	
	doen / sy verdrijft <i>lymmyge</i> humoren	
	<i>ende</i> doet wel vrijnen <i>ende</i> doet ster-	
36	uen alle manieren <i>van</i> wormen jnden	1452
	lichaem / Sy geneset <i>ende</i> doet sceiden	
	die pijnne jn die sijde / <i>ende</i> oeck dat	
225vb	lanck euel <i>ende</i> geneset <i>lymmingen</i> humo-	
	ren Cocte genomen 2 ½ on-	1456
	cie <i>ende</i> ½ waters gestampt <i>ende</i> gesoden	
4	te gader op sachten vuere op tordendeel	
	<i>ende</i> gedroncken XL dage lanck js goet	
	tegen tgroet euel / Dit selue drijuet	1460
	een wijf die kijnt draget dat wijf	
8	sal karren dats een teyken <i>van</i> kijnt	
	te dragen altehant een <i>ander</i> is sy son-	
	der kijnt soe salsy den dranck weder	1464
	keren ouer een lange stont daer na	
12	want sy en mach nyet onthouden die	
	medecijne	
	C ipressus js een boem als men-	1468
	nyge orconden hy is getempert	
16	jnden I graet / droge jn <i>anderen</i>	
	graet / die bladeren <i>gaen</i> jn medecijnen	
	die appel stoppen bloet die bladeren	1472
	verduwen Tegen tmenesoen dat coemt	menesoen
20	<i>van</i> crancker naturen / Dan salmen den ap-	
	pel pulueren <i>ende</i> stroeyense op die spise	
	sypres gesoden jn wijnne <i>ende</i> gedronc-	1476
	ken verwandelt vercoude magen <i>ende</i>	
24	geneset seer nyewe wonden of die	
	darmen die gescoert sijn of gescoert	
	jnden culbalch die heilen / daer op ge-	1480
	plaestert of gepulueert / <i>ende</i> gedronc-	
28	ken met wijnne <i>ende</i> met myrre wacht	
	die blase <i>van</i> couden humoren <i>ende</i> stercket	

225va30 Voor Die is met twee diagonale streepjes j doorgehaald.

225vb1 lanck: De l is verlengd tot in de bovenmarge.

225vb2 Voor genomen is met een horizontale streep doorgehaald: gestampt.

225vb16 Voor anderen is met twee diagonale streepjes doorgehaald: II.

	ende geneset coude pisse die van cou-	1484
32	den coemt <i>Galienus</i> seit dat hy sal enen genesen met asijne ende garsten meele <i>Erispula</i> die apellen van cypres stopt	
	bloet ende genesen dermen ende weder	1488
36	keren die humoren die daer wt vloey- en <i>Rygornus</i> seyt dat cypres dro-	
	get wonden ende vechtet tegen die der-	
226ra	men die daer wt sincken jnden cul- balch ende suuert die cullen van vorsche-	1492
	den Ende vijntmen geen cypres soe mach-	
4	men nemen <i>sartocolla</i> also vele cruyde <i>malorum granatorum</i> die doen dat selue dat cypresse doet	1496
8	C yprus wilt galenga js heet ende droge jnden II graet ende js ru- kende ende snydende ende verduwende	1500
	ende drogende vloeyende humoren ende meest jn water hy breect den stene	
12	hy doet vrijnen / hy sterct die mage hy heilt puysten jnden mont / hy heilt	1504
	wonden geplaestert ende doetse drogen ter vaert <i>Item</i> jn die vulua tegen	
16	vercoutheit dicke gedroncken verdri- uet vorscheiden jn die vulua ende ver-	1508
	drijuet verrot bloet jn die vulua Ende dit sijn eenrehande besijen die hebben	
20	II canten sy wassen ouer die zee dat moruwe is ende bynnen gele als mense bre-	1512
	ket is beste / II jaer sijn sy goet	
24	C oralus corael jn II manieren js wit ende roet ende is droge jnden II graet het is goet tegen die pijnne jn	1516
	die ogen tegen donckerheden der ogen tegen plecken jn die ogen js gepulueri-	
28	seert ende jn coleren gedaen / die pul- uer op tanden gewreuen drogetse ende	<i>nota</i> 1520
	heilt vuyle vleysche Corael stoppet bloet wt wat leden dattet coemt <i>Galienus</i>	
32	proefdet ende hinget enen aenden hals die pijnne hadde jnden mont vander magen ende hy genas Corael js goet	1524
	ter magen sericheit	

36	<p>CAprifolium wedewijnde met roden besijen <i>men</i> seit dat sy js heet ende droge jnden II graet / sy suuert ende trect ende opent sy droget can- keren / fistulen sy geneset alle vuyle</p>	1528
226rb	<p>apostemen / sy trect haut ende been vten wonden / sy doet wel vrijnen ende menstru- um vloeyen</p>	1532
4	<p>CRassula orpijn js II manieren groet ende cleyn / die grote heit- men smeewort / ende die cleyne heit- men bladlose / het staet op auden hu- sen gelijck verguus crappen / als sy</p>	1536
8	<p>begynnen te cronen op wijngaerden ende sijn bloemen vallen / sulcke seggen dat sy <i>sijn</i> cout beide jnden IIII graet / sy</p>	1540
12	<p>wederslaen heitte / sy stoppet die gaten vander huylt / sy is goet te- gen alle heiten / geleit / sy is goet jn allen couden saluen</p>	1544
16	<p>Cassifistola js tussen heet ende cout getempert ende een luttel vorsche Het purgeert heitte colere vander magen vanden dermen ende meerdet humoren</p>	1548
20	<p>ende doet schijppen Men geuet jn siec- heden die van heeter coleren sijn ende het bluschet scerpheit van bloede Het is goet tegen verheite leuer tegen au- deren dach corts men geuet jn heeten</p>	1552
24	<p>euelen om dat lichaem te moruwen die verdroecht js <i>men</i> sals geuen I^{1/2} et met wermen borne of met an- dere medecijne / by hem seluen en sal</p>	1556
28	<p>mens nyet geuen Ghegorgelt jn die kele geneset apostemen jn die kele diemen heitet squinancia gemen- get met sape van naschede</p>	1560
32	<p></p>	

canckeren
fistelen

226ra39
226rb11
226rb12

Voor fistulen is met een diagonale streep si doorgehaald.

Voor beide is met een diagonaal streepje een j doorgehaald.

Voor stoppet schreef de kopiist eerst sto, maar als gevolg van een grote vlek begon hij daarna op-
nieuw met het woord.

	C Anapus canep hy js heet ende droge	1564
36	jn fistel dranck is hy goet / dat selue doet dat saet dat cruyt doet / het doet oeck vrijne maken ende haer wasschen daer mede gewasschen	1568
226va	DAUCUS DIPTANIUS	
	De D	
4	D Aucus dijstel heeft cleyinne machte jnder wortel Men salt wynnen dat cruyt metten bloemen sonder wortel / ende men salt drogen buten der sonnen / Het mach I jaer dueren ende heeft cracht / zwellen te verslaen humoren te verteren <i>Item</i> couden vochten hoeste ende aenborsticheit / Siedet den dijstel met drogen vijgen jn wijjne ende laten sieden dan geeft den siecken te drincken <i>Item</i> ten couden reumen doe den puluer vanden couden dijstel ende drogen of groenen ende legget opt hoeft jn een sackelkijn <i>Item</i> zericheit der magen van wijnde of van couden / ter couder pissen / ter blasen / ten lanckeuel / Nemet dijstel ende steenbreke ende sietetse jn wijjne ende drinct <i>Item</i> ter bestoptter leuere ende mylte ende water <i>Neemt</i> des cruyts een goet deel ende legget	1572
8	IX dage jn wijjne ende olie dan siedet jn olie ende maect een syroep Doet daer toe venkel saet of sap geeft den siecken	1576
12		1580
16		1584
20		1588
24		1592
28	D Iptanius radix of peperaep of wit wort / is heet ende droge jnden III graet sy wasset alre meest jn heten steden of steennygen	1596

226va1 **DAUCUS:** *De D loopt tot ver in de bovenmarge door. Op de stok, die diagonaal en in een lichte S-vorm naar boven loopt, is het gezicht van een monstertje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.*

226va1 **DIPTANIUS:** *De D loopt tot in de bovenmarge door. Op de stok, die diagonaal en in een lichte S-vorm naar boven loopt, is een gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.*

226va11 *Voor met bevindt zich een vlek. Mogelijk is hier doorgebaald: de.*

32	steden / Men besyget die wortel jn allen medecijnen / men machse II jaer houden <i>ende</i> dat is die beste wortel die nyet gatich en js <i>ende</i> nyet en stu-		1600
36	uet Alsmense breket / <i>ende</i> sy heeft cracht humoren te verteren <i>ende</i> tontbijnden <i>ende</i>		1604
226vb	venijn aen hem te trecken Tegen gebeten wonden van venijn Neemt dat cruyt <i>ende</i> legt daer op dat venijn sal daer jnne	gebeten van venijn	1608
4	trecken Item dat sap vanden cruyde met wijnne gedroncken of die puluer vander wortelen jn wijnne gesoden verdrijft die	coude pisse	1612
8	blase Item den aenborstigen luden / neemt droge vigen <i>ende</i> sietse jn wijnne <i>ende</i> clense <i>ende</i> doet daer toe II onsen of III pul-	aenborstige	1616
12	uer vander wortel <i>ende</i> geeft dat den siec- ken drincken Item om dat dootkijnt of dat menstruum of die secundine <i>ende</i> quade humoren vter moeder te doen	doot kijnt	1620
16	vloeyen Neemt den puluer vander wortelen metten sape vanden cruyde of dat sap vanden byuoet / <i>ende</i> dat doet jn die moeder <i>ende</i> maect een pille vanden pul-		1624
20	uer <i>ende</i> sap vanden byuoet <i>ende</i> steecse jn die poerte vander moeder Tegen die quade euel / neemt den puluer met-	quade euel	1628
24	ten beuersijn <i>ende</i> dat sap van wijnruyten <i>ende</i> geeft den siecken drincken of geuet hem jn die nase Item metter seluer confex-	gicht rede	1632
28	ijen suuert die gichtege lede Item den rede / drinct die wortel gesoden jn asijne Item die wortel verdrijft die gele suycte <i>ende</i> suptijl vuyle humoren	gele suyct	1636
	ENDIUIA	ELLEBORUM NIGRUM	
	EPATICA	EFRITEN	
32	EBULUS	ENULA CAMPANA	
	ERIGIUS	ERUCA	
	ERUCA	ES VSTUM	
	ELLEBORUM ALBUM	EUFORBIUM	1640
36		ESULA	

		DE E		
227ra	EBULUS	EUPATORIUM	EBORUS	
	E	Ndiuia endiuie is cruyt ende dro-		1644
4		ge jnden i graet haer saet ende haer bladeren besichtmen ter medecijnen		
		Die bladeren groene jn wermoes of spijse droge en dogense nyet <i>Item</i>		1648
8		ter leuer / ter mylten van heeter saken ter gelre suychte / ten simplen often dobbelen terciæen / ende ter leuere die		
		verheit js salmen die bladeren roeien	ter verhitter	1652
12		of jn wermoes / men salt sap wt den bladeren drucken ende drincken met lauwen water <i>Item</i> tot deser voerseide	leuere	
		siechte ende ter verheiter leuere ende son-		1656
16		derlinge ter gele suycte / salmen ma-		
		ken een syroep vanden bladeren sape		
20		want die bladeren droeue sap hebben Soe salment aldus claer maken ende		1660
		alsoe alle sape / Men sal dat sap i		
24		wijle sieden ende latent claren dan sal die heffene jnden gront vallen		1664
		ende dat claer sal bouen blijuen dan cleynset soetelic doer enen doeck son-		
28		der perse dattet nyet droue en werde / ende tot die sape doet suyker		1668
		ende siedet / dat is een goet syroep		
32		Tegen die gele suycte sonderlinge	gele suycte	
		ten rede terciæen ter heter leueren / ende	terciæen	
36		wiltu maken desen syroep laxatijf	verhitte	
		soe doet daer toe als by na gesoden	leueren	1672
		js ten lesten rebarberen puluer ende cleyn-		
		set wiltu / mer ongecleynset heeft		
		sy meer machten <i>Item</i> tegen den cou-		
		den rede van heter saken salmen	coude corts	1676
		desen syroep den III of den IIII		
		of den V dage geuen na der		

226vb37

DE E: De E is met krullen naar boven toe verlengd.

227ra1

EBULUS: De E is met een groot aantal gekrulde lijnen tot zeer ver in de bovenmarge verlengd.

227ra1

EUPATORIUM: De E is met gekrulde lijnen tot ver in de bovenmarge verlengd.

227ra1

EBORUS: De E is met gekrulde lijnen tot ver in de bovenmarge verlengd.

227rb	verduwinge <i>Item</i> desen syroep salmen geuen met zwellen om te purgeren etteren <i>Ende</i> daer salmen toe doen trifera saxtaceda met lauwen water <i>Item</i> ter he- ter leuere <i>ende</i> ten heten zwellen / neemt die bladeren gewreuen <i>ende</i> legt op dien regioene vander leuere of op die zwel- len / of neemt dat sap met enen natten doeck legt daer op / <i>ende</i> heeftu die bladeren nyet soe neemt dat saet wel gesoden jn water / want men mach dat saet nemen voer die bladeren	1680
4	E Patica leuer cruyt js cout <i>ende</i> droge jnden I graet / dat cruyt waschet jn waterygen steden <i>ende</i> ten vorsten jn steennygen steden / <i>ende</i> heeft cleyne bladeren hangende aen den steen <i>ende</i> aen der erden / <i>ende</i> die meer blader heeft die is die beste <i>ende</i> daer om heitet leuer cruyt jn latijn- ne want ten vorsten bouen al der leuer hul- pich is / het vercoelt leuer die verheit js <i>Item</i> dat cruyt jn water gesoden <i>ende</i> dat gedroncken verdrijuet die heite vander leueren <i>ende</i> ontstopt die bestop- te mylte <i>ende</i> leuer <i>ende</i> doet verslaen die gele suycte Neemt een syroep gemaect vanden water daer dit cruyt jnne gesoden js <i>ende</i> daer toe gedaen ten lesten als by na genoch js puluer van rebarberen / verdrijft sonderlinge die gele suycte Ghi sult weten dat men dat cruyt doen sal jn allen syro- pen diemen maket ter heter leueren dat is goet ter leueren	1684
8		<i>nota</i>
12		1688
16		1692
20		1696
24		1700
28		<i>nota</i>
32		1704
36		<i>gele suyct</i>
		1708
		1712
	E Bulus adick is heet jnden II graet hy heeft die selue crach-	

227ra37

desen: *De kopiist is dit woord eerst vergeten. Hij heeft het onder Item en syroep gezet, en met het verwijsteken Λ de plaats in de tekstregel aangegeven.*

227rb17

Voor die is met twee diagonale strepen doorgehaald: te.

	te die die vlieder heeft sonder		1716
227va	dat hy seer doet scheiden / die wortel js medecynael / dat sap vander wortel purgeert alle treckende fleumen <i>ende lym-</i>		
4	<i>myge humoren / het doet sceiden opwaert ende nederwaert met groter pijnen Men salder sieden een eys dop vol met ee-</i>	nota bene	1720
8	<i>nen toge wijns ende doet daer jn mas- tick om sijn felheit te benemen</i>		1724
	E Rigius endelose / die wortel is goet gedragen tegen den duuel	nota	
12	E Ruca heederick js heet <i>ende dro-</i> <i>ge jnden III graet hy heuet</i>		1728
	<i>cracht te conforteren / hy doet wel met vrouwen wesen / hy doet wel vrijn ma-</i>	gicht	
16	<i>ken hy is goet tegen die gichte geso-</i> <i>den met vleysche / dat saet gema-</i> <i>len met asijne js goet tot desen siecheiden</i>		1732
20	E Lleborum album / sijn witte worte- len / <i>ende wassen oestwaert het heyt also scamponie ende js medecinael</i>		1736
	<i>die seer stortelike purgeert opwaert</i>		
24	<i>Ende is een cruyt dat wast op hoge bergen daert vorsch is / ende heeft blade-</i>		1740
	<i>ren als bredewege / mer sy sijn lan-</i> <i>ger ende scerper ende die steel alsoe lanck</i>		
28	<i>als een cupitus of een luttel langer</i> Die wortel sijn wit met vele <i>cleyne</i> <i>wortelen / Die wortel vanden witten el-</i>		1744
	<i>leborus js medecinael / ende is heet ende</i>		
32	<i>droge jnden III graet / sy doet pur-</i> <i>geren opwaert ende seer laxeren ende</i>		1748
	<i>purgeren nederwaert Ende leidet die humoren wt met pijnen als die mate-</i>		
36	<i>rie nyet jerst gerijpet en js voer die purgacie want het doet die humoren sceiden ende wijnden Men geuet jn con-</i>		1752
	<i>flexien ende jn dranck ende met sope</i>		

227vb	daer teruwe jn gesoden js of met rosijen om dat nyet lange jn die mage en soude dueren Ende dat die humoren	1756
4	doet moruwen ende te gader wt leiden soude / ende tdeert myn gesoden dan jn supstancijen genomen / ende tdeert oec myn lanck gemengt jn dranck dan cort of in confexien / ende men salt wachten niet eer te	1760
8	geuen voer die materie rijpe en sy / of het soude vrese jnne brengen / Het js een gemeyn regule / soe wie die elleborum	1764
12	nemen wil dat hy nyet en sal rusten liggende of sittende of staende / mer gaende ende arbeidende wesen / of men soude vallen jn onmacht ende ander vrese jn brengen / men sal nyet daer op slapen want	1768
16	het soude die humoren sceiden of wijnden ende bedrucken ende versmachten die leden Ende dan souder na volgen die doot	1772
20	Het purgeert fleumen princepael / ende daer na colera / ende men geuet jn auden passien die comen van viscosen humoren of fleumen / Als ampoplexia ende	1776
24	groet euel ende artike jn handen jn ribben jn lanck euel jn allen artijke bouen of beneden / of des gelijcx van onghe-	1780
28	maken die out sijn E lleborum nygrum zwarte scamponie sy heeft alsulcke crachte als die	1784
32	ander / sonder dat nyet eens en doet laxeren / Dat zwarte dat laxeert nederwaert ende nyet opwaert / het wast jn hogeren steden / het heeft die wortel beneden zwarter / het heeft die bladeren als bonen diemen lupinen heit / ende die	1788
36	wortel is medecinael / ende men neemtse jn confexien / of drinckse of met sysey-	1792
228ra	nen of met sope daer teruwe jn gesoden is / het is principael om te purgeren	

artike ende
ander siec
heden

4	humoren van melancolien / ende met die vlasche humoren colera mede menget Men geuet voerden IIII dach corts / ende tegen die pijnne vander mylten ende tegen verwoetheit ende tegen artijke die van melancolien coemt / men salt nyet geuen / die humoren en sijn jerst rijpe want het soude vele vresen jn brengen / men sal al wandelen ende roeren die leden alsment genomen heeft Men sal dat lichaem sere pijnnen met rueren om dat die medecine die hoer sceiden soude of het mochte vrese jnne brengen Men salt geuen te male een <i>scrupel</i> jn confexien of jn drancke die gesoden js als int ander staet / alsoe salment geuen II <i>scrupel</i> of III <i>srupel</i> / aldus salmen scamponie bereiden eermense menget met anderen medecinen / Men salse jerst wrijuen met olie violaet tussen den handen men sal daer toe doen I luttel puluers van mastick ende gemengt metter medecijne want die mastick maect dat die medecine nyet en blijft cleuende aen die mage ende bescermet ander bloetsuyct / als die scamponie aldus gemenget js met medecine soe salsy staen X dage of XV / eermense jemonde geeft / want hier by werden vele meesters manslactich / want sy geuen medecine daer te hants scamponie mede gemenget js So die scamponie langer staet gemenget met anderen specien soe sy bet wercket ende sachtet	1796
	quartana milte	
8		1800
	verwoetheit artike	
12		1804
16		1808
20		1812
24		1816
28		1820
32		1824
36		1828
228rb	E Friten cleynne salie js beter dan die grote gesoden jn wijzne maect lust van naturen ende verslaet wallinge ende gichticheit	1832
4		

	E Nula <i>campana</i> Alant js nutte jn den I graet <i>ende</i> heet jnden II		
8	graet / die <i>bladeren</i> gestoten <i>ende</i> geso- den met <i>wijnne</i> <i>ende</i> bijndet op die		1836
	leynden dat is harde goet / die wortel gepuluert <i>ende</i> met honich <i>gemenget</i>		
12	is goet tegen den gescoerden <i>Item</i> sap van alant <i>ende</i> van ruyten te samen <i>gemenget</i>	nota	1840
	<i>ende</i> gedroncken js goet den genen die ge- scoert sijn / die wortel gaet jn me- decine <i>Men</i> gadert die wortel jnt	die gescoert sijn	
16	begyn vanden somer <i>ende</i> snydent jn cleynnen stucken <i>ende</i> hangense jn die sonne te drogen / tegen <i>vercrompen</i> a- deren / <i>ende</i> tegen siecheit der magen	vercrompen aderen	1844
20	<i>ende</i> tegen coude hoeste / Die wortel gesoden heilt alle ruyde of <i>zericheit</i> of <i>scorftheit</i>		1848
24	E Ruca wit mostaert saet js heet <i>ende</i> droge jnden III graet beide		1852
	saet <i>ende</i> cruyt is goet ter medecine / sie- det dit cruyt jn <i>wijnne</i> maect een plaes- ter legt op <i>dijn</i> gemecht dat maect	nota	
28	dy alsoe geile / <i>het</i> verdrijuet die coude pisse		1856
32	E S <i>vstum</i> puluer van copper ghe- brant js goet den genen die ont- veruwet sijn van vele humoren die		1860
	vtter mylten comen / of van roden humo- ren / die jn die mage sijn / desen puluer X werf of XII werf gewas- sen jn water <i>ende</i> gedroncken met		1864
36 228va	<i>vencol</i> sap of met honich jn wermen wa- ter dat sal <i>purgeren</i> die humoren van <i>melancolien</i> <i>ende</i> maken schoen veruwe		
4	E uforbium js een <i>gomme</i> van <i>eenrehande</i> <i>bomen</i> / sy is heet <i>ende</i> droge jnden III		1868
	graet sulcke seggen jnden IIII graet / het js vter maten laxatijf / <i>Men</i> salt kie- sen dat gele <i>ende</i> vorsche dat is dbeste /		1872
8	<i>Si</i> purgeert fleumen <i>lymmynge</i> humo- ren jn die mage jn die <i>dermen</i> <i>ende</i> trecse wt allen <i>juncturen</i> / <i>ende</i> suuert die humo-	nota	

12	ren vten leden Sy is vter maten fel sulke is van naturen dat sy die mage wont ende die dermen ende bijnt ende doet jn onmachten vallen om haer scerpheit ende	1876
16	felheit soe en mach mense nyet alleen eten mer met anderen medecinen / met eenre dragme of $\frac{1}{2}$ dragme scerptmen anderen medecinen die schijten doen Euforbium	1880
20	js goet jn colerien gedaen tegen die ogen ende claert dat sien / getempert met olie jn die oren / sacht die zweeren jn die oren Ende om dat sy beter	1884
24	js sal mense bedwingen met bedellium ende met mastick met gomme van arabien / Allene en salment nyemonde geuen / mer met scerper ander mede	1888
28	cine mede / Iegen die fistel gerechte boete Euforbium cleyne gepuluert ende gemenget met zepen daer jn $\frac{1}{2}$	1892
	wolcke gesmert ende gesteken jn die fistel / des ander dages salmen die wieke besmeren met boter ende wit vanden	
32	eye / aldus salmense wisselen dat een ouer dat ander totter tijt dat die fistel genesen js	1896
36		1900
	E Sula esule ende is gelijk lynaria dats padden vlas / ende js	
228vb	een specie van cutimallus / sy js te midden smal gelijc lynaria / het heeft die scorse roet / ende js van II manieren cleyne ende	1904
4	groet / beide doen sy schijten ende sijn laxatijf / vander wortelen // men orbertse jn medecinen met eenre confexien die schijten doen Esula doet ter vaert	1908
8	lichtelic purgeren als scampione doet Ende men stercter ander medecinen mede sy purgeert fleumen ende lymmyge humoren jn die mage ende jn die derme	1912
		nota

228va19 schijten: *De kopiist heeft eerst sceiten geschreven. Daarna heeft hij dit woord doorgehaald met een horizontale streep, en in de linkermarge schijten geschreven. Met het verwijsteken Λ is de plaats in de tekstregel aangegeven.*

228va24 *Voor mense is een i doorgehaald.*

12	meest Men geeftse tegen die siecheit jn die sijde / tegen dat lanck euel / tegen artijke / tegen cortts die alle dage coemt ende tegen alle siecheiden die van fleumen comen / men sal die humoren jerst rijpen eermense geuet Men maecht oeck allene geuen ofmen wil / met wijn <i>dragme</i> I of <i>dragme</i> II die meeste die van parijs coemt js die beste Item esula maior werct beneden Item esula my- nor werct bouen ende is goet tegent wa- ter jn wijnsteen gegeuen	lanck euel artike cortts	1916
16			1920
20			1924
24	E Bulus dat js adic ende js heet jnden II graet ende heeft die sel- ue cracht die vleder doet / sonder die scorse doet seer schijten ende die wortel Oeck is die wortel medecinael ende sap vander wortelen / het purgeert alle trec- kende fleumen ende lymmyge humoren / ende doet sceiden opwaert ende nederwaert met groten pijnnen ende met anxste / daer om en salmens nyet geuen hy en hebbe te voren genomen een sparament als oximel / dat die humoren ierst doet rijpen Men geuet tegen cortts die al- le dage coemt ende tegen den anderen dach		1928
28			1932
32			1936
36			1940
229ra	cortts die coemt van gelre colera Te- gen die passie jn die sijde jn die lanc- ken het purgeert aldus wit water van fleumen Echter die dat water laedt sal men stouen metten bladeren jn een cuype Die bladeren salmen leggen tussen heete tegelen soe lange dat die siecke begint te zweten Aldus doet oeck met eenre cuype / Die bladeren gesoden jn enen pot men geuet oeck tegen verstopte leueren ende gele suycte / of men geuet met anderen medecinen die schijten doen / of met ox- imel laxatijf / die bladeren sijn goet aen gequetste lede / als been of voeten	cortts gebreck van den water gele suycte ghequetste	1944 1948 1952

16	ende tegen zwellinge van siecheiden Aldus geeftment een ¹ / ₂ eyedops vol gesoden met enen toge wijns / men geefter mede bedellium ende mastick om sijn felheyt te dwingen	lede ende swellinge	1956
20	E upatorium wilde salie of hijnden loef sy is heet jnden I graet ende droge jnden II graet Sy js beter groene dan dorre / sy js goet tegen		1960
24	alrehande gichticheit Men neme III onse castorien ende IX onse wilde salien ende siedent jn cole sape ende drinckent of men make pillen ende legtse ouer	alrehande gichticheit	1964
28	die tonge Dit selue cruyt is goet tegen alle siecheit der leuere Item tegen worme jn die dermen / salmen drincken pertreck ende keruele metten sape vander wilder	tegen wormen jn die dermen	1968
32	salien / die bladeren gestampt met zwijnen smoute js goet op quade pijn- like wonden Galienus seit dat sy geneset dagelicschen corts ende artijke ende doet wel vrijn maken	quade wonden corts artike	1972
36 229rb	E Borus of yvore gescaeft of ge- vijlt is goet tegen crancke har- ten / ende ter leueren ende ter gelre suycten	gele suycte	1976
4	FUMUS TERRE FRAGARIA FLOS ERIS FLAMINULA FERRUM FICUS FERRIGO FENIGRECUM		1980
8	FRAXIMUS FENICULUS FILIX FILUPENDULA FABA FEBRIFUGA FRUMENTUM		1984
12	DE F		

229ra25 *onse (tweede): De oplossing is onzeker; de sigle voor dit gewicht wijkt af van het teken aan het be-
gin van deze regel, en ook van de siglen elders in de codex, maar lijkt nog het meest op die voor
een onse.*

229ra29-30 *worme / jn: De kopiist is deze woorden aanvankelijk vergeten. Hij heeft eerst geschreven: tegen /
die dermen. Daarna heeft hij in de rechtermarge van r. 29 worme toegevoegd, en in de linker-
marge van r. 30 jn.*

229rb1 **E**Borus: *De stok van de B loopt in de bovenmarge door.*

229rb12 **D**E F: *De stok van de F is naar boven toe verlengd.*

	F Vmus terre der erden roeck of duuen keruel of grisecout		1988
16	Sy is heet <i>ende</i> droge jnden ii graet <i>ende</i> heeft cracht humoren te verteren <i>ende</i> te reynnygen D at cruyt besichtmen ter medecinen I tem tegen den rede van couder	tegen den rede	1992
20	saken / neemt dat sap <i>ende</i> drinct met wijnne verdrijft den rede / dat cruyt genomen <i>ende</i> jn wijnne gesoden <i>ende</i> dat		1996
24	werme gedroncken / dat stercket die mage <i>ende</i> ontpluyct die zenen <i>ende</i> die aderen / Het maket goede verduwin- ge <i>ende</i> reynniget die colera <i>ende</i> suuert bynnen alle die leden		2000
28	F Los eris of viride spaensgroene Het js heet <i>ende</i> droge jnden III graet / <i>ende</i> vloeiende vleys suueret jn die wonden / het claert die ogen / het slijt vleys jn die nase / of jnden ars	vloeiende vleis	2004
32	wasset / met wijnne <i>ende</i> zeme gemengt geneset den mont <i>ende</i> den huych / <i>ende</i> suoert fistulen <i>ende</i> cancker <i>ende</i> quade gate I tem gemenget met zeem geneset	fistelen cancker	2008
36	quade wonden <i>ende</i> het bernet daer		
229va	om stoppet bloet jn die wonden / flos eris is bloeme van copere dat daer aen hanget		2012
4	F Errum dat is jser gloeiende <i>ende</i> dicke geblusset jn borne of jn wijnne js goet tegen wonden der dermen die van humoren comen <i>ende</i> is goet genomen		2016
8	tegen apostemen jn die mylte <i>ende</i> jn die mage dat selue doet oeck daer die smede hoer messen jn blussen of hoer wapen		2020
12	F Errigo vijlsel van jser of die scel- len die daer af springen / ferrigo js cout <i>ende</i> droge jnden III graet / Een boeck seit / dat heet <i>ende</i> droge was jn den II graet / sommige meesters seggen		2024
16	dat purgeert dwingende met zwaer heit / het purgeert colera nigra dat is verbernde melancolie / <i>ende</i> heeft macht te stremmen / <i>ende</i> js goet den genen die	nota bene tegen die spenen	2028

20	spenen hebben <i>ende</i> den <i>genen</i> die dat <i>menstruum</i> vloeit / <i>ende</i> tegen lelike veruue	2032
24	van <i>melancolien</i> / <i>men</i> geuet met <i>mede-</i> <i>cinen</i> of met <i>trifera saracenic</i> M geuet oeck <i>jn</i> puluer <i>ende</i> dan won- det die <i>derme</i> daer om moet <i>men</i>	2036
28	meer <i>mede</i> <i>geuen</i> die stoppen <i>Als</i> <i>rosen</i> van <i>balausciaen</i> / <i>men</i> salts nyet allene by hem seluen <i>geuen</i> / want het <i>brenget</i>	2040
32	<i>jnne</i> een grote <i>menesoene</i> M <i>maechs</i> nemen een <i>dragme</i> <i>ende</i> <i>1</i> halue ten meesten met <i>wijnne</i> <i>getempert</i> / dies meer gaeft het soude <i>jn</i> brengen die	2044
36	doot E <i>nde</i> <i>gemenget</i> met <i>wijnne</i> <i>geneest</i> die <i>zenen</i> die verrot sijn <i>ende</i> <i>sterctse</i> <i>ende</i> stopt <i>spenen</i> die bloeien daer op geleit E <i>nde</i> stopt <i>onder</i> <i>jn</i> die <i>vulua</i>	2048
229vb	H et <i>js</i> goet met <i>asijn</i> <i>getempert</i> op he te <i>apostemen</i> of <i>spenen</i> / het is goet geplaestert op <i>artike</i> <i>ende</i> op <i>steden</i> daer	2052
4	haer wt vallet / <i>ende</i> op <i>drope</i> met <i>asijn</i> <i>gesoden</i> <i>ende</i> <i>jnne</i> die <i>oren</i> gedaen te- gen die <i>dropen</i> die <i>vten</i> <i>oren</i> comen het helpt den <i>lichaem</i> seer moruwen	2056
8	F <i>Raximus</i> <i>aschen</i> boem <i>js</i> cout <i>ende</i> <i>droge</i> <i>jnden</i> <i>11</i> graet / die <i>scorse</i> van <i>desen</i> <i>bome</i> <i>ende</i> die <i>capernoelen</i> die daer op <i>wassen</i> <i>besichtmen</i> <i>jn</i> <i>medecinen</i>	2060
12	<i>tegent</i> <i>buyck</i> <i>euel</i> <i>ende</i> <i>rasheit</i> des <i>lichaems</i> I <i>tem</i> <i>siede</i> den <i>bast</i> met <i>regen</i> <i>water</i> <i>ende</i> <i>gedroncken</i> dat stopt of <i>beneden</i> <i>ge-</i> <i>stouet</i> I <i>tem</i> die <i>puluer</i> vanden <i>bast</i> <i>ge-</i> <i>droncken</i> met <i>regen</i> <i>water</i> dat <i>verdrijft</i>	2064
16	die <i>corringe</i> die op <i>coemt</i> van <i>couder</i> <i>magen</i> I <i>tem</i> die <i>louer</i> <i>gebroken</i> met <i>asijne</i> / <i>legse</i> op <i>rude</i> of op <i>puysten</i>	2068
20	het sal te <i>hants</i> <i>genesen</i> / D at <i>sap</i> van den <i>bast</i> doet <i>gebroken</i> <i>benen</i> <i>heilen</i>	2072
24	daer op geleit die <i>bladeren</i> met <i>asijn</i> <i>gestoten</i> <i>geneset</i> <i>wonden</i> <i>ende</i> <i>dropen</i> <i>ende</i> <i>morfica</i> / <i>ende</i> <i>zeter</i> / <i>ende</i> <i>single</i> / <i>ende</i> <i>suuert</i>	2072

spenen

artike

gebroken
benen

	alle dinck / ende wt ende heilt gebroken benen <i>Item</i> die score gedroncken 1 ½ <i>dragme</i>	
28	dat purgeert die humoren / ende js goet tegen alle quade dingen van harder mylten ende zwellen / som seggen dat heet ende droge sy	2076
32	F Ermentum deech of sponse of hef- sel / fermentum trect doer een nael- de bene vter wonden / ende doet wel rijpen alle apostemen ende brenct wel dat etter voert	2080 2084
36	F Ilix vaerne som seggen dattet bloeit ende rijpet ende saedt op sunte jans nachte baptisten / som meesters seggen dattet goet js tegen dat groet euel <i>Dat</i> js dicke geproeft	2088
230ra	F Aba bonen / sijn cout ende droge / sy doen den lichaem heffen ende maken wijnt ende quaet bloet / sy stoppen dat lic- haem / mer het is sterck voetsel / <i>Dya-</i> <i>corides</i> seit / dat oude bonen beter sijn dan die nyewe groene ende bet voeden	2092
4	Mer siedet bonen met mente of met co- mijn ende met origane / aldus verliesen sy hoer felheit / die die ogen seer heb- ben ende tranen salmen bonen cleyne malen	2096
8	ende doen daer toe rosen gepuluert ende gemalen wierock gemengt met wit van den eye / maect een plaester legt op den slaep of bonen gecauwet <i>Item</i> tegen geswol- len cullen of sweren / siedet bone jn wijn plaestert op dat geswollen js	2100 2104
12	F Rumentum gesoden teruwe sterc- ket die bene / sy geneset gebroken bene / die blome suuert wonden ende	2108
16	vuyle gaten dat meel gesoden jn borne ende boter dat rijpt alle apostemen	
20	F Ragaria ertbesen / tcruyt is cout ende droge jnden I graet het coelt	2112

230r
230ra1
230ra13

*Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur d xxi aangebracht.
seggen: De stok van de s is naar rechtsboven verlengd.
Voor gepuluert is een p doorgehaald.*

	met gersten mele gemengt <i>ende</i> met rosen olie alle hete steden	
28	F Lammula saluator js heet <i>ende</i> droge jnden IIII graet <i>jtem</i> gesoden <i>ende</i>	2116
	geplaestert doet haer wassen op dat houet <i>Item</i> om brande te maken / stoet	
32	dat cruyt legt op die stede daer du wils daer sullen comen bladeren die	2120
	salmen breken <i>ende</i> legger op wasse dan echter voert / dat wort een brant	
36	F Icus vigen sijn heet jnden I graet sy maken meer bloets dan <i>ennich</i>	2124
	<i>ander</i> oefte / die rijpe sijn ganser dan	
230rb	die groene vigen gesoden een plaes- ter daer af gemaect op die aenbeien	
	doet sy vergaen Na vigen salmen	2128
4	nutten amandelen soe sijn sy vele te beter	
	F Enigrecum venigrieck js heet <i>ende</i> vorsch sy vervorschet die	2132
8	borst / het heeft cracht te rijpen sweren <i>ende</i> haestelick wt te doen breken <i>Men</i>	
	sal nemen meel van fenigrieck getem- pert met wit vanden eye plaestert	2136
12	daer op dit rijpet <i>ende</i> trect gemenget metten witten vanden eye / <i>ende</i> met ter- pentine soe breket die aposteme <i>Ende</i>	
	is goet jn heten borne geleit metten	2140
16	borne heltmen droge geclouen lippen <i>ende</i> js goet op cout gezwellen jn die leden <i>ende</i> doet wonden wel etteren / <i>ende</i> gesmert	
	doet wel haer wassen	2144
20	F Enicolus vencil js heet vorsche van den middel jnden I graet droge jnden II graet dat saet heit mastrum	
	dat cruyt heitmen maratrum / dat saet	2148
24	js heet <i>ende</i> droge jnden II graet het is be- ter dan dat cruyt / het <i>conforteert</i> die mage / <i>ende</i> ontstopt die leuere / die nieren	

28	die blase / <i>ende</i> openet al / het is goet gesonden <i>ende</i> gescuymmet / dat sap tegen dagelicsche corts / <i>ende</i> doet vrijnen / <i>ende</i> claert die ogen / <i>ende</i> voeget wel jn vele colerien	corts	2152
32	die ten ogen gaen / dat saet stopt die <i>aderen vander</i> leueren / <i>ende</i> nieren / <i>ende</i> van der blasen / <i>ende</i> wert wijnt <i>ende</i> opblasinge / <i>ende</i> breket den steen / echter tegen dat vel op die ogen rechte cure	seer ogen	2156
36	<i>Recipe</i> / een luttel aloë gepuluert <i>ende</i> gemengt met vencil sape <i>ende</i> doet jn een coperen vat hanget jn die sonne xv		2160
230va	dage lanck dan drupet jn die ogen alle dagen een luttel / het is harde suptijl <i>ende</i> claert doncker ogen / <i>ende</i> doet wel vrijn maken Men sal die wortel lesen jnt beginsel van den lenten <i>ende</i> siedense jn wijnne dan eest goet tegen siecheit der magen <i>ende</i> der mylten Tegen den steen die coemt <i>van</i> couden saken / <i>ende</i> doet wel verduwen <i>ende</i> tegen die wijnden / <i>ende</i> js goet tegen dat witte water	medecijn tegen quade ogen	2164
4	F ilupendula of validos js heet <i>ende</i> droge jnden III graet / dit is cruyt van ouer zee <i>ende</i> van poelgen Die wortelen gaen jn medecine / twe jaer houtmense goet Sy verduwet ouermits hoer suptijlheit / <i>ende</i> js goet tegen den hoest Sy doet wel vrijnen <i>ende</i> menstruum vloeien <i>ende</i> verdrijft die cninge jn die dermen		2168
8	F ebrifuga mater js heet van den middel vanden I graet sy stercket die zenen / sy conforteert die hersen / sy geneset alle corts die <i>van</i> fleumen coemt sy doet wel eten / <i>Dyascorides</i> seit / dat mater vertert venijn / <i>ende</i> conforteert alle die leden <i>van</i> bynnen <i>ende</i> buyten / gestoten <i>ende</i> geplaestert opten buyck totten		2172
12			2176
16			2180
20			2184
24			2188

28	vulua toe doet dat menstruum vloeyen ende dat dode kijnt lossen Olie gemaect van desen bloemen sacht meest ende ge- neset cortioen	nota bene	2192
32	GALANGA GLADIE GROFFELS NAGELE GALBANUM GRANA SOLIS GOMMI CRISENUM GARIOFILIAET GOMMI SERUSEI		2196
36	GENESTA GRACIOSA ALBA GALLA GRAMEN RUBEUM GANCIANE GRACIOSA MAGNA		2200
230vb	DE G		
	G Alanga galigaen js heet ende droge jnden IIII graet het heeft crachte		2204
4	humoren te verteren /som luden seggen dattet een boem js / som meesters seg gen dattet een vrucht js <i>Dyascorides</i> seit dattet een wortel is diemen vijnt jn		2208
8	persen Sy mach dueren X jaer jn vele crachten Men salse kieser die roetachtich sijn ende vele wegen ende scerp op die tonge / die wit ende licht		2212
12	sijn en sijn nyet goet <i>Dyascorides</i> seit het sijn wortelen die comen van ouer zee Men vijntse jn cecilijen ende jn persen Sy heeft cracht te stercken dat bloet		2216
16	ende die nature tontbijnden Men machse wassen met eenre wortele heit cype- rus / ende gelijct den galigaen heeft enen scerpen welrukende smake <i>Item</i> om te		2220
20	stercken die verduwinge ende verdrij- uen die steecte jn die mage van cou- de of van wijnde Neemt galigaen ende zieten jn wijne ende drincten / het	nota	2224
24	js grote hulpe der magen ende des corcioens <i>Item</i> die hersen te stercken		

230vb1	DE G: De D loopt tot ver in de bovenmarge door. Op de stok, die diagonaal en in een lichte S-vorm naar boven loopt, is een gezicht getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357. De G is met krullen verlengd.
230vb8	Voor persen zijn met een horizontale streep enkele letters doorgehaald, die niet meer leesbaar zijn; alleen een e lijkt nog te herkennen.
230vb11	Voor op is met een kruisje doorgehaald: en.

	Neemt den puluer <i>ende</i> doet hem jn die		
28	nase Garroffels nagele <i>ende</i> die blade- ren / <i>ende</i> dat hout hebben gelijcke crach- te als galigaen Item tegen den swime		2228
	Neemt den puluer gedroncken met ba- raedsen sape Galigaen stercket die	nota	
32	mage van fleumen / sy ontbijnt die gro- ue wijnde / sy sterct die verduwinge sy doet den mont wel ruken / sy ver- drijuet dat lanck euel / sy heitet		2236
36	die zenen <i>ende</i> die aderen / sy doet wel ruken / sy meerdert die luxurie		
231ra	G Rana solis der sonnen greynne js heet <i>ende</i> droge jnden iii graet		2240
4	het js een saet dat heit der sonnen greyn want scone <i>ende</i> blinckende js / haer saet mach x jaer lanck dueren Item neemt dat saet <i>ende</i> siedet jn wijnne of / drinct		2244
8	den wijnne / <i>ende</i> neemt den puluer <i>ende</i> doet hem jn die spise dat doet vergaen die coude pisse / <i>ende</i> doet wel vrijnen <i>ende</i> ontstoppen die blasen <i>ende</i> doet vergaen dat lanck euel <i>ende</i> breket den		2248
12	steen	lanck evel	
	G Ariofilaet of benedicta Is heet <i>ende</i> droge jnden II graet die wor- telen gaen jn medicinen Sy hebben meer crachs groene dan droge / noch- tan houtmense goet I jaer / sy heuet macht te sceiden <i>ende</i> te verteren die hu- moren / daer om heitment gariofilæet want die wortel wel daer na ruket als nagelkijne		2256
16			2252
20	G Ariofili garoffels nagele gariofili sijn heet <i>ende</i> droge jnden II graet som seggen jnden III graet / dit js een- rehande vruchte wasset op boemen jn india jnden somer als sy rijpe sijn		2264
24	soe gadert mense v jaer sijn sy goet x jaer houtmense jn een stede oeck		
28			

	goet daert nyet te te vocht noch te dro- ge en js M en sal kiezen die van buy- ten effen ende slecht sijn / ende zwart sap	2268
32	wt gaet als mense perst of duwet met ten nagelen Aldus mach mense valschen M en puluert die beste nagelen ende men- getse met asijne ende met een luttel	2272
36	goets wijns D an salmen doen die quade nagele jn I sackelkijn / men sal- se leggen daer jnne enen nacht of al	2276
231rb	soe lange dan sy die vochticheit gripen D ese bekenntmen nauwe voer die ander nagele / sy hebben cracht te verteren ende	2280
4	te sceiden ende te verduwen den genen die die spijsse nyet en connen verdouwen M en sal nagelen sieden jn wijnne met vencol saet ende mastick / hy sal sijn spij-	2284
8	se wel verduwen E chter enen nagel geten of twee maect goeden adem / mer te vele maket quaden adem	2284
12	G Enesta brem of aren vlogel js heet ende droge jnden II graet / som seggen dat cout ende droge js / het stopt menstruum / neemt die bloemen sietse jn regen water ende legtse alsoe	2288
16	heet als mense mach beneden den na- uel / dit salmen dicke verwerpen doetmen dit dicke het sal stoppen sonder twijuel I tem neemt brem ende	2292
20	regen water ende wegebladeren / sietse jn enen pot / die vrouwe salder jn stouen ende wrijuen hoer bynnen hoer schoen heit / of neemt brem ende wege-	2296
24	bladeren ende rose bladeren stoetse te gader ende volt daer mede een sac- kelkijn / ende sietse jn wijnne ende jn re- gen water / men salder hebben twe	2300
28	ende leggen op ende onder die mylte dat een voer ende dat ander na	2304
32	G Alla gallen / het sijn vruchten van bomen of van eycken sy sijn cout ende droge jnden II graet Sy sijn van twe manieren groet ende cleyn	2308

	die groet sijn rijpe <i>ende</i> hebben gate	
	die cleyn sijn <i>onrijpe ende</i> en hebben	
36	ghene gaten / <i>ende</i> stoppen meest <i>ende</i>	2312
	sijn cautste / die rijpe sijn roet / die	
231va	<i>onrijpe</i> sijn bruyen <i>Galienus</i> seit galle gedaen	
	jn vulua die wt gaet doetse weder jn	
	gaen / <i>ende</i> die dermen jnden ers doetse we-	2316
4	der jn gaen / <i>ende</i> jn die vulua droget die	
	humoren die jn die vulua vloeyen	
	G allen gebrant te puluer js goet te-	
	gen dat rode menesoen / het stopt bloet	rode menesoen
8	jn die wonden / <i>ende</i> spenen of jn die vulua	2320
	of anders waer / het is goet die bloet	
	spuwen / <i>ende</i> het is goet gepuluert <i>ende</i>	
	jn die nase geblasen / soe stoppet bloet	2324
12	ter nasen <i>Item</i> gedroncken III <i>dragme</i> met	
	wijnne of borne dat heilt wonden jn	
	die dermen die comen van menesoene	
	G epuluert <i>ende</i> getempert met geyten	2328
16	weye geneset geclouen lippen / dranck	
	van gallen die stoppen <i>ende</i> drogen / G al-	
	len doen heilen <i>ende</i> doen wonden hueden	
	E nde die bome <i>ende</i> hoer scorse <i>ende</i> haer	2332
20	bladeren sijn cout <i>ende</i> droge jnden II	
	graet / dats quarcus dats die eyke	
	G Anciane js heet <i>ende</i> droge jnden	
	III graet / cruyt <i>ende</i> wortel heit	2336
24	ganciane / die wortel gaet jn mede-	
	cine IIII jaer is hy goet / die bitterste	
	sijn die beste / sy hebben cracht te ver-	
	teren <i>ende</i> te trecken die humoren / sy	2340
28	helpt seer den genen die nyet en mo-	
	gen verademen / die salmen ganciane	
	sieden jn wijnne <i>ende</i> gersten water <i>ende</i>	
	drinckent / het heilt beten van venijn-	2344
32	den dieren stroeitment op die wonden	
	het js goet tegen den quaertaen <i>ende</i>	
	suuert jn die vulua gesteken of den	
	doem ontfaen / het doet menstruum	2348
36	vloeyen <i>ende</i> verdrijft dat netke wt der	
	vulua / daer dat kijnt jn leget / gedronc-	
	ken ontstoppet die mylte / <i>ende</i> doet	
231vb	menstruum vloeyen <i>ende</i> vrijn maken	2352

4	<p>G Ladie roemsche lies js heet ende droge jnden anderen graet / het js goet ter borst die bestopt js / ende ter leueren ende ter mylten / ende ter leynden ende ter blasen / die wortel gesoden met wijnne js goet tegen alle dese on-</p>	2356
8	<p>gemake / dat sap van gladien gedroncken met wermen borne of geyten weye maect lichten lichaem / het purgeert melancolien ende fleumen / Dat sap gedroncken suuert die moeder vander dooder dracht / het is goet tegen den crampe ende rijderinge / dat puluer gemengt met rosen water dat js goet jn die ogen gedropen</p>	2360
12	<p>G Albanum een gomme die seer ruket sy js heet ende droge jnden III graet / som seggen jnden I graet want galbanum vloeit wt enen bome / jnden somer gadertmense ende verhaert ende wort galbanum / Men sal kieser die wit is ende wel ruket ende dat puer js als armoniacum / men houdet harde lange</p>	2364
16	<p>Het heeft cracht te lossen ende te verteren ende te sachten ende te rijpen die gene die nyet en mogen verademen / salmens geuen III scrupel galbanus met eenen morwen eye of met regen water / gedaen jn die vulua of jnt vuer geworpen ende den roeck ontfaen doet</p>	2368
20	<p>menstruum vloeyen ende verdrijft dat dode kijnt ende dat nette daer dat kijnt jn leit verduwet vter vulua / ende suuert vele puysten geplaestert met meradike / ende is goet tegen den hoeste</p>	2372
24	<p>ende zware ademe / die roeke js goet tegen dat groet euel / ende tegen versmachtetheit der moeder ende geneset dat vorsche vander moeder ende aen der borst</p>	2376
28	<p>232ra</p>	2380
32	<p>232r</p>	2384
36	<p>232ra</p>	2388

	<i>ende</i> js goet opten tantswere <i>Galbanus</i>	2392
4	gedroncken met stercken wijñne verdrijft dat dode kijnt vten lichaem	
	<i>ende</i> al dat daer na volget / hy verlicht oeck den arbeit <i>Galbanus</i> doet	2396
8	rijpen zweren <i>ende</i> heilet wonden <i>ende</i> js goet jn plaesteren <i>ende</i> jn saluen die ten wonden gaen / <i>galbanum</i> conforteert	
	<i>ende</i> geuet roeke	2400
12	G Omni crisemini / die lopet vten crieck bomen / sy js cout	
	<i>ende</i> vorsche jnden I graet jn heter siecheit vervorschet sy dat harte	2404
16	G Omni cerusei / dat loept vten keersbomen / sy js seer goet <i>Galienus</i>	
	seit dat sy cout <i>ende</i> droge sy met asijne gedroncken wederslaet wonden jn die mage	2408
20	G Raciosa alba dat is gomme graciose metter witter bloemen	
	js heet <i>ende</i> droge jnden II graet sy staet gelijk jonck vlas <i>Galienus</i> seit gesoden jn wijñne jn enen pot wel bestoppet dan gedroncken VI weken lanck geneset dat witte water	2412
24	<i>Dyacorides</i> seit dat goet is tegen touerijen mer hy en wils niet seggen	
28	G Ramen rubeum rode graciose js heet <i>ende</i> vorsche jnden I graet nochtan seit sulcke dat meer cout js dan heet ouermits die werken diemen daer mede doet / sy lesset colera die vloeit vter gallen <i>ende</i> vter leueren <i>Beydagorus</i> seit dat meer dat harte verblijt dan dat witte <i>Dyascorides</i> seit dat sy edelre is dan die witte <i>ende</i> touerie mede te doene <i>ende</i> soeter van smaken	2416
32	G Raciosa magna / die grote graciose die blauwe bloemen heeft sy js heet <i>ende</i> droge jnden II graet <i>Galienus</i> seit dat sy die selue werke heeft die die witte heuet / mer sy verblijt	2420
36		2424
232rb		2428
4		2432
8		

	dat harte bet dan die witte ende droget bet dan die andere		2436
	HOPPE	HERBA FENTI	
12	HERMODATTILI	HERBA GALTERI	
	DE H		
	H Oppe sy is heet ende droge sy snijt ende scoert teye humoren sy		2440
16	wacht een dinck van verrottene waer jn datmense doet / mer sy ver- swaert den lichaem des menschen		2444
20	H Ermodattili sijn heet ende droge jnden dorden graet dat cruyt wast jn meysche beneden jn derde / ende heuet een ronde wortel Men gadertse jnden somer / ende hancse op met draden		2448
24	tegen artijke handen ende voeten ende alle der leden sy droget oeck		
	H Erba fenti js een schone cruyt het draget schone rode bloemen ende smalle bladeren wit ruuchachtich ende is heet ende droge jnden II graet het is vander seluer naturen dat epa- torium is / mer dit is beter op vercrom- pen senen of op vercoude artike of op coude gicht	artike gicht	2452
28	H Erba galteri js gelijc claueren sonder dat sy gespekelt sijn		2460
32	Het is vorsche jnden I graet <i>Galienus</i> seit vorsche gestampt met scapiosen doet voer voets een wonde genesen		2464
232va	ISOPUS	IARIS	
	IPERICON	IRIS	
4	IUSQUIANUS		
	DE I		2468
	I Sopus jsope is heet ende droge jnden III graet / dat cruyt blade- ren saet ende bloemen / besichtmen jn medecine / Alst bloeiet salment wyn- nen ende drogent buyten der sonnen		2472

12	men maecht I jaer houden / het he- uet cracht te ontbijnden quade hu- moren <i>ende</i> te verteren <i>ende</i> aen hem te trecken <i>Item</i> tegen den couden hoeste	2476
16	Neemt dat cruyt <i>ende</i> siedet jn wijn met drogen vigen / tot den seluen neemt een lectuarie diemen daer af maect	2480
20	<i>ende</i> heit dyajsopus <i>Item</i> hoer saet ge- soden jn wijjne dien gedroncken verdrijft die steecte vter magen <i>ende</i> wt den lichaem Neemt jsope <i>ende</i>	2484
24	sietse jn water / <i>ende</i> laet daer I vrou- we jnne sitten dat reynniget die moeder van oueruloeiende humoren <i>Item</i> ten seluen / maect een pille van ho- ren puluer / <i>ende</i> dat cruyt gewermt	2488
28	met water jn een panne <i>ende</i> daer af een plaester opt hoeft geleit dat verdrijft die coude lopinge vter nasen / <i>ende</i> den huych <i>Item</i> jsope jn wijjne gesoden <i>ende</i> daer af een plaes- ter gemaect verdrijft die steecte vten	2492
32	lichaem of jn die mage van wijnde of corcioen werm daer op geleyt <i>Ende</i> tot allen desen dingen is isope goet	2496
36	gebesicht jn warmoes of jn luttel vleysche	2500
232vb	I Periton sunt jans cruyt js heet <i>ende</i> droge jnden III graet / dat cruyt gesoden jn wijjne <i>ende</i> gedroncken verduwet die coude pisse <i>ende</i> doet vloeyen menstruum / het doet wel vrijn maken / Dit cruyt gesoden jn wijjne met leuercruyt <i>ende</i> gedroncken dat suuert die leuer <i>ende</i> reynniget alle die aderen / het doet vergaen die steecten	2504
4	jn die dieen / <i>ende</i> verdrijuet venijn geplaestert <i>Item</i> dat cruyt op wonden geleit / heilt die wonden haesteliken	2508
8	<i>Item</i> I plaester van desen crude js goet op verbrande zere / Dit cruyt gedronc- ken met wijjne ontaet den lichaem met vrouwen	2512
12		2516
16		

nota bene

20	drijuen op dat water <i>Item</i> oec dat sel- ue doet dat saet jn I kistekijn van was legget op die <i>kennebacken</i> werm <i>Item</i> olie van billesaet saecht sonder-	2556
24	linge seer die gichte gesmert I Arijs is heet <i>ende</i> droge jnden III graet / het heit oec aaroena / <i>ende</i> heeft beneden jn die erde een wit	gichte 2560
28	culleken onder gewassen als poeder- loeck / dit heeft grote cracht jnt cruyt <i>ende</i> vele meer jn die wortel <i>Ende</i> heeft cracht te <i>sceiden ende te laxeren ende don-</i>	2564
32	ne te <i>maken die humoren</i> Tegen die clieren met smout	clieren 2568
36 233rb	I Ris is heet <i>ende</i> droge jnden II graet / <i>ende</i> alsoe is een ander heit jrios <i>ende</i> is hem gelijk jn bladeren <i>ende</i> jn crachten Mer jris draget i grote blau- we bloeme diemen heit jn walschen floerdelijs / mer jrios heuet een witte	2572
4	bloeme / Die wortel orboertmen jn mede- cinen / die wortel gadertmen jn aprille <i>ende</i> jnden meye <i>ende</i> heuet cracht wel te verduwen <i>ende</i> helpet geestelike luyden	2576
8	die milte die leuer die leynden	2580
	L A U R U S L A C T U C A L I N G U A C A N I S L I Q U I R I S S I E L I T E R G I U M L E N T I C U L A L E N T I G I N I S L E U I S T I C U S L U M B R I C I L U P U T U S L I L I U M L Y N A R I A L I N O T H I T E S L U P I N U S L O L I U M L U P U S L U S T U C A	2584
16	L A C D E L	2588
20	L Aurus die pijnboem daer op was- sen die beyen / beide vruchten <i>ende</i>	2592

233ra34 droge: *Boven de e is eerst een nasaalstreep geschreven, die vervolgens met kleine haaltjes is door-
gehaald.*

233rb12 L E U I S T I C U S: *De eerste s is superscript geschreven.*

233rb18 D E L: *De stok van de L is met krullen ver naar boven toe verlengd.*

	bladeren gaen jn medecinen / die bladeren hebben die meeste cracht dan die beyen doen / om haer bitterheit soe	
24	verduwen sy wel ende doen wel vrijn maken ende morwen dat lichaem / die beyden dueren i jaer goet / water daer die beyen jn gesoden sijn suuert die moeder ende conforteert die drachte	2596
28	Neemt vorsche beyen sietse jn olie of jn smoute wringtse doer een cleet dan eest salue van bayen Men sal beyen stoten ende leggense jn wijnne III dagen te rotten dan persset doer een cleet / dat daer wt coemt is salue van bayen / dese salue is goet tegen alle manieren van crawwinge ende steecte jn die derme die dat geuoelen hebben verloren jn die leyndene	2600
32	L ingua canis honstonge js heet ende vorsch jnden I graet ende js een cleyne cruydekijn ende scerp / het stercket het wasset jn vele steden / het heeft lange bladerkijns ende scerp / ende stercket den lichaem om moruwe te maken / dit cruyt gesoden jn olie of jn vleische doet joeyen ende properlike stercket joeyen ende meerdert luxurie	2604
36	L itargium is cout ende droge sulcke seggen dat tussen heet ende cout js / het is eenrehande dinck datmen sceidet vanden siluer alsment smeltet ende wel na gelijc loot / het heeft crachte seer te drogen ende te heilen / dit gepuluert ende jn wonden gestroeit vertert alle dat etter ende heilet wonden spoedelic / die enen zwere heeft aenden vede / die neemt olie van rosen ende litergium wel cleyne gepuluert menget daer mede dat vertert verrotheit ende heilet veden ende	2608
233va		2612
4		2616
8		2620
12		2624
16		2628
20		

233rb36

Voor crawwinge is met een horizontale streep cawe doorgehaald.

233va11

cout: De kopiist heeft hier eerst droge geschreven, maar deze aanduiding van een kwaliteit weer doorgehaald met een horizontale streep en cout erboven geschreven.

	drogetse <i>Dyascorides</i> seit dat stop-		2632
24	pet <i>ende</i> vullet alle die leden met goe-		
	den vleysche <i>ende</i> vertert oeck quaet		
	vleysche <i>Het</i> is goet <i>tegen</i> drope <i>ende</i> te-		
	<i>gen</i> alle puysten gesoden met olie of met		2636
	wat saluen die geneset <i>ende</i> doet ter-		
28	vaert verhueden / <i>ende</i> gesmert daer		
	mede dat hoeft <i>ende</i> den rugge dat		
	dodet die lusen die daer wassen		2640
	gewassen <i>litergium</i> dat werct bet <i>dan</i>		
32	nyet gewassen jn borne		
	L Entiginis aqua dat is roy of griet		
	dat op twater wasset / het is cout		2644
	<i>ende</i> droge / het is goet op alle heete a-		
36	postemen <i>ende</i> het verslaet alle heete		
	steden		
	L Vmbrici terrestres of titeke of pi-		2648
	ere of verme / <i>men</i> vijndetse jn vet		
233vb	erde / D ese wormen heilen aderen die ge-	die gebroken	
	broken sijn / <i>getempert</i> sijn sy goet met wijn-	aderen	
	ne <i>tegen</i> den <i>cancker</i> jn die borst / <i>gestoten</i>	cancker	2652
4	<i>ende</i> gedroncken alsoe breken sy den steen		
	<i>ende</i> doet wel vrijnen / <i>ende</i> doet den vrouwen		
	vele molcs geuen / het verdrijft den tant-		
	zwere daer op geleyt		2656
8	L ilium leke js heet <i>ende</i> vorsche / die wit-		
	te leke is die beste I tem om te rijpen		
	zwellen N eemt dat cruyt <i>ende</i> wrijuet	om oli te ma	
	met zwijnen smout <i>ende</i> siedet met olie	ken buten mede	2660
12	dat plaestert daer op I tem ter leueren	te smeren	
	<i>ende</i> ter mylten die verhart sijn N eemt		
	die wortel vander lelien met beren-		
	clauwen <i>ende</i> wortel van galant <i>ende</i> luwen-		2664
16	steke <i>ende</i> legse jn olie <i>ende</i> jn wijnne <i>ende</i>		
	smert daer mede die sijden dat sal		
	die mylte verblijden <i>ende</i> doen groeyen		
	<i>ende</i> die leuere		2668
20	L inothices marcuriael js heet <i>ende</i>		
	vocht jnder maten <i>ende</i> sy laxeert		
	I tem om den lichaem te laxeren die teye		
	humoren wt te drijuen M aect vet war-		2672
24	maes van mercuriael fiolen beraedse		
	<i>ende</i> van pappelen dat sal laxeren die tey-		

	e humoren ende wt drijuen Item marcuri-		
28	ael sap of water daer sy jn gesoden js van olie van honich van southe maect een seker clisteer dat sal alle die ver- oude humoren vten lijue trecken		2676
32	L Olium dolre die jnden rogge wast hy is heet jnden II graet ende droge jnden III graet / sy suptijlt groue humoren Item dit cruyt gesoden jn wijne / ende gedroncken verdrijft		2680
36	dat water auonts ende des morgens genomen / dat selue verdrijft die gele suycte / dat meel van cockick ge- menget met sulfer ende met asijsne hey- let rudige leden daer mede gesmert dat meel gesoden met adix wortel dat suuert vuyle wonden ende heiltse te hants / Dat meel gesoden met wijne ende met lijndsact ende met esels messe / dat geplaestert op aenbeide doetse vergaen / kockic wasset jn heye jn ongetemperde tijden / doet dat is sy is ongans ende van scerper natueren / mer hy js goet totter ercheiden jn mennigen dingen	water	2684
234ra		gele suycte	2688
4		rude	
8			2692
12	L Vstuca dodder / js heet jnden I graet ende droge jnden II graet / ende sy wasset gerne jnden vlas Men salt wynnen metten bloemen twee jaer eest goet / dat cruyt gesoden jn water of jn wijne ontstopt die coude blase / ende doet wel vrijnen		2700
16	Het purgeert fleumen van melancolie ende grof bloet / Dat cruyt gesoden jn wijne ende olie geplaestert op die liesche ende op die leynden ende op die sijden verdrijft		2704
20	dat lanck euel ende breket den steen	lanck euel	2708
24	L Ac molck alrehande molc js goet het js cout ende droge van naturen / dat soer molck is couder ende droger dan dat soete molck Dat gheyten molck is beter dan dat scapen / dat scapen is beter dan die coeyen Ezels molck is harde bequamelick gedroncken den aenborstigen alsoe werme als sy mogen alst gemolcken js / Dat selue doet wijfs molck die van ganscher na-		2712
28			2716

	turen js / daer om suldy weten dat dat molck van allen dieren die sieck sijn al	
32	ongans sijn / Ende sy maket ongesont die se dicke nutten Als dat molck nyewe gemolcken is wordet dan gewellet in een jseren panne of stenen / soe is sy goet tegen	2720
36	dbuyck euel ende bloet suycte / dat molck is beter jnden somer dan in anderen tijden alrehande molck is quaet den genen die den hoeftzwere hebben ende siecke hersene	2724
40	ende siecke leuere ende die den rede hebben	2728
234rb	of die suycte	
	L Actuca lactue js getempert cout ende wack dat saet is couder dan dat cruyt ende vercoelt den lichaem ende js harde nuttelic	2732
4	in heeter siecheden / ende is goet tegen heete apostemen ende is goet geplaestert op den slape vanden hoofde ende in allen heeten	
8	steden / dit cruyt geten maect goet bloet ende vele molcx den vrouwen / lactue al rau geten is goet / sy sceidt den rede met edick ende is goet ter mylten ende der leuere / Die	2736
12	wel slapen wil / die stoet lactue ende men- getse metten witten vanden eye ende vrou- wen molck ende plaestert op den slaep ende op den voerhoeft / gesoden met sofferaen	2740
16	ontstopt die leuere die mylte / sy is goet op heete zweren jnt beginsel vander pijnen	2744
20	L Iquirissie js heet ende wack getempert ende een luttel soete ende is die wortel van enen boeme / dat sap heeft mere cracht dan die liquirissie / dit gesoden js goet	2748
24	ter borst tot allen ongemake gecauwet ende onder die tonge is goet ter scerper kelen sy behout die stemme wel te singen Sy verdrijuet dorst ende hoeste ende vorschet die kele Item gesoden in borne ende wtge- nomen ende gestampt ende dan wtgeperst	2752
28	ende dat gedroncken dat heitmen sap van liquirissien	2756

32	<p>L Enticula sijn lensen cout <i>ende</i> droge <i>van</i> naturen / sy hebben cracht te stop- pen den lichaem tegen bloetsuyct met asijne gesoden / <i>ende</i> des morgens geten <i>ende</i> daerna geuast</p>	2760
36	<p>L Euisticus js lansche sy js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / <i>ende</i> sijn saet hei- tet als dat cruyt / dat saet gaet jn me decinen IIII jaer eest goet / het heeft cracht wel te verduwen <i>ende</i> te verdrijuen</p>	2764
40 234va	<p>quade humoren wijn of water daer jnne lanasche gesoden dat is goet tegen ver- heyte mylte <i>ende</i> leuere <i>ende</i> tegen die ven- tositeit dat is die wijnt jn die mage <i>ende</i> jn die derme dat selue doet dat saet</p>	2768
4	<p>gemenget met canele</p>	2772
8	<p>L Inaria wilt vlas js heet <i>ende</i> droge <i>ende</i> ontstopt leuer <i>ende</i> mylte <i>ende</i> nieren het doet wel vrijn maken het is goet tegen die gelesuycte geplaestert met met asijne js goet op artijke het sacht wedoem</p>	2776
	gele suycte artike	
12	<p>L Apatium js sterck <i>ende</i> lack als mal- we <i>ende</i> is heet <i>ende</i> droge jnden III graet Die een heit lapatium acutum <i>ende</i> heeft scerpe bladeren <i>ende</i> is die beste</p>	2780
16	<p><i>Ende</i> dat ander lapatium rotundum <i>ende</i> he- uet brede bladeren daermen boter jn draget Die dorde heit lapatium domesticum dats cume malwe <i>ende</i> wast jnden houe <i>ende</i> die</p>	2784
20	<p>doetmen jn wermoes / <i>ende</i> sy js goet te- gent crauwen <i>ende</i> rudicheit</p>	2788
24	<p>L Vpinus js heet <i>ende</i> droge jnden III graet <i>ende</i> sijn eenrehande platte bonen / sy sijn goet tegen jn die der- men tegen die wormen</p>	2792
	<p>L Vpus js een manier van hagen die gene doerne en draget sy</p>	

234va19
234va27

*Voor het eerste ende is een j doorgehaald.
en: De kopiist schreef eerst een nasaalstreep boven en (voor ende), maar haalde de streep toen met
drie diagonale streepjes door.*

28	draget roede besijen / cout <i>ende</i> droge jnden jersten graet het stoppet men- struum		2796
	MIRICA	MEL	
32	MIRCUS	MALUA	2800
	MASTICUS	MELLILOTUM	
	MIRRA	MIRABOLAMI	
	MILLEFOLIUM	MANNA	
36	MALAMACIANE	MUNIMIA	2804
	MISPELEN	MANDRAGORA	
234vb	DE M		
	M irica dat is die rape die op die wortel vanden braem wasset Miri- ca is laxatijf als rebarber of reuponticij		2808
4	<i>Ende</i> sijn iiii specien brem <i>ende</i> mirrica die dorde draget doerne Mirica / die scorse vander wortel is goet tegen die		2812
8	gele suyct <i>ende</i> ontstopt die mylte / die leynden <i>ende</i> die leuere / <i>ende</i> js goet tegen twater <i>ende</i> doet wel vrijne maken	gele suycte	
	M ircus of mirca dat is gabel Casus seit dattet logene js Mircus js cout jnden I graet droge jnden II graet Twe jaer eest goet / sy heeft cracht te stoppen <i>ende</i> te conforteren / tegen walginge		2816
12	<i>ende</i> menesoene / <i>ende</i> bloetsuycte / tegen men- struum tegen alle die siecheit salmen geuen die vruchte vanden gabel		2820
16	M asticus js heet <i>ende</i> droge jnden II graet Mastick js eenrehande gomme die vloeyt wt eenrehande bomen jn grieken Men sal kieser dat clærste <i>ende</i> dat witste / het heuet cracht te conforteren		2824
20	<i>ende</i> stopt <i>ende</i> heilt tegen die siecheit jn die ogen of tanden / menget met wijjne of met witten vanden eye / Item wierock <i>ende</i> mastick gepuluert legget op die tanden		2828
24			2832

234vb1

DE M: *De stok van de D loopt diagonaal; hij is met een reeks krullen tot ver in de bovenmarge verlengd tot een cadelle. De M is een zeer grote letter. Links van elk van de drie poten is steeds een gezichtje getekend; de gezichtjes lijken onderling sterk op elkaar. Voor een afbeelding, zie Hui-zenga 1997, p. 357.*

28	Mastick gecauwet op die tande purgeert se <i>ende</i> maectse wit / <i>ende</i> purgeert die hersene <i>van</i> fleumen <i>ende</i> doet sceiden / hy verheit die mage / <i>ende</i> maket appetijt	expertum	2836
32	<i>ende</i> verdrijft wijnt <i>ende</i> opblasinge jn den lichame / hy doet die gele suycte sceiden jn die leuere Gepuluert <i>ende</i> getempert met rosen olie <i>ende</i> gesmert op die		2840
36	mage <i>confonteertse</i> / dat selue verclaert oeck die huyt Dyascorides seit mastick is goet den <i>genen</i> die bloet spuwen		2844
235ra	of raxenien Ian van damas seit mastick gedroncken met couden borne <i>conforteert</i> die mage <i>ende</i> verdrijuet vloeyende		2848
4	vorscheit vter magen met wermen <i>din-</i> gen en helpt nyet Het is goet tegen menesoen met couden borne / <i>ende</i> tegen hoeftzwere die coemt <i>van</i> stercken menesoene		2852
8	M irra myrre js heet <i>ende</i> droge jn den II graet Mirra js eenrehande gomme die vloeit wt eenrehande bome		2856
12	die wasset jn jndia Men sal kieser die geelste of te maten roet C jaer eest goet <i>Item</i> tegen reuma myrre gemalen met storax <i>ende</i> maken enen dranck		2860
16	driewerf des daechs <i>Item</i> tegen borst euel <i>ende</i> corten ademe salmen geuen wijn daer myrre in gesoden js <i>Item</i> tegen verrot tantvleys wrijft met myrre <i>ende</i> gomme <i>van</i> arabisen	nota bene	2864
20	<i>Item</i> myrre gepuluert <i>ende</i> gemenget met colofonnien dat heilt wonden aen den mans vede Mirre behout <i>ander</i> dinck lange sonder corrumperen Mirre is goet		2868
24	tegen alle dat lichaem / tegen dat dode kijnt / tegen dat nette daert kijnt jn leet verdrijuet vter vulua <i>ende</i> opent met sap <i>van</i> alsen jn die vulua gedaen		2872
28	of sap <i>van</i> ruten doet <i>menstruum</i> hebben Adromatus seit dat die borste suuert <i>ende</i> die kele wondet / <i>ende</i> alle die bate genomen <i>van</i> bouen Paragorus <i>ende</i>		2872
32	fluctus orconden Mirre getempert met		

	wijnne geplaestert opt hoeft sachtet den hoeftzwere <i>ende</i> stopt vloeyende ogen / <i>ende</i> js goet jn vele manieren	2876
36	van saluen	
235rb	M illefolium of nesebloede of hon- dert bladere of garuwe js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / sy heilt wonden sy js goet jn wonden dranck / sy ontstoppet die leuere / <i>ende</i> doet wel vrijnen / <i>ende</i> twijf	2880
4	haer stonde hebben / sy stopt bloet jn die na- se of spenen die van bloede leken sy doet rijpen coude humoren	2884
8	M alamanciane hout appel sijn cout <i>ende</i> droge sy hebben cracht te stoppen dat lichaem / daer om sijn sy goet tegen wallinge tegen tmenesoen tegen bloetsuyc- te / sy hebben die selue crachte dat cou-	2888
12	de appel doen / die suet appel maken wijnt meer dan die soer appel doen	2892
16	M ispelen sijn cout <i>ende</i> droge jnden II graet / sy conforteren die mage <i>ende</i> beletten walginge / sy doen wel vrijnen sy sijn beter jn medecine jnden dage tsmergens geten voer ander spise dan conforteren sy	2896
20	M el zeem js heet jnden jersten graet <i>ende</i> droge jnden II graet Mel is van II manieren wit <i>ende</i> roet / dat wit is cout <i>ende</i> droge / dat rode is heet C jaer	2900
24	houtment goet <i>ende</i> het behout ander vruch- ten sonder rotten / D at seem is menny- gerhande manier / dat rode doetmen jn medecine <i>ende</i> beneemt <i>ander</i> cruden	2904
28	hoer bitterheit A ldus machment ker- sen <i>ende</i> trocken / C jaer mach mense houwen M en doese jn zeem <i>ende</i> gra- uetse jn die arde alsoe dat water	2908
32	alontrent lope M en salt geuen drinc- ken met wermen water tegen coude hu- moren jn die mage / D it is eenrehande drancke gesoden water <i>ende</i> zeem	2912
36	S eem heeft luttel scerper naturen vanden apien / zeem veget die vol-	2916

235va	heit jn die aderen / het is hem best die van vorscher naturen sijn ende oude luden want het verkeert hem ter stont jn bloet / ende is onnuttelic heiten luden	2920
4	op dat sy heet ende droge sijn van com- plexien want die scerpheit vanden zeme meret jn hem die heitte / ende ver- keert jn hem met groter coleren Seem	2924
8	heuet vele manieren na elcken tijt vanden jare by hem seluen / dat is die lenten Somer Herfst Wijnter Het	2928
12	is beter jnden lenten jnden herfst quaetste / ende is grof ende dom sijn har- de supstancie / soe neemt sijn crachte die bye die neemt tot menniger steden	2932
16	haer voetsel aender amandelen / aen ca- lamentum / aen auerute / aen origaen ende des gelijke Seem gescumet	2936
20	met amandelen getempert ende gegor- gelt jn die kele dat sachtet den hoest ende die met pijnen vrijn maect	2940
24	het sacht ende vorschet hem den lichaem het suuert dat zeter gesoden ende daer op gedaen / ende getempert met me- le van bonen suuert sproeten / Seem ge- menget met apien ende calamentum js be- ter / ende te droger daer om eest goet tegen dat grote euel ende gichticheyt	2944
28	Het suuert wonden van vuylen etter ende meest die vuylheit die jn die ogen js Ende om dat die bye hoer voetsel neemt aen die alsene ende	2948
32	aen origaen ende aen alieromen ende dier gelijke soe eest seer suuerende ende open- de / het helpt der leueren die bestopt js ende der gele suycte ende den water	2952
36	met weye vander geyten gedroncken Ende gescumet ende gedroncken eest goet	2956
235vb	tegen beten van venijnden verwoeden honden Om dat seem mennige manier aen hem heeft / soe salment tegen menny- gerhande dinck geuen jn mennigen ma- nieren / sulcke neemt roet / sulcke gesoden	2960

gicht

gele suyct

	met vele waters gescumet / sulcke doent op die coelen by hem allene dat dick wor- de sonder water / Seem roet genomen	2964
8	maket wijnt op blasinge <i>ende</i> walginghe Seem met vele borns gesoden <i>dunne</i> maect vorscheit <i>ende</i> heeft gene scerpheit	
12	Het maect <i>den</i> lichaem vorsche / het en maect <i>genen</i> wijnt het en doet nyet walgen Mer het opent die lichame metter spoet <i>ende</i> voedet die borst <i>ende</i> suetet die droec- heit <i>ende</i> doet wel vrijnen / Seem gesoden	2968
16	sonder water / <i>ende</i> gescuymt dat is dat scepste van allen Het heeft meest scerp- heden nochtan doet vrijne maken ghe- lijck oft met borne waer gesoden	2972
20	M Alua pappelen js cout jnden I graet vocht jnden II graet / pappelen sijn tweerhande / huyspappelen <i>ende</i> grote pap- pelen diemen heit huemse <i>ende</i> wasset ho- ge met groten bladeren Mer huyspappelen daer spreke jc af die is die suptijlste <i>ende</i> die beste / sy is couder dan die grote pap- pelen <i>ende</i> heuet suptijle vuchticheit Item tegen heete zwellen Neemt pappelen bla- deren wrijftse met zwijnen smoute / legt daer op water daer pappelen	2976
24	jn gesoden sijn daer wrijft voete hande <i>ende</i> voerhoeft jn heeter suycten dat coelt <i>ende</i> doet den siecken slapen Item jn wer- moes gedaen ontbijnt die wijnden <i>ende</i> laxeert / Die wortel gesoden <i>ende</i> dan op zwellen geleet rijpet <i>ende</i> moruwet die bladeren jn water gesoden daer jn	2980
28	legt rudige leden het genesetse <i>ende</i> scorfde hoofde / Dat water gedroncken js goet tegen drogen hoeste <i>ende</i> sterct den tijsi- ke Item beenen <i>ende</i> voeten gestouet jn water daer pappelen <i>ende</i> matelieuen jn gesoden sijn stercket den siecken <i>ende</i> verslaet die heite ouer al dat lichaem	2984
32		2988
36		2992
236ra		2996
4		nota bene
		3000

8	<p>MEnta almente js heet <i>ende</i> droge jnden MII graet <i>Mente</i> is <i>mennigerhande</i> Een <i>almente js</i> / <i>proper heit hofmente js</i></p>	3004
12	<p><i>mente</i> is <i>ros mente</i> die <i>js wilt ende</i> <i>grof</i> jn <i>hoer crachte</i> Een <i>ander almente</i> die <i>he-</i> <i>uet scerper langer blader dan</i> die <i>ander</i></p>	3008
16	<p><i>mente ende</i> <i>heit roemsche mente</i> sy heeft oock <i>mere crachte</i> Een <i>ander mente</i> die heeft <i>cleynre blader</i> <i>gelijck poleye</i> die <i>heit steen mente</i> / sy heeft <i>sonderlinge</i></p>	3012
20	<p><i>crachte Hofment</i> daer ic <i>jerst af sprack</i> <i>diemen heit wit alment js</i> die <i>gemeynste</i> <i>ende</i> die <i>beste</i> / sy behoert jn <i>medecine bey-</i> <i>de groene ende droge</i> / sy <i>js van vele crach-</i> <i>ten</i> Men <i>salse wynn</i>en <i>alsy groene js ende</i></p>	3016
24	<p><i>drogense buten</i> der <i>sonnen</i> I <i>jaer</i> is sy goet / sy heeft <i>crachte</i> te <i>verslaen ende</i> te ontbijndene <i>quade humoren ende</i> <i>stercket</i> die <i>nature</i> Ende <i>tegen</i> den <i>stinckenden</i></p>	3020
28	<p>mont <i>van tantvleys</i> / <i>dwaet</i> met <i>asij-</i> <i>ne</i> daer <i>wit almente jn</i> <i>gesoden js</i> <i>dan</i> wrijft die <i>tanden</i> met <i>mente puluer</i> / dat sal <i>suueren dijnen adem ende</i> <i>sueten</i></p>	<p style="text-align: center;">tegen den stinckenden adem vanden tantvleys</p> 3024
32	<p>Om den <i>appetijt</i> te <i>stercken</i> als hy belet wort <i>van couden humoren</i> die <i>bo-</i> <i>uen jn</i> die <i>mage</i> <i>sijn</i> Maect een zause van <i>menten</i> <i>caneel peper</i> <i>ende</i> <i>asijn</i> dat sal dy <i>appetijt</i> <i>geuen</i> of</p>	3028
36	<p><i>etet mente jn</i> <i>wermoes</i> Item <i>coringe</i> <i>van crancker magen</i> of <i>van couthe-</i> <i>den</i> / <i>siedt almente jn</i> <i>asijne</i> <i>nettet</i> I</p>	3032
236rb	<p><i>cleet</i> <i>legget</i> heet op die <i>mage</i> Item <i>tegen</i> <i>zwyme</i> of <i>coringe</i> <i>van enniger saken</i> <i>stoet mente jn</i> <i>asijne</i> <i>ende jn</i> <i>wijnne</i> / <i>mer</i> heeft die <i>siecke</i> den <i>rede</i> / <i>soe</i> <i>neemt</i> <i>allene</i> <i>asijn</i> <i>ende</i> <i>drucket</i> wt dat <i>sap</i> <i>ende</i> <i>neemt</i> een <i>corste broets</i> <i>seer</i> <i>gebac-</i> <i>ken</i> <i>ende</i> <i>legget jn</i> dat <i>sap</i> <i>ende</i> <i>houtse</i> voer die <i>nase</i> <i>ende</i> <i>mont</i> <i>wrijft</i> die <i>lippen</i></p>	3040

	<i>ende tanden ende bijnt</i> op die pols adere <i>ende laet den siecken cauwen / mach hijt</i>		
12	dat sal hem stercken seer <i>Item</i> die moeder te reynnigen / siedet die bladeren jn <i>wijnne</i> legt dat geplaestert op dat gemechte / dat selue is goet tegen dat		3044
16	lanck euel / of steecte Men sal weten wanneer een wil geuen medecijn tegen venijn / datment geuen sal met <i>mente</i> Want witte <i>mente</i> heeft cracht aen	lanck euel	3048
20	haer te trecken venijn / ofmen sal mede- cijn geuen met water daer <i>mente</i> jn js gesoden <i>Item</i> <i>mente</i> sap of wijn daer sy jnne gesoden is gedroncken met honige ont- stopt bestopte leuere <i>ende mylte ende vrij-</i>	nota	3052
24	ne van couder saken sonder rede <i>Mente</i> sap allene / dodet die pierwormen jn den lichaem Tegen den couden hoeste sietse met vigen jn <i>wijnne</i> dat sterc- ket verduwinge <i>ende verheite vercoude</i> mage <i>Mente</i> jn water gesoden met den water bewrijft verbernde leden	pierwormen couden hoest	3056
28	sy sullen genesen <i>Item</i> jn vogelen gedaen diemen bradet trecket dat venijn aen haer Alle spijs daer sy jn is maect sy verduwelick <i>ende goet ende gesont</i>	nota	3060
32	Men mach nemen roemsche <i>mente</i> of steen <i>mente</i> of witte <i>mente</i> die een voer die ander seyt platearius M ellilotum steen cleuer / <i>Mellilotum</i> is heet <i>ende droge jnden</i> I graet		3064
36	Het is een cruyt daer dat saet na heit Oeck heitment coningens croene / dat saet met sijnen croenen besichtmen jn medecinen / want het soe cleyne js dat		3068
236va	ment vanden croene cume gesceiden mach / Het heeft cracht dat / bloet te stercken / van sijnre welrukentheit Dat cruyt gesoden jn <i>wijnne</i> stercket		3072
4			3076
8			3080

12	die mage <i>ende</i> geeft goede verduwinge <i>ende</i> verduwet groeue wijnden <i>ende</i> ont- stopt die bestoptte blase <i>ende</i> aderen <i>ende</i> doet wel vrijne maken / Dat saet	3084
16	jn spijsse maect die spijsse verduwelic <i>ende</i> van goeder smaken Tegen die van quader lochten <i>sijn</i> of stinckende zweten Neemt dit cruyt <i>ende</i> gagels bladeren <i>ende</i>	3088
20	fulgen bladeren siedet te gader jn sterc- ken wijjne / <i>ende</i> nettet I laken jnden wijjne <i>ende</i> wijnt den mensche daer jn als hy heetste dogen mach <i>ende</i> decke	3092
24	hem wel <i>ende</i> laet hem daer jnne drogen hy sal genesen M irabolam <i>sijn</i> van v manieren Citrinus / Kebulus / Belliricus / Em- blicus jndus / Het <i>sijn</i> vruchten van boe- men / sy <i>sijn</i> gomachtich / <i>ende</i> by hore gom- achticheit purgeren sy nederwaert / sy <i>sijn</i> alle cout <i>ende</i> droge / Mirabolam	3096
28	citrini purgeert meest vanden anderen het purgeert properlijck heite <i>ende</i> rode colera / men geuet tegen die ge- le suycte / een ander dach corts <i>ende</i> te-	3100
32	gen bestoptheit die vander leuer ongetempert is / Het purgeert oeck die mage <i>ende</i> die dermen Men geuet met vorschen alsen sap van griseconten of	gele suicte 3104
36	met bye / men puluert <i>ende</i> leget des auonts te weicken / des morgens perstment doer een cleet <i>ende</i> drincket dat sap / men en sals nyet sieden want sijne gomachticheit	3108
236vb	soude metten waesdom wtgaen <i>ende</i> ver- liesen sijne crachte / jndi js oeck cout <i>ende</i> droge <i>ende</i> en purgeert nyet alsoe spoe- delike als citrini doet som seggen dat jndi <i>ende</i> citrini beide <i>sijn</i> van enen bo- me / mer dat citrini is onrijper alsment leest Men wercket beide jn een siecheit mer dat citrini vorscher is sy <i>conforteert</i>	3112
4		3116
8		3120
12		

	dat harte / Belliri ende embuli wercken	nota bene	
16	al die selue die kebuli doet / dese III purgeren alle humoren van melancolien daer na purgeren sy rode colera / sy sijn goet tegen spenen ende tegen doncker ogen		3124
20	M Anna js een gomme van enen bome sy js cout ende droge / sy purgeert rode colera / daer na melancolie / men geuet tegen anderen dach corts ende tegen	spenen	
24	quaden appetijt van colera ende ongetem- perde leuere van heiten met triferi sa- rasenica / of jn dranck / of jn wermen borne of met couden Men en sals niet sieden noch cassiafistula magna blust verbernde coleren ende corts ende vors- chet die borst	nota bene	3128
28	M Vmmia som seggen dat js aspaltum / dat is peck alsulcke specien vijntmen jn grauen daermen die luden begraeft die gebalsemt sijn om dat sy die wormen nyet en eten nochtan verrotten sy / het is heet ende droge jnden III graet / het is goet tegen dat hoeft dat gescoert js / ende op alle coude zenen die gequets sijn / ende stopt bloet jn wonden waer dat sy sijn ge- menget met olie van vlieder jn die nase gedaen dat sacht den hoeftzwere die van couden coemt	nota bene	3132
32	M Andragora dat is gans des mans leden met sijnen hoofde / sy is tweer- hande / dat is masculijn ende feminijn / die se trect vter erden hy moet steruen / is die man- dragora out XXX jaer / ende daer sy wast sietmen des nachs groet licht / wiltu dat dijn wijf een knechtken drage soe geeft haer drincken de masculo dat js die mans gelijck sijn / ende wiltu dat sy		3136
36			
237ra			3140
4		hoeft zwere	3144
8			3148
12		nota bene	3152
			3156

236vb32

alsulcke: De eerste l is superscript geschreven.

237ra10

steruen / is: Deze woorden waren eerst aan elkaar geschreven; ze zijn door de kopiïst gescheiden door middel van een dun streepje.

16	een maechdekijn drage soe geeft haer van des wijfs gelijck Men seit dat sy	3160
20	alle die leden gansen vanden mensche die dat sap drincket vanden man hy blijuet slapende of hy doot waer / ende als die meesters wercken willen soe	nota bene 3164
24	doen sy die siecke luyden hier mede soe vaste slapen dat sy nyet en voelen watmen doet Ende als hijse wil doen waken soe neemt hy dat sap van ru-	3168
28	ten asijn ende ganciane ende menget onder een ende gietet jn sijn oren soe wort hy ontwake Item het is een ander ma- niere van mandragora dat is ronde	3172
32	die sijn van couder ende droger complex- ien / Die stoppet ende sijn goet jn plaes- teren gedaen op den slape die wil slapen / mer men vijnter vele ge- maect met handen	nota 3176
36	NASCURCIUM NITRUM NUX MUSCHATE NINIFAR NUX UOMICA NIGELLE	3180
237rb	DE N	
4	N Ascurcium cursy / js heet ende droge jnden III graet / hoer saet besichtmen jn medecinen Men macht v jaer houden	3184
8	sy heuet cracht te ontbijnden steecten ende sericheiden Item tegen die gichte jnder ton- gen die coemt met heeter siecte van ver- stoppter humoren / die siecke sal cauwen	gichte in der tongen 3188
12	dat saet ende leggent onder die tonge dat ontbijnt quade humoren Item die gichte jnden anderen leden Neemt dat saet ende siedet met wijnne ende legget jn een sack daer op dat cruyt jn vleysche gesoden / is goet ter gichten Tegen dat	3192

237ra20 waer / ende: Deze woorden waren eerst aan elkaar geschreven; ze zijn door de kopiïst gescheiden door middel van een dun streepje.

237rb1 DE N: De stok van de D loopt diagonaal naar links; hij is met een reeks krullen tot ver in de bovenmarge verlengd tot een cadelle. De N is een zeer grote letter geworden. Links van de linker-poot is een gezichtje getekend, met een soort grote kuif. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.

	lanck euel / dat saet gesoden jn wijnne	lanck euel	
16	ende op die steecte geleit ende verdrijft die coude pisse		3196
	N Vx muschaten / Muscaten sijn heet		
20	ende droge jnden II graet ende is van enen bome die jn jndea wasset		3200
	Men vijntse als sy rijp sijn v jaer mach mense houden goet men salse kieser die slechte sijn ende nyet en pulueren als mense		
24	breect ende die van scerper smake sijn		3204
	Ende als hem dit gebreect salmense nyet jn medecinen doen / sy heeft cracht te stercken jn allen saken van hore wael rukentheit Tegen vercoude magen ende oueruloeidicheit / ende tegen bleechheit van couden		
28	Ete alle morgen een halue muschate of een heele totty genesen biste Tegen onverduldicheit ende vercouder leuer drinct den wijn daer muschate jn gesoden js		3208
32	Muschate Anijs Comijn gesoden jn wijnne js goet gedroncken siecken die bekeert sijn sy verdrijft die drijtinge van groten wijnde ende steecte vter magen Om te stercken die geeste van bynnen / drinct den wijn	nota bene	3212
36	Daer muschaten ende mastick jn gesoden js Item hoer roeke ontfangen jn die nase stercket die hersene ende die geeste van bynnen Muschaten gegeten doet wonden wtwaert bloeyen		3216
237va			3220
4	N Vx vomica kaernoten js heet ende droge / men besichtse jn medecinen dat sy bynnen heuet / mer hoer basten en dogen nyet / sy heeft cracht te doen karen ende purgeert fleumen ende colera / mer als sy allene gegeuen wort soe doet sy karen met anxste Is dat sake dat fleuma of colera bouen sijn jnden hals vander magen Neemt puluer van noten sietse jn water met vncol saet Tegen fleumen salmen geuen dat water met oximel tegen colera met cyroep acetosa		3224
8			3228
12			3232
16	N Itrum js van vele manieren / het js een maniere van soute ende coemt van ar-		3236

20	menien / <i>ende</i> een ander wt arabien bey- de purgeren sy nederwaert fleumen <i>ende lymmyge humoren</i> Het is heet <i>ende</i>		3240
24	droge tegen dat water / <i>ende</i> tegen coude siecheiden / <i>ende</i> tegen gicht / <i>ende</i> artike / Het trecket die vorsche humoren vten geuoe den leden / dat sijn die juncturen Men scerpter mede benedicta of ieralogo- dion of ierapigra galieni Men nemes	water gicht artike	3244
28	I <i>scrupel</i> ter purgacien Het is claer <i>ende</i> lichten de / der magen deret daer wijnt jnne js Mer met dien medecine gedroncken		3248
32	voerseit dien helpt / <i>getempert</i> met olie verdrijft dat witte op dat oge Ghetempert met asijne <i>ende</i> gedropt jn die oren verdrijft rijm <i>ende</i> wijnt <i>ende</i>	oren	3252
36	zwaerheit <i>ende</i> humoren die daer toe vloeyen droget		
237vb	N Inifar dat sijn cremer bloemen die jnt water staen Sy sijn cout <i>ende</i> vors- che jnden III graet / den hoeftzwere daer	hoeftswere	3256
4	op gedaen sachtet alle siecheiden die van bloede comen <i>ende</i> van roder colera die dat ordineren te rechte / syroep daer af is goet tegen den hoest van heiten <i>ende</i> corts van		3260
8	bloede of van rode colera / het bluschet <i>ende</i> verdrijuet dicke / olie daer af dat hoeft gesmert verdrijuet hoeftzwere jn die nuesse gedaen doet nyesen <i>ende</i> helpet oeck		3264
12	N Igelle bockic / sy is heet <i>ende</i> droge jnden III graet / <i>ende</i> sceidet wijnt <i>ende</i> opblasinge jn die derme jn die mage <i>ende</i> vloeiende humoren / het sciei- det met zeem <i>getempert</i> <i>ende</i> gedronc- ken breect den steen jn die nieren jn die blase / het doet wel vrijnen <i>ende</i>		3268
16	menstruum vloeyen / het is goet tegen wit morfea / op drope op puysten ge-		3272
20			3276

	plaestert / met asijne gedroncken doet wormen steruen <i>ende</i> verdrijuetse die <i>van fleumen comen</i> / Nochtan vele genomen brenct die doot jn	3280
24	ORDEUM	OPOPANAC
	OUA	OLIBANUM
28	ORAX	OROBUS
	DE O	3284
	O Rdeum gerste Gerst is cout <i>ende</i> roge / van gersten maectmen ve- le dingen / die der moeder toe beho- ren Als gersten wellinge / gersten meel	3288
32	jn water gesoden dat geeftmen siec- ke luden na heeten rede / gerste schone gelesen <i>ende</i> gesoden jn water tot dat	
36	water bestaet te roden <i>ende</i> te dicken / gers- ten wellinge heeft goede craft jn heeter	3292
238ra	suycden die bynnen swellen Tegen zwel- len <i>van heite</i> / maect een plaester van gers- ten water <i>ende</i> asijn dat verslaet die hei- te <i>ende</i> menget met eys doderen soe rijpet	<i>nota bene</i>
4	Item te couden zwellen te rijpen / maect I plaester van gersten mele <i>ende</i> serpentijne van honich dat sal rijpen	3296
8	O Va eyeren / soe sy ouder sijn soe sy dicker sijn der hennen / <i>ende</i> per- trisen eyer sijn ganser <i>ende</i> beter dan enich anders vogels / Der ganzen <i>ende</i> der enden eyer sijn onbequamelic den gene die vanden stene sieck sijn die den rede heeft die en sal geen eyer eten	3300
12	O Rax dat is die padde steen hy js <i>van III manieren</i> / die witste is die beste / die <i>ennich mes-</i> quame heeft jnden lijue die slijnde	3304
16	die steen hy sal geringe daer co- men <i>ende</i> drijuen al dat quade wt be- neden sonder scade / die zwarte steen js goet tegen venijn / die dor- de steen heit crabitijn jn walsche <i>ende</i> sonder medecijn te proeuen vander doot	3308
20		3312
24		3316
28		

	O Popanac js sap van enen crude dat is heet ende droge jnden III	3320
32	graet / dit verdroget jnden somer M en sal kiesē dat clærste is H et heeft cracht te sceiden ende te trecken	3324
36	ende te verteren die humoren ende gene- set die artike jn handen ende jn voe-	artike
238rb	ten dat van grouen wijnde coemt of van lymmigen fleumen / Gedroncken	3328
4	met wijne geneset den zwere jnden lichaem ende torsioen / ende hoest ende	nota
8	coude pisse ende drope jn die blase dat trecket wt met zeeme gedronc- ken I tem jn die vulua gedaen doet	3332
12	menstruum vloeyen ende verdrijuet dat dode kijnt ende dat nette daer dat	doot kijnt
16	kijnt jn leet H et sacht den tantswe- re jn dat gat gesteken / ende stopt jn co- lerien gedaen / gemenget met peke	tantswere
20	eest datmens nyet en heeft soe neemt galbanum opopanac / geneset wonden	3336
24	sere	3340
28	O Libanum of thus of wierock / het vloeyet wt bomen die staen jn alexandrijen ende js I gomme die beste	3344
32	die dan coemt ende clærste E en ander wast omtrent damas die en is nyet	
36	soe goet als die ander noch soe puyck S y heeft cracht te purgeren ouer- mits sijnen goeden roeke ende wonden	3348
40	te heilen ende te stoppen T egen ogen die tranen ende tantswere die coemt	
44	vanden hersene neder gesoncken / salmen maken I plaester van wierock ende wit-	3352
48	ten wijne ende wit vanden eye legt opten slape / tegen den hoest is goet die wijn	
52	ende stoppet ende verheitet / het stoppet ende verclaert die vloeyende ogen het stop-	3356

238rb2

Voor geneset is met een horizontale streep ges doorgehaald.

238rb3

Voor torsioen is met een horizontale streep tons doorgehaald.

238rb5

Voor wt is met een horizontale streep dat doorgehaald.

	pet bloet wt wat leden dattet coemt	nota bene	
32	Het helpet quade wonden jnt erschat <i>ende</i> en laetse nyet wijden met molck getempert <i>ende</i> daer op geleit Het doet sceiden groue fleumen <i>ende</i> trecse wt den		3360
36	hoefde <i>ende</i> verlicht die tonge met ge- soden wijne jn die oren gedaen sacht		3364
238va	die sweringe / die scorse vanden bome js droger dan die vruchte / die wier- oeck is heet <i>ende</i> droge jn II graet daer	nota bene	
4	om stopt die scorse meer die vuytheit jn die ogen <i>ende</i> droget meer die ogen Ende jn die vulua gedaen droget die humoren <i>ende</i> sacht den zwere jnder magen		3368
8	<i>ende</i> stopt alle manieren van menesoen <i>ende</i> heilet wonden die daer af comen jn die dermen / eest datmens nyet en vijndet Ouer drie onsen wierocxs neemt drie onsen galbanum		3372
12			3376
	O Robus wicken js heet jnden I graet droge jnden anderen graet / <i>ende</i> js suuerende / den bast gemaect gelijs sijnen mele dat maect den buyck		3380
16	weeck / <i>ende</i> doet vrijnen / <i>ende</i> menstruum weder comen / het scerpet tgesichte	nota bene	
20	Men en sals nyet te dicke nemen want het soude bloet doen stroeyen <i>ende</i> onderwijlen doen bloeden die nase / <i>ende</i> dat meel gekoect met tepotis dat I specie is als wieroeck		3384
24	Het is goet tegen ydropisi jn wat le- den dat sij sijn getempert met wijn Ghetempert met honich doot lentigi- en dat is die worme jnt hoeft / <i>ende</i>	tegen dat water	3388
28	geleit op wonden opent sere reynnicheit <i>ende</i> op beten van honden		3392
	PETERCELIUM POLIUM POLOGIUM PASSULA		

238rb36

met ge-: Deze woorden waren eerst aan elkaar geschreven, maar zijn door de kopiïst met een dun streepje weer van elkaar gescheiden.

38va30

POLIUM: De i is superscript geschreven.

32	POLIPODIUM	PIONICA	3396
	PENCEDANUM	PLANTAGO	
	PIRA PHILOCELLA		
	PLUMBUM	PULEGIUM	
238vb	PRUMA	POMA	3400
	PAPPAUER	PERELLA	
	PHILEX	PSILLIUM OF PHILLIUM	
4	PERETRUM	PIPER	
	DE P		
			3404
	P etercelium petercelie js heet ende		
	droge jnden II gaet / dat		
8	saet is goet jn medecine V jaer eest		
	goet / Petercelie jn spise stercket die		3408
	mage / ende verdrijft die wijnden sy bre-		
	ket den steen / sy doet wel vrijn maken		
12	gesoden jn wijnne / hoer wermoes is goet		nota bene
	der quader leuere ende mylten		3412
	P olegium poleye js heet ende droge		
	jnden II gaet / men salse wynnen		
16	alssy bloet / tegen den couden hoest		couden
	siedet poleye met vigen jn wijnne dat		hoest
	drinct <i>Item</i> men neme poleye allene		3416
	wrijfse jn een scerf sonder nat legt		
20	op dijn hoeft heet dat verdrijft die		
	coude rumen <i>Item</i> wijn daer poleye jn		nota bene
	gesoden is verdrijft die steecte vter		3420
	magen <i>Item</i> poleye jn water gesoden		
24	met dien water wonden gedwogen		
	doet die wonde toe gaen / dat wa-		3424
	ter omtrent die moeder gewreuen dro-		
	getse ende reynichtse <i>Item</i> siet poleye		
28	met vigen jn asijn dat gorgelt jn die		nota bene
	kele laet nyet jn gaen mer spuwet		tegen den
	weder wt / dat verdrijft den huych		huych
	ende suuert dat tantvleys <i>Item</i> water		3428
32	van poleye gemaect dat claert die		
	ogen ende suuertse <i>Item</i> poleye groe-		3432
	ne of droge jn spijsse maectse ver-		

238vb1

PRUMA, POMA: *De P is tot in de bovenmarge verlengd.*

238vb5

DE P: *De P is sterk vergroot. Tegen de linkerkant van de linkerstok aan is een gezichtje van een monstertje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.*

	duwelick <i>ende</i> sterct die mage / <i>ende</i>	<i>nota bene</i>	
36	is vrouwen goet om die vloet te		
239ra	crigen		3436
	P Olipodium wilt waerne wasset op		
4	den eykelboem js die beste / die ge-		
	nomen <i>ende</i> gedroget mach dueren II		3440
	jaer <i>Item</i> gesoden jn wijnne <i>ende</i> gedron-		
	cken ontbijnt die grote wijnde <i>Item</i> tegen		
	dat lanck euel <i>ende</i> bytinge jnden nauel	<i>lanck euel</i>	
8	<i>ende</i> gesontheit te houden / neemt die		
	wortel / fiolen / vencol saet / anijs / een		3444
	goet deel te samen meer <i>dragme</i> I vander		
	wortel want sy laxeert sere / siedet		
12	jn water / drinct des morgens <i>ende</i>		
	des auonts / of neemt die wortel alleen		3448
	met vencol saet <i>ende</i> anijs sietse / of neemt		
	puluer vander wortel allene met an-		
16	deren specien die wel ruken <i>ende</i> eyer		
	dit hout gesontheit <i>ende</i> verdrijft dat		3452
	lanck euel <i>ende</i> breect den steen		
	P Euucedanum verkens vencol js		
20	heet <i>ende</i> droge jnden III graet / hy		
	wasset jnden woude met groenen struyc-		3456
	ken gelijk vencol / die wortel gaet jn		
	medecine / I jaer is sy goet / die wor-		
24	tel gesoden jn wijnne verdrijuet die		
	coude pisse / <i>ende</i> doet wel vrijn maken		3460
	<i>ende</i> ontstopt die mylte <i>ende</i> leuere / dat		
	cruyt metter wortel gesoden jn wijnne		
28	<i>ende</i> olie dat geplaestert op die leynden		
	<i>ende</i> op dat gemecht breect den steen		3464
	<i>ende</i> moruwet oeck harde mylte / dat		
	cruyt of die wortel jn water gesoden		
32	vrouwen daer mede gewreuen onder		
	den nauel doet vloeyen menstruum		3468
	P Ira peren / sijn cout <i>ende</i> droge		
36	wilde peren sijn couder dan die		
	huys peren / rijpe peren stoppen myn		
	dan onrijpe peren / rau of gebraden ge-		3472
	nomen nader spijsen helpt der magen	<i>nota bene</i>	
239rb	mer voer die spijsen genomen stoppen		
	sy den buyck <i>Item</i> peren gesoden jn regen		
	water geleit opten hals vander magen		3476

4	verdrijft caringe van coleren Item beneden om die liesche geleit dat verdrijft dat buyck euel	
8	P lumbum loot js cout ende vocht jnden II graet van loede maectmen een visel ende een stoter daer jnne doet rosen olie / of fiolen olie ende wriuet alsoe lange jnden lode dat die olie bestaet te dicken ende te zwarten vanden lode / ende doet jn een ander vat dat heit loot salue / die salue is wonderlike goet ende helpt ende heilet wilde zeericheit / brant van vuere ende water / ende verdrijuet heete zwellen ende doetse heilen bynnen ende buyten daer om gesmert	3480 3484 3488
12	P olium berch poley of onser vrouwen beddestroe / het is heet ende droge / het gaet jn medecine Men salt metten bloemen wynnen / een jaer eest goet / tegen den couden hoeste ende magesiedet dat cruyt jn wijne met rosijnen daer die steenkens wt zijn dat drinct / Dit cruyt allene gesoden jn wijne js goet gedroncken tegen vercoude magen ende mylte ende zenen ende coude pisse	3492 3496 3500
16	P assula rosijn / daer die steenkens wt zijn / sy zijn heet ende vocht Ghesoden jn wijne ende gedroncken verdrijft den couden hoest / den wijn geplaestert op die mage verdrijft die steecten vter magen / het is goet op coude zwellen / van onrijpe druuen maect een puluer / aldus die coppe doet af dat daer bynnen js dat droget jn die sonne / puluerizeert die puluer jn spijsenomen is goet tegent buyck euel ende tegen caringe	3504 3508 nota bene
20	P onia pionie js heet ende droge jnden anderen graet die wortel gaet jn medecine Men salse jnden wijnter wynnen v jaer is sy goet / die licht ende hol is en doget nyet sy heeft	3512 3516
24		
28		
32		
36		
239va		
4		
8		

	verholen crachte <i>Item</i> voer dat quade	3520
12	euel neemt die wortel of dat saet eens of twe werf hout den sieken aen den hals hy sal genesen <i>Galienus</i> seit van enen dien hijt aenden hals hinck so en	3524
16	hadde hijs nyet / <i>ende</i> als hijt af dede soe hadde hijt weder <i>Item</i> ten seluen geeft den puluer met wijjne daer	
	byuoet jn gesoden js met ruyten	<i>nota bene</i> 3528
20	sap <i>Item</i> ter gicht drinct den pul- uer met wijn gesoden / die met gro- ter pijnen te stoel gaet die nette boemwolle jnden wijjne <i>ende</i> gaet daer	3532
24	op sitten eest van couder saken het vergaet / <i>ende</i> het reynnicht die moeder P Lantago bredewege js cout <i>ende</i> droge jnden I graet / tegen bloeden	3536
28	vander nasen / maect I plaester van mastick <i>ende</i> wegebladeren <i>ende</i> vrouwen molck legt by die dunninge / Du sultse wynn jnden herfst I jaer	3540
32	is sy goet <i>Item</i> dat cruyt geleit op die nase dat stopt bloet / tegen dat buyck euel / neemt dat saet stotet	3544
239vb	met wijjne <i>ende</i> met witten mancopsaet dat sal die siecke eten of drincken <i>Item</i> hoer water stoppet <i>ende</i> coelt die le- uer <i>ende</i> houtse te samen jnden roden buyck- euel genomen met suptijlen wijjne	3548
4	P Hilocella dats cruyt met hare of muysen oren / Het heilt wonden <i>ende</i> is goet jn wonden dranck <i>ende</i> meest jn hoeftwonden <i>ende</i> wachtet	3552
8	die wonden van spasmus P Vlegium dat is cuule js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / sy su- uert die borst van grouen humoren	3556
12	<i>ende</i> doet wel vrijne maken dwijf haer stonden hebben / gesoden <i>ende</i> daer jn ghe- badet suuert die vulua van quaden hu-	

	moren <i>ende</i> js goet tegen vercoude seere		3560
16	P Ruma prumen sijn cout / som sijn wit / som bruyt / som roet / alle prumen <i>van</i> damas sijn die beste <i>ende</i> hebben macht te coelen <i>ende</i> saechten daer	nota bene	3564
20	om sijn sy goet jn siecheden die dat lichaem vast hebben		
24	P Apauer mancopsaet js cout <i>ende</i> droge jnden III graet / men vijn- tet wit <i>ende</i> zwart / dat zwart js cout <i>ende</i> droge <i>ende</i> meer doende / Men maecht X jaer houden <i>ende</i> doet slapen <i>ende</i> stopt <i>ende</i> reynt die humoren <i>Item</i> totten slape		3568
28	maect een plaester vanden sade met vrou- wen molck <i>ende</i> met wit vanden eye <i>ende</i> legget opt voerhoeft <i>ende</i> dunnint / tegen heete leuere <i>ende</i> heete zwelle Neemt		3572
32	dat saet <i>ende</i> dat cruyt <i>ende</i> conficeert met rosen olie legt daer op / tegen die dorheit jn heitten Neemt dat witte saet <i>ende</i> puluert	nota bene	3576
36	<i>ende</i> conficeert met violen olie <i>ende</i> smert		3580
240ra	ouer den rugge Totten verdorreden borsten <i>ende</i> verdorrede leden Neemt dyapapaueris alby dat molck gebesicht		3584
4	met syroep <i>van</i> violen js hard goet den genen die dorren of dorre borsten hebben	nota bene	
8	P Ilex dat js vloeyende peck of moruwe peck / het is heet <i>ende</i> droge jnden II graet / het is goet tegen venijn / een lepel vol met zeem gedronc- ken <i>ende</i> is goet tegen wedoem jn die lon- gene tegen die borst tegen dampicheit		3588
12	<i>Item</i> met was gemenget is goet op seer <i>ende</i> op wonden met zeme gemenget su- uert vuyle wonden / Men orbaert meest	nota bene	3592
16	jn wonden salue		3596

239vb32 Voor saet is witte met een horizontale streep in rubriek doorgehaald; en voor dat cruyt is pulveert op dezelfde manier doorgehaald.

240r Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur e xxv aangebracht. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: K.

	P irretrum of bertrum dat is poltret of bertraem / het is heet <i>ende</i> droge			
20	jnden IIII graet / die wortelen gaen jn me- decinen / jnden wijnter dan salmense gade- ren dan sijn sy goet v jaer sy heuet cracht te dissolueren <i>ende</i> te verteren <i>ende</i> te trecken die humoren gecnuwet tussen die		3600	
24	tanden verdrijft den tantswere / gesoden jn wijn <i>ende</i> jn olie <i>ende</i> geplaestert mynret den artike <i>ende</i> dat voet euel / tegen die borst	tantswere	3604	
28	<i>ende</i> mylte <i>ende</i> leuere eest goet gemalen met amedon of met perudon / het is goet te- gen buyck euel / tegen den steen / tegen tantswere / tegen caren / tegen quade veru- we / tegen dat grote euel / tegen die ge- le suycte / tegen den hoeftzwere / tegen den rede / tegen jdel drome / tegen dronc- kenscap / tegen den bosen viant / tegen vergeffenisse / tegen alle siecheit	artike <i>ende</i> voeteuel	3608	
32	36 240rb 4 8 12 16	machmen puluereren pirretrum <i>ende</i> doet jn bussen wolckerhande siecheit datstu hebts Neemt een lepel vol des puluers / drincket of etet tegen alle eue- le <i>ende</i> trecket fleumen vten hoeft jnden mont alsment cnuwet daer om eest goet tegen hoeftswere die van vorschen humoren coemt / Getempert met wijjne <i>ende</i> gegorgelt jn die kele wt / <i>ende</i> jn su- uert den mont van fleumen <i>ende</i> den huych die van fleumen coemt Alexander <i>ende</i> ste- phanus orconden / dat pirretrum js goet tegen dat groet euel gedroncken of getem- pert met zeme Galienus seit dat pirretrum goet is gehangen den kijnderen aen den hals die dat groet euel hebben / getempert met olie van baeyen <i>ende</i> gesmert aen die leden js goet tegen gichticheit <i>ende</i> artijke <i>ende</i> schenen die leeken <i>ende</i> trecken ja dat van couden coemt of van vorschen humoren Ouer een <i>dragme</i> pirretrum machmen nemen I <i>dragme</i> scafi-		3612 3616 3620 3624 3628 3632 3636
		nota bene		

20	sagria want dat doet dat selue		
	P Lantaleonis js II manieren cleyn		
	ende groet beide sijn sy cout ende droge		3640
	jnden II graet / het is goet op die bloe-		
24	me ende goet gedroncken tegen die bloet		
	spuwen / het is goet tegen spenen met rosen	spenen	
	olie ende tegen ontsteken leden / het is be-		3644
	ter met bolus <i>armenicus</i> gemenget		
28	P Oma appelen sijn heet ende wack / als		
	mense wil doen jn medecine soe		
	salmense leggen op die colen ende een lut-		3648
	tel bernen ende dan die scalen af doen ende		
32	men sal die kerlen weycken / dese heb-		
	ben macht te sachtene ende te weyckene		
	ende te ontluycken / Men maecter af goede		3652
	medecine die becommert sijn jn die	nota bene	
36	borst van couden saken het is goet die tijsike		
240va	sijn / het meerdet bloet		
	P Erela dat sijn parelen / sij sijn ge-		3656
	tempert tussen heet ende cout ende		
4	vorsche ende droge / die meeste sijn beter		
	dan die smale / ende die clare dan die		
	doncker / die ronder beter dan die		3660
	nyet ront en sijn / poperlick sijn si goet		
8	tegent hart euel / ende tegen beuinge der har-	nota bene	
	ten ende vrese ende suchten ja dat van		
	coleren coemt / bloet vander harten su-		3664
	uert ende dunnet groue humoren / jn die		
12	ogen droget ende die zenen vanden ogen		
	conforteret		
	P Sillium of phillium js I sadekijn men		3668
	vijndet jn apoteken / het is cout ende		
16	vorsche jnden III graet / het verslaet		
	dorst ende sachtet droecheide jn wermen		
	water geleit tot dat lymmich wort		3672
	dat gedroncken maect harden stront		
20	vorsche jn die dermen droge eest dat		
	vander roder coleren coemt die moru-		
	wet vander vorscheit ende meest gemen-		3676
	get met olien van violetten jn borne ge-		
24	leit dat lymmich wort ende sap van naschaden		
	wederslaet alle heitte ende heete apostemen		
	ende erispula / dat saet geleit jn wermen		3680

	QUARCUS	QUINQUE VIA	
32	QUINQUE FOLIUM		
	DE Q		
	Q	Varcus dat is die eycke sy is cout ende droge / die bladeren	3724
241ra		gesoden ende een vrouwe daer jnne geset stopt haer menstruum jn die vulua / die bladeren gestampt met asijn ontslaet al-	nota bene 3728
4		le heyte / die ekelen die opten boem wassen gepuluert ende gesoden daer jnne geset / dien dat zet wtgaet / doet we-	nota bene 3732
8		der jnne gaen ende droget die seericheit ende stoppet dat lichaem / die score van der eyken gemalen ende die bladeren daer af gepuluert met dat witte van	3736
12		den eye js goet geplaestert op gebro-	nota 3740
16		ken beenen jnt nywe ende beene die vten lede sijn / dat selue js oeck goet op hee-	
	Q	Vinque folium of pentafolium of senekel is heet ende droge jnden	3744
20		II graet het is goet den scenen ende ontstopt die nyeren ende doet wel vrijnen / het opent die blase / het heilt wonden	nota bene 3748
24		ende sachtet den tanzwere / met matere gestoten ende jnden mont gehouden / ende is goet jn wonden dranck / ende suuert die borst	
28		Q	nota bene 3752
		Vinque via of lanselage of honts- ribbe js cout ende droge ende heilt wonden / ende alle dingen die suuert sy ende is goet jn drancke jn plasteren tot wonden	
	ROSA ROSTRUM		
	RAFAMUS	RAPEN	
	REBARBERA	REALGAR	3756
32	RUTA	RORA	
	RECABRE	RUBA	

240vb30
240vb34

dermen: De n is in de breedte verlengd tot een regelvuller.
QVarcus: Het 'steeltje' aan de Q loopt onder de laatste regel ver naar rechts in de ondermarge door.

241rb	DE R	
	R Osa rose js heet jnden I graet	3760
4	R ende droge jnden II graet / groene ende dorre gaen sy jn medecine Som lyyden wynnense nader rijpheit / soe en mach sy nyet soe lange dueren / Men	3764
8	salse wynnens als sy by na rijpe sijn als die bladeren nyet volcomen wt en sijn die roetachtich sijn dat sijn die bes- te / mer die bleeck ende zwart sijn en	3768
12	dogen nyet / alsmense wijnt salmense dro- gen buyten der sonnen / men machse I jaer houden of III jaer Item van groene rosen maectmen vele medecine / mer	3772
16	die dorre besichtmen jn apoteken want mense best pulueren mach Item honich van rosen maectmen aldus / Honich sal men breken ende cleynsent doer / daer	3776
20	toe vorsche rosenbladeren groene ende reynne gepuluerizeet ende cleynne gestroeit ende laet sieden I corte stont ende alst roet werdet ende ruket naden rosen soe eest	3780
24	genoch / ende cleynsent / dat is V jaer goet / dat heeft cracht te sterckene vander rosen ende te reynnigen die hu- moren vanden honich / Desen dranck	3784
28	salmen geuen des wijnters om te pur- geren melancolien ende fleumen / ende des somers die vercrancket sijn	<i>nota bene</i>
32	Item om die mage te purgeren vanden couden humoren ende die materie te stercken / drinct desen dranck met water daer vencol jn gesoden js daer toe doet III granen souts Item in VI	3788
241va	pont honichs I pont rosen Item rosen olie maectmen aldus Item vors- che rose bladeren ende breectse ende doet- se jn olie ende laetse sieden gehangen	3792
4		3796

	jn enen vate jn enen siedende ketel met water <i>ende</i> dat wort goeden olie <i>ende</i> cleynset soetelic doer enen doeck /	
8	Som luyden doen die olie <i>ende</i> rosen jn een gelas <i>ende</i> hangent XL dage jn die sonne / mer dat is onrecht / <i>ende</i> die olie js goet ter harten leuer / die verheit js	3800
12	die smeert op die sijde / Totten hoeft- zwere / smere <i>dijn</i> voerhoeft <i>ende</i> dijne duninc <i>Item</i> tegen die heitte <i>ende</i> stincken- de zweet / smere handen <i>ende</i> voeten	3804
16	doet daer toe witten puluer van sandali of van ruten / <i>ende</i> geeft den olie den siecken tegen dese dingen <i>ende</i> sonderlin- ge tegen verheite leuer / want desen	3808
20	olie verslaet die heyte ouer tlichaem <i>ende</i> coelt den siecken <i>Item</i> neemt II pont olijs <i>ende</i> I pont rosen Hoemen rosen water maect dat is wel cont	3812
24	rose water sterct <i>ende</i> stopt <i>Item</i> ten buyck euel drinct rosen water met water daer mastick jn gedaen js of garoffels nagele / tegent buyck euel sonderlinge	3816
28	van crancheit der naturen of dat die medecijn te zeer laxeert Tegen gebro- ken tantvleys / rode mastick gesoden jn rosen water of rosen sap dat beter	3820
32	is <i>ende</i> dat geconficeert aen die sonne daer mede smere <i>dijn</i> tantvleys Tegen dat zwymen / Drinct rosen water jnt aen- sichte gesmert simpel / dat rosen wa- ter sterct die ogen <i>ende</i> dat sien / rosen	3824
36	water jnt aensicht gesmert maect een claer aensichte / Dorre rosen voer die nase gehouden sterct die hersene <i>ende</i> verblijt den geest Ten buyck euel /	3828
241vb	drinct water daer dorre rosen jn ge- soden sijn of maect I plaester van dor- ren rosen <i>ende</i> van wit vanden eye <i>ende</i> asijn	3832
4	dat legt op <i>dijn</i> liesche werme dat stoppet Ter coringe siede droge rosen jn asijne <i>ende</i> maeck enen doeck daer	3836
8		

**tegen
swymen**

	jnne nat <i>ende</i> legt hem heet op die ma-		
12	ge <i>Item</i> totten zwijmen neemt puluer van rosen met eyeren moruwe / drinct dat water daer droge rosen jn gesoden sijn / dat saet dat mydden jn die		3840
16	rosen leyt js goet tegen dat buyck euel O f neemt rose sietse jn wijnne smere daer mede die mage op dijn buyck <i>ende</i> geplaestert op die liesche ten buyck		3844
20	euel Tegen dbloeden als I tant wt ge- togen js / houdet asijn jn dijnen mont daer rosen saet jnne gesoden js dat stopt <i>Item</i> weet datmen rosen sap hou-		3848
24	den mach I jaer Tegen rode ogen <i>ende</i> smele van ogen / Neemt rosen groene of dorre sietse jn water doet die plaester dick genoch op die ogen sy		3852
28	sullen claren <i>ende</i> weder comen		3856
32	R Afanus peper wort / js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / die wortel is goet ter medecine beide groene <i>ende</i> droge / mer groene is sy beste / men		3860
36	machse I jaer houden / vander wor- tel maectmen I oximel / men salse I luttel breken <i>ende</i> leggense III dagen jn		3864
242ra	asijn / doet daer toe tdordendeel ho- nich <i>ende</i> siedet te samen / dat oximel js goet tegen den rede terciaen of quartaen W iltu suyker daer toe doen		
4	soe eest goet cyroep tegen den rede co- tidiaen of terciaen of quartaen / dit salmen nemen jnden wijnter des mor- gens <i>ende</i> des auonts met wermen water	<i>nota bene</i>	3868
8	R Eubarbarum reubarber sy js heet <i>ende</i> droge jnden anderen graet <i>ende</i> coemt wt vreemden landen / als van jn- dia <i>ende</i> van ouer zee H et seggen vele		3872
12	lyuden dat is I wortel van enen boem H et is die beste die meest weget		3876

	<i>ende nyet doergaet en js IIII jaer is</i>	
	<i>sy goet / sy helpet den lichaem moruwen</i>	3880
16	<i>ende verduwet seer tegen dobbel terciæen</i>	
	<i>ende ander siecte Tegen verheitte leuer</i>	
	<i>salmense drincken met wermen water</i>	
	M er het is beter datmen neme trifera	3884
20	<i>saracenicæ / des morgens sy purgeert</i>	
	<i>roede colera ende melancolie / het pur-</i>	
	<i>geert al treckende alle heitte humoren</i>	
24	R Vta wijnrute js heet ende droge jn	3888
	<i>den II graet / rute js tweerhan-</i>	
	<i>de wilt / ende tam / Wilde rute heit pi-</i>	
	<i>gamus / die tamme plantmen jnden ho-</i>	
	<i>ue / die tamme rute js die beste ende</i>	3892
28	<i>daer spreke jc voert af Beide saet</i>	
	<i>ende bladeren is goet ter medecinen /</i>	
	<i>dat saet genomen jnden herfste mach-</i>	
	<i>men V jaer houden / die bladeren</i>	3896
32	<i>gedroget I jaer heuet cracht venijn-</i>	
	<i>de humoren te verslaen ende tontbijnden</i>	
	T egen dat quade euele / B ade den	
	<i>siecken jn ruten sap werme ontfangen</i>	3900
36	<i>jn die nase doet die fleumen lopen</i>	
242rb	<i>vtæn hoofde ende reynnicht die hersene</i>	
	I tem ten groten ongemake / neemt den	
	<i>puluer van pionien wortel dragme II siedet</i>	3904
4	<i>jn ruten sap ende doet daer I luttel</i>	
	<i>wijns toe dat geeft drincken den</i>	
	<i>siecken / Neemt rute ende sietse jn</i>	
	<i>wijnne ende dat drinct dat doet den</i>	3908
8	<i>rumen ontlopen vtæn hoofde ende sterct</i>	
	<i>die hersene zeer Tegen gebreke van</i>	
	<i>ogen van couder saken / Neemt wijn</i>	
	<i>jn I vat ende doet daer rute jn ende</i>	3912
12	<i>drinct den wijn hy sal dijnne ogen</i>	
	<i>verclaren Tegen tantswere / Neemt</i>	
	<i>rute gebroken totten sape toe ende legtse</i>	
	<i>als een plaester op die zeericheit Een</i>	3916
16	<i>ander / Neemt den harden steel van rute</i>	
	<i>ende bernten te colen ende legt jnt hol van</i>	
	<i>dijnen tanden het sal vergaen Tegen</i>	
	<i>vercoude magen gichte ende al der leden</i>	3920
20	N eemt rute ende sietse te samen met be-	

	uersijn jn wijne / dien wijn drinct of wrijft dijne leden daer mede / of neemt		
24	ruten sap met puluer van beuersijn dat drinct <i>ende</i> smere dijn leden daer mede Tegen lanck euel / Neemt <i>dragme</i> II <i>van esula ende</i> sietse met honige doet		3924
28	daer toe ruten sap <i>ende</i> drinct <i>Item</i> ter bestopter mylten <i>ende</i> leuere ter couder pissen ter bestopter vrijnen Neemt rute gesoden jn wijn <i>ende</i> die wortel van		3928
32	vencol saet of puluer van ruten met vencol sap / rute gesoden jn olie <i>ende</i> geplaestert om dat gemecht ver- drijft die coude pisse <i>ende</i> doet vrijn		3932
242va	maken Tegen die spenen van couder saken Neemt rute <i>ende</i> sietse jn wijne <i>ende</i> ganck daer heet op sitten dick genoch / <i>ende</i> eest van heeter saken / sie- de rute jn wijn asijn <i>ende</i> doet alsoe		3936
4	Ten menstruum ten doden kijnde jn die moeder <i>ende</i> ter secundinen doen vloeyen <i>ende</i> wtgaet Neemt seuenboem <i>ende</i> rute		3940
8	of rute allene <i>ende</i> hoer sap geeft drinc- ken met heten wijne Neemt rute bla- deren <i>ende</i> plaestertse heet met olien <i>ende</i> legt op dijne gemecht Tegen		3944
12	quetsinge van buyten / rute gewermt jn I panne sonder natheit legt daer op al heet Tegen rode lopende ogen	<i>nota</i>	3948
16	Neemt rute sap <i>ende</i> conficeert met pul- uer van comijn <i>ende</i> legt daer op heefstu venijn gedroncken soe drinct rute Te- gen bete van venijnden dieren Neemt rute <i>ende</i> wrijftse <i>ende</i> legtse daer op		3952
20	Soe wie behangen js al omme met groene wijnrute mach stoutelic gaen <i>ende</i> doden die bladlesschen	<i>nota bene</i>	3956
24	R Ecabre js I gomme van enen bo- me /sy is heet <i>ende</i> droge getem- pert men doetse jn medecinen tegen die bloetsuyct		3960
28	R Ostrum portum js molck van dijs- tel heet <i>ende</i> cout / <i>ende</i> js goet ge-		3964

	plaestert op heyte hoeftswere <i>ende</i> op heete magen / <i>ende</i> op heete leueren / <i>ende</i> heete nyeren / <i>ende</i> op heete blasen / <i>ende</i>	nota bene	
32	heete mylten / <i>ende</i> op heete vulueren <i>ende</i> op alle heete steden gemenget met orpino		3968
242vb	R Apen sijn heet <i>jnden</i> II graet <i>ende</i> wack <i>jnden</i> I graet rapen		3972
4	voeden meer dan <i>ander</i> cruden / sy maken fleumen <i>ende</i> bouse vleys / <i>ende</i> viscositeit <i>ende</i> doen den buyck heffen / <i>ende</i> doen wel joeyen / <i>alsmense</i> doet te vuere		3976
8	soe <i>salmense</i> pueren <i>ende</i> <i>siedense</i> met vetten vleysche		
	R Ealgar js I manier van erden die dat seggen sy liegen want		3980
12	hoement maect sal ic v hier na seggen Dit gelijct operment / het js <i>gevenijnt</i> het doot goet vleys met <i>anxsten</i> daer- om <i>salmen</i> sijn felheit benemen Men		3984
16	sal gloeyen I <i>coperen</i> lemmel of een <i>jseren</i> lemmel / dan <i>salmen</i> dat re- algar daer op leggen / dan <i>salment</i> leggen jn witten edick / latet daer		3988
20	<i>jnne</i> liggen <i>enen</i> nacht <i>ende</i> <i>enen</i> dach <i>ende</i> <i>cleynset</i> dan doer I cleet / dat <i>jnt</i> cleet blijft <i>salmen</i> drogen jn die sonne dat <i>salmen</i> doen II werf of		3992
24	III werf / Daer af <i>salmen</i> een luttel op doot vleys leggen / <i>wilmen</i> men macht lengen <i>ende</i> <i>mengen</i> met harmo- dattili soe wordet geel / of <i>menget</i> met <i>ruten</i> soe wordet groene of zwart		3996
28	R ealgar maectmen aldus R ecipe asschen van bonen stroe make loge / die loge getempert met leuenden calck daer na gedisseleert jn water met <i>eenre</i>		4000
32	<i>clocken</i> als rosen water / als dit ghe-		

242vb1
242vb22

RApen: De A is tot in de bovenmarge verlengd.

dat salmen: De kopiist heeft eerst geschreven: dan salment. Met een diagonaal streepje heeft hij de n van dan, en de nt van salment doorgehaald, en de t resp. de nasaalstreep erboven geschreven.

	daen is soe <i>tempert</i> daer jnne oper- ment <i>ende</i> quicsiluer gepurificeert <i>ende</i>	4004
243ra	spaensgroen <i>ende</i> sout van ermenien Som luyden doen daer toe coperroet al dit te gader getempert <i>ende</i> gedaen	
4	jn een vat / <i>ende</i> geset jn enen glasen alenbuck wael gestopt <i>ende</i> wael be- slagen al <i>omtrent</i> / dan maect I cleyn vuer / dit dect <i>ende</i> latet staen een	4008
8	stonde van enen dage / dan saltu wijn- den den realgar cleuende aent vat dat saltu waerdilijken houden datter nyemont toe en come / dat ghi des seker sijt	4012
12	R osa sijn rosen / sijn cout jnden R I graet <i>ende</i> wack jnden anderen graet / dese sijn beide goet jn me- decine groene <i>ende</i> dorre	4016
16	R vba mede js heet <i>ende</i> droge jn den II graet Mede gesoden jn wijnne <i>ende</i> mastick is goet gedroncken tegen crancke magen / <i>ende</i> tegen quade leueren Mede gesoden jn wijnne ont- stopt leueren <i>ende</i> milten Mede gedronc- ken met wijnne js cout tegen sweren	4020
20	van bynnen die comen van quetsingen <i>ende</i> suuert wonden Mede gedroncken met oximel js goet tegen zweren vander leueren <i>ende</i> vander milten <i>ende</i>	4024
24	tegen harde verstoptheyt / Die wor- tel gesoden jn borne daer af loge gemaect dat maket schoen haer	4028
28	SCAMONIE SALIX SEMEN LINI SAMBUCUS SCOLOPENDRIA SEMPERUIA	4032
32	SULFUR SQUILLA SPONSA SOLIS SOLATRUM SENAPIS SANNIA	4036
243rb	SARTOCELLA SANGUIS DRACONIS SAXIFRAGA SATURIOEN	4040

	SAL	SANCTONICA	
	SALINA	SENICLUS	4044
8	SERPILLUM	SAL DE ARMENIEN	
	SUCRATUM	SEPA MARINA	
	SPERAGUS	SALUATA	
	SANGUINARIA	SENSIOENE	4048
12	SPINARIA	SENESTIONES	
	SCORDIUM	SPECULA FETIDA	
	SEMEN NIGRI	SANCUSTUS	
	SAGMEN NITRI	SICADOS	4052
16	SERAPINUM	SANDALI	
	SERCOCOLLE	SENE	
	DE S		
20	S Camonie js een medecine heet <i>ende</i> droge jnden III graet Dy- ascorides orcont dat een cruit js II cupitus lanck <i>ende</i> heeft die blader bouen wt gestrect / die bladeren scoren		4056
24	jn die honsdagen of jnden herfst <i>ende</i> dan druypet daer wt dinck oft molck waer <i>ende</i> vallet te gader oft bonen cleyn waren na hem geformeert <i>ende</i> wort hart <i>ende</i> wit bruynne plat als lupinen dese koerkens heitmen scamoneye of digridium / sy is principael te purgeren <i>ende</i> daer na fleuma <i>ende</i> daer na melancolie Men geeftse van rechte tegen den anderen dach corts / <i>ende</i> daer grote heite js <i>ende</i> artijke van colera / <i>ende</i> tegen alle siecten die van colera comen Wetet dat sy sterckelic purgeert die juncturen Men gheuetse by v manieren <i>ende</i> confexien of jn pillulen of hoer mynste leydinge is <i>scrupel</i> I / die middelste <i>scrupel</i> II <i>ende</i> die meeste <i>scrupel</i> III Hoe datmen se geuen sal <i>ende</i> bereiden / dat suldi weten wildise proeuen of sy goet <i>ende</i> gherechte sy soe breecse ontwee netse blijftse vaste te samen soe js sy goet		4060
28			4064
32			4068
243va			artike
4			4072
8			4076
12			4080

	<i>ende</i> heeft sy molcke soe is sy te beter		
	S Emen lini lijndsæt js heet		4084
16	<i>ende</i> vorsche / gepuluert <i>ende</i> jn borne gedaen siendende heet biden vuer een lange wijle dan getem- pert met terwen meel <i>ende</i> boter al	nota bene	4088
20	werme geleyt dat doet rijpen alle apostemen / lijndsæt <i>ende</i> borne ver- vorschet drogen lichaem ja den mont daer mede gedwogen lijnd		4092
24	sæt doet dat selue dat venigric doet		
	S Colopendria hartstonge js		
	heet jnden I graet droge jn		4096
28	den II graet / tegen den coecke sal mense drincken met oximel XL dage hy sal vergaen / sy js goet	koecke	
	tegen zeeter <i>ende</i> stopt gewreuen daer op / sy is goet tegen gelesuycte		4100
32	sy breect den steen jn die blase / sy js goet ter borst / gesoden met re- coliscien	gele suicte	4104
243vb	S Alix wilgen wit wilgen sijn		
	cout <i>ende</i> droge jnden II graet		
4	<i>Item</i> baste / bladeren <i>ende</i> bloemen sijn goet ter medecinen / dat sap vanden bloemen gedroncken / verdrijuet den	den rede	4108
8	heeten rede / Tegen zwerende lichaem van bynnen / bornt den bast te puluer drincket met wijzne of met biere		4112
	die puluert heilet opene zweren daer op gestroeyt D yascorides seit	nota bene	
12	die puluer met asijn geplaestert ver- drijuet wratten en rouen voeten <i>ende</i> handen gestouet jn die bladeren ver- slaet die heyte ouer al dat lichaem		4116
16	S Ambucus vlieder is heet <i>ende</i> droge jnden II graet / die bas-		4120

243va16

heet: *De kopiüst schreef eerst heeft, haalde toen met een diagonale streep ft door, en schreef de t er superscript boven.*

243vb1

SAlix: *De S en de A zijn tot ver in de bovenmarge verlengd.*

	ten die blader die bloemen sijn goet jn medicinen / Hy heeft cracht aen hem te trecken <i>ende</i> te purgeren		
20	Item tegen den rede cotidiaen of ter- ciaen Neemt die middelste bast sietse jn wijn / drinct voer acces- se eer die rede toecoemt / of <i>neemt</i>	rede cotidi aen of terciæen	4124
24	vliederboesen of die wortel lange gestoten met <i>wijnne</i> <i>ende</i> puluer van anijs Drinct dat voer den toe- ganck / dat sap allene gedroncken		4128
28	dodet die pierwormen / <i>ende</i> ontstopt milte <i>ende</i> leuer / dat sap jn die oren droget dat etter / Neemt die bla- der <i>ende</i> den bast sietse jn water wrijft-	pierwormen	4132
32	se metten watere alle geswollen le- den dat sachtse sonderlinge seer	geswollen leden	4136
244ra	Item gebadet jn vlieder bla- deren bloemen en beesen dat sachtet alle geswollen leden vanden water		4140
4	<i>ende</i> doet menstruum vloeyen Item ter me- laetsheyt neemt die blader of bloe- men of dat saet <i>ende</i> siedet al te gader jn stercken wijn / bade daer jn dicwijn	laserien	4144
8	eest van couden fleumen du sult genesen sonder twijuel / die bloemen groene of dorre jn spijse laxeren <i>ende</i> doen doergaen die coude fleumen Item wil-	nota	4148
12	tu doen caren scaue die baste op- waert / wiltu laxeren scaue den bast nederwaert		
16	S Emperuia huysloeck js cout <i>ende</i> vocht jnden III gaet / het heuet vele crachten / I cleet genet jnt sap <i>ende</i> asijne dat coelt vtermaten seer die verheyte leuer <i>ende</i> verlichtse		4152
20	te hant van heyten voete <i>ende</i> han- den <i>ende</i> dunninge <i>ende</i> voerhoeft		4156

243vb34 vlieder: *De kopiist schreef hiervoor eerst vlierde. Daarna haalde hij de r door met zwarte inkt. Niet tevreden met deze doorhaling, haalde hij met een rode horizontale streep het hele woord nog eens door.*

244r *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur e xxix aangebracht.*

	hier mede gewreuen jn heetet sui- ten coelt <i>ende</i> doet slapen <i>Item</i> ten bran- de vanden vuer of water / maect	nota bene	4160
24	een plaester <i>van</i> desen sape rosen oly <i>ende</i> wit was daer mede ghe- plaestert den brant als hy IIII da- gen out js <i>Item</i> dat sap salmen besin- gen wijnter <i>ende</i> somer jn heeten suycten		4164
28	S Vlfur zweuel js heet <i>ende</i> droge jnden III graet / hy is goet tegen geclouen rude / neemt ge- puluert jn olie <i>ende</i> jn asijn daer mede smere die rude hy vergaet		4168
32	S Ponsa solis wege wijse of su- kereye / het js I cruyt dat dra- get blauwe bloemen / het wasset hoge dat cruyt is cout <i>ende</i> vocht jnden II graet / dit cruyt gesoden jn wijnne <i>ende</i> gedroncken / ontstopt bestoptte leuere <i>van</i> heeter saken <i>ende</i> coeltse <i>ende</i> versament of sy gequets js <i>Item</i> dat sap <i>van</i> desen cruyde met asijne gesoden jn wijnne dat gedroncken breect den steen sonderlinge seer / het reynniget die ze- nen <i>ende</i> doet wel vrijnen	nota bene	4180
4	S Enapis senepe js heet <i>ende</i> droge jnden IIII graet jnt middelt dat saet is v jaer goet <i>Item</i> tegen die gichte vander tongen / cnauwe dat saet houdet onder die tonge dat verdrijft die gichte <i>Item</i> siedet dat cruyt jn wijnne <i>ende</i> jn olie plaestert op die leynden <i>ende</i> op die lieschen dat doet vloeyen <i>menstruum</i> <i>ende</i> verdrijft die coude pisse <i>ende</i> doet wel vrijnen <i>ende</i> opent die zenen	gichte	4184
8	S Arcocella wit gomme <i>ende</i> I plaester daer af gemaect jnt wit vanden eye legt op die dunninge dat stopt	nota bene	4188
12		nota bene	4192
16			4196
20			
24			

	bloet ter nasen althant	
28	S Axifraga steenbreke js heet jnden III graet / die wortel <i>ende</i> die bla- der sijn goet ter medecinen / dat cruyt	4200
32	of die wortel gesoden jn wijn js goet totten brekenden steen <i>ende</i> ter coude pis- se / die wortel gepuluert genomen met	4204
	moruwen eyeren of jn spijsse breect den	nota bene
244va	steen <i>ende</i> drijfden wt / <i>ende</i> purgeert die zenen <i>ende</i> doet wel vrijne maken die wortel is goet IIII jaer sy verdrijft dat buyck euel	4208
4	S Al sout is heet <i>ende</i> droge / sout <i>ende</i> asijn <i>ende</i> olie te samen gedronc- ken dat maect I coringe den vinger	4212
8	daer na jn die kele gesteken S Alina selue of salie is heet jn den I graet droge jnden II	4216
12	fraet <i>Item</i> die salie bladeren besicht men jn medecinen / men machse I jaer houden <i>Item</i> salie seer gesoden	4220
	jn wijzne die leden daer mede seer gewreuen dat sacht die leden <i>ende</i> ver- drijft die gichte <i>Item</i> die bladeren jn	nota bene
16	wijn gesoden <i>ende</i> geleyt op die leden die geswollen sijn vander gichte dat doetse seer sachten <i>ende</i> sincken <i>Item</i>	gichte
20	salie gesoden jn water geplaestert op die liesche <i>ende</i> op dat gemechte verdrijft die coude pisse / <i>ende</i> doet wel vrijnen <i>ende</i> reynniget die moeder	4224
24	dat selue gedaen jn spijsse groene of dorre maect goet bloet <i>ende</i> doet wel verduwen / sy verdrijft die gicht vten lichaem / <i>ende</i> geuet lust	4228
28	teten / sy keert oeck melaetsheit want sy suptijlt dat bloet	nota
32	S Erpillum serpentijn is heet <i>ende</i> droge / serpentijn is tweerhan- de / die een wasset jn houen die ander opt velt / Die jn houen	4232
244vb	wast is die beste die bladeren <i>ende</i> bloemen sijn goet ter medecinen	4236
		4240

	Dit cruyt gesoden jn water ende	nota bene	
4	een vrou daer jn gebadet ver- heyt die moeder <i>ende</i> verblijtse <i>ende</i> stercse dit cruyt gebroken <i>ende</i> ge- leyt op venijnde beetes geneset <i>ende</i> treect vten wonden Daer om beual		4244
8	virgilius den bauluyden of die ac- kerluyden dat sy by hem houden serpertijn jnden bouwe want jn die tijt des venijns vele is <i>ende</i> sere		4248
12	steket Virgilius seit dat met ser- pillum bestreken js dat en mach geen venijn bijten of steken		4252
16	S Vcratum suyker is heet <i>ende</i> vocht jnden I graet sucratum	valde bonum	4256
20	is wel getempert <i>ende</i> behoefelick tot vele saken als jn medicinen jn cyropen jn drancken / jn reden suy- ker heeft cracht te coelen heete		4260
24	humoren / hy voedt / hy vochtet hy laxeert / hy helpt alte seer hoestende luyden want hy den dorst verdrijuet Item men sal geuen den		4264
28	tijnsiken / verterden / <i>ende</i> aenborstigen luyden S Peragus js heet <i>ende</i> droge jnden		4268
32	III graet die vruchte <i>ende</i> saet gaen jn medicinen I jaer houtment goet gesoden jn vleys cruyt of bla- deren is goet ter milten der leuere		4272
245ra	<i>ende</i> breect den steen <i>ende</i> doet wel vrijnen / dit selue doet dat saet gesoden jn wijnne of jn water <i>ende</i> ghe- droncken doet menstruum vloeyen <i>ende</i> suuert die vulua van lymmigen hu- moren		4276
4	S Anguinaria of bursa pastoris js cout <i>ende</i> droge / <i>ende</i> is I gemeyn		4280
8	cruyt blader <i>ende</i> saet stopt die bloet suycte / gegeuen met rosen water of		

	regen water	
12	S Pinaria of spinagie js cout ende wat gesoden jn zwijnnen smout of jn vleysche moruwet den lichaem gedroncken is goet ter siecker kelen van sanguina of colera	4284
16	S Cordium js wiltloeck js heet ende droge jnden IIII graet / die bloe- men daer of gaen jn medicinen ge- soden jn wijne of jn water ende ge- droncken suuert die borst die lon- ge ende dat harte van quaden humo- ren als van fleumen ende van siecheit der magen ende der dermen als ven- tositeit Tegen milte ende leuere js goet gedroncken wijn daer scordium jn gesoden js / alst van couden sa- ken coemt	4288 <i>nota bene</i> 4292
24	S Emen nigri / wachtet wonden die quaet sijn dat sy nyet en wijden jn dranck gedaen ende dat seer daer mede gewassen Item met olie die leden gesmert die zweren van pijnnen of van gaen sachten sy Item jn fistelen geplaestert met e- dick ende jsopen / men moet die stede al omme wachten van heyten Item ghe- plaestert met lijndsacet js goet op beten van quaden wormen / dese wercken vor- screuen gemeynne ende sout daer jn gedaen jn clijsteren trect die humoren nederwaert	4296 4300
32	S Agmen vitri smout van gelase js heet ende droge ende suuert ende vertert vloeiende vleys jn wonden jn fistulen jn canckeren jn mormale ende suuert ende claert die ogen jn co- leren gedaen	4304 <i>nota bene</i>
245rb	S Erapinum I gomme / sy js heet ende droge jnden II graet / sy doet vrijnen ende menstruum vloeyen / sy sceit apostemen jn die leuere sy su- uert die nieren / sy purgeert lymmi- ge humoren / sy is goet tegen groue	4308 4312
4		<i>nota bene</i>
8		4316
12		4320
16		4324

	wijnden jn die dermen / sy geneset dat lanck euel / sy trect vter vulua die vercoutheit <i>ende</i> vter magen / sy		
20	geneset tgele water / sy doet vrijne maken / sy breect den steen / sy gene- set zweren jn die borst / sy sacht den hoest gesoden jn wijne I ^{1/2} <i>dragme</i> js goet	<i>nota bene</i>	4328
24	gedroncken tegen venijn getempert met edick <i>ende</i> jn die nase gesteken js goet tegen versmacheit der moeder / sy		4332
28	suuert die puysten jn die ogen gedaen sy js goet tegent grote euel <i>ende</i> tegen dat fledersijn <i>ende</i> gichticheit <i>ende</i> tegen die milte / ouer serapinum machmen nemen oppopanac of galbanum / sy wercken eens	<i>nota bene</i>	4336
32	S Ertecolle I <i>gomme</i> heet <i>ende</i> droge jnden III graet properlike werc- ket sy jn wonden eest bynnen of buten sy geneset lymmige humoren gepuluert		4340
245va	met wit vanden eye / het stopt bloet ter na- sen <i>Item</i> clene gepuluert <i>ende</i> gemengt met rose water <i>ende</i> gedroget jn die sonne <i>ende</i> weder gemengt met rosen water <i>ende</i> we- der gedroget <i>ende</i> dan gedaen jn die ogen		4344
4	het claert seer die ogen / <i>ende</i> heilt wonden alsment daer op stroeyt / sy helpet tegen	<i>nota bene</i>	4348
8	artike jn die hoopen of anders waer / sy stop die humoren die jn die ogen vloeyen Sy is goet tegen / plecken / puysten / aposte- men / <i>ende</i> op clieren die aen den hals	artike	4352
12	wassen <i>Ende</i> is goet in wat saluen datmense doet die totten wonden gaen		4356
16	S Quilla sijn squillen sijn heet <i>ende</i> droge jnden II graet Sy doen schij- ten <i>ende</i> cacen / sy suueren die borst <i>ende</i> longen van grouen lymmigen humoren / sy geneset dampicheit / dat water / die gele suycte Met edick gesoden geneset venijn- de beetten daer op geplaestert <i>Men</i> sal	<i>nota bene</i>	4360
20	wachten squillen die opten acker wassen beide bregen jn den doet	dampicheit water gele suicte	4364
24	S Olatrum of stringinis of morelle of lupinam / al eest nachtscade sy is cout	<i>nota nachscade</i>	

	<i>ende</i> droge jnden II graet / sy is goet ter bestopter leueren <i>ende</i> milte Tegen gelesuyct aen leuer aen mage of aen dermen	4368
28	Ghestoten <i>ende</i> gesoden jn water daer gerste jn gesoden js / het verlicht <i>ende</i> is goet op heete zweren / gestoten <i>ende</i> gebonden voer dat voerhoeft / stopt bloet ter nasen	4372
32	<i>probatum est</i> dat sap gedroncken stopt bloet jn dien vulua gesteken / geplaestert op die mage coelt erispila / <i>ende</i> alle heete steden / by haer seluen coelt sy met anderen	<i>nota</i> 4376
36	couden cruyden gemenget	
245vb	S Amina sauelboem of seuenboem js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / die bladeren gaen jn medecijnen II jaer hout	4380
4	mense goet Tegen siecke magen of dermen / sy <i>sijn</i> goet ten stene te breken vrijne te maken / jn wijne gesoden doet menstruum vloeyen / ja gedroncken heet doet lossen die dode dracht <i>ende</i> die achter boorden Men maecter af plasteren dat doet dat selue / mer beide eest beter	4384
8		4388
12	S Anguis draconis drakenbloet js cout <i>ende</i> droge jnden III graet het is gomme vloeit wt eenrehande bome die wasset jn jndia / sulcke seggen het sy sap van enen crude <i>Ende</i> den boem wasset	4392
16	oeck jn persen daer om heitet sanguis om dattet den bloede wael gelijct <i>Men</i> sal keisen dat I luttel roet bruynne js <i>ende</i> clae XX jaer houtment goet / het	4396
20	stopt bloet cleyne gepuluert / geblasen jn die nase die bloet Men sal soe lange wrijuen dat daer aen blijft cleuende Het heilet wonden die gesneden sijn	4400
24	met <i>enniger</i> wapen / <i>ende</i> geneset wonden bynnen die van humoren comen <i>ende</i> stopt menesoen geclisteert <i>Galienus</i> seit dat die wortel vanden bome	4404
28	geneset wonden <i>ende</i> groue lymmige humoren <i>ende</i> geneset morfia <i>ende</i> zeeter met edick gemengt <i>ende</i> daer op geleit <i>ende</i> stelpt bloet jn wonden	<i>nota bene</i> 4408

32	<p>S Aturioen cruyt dat twee cullekens heeft het heit oeck testiculi / saturiones js heet <i>ende</i> vorsche jnden III graet / Daer af gebroken IIII <i>dragme</i> doet hebben lust van joeyen <i>Galienus</i> <i>ende</i> <i>dyascorides</i></p>	4412
36 246ra	<p>orconden jn horen reden dat saturioen goet is den <i>genen</i> die den hals verkeert hebben <i>vanden</i> rugge <i>Item</i> gedroncken jn <i>wijnne</i> doet sceiden den wijnt</p>	4416
4	<p>S Anctonica js gelijc alsen sy is heet jnden I graet droge jnden II graet het ontstopt die leuer / <i>ende</i> doet wel vrijnen / het is goet op alle manieren van wormen jnt lichaem / het is goet geplaestert op drope met edick</p>	4420
8	<p>S Eniculus senekel js tussen heet <i>ende</i> cout <i>ende</i> droge / sy heilet wonden <i>ende</i> alle <i>gaten</i> die suuertse / <i>ende</i> js goet jn wonden dranck <i>ende</i> quetsinge omtrent den lichaem</p>	4424
12	<p>S Al van ermenien js heet <i>ende</i> droge jnden IIII graet / som seggen dat coemt van enen crude sy seggen waer want nitre coemt van enen crude Om dat aensicht wit <i>ende</i> claer te maken Neemt II deel van desen IIII deel van <i>camfer</i> menget met rosen water set jn die sonne soe dat twater sy al vertert dat salmen doen III dagen of IIII dan salment strijken aen dat aensichte</p>	4432
16	<p>S Epa marina js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / het js eenrehande amyra wast op die zee / die wortelen gaen jn medecinen / sy hebben crachte te snyden <i>ende</i> te verteren <i>ende</i> te verduwen die materie jn den rede jn den quarti-</p>	4436
20	<p>aen Echter tegen geswollen milte <i>ende</i> leuere <i>ende</i> siecheit der dermen <i>ende</i> artijcke salmense jn medecinen geuen <i>ende</i> clouense jn die middelt / <i>ende</i> dat middelste wt doen <i>ende</i> houden dat vterste dat is van groter heyttten <i>ende</i> js geve-nijnt / mer dat middelste is coel <i>ende</i></p>	4440
24	<p>S Epa marina js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / het js eenrehande amyra wast op die zee / die wortelen gaen jn medecinen / sy hebben crachte te snyden <i>ende</i> te verteren <i>ende</i> te verduwen die materie jn den rede jn den quarti-</p>	4444
28	<p>aen Echter tegen geswollen milte <i>ende</i> leuere <i>ende</i> siecheit der dermen <i>ende</i> artijcke salmense jn medecinen geuen <i>ende</i> clouense jn die middelt / <i>ende</i> dat middelste wt doen <i>ende</i> houden dat vterste dat is van groter heyttten <i>ende</i> js geve-nijnt / mer dat middelste is coel <i>ende</i></p>	4448
32	<p>S Epa marina js heet <i>ende</i> droge jnden II graet / het js eenrehande amyra wast op die zee / die wortelen gaen jn medecinen / sy hebben crachte te snyden <i>ende</i> te verteren <i>ende</i> te verduwen die materie jn den rede jn den quarti-</p>	4452
36 246rb	<p>aen Echter tegen geswollen milte <i>ende</i> leuere <i>ende</i> siecheit der dermen <i>ende</i> artijcke salmense jn medecinen geuen <i>ende</i> clouense jn die middelt / <i>ende</i> dat middelste wt doen <i>ende</i> houden dat vterste dat is van groter heyttten <i>ende</i> js geve-nijnt / mer dat middelste is coel <i>ende</i></p>	4452

nota bene

nota

artike

4	getempert / dit salmen doen jn deege ende backent jn enen ouen / dan doet wt ende legget jn edick ende doet daer toe zeem	4456
8	Item tegen milte ende leuer salment sieden jn wijnne ende jn olie ende plaesterent op die zeericheit	
12	S Aluata saluite js heet ende droge jnden III graet / het heeft een sup- tijl supstancie / het heeft cracht wel te ver- duwen / sulcke seggen dat is spica celica	4460
16	Dyascorides weder seget / hy seit dattet ander dinck js / mer men neemt wel dat een ouer dat ander	4464
20	S Ensioene js sout wit / het is heet ende droge jnt middelt vanden III graet het heilet wonden / dat sap is goet jn wonden dranck gemenget met wijnne / ende doet rijpen coude apostemen ende geneest alle wonden die suuer sijn ge- soden ende gestampt ende geplaestert / het doet haer wassen op dat hoeft	4468 4472
24	S Enestiones of nascurcium of aqua- ticum / waterkarsse gesoden met vleysche suuert die borst / gesoden jn wijn ende gedroncken breect den steen	4476
28	ende doet wel vrijnen ende menstruum vloeyen	4480
32	S Aptula fetida heeft lange blader mer het draget gene bloemen ende sy stincken dat sy draget /specula fetida js heet ende droge jnden III graet het is goet tegen alle vuylheit als morfia of dropen of puysten ende zeer singula dat sap geplaestert	4484
36 246va	S Ancustus js heet ende droge inden III graet het suuert ende geneset den hoeftzwere van fleumen ende van melancolie	4488
4	daer af gemaect ende gedroncken is goet tegen dat water ende doet wel vrijnen ende tegen zweren vanden lichaem met e- dick getempert jn die vulua gedaen	4492
8	doet vloeyen	

	S Icados js heet <i>ende</i> droge jnden I	4496
12	graet / het heeft cracht te verduwen jn wijne gesoden met dragant suuert die borst <i>ende</i> verwermt die geestelike lede het breect den steen <i>ende</i> doet wel vrijnen <i>ende</i> verduwet die humoren / <i>ende</i> al dat bynnen den	4500
16	lichaem js / het <i>conforteert</i> <i>ende</i> suuert	
	S Andali sijn cout <i>ende</i> droge jnden	4504
20	II graet / Sandali albi js een manier <i>ende</i> cuber een <i>ander</i> <i>ende</i> citrinum js die dorde / dat is wit sandali / roet sandali <i>ende</i> geel sandali Tegen verheyte leuer cleyne gepuluert gemengt met rosen water <i>ende</i> asijne <i>ende</i> geplaestert	4508
24	buyten op die leuere	
	S Ene js senie <i>ende</i> sijn bladeren van	4512
28	enen bome / sy comen van damas / sy sijn heet <i>ende</i> droge van complexien / sy purgeren <i>ende</i> nyet seer principalic / sy purgeren melancolie <i>ende</i> die relinquien van den humoren / het geneset melancolie <i>ende</i> mania / <i>ende</i> IIII dage corts <i>ende</i> melancolie jn die milte / <i>ende</i> hart euel / <i>ende</i> die	4516
32	gerne in <i>on</i> machte vallen / humoren daer alle dese siecheden wt comen als van melancolien / die doet schijten artijke	4520
36	jn die hoope / jn die hande van melancolie	
246vb	geneset Men geuet met drancke <i>ende</i> met lectuarien die purgeren melancolie 13 <i>ende</i> 15	4524
4	TRIFOLIUM TERPENTINE	
	TURBIC TUCIE	4528
	TRITICUM TACIA	
	TERRA SIGILLATA TAMARICI	
8	TARTAX	
	DE T	4532
12	T Rifolium cleuerblat js heet <i>ende</i> droge jnt middel vanden dor-den graet dat sap claert die ogen	

	Oeck eest goet jn colerien / sy heilt wonden <i>ende</i> doet wel vrijnen <i>ende</i> ontstopt die leyndene <i>ende</i> die blase		4536
16	T Vrbic js een wortel sy is heet <i>ende</i> droge jnden III graet Men vijntse ouer meer V jaer is si goet	nota bene	4540
20	Item tegen tvoet euel / hanteuel <i>ende</i> lanck euel / <i>ende</i> jn water <i>confectie</i> datmen doet salmen hier afnemen <i>onse</i> IIII want sy laxeert harde seer / doet daer toe I luttel rosen olijs om <i>sijn</i>	tvoeteuel	4544
24	quaetheit te dwingen Item doot vleysche te verdrijuen Neemt den puluer <i>ende</i> mengten met gommen <i>van</i> arabien met I luttel honichs dat ver- tert alle doot vleys	nota bene	4548
28	T Riticum weitte heuet drierhande wijse doer die outheit <i>ende</i> doer die nyweheit / want die oude js een luttel couder <i>ende</i> droger <i>ende</i> js hart te verduwen doer die natheit <i>ende</i> pluymmicheit der erden want hy nyewe gewonnen js / mer die nyet		4552
32	te nyewe noch te out en js die js goet want hy voedet wel <i>ende</i> js lichte te verduwen / die weyt is heet jnden		4560
247ra	I graet dat broet daer af is I graet he- ter / die weyt is beter dan <i>ennich</i> coren want hy verlicht die dermen <i>van</i> sterckeli- ker naturen / weyte heeft die doget dat		4564
4	hy sacht <i>ende</i> suuert want daer af wort cesanie gemaect / als <i>men van</i> gersten doet het sachtet <i>ende</i> suuert die borste <i>ende</i> die longen <i>ende</i> helpt den genen die sere hoes- ten <i>ende</i> bloet spuwen / dat meel met olie gesoden <i>ende</i> gebonden op enen harden zweer	nota bene	4568
8	hy vergaet altehants / dat meel ge- mengt met asijn <i>ende</i> met honich dat gebonden op die puysten die jnt aen- sichte wassen sy vergaen alte hant dat meel <i>ende</i> rute gesoden jn watere <i>ende</i> saluen daer mede die mammen die verhart sijn <i>van</i> molck / sy werden		4572
12			4576
16			4576
20			

	weeck <i>ende</i> sachte / dat meel getem-	<i>nota bene</i>	
	pert met billensap <i>ende</i> geplaestert		4580
24	op seer schenen <i>ende</i> laet geen quaet daer		
	toe vallen / weyt gecnauwet <i>ende</i> op		
	die wonden geleyt die die woedende		
	honden bijten dat trect dat venijn		4584
	wt dat daer bynnen js O lie van		
28	weyte heilet rudige leden <i>ende</i> sachtse		
	<i>ende</i> heilt quade gaten / dat stof		
	dat bouen vander molen stuyuet daermen		4588
	die weyte maket / dat salmen sieden		
32	<i>ende</i> geuen te drincken tegen bloetsuycte	<i>nota bene</i>	
	<i>ende</i> die bloet spuwen <i>probatum</i> est		
	T erra sigillata / gesegelde erde		4592
	sulcke heitent eenrehande kalck		
36	dat wel ruket / men vijndet jn apo-		
	teken / het stopt <i>ende</i> stempt <i>ende</i> droget		
247rb	aude wonden die vuyle sijn / het js		4596
	goet op beten van serpentes of van quaden		
	wormen jnden lichaem eest datment drinct		
4	die wormen steruen / het is goet / het		
	doet caren / het is goet op heyte apos-		4600
	temen getempert met esula <i>ende</i> met rosen		
	olye / het stopt bloet pissinge <i>ende</i> dat		
8	bloet jn die vulua / het stopt mene-	<i>nota bene</i>	
	soen <i>ende</i> bloetsuycte geplaestert met		4604
	esula <i>ende</i> geleit opten nauel / dit selue		
	geleyt aent voerhoeft <i>ende</i> aen den slape		
12	stopt bloet ter nasen		
	T artax wijnsteen / het is dat aen die		4608
	wijnvaten hanget als den wijn js		
	wt die droese / van witten wijnne js		
16	die beste / <i>ende</i> js heet <i>ende</i> droge / sulcke		
	seggen het sy van complexien heet <i>ende</i>		4612
	wack gedroncken purgeert fleumen		
	<i>ende</i> lymmige humoren / het is bijtende		
20	vleys jn die dermen <i>ende</i> jn die mage		
	selden orbortment bynnen / men en heb-		4616
	be jerst medecine genomen / die fleu-		
	men <i>ende</i> lymmige humoren doen sceiden		
24	Men orbortet buyten want het etet <i>ende</i>	<i>nota bene</i>	
	verteert oueruloeyende vleys jn wonden		4620
	jn canckeren jn fistulen jn allen vuyllen	<i>nota bene</i>	

28	gaten / ende geneest lazers aensichte / het is goet jn drope salue ende op ru- dicheit der huyl	4624
32	T Erpentijne js I gomme heet ende droge jnden II graet / het is I clær gomme die vloeyt wt enen bome / die jn die dermen wee heeft bene- den ende begert then stoellen te gaen ende	4628
247va	als hy daer coemt ende hy dan nyet en mach verduwen / dese salmen aldus hel- pen / neemt terpentijn legt op die coolen	4632
4	daer bouen salmen doen I trecker ende den sieken die pijs jn dat fundament steken Item neemt I plaester van tementijn ende fe- nygriek js goet op alle zweren ende aposte- men / het sachtet ende weket ende js goet jn wonden salue / ende jn plaesteren die ten wonden gaen / sy js treckende ende suueren de jn die vulua gedaen doet menstru- um vloeyen	<i>nota bene</i> 4636
8	T Vcie js heet ende droge / sulcke seg- gen dat sy cout js / ende suuert vloeyende vleys jn wonden ende droget wonden ende maect goet vleys / ende gene- set humoren jn die ogen jn die coleren gedaen / het stolpt gezwel jn wonden jn fistulen jn puysten van vuylheden	<i>seer ogen</i> 4644
16	T Acia js heet ende droge jnden II graet / sulcke seggen jnden III graet sijn veruwe js roet ende die blader groen ende een luttel loeckachtich / die scorse vander wortel js bruyn roet ende bynnen gele / het verdrijft groue lymmige humoren / ende js goet tegen artijke jn die handen dat van fleumen coemt of van couden lymmigen humoren	<i>artike jn die handen</i> 4648
20	T Amarici js heet ende droge jnden II graet / gesoden met wijjne of jn edick moruwet den lichaem	4652
24		4656
28		4660

32	<i>ende</i> verhardet die leuere <i>ende</i> sacht den tantswere den mont daer mede ge- dwogen / gedroncken destrueert har- de mylte <i>Galienus</i> orcont dat een ghey- te was sieck die <i>tamicus</i> hadde geten men sneetse op <i>ende</i> men vant geen mil- te jn haer <i>Tamicus</i> gedroncken suuert die humoren jn die vulua / aschen daer af gebornt stopt bloet <i>Tame- ricus</i> js I boem wast groene <i>omtrent</i> den rijen den rijen heitmen jn duyt- sche parijs / het is goet tegen bestop- te leuere	tantswere	4664
247vb			
4		nota bene	4668
8			4672
	VIOLA	VRTICA	
	VICICELLA	VITROLUM	
12	VERBENA	VINUM ALBUM	4676
	DE V		
	V Iola violen bloemen sijn cout jnt begynne vanden I graet <i>ende</i> vocht jnden II graet / twee jaer sijn sy goet / beyde bloemen <i>ende</i> blader van groenen violen <i>ende</i> suycker maect men suycker violaet / mer syroep violaet maetmen van groenen <i>ende</i> dorren / mer van groenen is sy beste <i>Item</i> suycker violaet maetmen als men van rosen suycker maect <i>Item</i> sy- roep van violen maectmen aldus / Neemt violen sietse jn water daer jn laetse enen nacht staen dan cleyn- set / doet daer suycker toe of <i>neemt</i> rosen sap <i>ende</i> suycker / dat js goet sy- roep <i>Item</i> olie violaet maectmen al- dus Neemt vorsche violen <i>ende</i> breect- se <i>ende</i> doetse jn olie <i>ende</i> sietse jn een vat hangende jn enen ketel met water / alst wel gesoden js soe cleyntse soetelick / of als die olie gesoden js metten violen / soe laeten staen XX dagen <i>ende</i> doet daer toe vorsche violen tot III stonden / dan cleynset dat is die beste olie <i>Item</i> I pont violen II pont olien / <i>ennich</i> van desen suycker violaet		4680
16			4684
20			4688
24			4692
28			4696
32			4700
248ra			
4			

8	of syroep of olie jn heeter suycten ge- mengt verdrijuet ende verslaet alle hey- te des lichaems <i>Item</i> die olie buyten op die sijde gesmert verdrijft die	4704
12	heyte der leueren ende sachtet die steec- te jn die sijde ende coelt al dat lichaem natuerlick <i>Item</i> dese olie laxeert ende sacht / ende vocht ende coelt / men sal den	4708
16	syroep violaet langer sieden dan syro- pe van rosen want die violen vuylen eer <i>Item</i> syroep van violen ende van rosen sijn al	4712
20	van eenre crachten / sonder violen laxeert ende rosen stopt / <i>Item</i> violen genomen statelick jn wermoes hout dat lichaem ranck / ende coelt die leuer als sy ver- heyt is	4716
24	V icicella heemswortel js heet ende droge <i>Item</i> ter milten ende ter leueren / breect die wortel ontwee mengtse met zwijnen smout ende wer- met bijden vuere dan cleynset doet	4720
28	daer toe mele van lijndsiet ende olie Dese confexie is goet ter milten ter leuere die bestopt sijn daer op ge- plaestert / het sacht ende rijpet zwel- len <i>Item</i> breect die wortel biden vuer	4724
32	ende ontfangt datter wt coemt ende smert dijn aensicht daer mede het sal al roet werden / een pille gemaect vander	4728
248rb	wortel doet menstruum vloeyen ende dat dode kijnt vter moeder gaen	4732
4	V erbena jserhaert is heet ende droge jnden II graet / sy is goet tegen coude leuer ende bestopte nieren	4736
8	ende doet vrijnen / sy verwert die coude blase ende nieren / sy doet menstruum vloeyen <i>Item</i> dat water of dat sap	4740
12	gedroncken des auonts ende des morgens dat stolpt sperma datmen al slapen- de ontgaet	<i>nota bene</i> 4740
16	V rtica netelen js heet ende droge jnden II graet / sy is groet ende cleyn- ne/ sy is goet tegen coude leuere ende	4744

	tegen die gele suycte / sy doet wel vrijn-		
	nen / sy ontstopt die nieren ende ver-		4748
20	wermt die vulua / een wijf daer jn gebadet / dat saet heit <i>acantum</i> ende js operende <i>Item</i> tegen die snydinge jn		
	den lijue salmen geuen dat saet gemengt		4752
24	met zeme <i>Item</i> tegen coude hoeste drinc- ke wijn daer netelen jn gesoden js		
	H et verdriuet oeck die coutheit		
	vander leyndene ende jnden buyck / dat		4756
28	sap jn die nase stopt bloet <i>Item</i> dat saet ende zeem ende peper te gader ge-	<i>nota bene</i>	
	menget met wijne doet den man		
	wael bruyden <i>Item</i> netel gesoden jn vet-		4760
	te zwijnnen vleys het maect moruwen		
32	lichaem <i>Item</i> tegen den huych salmen saet of netel lange houden jnden mont soe	<i>nota bene</i>	
	sal die huych purgeren <i>Echter vrouwen</i>		4764
	die niet en willen of en mogen bruy-		
36	den		
248va	die sal hoer schoenheit daer mede wrij-		
	uen haer sal bruydens lusten / dat saet		4768
	salmen gaderen jnden oexst ende drogent		
4	jn die sonne / netel is datmen heit he-		
	ren netel die bruyt seer / dat cruyt		
	gestoten heilt seer oude wonden ende oude		4772
	zweren <i>Item</i> I ander netel heit dode		
8	netelen js sachte inden taste /hoer	<i>om menstruum</i>	
	saet getempert met scaefsel van hertho-	<i>te stoppen</i>	
	ren ende regen water ende gedroncken stopt		4776
	<i>menstruum</i>		
12	V itrolum js atrement / heet ende droge		
	jnden IIII graet / het suuert die		
	ogescellen ende quaet vleys jn wonden		4780
	dat vloeyet / ende jn fistulen ende jn can-		
16	keren / jn allen holen jttet / ende vertert		
	vuyl vleys jn wonden ende suuert ende		
	droget / ende js goet jn drope gemenget		4784
	met poderloecke ende jn die nase gedaen		
20	dat stopt bloet / <i>Atrement</i> gebornt of jn		

	vuer geloeyet wt wat steden dattet coemt stempt bloet / metten sape vanden bladeren vanden poederloecke getempert	4788
24	ende jn die wijfs natuer gedaen stopt bloe- den vander naturen / ende suuert vorsche humoren	4792
28	V Inum album wit wijn js heet ende droge ende is doergaende / hy su- uert / hy heilt wonden metten sape ge- droncken die ten wonden gaen op dat	4796
32	men gene corts en heeft / gesoden met zeem een luttel ende doer enen sack laten lopen als claereyt dranck	4800
248vb	dat is goet tot allen wonden mede ge- dwogen / het suuert ende heilt sere Albucasis was jn een stede daer een ge- wont was jnden lichaem daer gene	4804
4	medecinen en waren dan borne ende zeme / hy soet born ende een luttel zeems ende liet leeken doer enen sack ende dwoech	4808
8	daer mede die wonden ende nette die plaester daer jn ende dudense wt ende leydense daer op ende sy genas Hierby	4812
12	proeft hy dat die wijjne daer toe goet js / ja jn fistulen jn vorsche gaten wijn js goet jn alle vercoude siechede / sulck	4816
16	seggen dat nyet goet en is die artijke hebben / want wijn verstormt dat euel wijn doet wel vrijnen / wijn vaporeert auerute organum ende beuer gesoden jn	4820
20	wijnne js goet jn alle wijfs natuer ende suuertse van quaden humoren / wijn gesoden met bijuoet ende gedroncken js goet tegen vercoude artijke / het	4824
24	doet oeck menstrua hebben ende vrijnen wijn die onclae is die is quaet den genen die graueel hebben / die gene die voel wijns drincken behoeuen ve- le te laten ter aderen / roet wijn droget seer hy is goet tegen menesoen	

	ZEDUWARIUM	ZINZIBER	
	DE Z		
28	Z Eduarium zeduwaer js heet jn den III graet ende droge jnden II graet / het is een wortel van enen crude Men maecht X jaer houwen tegen		4828
32	hoeste tegen steecte jnden lijue / Neemt dat cruyt ende caneel siedet jn wijn		4832
249r	ende drinct Item een pille van canele ende zeuenboem jn die moeder gedaen verheitse ende reynnichtse		4836
4	Z Inziber ghijngebaer js heet jn en dorden graet vocht jnden I graet / hy opent ende suuert die humoren vander couder leuer ende sceit groue wijnde jn die derme / suycker daer mede gedroncken jn wermen wijn purgeert lymmige humoren / suycker gesoden ende daer mede gemenget dat heit men gijngebras ende is meest luste van bruyden ende verheit die mage ende verteert die spijsse ende vloeyende vleische dat jn die mage js van visschen ende van vochten ende vruchten droget voer Item gijngebaer machmen nemen ende wit peper of lanck peper geslagen op enen steen dat suuert die ogen ende droget vuylle vleysyge humoren die daer jnne vloeyen Men seit dat gijngebaer vervorschet die borste		4840
8			4844
12			4848
16			4852
20			4856
250ra	INCIPIT PROLOGUS CYRURGIE MAGISTRI BRUNI LEOBURGENSIS	[93]	
4	I Nt jaer vanden jncarnatione ons heren MCCLII jn die maent van januario jn die		1

249r22	<i>Na borste zijn de rest van deze a-kolom, de b-kolom, en de verso-zijde van dit blad blanco gelaten.</i>
250ra1	<i>INCIPIT: De I is van penwerk voorzien, en verlengd tot in de bovenmarge. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 354.</i>
250ra3	<i>INT: De I heeft enig penwerk tot in de linkermarge toe.</i>

	stat van padue jn die stede van sunte	4
8	pauwels Ic Brunus legoburgensis onder die hoope der godlijker gonst heb vast gemaect / onder soekende by alden wegen der ouder vroeden	8
12	desen wercke onschuldegicht ende geset daer om alre liefste vrient ontfaet danckelike ende en ontsie dy nyet noch en twijuelst daer by te wercken	12
16	want by sijnre makinge soe en was jc nyet haestich ende tot genen dingen dan dat jc hebbe ondersocht met onder- vijndinge die bloeme der heymelic- hede der ouderen die jc by langhe	16
20	tijden hebbe geoeffent nerstelike al die vergadert jn desen wercke Noch mijne synnen I genuecte niet allene	20
24	wt te nemene dan jn die buecken was gemaect / mer dat ondersocht met kennesse ende met expymenten ende met reden / waer om dattu nyet	24
28	vreemde en makes dijnen moet van toeuerlaet des tegenwoerdichs wercx want het is die wortel ende fundament alre consten heymelick ende verholen	28
32	Ende verhoet dy vrient van dijne wijs- heit van alden wegen des twijuels noch die gierichede en laet dy nyet jn doen toe dien / by welcken is dijne	32
250rb	onwetenthede ende die verbiedinge der consten dat nyet te mare dijne duecht en werde verswaert en worde met scan- delijken vleckten Mer geleyt dy ende ghe- neucht totten wege die dy js voertleden- de ter salichede ende laet af die onsel- lijge siecten jn wolcken nyet en js toe uerlaet der sonden of gesonden Ende	36
4	van dien sal comen ouer dy I voertganck ende eendrachtich leuelijke mare / Die	40
8		

	almechtige god blase my jn sijne gra- cie / ende moet dy brengen ter kennissen	44
12	des besten weges A M E N	
	DIT SIJN NAMEN VANDEN DINGHEN [94]	
	DAER MEN DIE SIECKEN MEDE HANTEERT ETCETERA	
	C olerium js datmen jn die ogen	1
16	gietet dat oplopen doet	
	C linstier is datmen siedet / ende jn dat zet doet lopen	4
20	C linstier pijpen sijn jnstrumenten daermen mede die clinstier jn set of ghiet	
	C aput purgium js datmen jn die nase gaten doet	8
24	C orosiue sijn dingen die bijten ende deren wonden ende vleysche	
	C urabilis dat is 1 ongemack dat genesen mach	12
28	C ureren dat js dinck ofte menschen te genesen	
	C orrumperen dat js 1 dinck te ver- vuylen of te verquaden	16
32	O fficieren dat is datmen oeck dinck met wercken hanteert	
	C onfectie dat is daer vele dincxs	20
250va	vergadert jn sijn ende gemenget ouer enen hoep met suycker of met ze- me of met ennigen vorscheden	
4	C auterijen sijn die met jseren of met brande maect of met gloeyenden jser of met goude of met copre	24
8	C auterisieren dat heit gaten te bor- nen jn die huyt om die humoren	28

250rb12 A M E N: De N is verlengd tot een opvulteken.

250rb-251rb De aanvangsletters in dit glossarium sijn kleine gerubriceerde lombarden, die minder dan twee, maar duidelijk meer dan één regel hoog sijn.

250rb30 1: Is superscript geschreven.

250va4, 7, 14 Cauterijen/Cauterisieren/Cauterieren: Het onderscheid tussen u en n is hier niet waarneembaar; de mogelijkheid dat er Can staat is dan ook zeker aanwezig. Zie hierover ook de verantwoording van de editoriale beslissingen in de Inleiding, nr. 24.

	te purgeren	
12	C oleren dat is datmen puluer of dranck syroep of salue of plaeste- ren doer een clocke budelt of cley- set doer enen theems	32
16	C auterieren js dat wonden of a- postemen hem seluen bernen ende the- ren ende meeren	36
	D ecoctie sijn dingen diemen sie- det van substancien	
20	D ygesten js datmen wel ter ca- meren gaet	40
	D igereren disteleren weet men wel	
24	C rispula js dat ontsteket of zwert ende wort van heite jn won- den of jn apostemen of diere gelijken	44
28	I nfistulieren is als een wonde of aposteme nyet en geneest tot hore tijt ende dan onnatuerlike hey- te ende etter draget bouen XL da- gen gaet ende nyet ter baten en	48
32	slaet ende diep ende nauwe js	52
250vb	G argarisieren js een dunne dinck datmen jnden mont neemt ende gorgelet wt ende jn ende dan we- der wt spuwet	56
4	H umores sijn daer die menschen mede beset sijn	
8	L axerien is dat een mensche sijn lijf moruwe maect ende hy dan ter camereren gaet ende losset die quade humoren die jn hem vloeyen	60
	L actuarie js dat medecine ofte	64

250va23

Crispula: De lombarde is hier duidelijk een C, maar berust waarschijnlijk op een verkeerd genoemde representant c, die onder de rode inkt zichtbaar is: het juiste woord is Erispula, en bovendien geeft de plaats binnen de alfabetisch geordende verzameling (tussen D en I) aan dat het hier een E betreft. Er zijn in deze lijst wel meer lombarden die niet op hun plaats of foutief zijn (f.250vb18 Atterien, tussen M en O (voor Etterien?); 251ra33, Rosisken, moet zijn Trosisken, 'koekjes'; of 251rb17, Diolen voor Violen).

12	specie die vergadert sijn met zeme <i>ende</i> gesoden M ulsa is dat gesoden js van zeme <i>ende</i> borne / <i>ende</i> dat VIII deel	68
16	borne dat IX deel geschumet zeem <i>ende</i> dat gesoden I deel op dat vier A tterien sijn humoren <i>ende</i> verte- ren dat nyet goet en js	72
20	O ximel sijn dingen diemen drincken mach <i>ende</i> sijn dicke ghe soden als syroep van zeme daer	76
24	dat zeem is dat meeste deel P illen sijn ronde dingen als arweiten of meerder om den lichaem te purgeren die humoren	80
28	men meacter somme <i>van</i> poderen P essaria heitet datmen <i>van</i> be- neden jn die materie steect dat van specien gemaect js om faute	84
32	die daer jnne sijn P utrificeren is dat vuyle is <i>ende</i> verrot als wonden bouen fistulen	
251ra	<i>canckeren</i> <i>ende</i> humoren bynnen die oeck dicke verrotten stinckende gate <i>ende</i> stinckende aderen <i>ende</i> alle des geli-	88
4	kes S yropus of syrope is een dinck	92
8	dat dicke gesoden js van suycker of datmen lange houden wil dier gelike <i>van</i> dunnen zeme of lopen- de zeme	96
12	S uppositorium sijn alle dingen die men set S yringi sijn jnstrumenten die men jn die ogen steket van den vede om daer jnne te doen lopen dat men wil	100

16	P ilatoris is daermen haer mede doet vallen <i>ende</i> is gemaect van calcke	104
20	S tampen of <i>stremmen</i> is een dinck dat vloeyet sijn tranen bouen <i>vrijn</i> na- turen of <i>menstruum</i> datmen belet sijn vloeyen	108
24	S urrectorien sijn dingen die seer dwingen <i>ende</i> crimpen als dat wit- te vanden eye / mastic drakenbloet wieroeck <i>ende</i> plaester om gebroken beene	112
28	S alue js moruwe dinck van sub- stancien die sachte <i>ende</i> soet js	
	S ympel is een dinck by hem seluen allene gemaect	116
32	S ubstancie is een dinck datmen tasten mach	
	R osisken sijn dingen ront ghe- maect van specien die gepuluert sijn <i>ende</i> vergadert met sape van cruden of van <i>anderen</i> vorsche de te ga- der gewalcket <i>ende</i> ronde dingen daer af gemaect alsoe groet als noten	120
251rb	of myndere	124
4	T yzanie dat is borne gesoden of gersten mele	128
8	V lterieren dat is vleysche of zwel- len buyten of bynnen	
	V lcus dat is een plat gat of het sijn platte gate diep jn die huyl die vol sijn <i>ende</i> die vallen gerne aen die beenen of men heitet <i>vlcus</i> cancker	132
12	V erperieren js dat die humoren metten dome <i>ende</i> metten zwete tot enen gate wt slaet	136
16	D iolen is dat een specie of een me- decijne vreselijc <i>ende</i> sterffelijc of al te seer wercken	140
20	D ureticum of <i>duretica</i> js een name daer voel specien toe behoren <i>ende</i> dit sijn die crachten daer af / sy derigie- ren alle coude humoren rijpen <i>ende</i>	144

24	gereiden te vloeyen als men purgacie daer na geuet die wegen die bestopt sijn <i>vander mylten ende van der leueren ende van der magen ende</i>	148
28	van der nieren <i>ende van der blasen vander materien dese ontstoppen sy ende openense vander couder grouer fiscoser fleumen ende van der melancolien sy trecken die humoren na hem ende dunnense</i>	152
32	D it sijn alle vencil wortelen <i>ende dat saet persen wortelen ende dat saet apium wortel ende saet die sade sijn mere dretica dan dat cruyt ende die wortelen sijn mere dan dat cruyt / Oeck behoren dese daer toe als Anijs Comijn lauesschen saet sermonteyne / dese doen oeck sceiden wijnt Pasternaken saet garwe of dat saet cleueren sunte jans cruyt</i>	156
251va	H ier mede pleechmen gemeynlick te wercken <i>ende men vijntse altoes goet Dese sijn oeck dretica men vijntse somtijts Als spergus verniscus valeriane spicaciris ameos gijngeber squinancium carui bolrix saet policaria camentum karsse lange peper baucia capillus veneris grisorie wilde salie rode mede die wortel van aristologien saly cypreus costum samia tintium adick gremel fisoloes Sulcke sijn die met harder droger suptijlre supstancien doen sceiden groue dicke humoren ende ontstoppen die wegen die bestopt sijn Als carulli melionis Cucumeris circubite</i>	160
4	H ier mede pleechmen gemeynlick te wercken <i>ende men vijntse altoes goet Dese sijn oeck dretica men vijntse somtijts Als spergus verniscus valeriane spicaciris ameos gijngeber squinancium carui bolrix saet policaria camentum karsse lange peper baucia capillus veneris grisorie wilde salie rode mede die wortel van aristologien saly cypreus costum samia tintium adick gremel fisoloes Sulcke sijn die met harder droger suptijlre supstancien doen sceiden groue dicke humoren ende ontstoppen die wegen die bestopt sijn Als carulli melionis Cucumeris circubite</i>	164
8	D it sijn alle vencil wortelen <i>ende dat saet persen wortelen ende dat saet apium wortel ende saet die sade sijn mere dretica dan dat cruyt ende die wortelen sijn mere dan dat cruyt / Oeck behoren dese daer toe als Anijs Comijn lauesschen saet sermonteyne / dese doen oeck sceiden wijnt Pasternaken saet garwe of dat saet cleueren sunte jans cruyt</i>	168
12	H ier mede pleechmen gemeynlick te wercken <i>ende men vijntse altoes goet Dese sijn oeck dretica men vijntse somtijts Als spergus verniscus valeriane spicaciris ameos gijngeber squinancium carui bolrix saet policaria camentum karsse lange peper baucia capillus veneris grisorie wilde salie rode mede die wortel van aristologien saly cypreus costum samia tintium adick gremel fisoloes Sulcke sijn die met harder droger suptijlre supstancien doen sceiden groue dicke humoren ende ontstoppen die wegen die bestopt sijn Als carulli melionis Cucumeris circubite</i>	172
16	D it sijn alle vencil wortelen <i>ende dat saet persen wortelen ende dat saet apium wortel ende saet die sade sijn mere dretica dan dat cruyt ende die wortelen sijn mere dan dat cruyt / Oeck behoren dese daer toe als Anijs Comijn lauesschen saet sermonteyne / dese doen oeck sceiden wijnt Pasternaken saet garwe of dat saet cleueren sunte jans cruyt</i>	176
20	H ier mede pleechmen gemeynlick te wercken <i>ende men vijntse altoes goet Dese sijn oeck dretica men vijntse somtijts Als spergus verniscus valeriane spicaciris ameos gijngeber squinancium carui bolrix saet policaria camentum karsse lange peper baucia capillus veneris grisorie wilde salie rode mede die wortel van aristologien saly cypreus costum samia tintium adick gremel fisoloes Sulcke sijn die met harder droger suptijlre supstancien doen sceiden groue dicke humoren ende ontstoppen die wegen die bestopt sijn Als carulli melionis Cucumeris circubite</i>	180

251vb	DE REGIMINE SANITATIS NOTA	[95]	
	D ie medecijne js gedeilt jn		1
4	tween / dat een heit conserua- tiua sanitatis / dat is daer		
	men gesonde mede behout / dat		4
	ander curatiua egretudinis / dat js		
8	daermen die siecke mede geneset Conseruatiua salmen billix voer set-		8
	ten om haer werdicheit om haer		
	doget ende om haer eygen natuer Con-		
12	seruatiua js een edel const want sy		
	doet den mensche leuen totten vter-		12
	sten eynden begeren als sy sijn gesont		
	ende dat oeck buyten reden is soe vijnt-		
16	men luttel meesters jn onsen tijden		
	die hem setten tot studeren conseruatiua		16
	sanitatis / dat is dat regement der		
	gesonde want hem dunct dat hem geen		
20	gewyn daer aen en leget / mer sy		
	studeren hoe sy meesterliken siecheden		20
	ende sonderlinge reeden mogen genesen		
	Galienus seit Nochtan dat conste conser-		
24	uatiua sanitatis soe en creech hy nye		
	siecke meer dan een reede die men		24
	heit effemer ende dien creech hy daer		
	hy arbeide om gemeyn orbaer ende		
28	sijne siecken te visenteren Galienus		
	seit die sijne gesonde wil houden die		28
	moet hem van ertscher sorgen onttrec-		
	ken want conseruatiua soe edel js soe		
32	wil jc daer van begynnen Men sal		
	weten dat die dingen die onsen		32
	lichaem altereren verteren of verwan-		
	delen die sijn van twe manieren		
	Want het sijn somme dingen die		

251vb1 DE: De stok van de D loopt diagonaal naar linksboven; op deze diagonale kant is een liggend hondje getekend, dat de punt van de stok in zijn mond heeft genomen. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.

251vb1 NOTA: De N is verlengd tot een cadelle die in de bovenmarge doorloopt.

251vb2 DIe: De D is voorzien van enig penwerk.

252ra	onsen lichaem altereren <i>van</i> buyten met node als gebeten <i>van</i> venijnden dieren / vallen / slagen / quetsinge 36
4	<i>ende</i> deser geliken / D ese dingen en begrijpet nyet dan deel <i>van</i> mede- cijne met datmen heit <i>conseruatia</i> 40
8	<i>want</i> sy sijn sonder getal <i>ende</i> ongeter- myneert alsulcke dingen en begrij- pen geen <i>conde</i> M er ander dingen sijn die onsen lichaem altereren <i>ende</i> 44
12	<i>verwandelen van</i> buyten van node E nde die sijn van VI manieren als ons die wijse meesters scrijuen / D at jers- te is dat die lucht daer wy jn sijn 48
16	<i>ende</i> die ons om gaet / D at ander js vervaringe van gaen <i>ende</i> van ver- seyninge als rijden <i>ende</i> varen of die des gelijcx sijn <i>ende</i> rusten van desen 52
20	gelijken / D at dorde is slapen <i>ende</i> waken / D at vierde js spijse <i>ende</i> dranck / D at vijfste is volheyt <i>ende</i> jdelheit des lichaems / D at seste js 56
24	toeual der synnen zielen A lle dese ver- wandelen onsen lichame <i>van</i> node / <i>ende</i> het waer onmogelick dat onsen lichaem 60
28	<i>van</i> desen nyet verwandelt en worde <i>ende</i> dese selue na dien dat alle die wijse meesters van medecijnen scrijuende sijn jnstrumenten daer die meesters den lichaem mede behouden jn sijne 64
32	gesonde E nde wie datten lichaem wel kan regeren <i>van</i> desen VI dingen die js een goet hoeder <i>ende</i> behouder der gesonden E nde want die locht 68
252rb	die jerste js van desen VI soe wil ick jerst <i>van</i> horen regement na deser consten spreken / <i>ende</i> altoes salmen mercken din- gen die te mercken sijn S onderlinge 72
4	

252r *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur f xxxi aangebracht. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: L.*

252ra1 *onsen: De stok van de s loopt ver naar rechts in de bovenmarge.*

	die outhheit vanden mensche die complex- ie dan voert daermen jn woent die tijt die gewoente Alle dese dingen sijn	
8	te mercken vanden genen die gesonde be- houden wil / ende dat machmen proeuen met reden ende metter wijser meesters woerden / mer jc laet om mijnre reden te	76
12	corten Soe wie dat sijne gesonde gehouden wil ende behoeden die sal kie- sen temperaet dat is locht nyet te heet noch nyet te cout die clær ende reyn ende	80
16	goet sy ende daer goede roke sy na dien dat die tijden behoren Want goede ro- ke is der synnen zielen spijsende die synnen zielen werden daer af ver-	84
20	maect ende gesterct mogelick Ende mocht mense nyet hebben natuerliken om dat lant of om die stede soe salmense maken met consten hy sal dan sijn jn	88
24	goeder locht ende goede roeke rukende na dien dat is mogelic / ende als die synnen zielen werden vermaect ende ghe-	92
28	sterct soe wort die lichame gesterct ende dat harte verblijt / ende dat bloet lopet jn die aderen vander synnen sielen blijscap want die lichaem volgt	96
32	der zielen synne jn horen wercke als die ziele den lichaem jn hoer doogen Des wijnters ende jn couden tijden salmen maken goet vuer van goeden	100
252va	drogen houte dat nyet verrot noch ver- corrumpeert en sy ende daer mede sal men die locht werm maken / ende met	104
4	lignum aloes / ambra muscus lapdanum calementa / ende met desen ende deser ge- lijck salmen maken suffungacien dat is	108
8	seer orboerlick want het opent die ver- stoptheit der hersene ende verclaert dat aensichte ende verbiet ende vertragen die gramheit ende sterct die zielen syn-	112

12	ne <i>ende</i> die lichaem daer af verlicht <i>ende</i> die geeste verquecket / Des so- mers <i>ende</i> jn heeten tijden soe salmen spreyen cout water rosen water / san- dalen rosen willigen bladeren / <i>ende</i>	116
16	dingen die coude roeke maken sal men dan suffungacien Men sal vlien nyewelinghe lucht dat is openbaer	120
20	dat met experimenten dat <i>onsuuer</i> locht den zyn plompt / der synnen ziele begrijpen belet <i>ende</i> hoer vonnisse <i>ende</i> ordel verdonckert gepeynse ver- dwaest vriendscappe vermynret <i>ende</i> sy	124
24	maket vele siechede <i>ende</i> seer schier jn die leynden / quade lucht dert me- re dan quade spijsse / want alsoe lange	128
28	als wy slapende <i>ende</i> wakende leuen soe trecken wy die lucht jn onsen lic- ham / wie mogelic <i>ende</i> mynlick goede lucht der harten der hersenen der	132
32	aderen leden sy dat machmen proeuen want na der wanender waerheit by is soe trect dat harte eens gesonts lic- haems die temperaet van complexijen	136
252vb	js die lucht jn enen natuerlijken dage dien dach <i>ende</i> dien nacht begrijpen CM weruen / <i>ende</i> eest dat gene lucht hebben en mach dat leuen eyndet jn	140
4	corten tijden Dat ander daermen gesonde mede behout is vervaringe en ruste des morgens / als men vanden slaep op staet	144
8	soe sal hy sijne vrijne maken ter ca- meren gaen wijnt <i>ende</i> ander onreynnic- heit van hem doen / daer na sal hy sijn leden recken een luttelkijn <i>ende</i> gelijke	148
12	want dat sterct den lichaem <i>ende</i> hy sal kemmaen sijn hoeft want dat trecket vten hoefde die vaporen die op geclommen sijn jnden slaep vander	152

16	magen / daer na sal hy wandelen voer der spijsen of rijden of <i>ennich</i> onle- de die gewoenlick is die nyet te ar- beylick en sijn Ende het sijn vele onlede	156
20	<i>ende</i> exercicijen als ons <i>galienus</i> scrijft jn <i>een</i> boeck dat jntituleert de ex ercicio peruo spere / Daer seit hy dat <i>temperaet</i> exercici <i>ende</i> vonsseninge	160
24	seer goet is totter zielen wijsheit ende des lichaems gesonde / die exercicijen sullen nochtan <i>mennigerhande</i> sijn na des <i>menschen</i> natuer / <i>ende</i> <i>complexie</i> na den	164
28	tijt <i>ende</i> <i>gewoente</i> / <i>fulgencius</i> seit seer schoen van exercicijen Exercicie js onthout eens <i>menschen</i> leuen <i>ende</i>	168
32	een weckinge der natuerliker heytin- ge der slapender natueren / <i>ende</i> een soekinge der vertheringe der <i>onreyn-</i> <i>nicheit</i> des lichaems / heilinge der	172
253ra	leden <i>ende</i> doot der ongemake / <i>ende</i> een vlucht der sonden medecijne der siec- heit <i>ende</i> een gewyn des rijcks stoutheit des joncheits blijscap der outhit <i>ende</i> een	176
4	hulpe der salicheit / verderuende alle quaetheit <i>ende</i> een viant der ledicheit Na dien dat exercici alsoe goet js soe salmen die gene alle onttrecken	180
8	van exercici <i>ende</i> van arbeide die alre sa- liger blijscap deruen willen <i>Avicenna</i> seit exercici js een vervaringe by wi- len daer van die adem gaet wt van	184
12	<i>temperaden</i> exercici die natuerlijke heitte wort verwect die adem wort rasche daer by soe moet verbeteret worden die lost der spijsen dat ver-	188
16	duwen / dat beroeren der harten die geest des leuens <i>ende</i> alle des lichaems synne daer by wort verlicht daer af	

252vb30 onthout: *De kopiist heeft eerst ontheit geschreven, maar daarna heit met een horizontale streep doorgehaald, en hout erachter geschreven.*

253r Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur f xxxij aangebracht.

20	dymagenacie <i>ende</i> die memorie <i>ende</i> son- derlinge die verstantenisse / <i>ende</i> waer ennyge dolinge jnden werken van me- decijne en waer sy nyet groet sy wor- de met exercicien dat <i>temper</i> aet	192
24	waer alle verbeteret / Voert sal die wachter der gesonden rusten gaen of soetelijken wandelen tot dat die spise neder gesoncken js <i>vander</i> croppen der	196
28	magen / Men sal weten dat seer ar- beiden na der spisen met vollen lic- hame als een hartdrauende pert te rijden jn enen harden sadel te sitten of	200
32	des gelijcx dert harde sere den licha- me Want alsoe als men die gesunde be- hout met gemaecten arbeiden <i>ende</i> exer- cicien voer den eten alsoe crijchtmen	204
253rb	siecheden met ongemaecten arbeiden <i>ende</i> ex- ercicien na den eten	208
4	Nv wil ic spreken vanden III dat js slapen <i>ende</i> waken Galienus seit dat goe- de natuere hoer seluen voedt met slapen <i>ende</i> die slaep sal by nacht sijn <i>ende</i> nyet	212
8	by dage / <i>ende</i> eest dat men by daghe slaept om node of gewoente des lut- tel sy / want ouertallich slaep vocht <i>ende</i> cout den lichaem <i>ende</i> quaets hem	216
12	wakende bouen maten <i>ende</i> verdroget den lichaem <i>ende</i> vertert die natuer- like heitte <i>ende</i> die vochticheit daer	220
16	dat leuen mede onthouden wort Voert sal die wachter des gesonden slapen als die lichaem vol is tot die spise weder gegaen js <i>vanden</i> crop der magen	224
20	Oeck en sal hy nyet slapen gescoeyt sonderlinge jnden somer <i>ende</i> jn harden tijden want daer af slaen quade roke op <i>ende</i> verdonckeren dat gesicht / als hy opden bedde js soe en sal hy hem nyet keren dicke noch weynden want	228

24	daer af wort dat verduwen vertraecht <i>ende</i> daer af coemt dritynge <i>ende</i> ramme- linge <i>jnden</i> lichame / men sal <i>jnt</i> <i>begyn</i>	232
28	vanden slape <i>liggen</i> op die rechter sij- de daer na op die slincke side / <i>ende</i> daer na sal <i>men</i> <i>dien</i> slaep <i>eynden</i> op	236
32	die rechter sijde / mer sal dat hoeft leg- gen op een hoge oercussen soe sal die spijse bet <i>commen</i> <i>jnden</i> bodem <i>vander</i> magen <i>ende</i> die spijse wort te bat	240
253va	verduwet die slaep en <i>js</i> nyet goet opten rugghe het en waer die <i>gewoente</i> <i>ende</i> dan sal <i>men</i> met scaden verwande- len / Slaep die <i>temperaet</i> gemaect <i>js</i>	244
4	die maect der sielen ruste <i>ende</i> genuech- te die verstandenisse <i>ende</i> memorie worden gesuptijlt dat verduwet wort verbeteret <i>ende</i> verlicht <i>ende</i> seer	248
8	daer af gevoedt Nv wil <i>jck</i> spreken vanden IIII dat <i>js</i> spijse <i>ende</i> dranck / daer men die rechte mate houdt hoe vele dat <i>men</i> nemen sal <i>wantment</i> nyet scrijuen en	252
12	<i>mach</i> / <i>wantmen</i> moste verwandelen na den tijden <i>ende</i> die complexie <i>ende</i> die natuere des menschen / Dat	256
16	broet sal <i>van</i> goeden <i>reynnen</i> wercken sijn <i>ende</i> daer toe heeuel of geste <i>ende</i> sout te maten dat opent / <i>ende</i> wel gebacken <i>sy</i> <i>ende</i> wel gereynnicht <i>van</i>	260
20	den zemelen / oeck salt nyet heet sijn / mer het sal eens daechs ofte twe out zijn / broet dat aldus nyet en <i>js</i> sal <i>men</i> scouwen als broet <i>van</i> pas- teyten tartthen broet gestrijpet <i>jn</i>	264
24	olie als <i>pannecoeken</i> ongeheuen broet dat saet <i>ende</i> dichte is / Vogel vleys <i>js</i> goet als van hennen jonge hoende- ren capoenen patrijzen fijsanen tortel- duuen <i>ende</i> <i>van</i> anderen cleynen vogelkijns	268
28	die <i>jnden</i> velde vliegen / vogele die <i>jnden</i> water <i>zwemmen</i> <i>ende</i> hem daer <i>jn</i> generen en zijn nyet goet / van co-	272

32	nijnen van calueren van lammeren die su- gen of van enen jaer / dese vleysche sijn goet / gesoden of gebraden of jn pas- teyen met specien naden tijde na- der heyte na der couden Oeck sijn	276
253vb	die zoppen van desen vorseide vleysche goet <i>ende</i> die cossine <i>ende</i> die bammengie- re daer af gemaect Men sal scouwen	280
4	vleys dat seer gesoden js <i>ende</i> groff js als runtvleys ramvleys van vossen van beeren van ouden dieren want	284
8	dese maken quaet groff bloet Vis- schen sijn goet die scuyebben hebben daer die supstancie goet af te breken js dat een stuck vanden anderen niet	288
12	viscose dat is een stuck hangende aent ander of cleuende als sijn snoe- ken pertijte roget bollick vedoze creefte vander rijuieren scollen trijcen	292
16	scollen <i>ende</i> camerote <i>ende</i> gelijke vische die van reynnen lopenden water sijn Visschen die harde viscose supstancie hebben als <i>congriael</i> bolleyn delphyn	296
20	die en sijn nyet goet want sy maken groff bloet Hennen eyer die nyeuwe geleet sijn gesoden of gebraden moruwe sijn goet Oude eyer <i>ende</i> hart sijn te scouwen Warmoes gemeynlick en js nyet goet want het maect waterich	300
24	bloet Om medecijne machment noch- tan nemen / als om laxeringe als die lichaem bestopt js / of om te coelen	304
28	als die lichaem te heet js / Mer men sal nyet eten warmoes van eenre ma- nieren / men sal nemen berraedse	308
32	spijnaedse beete violen pappelen mercuriael / die lichaem te moruwen Men sal nemen lactue cucuribite porte- leye melones / den lichaem te coelen	312
254ra	die te heet js Men sal nemen <i>vencol</i>	

4	petercelie mente jsope selue launte- re maioreoen osiganum / die mage den heyten die te cout is / die wege des lichaems open te maken dat seer goet is / jn dat regement der gesonde	316
8	die vruchten en sijn nyet goet voer die spijsse genomen Mer om mede- cijne machmense nemen den lichaem mede te moruwen ofte te coelen die	320
12	te heet sijn / ende dan salmense nemen jnt begyn der maeltijt als pruy- men keersen die een luttel suer sijn ende niet soete vigen Som vruchten	324
16	sijn goet die spijsse te doen sincken jnden bodem vander magen ende die salmen eten nader spijsen / als peren mispelen queden ende som appele die	328
20	van natueren stoppen die sijn beter gebraden dan rauwe / Citeren ar- weyten melones en sijn nyet ge- sont / mer poreyde van desen is	332
24	goet want sy opent die poerte des lichaems sy verdrijft dat sant vter nieren ende vter blasen sy reyn- nicht die verharde humoren van al	336
28	den lichaem Keese deert / dat mins- te die middelbaer is / nyet out noch vorsche een luttel vet niet viscose nochtan prijstmen die botter Men	340
32	sal mercken regulen die orbaerlick sijn / die spijsse te nemen nader gesonde	344
254rb	Dat jerste is na die heffen ende die onreyn- nicheit des lichaems neder sijn comen jnt nederste deel des lichaems ende js worden licht daer geen reckinge jn en	348
4	blijuet noch beroeringe noch rammelinge voer jn en ginck dan eest goet tijt te etene / Ende wanneer een gewaerachtich natuerlic appetijt coemt dan salmen	352
8	alte hant eten dat die mage nyet vervult en worde met quade humo- ren / Men sal oeck nyet soe vele eten datmen den appetijt jet genoch	356

12	doen sal / mer men sal <i>vmmer</i> wat appetijts behouden Voert soe sal men alle dinck scouwen die duwen	
16	benemen als spijse te nemen op onuer- duwende spijse <i>ende</i> mennigerhande spijse tot eenre maeltijt / <i>ende</i> sonderlin- ge vleys <i>ende</i> vische <i>ende</i> lange te	360
20	beyden tussen twe gerichtten <i>ende</i> vele <i>ende</i> lange te clappen jnt begyn <i>ende</i> dat eynde vander maeltijt Men sal	364
24	oeck mercken dat sulcke spijse hart js / sulcke suptijl / sulcke groff sulc licht te verduwen / sulcke laxeert sulcke stopt / mer gemeynlic salmen die weeke spijse eten voer die har- de / die suptijle voer die groue / die	368
28	laxerende voer die stoppende Ende waer datmen groet arbeyt hadde ge- daen <i>ende</i> dat die mage waer van stercker heyttten <i>ende</i> jdel <i>ende</i> datmen	372
32	wat beyt tussen dat jerste gerichte <i>ende</i> dat ander / alset alsoe valle soe salmen die groue spijse jerst eten	376
254va	seit Avicenna Men sal drincken witten claren wijn die wel rijpe js of goeden claren roden wijn met goe- den roeke <i>ende</i> smake gemenget met	380
4	goeden springende fonteynne / Men sal dien wijn mengen na dat die tijt is <i>ende</i> die complexie des menschen <i>ende</i> na dien dat die wijn goet <i>ende</i>	384
8	sterck js / want men sal den wijn meer mengen des somers jn heeten tijden dan des wijnters jn couden	388
12	tijden Men sal scouwen nyeuwen wijn groff wijn soete reyende of lanck die droeue <i>ende</i> die onclauer sijn Men sal scouwen zwaren dranck nuchteren	392
16	te drincken want hy maect die leden	

	gichtich <i>ende</i> doetse beuen Men sal	396
	nyet <i>mennigerhande</i> dranck ouer	
20	maeltijt drincken / Men sal nyet ve-	
	le drincken ouer eten / nochtan als	
	een te bet sal gaen <i>wantmen</i> den	400
	wijn <i>mengen</i> sal met water <i>ende</i> dat	
	water meer <i>menget</i> dan men <i>waent</i>	
24	Soe <i>salmen</i> weten dat dit <i>teykenen</i>	
	sijn van goeden water / van springende	404
	<i>fonteynne</i> als <i>avicenna</i> seit jn <i>sijn</i> boeck	
	Hy sal wesen <i>claer</i> / men sal daer geen	
28	<i>vuylnesse</i> jn sien Hy en sal <i>genen</i>	
	<i>vreemden</i> <i>quaden</i> <i>smaeck</i> hebben	408
	Voert <i>salmen</i> die <i>gewoente</i> des	
	<i>menschen</i> weten <i>want</i> van dien dat	
32	men <i>gewoen</i> js wort die <i>natuer</i>	
	<i>mynste</i> <i>gequets</i> <i>Ende</i> <i>jpocras</i> seit jn	412
	<i>sijn</i> ander boeck dat men heit Am-	
	phirismorum <i>Sijn</i> oeck <i>ennige</i> <i>spijsen</i>	
254vb	goet <i>diemen</i> <i>begert</i> <i>ende</i> die ander <i>be-</i>	
	<i>ter</i> is <i>diemen</i> <i>nyet</i> en <i>begert</i> Men sal	416
	<i>nemen</i> <i>diemen</i> <i>begert</i> / <i>ende</i> dat <i>selue</i> js	
4	<i>vanden</i> <i>drancke</i> te <i>verstane</i> dat seit	
	<i>jpocras</i> <i>amphirismorum</i> <i>Avicenna</i> seyt	
	dat <i>beste</i> <i>smaect</i> <i>voedt</i> dat <i>beste</i> / <i>want</i>	420
	<i>spijse</i> <i>diemen</i> met <i>genuechten</i> <i>neemt</i>	
8	die wort <i>wel</i> <i>ontfangen</i> <i>vander</i> <i>magen</i>	
	<i>ende</i> <i>lanxste</i> <i>gehouden</i> daer by <i>vaert</i>	
	hy te bet <i>ende</i> <i>voedt</i> te bet / <i>Spijse</i> die	424
	<i>sonder</i> <i>lust</i> wort <i>genomen</i> en wort <i>nyet</i>	
12	<i>alsoe</i> <i>verduwet</i> / Men sal <i>quade</i> <i>lust</i> <i>hoe-</i>	
	<i>den</i> Men sal <i>nyet</i> te <i>lange</i> <i>vasten</i>	
	<i>noch</i> geen <i>dinck</i> te <i>haestelick</i> <i>verwan-</i>	428
	<i>delen</i> dat <i>alsoe</i> <i>seer</i> <i>dert</i> Als <i>jpocras</i>	
16	Galienus <i>Avicenna</i> <i>seggen</i> <i>ende</i> daer sal	
	men <i>quade</i> <i>gewoenten</i> <i>mede</i> <i>verdrijuen</i>	
	<i>ende</i> <i>goede</i> <i>gewoenten</i> <i>vmmer</i> <i>behouden</i>	432
	Nv wil ic <i>spreken</i> <i>vanden</i> <i>vijfsten</i>	
20	<i>daermen</i> <i>mede</i> <i>behout</i> <i>gesonde</i> / dat	
	is <i>volheit</i> <i>ende</i> <i>idelheits</i> des <i>lichaems</i>	
	Men sal <i>weten</i> <i>hoe</i> <i>goet</i> die <i>spijsen</i> <i>sijn</i>	436
	<i>neemt</i> <i>mense</i> <i>ouer</i> <i>maten</i> daer van	
24	<i>verderuen</i> III <i>manieren</i> van <i>ouertal-</i>	

	licheiden af jnden lichaem / Die jers-	
	te is groff <i>ende</i> heffinge <i>ende</i> volheyt	440
28	des jersten verduwens dat jn die ma-	
	ge js <i>ende</i> dat werpet die natuer van	
	haer als <i>men</i> ter camerem gaet / <i>ende</i> daer	
	by salmen dagelix die natuer voeden	444
	voer den eten <i>van</i> haer te doene die	
32	quade groue heffen met beroeringe des	
	lichaems <i>want</i> het comen vele siecheden	
	daer af als sy behouden werden jnden	448
	lichame als cotidiaen colica yliata	
36	hoeftzwere zwellinge des lichaems	
255ra	<i>ende</i> deser siecheden gelijke / Die ander	
	ouertallichede is des anders verduwens	452
	<i>ende</i> daer af wort die lichaem gereyn-	
4	totter blasen <i>ende</i> daer by salmen die na-	
	tuere voeden vrijne te maken met me-	
	decijnen die daer toe goet sijn als	456
	het noet js Met vencil petercelye pe-	
8	ritaria <i>ende</i> deser gelijk / want als die	
	vrijne te lange gehouden wort soe wor-	
	den sanden jn die nieren <i>ende</i> jn die bla-	460
	se / gicht / zweringe / des gelijcx / Die	
12	dorde ouertallicheit is rokich <i>ende</i> sup-	
	tijl <i>ende</i> is des dorden verduwens / <i>ende</i>	
	van desen wort die lichaem gereyn-	464
	nicht met wandeling / met crouwen	
16	met saluen <i>ende</i> baden dat is seer orbaer-	
	lick <i>want</i> als sy behouden werden jn een	
	lichaem soe werden die wegen des lic-	468
	haems bestopt <i>ende</i> die poerten besloten	
20	<i>ende</i> daer coemt mennigerhande siecheit	
	af <i>Ende</i> het is te weten als <i>men</i> geen goet	
	regement en behout soe werdent qua-	472
	de humoren jnden lichaem of te vele	
24	bloets of ander quade humoren <i>Item</i> js	
	des bloets te vele soe salmen laten eest	
	dat ander quade humoren jnden lichaem	476
	sijn die salmen purgeren met medeci-	
28	nen die <i>vmmer</i> licht sijn <i>ende</i> proper-	

	der humoren diemen purgeren wil Mer	
	men sal den lichaem gereet maken	480
32	te voren ende dit salmen al doen by wij-	
	se besochter meesters rade / als die	
	lichaem jdel is soe salmen vullen met	
	goeder spijsen ende met goeden dranck	484
255rb	als sijnre natueren toe behoert ende met	
	behoerlijker maten als vorseit js	
	Nv wil ic spreken vanden sessten / dat	
4	sijn toeualle der zielen als blijscap droef-	488
	heyt onruste vrese Sorge ende anxst Wie	
	dat sijne gesonde behouden wil die moet	
	hem jn deser maten sonderlinge van	
	droefheiden scouwen want sy verdroget	492
8	die beene des lichaems daer by moet	
	dat lichaem vercouwen Sorge ende anxst	
	verderuen der lichame alte seer Vrese	
	ende bloetheit van harten doen steruen som-	496
12	tijts vander geedoot / als ons galienus seit	
	jn een boeck datmen heyt de morbo ende	
	accidente Ongemaecte blijscap crenct	
	dat harte ende doet haestelijke steruen	500
16	Te maten blijscap sterct dat harte ende be-	
	houdt die gesonde ende js bequaem alle men-	
	schen ende allen staet van luyden ende van	
	allen complexien Daer by die vele te	504
20	doen hebben ende jn vele sorgen sijn die	
	sullen somtijts goede jnstrumenten horen	
	als vedelen quinternen harpen sanck	
	ende ander goede melodie Ende sy sullen	508
24	wesen somtijts jn blijscap ende jn solacien	
	met horen gesellen ja metten gonen die	
	sy lief hebben ende dese sullen hem die	
	seericheit af halen als die droefheyt	512
28	vander harten Nv hebt ghy dat rege-	
	ment als voerscreuen js	

EXPLICIT DE REGIMINE SANITATIS

255ra32	besochter: <i>De kopiist schreef eerst besochters, maar haalde daarna de s met twee diagonale streepjes door.</i>
255rb30	<i>Na SANITATIS zijn de laatste drie à vier tekstregels van de kolom blanco gelaten.</i>

255va

HIER BEGHINT DEN VRINAEL

[96]

	E En boeck dat getogen js <i>ende</i> gecopileert wt <i>galienus</i> boecken	1
4	<i>ende avicenna</i> / Men sal dat jers- te mercken die <i>complexie</i> jnden <i>mensche</i>	4
8	of hy heet of vocht of droge of cout sy / Sich aen die outheit der jaren vanden <i>mensche</i> / Sich aen dat lant daer die <i>mensche</i> gevoedt js / Voert alle siecheiden die coemt jn luyden die vet groet sterck lichaem hebben	8
12	vol van vleysche daer moet die soet- heyt lange by <i>naturen</i> wesen Mer die mager lichaem hebben <i>ende</i> moru- we vleysche daer is die siechede cort	12
16	by <i>naturen</i> dat seit <i>galienus</i> / Die vrijne te <i>kennen</i> Alle vrijne die bleeck js heyten die meesters wijuen vrijn	16
20	<i>ende</i> soe die vrijne bleecker gedaen js soe die mage myn verduwet <i>ende</i> soe is langer siecheit beteikent / <i>ende</i> soe die vrijne <i>dunre</i> js soe die mage oeck myn verduwet / alsoe lange als die	20
24	vrijne <i>dunne</i> blijft soe beteykent sy lange siecheit / <i>ende</i> <i>wanneer</i> die <i>teiken</i> <i>nen</i> der verduwinge <i>openbaren</i> jn en- nyger tijt die sijn goet <i>ende</i> louelick	24
28	jn allen siecten dat seit <i>Avicenna</i> ¶ Vrijne <i>dunne</i> <i>ende</i> wit vier dagen jnt begyn der siecheit durende be- teykent sonder twijuel lange <i>siecheit</i>	28
32	<i>wanneer</i> bynnen den vier dagen jnt begyn der siecheit die vrijne set te verduwen als datse roet wort <i>ende</i> dicke <i>ende</i> sy wallet of wolcket soe	32
255vb	sal die siecheit cort wesen sekerlijc ¶ vrijne <i>dunne</i> jn allen veruwen	36

255va1

HIER: De H is met krullen in de bovenmarge verlengd tot een cadelle, en loopt extreem ver naar boven toe, bijna tot aan de bovenrand van het blad.

255va1

VRINAEL: De stok van de l is in de bovenmarge met enkele krullen verlengd tot een cadelle.

4	betykent dat die mage nyet en verduwet noch ontbijnt vanden humoren datse wt drijue metter vrijne ende beteykent lange siecheyt dat seit	40
8	avicenna ¶ Vrijne wit ende dunne jn heeter suyct / beteykent dat die nature op waert gaet ter harten ende js raserie of die doot	44
12	¶ Vrijne wit is een ouerste teyken der onverduwelicheit Galienus seit vrijne wit daer vele gemaect wechheit is teyken dat die mage nyet en verduwet ende die natuer ontloept sonder onthouden	48
16	¶ vrijne bleeck geset ter geelheyt beteykent begyn der verduwinge	52
20	¶ vrijne middelbaer nyet te dunne noch te dicke beteykent middelbaer verduwinge ende js een goet teyken	56
24	¶ vrijne groff ende dicke beteykent onuerduwelicheit al ontbijnt die natuer der humoren sy en zweet nyet dan suptijlheit vanden grouen humoren seit galienus	60
28	¶ vrijne groff ende cluytachtich beteykent grote groffheit van humoren met besloten wijnden jnt lichaem ende die vrijne jn heeter suycte alre anxstelicst quaets ende beteykent tegenwordigen of toecomende hoeftzwere	64
32	¶ vrijne roetachtich ende nyet alte roet beteykent compleerde of vervolde verduwinge jnder heyten	68
256ra	¶ vrijne roet als bloet beteykent grote heyte bouen die natuer	72
4	¶ vrijne roet ende dunne beteykent die reede cotidiaen	76
8	¶ vrijne wit ende dicke met enen roden ringe beteykent dien reede terciæen ende	76

	js oeck teyken <i>van</i> quartaen	
	¶ vrijne roet <i>ende</i> groff jnden heyte ro-	
12	de die die siecke lamsem maect met quader locht beteykent die doot	80
	<i>ende</i> gebreck der naturen / <i>ende</i> als die siecke	
	al claer bloet pisset soe is hy doot / <i>ende</i>	
16	die siecke jn heeter suyct luttel pis-	84
	set met seericheit js een quaet teyken	
	<i>Ende</i> als hy tegen sijnen wille pist betey-	
	kent quetsinge der hersene dat die	
20	aderen gene macht en hebben dat be-	88
	teykent quaet	
	¶ vrijne groene beteykent middel-	
	baer verduwinge met verborntheiden	
24	¶ vrijne zwart met lichticheit schijn-	92
	rende als rauens vederen beteykent <i>com-</i>	
	plerde verborntheit jn die natuer	
	¶ vrijne zwart hoe daer myn js hoe	
28	quader / <i>ende</i> die suptijl is <i>ende</i> dunne met	96
	enen zwarter wolke beteykent den	
	hoeftzweer <i>ende</i> vloedinge des bloets	
	met scerper siedender heyten / <i>ende</i> daer	
32	dese vrijne jn openbaert die luden be-	100
	geren teten <i>ende</i> hebbens lust als sy	
	steruen	
	¶ vrijne zwart met donckerheide	
	beteykent die doot	
36	¶ <i>Item</i> der mannen vrijnen sijn altoes	104
	clierre dan der vrouwen vrijnen <i>ende</i>	
256rb	schoenre <i>van</i> gout veruwen want jn den	
	mannen meer heyttten js <i>van</i> naturen dien	
	die vrijne purgeert	108
4	¶ vrijne daer schume op drijuen als	
	die schumen comen <i>van</i> datmen hardelick	
	pist jnt vrinael soe en eest geen tey-	
	ken / mer als die schumen comen <i>van</i>	112
8	heyttten <i>ende</i> sy suptijl sijn <i>ende</i> wit be-	
	teykent sy sympel opsiedinge der	
	leuren <i>van</i> heyttten / mer als die schu-	

	¶ vrijne daer dingerkijs jn drijuen	156
16	oft haerkens waren dat coemt <i>van</i> humoren die verhart <i>ende</i> vercout sijn jnden zenen <i>ende</i> inden aderen <i>ende</i> die	
	daer na ontbonden waren <i>ende</i> wtgedre-	160
20	uen metter vrijnen <i>ende</i> dan is een zwaer-	
	heit den zenen sonder rede <i>Ende</i> als die	
	haerkijns comen van drogender heyttē	
	van bynnen den aderen / soe sijn die	164
24	haerkijns roet <i>ende</i> crom dat beteykent	
	daer toecomende malaetsheit <i>Mer</i> als	
	die haerkijns wit sijn <i>ende</i> sijn wijnden	
	omtrent die vrijne dat beteykent qua-	168
28	de leynden <i>ende</i> weeckheit jn die leynden	
	¶ vrijne daer bloet jn drijft betey-	
	kent dat die aderen jn die blase ghe-	
	scoert sijn soe drijft dat bloet jn ronden	172
32	stukken <i>ende</i> dan heeft die siecke seer-	
	richeit jn die liesschen Somwijle co-	
	met wt scoringe der zenen dan he-	
	uet die siecke seericheit jnden leyndē	176
36	Somwijle comet wt den aderen	
	die wt den rugge gaen soe is dat	
256vb	bloet groff <i>ende</i> droeue dan heeft die	
	siecke seericheit jnden rugge als	180
	van bouen nederwaert Somwijlen	
4	comet vander leueren soe eest reyn	
	schoen bloet dat metter vrijnen wt	
	gaet <i>ende</i> die siecke heeft seericheit	184
	jnder sijden Somwijlen comet	
8	dat die mylte bestopt js <i>ende</i> sy nyet	
	en mach trecken vander leueren dat	
	quade bloet soe gaet metter vrijnen	188
	wt groff bloet <i>van</i> melancolien soe	
12	heeft die siecke seericheit onder	
	sijn corte ribben jnder mylten Som-	
	wijlen comet vanden steen met wt-	192
	storten <i>van</i> sandekijn dan heeft die	
16	siecke seericheit jn die lancken <i>ende</i>	
	jn der blasen <i>ende</i> die steen doet die	
	vrijne mengen met ettere Avicenna	196
	seit als een heyte suycte jn die vrijne	
20	drijft geclompert bloet dat is teyken	

	des bloets	
24	¶ vrijne daer etter jn drijft beteykent persse van verhouden steen jn die blase dan heeft die siecke seericheit jnder blasen <i>ende</i> jn die leynden	200
28	¶ vrijne daer vetheit op drijft beteykent dat die vetheit vanden zenen bynnen ontbonden sijn / heeft die siecke genen rede <i>ende</i> is die vetheit bouen op die vrijne <i>dunne</i> als spinwebbe / <i>ende</i> metten rede dat beteykent tijsyke <i>Ende</i> is die vetheit gedaen als olie jn dickheit jn warme beteykent die jerste die <i>ander</i> gevan tijsyke <i>Avicenna</i> seit vrijne met olye vliessen ouertogen naeste der swarter vrijnen js een dalre quaetste teyken / Is dattet openbaert op die vrijne jnt begyn van der heeter suycte die siecke moet steruen des dorden of des vierden of des sesten dages sonder twijuel	204 208 212
257ra	¶ vrijne daer sperma jn drijft beteykent ouertallicheit der naturen of dat die <i>man</i> met vrouwen geweset heeft <i>ende</i> die sperma onderwegen bleuen js / of dat die <i>mensche</i> sijn natuer ontloept beteykent quaet	216
4	¶ Sperma is dat mans saet <i>ende</i> der naturen edelste bloet dat die natuer wit gemaect heeft	220
8	¶ vrijne daer stubbe jn drijft oft aschen waer beteykent oueruloedicheit van grouen bloede / <i>ende</i> beteykent jn vrouwen dat haer menstruum datmen heit bloemen wederhouden js / <i>ende</i> beteykent jn mannen dat emorroidis wederhouden js	224 228
12		
16		
20		
		232
		236

256vb35
257r
257ra22

gevan: *In het handschrift is de n superscript geschreven; het is onduidelijk waar dit voor staat. Geheel links onder op het blad is de katernsignatuur f xxxvj aangebracht.*
emorroidis: *De eerste i is superscript geschreven.*

24	¶ Emorroydis dat heit als den manen schoen bloet af gaet beneden ende dat is sonderlinge quaet / ende waert dattet te dicke quame het betey-	240
28	kent die assche verborntheit Als die siecke hoest droge ende nyet op en werpt dat is een ouerste teyken dat die ma- ge nyet en verduwet Ende werpt die	244
32	siecke wt spuwe die taye js ende wit ende bloedich gemenget ende die met pij- nen wt gaet js een teyken der heyme- like verduwinge Ende coemt die spu-	248
257rb	we daer na meerder ende sonder pijn dickachtich of een luttel roetachtich met ganscher spekel gemenget js een teyken der openbare verduwinge	252
4	Galienus seit als die siecke lichtelick wt werpt sijn spuwen die wat roet- achtich is gemenget met gesonder spu-	256
8	wen is teyken dat die verduwinge vervullende js ende die natuer haer reyn- nyget ten besten ende is volcomen	260
12	Ipocras seit van enen siecken die IX dage jn enen drogen hoest lach ende nyet wt spuwende ende ten lesten da- ge werp hy op onuerduwende voch- ticheit ten XIII dage zweeten hy	264
16	ouertallichlijck / ten XVI dage beter- den hy vanden spuwen jn hore veru- wen ende ginck wt sonder pijn / ende soe beterden die siecke ende genas	268
20	totten XVII dage ende tot XVIII toe Avicenna seit dat zweten coemt by tij- den jn die gesonde menschen / by tijden jn siecken menschen jnden gesonden	272
24	coemt hy middelbaer of luttel Als die gesonde vele zweet wakende van buyten dat is onnutte reynnicheit bekennisse Item als die gesonde vele	276
28	zweet van bynnen jn sijnen slaep dat is teyken van vuylder spijsen die die mensche lest genomen heeft of vander spijsen die hy lange gedragen heeft	

32	ende vergadert / want slapende is die heyte bynnen den lichaem / Ende als die heyte die spijsse nyet verduwen en mach soe maect sy vele vochticheit	280
257va	die sy crachtich wt drijft om te helpen die verduwinge / ende hier op seit Avicenna is die cure goet Goet regemente suptijle spijsse diemen bynnen enen dage neemt / mer anderen verhouden humoren salmen tlichaem purgeren met laxatijf / Middelbaer	284
4	zweet beteykent dat die natuer natuerlick werct / luttel te zweten of nyet beteykent dat die natuer geen macht en heeft die vochticheit wt te drijuen of datter natueren gaetkijns bestopt sijn Als die siecke alte vele zweet dat coemt van alter groter vochticheit die hy jnne heeft van natueren / of dat die natuert alsoe sterck is dat sy verhoude vochticheit wt drijft Als die siecke luttel zweet dat coemt van droecheit der naturen	288
8	of van tayheit der materien dat sy die humoren nyet wt gedrijuen en kan Als die zwete tay sijn jnden sieken datmen tast tusschen die vingeren cout sijn dat beteykent dat die materie vertaeyt js Mer als die zwete dunne sijn dat is goet teyken jn allen sieken Als dat zweet heet js van hem seluen beteykent verbortheit der materien ende is geen alte quaet teyken Als dat zweet cout js met couden rede js een goet teyken / mer het is een twijuel teyken des doots / ende dat en js geen wonder then is dat sake datter anders goede teyken mede sijn van vrijnen	292
12		296
16		300
20		304
24		308
28		312
32		316

257vb	<i>ende</i> materien Als die zwete cout sijn jn der heeter rede dat is dat alre se- kerste teyken des doots / <i>ende</i> dat en js	320
4	geen wonder / want waer quaet zweet openbaert jn heeter suycten dat js een openbaer teyken dat die natuerlij- ke crachte wtgaende js <i>ende</i> wt gaen	324
8	want als dat <i>ongemack</i> heet js als een vuer / <i>ende</i> dat zweet cout dat js quaet teyken Als die siecke jnt be- gyn vele zweet tallen tijden <i>ende</i> nyet	328
12	verlicht en wort noch haer die mate- rie nyet en reynniget <i>ende</i> sy onverduwet blijft <i>ende</i> die siecke vaste zweet <i>ende</i> was- set dat is teyken des doots Mer ver- duwet hy die materie metten zwete dat	332
16	js een goet louelick teyken Avicenna seit Inden begyn vander siecten als te vele gezweet is quaet teyken Mer coemt dat zweet van vochter luchten <i>ende</i> reynachtich het is mynre anxst Als	336
20	dat zweet ouer al dat lichaem coemt dat is een goet teyken Mer coemt hy ergent jnden lichaem sonderlinge op een stede <i>ende</i> coemt hy nyet op die stat daer die materie js of seer- richeit dat is een quaet teyken Item	340
24	coemt die zweet jnden hals of int hoeft <i>ende</i> is daer seericheit dat is een onlouelick teyken Mer coemt dat zweet op die stede daer die seeric- heit is dat is een goet teyken Als	344
28	die ziecke vele zweet <i>ende</i> hy daer mede vele op rispet quade scerpe humoren dats een quaet teyken dat dat zweet die humoren nyet en reyn- nyget Item nyet en ducht dat dat zweet nyet en coemt gelijk jn die nederste le- den als jn die ouerste leden want dat en js geen vrese want op welcke sijde	348
32		352
258ra		356
4		

	die mensche leydt soe coemt dat zweet	
8	jn die ouerste leden of sijde altoes want die sijde daermen op leydt sijn hoer gaterkijns bestopt vanden liggen ende die heyte trect altoes op jn die o- uerste sijde ende luycet die gaterkijns op	360 364
12	ende doet die zweet wt ruymen Weet dat met vele trecken der leden die zweet wort wt geweecht om wt te comen ende vele rueren verbiet zweet wt te comen	368
16	Avicenna seit wanneer een zweert puyst als een eydere rijst jn heeter suycet tot enniger steden jnden lichaem soe ster- uet die siecke des anderen dages	372
20	Item als een puyst rijst op des siecken knye die zwart is alsoe groet als een wijns belle ende al omtrent roet js die siecke moet steruen ende duert die bla- der enen dach soe steruet hy schier	376
24	Ipcras seit jn wat siecken dat teyken coemt die steruet des seuende dages Item avicenna ende jpcras seggen soe wan- neer dat teyken vander leder blader coemt die siecken aen die zeenen vanden halse Avicenna seit die siecke sal steruen totten XX dage Ipcras	380 384
32	seit ten XV dage Item coemt op ennigen vinger van beyden vingeren des hants een zwel datten siecken seer steket die siecke moet steruen	388
36 258rb	avicenna seit des IIII dages ende Ipo- cras seit des anderen dages Item dese teyken setten avicenna ende jpcras jn horen boecken vander waerheit van puysten of van bladeren	392
4	N V wil ic setten van purgeren des lichaems / mer daer moet men wijs jn wesen / want purgacie	396

258ra16
258ra29
258rb1

zweert: *De r is superscript geschreven.*

Voor aen is met twee diagonale strepen al e doorgehaald.

Item: *De I is ver in de bovenmarge verlengd, en voorzien van enig penwerk.*

8	die te seer is js bouen allen dinghen anxstelick / D at lichaem salmen purge- ren <i>wanneer</i> te vele humoren sijn daer jn het en waer dat die mensche te out	400
12	waer of te jonck / of dat die tijt of die <i>complexie</i> nyet lijden en mochte O eck salmen dat lant aen sien daermen jn woent A lle tijde als die sangwijn te	404
16	oueruloedich is soe salmen hem laten ter ader A lle humoren salmen verdrijuen met medecijnen die laxeren N ochtan seyt galienus datmen te bloede mach	408
20	nemen laxatijf / het en waer alte gewel- dich recht dick <i>ende</i> vet vrijne <i>ende</i> snellen pols vol <i>ende</i> weeck jnt voerhoeft of aen die rechter sijde / zoete spekel / dat aen- sichte roet / <i>ende</i> geheuen / <i>ende</i> dat wit van	412
24	den ogen roet js <i>vander</i> middernacht tot tercie tijt lijden sy meest want die aderen druyten die vochtich sijn <i>ende</i> te heet A ls die colerie letsel heeft haer vrijne js <i>dunne</i> <i>ende</i> claer met witten scu- me slaenden pols / hoeft zwer jnt voer- hoeft <i>ende</i> bijden wijnbrauwen van tercie	416
28	tijt totter noenen toe / dat aensicht js hem wit van drome coemt hem te voren vuer <i>ende</i> blixem hem walget gerne / sy spuwen <i>ende</i> drincken vele	420
32	D at lichaem js hem droge <i>ende</i> heet 258va A ls fleumaticus beletsel heeft / js die vrijne vet <i>ende</i> geelachtich van rawic- heden <i>ende</i> van onuerduwiche-	424
4	de is sy <i>dunne</i> / van wijnde is sy scu- mich / die pols is traech <i>ende</i> weeck <i>ende</i> jdel van gebreke van bloede / hoeft- zwer is after aent hoeft of jn die luch- ter sijde sonderlinge ter tercietijt tot	428
8	ter noenen / dat aensicht is hem bleek S y hebben drome van water / <i>ende</i>	432

12	vele spekels die spijse en smaect hem nyet / quade verduwinge heb- ben sy / mer sy eten wel als sy ver- staen <i>ende</i> sijs bestaen / zwaerheit van lichame js jn hem	436
16	Als die <i>melancolie</i> lijden hebben / die droge <i>ende</i> cout sijn / hoer vrijne js dunne wit <i>ende</i> claer / by wijlen schuym- achtich van humoren / die pols js	440
20	traech om gebreck van bloede / dat aensicht is hem zwart <i>ende</i> gesproet / die oprispinge is hem bitter / jn die oren lijden sy pijn / jnden slaep	444
24	sijn sy vervaert / jn die luchter sij- de of after aent hoeft hebben sy lijden om vespertijt / sorchuoldich sijn sy / swaer <i>ende</i> onuerduwelick sijn	448
28	sy / om hoer harte voelen sy wee / lut- tel slapen sy / dat hoeft verdroget van bloede / die pols vanden slaep slaet sterck / als die longen leyt	452
32	soe ademt sy met arbeide / <i>ende</i> heeft gerne hoest meer des nachts dan des dages / des somers meer	456
258vb	dan des wijnters VANDEN SPEKEL ¶ Als die spekel des menschen coemt vanden hoofde / soe coemt hy lude rasen- de / Coemt hy vter kuwe of storte soe	460
4	coemt hy half hoestende <i>ende</i> js scumende Coemt hy vander magen soe is hy als spekel Coemt hy vanden ribben soe js	464
8	hy comen met suycten / Soe die spekel meer dick is soe hy dorstiger js Als hy soutich is soe begert hy meer etens dan drinckens <i>ende</i> hy spuwet gerne	468
12	Als die mage verheyt is <i>ende</i> droge js soe drinctmen lieuer water dan wijn Als die mage droge is <i>ende</i> cout soe	472
16	is die mensche naden eten zwaerre dan voer den eten Als die mensche jnder mylten lijdt soe heeft hy steecte jn die luchter sijde Sy js droge van naturen wijndich is dat lichaem <i>ende</i> heet	476

20	die mensche ontverwet <i>ende</i> traech ende die beenen <i>ontsincken</i> sonderlinge ende haer adem ontgaet alte hant Inder gallen regneert heyte <i>ende</i> droechte	480
24	hoer vrijne roet met schuymme Als die nyeren <i>ende</i> die leynden lijden / soe is die vrijne vet <i>ende</i> drijft daer jn als haer Als lijdt jn die blase soe	484
28	drijft daer jnne als vische scellen soe heeft hy gerne coude pisse ende voelt wede jn die maech dan reg- neert fleuma / mer als <i>melancolica</i> reg-	488
32	neert soe lijdtmen coude <i>omtrent</i> ach- ter die scaemte Alst is <i>van colera</i> soe lijdtmen heyte <i>ende</i> in allen js vis- cose als viscellen jnden vrijne Als	492
259ra	te vele fleumen js jnder moeder soe heeft die mensche lust te eten <i>ende</i> als hy eet soe en lustet hem nyet / vele gheeuwet die mensche / <i>ende</i> onder den	496
4	nauel doet hem wee / mer js hy ver- cout soe en heeft hy geen lust / regne- ret oeck <i>colera</i> daer mede soe begert	500
8	hy vele te drincken <i>ende</i> die lippen sijn hem droge ¶ Van purgacien / men sal dat lichaem	504
12	by wijlen purgeren nuchteren / als die mensche heeft te vele humoren bouen jnder magen eest dat die tijt heet js Mer tswijnters tijt salmen lieuer camer	508
16	hebben ¶ Als die mensche wee he- uet jnder blasen of leynden soe sal- men dit water maken / Die oeck sorgen voer dat water te laden die	512
20	en vele zweten <i>ende</i> die oeck joeckich sijn / Alsmen purgacie doen wil / merct vier tijden die jnt jaer sijn / lenten zomer / herfst / wijnter / die twe sijn	516
24	getempert / als lenten <i>ende</i> herfste / daer om salmen dan dat lichaem purgeren / Inden anderen tijden nyet want sy ongetempert sijn / mer jnden vorseiden tijden salmen laten <i>ende</i> laxatijue	520

28	nemen <i>ende</i> alle purgacie soeken Mer jnden zomer salmen geen purgacie soe- ken want dat zweet purgeert genoch	524
32	Inden wijnter machmen nochtan purgeren wanneer dat coude humoren vloeyen diemen nyet met laxeren verdrijuen en mach / mer coude luden wachten	528
259rb	hem dat sy jnden wijnter nyet seer en laxeren want sy die natuerlijke heyte verdrijuen mogen Alst heet is soe salmen medecijne geuen des nachts / <i>ende</i> alst cout	532
4	js salmen medecijne geuen des dages Vander complexien alsmen den coleriken purgeert dat moet wesen met mate- rijen die coutheit geeft <i>ende</i> licht js	536
8	then waer dat die mensche couder hu- moren hadde jnder seluer siecheit alsoe enen sangwijne / den fleumate moet- men met heeter materien helpen / den	540
12	melancolicen noch mere VANDEN POLS TE TASTEN	
16	N V wil jc setten hoemen judiceren mach des menschen lette byden	544
20	pols <i>ende</i> jerst wat die pols js <i>ende</i> ander saken die hier toe horen die pols js beweginge der harten doer die aderen vlietende niet dat sy suptij- lich is beweginge / mer toeuallich	548
24	gelijck dat die bladeren vanden bome beweget werden vanden wijnde alsoe wort die pols / die rancken dat sijn	552
28	hoer aderen der harten / <i>ende</i> des pols rueringe wt geesten <i>ende</i> jn geesten Ende want die harten principaels bewer- kende js <i>ende</i> aen die luchter sijde leyt	556
32	soe salmen dien pols aen die lochter hant soeken want die mensche js een verkeert boem / want dat hoeft js een wortel des menschen daer om salmen bijden hoofde oeck den pols mercken / den pols te kennen sijn vele letten of die hem tast js sel- ue ongetempert dat sijn duymme	560
		564

36	nyet stille en kan geliggen of die		
259va	siecke js verscric of te blijde of te droe- ue of een toerne of een mynnen / hier om salmen beiden dat die mensche le-		568
4	dichts is jnder harten <i>ende</i> besiet dat die arme nyet bedruet en sijn Mer	1°	
	js een vet van lijue soe moetstu har- delijck den pols tasten roert hy		572
8	nyet dat js die doot Slaet hy	2°	
	seer <i>ende</i> rasche dat is ouer al dat lic- haem heyte Slaet hy eens of twe	3°	
12	werf zeer <i>ende</i> den <i>anderen</i> of den dorden dat is den hoeftzwere		576
	Slaet hy verlanck dat is coude	4°	
	Stade pols dat is droecheyt	5°	
	Slaet hy traechelic <i>ende</i> seer hart daer	6°	580
16	is vochticheit Soe die pols cleyn- re <i>ende</i> verlanger slaet soe die mensche	7°	
	sieker js Men sal mercken dat den sangwijnen horen pols <i>anders</i> js dan		584
20	den colericen want hy hem meer slaet den coleriken myn / den fleumatij- ken noch myn / den melancoliken		
	noch myn / Oeck die bedruete borst		588
24	hebben dien slaet die pols twallende oeck van spijsen <i>ende</i> drancke ver- wandelt dien pols <i>Ende</i> vander tijt		
	alst heet is of cout is / van vasten		592
28	van slapen van waken van arbey- den van rusten / <i>ende</i> hier om salmen dit mercken Oeck soe mercket		
	als die pols X werf geslagen		596
32	heeft <i>ende</i> hy den XI andert / soe telt voert <i>anderwerf</i> / of gebreect dien		
259vb	VIII slach dat is die doet Eest dat	nota bene	
	gebreect jnden VIII <i>ende</i> dan jn den XI slach vernyeuwet dat js goet		600

259va5-16

In deze regels heeft de kopiist bij de verschillende manieren en frequenties van de polsslag in de rechtermarge de getallen 1° tot en met 7° geschreven, klaarblijkelijk om het aantal daarvan op een rij te zetten.

259va16

7°: Is van de tekstregel gescheiden door een diagonale streep.

4	Oeck soe legt vier vinger opten pols js die pols jnden jersten cranck jnden anderen noch crancker jnden dorden al-	604
8	der cranckste jnden vierden alte luttel of nyet dat is die doot / dan neemt den vinger ende telle alsoe weder voert wort die pols stercker dat is goet	608
12	Die pols salmen tasten der harten op dat eynde der handen ende opter nasen Die pols vander harten slaet jerst sijn slaen Mer als die nase haer slaen	612
16	laet soe eest gedaen die doot js daer by M Eester Ipocras / meester placiarius ende meester ysaack seggen / dat	616
20	men moet bekennen alle die onge- maken aen des menschen lijue by den pols te tasten ende by des menschen vrijne te sien Aristoteles seget dat	620
24	die vrijne ontfanget hoer veruwe aen die leuer Oeck seit hy dat een darm leyt ende heit lenijn die ontfan- get dat uate dat trect hy vter ma-	624
28	gen / aen desen darm sijn v aderen die gaen totter leueren daer trect sy dat natte ende seyndet ter leuere ende die leuer seyndet wt van daer soe comet ter blasen / Daer om seyt	628
32	placiarius datmen mercken sal met allen nerste aen die veruwe ende aen den rinck jn den vrijne Dat jerste	632
260ra	js dat die vrijne bouen enen cirkel maket Dat ander is die middel datmen heyt vmbraculo dat is onder den cirkel Dat	
4	dorde is den bodem beneden Dat vierde js dat jn die vrijne hanget datmen heyt ypostasis of dat jnden bodem sincket Die vrijne wil besien die	636
8	moet mercken ten iersten vier punten Dat jerste is die veruwe vander vrijne Dat ander is die supstancie weder sy dic- ke of dunne sy Dat dorde wat jn die vrij-	640
12	ne vlietet of sincket Dat vierde is dat	644

nota bene

	men mercken sal of die vrijne luttel of vele sy / D ese vier punten moet elck meester mercken als hy besiet die vrijne	
16	N v suldy mercken wat dese vier punten beduden A lsmen vrijne besiet soe sal men jerst besien die veruwe of sy bleeck	648
20	of roet sy I s sy bleeck soe salmen altoes judiceren den siecken dat hy vercout js sonder alleen frenesijen want die na- tuer is al opwaert getrecket jnt hoeft	652
24	daer by blijuet die vrijne bleeck / dat ander punt is of die vrijne dick of dun- ne sy I s sy dick <i>ende</i> claer judiceert <i>dan</i>	656
28	altoes den sieken dat hy heeft verdro- gende borst of hy heeft epilacie aen die leuere of aen die mylte / sijns is vre- se vanden water / E est dat sake dat	660
32	die vrijne is wel dicke soe beteykent dat quade humoren purgeren hem <i>ende</i> wtgaen metter vrijnen of sy beteykent	664
36	dat die vrijne verkeert vander lochte <i>ende</i> daer en salmen nyet af judeceren eer datmen siet dat die vrijne ver- veruwet is <i>ende</i> gewermet ouer een	668
260rb	vuer <i>ende</i> sy weder gecomen is tot haer seluen D at dorde datmen mercken moet wat jn die vrijne vlietet of jn geset is want dat jn die vrijne ge- set is dat heyt ypostasis I s ypostasis	672
4	wel wit jn dat eynde der siecheyt dat beteykent genesen jnt beginsel soe beteykent lange siecheit S warte	676
8	ypostasis dat beteykent dat beteykent altoes quaet <i>ende</i> jn die joncheit die doot beteykent / wat jn die vrijne vlietet dat suldy hier na horen D at	680
12	vierde punte is datmen sal mercken weder die vrijne js luttel of vele want js der vrijne vele dat beteykent	

16	jn dat eynde dat die siecke is be- keert want die natuer purgeert haer metter vrijnen Vele vrijne jnt begyn- sel van ennyger siecheit dat beteykent	684
20	dat dat lijf ende vleys smeltet of dat smeer ende daer af coemt dick die doot luttel vrijne sonder siecte be- teykent den steen / dat lanck euel	688
24	die coude pisse ende ander siecheit die ic hier na seggen sal Nv wil ick sonderlinge seggen vanden vorseiden punten wat siecheit dat sy be- teykenen / Die veruwe der vrijne	692
28	js mennigerhande van die zwarte wil ic jerst seggen / want zwarte v- rijne jn quarteyne beteykent boete der quarteynnen Swarte vrijne jn siecten	696
32	beteykent verberrynghe der humoren Swarte vrijne die eens wijfs is be- teykent dat menstruum purgeert hem seluen metter vrijnen Swarte vrijne	700
260va	ende vette ende daer luttel beteykent jn suycten die doot / ende sonder suycten beteykent sy een zwer jnder blasen of jn die nyeren	704
4	¶ Vrijne die een zwarte wolcke heeft jn suycten ende den siecken dan dat ho- uet zwert beteykent dat die suycte	708
8	sal beteren met bloeden der nasen he- uet hy anders goede teykene mer heeft hy quade teykene daer mede soe sal hy steruen	712
12	¶ Dit sijn die goede teykenen wel te rusten / wel te slapen / wel sijn vroetscappe te hebben ende dan die leden wel te roeren mogen / den	716
16	adem wel te punten halen mogen dat voetsel gadelick te nemen ende met begerten / Ende contrarie van desen	720

20	teykenen sijn altoes quaet <i>ende</i> vreeselick	724
24	¶ Na zwarte vrijne coemt vale vrijne die vrijne mach wel alte vale sijn <i>ende</i> dan beteykense dat die humoren vercouden jnden mensche <i>ende</i> verkeren	728
28	¶ Vrijne die bouen vale is beteykent alle die siechede suycte corts te samen gemenget <i>ende</i> dat groet euel <i>ende</i> dat rode water <i>ende</i> suycte met bloede <i>ende</i> die quackernaet <i>ende</i> die coude pisse <i>ende</i> vrouwen siecheit <i>ende</i> lichten lichaem <i>ende</i> artentijke <i>ende</i> tijsijske <i>ende</i> som tijts die doot <i>ende</i> quade borst <i>ende</i> die reuma	732
32	¶ Dit sijn die teykenen van elcken sonderlinge Van vrijne bouen <i>ende</i> luttel te gader onder als oly jn suycten beteykent die doot	736
36	¶ Vale vrijne <i>ende</i> luttel te gader <i>ende</i> dicwijle gemaect beteykent die coude pisse	740
260vb	¶ Vale vrijne bouen met vele granen beteykent die reume die quade borst <i>ende</i> artijke	744
4	¶ Vale vrijne bouen <i>ende</i> luttel gemaect daer lange resolucijen jn vlieten beteykent den lichten lichaem	748
8	¶ Na vale vrijne coemt wit vrijne wit vrijne <i>ende</i> dunne beteykent vele siecheide / als den coecke / dat witte water / die gele suycte / dat lanck euel <i>ende</i> frenesien / <i>ende</i> artijke / <i>ende</i> melancolie <i>ende</i> dat grote euel / die hoeftzweer / <i>ende</i> vercoude leuer / jnden suycten die doot	752
12	Inden ouden luden vercouthede / jn jongen luden die gele suycte / <i>ende</i> die corts vanden vierden dage Ende van vrouwen siechede soe judicere altoes	756
16		760
20		

	den siecken dat hy vercout is soe	
	en mogestu nyet missen	764
24	¶ Witte vrijne jn suycten voert be- kerende / beteykent frenesien	
	¶ Witte vrijne bouen vale beteykent dat groet euel	768
28	¶ Witte vrijne <i>ende</i> dick als molck jnt beginsel van eenre suycten of van eenre siechede / beteykent die doot	
	Mer is dat sake dat die <i>vorseide</i> teyken	772
32	daer mede sijn <i>ende</i> verstaet dit wel dat die vrijne nyet waerachtich	
	en js alsoe die <i>vorseide</i> teyken nyet aen	776
	en doen die vrijne / want lelick	
36	vrijne <i>ende</i> goeden teyken / als wel rus- ten <i>ende</i> wel eten / <i>ende</i> die vrijne en js nyet vreselick	
261ra	¶ Witte vrijne <i>ende</i> dick als molck	780
	jnt eynde van eenre suycten of van eenre <i>andere</i> siechede beteykent gene- sen want die natuer purgeert hoer	
4	metter vrijnen / Dat bouen js dat jn- deceren wy vanden hoofde / dat jnden	784
8	middel is jn dien vrijne / dat judi- ceertmen vanden middel des lichaems als vander borst / vander leueren / of van	788
	der longen Ende dat beneden js dat judiceertmen nederwaert / als vanden	
12	nyeren vander blasen / of vander natu- ren of daer omtrent	792
	¶ Na witte vrijne coemt bleecken v- rijne / bleecke vrijne <i>ende</i> dicke betey- kent dagelicsche corts Als na vale	
16	vrijne of witten vrijne coemt bleec- ke vrijne dat is een teyken dat	796
	die natuer begint te becomen jn een trage suycte Bleecke vrijne <i>ende</i>	
20	dunne <i>ende</i> claer beteykent een swe- re toecomende aen die rechter sijde jn dien dat daer mede sijn die <i>vorseide</i>	800

24	teyken ¶ <i>Bleecke vrijne ende scumende ende vet-</i> <i>achtich gedaen ende luttel te gader ge-</i> <i>daen of gemaect beteykent tijsyke</i>	804
28	den <i>lichten lichaem</i> <i>Tijsyke dat js</i> die doot	808
32	¶ <i>Na bleecke vrijne coemt gele vrijne</i> <i>ende dunne / jn enen jongelinck beteykent</i> <i>quarteynne / jn een kijnt een suycte / jn</i> <i>enen ouden mensche gedobbelde quar-</i> <i>teynne ende geduert lange / Alsoe gele</i> <i>ende alsoe dunne beteykent bestopte le-</i> <i>uere of mylte / ende eest die mylte soe</i> <i>seyndet sy scubbe / ende eest die leuere</i>	812
36	soe is der vrijne vele	816
261rb	¶ <i>Gele vrijne ende dunne met vele gra-</i> <i>nen beteykent verdroechde borst</i>	
4	¶ <i>Na gele vrijne coemt gulden vrijne</i> ¶ <i>Gulden vrijne beteykent altoes gans-</i> <i>hede ende gesondichede ende alle die lede</i> wel te punte tot hem	820
8	¶ <i>Na gulden vrijne coemt roden vrijne</i> ¶ <i>Rode vrijne ende dunne jn een kijnt</i> beteykent die suycte / eest een jonge- linck certine In een oude mensche	824
12	dobbel certeynne / <i>Of jn een wijff</i> <i>roden vrijne ende dunne lange duerende</i> beteykent die leuer verheydt of quarteynne / <i>Rode vrijne jnt beginsel</i>	828
16	beteykent die cotidiaen corts <i>Ende</i> <i>rode vrijne ende dicke ende bouen vale</i> jnt beginsel van eenre siecheit / be- teykent suycte met corts / <i>ende als men</i>	832
20	lange heeft sieck geweest soe betey- kent dat dat rode water	836
	¶ <i>Na roden vrijne coemt rubea vrij-</i> <i>na die is noch meer roder</i>	
24	¶ <i>Vrijne rubea ende dunne ende clær</i> beteykent dobbel certeyne <i>ende die</i> leuer verheydt	840
28	¶ <i>Rubea vrijna die dicke betey-</i> kent een suycte van bloede	844
	¶ <i>Na rubea vrijna coemt jnops vrij-</i>	

32	na jn suycten eest die doot Sonder suycten beteykent die leuere <i>ende</i> die nyeren seer verheynt jn gesonden lij- ue betekent een adere bynne te bro- ken In een wijf beteykent dat mens- truum vloeyen	848
36 261va	¶ Na jnops vrijna coemt groene vrijne ¶ Groene vrijne jn suycten beteykent die doot sonder suycten beteykentse die stercke gele suycte of grote crampe	852
4	N V wil ic leren wat jn die vrijne vlietet In die vrijne mach vlieten jnden omme rinck bouen Ampulla blasen Granen of wolcken Scume / Etter	856
8	Vethede Bloet Sande / Haerkijns Gruyt Scellen / Sperma / Asschen ypostasis / Van elcken wil ic leren son- derlinge wat sy bedieden Inden om- rinck jn die vrijne bouen beteykent	860
12	dat hy dicke den hoeftzwere heeft ¶ Ampullen jnden vrijne lange duren- de beteykent trage siecheit <i>ende</i> dat lanck euel <i>ende</i> quade hersene / waer- achtich teyken van reuma hout sy haer al bouen soe is die reuma al jn dat hoeft hout sy haer jn die middelt van der vrijne / soe is die reuma jn die borst / hout sy haer beneden soe is die reuma beneden geuallen ¶ Ghele wolcken jn die vrijne beteykent die leuer verheynt Scume gele beteikent die gele suycte Scume wit <i>ende</i> sup- tijl beteikent den hoeftzwer Etter jn die vrijne beteikent een zwer jn die blase of jn die nyeren / mer voelt men steecte jn die rechter sijde soe coemt dat etter vter leuere Vetheyt als olye jn een suycte beteikent dat dat lijff smelt <i>ende</i> vertert dat is ten	864
16	868	868
20	872	872
24	876	876
28	880	880
32	884	884

	lesten die doot / sonder suycten betey-	
	kent dat dat smer vander leynden	
261vb	smeltet Bloet jn vrijne dat coemt	
	vander leuere of vander blasen / of van	888
	den nyeren of als een ader bynnen ghe-	
4	broken js Comet vander leueren soe voelt	
	die siecke grote seericheit jn die rech-	
	ter sijde ende dat bloet is claer Comet	892
	vander blasen soe eest aen stucken ende	
8	gelijke bloede ende dat sincket te hant	
	opten bodem ende het scijnet sere Co-	
	met vander nyeren soe eest claer Comet	896
	vanden aderen soe is die vrijne bloet	
12	dat beteikent dat een ader bynne gebro-	
	ken js ¶ Sant jn vrijne dat zwaer	
	js ende voervoets vallet jnden bodem be-	900
	teykent den steen / js dat sant roet soe	
16	is die steen jnder nyeren js dat sant	
	wit soe is die steen jnder blasen Haer-	
	kijns als dat vlietet jn dien vrijne	904
	jn suycten of jn corts beteikent dat	
20	lijf al vertert / sonder corts of sonder	
	suycte beteikent quade leynden ¶ Scelle	
	ende gruyt beteikent quade blase of qua-	908
	de leynden / eest jn corts of jn suycten	
24	beteikent dat al dat lijf vertert	
	daer af comet die doot ¶ Hermodes	
	jn vrijne beteykent artijke dat js een	912
	manier van tysijke Hermodes js me-	
28	re dan gruyt ende dicke als arweyten	
	¶ Sparma jn vrijne beteikent be-	
	gerte van vrouwen of die cullen sijn	916
	al vol van sperma witten seldertijn / eest	
32	een vrouwe soe draget sy kijnt of	
	soe wassen haer die borsten ende soe en	
	heeft sy geen menstruum ende soe begeren	920
	sy menngerhande dingen tetene ende	
36	hoer walget ¶ Dicke asschen jn	
262ra	vrijne die neder sincken beteykent	
	die nederste leden sieck ¶ Vrijne	924

4 die nedersinct alsy lange staet heit
 ypostasis Ypostasis coemt van allen
 leden hoe dat haer myn is hoe dat
 beter is Mer weet dat zwart ypos- 928
 tasis is harde quaet *ende* die rode nyet
 8 soe quaet

EXPLICIT DE VRINA

HIER BEGHINNEN ALLE DIE EUELE HOE
 MENSE NOEMT IN LATIJNEN METTEN
 12 DUYTSCHEN

[97]

¶ Effremer dat is een rede van byn- 1
 nen ongetempert
 ¶ Litargia dat is een zwel after 4
 16 aent hoeft
 ¶ Cacarius dat is een die die nase
 loept van verstoptheit
 ¶ Ampoplexia dat is dat grote on- 8
 20 gemack
 ¶ Yeranoycon dat is der heenen passie
 ¶ Manya dat is raserie die voer vter
 hersene coemt
 24 ¶ Melancolia dat is siecheit der mid- 12
 delster cellen des hoefts
 ¶ Squinancia dat is een zwel jn die
 kele
 28 ¶ Humula dat is den huych jn die 16
 kele
 ¶ Asma dat is aenborsticheit
 ¶ Peripulmonia dat is gezwel aen
 32 die longen 20
 262rb ¶ Dese teyken heeft die siecke / die
 heete rede / met aenborsticheit zwaer
 te hoesten / steken by dat lofter mamme-
 4 kijn *ende* by die lofter scoudere / *ende* met 24
 roetheit jn die wangen met geelheit
 der ogen die vrijne roet
 ¶ Plemesis dat is een gezwel aen
 die cortte ribben bynnen jnt dunne 28
 8 des buycks / Dit sijn die teyken
 aenborsticheit grote steecte onder die

	sijde / als die siecke hoest soe steket hem die sijde sonderlinge seer / som	32
12	wijlen die lofter sijde / somwijlen die rechter sijde / som wijlen jn beiden sij- den / daer is mede die heete rede ende die vrijne is harde roet ende dicke	36
16	¶ Empisius dat is een passie alse die etter wt wept	
	¶ Protysis dat is verteringe des lic- haems met enen gezwelle op die lon- ge ende heyt tysyke	40
20	¶ Emothorica dat is siecte datmen bloet spuwet	
	¶ Fastidium stomachi dats een euel dat die mage altijd sonder appetijt js Galienus seit datmen van dien euel selden colericum genesen mach	44
24	¶ Embolismus dat is een onnatuer- lick appetijt ende heit honsaptijt	48
28	¶ Yliaca passio dat is dat lanck euel ¶ Colica dat is steecte omtrent den nauel	52
32	¶ Distrutria dats dbuyck euel dat die mage lichtelic doerseynt spijsse	
	¶ Subus ysaac dat is een vellekijn daer die dermen jn keren	56
36	¶ Ephilencie dat is dat vallende euel	
262va	¶ Die dats simpel buyck- euel ende der naturen reynnicheit	
	¶ Tenasmon dats persse jnt lichaem met groter pijnen	60
4	¶ Emoroydis dats die schoen bloet af gaet	
	¶ Yttericia dat is die geelsuyct	64
8	¶ Ydroposis dat is datmen dwa- ter laedt	
	¶ Dyapede dat is dat een pisset sonder wille	68

12	¶ Temorrea dats een die sijn nature ontgaet of ontloept	
	¶ Dyampne dats een die hem al slapende bepisset	72
16	¶ Satyriasis dats dat die manlicheyt staen wil	
	¶ Arthethica passio dat is hande ende voete euel van gichte	76
20	¶ Abolcamia dats een gezwel op dat oge	
	¶ Lepra dat is malaetsheyt	
	¶ Noctilupa dat is der ogen passie die after toegaet	80
24	¶ Polipus dats reume of pierworme	
	¶ Eructacio dat is oprispinge ende passie daer meesters dicke jn bedrogen sijn ende wanen dat coemt van couden / mer het coemt dicke van heyte die die mage opluket oueruloe-dicheit der spuwen ende fleumen coemt dicwijle van heyten	84
28	¶ Stranguiria dat is die coude pisse	
	¶ Discuria dats dat een nyet pissen en mach	92
36	¶ Genorria dat is dat een sijn nature ontloept alte seer die sal besijgen die stercken / als dyacodion suyckerrosaet	96
262vb		
4	¶ Item coemt die passie van crancheit der onthouinge der naturen soe neemt wieroeck mastick mente rosen sandalen violen te samen een goet deel ende conficeert met brede wegen sap ende wel met goeden wijn ende maect een plaester ende legtse op dat gemecht of op die leynden dan salt genesen	100
8		
	¶ Secundine dat is een vleys dat coemt jn die moeder van des mans	104
12		

16	sade <i>ende</i> der vrouwen daer die vruchte jn leget <i>ende</i> als dat jn die moeder blijft dats groten anxste ¶ Gutta die coemt vter hoopen <i>ende</i> lanx die dieen nederwaert jn die voeten	108
20	¶ Sciatica passio dats dat voet euel	112
24	¶ Nolime tangere dats een gezwel dat bouen rijset <i>ende</i> trect ouer al dat lijff	116
28	¶ Antrax dat is een anxstelick gezwel van colera fleumen <i>ende</i> melancolien	120
32	¶ Grispula dats een gezwel van bernender colera	124
36	¶ Cancer dats een gezwel van onnatuerliker melancolien	128
263ra	¶ Grandule dat sijn clieren	
	¶ Gutta rosea dat is als die nase oploept met roden pocken	
	¶ Morfia dat is oplopinge der huylt sonder vleysche	
	¶ Epiplieren omentum serbus siphac <i>ende</i> is een vellekijn daer die darmen jn keren	132
4	AL HIER BEGHINNEN DIE CAPITTELEN VAN DEN REDE / COTIDIAEN / TERCIAEN / QUARTAEN	[98]
8	I Tem dat jerste van cotidiaen Dese rede cotidiaen coemt van vervuylder fleumen bynnen den lichaem dat machmen bekenen jn stadiger heyten die jnt begyn alle dage met traecheyt	1
12	toecoemt <i>ende</i> met zwaerheyte alle der lede / by bedincheit der oeclede by be-	4

263ra1

Epiplieren: De E is met enkele krullen in de bovenmarge verlengd tot een cadelle.

263ra6

Item: De I is in de linkermarge geplaatst, tegen de linkerkantlijn aan. Hij is voorzien van enig penwerk.

	droef den ogen by druytinge des aen-	8
	sichts / by bleecker veruwen als asschen	
16	by bitterheyt des monts / by druytin-	
	ge des buycks ende walginge / Item by	12
	vrijne die geelachtich js of roetach-	
	tich ende vet ende die jnden rinck een lut-	
20	tel gloedt of omtrent den rinck een	
	luttel doncker js / Die jerste boete js	16
	hier toe datmen bloet laedt aen die	
	leynden jn bequamer tijdt / Neemt	
24	alle morgen ende des auonts suycker	
	violaet ende men mach nemen jn allen	20
	tijden ende vren cyroep van violen	
	ende suycker rosaet / Is oeck die buyck	
28	bestopt met water daer jn gesoden	
	is vencol saet of petercelijen saet	24
	Neemt tsmorgens ende des auonts cy-	
	roep acetose om die materie te ver-	
32	duwen / Ende lopet die buyck te seer	
	soe neemt cyroep van rosen ende suycker	28
263rb	rosaet Is oeck die buyck bestopt soe	
	neemt scolopendriam endiui capillos	
	veneris sefrac politricon adyancos	
4	vencol wortel ende petercelien wortelen	
	prunas violen / Hier af maect een	32
	cyroep ende doet suycker daer toe dat	
	dorden deel jn desen cyroep / ende doet	
8	daer jn puluer van myrabolanen ende	
	kebulen / dat geeft den siecken vier	36
	of v dage des morgens vroch om	
	die materie te verduwen Mer vanden	
12	sympelen cyroep sonder puluer saltu	
	geuen om die materie te verduwen	40
	ende wt te drijuen metter vrijnen	
	Item dese cyropen sijn allen goet tegen	
16	hoeftzwere / tegen bitterheit der tongen	
	tegen bestoptheit des lichaems tegen	44
	siecheit der magen Item cotidiaen	
	Terciaen Quartaen reden / salmen alle	

	spijsen <i>ende</i> regeren met enen regement	
20	Mer die groefste sijn salmen spijsen met grouer spijsen <i>Item</i> sietstu den siec- ken seer cranck soe geeft hem dat sop van eenre vetter hennen of dat colijs daer	48
24	van VII dage lanck <i>Mer</i> coemt die siecte des XIII dages <i>ende</i> die vrij- ne wat verduwet is soe geeft hem wijn die seer gewatert is <i>Item</i> van	52
28	den rede <i>terciaen</i> van coleren die bynnen jnden lichaem vervuylt is <i>ende</i> is on- dersceiden vanden rede die coemt vten alre suptijlsten aderen van den	56
32	halse vander magen <i>ende</i> der longen <i>ende</i> der leueren die boete van hem beiden is alleens / mer men sal den siecken met grouer spijsen by tijden	60
36	regeren <i>Item</i> vanden rede quartaen	64
263va	D ie rede coemt van <i>melancolien</i> die jnden lichaem vervuylt js <i>diemen</i> aldus bekent by stadiger heyten die harde trage is jnt begyn vanden VIII	
4	dage totten VIII dagen by aenstaende waken / by datmen zwarten lichaem siet jnden slaep / by dat een slaept	68
8	met open monde <i>ende</i> lippen / by droec- heit der tongen <i>ende</i> scerpheit by be- stoptheit des buycs / by den pols die cranck <i>ende</i> trage is jnt begyn <i>ende</i> na	72
12	stercker <i>ende</i> rische is / by gele vrijne met <i>dunre</i> supstancien <i>Item</i> goet is dat men bloet laet aen die leuer ader	76
16	E nde men sal den siecken alle dage des morgens <i>ende</i> des auonts geuen dyaradon abbatis of rosata nouella met caneel <i>ende</i> maect een cyroep <i>Neemt</i>	80
20	die wortel van <i>vencol</i> <i>ende</i> <i>petercelien</i> <i>cefrac</i> <i>pollitricon</i> <i>adyancos</i> comijn <i>egithimum</i> fene bloemen van vleder	84

	bernaedse dodder / <i>ende</i> een luttel soffe- raens sietse al cleyne doer daer jn	
24	suycker <i>ende</i> maect een cyroep <i>Neemt</i> der dorden deel <i>ende</i> doet daer toe pul- uer van myrabolane yndus / <i>ende</i> alstu siets die vrijne dicken <i>ende</i> verduwen	88
28	soe geeft den cyroep des morgens vroch een eydop vol met dorden deel warm water / <i>ende</i> vanden anderen cyroep sympel daer geen puluer jn	92
32	en js maechstu geuen alle dagen jn wat tijden <i>ende</i> vren du wilste / dit verdrijft den hoeftzweer / <i>ende</i> die droecheit der tongen <i>Men</i> sal den siec- ken regeren als jn cotidiaen mer een	96
263vb	luttel grouer <i>Item</i> tegen cotidiaen te verdrijuen <i>Neemt</i> marck anijs dille keruel / comijn / carny / caneel / honich	100
4	petercelie / peper / dit puluert al <i>Item</i> tegen den rede quartaen salmen den siec- ken baden jn werm water sonder swe- ten / mer nyet opten dach als die rede	104
8	toegaet Die siecke sal vasten altoes den dach voer accesse is hy sterck ge- noch / <i>ende</i> hy sal vasten altoes enen dach voer accesse / <i>ende</i> hy sal den siecken doen	108
12	caren opten dach als hy rijt <i>Item</i> altoes saltu den siecken purgeren met aloes <i>ende</i> mastick geconficeert met coelsap	112
16	alsoe dat dorden deel aloes <i>ende</i> dat vierden deel mastick dat geneset desen rede <i>Item</i> js dat sake dat dese materie wat heyten heeft / soe geeft	116
20	cyroep acetosa <i>ende</i> dat sap van scar- leyen	120

HIER BEGHINT EEN BOECK VAN MEESTER-
SCAP DES LATENS

[99]

24	S Oe wie wil weten van gerech- ter meesterscap des latens die sal mercken vier punten	1
----	--	---

28	Dat jerste den tijt D at ander die gewoente D at dorde dat regement der planeten D at vierde siet aen die cracht des menschen dien du laten wils M en sal proeuen den tijt	4
32	want als die tijt alte heet is soe en salmen nyet laten / want vander heyten verkeert hem dat bloet jn die nature des menschen / want hy mocht	8
264ra	vallen jn alte grote siecte <i>ende</i> crancken alte seer / <i>ende</i> waer hy cranck soe waert hy alte cranck <i>ende</i> mocht daer af sonder twijuel steruen	12
4	I tem jn alte couder tijt en salmen oeck nyet laten / want jn alte groete coude soe houdt die coude <i>ende</i> dwinct des menschen bloet jn naturen te samen	16
8	dat dick <i>ende</i> groff wort / wat mensche die dan latet die laet dat goede bloet <i>ende</i> behout dat quade bloet	20
12	I tem oeck en salmen nyet laten als die mane alte out js want die mensche alte seer sijn cracht verliest jnt wanen vander manen / men sal nyet laten eer dat die mane III dage of	24
16	IIII out is soe heeft die mensche cracht weder genomen	28
20	I tem oeck salmen proeuen van sunte margrieten dage die tijt tot VIII dage na sunte lauwereyns dage / soe en sal nyemont laten noch arsedien / want die tijt alte cranck is om eenre sterren wille die dan regneert van XV	32
24	dage bynnen oexst tot XL dagen daer na / D ie sterre heit canicula dat heiten die honts dagen / want alle honden enen venijnden tant hebben	36
28	<i>ende</i> dat bloet is dan al gemenget	40
32		

264r *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur g xxxvij aangebracht. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: M.*

264ra10 *Voor houdt is met een diagonale streep se doorgehaald.*

	<i>Item</i> die heilige <i>man</i> sunte Beda scrijft drie dagen jnt jaer / Wie dan laet jn die III dagen hy moet sonder	44
264rb	twijuel verderft wesen / daer om salmen die harde dagen mercken dat men daer op nyet en laet want die aderen dan vervult sijn met bloede	48
4	Die jerste dach is des maendages na sunte matheeus des ewangelisten jn aprille coemt oeck die dach op die maendach soe is hy dat selue / Die	52
8	ander dach is die maendach na sunte peters dach jnden oexst / Die dor- den dach is die maendach voer den nyeuwen jaersdach / want wie op <i>enny-</i>	56
12	gen <i>van</i> desen drien bloet laet hy cort sijn leuen alte seer	
16	<i>Item</i> galienus seit opten XVII dach jn merte / <i>ende</i> jnden VI dach jn aprille die dan die adere laet jnden rechte- ren arm die en verliest nummermeer dat sien vanden ogen	60
20	Ipocras seit <i>ende</i> galienus wie opten IIII dach jn meye <i>ende</i> opten VI bloet laet die en mach nummermeer den sage gecrijgen	64
24	<i>Item</i> hier na saltu proeuen die gewoente vanden mensche / want waer een mensche alte sieck begerden hy des latens ende en pleech hy nyet te laten soe waer	68
28	hy anxstelic te leuen want hy des la- tens ongewoen js Oeck en salmen bynnen XII jaren nyemonden laten <i>ende</i> oeck die gene die alte out sijn en sullen nyet laten / mer die vol	72
32	bloets sijn die mogen laten of sy heet sijn Mer die mager cout <i>ende</i> cranck sijn die en sullen nyet laten / Die	76
264va	sterck <i>ende</i> vet <i>van</i> lijue sijn die mogen la- ten <i>Item</i> die mager sijn die sullen lut- tel laten <i>Item</i> du salst proeuen meer die tijt dan die crancheit of die gewoent- heit <i>Item</i> du salst proeuen <i>van</i> laten na	80
4		84

	gerechter meesterscap of die siecte verout js of nyet / mer is sy verout	
8	soe saltu <i>hem</i> laten <i>aen</i> die selue sijde daer <i>hem</i> wee js / mer is die suycte	88
	nyet verout noch lange geweest soe saltu <i>hem</i> laten <i>aen</i> die <i>ander</i> sijde	
12	<i>Item</i> jc lere dy oeck of <i>ennich</i> diere dat venijn heeft den <i>mensche</i> steket / het	92
	sy worm / of adere / of slange / W iltu den <i>mensche</i> daer af verlossen sonder	
16	anxste des lijfs soe laet hem <i>aen</i> die selue sijde daer hy den steke heeft	96
	<i>aen</i> die adere die du proefst daer die steke naest is / mer nyet en laet	
20	hem ouer die <i>ander</i> sijde / want laetstu hem ouer die <i>ander</i> sijde soe trect dat	100
	venijn jn die leden die daer gans <i>ende</i> gesont sijn <i>ende</i> soe moet hy sonder	
24	twijuel verderft sijn <i>Item</i> het sijn som luden van soe crancker materien	104
	dat sy bezwymen als sy bloet laten die sullen <i>hem</i> wel lauen eer dat sy	
28	bloet laten met <i>eenre</i> lactuarien die starcket	108
	<i>Item</i> du sulst mercken dat jonge luden die heet sijn / laet des morgens vroch	
32	jnder priem tijt jnder couder stonde <i>Item</i> die out <i>ende</i> cout sijn <i>ende</i> seer die sal-	112
	tu laten bider noenen of een luttel na der noenen <i>Item</i> het sijn som luden	
36	die alte dicken bloet hebben dat nyet	
264vb	wt en wil gaen / die saltu laten gaen	116
	of arbeiden dat sy werm werden / dan saltuse te hants laten <i>Item</i> het sijn	
4	som luden alte cranck die en saltu nyet vele laten <i>ende</i> sonderlinge <i>aen</i> den arm	120
	mer <i>anders</i> waer	
	<i>Item</i> die ader <i>aen</i> dat voerhoeft <i>ende</i>	
8	<i>aen</i> den nacke tegen den hoeftzwer	
	<i>Item</i> die ader <i>aen</i> die dummynge te-	124
	gen douende suyct	
	<i>Item</i> die ader tussen der nasen <i>ende</i> den	
12	ogen tegen bloedige ogen	

	<i>Item</i> die ader after die oren teghen qualick horen	128
16	<i>Item</i> die ader onder die tonge tegen gezwel vanden halse	
	<i>Item</i> die mediaen aen beiden armen te- gen quade borst / die seluer ader aen den rechteren arm tegen cotidiaen rede	132
20	<i>Item</i> die mylt ader aen den lochteren arm tegen quartaen / ende constuse nyet vijnden aent middel jnden arm soe soeckse byden cleynnen vinger	136
24	<i>Item</i> en canstu die hoeft ader aen dien rechteren arm nyet vijnden / soe soect- se aen die dummynge daer leet sy oeck	140
28	<i>Item</i> die ader onder den kynne tegen dat euel jn die leynden	
	<i>Item</i> die ader onder dat enckel vanden voeten tegen bestopt menstruum ende tegen dat zij euel / ende tegen den steen / ende tegen dat water	144
32	<i>Item</i> die ader buyten aen den voet on- der dat enckel tegen dat hoop euel	148
265ra	<i>Item</i> die ader opten voet bijden cleynnen thee tegen dat rugge seer	
	<i>Item</i> die leuer ader voer dat bloet pis- sen ende voer dat die nase seer bloet soe laet die selue ader aenden arm daer hy meest bloet	152
4	<i>Item</i> die hoeft ader tegen den bernende tantzwer of laet hem aen die nagel daer hem dat meest kелlet	156
8	<i>Item</i> die den tantzwer heeft gehadt die laet aen die dummynge die hem meest doeft / ende hart is jnder tijt als hem die tant meest kелlet / ende hy mach oeck laten	160
12	die ader die hem bijden oren nedergaet	
	<i>Item</i> die een gezwel heeft jnt lijf die sal laten aen die leuer ader / ende is dat gezwel beneden aent lijf / soe laet hem die mediaen ader	164
16		

	<i>Item</i> alle tijt maechstu laten jnden jaer dijnen lijue mede te helpen / des en		168
20	laet nyet doer heyte noch doer coude eer dy die siecte aengaet / <i>ende</i> bistu gesont soe hoede dy <i>van</i> allen verworpen dagen <i>ende van</i> allen ongansser spijsen <i>ende</i> drancke		172
24	<i>Item</i> die gesonde <i>mensch</i> e en sal nyet laten als die mane out is enen dach of v of x of xv of xx of xxv of xxx		176
28	wie dan laet dat is vrese <i>ende</i> anxste <i>Item</i> wiltu weten <i>wanneer</i> du laten sulst of moechs jnt jerste des sondaechs na priem tijt <i>ende</i> na midmorgen <i>ende</i> na middage		180
32	<i>Item</i> des donredages na midmorgen <i>ende</i> voer noenen <i>ende</i> des after noenens <i>Item</i> des saterdages voer midmorgen <i>ende</i> te vesper tijt		184
265rb	¶ Nv mercket <i>van</i> groue bloede <i>ondersceyt</i> <i>ende</i> <i>van</i> bloede	[100]	1
4	<i>Item</i> is dat bloet soet <i>ende</i> wael ruket dats goet bloet		4
8	<i>Item</i> ruket dat bloet qualick dats quaet bloet <i>Item</i> scumet dat bloet hy heuet quaet jn die borst		8
12	<i>Item</i> eest blau hy heuet quaet jn die mylte <i>Item</i> is dat bloet groeue hy heuet quaet jnt harte <i>Item</i> is dat bloet gele hy heuet quaet aen die leure		12
16	<i>Item</i> is dat bloet hart <i>ende</i> zwart het is te lange gehouden <i>Item</i> is dat bloet roet <i>ende</i> heeft enen <i>zwarten</i> rinck om gaende die is geset totter ma- laetsheit		16
20	<i>Item</i> eest zwart <i>ende</i> drijft daer water op die is geset totten <i>cotidiaen</i> rede / mer drijft daer op water <i>ende</i> bloet gemenget die is geset totten water te laden <i>Item</i> is dat bloet roet <i>ende</i> een luttel wa-		20

	ters daer op drijft <i>ende</i> eest claer water	24
24	dat is goet bloet	
	¶ <i>Nv</i> mercket voert is dat waterich	
	<i>ende</i> na dattet gelaten <i>ende</i> nyet haeste-	
28	lick bestaen en js dat beteykent gro-	28
	ue humoren jn den lichaem Mer eest	
	alsoe dattet na dat bestaen js vele	
	waters daer op vliet dat beteykent	
32	coude humoren vochtich Voert is daer	32
	luttel waters op of eest al droge dat	
	is een teiken dat die natuerlike voch-	
	ticheit al vertert is Mer is die nyet	
	vele dat is een teiken van middel	36
36	<i>complexien</i>	
265va	<i>Item</i> js dat bloet zwarter dan roder dat	
	is rechte <i>melancolie</i> soe zwarter soe meer	
	<i>melancolien</i>	40
4	<i>Item</i> bestaet dat bloet haestelick het en wa-	
	re dat van coude bestonde dat is quaet	
	bloet / wies bloet wel scumet die js vol	
	van <i>onuerterder</i> humoren	44
8	<i>Item</i> goet bloet sal wesen slecht <i>ende</i> claer	
	<i>ende</i> roet waert <i>ongelijck</i> is van veruwen	
	daer eest <i>ongelijck</i> van humoren	
	<i>Item</i> wes bloet geverwet is als sepe die	48
12	sal dicke laten totter tijt dan dat bloet	
	wael geverwet is <i>ende</i> bet wort gedaen	
	want hy js geset ter <i>quartanen</i> alst ghe-	
	proeft is <i>vanden</i> <i>genen</i> die <i>den</i> rede hebben	52
16	<i>Item</i> die sekerste ader te laten dat is die	
	hoeft ader / eest dat sy wel wort gevon-	
	den / want die ader des harten heeft	
	enen zene onder haer / hier om eest vre-	56
20	selick <i>datmense</i> nyet en raect / daer	
	om <i>salmen</i> die wonde of die steke der	
	ader lanck <i>ende</i> ondiep maken	
	<i>Item</i> dat ader laten is een begyn van	60
24	<i>boutheit</i> <i>ende</i> verclaert dat gedacht	
	des <i>menschen</i> / <i>ende</i> geuet <i>gedencknisse</i>	
	<i>ende</i> <i>reynniget</i> die blase des <i>menschen</i> / <i>ende</i>	

28	verheytet dat edelste dat die mens- che heeft / als dat merch jnden beenen <i>ende</i> geuet dat horen den oren / <i>ende</i> af neemt die traen den ogen / <i>ende</i> helpet der magen / <i>ende</i> voet dat goede bloet	64
32	<i>ende</i> dat quade wt trect <i>ende</i> lenget dat leuen / <i>ende</i> geuet gesontheyt	68
36	¶ Nv marcket als du lates en salstu nyet slapen want du moste blijnt wor- den / <i>ende</i> den hoeftzwer krijgen Hier	72
265vb	om slaept luttel totten IIII dage na der ader	
4	¶ Nv mercket voert dat jnden laten of jn die wonde een zwer worde of wee of wort sy gescoert dan salmen nemen rute <i>ende</i> oliuarum siede te gader <i>ende</i> legt op die ader	76
		80

8 VAN COPPEN TE LATEN [101]

	D ie <i>ventosen</i> purgeren cleyne bloet dat in die aderen js tus- schen vel <i>ende</i> vleysche vele meer dan	1
12	bloet laten doet sonder dere <i>ende</i> sonder vrese / <i>Ende</i> daer om die groff bloet he- uet is hem sculdich ierst te baden jn heeten baden / <i>ende</i> om dat die <i>ventosen</i>	4
16	wercken nersteliken soe wil ic noemen den tijt dat <i>ventosen</i> goet sijn / <i>Dats</i> als die mane vol is jn die middelt <i>vander</i> maent want dan sijn die leden	8
20	alder volste <i>van</i> quaden bloede / meer dan jn anderen tijden / <i>Ende</i> die wijle van <i>ventosen</i> is dat jerste of te prijme of tussen twee	12
24	<i>Item</i> <i>ventosen</i> aen die sijde <i>vanden</i> hoofde tegen die sot werden <i>van</i> quaden saken <i>ende</i> tegen apostemen <i>ende</i> ander siechede die aen die <i>vorseide</i> leden comen mogen	16

28	¶ Avicenna seit <i>ventosen aen</i> dien nacke vanden halse die destrueert vroetscap- pe van mannen <i>ende wijuen</i>	20
32	<i>Item ventosen aen</i> den halsknoeck vanden halse tegen droecheit vander kelen <i>ende</i> vanden aensichte <i>ende vanden</i> scouderen	24
266ra	<i>Item ventosen</i> onder die kyn purgeert die tande <i>ende</i> dat hemelte dat gerne bloet <i>ende</i> die kele <i>ende</i> dat hoeft	28
4	<i>Item ventosen aen</i> die sijde tegen pijn of seericheit vanden scouderen <i>ende</i> armen nederwaerts	
	<i>Item ventosen</i> voer die sijden tegen die tonge <i>ende</i> die vol sijn van quaden bloede	32
8	jn die hande <i>ende</i> tegen scorfte handen die groet gezwollen sijn van roouen	
	<i>Item ventosen</i> opten rug tegen apostemen	36
12	jn die diene tegen quetsinge vander borst tegen die vijt tegen die spenen tegen quaet wijnt jn die mylte	
	<i>Item ventosen aen</i> die dien tegen aposto- men jn die cullen <i>ende</i> tegen rappige beenen	40
16	<i>Item ventosen</i> buten aen die dyen tegen apostemen jn die haexzen <i>ende</i> tegen die siecte jnt fundament	44
20	<i>Item ventosen aen</i> dat vette vanden beene tegen quetsinge vanden rug <i>ende</i> vander blasen <i>ende</i> tegen apostemen jn die sij- de <i>ende</i> tegen bedecte siecte van bynnen	48
24	<i>Item ventosen</i> onder die brayde vanden beenen rumet bloet van alden lichaem <i>ende</i> is goet tegen al dat jngeweyde / <i>ende</i> tegen apostemen / <i>ende</i> tegen siecheit die men ontfaet	52
28	<i>Item ventosen</i> onder dat enckel tegen die pijn jn die voeten <i>ende</i> jn die knyen / <i>ende</i> tegen bedecte siecheit van wijnde <i>ende</i> dese latinge js gemaect	56
32		

	om drie saken	
	¶ Die jerste js om te rumen elck	60
266rb	lyt ¶ Die ander om dat sy den syn wacht <i>ende</i> die natuerlike heyte	
	¶ Dat dorde om datter gene vrese	
	en js jn wat leden dat zy	64
4	¶ Ventosen diemen laet sonder bloeden dat doetmen om VI saken	
	¶ Die ierste om te trecken die quade humoren die een vanden anderen soe	68
8	men den wijuen laet op die teen om te dwingen die bedecte siecheit	
	¶ Die ander om trecken apostemen die te vele gesoncken sijn	72
12	¶ Die dorde om te trecken die apos- temen vanden principalen ter neder ste- de / <i>ende</i> ter leuer stede	
	¶ Die vierde om die vergeten leden dat	76
16	die geeste te trecken plegen ter ventos- sen ¶ Die vijfste om die leden	
	te trecken tot hoer proper stede als	
	die darne jn den buyck qualick be- reyt sijn <i>ende</i> gequets	80
20	¶ Die sesste om te trecken die quet- singe vander schenen vander magen	
	vanden buycke vanden maris die van	84
24	quaden wijnden coemt <i>Ende</i> men is die ventosen nyet te vele sculdich te houden mer een luttel te slaenne <i>ende</i> mennich- werff soe dat bloet wt den lichame	88
28	sy getrect suyuerlijck / <i>ende</i> als die ven- tose af is gedaen soe suldy die stede smeren met enen natten clede jn borne genet <i>ende</i> men is geen kijnt sculdich	92
32	te ventosene voer dat drie leden heeft <i>etcetera</i>	

266ra34 *Voor te is met een diagonaal streepje een d doorgehaald.*
266rb1 *syn: De s loopt met een lange haal naar rechtsboven in de marge.*
266rb1 *Voor natuerlike is met een diagonaal streepje een d doorgehaald.*
266rb27 *Voor lichame is de proclitische d met een diagonaal streepje doorgehaald.*
266rb32 *Na etcetera is de rest van de kolom, ter hoogte van ongeveer drie regels, blanco gelaten.*

266va

SECRETA MULIERUM

[102]

	W Ant vrouwen vele crancker sijn	1
	dan die mannen van natueren	
4	ende die vrouwen mennige anxst	
	ende noet lijden / ende sonderlinge lyden	4
	lijden die die natuer ter werelt he-	
	uet geuoeeget / ende hem siecte jnden	
8	heymeliken leden by tijden aen coemt	
	die sy van scamelheit den meesters	8
	nyet en dorren ontdecken / daer om	
	heeft my ontfermt hoer scamelheit	
12	dat ic gemaect hebbe een boeck alle	
	vrouwen mede te helpen jn hore sieche-	12
	den / ende hebbe die medecijne gelesen	
	ende getogen wt der meesters boecken	
16	als van Avicenna Ipcras galienus	
	cleopatria / hoemen vrouwen helpen sal	16
	ende genesen jn haer heymelijke siecte	
20	W Ant jn vrouwen alsulcke heyte	
	nyet en js dat sy der grouer	20
	oueruloediger humoren verteren noch	
	verduwen en mogen die jn vrouwen	
	sijn / Ende oeck der vrouwen cracht nyet	
24	lijden en mach met zwete wt te drij-	
	uen die humoren / daer om heeft	24
	die natuer om die heyte te behou-	
	wen staende den vrouwen tot allen	
28	maenden een reynnicheit beteikent	
	by eenre vloet diemen heit menstruum	28
	of jnt gemeynne bloeme want ghe-	
	lijck dat die bome sonder bloemen	
32	gene vruchten en dragen alsoe en mo-	
	gen die vrouwen gene vruchte dragen	32
266vb	sy en moste by bloemen rijsen / ende altoes	
	alse die natuere bedruet ende bezwaert	
	is beide jn mannen ende jn wijuen van	
4	quaden humoren soe pijntse hem te	36
	reynnigen ende tontladen vanden arbei-	

266va1

SECRETA: De S is met een groot aantal krullen en penstreekjes verbreed, en tot in de bovenmarge verlengd tot een cadelle.

266va1

MULIERUM: De L is met een groot aantal krullen tot in de bovenmarge verlengd tot een cadelle.

	de / <i>ende</i> als die vrouwen hore bloemen sonder sijn / soe werden sy beroeft hore	
8	dracht / Dese purgacie coemt den vrouwen toe als sy XIII jaer out sijn luttel myn of meer na dien dat jn <i>hem</i> is heyte of coude / <i>ende</i> by naturen dick	40
12	wijle coemt tot XV jaren of XIX jaren Is die vrouwe maget dat duret haer tot horen LX jaren of LXV jaren In vrouwen die vocht <i>ende</i> middelbaer vet	44
16	sijn of sy duret tot XXXV jaer jn vrou- wen die alte vet sijn	48
	¶ Als dat <i>menstruum</i> ten jongen mee- dekijns jerst aen coemt soe coemt	
20	hem een zwellinge jn die lieschen <i>ende</i> geuoelen daer een bernende jucte	52
	¶ Mer <i>ander</i> vrouwen die te hebben plegen als <i>hem</i> die purgacie toe coemt	
24	soe werden sy trage <i>ende</i> zwaer <i>ende</i> hebben weeheit jn die nyeren <i>ende</i> jn die leynden <i>ende</i> jn die lieschen <i>ende</i> sy recken hem	56
28	<i>ende</i> geeuwen stadelijck die cuwen ste- ken <i>hem</i> dat hoeft zwert <i>hem</i> dien hals doet hem wee sy ringen om die ogen sy hebben quaden appetijt / somwijlen caren sy die buyck gaet <i>hem</i> op / sy	60
32	hebben heyte jnt <i>aensichte</i> met roet- heyt Die borste gaen op die wijf- felicheit zwellet hem	64
267ra	¶ Coemt dese purgacie tot horen rechten tijt soe wort die natuer <i>ontcommert</i> van vele quader humoren / Mer is dat sake	68
4	dat dese purgacie coemt meerre of mynre daer sy van naturen pleech te comen / daer comen <i>mennigerhande</i> suyc- ten af want een vrouwe verliest horen	72
8	appetijt van eten <i>ende</i> van drincken Somtijts comt walginge <i>ende</i> caringe Somtijts lusten vrouwen erde tetene <i>ende</i> colen <i>ende</i> <i>ander</i> dingen tegen natuer	76

12	Somtijts comt hem weeheit ende steec- te after jnden hals ende jnt hoeft ende jnden rugge Som wijlen comt die he- te rede Som wijlen bytinge voert	80
16	harte Somtijts dat water Somtijts dat buyck euel / alle dese siecten comen daer af / Als die vloet te vele comt of te luttel ofmen daer genen	84
20	raet tegen en weet of en doet Som wijlen cesseert dat menstruum lange tijt Som wijlen verliestment altemale	88
24	Daer af coemt nyet allene dat wa- ter of bytinge of buyck euel daer comt oeck af bytijden lopinge alle des lichaems van bynnen om alte gro- te vercouheit der moeder / of dat die	92
28	aderen jnder moeder alte gracieel sijn dat die dicke groue humoren nyet en mogen hebben vryen ruymen wt- ganck / of dat die humoren sijn alte	96
32	groff ende die aderen toe dat horen wt- ganck belet wort of dat die vrou- we alte vloedich ouer etet ende drinc- ket / of dat sy alte vele zweet van	100
267rb	ennigen humoren Ende hier af spreect ruffus ende seit Een vrouwe die ha- re natuer met mannen nyet en oeffent	104
4	daer toe hoert dat sy vele menstruum hebben sal / sal sy gesonde hebben of gesondich leuen Som wijlen gebreect vrouwen dat menstruum ende cesseert / want	108
8	hoer bloet jn horen lichaem verhart ende bestopt is Somtijts gaet hem dat bloet wt tot anderen leden / als ter nasen of ten monde / of dat hem beneden af	112
12	gaet Som wijlen gebreect hem dat menstruum / ouermits toren of rouwe of anxste / ende gebreect hem dat mens- truum lange tijt / daer is anxste aen van	116
16	zware toecomender siecheit doetmen daer genen raet by tijden toe Item is dat sake dat den vrouwen haer menstruum bestopt is ende sy daer af mes-	120

20	quame heeft / soe sal sy dat bloet laten onder thol vanden voete tot dier aderen eens daechs aenden enen voet / <i>ende</i> des ander daechs aenden anderen voet / alsoe	124
24	dat een naden anderen / nadien dat haer natuer verdragen mach / want jn allen siecken salmen te voren aensien die cracht des siecken / <i>ende</i> arbeiden den	128
28	siecken sijn cracht te behouden / dat hy nyet en vercranct van laten of van aderen / <i>ende</i> stercke medecijne te ne- men bouen die cracht des siecken	132
32	¶ Galienus orcont van eenre vrouwen dat haer menstruum gebrack wel xx maenden <i>ende</i> was doer stopt al hoer	136
267va	lichaem <i>ende</i> vertert <i>ende</i> hadde verloren al horen appetijt <i>Ende</i> hy dede hoer dat bloet laten bynnen den voete als <i>vorseit</i> js	136
4	wel x dage / des eens dages aen den enen voet des <i>ander</i> dages aen den an- deren voet alsoe alle dage / bynnen corten	140
8	tijde hadde die vrouwe hoer heyte we- der <i>ende</i> horen gesonden staet <i>Item</i> een vrouwe die haer menstruum be- stopt is die sal nemen v pillen van medecijnen die redelike starck sijn na	144
12	dien dat sy die stercheit verdragen mach / daer na salse laten sofena dat is een ader / daer na salsy baden / na	148
26	den bade salsy drincken van calamenta of nepita als gerapigia / of mente gesoden jn honich / dat VII deel waters dat VIII deel honich / of dat x deel jn	152
20	wijnne gesoden Sy sal <i>anderwerf</i> laten telcken baden <i>ende</i> dicke baden / <i>ende</i> naden baden sal sy oeck drincken dyatesseron	156
24	<i>onse</i> II met water / Dyatesseron maect men aldus van IIII specien van ma- nieren van myeren / van ganciaen van aristoteles / van bakelers coren <i>Men</i> sal nemen elx gelijck <i>ende</i> conficerent met honich dat sal sy drincken / Voert sijn hoer goet alle heete cruyde alse	160
28		160

**om menstruum
te crigen**

	spijse / merke / vencol / carui / petercelie		164
	Alle heete cruyden <i>ende</i> gesoden jn wijzne		
32	sijn hoer goet / want men sal altoes met heeten saken die vloet doen comen / ende		
	met couden saken die vloet doen stoppen		168
	<i>Item</i> tegen alte grote vloet Neemt ypo-		
36	quispidos die jnt water wasset <i>ende</i>		
267vb	den bast van malagranati <i>ende</i> gallen <i>ende</i>		
	wrijft <i>ende</i> tempert met bredewege sap dat		172
	dunne worde <i>ende</i> doet daer wijn toe <i>ende</i>		
4	doet jn die moeder alst <i>vorseit</i> js		
	<i>Item</i> alle der moeder hulpen salmen doen als		
	sy te vloeyen plegen jnder tijt / <i>Item</i> jn		176
	allen desen sal sy te voren baden		
8	¶ Die bestopte moeder behoeft pillen		
	<i>ende</i> clisteren		
	<i>Item</i> aldus salmen maken der moeder clisteren	moeder	180
	om die onreynnincheit wt te trecken	pillen	
	<i>ende</i> te doen vloeyen Neemt / byuoet / aue-		
12	route / sauina / goutbloemen / <i>ende</i> siet jnt wa-		
	ter op dat dorden deel dan cleynset / doet		184
	daer toe <i>onse</i> I sout <i>ende</i> olye / vorsche boter		
	<i>ende</i> doet jn die moeder gelijk datmen		
16	enen man clisteert alsoe sal die vrouwe lig-		
	gen Men sal die vrouwe te voren smeren		188
	beneden omtrent horen nauel / met olye		
20	laurijne / <i>ende</i> alst in die moeder js soe sal		
	men die poerte vaste toe houden met		
	enen laken dat daer jn blijue soe lange		192
	alsijt gedogen mach / dat sal die moeder		
24	alte seer reynnigen <i>ende</i> alle die quade hu-		
	moren wt trecken		
	¶ Als dat menstruum te seer vloeydt		196
	Neemt bredewege sap <i>ende</i> saet of netel		
28	saet gescauen hertshoren / <i>ende</i> geeft hoer		
	drincken jn wijzne die met rosen water		
	gemenget js		200
	<i>Item</i> is die vrouwe colerica dat is heet <i>ende</i>		
32	droge / <i>ende</i> is sy gracieel van lichame / soe		
	geeft hoer / trifera / sarra senica / rosata / no-		
	uella dat is rosen gesoden jn water <i>ende</i>		204
	jn honich / <i>ende</i> geeft hoer bredewege water		
	<i>ende</i> rose water		

36	Item sy sal eten gebraden spijsen genet jn roes water vische ende vleysche / horen	208
268ra	wijn gemengt met rosen water ende wegebrede water Sy sal eten gebraden queduwen ende appelen wt wijnne ende rose water	
4	Sy sal baden jn water daer jn gesoden js die bast van ouden eyken bomen ende louer van witten prumen bomen of den bast	212
8	Item comt dat menstruum noch te vele / soe salmen hout assen nemen jn een cleet legt aen die stat daert vloeyt aldus sal die vrouwe genesen	216
12	¶ Als enen jongen wijue hoer stonden wederstaen / soe sal nemen matere / byuoet ende coel ende siedent jn heffen ende geeft haer te drincken haer sullen haer stonden comen dat hoer helpen mach	220
16	¶ Som vrouwen hebben een witte vloet als etter Cura / Neemt cruyt van witten mostaertsade dat jnden velde wast / siedet jn wijnne legget op een tafel onder	224
20	een lijnen cleet / set die vrouwe daer op al bloet / alsoe heet als sy gedogen mach sy sal genesen Of neemt polleye gepuluert jn enen sack soe breet dat beide	228
24	die scamelheit bedecket / siedet jn wijnne setse daer op al heet als sijt gedogen mach ende alst cout is soe vernyeuwet / dat sal die moeder stercken ende genesen / die vrouwen die dat witte gedogen die sijn	232
28	cout van naturen	236
32	¶ Som wijuen zwellen om den nauel dan vallet dat bloet geleuert onder die ribben soe gaet die doem op jnt hoeft als een dicke waesdom Cura	240
36	Neemt netelsaet siedet jn wijnne of jn honich sy ete dat ende helpt dat nyet soe neemt rute tempertse met honich	244
268rb	ende salue dy aen die heymelijke stat Ende wiltu schier gesont sijn Neemt lijndsacet	

	siedet jn wijne dan temperet met honich ete dat alle dage	248
4	¶ Som vrouwen scoren die borsten als sy kijnt wynnnet Cura Neemt steen calck ende vorsche case lebbe ende seepe ende doet jn een houten vat ende maect een plaester ende legt	252
8	daer op Of neemt myradick tempert met honich dat ete alle dage tottu genesest	
12	¶ Som wijlen breken sy jn die nyeren als sy kijnt wynnen Cura Neemt die nyeren vanden verre sietse jn water dat sy droge werden ende tempertse met soeten	256
16	olye ende nette daer jn een cleet ende leg- get op die gebroken stede ende wachtse soe heyltse	260
20	¶ Som wijuen sijn sieck jn die matrix om dat sy der mannen nyet en hebben Cura Neemt salie tempertse met edick ende doet jnden mont / dan neemt sulpher tempert met edick smere dat schijn been daer mede	264
24	Item als die vrouwe arbeit lijt dat hem die matrix zwellet om dat sy den mannen nyet en hebben soe werden sy sieck aen coleris / dese siecte bekentmen aldus	268
28	die aderen jnt aensichte sijn alle gezwollen ende hem zwellet dat gescaecte van bynnen ende die ogen sijn hem open als sy bijden mannen liggen Cura Neemt rosen olye ende wijfsmolck die een knechtlijn so-	272
32	get / ende menget dese twee by eenen vue- re ende nette wolle daer jnne / legt dat op die heymelike stede ende salue die stat met rosen olye	276
36	¶ Als der moeder crop te wijt is dat sy nyet ontfaen en mach noch onthouden	280
268va	alsmen aen gemeynne wijuen proeuen mach Cura Neemt alluun doet jn heet water	284
4	of jn heeten azijn dan neemt boemwolle jn een sackelkijn alsoe groet als enen vin- ger dat nette jn dat water / of aluyn / dan stroeyt daer op puluer van drakenbloe- de ende atrement / steket jn hoer heymmelike	288

nota bene

8	stede eens vingers diep dat doet die moeder sluyten dan mach sy kijnder ontfaen	292
12	<i>Item</i> aluyn alsoe groet als een eye <i>ende</i> een sco- tel semelen tegader gedaen jn heet wa- ter <i>ende</i> een wijf daer jn geset dat ma- ket die vulua die groet js enge / gelijk oft een maget waer Probatum est	296
16	DIT IS DER KIJNDER PASSIE INDER WIEGHEN	[103]
	V An desen wil ick cortelic tracteren	1
20	Dat jerste salmen besien dat molck dat die kijnder suygen of dat goet js datmen aldus bekennen mach / Het sal by naturen wesen wit <i>ende</i> dicke Men salt laten druypen op enen spiegel	4
24	blijuet te gader dat is goet molck <i>Ende</i> die amme en sal nyet met mannen we- sen / <i>ende</i> heeft die amme geen molck soe	8
28	sal sy eten lactuen saet comijn groet van bouen daer af wellinge <i>ende</i> rijse <i>Item</i> sijn den kijnde sijn lippen geclouen van	12
32	heyten of van hartheit der borsten Neemt sap van bredewege <i>ende</i> vorsche boter <i>ende</i> vorsche hoenresmout daer mede sme- re die lippen met eenre saechter pluymen	16
268vb	<i>Item</i> van bijster drome jnden slaep Neemt sap van pappelen <i>ende</i> nachtscade bredewege popel salue <i>ende</i> rosenwater alte gader ma- ket daer jnne een cleet nat legget opt	20
4	voerhoeft <i>ende</i> dumminge / Of neemt rosen olye <i>ende</i> vrouwen molck doet alsoe <i>Item</i> of dat kijnt vele caert maect een	
8	plaester van cruymen van weiten brode ge- backen <i>ende</i> legt jn asijn <i>ende</i> jn eyer do- der wierock mastick <i>gomme</i> van arabien dese dingen <i>menge</i> met menten sap	24
12	legget geplaestert opten hals vander magen <i>ende</i> een corste broets legget voer die nase	28

	<i>Item tegen dat buyck euel / maect een plaester van weyten bloemen ende dat witte vanden eye ende van wegebrede water ende leem legt opten nauel</i>	32
16	<i>Item of dat lichaem bestopt is ende verhart maect een weeke van brode ende van soute</i>	36
20	<i>Item heeft dat kijnt den rede maect een plaester van gersten mele met asijne ende wegebrede sap honsloeck sap legt opten hals der magen</i>	40
24	<i>Item eest tkijnt ergent versmert Neemt suptijl bloemen van gersten mele of suptijl puluer van rosen daer jnne gestroeyt</i>	44
28	<i>Item is dat kijnt ergent gedrontten / neemt den ouersten top vanden vlieder siedet jn wijnne ende wijnt al heet daer omme daert gedrontten js</i>	48
32	<i>Item heeft dat kijnt pierwormen jnden lijue Neemt elsen sap ende galle vanden stiere maect een plaester / legt daert hem bijt soet heetste gedogen mach die pierwormen sullen steruen</i>	52
36	<i>Item heeft dat kijnt pijnne omtrent sijn tantvleys of tanden die wassen Neemt welire sap doet jn sijnen mont of anders waer ende neemt puluer van hertshoren ende den bast van malaganati gebornt ende stroeyet daer jn</i>	56
269ra	<i>Item ten steen Neemt boxs bloet ende puluer van scorpionis vsti legt op die lieschen</i>	60
4	<i>Item heeft dat kijnt dat groet euel geeft hem drincken pionie wortel ende hangt hem drie coren aenden hals</i>	64
8	<i>Item siet dat kijnt nyet wel Neemt dat sap van hastaregia ende hangt hem dat cruyt aen den hals / dat gele bloemen draget hoert den mannen / die bleeck den vrouwen</i>	68
12		
16		

VANDEN AMMEN		[104]	
	¶ Vanden voetstersse ofte <i>ammen</i> die sullen wesen jonck <i>ende</i> clær <i>van</i> veruwen		1
20	<i>ende</i> wit met roetheit <i>gemenget</i> / sy en sullen nyet gesproet wesen / sy sullen		4
	hebben groue borsten <i>ende</i> breed / sy sullen te maten vet wesen / sy sullen niet gesta-		
24	delijc gesoden spijsse eten noch suere spijsse noch stercke / noch dingen die stop-		8
	pen noch dingen die alte heet sijn / noch loeck / noch poderloeck / noch a-		
28	juyn noch peper <i>Item</i> verliest die <i>amme</i> dat molck sy ete	<i>nota bene</i>	12
	gortte van boenen <i>ende</i> rijse <i>ende</i> lactuwen saet <i>ende</i> suycker <i>ende</i> vencol of dat saet		
32	<i>Item</i> js dat molck alte groff soe salmense suptileren <i>ende</i> doen die <i>amme</i> wat arbeiden		16
	Men sal haer geuen cyroep acetosa <i>Item</i> is dat molck alte dunne soe salsy eten		
36	groue spijsse <i>ende</i> sy sal oeck den slaepe		20
269rb	meren Een plaester ter mammen seericheit		
	Neemt suptijl cley <i>ende</i> asijn / maect een plaester legt op die mamme die gezwol-		
4	len js <i>van</i> oueruloedigen molck of steecten		24
	<i>Item</i> als dien vrouwen dat molck verhart js jnden borsten / Neemt mente stampitse		
8	<i>ende</i> bijntse daer op sy sal sachten <i>ende</i> genesen	<i>nota bene</i>	28
	<i>Item</i> spijdt die vrouwe bloet jnden kijnts bedde sy drincke soete molck met be-		
12	tonien sap <i>Item</i> als die vrouwen die borste zweren Neemt		32
	nyeuwe was siedet jn olye seer dan bouwet / maect een plaester / legt daer op		
16	<i>Item</i> als die borst hart wort of bladert neemt coelsap bestrijct daer mede / <i>ende</i>		36
	maect een plaester vanden cole / of ne- met wilde melde stoetse <i>ende</i> legt daer		

269ra16b

VANDEN AMMEN: *De titel is op dezelfde regel geschreven als de laatste woorden van de voorafgaande tekst.*

269rb1

Een: *De E is met enkele krullen tot in de bovenmarge verlengd.*

	op <i>ende</i> ouer / helpt dat nyet soe neemt maecson dats mancopsaet <i>ende</i> siedet jn	
20	reynnigen water / legt jn een lijnen cleet bijnt op die borst drie dagen	40
	Een plaester ter quader borst Neemt dat witste wieroeck datmen vijnt <i>ende</i>	
24	ontsteket jerste <i>aen</i> dat vuer / dan poe- deret dan neemt nyewe was dat	44
	te hant <i>vanden</i> bien coemt <i>ende</i> vorsche boter daer nye sant jn en <i>quam</i> elcxs	
28	euel vele wel gewegen dat menget te gader jn een <i>panne</i> ouer tvuer <i>ende</i>	48
	siedet / dan latet coelen / <i>ende</i> als ghijt or- boren wilt soe settet op dat vuer <i>ende</i> latet	
32	een luttel ontlaten dan neemt een scapen vel <i>ende</i> plaestert op die vleysche sijde <i>ende</i> legt op die borste dat is dat beste ter borst dat wesen mach	52

269va VAN WATEREN [105]

	¶ Aqua aneti js sonderlinge goet tot mennigen dingen <i>ende</i> is van vele virtuten Neemt dat sap vander dille	1
4	als hy bloeyet <i>ende</i> leggent jn witten wijn asijn x dagen / dan stampet <i>ende</i> disteleert / Dit water is goet nuch- teren gedroncken <i>ende</i> beneemt tor- sioen <i>ende</i> bedwingt walgen van spijsen	4
8	die jn die mage vloeyt / <i>ende</i> droget alle lopende gate op dat van couden coemt <i>ende</i> het opentse / <i>ende</i> des auonts gedroncken soe benemet luxurie / het	8
12	is oeck goet den vrouwen ¶ Aqua petrosa of calamentum dat maectmen aldus / petrosa gestampt maect daer af water / dit water is	12
16		16

269rb30 *Eerst waren ghijt en or- aan elkaar geschreven. Door middel van een dun streepje zijn ze door de kopiist alsnog gescheiden.*

269va1 *VAN: Tegen de linkerkant van de linkerstok van de V is een gezichtje getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.*

	goet tegen alle siecten die bynnen de-	
	ren / gedroncken doet venijn wt karen	
20	al haddet enen nacht ende enen dach	
	jnt lijf geweest Nuchteren gedroncken	20
	doet genesen geelsuyct sonder corts die	
	wt melancolien comen / ende het is goet	
24	tegen lazarie / ende het is goet tegen die	
	plecken die den vrouwen blijuen jn	24
	den kijnder bedde jn die oren ghe-	
	droept doet den worm daer jnne	
28	Ende suuert quade humoren vter borst	
	ende verwermet die quade nyeren die	28
	vercout sijn / Ende is goet tegen tgrau-	
	we water / ende conficeert die zeenen	
32	ende die mage ende alle die lede	
	¶ Aqua celidonie / dats van scoenre	32
	virtuten beyde van bynnen ende van	
269vb	buyten Men maket aldus Celidonie	
	met allen metter wortelen maect	
	daer af water / het is goet den ogen	36
4	want het scerpet dat sien van quader	
	vuylhede ende maectse droge Item den	
	canker ende fistel daer mede gedwo-	
	gen drogetse ende suuertse / het is goet	40
8	den scorfden die van couden coemt	
	Het geneset die scellen op die ogen	
	die mylte / die nyeren / die blase /	
	die matrix van hore vuylheden ende	44
12	vercoutheden	
	¶ Aqua dragancea js sonderlinge	
	goet / dragancea metter wortelen	
	stampse met olye oliua / laet staen	48
16	XIIII dage / dan doet daer jnne	
	een half pinte wijns ende latet II dage	
	staen dan doet te vuere maect daer	
	af water / ende dan doet jn een stenen	52
20	vadt wel gedect / Dit water js goet	
	tegen alle venijnnde bete van serpentes	
	of van honden Item het is goet op een	
	euel dat jn die nase wast ende heyt	56
24	polipus eest datment daer mede wast	
	jn die oren gedaen verdrijft staphants	
	die zweringe ende die rijssinge daer	

28	jn <i>Item</i> die cancker of die fistel daer mede gedwogen suuertse ende droechtse	60
	Dat aensicht daer mede gedwogen suuert vleckende sproeten bynnen v dagen	nota sproeten aen die wangen
32	Het is goet gedroncken tegen alle venijn / ende tegen corts / ende tegen lanck euel / tegent tfit ende gezwelle	64
270ra	¶ Aqua centaurea heeft mennighe virtuten Recipe Centaurea ende stoetse met allen metter wortelen van ganciaen twee deel centaurea drie deel ganciane ende legget op v dage jn wijn / dan	68
4	maect water daer af met eenre clocken met slechten vuere / Dit water nuchteren gedroncken behoet den mensche van allen siechede daer af dat hy mesuallen mach / ende geneset alle manieren van apostemen jnden lichaem / ende	72
8	jdelt die vervuylde mage hoe lymmich dat sy js / ende breket den steen jn die nyeren / ende doet sceiden die hartheit vander mylten / ende die opilacie vander leuere / die dat drincket IX morgen	76
12	nuchteren het doet comen menstruum ende doet sceiden die vuylheit vander moeder / ende purgeert heete colera /	80
16	ende geneset corts / ende droget voert bloet Het geneset wonden jnden lichame / ende	84
20	claert doncker ogen / het saecht beete van allen venijnnden dieren / het is beter ende nutter dan sijn gewichte van goude enen ouden siecken	88
24	¶ Aqua cenaphiteos Recipe canep gestoten met goeden rijnschen wijnne / latet staen II dagen / maect daer af water dat goet is jn medecijnen	92
28	want het purgeert melancolie natuerlijken / ende daer na coleren ende fleumen Ende het purgeert vrouwen humoren	96
32	ende ontstopt die macte / ende geneset die geelsuyct / ende suuert dat lichaem van melancolien / Ende alsmen daer mede wil wercken / soe siedet een	100

36 270rb	luttel met bedellium <i>ende</i> geuet alsoe te drincken / Mer allene en geuet nyet want het soude grote pijnne jn brengen eert purgeerden ¶ Aqua titymalle / js gemaect van enen crude dat wijuen molck geuet	104 108
4	<i>ende</i> draget op elcken tack ¶ sade gelijk sproeien dat maectmen aldus Recipe Cleyne titumalle stampitse maecter water af / Dit water moetmen bre-	112
8	ken met mastike <i>ende</i> sceydent daer mede <i>ende</i> geuent alsoe te drincken Dit water purgeert gelijc cenophe-	116
12	teos doet / <i>ende</i> men maecht daer mede scerpen anderen medecijnen / <i>ende</i> vele luyden orborent voer scameney om dat scerp js	120
16	¶ Aqua tathepucie of catapuciarum Dats water van sporijen gemaect Recipe sporie stampitse <i>ende</i> maecter af wa-	124
20	ter / Dit water purgeert opwaert op datment drinct nuchteren Men sal die humoren doen rijpen eerment	128
24	geuen sal want het purgeert sonderlinge wel fleuma <i>ende</i> lymmige humoren jn die mage / <i>ende</i> tegen lanck euel <i>ende</i> tegen corts die dagelixs coemt van	132
28	fleuma of fleuma die groff is ¶ Aqua caprifolij / dats water van weduwijnde / Neemt die bloeme stampitse maecter water af / dit	136
32	water is goet tot vele saken beide van buyten <i>ende</i> van bynnen / Het geneset alle saken die ontsteken sijn van water of van vuer / Het doot can-	140
36 270va	keren / fistelen / mormalen / <i>ende</i> seer vee-den / <i>ende</i> serpendo / <i>ende</i> impendo op dat ment daer mede dwaet / een plaes-	
	ter daer af gemaect <i>ende</i> geleet / sy trect vorsche beene vten wonden <i>ende</i> gene-	

	set plecken ende sproeten jn aensicht		
4	ende maket al claer / Het geneset cankeren jnden mont / ende suuert dat tantvlees ende dat mont euel / het claert die ogen / ende verdrijft weedom van allen wonden / ende is sonderlinge goet tot vele saken jn medecijnen	nota bene	144
8	¶ Aqua edere terrestris / Dats water van dretene Recipe dretene stampitse ende maecter water af / het is goet den genen die den hoeftzwer hebben drinckent sijt het vergaet hem alte hants Ende het is goet gedroncken tegen dwater / het bestopt die leuer ende die mylten ende doet wel vrijne maken ende menstruum hebben ende ter artijke		148
12	¶ Aqua dauti dats water van wilden pasternake Recipe dauti met allen metter wortelen stampitse met goeden wijnne / dan maecter water af het is goet tot vele saken jn surgien / ende jn medecijnen / ende suuert alle manieren van apostemen		152
16	ende droget alle quade gaten als cankeren / fistelen mormalen ende doet wel vrijne maken ende geneset alle siechede commende van fleumen ende doet water lossen beyde grauwe ende witte / ende geneset beeten van quaden wormen / gedroncken v dagen opent tgestopte vander leueren ende mylten / ende der matricen / ende doet breken den steen ende dat graueel beyde jn die blase ende daer buyten		156
20	¶ Aqua endiuie het is sonderlinge coelende alle saken daerment aen doet Recipe andiuie stampitse maecter af water / dat water is goet ter magen ter leuer want het verjaget ende ontstopt die vorsche humoren wt ende geneset die dagelicsche corts / ende die geelsuyct ende opilacien der mylten / der		160
24			164
28			168
32			172
36			176
270vb			180
4			

	nyeren der magen / Het js orbaerlick jn <i>meznigen</i> manieren	184
8	¶ Aqua felixis / dats water gemaect van vaerne Recipe vaerne op sunte jans auont stampitse met asijne latet staen IX dage / dan maecter water	188
12	af / dit water geneset alle manieren van scorfthede wit <i>ende</i> zwart	
	¶ Aqua ebuli / dats water van edicke Het is van vele virtuten Recipe adick met allen metter wortelen / stampitse maecter water af / dit water is me-	192
16	decijnael / want het purgeert altreckende van beyde opwaert <i>ende</i> nedewaert / <i>ende</i> geneset dagelicsche corts <i>ende</i> quade ghe-	196
20	lost / <i>ende</i> is goet tegen verstoptheit vander leueren / <i>ende</i> passie jn die sijde / <i>ende</i> pur- geert dat witte water <i>ende</i> gesaluet van	200
	buyten betert dat fledersijn / <i>ende</i> artijke <i>ende</i> gezwolle leden dat van couden coemt	
24	¶ Aqua sambuci / dats water van vlieder Recipe vlieder blader meest ghe- stampit maecter water af / het is goet	204
28	op verheyte steden die ontsteken wil- len van water of van vuere of van ennich euel <i>ende</i> is goet gedroncken tegen alle manieren van watere / <i>ende</i> ontstopt le-	208
32	uer / mylte / <i>ende</i> nyeren / <i>ende</i> dat lanck euel / <i>ende</i> den anderen dach corts / Het purgeert principael fleumen <i>ende</i> melan-	212
36	colien <i>ende</i> purgeerse alle nederwaert sonder grote pijn <i>ende</i> sonder ennighe vrese / <i>ende</i> verlicht des menschen lichaem	
271ra	gesoden met castorie <i>ende</i> gestreken opten artijke of op fledersijn betert / <i>ende</i> het heylet oeck wonden bynnen <i>ende</i> buyten	216
4	¶ Aqua enule Recipe die wortel van enula <i>campana</i> <i>ende</i> jsope <i>ende</i> lauendula / anijs <i>ende</i> vencoel wortel <i>ende</i> saet van beuenel-	220
8	le elxs euen vele dit stampit alte ga- ger / legget jn asijn drie dage / <i>ende</i> maec- ter water af / dit water is goet den ge-	224
	nen die quade borst hebben / <i>ende</i> tijsijke	

nota bene

12	sijn <i>ende</i> die verdoeft / <i>ende</i> sy des drincken IX dage nuchteren / <i>ende</i> heeft hy den hoeftzwer daer af soe en laets hem nyet drincken / mer make hem een plaester daer af buyten op sijn borst Item dit	228
16	water gestreken op dropen of op morfi-aen / of op impengo / of op zeeter / dat doet al genesen <i>ende</i> van schonen gronde op drogen	232
20	¶ Aqua penthifilonis / dats water ghe-maect van <i>quinque folium</i> / <i>ende</i> het is consoli-datijff / men maket aldus Recipe <i>quinque folium</i> / stampse <i>ende</i> sietse <i>ende</i> doet jn een	236
24	clocke maecter water af / Het geneset wonden out <i>ende</i> nyewe / <i>ende</i> suuert alle apostemen <i>ende</i> heilt seer veeden Item dit	240
28	water verdrijft alle maniere van gezwelle / het is doergaende water <i>ende</i> laxeert vtermaten seer / <i>ende</i> dwinget alle medecinen datse solueren moeten / <i>ende</i> lesset alle manieren van brande <i>ende</i> doet hem drogen <i>ende</i> heilen	244
32	¶ Aqua eufrasia / stampse <i>ende</i> maecter af water / het is goet op alle heete ongemake vanden ogen want het coelt seer <i>ende</i>	248
36	droget / <i>ende</i> het suuertse / <i>ende</i> het is goet ter leueren die verheyts <i>ende</i> ter gele suycte / <i>ende</i> het doet al dat selue dat	252
271rb	endiue water doet	
	¶ Aqua rute Recipe die blader vander ruten maect daer water af / dit water heuet	256
4	mennige schone virtute / want diet alle dage droncke nuchteren sijn siene soude wesen alsoe goet dat hi des dages die	
	sterren soude sien alsoe wel als des nachts	260
8	Ende doetment jn die ogen het suuertse van hore vuylhede / <i>ende</i> geneset beten van quaden wormen / <i>ende</i> men maecht nemen	
	ter noet voer driakel	264
12	¶ Aqua sindauwe / dats water van na-	

	turen heet / het gelijct den goude dat gesmouten is Recipe sindauwe voer die sonne stoetse maecter water af <i>ende</i> hou-	268
16	det jn een gelasen vadt / het heeft wonderlijke virtuten / want wie des drinc- ket die lust altehant dat spel der na- turen Ende waer een mensche al tijsijske hy	272
20	worde daer mede gesont <i>ende</i> soude tot hem seluen comen op dat hy des nuchteren droncke alle dage / <i>ende</i> het is goet den ogen der leuer der mylten der nyeren	nota bene 276
24	Ende properlick die nature daer mede te sustineren ¶ Aqua scabiose / dit maectmen van sca- biosa <i>ende</i> van enen crude heit morsus dia- boli <i>ende</i> het is sonderlinge goet <i>ende</i> doer heilt / <i>ende</i> men maket aldus Recipe beyde dese crude maecter af water / Het gene- set alle wonden ouwe <i>ende</i> nyewe buyten	280 284
28	<i>ende</i> bynnen / <i>ende</i> coemt ten gaten wt gelopen Ende hedt <i>ennich</i> mensche apostemen byn- nen sijnen lijue of <i>ennich</i> rudicheit of ver- outhede / of scorfthede droncke hy des	288
32	IX morgen nuchteren / die apostemen <i>ende</i> alle die ongesontheit soude byn- nen den IX dage wtslaen <i>ende</i> wtbreken	292
36	<i>ende</i> genesen / Ende lage een gezwel tus- sen vel <i>ende</i> vlees dronck hy des waters het sloege wt <i>Item</i> hadde een sijnen ve- de seer / droncke hijs het heilden hem dan <i>ende</i> hi genase / soe seer en mocht nyet wesen al waert oeck ontsteken	296
271va	¶ Aqua solatri / dats water van nascha- de / legtse tussen II onser vrouwen da- gen metallan metter wortelen / stamp- se maect daer af water / het verslaet gezwelle <i>omtrent</i> wonden / <i>ende</i> het weder- slaet venijn / Het is goet tegen opilacie	300
4	vander leuer <i>ende</i> vander mylten / <i>ende</i> het doet seer laxeren <i>ende</i> opent die verstopt- heit vander blasen	304
8	¶ Aqua beuenelle Recipe beuenelle metter wortelen stampse maect daer water af	308
12		
16		

	Soe wie dit water nuchteren drinct alsoe lange als hy daer af drincket en		
20	mach <i>hem</i> gene siecheit toecomen / Het beneemt walginge vander harten / ende		312
	jdelt den lichaem <i>van</i> quaden humoren <i>ende</i> doet sceiden die <i>confirmeerde</i> stede		
24	des steens / <i>ende conficeert</i> die mage / <i>ende</i>	nota bene	
	sterket die hersene die leuer die nye- ren / die mylte <i>ende</i> doet wel vrijn ma- ken Item dit water met castorien gesoden		316
28	<i>ende gedroncken</i> verdrijft die gichte byn- nen XII dagen	gichte	320
	¶ Aqua boraginis / dats water <i>van</i> bo- raedsen als sy bloeyt hets tot vele saken		
32	goet Recipe alsy bloeyt <i>ende</i> leest af die bloe- men dan stampse / daer af maect wa- ter / dats goet gedroncken den genen die		324
36	nyet en plegen te laten / want het suuert die lichaem <i>van</i> quaden zwarten bloede <i>ende</i> het maect goet bloet / <i>ende</i> dat quaet	nota bene	328
271vb	js dat suuert sy / <i>ende</i> dat cout js dat ver- heyttet <i>ende</i> dat conforteert / dat wort der naturen spel / <i>ende</i> die aderen <i>ende</i> die zee- nen die leden bynnen <i>ende</i> buyten / <i>ende</i> doet		332
4	nederwaert laxeren / <i>ende</i> betert melancolien ¶ Aqua amantille Recipe valerieren stampse met allen metter wortelen maecter water		
8	af / Het geneset wonden out <i>ende</i> nyewe <i>ende</i> geneset apostemen jnden lichaem <i>ende</i> doetse wtwaert sceiden / <i>ende</i> geneset dat lanck euel / <i>ende</i> den lichaem van		336
12	allen dropen / <i>ende</i> suuert die borst <i>ende</i> doet wel met vrouwen wesen / <i>ende</i> suy- uert die blase <i>ende</i> die nyeren <i>ende</i> doet wel vrijn maken Ende waer dat sake	nota bene	340
16	dat man <i>ende</i> wijf qualic te samen waren droncken sy wt enen nap te gader sy worden goede vrienden	nota bene	344
20	¶ Aqua ganciane Recipe ganciaen metter wortelen stampse maecter water af Dit water nuchteren gedroncken ver- lenget des menschen lijff / want het doet al dat selue dat beuenelle		348

24	doet / <i>ende</i> het doet den vrouwen hoer stonde hebben / <i>ende</i> bewaert ¶ Aqua yperiton / dit cruyt heit men yperiton / of perforay / of sunt	352
28	jans cruyt Recipe yperiton stampse maec- ter water af / Dit water heilt out won- de daermen toe siet <i>ende</i> suuert die ade- ren vander leueren / <i>ende</i> ontstopt die	356
32	mylte <i>ende</i> die nyeren / <i>ende</i> doet wel vrijne maken / <i>ende</i> doet <i>menstruum</i> vloey- en <i>ende</i> is sonderlinge goet op beete van venijnde dieren als verwoede hon- den / <i>ende</i> verjaecht den duuel / <i>ende</i>	360
36	verdrijft venijn gelijk driakel	364
273ra	¶ Aqua benedicta / dat water ghe- maect van enen crude datmen heit grof- filaet of gebenedijt Recipe blader van grofilaten <i>ende</i> die wortel stampse <i>ende</i> maecter water af / dit water is goet gedroncken want het purgeert fleumen <i>ende</i> doet verteren alle groue spijs / <i>ende</i>	368
4	helpt der vercouder magen / <i>ende</i> is goet ter leuer / ter mylten / ter nyeren <i>ende</i> ver- tert dat euel dat vanden fleumen coemt Ende helpt wonden / apostemen / canckeren	372
8	fistelen / <i>ende</i> mormalen / <i>ende</i> coemt ten ga- ten wt gelopen <i>ende</i> verlicht die her- sene wel	376
12	¶ Aqua feniculi / dat vencol metter wortelen maecter water af / Dit water is sonderlinge goet te seer ogen / <i>ende</i> gedroncken voer quade hu- moren mede te doen rijpen / beyde	380
16	apostemen <i>ende</i> bladeren die aenden lichaem wassen bynnen / <i>ende</i> vercoelt seer den genen die jn heeten tor- sioen liggen	384
20	¶ Aqua athanasie / daer af salmen water maken als sy bloeyt / dit wa-	388
24		

	ter gedroncken nuchteren IX dage su-	nota bene	
28	uert die borst <i>ende</i> claertse <i>van</i> allen fleu- men <i>ende van</i> allen droecheden <i>ende</i> suuert die ogen <i>ende</i> claertse / <i>ende</i> conforteert die mage <i>ende</i> sterctse <i>ende</i> dat harte <i>ende</i> het opent die wege <i>vander</i> leueren		392
32	<i>vander</i> mylten <i>vanden</i> nyeren <i>ende</i> doet vergaen epilencie daer af <i>ende</i> onder doet die wegen <i>vander</i> vrijnen <i>ende</i> sceyt dat graueel / <i>ende</i> geneset wonden jnder longen		396
273rb	¶ Aqua betonie Recipe betonie maecter af water dit water nuchteren gedronc- ken bewaert den mensche alden dach <i>van</i> dronckenscape / <i>ende</i> geneset den hoeftzwer <i>ende</i> die mage <i>vander</i> vuyl- heit <i>ende</i> verlicht alle die leden jnden mensche / <i>ende</i> jn die ogen gedaen suuert- se <i>ende</i> coeltse <i>ende</i> droechtse / <i>ende</i> coelt alle dingen <i>van</i> heeten saken		400
4	¶ Aqua absinthij Recipe elsene jn den meye stampse jn een luttel wijns <i>ende</i> laetse daer jn liggen enen dach <i>ende</i> enen nacht / dan maecter water af <i>ende</i> doet jn een tynnen vat / dit water nuchteren gedroncken dat sceidet die juncturen die jn die humoren lig- gen <i>ende</i> dodet alle manieren <i>van</i> wor- men jnden lichaem / het purgeert		404
8	die mage <i>van</i> heeter coleren / <i>ende</i> ont- stopt die leuer <i>ende</i> geneset die gele suycte / het doet vele vrijne maken Ende vele spijsse verteren / Het claert die ogen <i>ende</i> sterctse <i>van</i> hore quaet- heit <i>ende</i> dede ment enen jn sijn oren daer worme jn waren sy soude comen wt leuende of doot		408
12	¶ Aqua sileris mentam Recipe cleyne po- lioen maecter water af / dit water nuchteren gedroncken geneset den hoeftzwer / <i>ende</i> verclaert dat sien / <i>ende</i> ververwet alle die lede / <i>ende</i> sterket die leden <i>ende</i> die mage		412
16			416
20		nota bene	420
24			424
28			428
32			432

36 273va	¶ Aqua verbena / js sonderlinge goet want het geneset den hoeftzwer / principalick bouen alle medecijnen / Het benemet dat bloet pissen ende doet wel vrijne maken ende helpt der leuere der longenen / der mylten / den nyeren vander opilacien / ende geneset wonden buten ende bynnen van apostemen ende seer ogen / sy doot oeck den cancker / fistel / mormale / claporen / clieren	436
4	seer veden / seer ogen / ende den brant vanden vuere of van water / het stopt bloet	440
8	¶ Aqua tormentille <i>Recipe</i> wortel / blader ende bloemen / stampse / maecter water af / Dit water nuchteren gedroncken	444
12	IX morgen / geneset dat witte dat bruynne dat rode ende dat verbrant	448
16	op die ogen ende verlicht dat lichaem van mennigerhande sake ende claert dat sien bouen alle wateren ende helpt dat menesoen / Het geneset den rede	452
20	alle dage ende vanden anderen dage ende quartaen diet vier dage drinct / sy doet oeck wonden ende apostemen genesen bynnen ende buyten ende coemt ter wonden	456
24	wt gelopen / ende het doetse alle genesen / ende doet oeck cancker / fistel / mormael / zeeter / apostemen / seer borsten	460
28	seer veden / artijke die nyet verouedet en sijn / ende spenen / ende conforteert die mage / ende sterct die leuer / die mylte / die borste / die nyeren / die conduten vander vrijnen van hore epilacien ende verlicht recht den mensche	464
32	van sijnre misquame / gelijk enen die verladen js / ende een ander hem te hulpen coemt	468
36 273vb	¶ Aqua scammarie / dats een water nyemont die doget te vollen of	472

	en weet <i>ende</i> dat cruyt heitmen si-	
	gillum stem marie of wit wort <i>Recipe</i> wortel	
4	<i>ende</i> blader stampitse maecter water af	476
	Het is van vele virtuten / want waer een	
	scacht jnt lijff soe datmen nyet wt	
8	en mochte trecken leydemen een plaes-	480
	ter werke nat gemaect jn dit water	
	<i>ende</i> mens droncke het soude wt comen	
	<i>ende</i> genesen alle wonden buyten <i>ende</i> byn-	
12	nen nyewe <i>ende</i> oude / <i>ende</i> sceyt alrehan-	484
	de ongemack / cancker / fistel / mormael /	
	apostemen / haerwormen / sy doot	
	alretieren gezwelle <i>ende</i> al dat van	
16	auenturen toecoemt <i>ende</i> maect goede borst	
	bouen alle water Het doet oeck seer	nota 488
	dat spel der naturen meren <i>ende</i> ver-	
	vorschet die tijsjike sijn / <i>ende</i> alle dat	
	lichame dat droge js / Het helpt	
20	dat rode menesoen / <i>ende</i> waer een vrou-	492
	we met kijnde die nyet leuen en	
	mochte / drinct sy van desen water	
	sy soude te bat helpen / jnt aensichte ge-	
24	wreuen <i>ende</i> verdrijft sproeten <i>ende</i> vlekken	496
	Item die daer mede dwaet sijn aensicht	
	het scijnt oft verblint waer	
	¶ Aqua lapacij <i>Recipe</i> die wortel stampitse	
28	met asijne / maecter water af / dit	500
	water nuchteren gedroncken geneset	
	alle manieren van dropen <i>ende</i> doetse wt-	
	wert slaen / <i>ende</i> dwaetmen van buyten	
32	het doetse genesen jn deser manie-	504
	ren dodet apostemen / zeeter / mor-	
	male / morphaen / witte <i>ende</i> zwart Het	
	doot clieren <i>ende</i> strouelen	
274ra	¶ Aqua satirienis / dat sijn papen	508
	cullen / <i>ende</i> geneset die jn tijsjike sijn	

273vb13-14 *Bij* doot is de t ernstig gaan vlekken, zodat de kopiist de ruimte na van in de volgende regel niet meer benutte, en voor de zekerheid er nog enkele verticale strepen in rood doorheen zette.

273vb24 *verdrijft*: De eerste r is superscript geschreven.

274ra1 *Aqua*: De A is zeer ver tot in de bovenmarge verlengd. Tegen de linkerkant van de stok is een nors kijkend gezichtje getekend, dat naar beneden kijkt. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.

4	<i>ende</i> doet wel met vrouwen wesen / <i>ende</i> maect grote heyte van naturen Het maect die lust groet <i>ende</i> conforteert	512
8	die mage sonderlinge seer ¶ Aqua palmacristi / dat goet mede te genesen alle manieren van gezwelle bynnen <i>ende</i> buyten op datment drinct	516
12	nuchteren Het stercket die leden <i>ende</i> con- forteertse <i>ende</i> zenen <i>ende</i> artijke arterye <i>ende</i> fledersijn alle manieren van gichte Het meret natuerlick den sade ront	520
16	<i>ende</i> geneset wonden bynnen <i>ende</i> buyten out <i>ende</i> nyewe ¶ Aqua jsope Recipe jsope als sy bloeyt maecter water af / dit water IX dage	524
20	gedroncken suuert die borst van allen fleumen / <i>ende</i> claert die ogen / <i>ende</i> confor- teert <i>ende</i> sterct dat harte <i>ende</i> opent die wege vander vrijnen	528
24	¶ Aqua vite maectmen aldus Recipe een pot van IX stopen beneden wijt <i>ende</i> bo- uen enge <i>ende</i> doeten vol wijns vanden besten die ghy vijnt van sunte jans wijn-	532
28	<i>ende</i> rijnschen wijn <i>ende</i> set opten pot een alembuck dat wel gemaect sy na- den monde des pots <i>ende</i> stopten wel	536
32	tussen den monde des pots <i>ende</i> den cra- ge ders alembuxs met bloemen <i>ende</i> <i>ende</i> met wit vanden eye / <i>ende</i> lijnen slet- ter geplaestert / dan set den pot opt vuer <i>ende</i> laten altijt sieden <i>ende</i> ontfaet	540
274rb	dat water / <i>ende</i> alst een wijle gelopen heeft soe salment proeuen oft bernen wil want nament langer het waer quaet het soude elck ander onneren al-	544
4	¶ dus proeftment Nette daer jn een ly- nen cleet dan ontsteket aen een karse <i>ende</i> wachtet wel vanden roke daer na doet wt dat jnden pot bleuen is <i>ende</i>	548
8	suuerten dan / doet twater weder jnden pot <i>ende</i> doeter af dat alembuck <i>ende</i> set- ten weder opt vuer <i>ende</i> disteleert ander- werf <i>ende</i> ontfaet dat water daer af	552

12	als <i>vorseit</i> js jn enen vat dat suuer js alst oft waer rosen water / Dit water heeft <i>mennigerhande</i> cracht <i>ende</i> het is goet tot <i>mennigerhande</i> siecheit / <i>neemt-</i>	556
16	<i>ment</i> na rechte / soe dat die natuer gewesen mach elxs morgens sal- mens nemen twee dropels of drie nuchteren met <i>anderen</i> wijnne getem- pert <i>ende</i> des auonts alsoe / <i>ende</i> aldus	560
20	<i>genomen</i> houdet gesont die gesont js <i>ende</i> maect gesont die <i>ongesont</i> js <i>ende</i> maect seer goet bloet / <i>ende</i> <i>conforteert</i>	564
24	den <i>mensche</i> <i>sonderlingen</i> wel / dit wa- ter is goet tegen <i>venijn</i> want neemt twee kukene trect <i>hem</i> wt die pluymen <i>omtrent</i> den start <i>ende</i> doet aen beiden ve- nijn / <i>ende</i> doet een kuken <i>drincken</i> van	568
28	den water / <i>ende</i> den <i>anderen</i> nyet dat vanden water <i>dranck</i> sal genesen <i>ende</i> dat <i>ander</i> <i>steruen</i> / oeck eest goet tegen alle <i>gezwelle</i> / dit water is licht bouen	572
32	allen <i>liquoren</i> want <i>gootment</i> opt water olye dat water soude vlieten dit wa- ter maect <i>crancken</i> wijn goet <i>ende</i>	576
274va	<i>langen</i> wijn cort daer jnne <i>geroeret</i> <i>ende</i> maect oec goede <i>spijse</i> <i>ende</i> laetse nyet verrotten Ende <i>wildi</i> <i>claereyt</i> maken	
4	soe neemt <i>alreleye</i> crude die daer toe goet <i>sijn</i> <i>daermen</i> <i>claereyt</i> af ma- ken wil wel <i>gestoten</i> te puluer / daer na neemt broet <i>suyker</i> alsoe vele als	580
8	der <i>cruyden</i> <i>sijn</i> <i>ende</i> <i>bijndet</i> al jn enen <i>lynnen</i> <i>doeck</i> <i>ende</i> <i>legget</i> jnt water <i>vorseit</i> <i>ende</i> alst <i>enen</i> <i>haluen</i> dach daer jnne <i>gele-</i> <i>gen</i> heeft / soe <i>wrynget</i> wt <i>ende</i> doet al-	584
12	soe III of IIII werff / dit sal v water soe goet maken dat ghy met <i>enen</i> lepel des waters maken <i>sult</i> meer dan <i>enen</i> <i>stoept</i> <i>clareyts</i> Ende daer na <i>datmen</i> den	588
16	<i>clareyt</i> goet hebben wil <i>moetmen</i> dwa-	592

	ter goet <i>ende</i> sterck maken <i>ende</i> al heuet dien wijn smake vanden clareyt / noch-	
20	tans blijft hem sijn veruwe <i>Ende</i> giet- men vanden wijjne jn enen nap <i>ende</i> van den water dat water sal den wijn doen vlieten <i>ende</i> bouen comen / <i>ende</i> setmen daer aen een bornende karsse dien wijn sal	596
24	bernen alsoe lange als die materie van den water geduert / nochtan sal die wijn alsoe goet blijuen als hy te voren was <i>ende</i> sal bet smaken dan hy te voren	600
28	dede	604
	¶ Aqua caprifolij / dats water van weduwijn Recipe die bloemen van wedewijn <i>ende</i> stampste <i>ende</i> maecter water af / dit water is goet	
32	tot vele saken beide van buyten <i>ende</i> van byn- nen / Het is goet tot allen saken die ont- steken sijn van vuere of van water / soe dat canceren / fistelen / mormale <i>ende</i> seer ghe-	608
36	maect serpendo <i>ende</i> impetigo op dat- ment daer mede dwaedt <i>ende</i> een plaes- ter daer af gemaect <i>ende</i> daer op ghe-	612
274vb	leyt <i>ende</i> het trect vorsche beenen wten wonden / <i>ende</i> het geneset canceren jnden mont / <i>ende</i> claert die ogen <i>ende</i> heylt	616
4	Ende het verdrijft weedom van allen wonden / het is sonderlinge goet tot vele saken van medecijnen / <i>ende</i> het geneset plecken <i>ende</i> sproeten jnt aensicht <i>ende</i> ma-	620
8	ket al claer	
	¶ Aqua fabe / dit water maect claer dat aensichte <i>ende</i> ander leden maket	624
12	claer <i>ende</i> suptijl huyl Recipe blader van bouen metten bloemen maect daer water af / wrijft daer mede dijn aensichte dijn hals / dit water heeft crachte die leden	628
16	te wittene <i>ende</i> te clarene <i>ende</i> te suptijlen die huyl die groff <i>ende</i> hart js	
	¶ Aqua flammule / dit water maect die huyl claer Recipe flammula hostia regia mus-	632

20	chata / <i>van</i> desen cruden maect water dwa die lede daer mede / want dit water heeft <i>sonderlinge</i> crachte / die huyl die hart <i>ende</i> groff is die maket claer <i>ende</i> suptijl / <i>ende</i> geuet den lichaem goe-	<i>nota bene</i>	636
24	de roke ¶ Aqua ruberta dit water geneset dat witte dat rode <i>ende</i> dat zwart jnt oge alsment daer jnne druypt / <i>ende</i> heeft		640
28	die <i>mensche een</i> lopende gat druypt dit water jnt gat het sal stoppen <i>ende</i> drogen		644
32	¶ Aqua viue passe / dit water is oeck goet tegen lopende ogen / oec lopende gaten als fistelen <i>ende</i> canckeren / Oeck verteret rau spijse jnder magen Het sterck die borst / mage <i>ende</i> nyeren / <i>ende</i> maect oeck goede camer		648
36	¶ Aqua matercarie of materne / dat water verlenget des menschen leuen		652
275ra	<i>Ende</i> js goet tegen die geedoot nuchteren eens gedroncken Het purgeert die ma- ge <i>ende</i> jdelt / oeck verdrijuet corringe		656
4	der magen of der hartten Het sterct die hersene Het scerpt den zyn <i>ende</i> dat gesicht Het verdrijft wijnt Het maect goeden adem / oeck eest goet		660
8	tegen die gelesuyct Het scyct den vrou- wen haer stonde <i>Ende</i> oeck eest goet tegen dat lanck euel		664
12	¶ Aqua canee / dit water doot <i>ende</i> verdrijft alle manieren van wormen jn des menschen lijue Het sterct die ma- ge <i>ende</i> die lancken / die leuer die nye- re <i>ende</i> die mylte / Het doet wel vrijn maken <i>ende</i> verdrijft den wijnt		668
16	¶ Aqua sauia / dit water nuchteren gedroncken verdrijft becoringe van <i>on-</i> cuysheit Het geeft den vrouwen haer rechte stonde / <i>ende</i> doet oec te nyete gaen die vrucht jn <i>eenre</i> vrouwen lichaem		672
20	oeck eest goet tegen die gicht		
24	¶ Aqua raphani / dit water sterct die mage nuchteren genomen / <i>ende</i> sterct oeck		

	die nyeren / die mylte die leuer / ende verdrijft quade humoren Het verdrijft oec springende vuer <i>ende</i> zeter opt zeer	676
28	gesmert <i>ende</i> verdrijft oec alle venijn ¶ Aqua philocelle / dit water nuchete- ren genomen IX dage lanck verdrijft	680
32	<i>ende</i> geneest dat witte water / Het ver- drijft quade humoren / <i>ende</i> heylt wonden daer mede bestreken	684
36	¶ Aqua paralisis / dit water IX dage nuchteren gedroncken verdrijft wee vten hoofde dat van couden coemt het sterct die leynden <i>ende</i> geneest oeck	688
275rb	wonden ¶ Aqua prassij / dit water sterct die mage nuchteren gedroncken Het ster- ket oec die longe die leuer die mylte	692
4	die nyeren die borst / <i>ende</i> alle dat ghe- darmte / <i>ende</i> verlicht alle des menschen lijff	696
8	¶ Aqua acetosa /dit water nuchteren gedroncken verdrijft dat zwarte <i>ende</i> dat rode water oeck heilet alle gezwel- le / <i>ende</i> verdrijft oec die heete cortse	700
12	¶ Aqua samereia / dit water heilt al- le siecke ogen dat zy jnt wit of jnt zwart of inden rinck / Het verdrijft oock dat rode water	704
16	¶ Aqua ciceronis /dit water geneest den aenborstigen / <i>ende</i> maect becoringe van oncuytheit / Het maect oeck grote heyte / <i>ende</i> het sterct die mage	708
20	¶ Aqua portulate / dit water nuchte- ren genomen maect goede camer / ende doet alle quade materie nederwaert comen / <i>ende</i> verdrijft die cortse	712
24	¶ Aqua cicrita / dat water is goet tegen dat vallende euel nuchteren ge- droncken of van buyten ouer dat nacte lichaem gestreken / oeck eest goet tegen	

28	die wormen Het is oeck goet tegen die siecke leynden / <i>ende</i> tegen bestop- pinge der mylten <i>ende</i> der nyeren / <i>ende</i> het doet wel vrijn maken Ende	716
32	eest datmen jn dit water <i>ennich</i> coren of teruwe wept <i>ende</i> dat den vogelen tegen geeft sy sullen soe droncken <i>ende</i> soe tam worden dat mense metter	nota bene 720
36	hant vangen sal	724
275va	¶ Aqua consolidate maioris / dit water geneest nyeuwe wonden <i>ende</i> oude won- den van bynnen <i>ende</i> van buyten Ende	728
4	waer een mensche gequets maect een plaester van desen water <i>ende</i> leg- get op dat seer het sal genesen <i>ende</i> dat twe weruen des dages vervorschet	732
8	¶ Aqua consolidate minoris / dit water geneest oeck wonden buyten <i>ende</i> bynnen <i>ende</i> heilet gebroken beene <i>ende</i> oude zeer / Het verdrijft bladeren <i>ende</i> vlec-	736
12	ken jnt aensicht daer mede gedwo- gen twe weruen des daechs ¶ Aqua pipenelle / dit water nuch- teren gedroncken geneest oude <i>ende</i>	740
16	nyewe wonden als <i>vorseit</i> staet sijn sy groet ofte cleyn van buyten ofte van bynnen	744
20	¶ Aqua pulegij regalis / dit water verdrijft weeheit vten hoofde nuch- teren genomen / het scerpt dat gesicht Het verwermt die mage <i>ende</i> alle die leden	748

275va6 Voor dat schreef de kopiüst eerst al een d en een aanzet voor een a; als gevolg van vlekvorming, zo-
wel van zwarte als van rode inkt, moest hij er echter nog een keer aan beginnen.

275va11 vlec-: De letters ec zijn lastig leesbaar als gevolg van uitgelopen inktvlekken, zowel in zwarte als
in rode inkt.

24

INCIPIT LIBER 9 AQUARUM

[106]

	H ier wil ic leren te genesen	1
	dat grote euel soe dattet den	
28	mensche nummermeer en ver-	4
	uerent van soe wat naturen dattet	
	sy of van wolcker <i>complexien</i> Al	
	waer dat sake dattet die mensche	
32	hadde gedragen hondert jaer / hy soude	8
	genesen bynnen xl dagen	
275vb	¶ Egidius heuet <i>ondervonden</i> jnder	
	woestijnen daer hy een harmyte was die	
	maecten dit boeck / Dit sijn die namen	12
4	der wateren die hy <i>ondervonden</i> heeft	
	<i>Aqua philosophorum Aqua dulcedinis</i>	
	<i>oculorum Aqua petralis Aqua jrundinea</i>	
	<i>Aqua lacyda Aqua dealbatum Aqua con-</i>	16
8	<i>summatum Aqua duplicatum Aqua salnea</i>	
	¶ <i>Item</i> neemt van desen IX wateren	
	elx euen vele doet te samen <i>ende</i> siedet	
	met castorien <i>ende</i> met rebarberen <i>ende</i>	20
12	ghijngebaer <i>ende</i> suyker / soe lange dan	
	dat dorden deel versoden sy / dat js	
	gerechte medecijne tegen alle die euelen	
	die je gewaren diemen met geenrehande	24
16	medecijne genesen mach / dat van byn-	
	nen is te werkene daer toe salment drinc-	
	ken <i>Ende</i> dat van buyten is te werkene	
	salmen dat euel mede wassen <i>ende</i> daer	28
20	op plaesteren <i>ende</i> nochtans drincken	
	¶ <i>Item</i> tegen sunte loys euel <i>Recipe</i> die <i>com-</i>	
	<i>paracien</i> van desen IX wateren <i>ende</i> was-	
	set daer mede twewerf des dages / <i>ende</i>	32
24	netter jnne een plaester van wercke	
	<i>ende</i> legt daer op dat is gerechte mede-	
	cijne daer tegen	
	¶ Aldus machmen den cancker doden	<i>nota bene</i>
	<i>ende</i> genesen / <i>ende</i> die fistel geneset /	36
28	daer oeck mede dat rode mormael	

275va24

INCIPIT: De eerste I is naar boven en naar beneden toe iets verlengd.

275va25

Hler: De H is voorzien van enig penwerk.

275va29

Voor van is een w doorgehaald.

	¶ Mer die den mormar heeft en mach nyemont helpen dan onse here god	
32	Der wort oeck mede genesen ende gelesset dat helsche vuer <i>ende</i> dat grixsche dat jgnis <i>sodomorum</i> heyt	40
36	Die <i>van</i> desen wtgenomen wateren drinct des morgens cout <i>ende</i> des	44
276ra	auonts heet hy verdrijft leprose melaetsheit <i>ende</i> haer geslachte Ende verdrijft alrehande gichte metter wortel <i>ende</i> alrehande fledersijn ende	48
4	alrehande cortse wan sy comen Soe dat euel met deser medecijnen nyet en mach werden gesont hem en mach gene medecijne helpen	52
8	¶ Aqua philosophorum maectmen aldus <i>Recipe</i> jsope <i>ende</i> polioen onser vrou- wen bedstroe groffiliaet dat saet van goutbloemen / sycoree / euen vele / te	56
12	samen gedaen jn een clocke ouer dat vuer / daer wt salmen sublyme- ren water / dit water heeft jn <i>hem</i> <i>mennige</i> verholen cracht / <i>Beuenelle</i> /	60
16	<i>rute</i> / <i>petercelie van alexandrijen</i> <i>zeduwaer</i> / <i>aloe</i> / <i>calmijn</i> / van elx euen vele zwaer / dit salmen ontwee wrijuen <i>ende</i> siedent te samen jn aqua	64
20	philosophorum soe lange dan dat dorden deel versoden sy / dan sal- ment wrijuen doer enen schonen doeck <i>ende</i> houdent jn een glasen vadt wel	68
24	bestopt IX dage lanck dan geuet drincken / die dat grote euel heeft die salt drincken IX dage tot XL dagen toe Ende is die waerachtichste	72
28	medecijne die oeyt vonden waert tegen sulcke saken / Dit water nuch- teren gedroncken verdrijft alrehande fledersijn vten leden <i>ende</i> soot <i>ende</i> sterct	76
32	des menschen zenen bouen alle dingen	

	Dit water met castorijen gesoden ende gedroncken alle dagen nuchteren dat js rechte medecijne tegen die gichte jn dien dat sy nyet verstoert en js jnden mensche / ende doet alrehande fledersijn genesen / ende alle dropen van menschen vlien / tegen die fistel saltu maken een plaester van werck ende nettent jn aqua philosophorum ende dwaet die fistel daer mede ende legt daer op / ende vermaket eens des daechs / dan saltu haestelick genesen / dit water js oeck goet tegen venijnde wonden diese daer mede wasset		
276rb		<i>nota bene</i>	80
4			84
8			88
12	¶ Aqua dulcedinis oculorum <i>Recipe</i> rute / agrimonia / mandragora met sijnen handen ende cullekijn / celidonia met suyker ende calimie / te gader gewreuen / jn een clocke gedaen ouer dat vuer daer wt salmen water sublimeren / dat water heeft grote cracht jn hem Ten is geen euel soe quaet noch soe fel het en sy waerachtige medecijne daer tegen Nuchteren gedroncken verjaget venijn ende vergiffenisse wt des menschen lichaem / al waert dat sake dat hijt hadde gegeten of gedroncken het soude hem te sijnen monde wtgaen / Dit water nuchteren gedroncken maecten mensche quijt ende gans vanden witten ende roden water Het leschet dat helsche vuer / een plaester van werke ende genet daer op geleyt jn drie dagen eest gelesset Mer eest van zwarter veruwen midden heet ende al omme roet soe en soude mens daer op nyet leggen / Dit water doot den cancker ende geneset dien met aloe gemenget ende nettet daer jn een plaester van werke ende legget daer op ende vermaket II werf des daghes		
16			96
20		<i>nota bene</i>	100
24			104
28			108
32			112
36 276va			116

4	¶ Aqua petralis / <i>Recipe</i> beuenelle / senep saet / groffilaten saet / clessen saet <i>ende</i> mastix / elx euen vele ontwe gewreuen / <i>ende</i> boexs bloet <i>ende een</i> luttel asijns / dit salmen jn een clocke doen ouer dat vuer daer salmen dwater	120
8	wt sublymeren <i>ende</i> ontfaen / dits wonderlijke goet <i>ende</i> nutte / Soe wie dat onderhauich is vanden steen hy sy wit of roet hy sy ru of slecht of geconformeert drinct hy elxs morgens	124
12	<i>aqua</i> petralis hy breect <i>ende</i> sceyt <i>ende</i> gaet vanden menschen af oft waersant of graueel / Dit water nuchteren gedroncken is gerechte medicijne tegen dat graueel / Het doet den boem bloeyen die verdroecht js <i>ende</i> die te dicwijle bloeyet het doet hem staen <i>ende</i> ontbeiden / die met desen water scorfde hoofde dwoech / sy soudengenesen <i>ende</i> nyewe haer doen wassen	128
16	<i>Ende</i> het doet bynnen drie dagen alrehande rudicheit vergaen die hem daer mede wasset / Dit water nuchteren gedroncken maect goet bloet <i>ende</i> schone veruwe / Dit water met castorien	132
20	gesoden <i>ende</i> gedroncken twewerf des daechs dat doet alrehande gichte vten menschen vlien is dat sake dat sy nyet verscouen en sijn jnden zenen	136
24	Het conforsteert die zenen <i>ende</i> tempertse wel bouen alle specien / daer omme verdrijuet hy die gichte <i>ende</i> sonderlinge dat groet euel	140
28	¶ Aqua jrundinea <i>Recipe</i> jonge zwaluwen te puluer gebernt jn enen pot <i>ende</i> met castorien gemengt <i>ende</i> met een luttelkijn asijns jn een clocke gedaen	144
32	ouer dat vuer daer wt salmen water sublymeren / Dit water heeft grote cracht	148
36		152
276vb		156
4		

nota bene

	nuchteren gedroncken is medecijne tegen dat vallende euel van wolker naturen dattet waer al hadt een mensche C jaer		160
8	gedragen / drinct hijt elx daechs tot XL dagen toe het en lettet hem nummer- meer / Nuchteren gedroncken verdrij- uet frenesie of die jn tijsjike liggen		164
12	souden daer af genesen bynnen XL dagen Het maket oeck bouen alle dyn- gen goede hersene / ende suuert die mage / ende soet die borst / het conforsteert		168
16	die zenen / het grauet wt alle die wor- telen der gichten / ende meret die natu- re / het verblijt die coude nature / ende het coelt die gene die verheyt sijn van		172
20	naturen om wel spise te verduwene Dit water met jsope gedroncken verduwet dit witte water ende da- gelicsche corts / Die vrouwen die	<i>nota bene</i>	176
24	kijnder dragen / en moeten van aqua jrundinea nyet drincken die vroch- te soude verderuen waren sy sangwinea of fleumatica of colerica van complex- ijen / Daermen een stede wrijuet		180
28	met desen watere daer gaet dat haer af ende daer en wasset nummer- meer en wester haer meer / Dit		184
32	water met jsope gedroncken ver- drijft alle hoest ende hoeftzwer alre- hande / ende doet wel slapen ende wel eten / ende wel veteren die spise / ende		188
36	wel vrijne maken / ende wel ter cameren gaen		
277ra	¶ Aqua lacyda Recipe zeuen boem / jsopen gladien / aurone / te gader gestampt euen vele / ende ouer dat vuer jn een cloc- ke daer salmen water af sublymeren Dit water is van vtermaten sachter naturen / Het verdrijft alrehande		192
4			196

8	hoeftzwer nuchteren eens daechs gedroncken / Het verdrijft alrehande corts <i>van</i> wat manieren dat sy sijn heet	nota bene	
12	of cout / Aqua lacyda elx daechs ge- droncken doet vergaen dat witte water <i>ende</i> dat rode <i>ende</i> geneset den mensche daer af / Dit water twewerf gedronc-		200
16	ken des daechs dat stopt dat rode menesoen <i>ende</i> dat witte <i>ende</i> het is die rechte medecijne tegen rode bloetsuycte Dit water doet vrouwen vloeyen als	nota bene	204
20	sy verdroecht sijn als sijs driewerff drincken / mer wachten wel dat sy <i>geen</i> kijnt en dragen <i>want</i> het soude daer mede verderuen / Dit water is goet gedroncken tegen alrehande lanck euel		208
24	<i>ende</i> suuert die mage <i>van</i> allen quaden humoren die sy jn heeft / <i>ende</i> doot alre- hande wormen jn des menschen lichaem Soe wie elx morgens drinct <i>van</i> desen		212
28	water die blijft gesont <i>van</i> lichame Dit water gedroncken met castorien verdrijft alrehande fledersijn bynnen drie dagen diet drinct alsoe heet		216
32	als hijt gedogen mach ¶ Aqua dealbatum / Puluer gebornt vanden mol / met celidonien / <i>ende</i> met sulpher gestampt / <i>ende</i> daer wt water		220
36	gesublymeert / die met desen water dwoeghe een beeste / sy worde bynnen		224
277rb	IX dagen wit als snee Aqua dealba- tum met aloe gemengt verdrijft alre- hande drope diemen daer mede saluet		228
4	<i>Ende</i> het verdrijft dat euel datmen heit noli me tangere / die daer een plaester af maect <i>ende</i> legt daer op / het gene- set scorfde hoefde diese daer mede		232
8	saluet / <i>Ende</i> het verdrijft die gutte rose een plaester daer af gemaect <i>ende</i> ge-	nota bene	

	leyt daer op Aqua dealbatum met aloe	236
12	ende calmyne geplaestert opden wolf dat verbijtet ende doet hem genesen Alsmen twewerf des dages vermaect	
	ende ment wasset metter seluer saken	240
16	Dit water is nutte tot mennigerhande sake van buten te werkene / mer van bynnen eest quaet	
	¶ Aqua consummatum / Petercelie ge-	244
20	stampst jn een clocke ouer dat vuer dat water sal die gene nuchteren drinc-	
	ken die qualike tijtelike eten mach want het vertert alden wijnt jnden	248
24	lichame ende vter magen / ende doet den mensche hongeren ende wel eten / ende wel	
	die spijsse becomen ende verduwet seer wel alrehande spise / Ende het js	252
28	wonderlijke seer goet met suyker gesoden ende dan gedroncken tegen den hoest	
	ende tegen die quade borst / want het doet die borst suueren van allen qua-	256
32	den humoren	
	¶ Aqua duplicatum Recipe eppensaet	
36	wit mancopsaet / suyker / caneel van	260
277va	elx euen vele te samen / ende daer toe gedaen aqua consummatum dat salmen	
	doen jn een clocke ouer dat vuer / daer wt salmen water sublymeren ende ont-	264
4	faen / dit water heit aqua duplica-	
	tum / dat js gerechte medecijne tegen alrehande borst euel die des morgens	268
8	nuchteren drinct al cout ende des a-	
	uonts al heet / het doet wel rusten ende wel slapen / ende het ontcommert	272
	des menschen borst van allen quaden humoren / Dit water met casto-	
	rien gesoden ende wel heet gedroncken js wonderlike goet tegen dat grote	

277rb26

Voor alrehande is doorgehaald: ander.

277va3

medecijne: De kopiist schreef eerst men, maar haalde toen de nasaalstreep door met vier diagonale haaltjes.

12	euel / <i>Ende</i> het doet alrehande gichte genesen jn dien dat sy nyet be- storuen en sijn / <i>ende</i> het maect alle	276
16	des menschen leden die sieck sijn gesont <i>ende</i> licht <i>ende</i> quijt van allen fledersijne <i>ende</i> van allen onnutteliken humoren / <i>ende</i> het conforteert dat hoeft <i>ende</i> die hersene	280
20	¶ Aqua salnea <i>Recipe</i> salien <i>ende</i> polioen euen vele te gader gestampt <i>ende</i> jn een clocke gedaen ouer dat vuer /	284
24	dit water is vtermaten nuttelijke diet met castorien sode / alsoe mennich- werf dat een mensche drinct alsoe mennigen dach lenget hy sijn leuen <i>Ende</i> een mensche en mocht oeck num- mermeer soe seer vercout sijn dronc-	288
28	ke hijt IX dage al werm met casto- rien gesoden hy waer al genesen Tegen die bloetsuycte / aqua sal- nea nuchteren gedroncken verdrijft	292
32	die bloet suycte <i>ende</i> die gele suycte <i>ende</i> die buycksuycte / <i>ende</i> die mater- suycte / <i>ende</i> die lanck suycte / <i>ende</i> het verdrijft alrehande buyck euel / <i>ende</i>	296
277vb	alrehande drope / <i>ende</i> rudicheit / <i>ende</i> maect goet bloet / <i>ende</i> schoen veruwe jnt aensichte Aqua salnea twewerf des daechs gedroncken dat doet den kyckhoest vergaen bynnen twe dagen Nv hebby die IX wateren god heb	300
4	des danck	304
8		

EXPLICIT DE AQUA

277vb9
277vb9

EXPLICIT: *De E is met enkele krullen naar boven toe verlengd.*

Na AQUA is een kleine witruimte van ongeveer vijf regels hoog gelaten voor de volgende tekst begint.

DE AQUA ET OLEO ET CYROPIS ETCETERA

[107]

12	M Eester galienus leert al hier van wateren ende van olyen ende van cyropen / ende clistieren / ende van passieren totter medecijnen	1
16	Neemt een clocke als die cout js doet daer jnne agrymonia / verbena / vencoel / rute / rose bladeren / mente / lubbestekel / ende sprengedaer ouer witte claren wijn die crechtich js / dan dat vuer onder die clocke / ontfangt dat water / het heeft sonderlinge cracht / lijpogen te genesen van couden saken / die lopende ogen te drogen / den traen te verdrijuen / die vlekken te breken / ende die scellen te breken	4 8 12
24	<i>Item</i> wiltu dat dit water die scellen ende vlekken sterckelijke breke / soe doet daer toe rute metten bloemen / ende scelwortel	16
28 278ra	<i>Item</i> neemt vencol wortelen ende blader / sietse jn enen erden pot stolpet daer onder een coutbecken dat water dat aen dat becken dropet dat ontfangt jn een viole	20
4	Neemt tsmorgens ende tsauonts een dropel jn elck hoeck vanden oge / dat js goet totten seluen vorseit	24
8	Een ander <i>Recipe</i> die bloeme van witten doerne ende willegen blader ende maect water daer af jnder clocken als vorseit js dat water heeft cracht strenginge ende steecte te verdrijuen / jn die ogen van heeter saken / die roetheit te verslaen	28
12	<i>Item</i> van wijngaert water dat salmen wynnen jnden lenten als men den wijngaert snijdt / men sal den wijngaert	32
16		

277vb10 DE: De stok van de D loopt enigszins diagonaal naar linksboven; op deze diagonale kant is een groot gezicht getekend. Voor een afbeelding, zie Huizenga 1997, p. 357.

277vb27 Voor scel- is met een diagonaal streepje een f doorgehaald.

278ra4 Voor een is met een diagonaal streepje vi doorgehaald.

278ra6 Voor jn is met een diagonaal streepje een e doorgehaald.

	alsoe lanck snijden dat hy daer water leect / dat water salmen ontfaen	36
20	jn een vat / dat water heeft sonderlinge crachte / die smarte ende steke vanden ogen te verdrijuen van heeter saken / ende verclaert doncker ogen	40
24	M en sal jn elck oge enen dropel doen jnt eynde vanden ogen	
	I tem van rose water R ecipe vorsche rosen blader maect water alst vorseit js	44
28	I tem roes water heeft sonderlinge crachte jn heete suycten / smeret tvoerhoeft ende dunninge / dit water jn die nase sterket die hersen / dat water gedroncken bestopt dat buyc	48
32	euel jn heeter saken / dit selue doet oeck violen water / mer het laxeert ende rose water stopt	52
36	I tem rose water jn die ogen sterket die synnen sonderlinge zeer / het saectse van heyten / het sterct crachtelijken	
278rb	die geesten die den synnen cracht geuen	56
4	¶ W ater ten geesten seericheit ende crancheit van bynnen te sterken R ecipe vorsche jsopen blader / ende suykereye ende lubbestekel / ende poleye metten	60
8	bloemen ende confilie de greynne / ende galant blader / ende meloten / dat is steen cleuer / ende maket water / dat water heuet sonderlinge crachte den lichaem	64
12	bynnen te helpen / H et verdrijft die fleumen jnden lichaem / ende ontbijtse wt te werpen ende te verduwen	
16	¶ W ater tegen die geeste van bynnen die heyte lijn / R ecipe bredewege blader ende roeck loet / termentille ende rosen blader / dit water heeft crachte alsment drinct jn wijnne / dat wtduert	72

278r
278rb1
278rb15

*Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur h xliiij aangebracht.
synnen: De stok van de s is naar rechtsboven verlengd.
loet: Na de t is met drie kleine diagonale haaltjes een l doorgehaald.*

20	<i>ende verdrijft der geesten heyte van bynnen / ende verwandelt haestelic / ende js jet jnden lichame gebroken van hey- te dat versament dit water we- der</i>	76
24	¶ <i>Water tegen vercoude geeste van bynnen Recipe alemente blader ende ma- ket water daer af / dit water heeft sonderlinge cracht / gedroncken jn</i>	80
28	<i>wijn quade complexien ende coude hu- moren te verdrijuen / ende die geesten van bynnen te verblijden ende haestelijc te verwandelen / ende heilt die wonden die van couden comen</i>	84
32	¶ <i>Water tegen vercoutheit des hoefs / der magen / der verduwinge ende des buycxs euel / Recipe mellote dat js steencleuer / betonye / balsa- mente of almente / suykereye / selue / ser- pentijn / poleye / confilie de greynne dit water heeft grote crachte tot crancken hoefden van couthede / met wijnne gedroncken</i>	88
278va		92
4		
	AL HIER BEGHINNEN DIE OLIEN HEET ENDE COUT	96
8	ITEM VAN HEETEN OLIE	
	OLIE VAN DILLE	
	OLIE VAN AMANDELEN	100
	OLIE VAN CANULLEN	
12	OLIE VAN BEUERSIJN	
	OLIE VAN TERUWEN	
	OLIE VAN WIJNSTENE	100
	OLIE VAN EYER DODER	
16	OLIE VAN EYLOEF	
	OLIE VAN ESSCHE BOEM	
	OLIE VAN MUSTELINUM	104
	OLIE VAN MASTICK	

20	OLIE VAN NARDINUM OLIE VAN POLEYE OLIE VAN PETERCELIUM OLIE VAN RUTEN	108
24	OLIE VAN VLIER OLIE VAN LAURUM OLIE VAN SUERRE MATERIJE	112
	EYER DODER SIJN HEET ENDE VOCHT	
28	VAN COUDEN OLIEN	
	OLIE VAN BERNAERDSE OLIE VAN BILLEN SAET OLIE VAN LELIEN	116
32	OLIE VAN MANDRAGORE OLIE VAN MURTUUM OLIE VAN NENUFARIUM OLIE VAN POPELEUM	120
36	OLIUM SQUILLECUM	
278vb	OLIE VAN WITTE MANCOPSAET DESE OLIEN COELEN ENDE STOPPEN	124
4	OLIE JUSQUIRUUM OLIE MURTUUM OLIE MANDRAGORE OLIE ROSARUM	128
	DESE OLIEN COELEN ENDE VOCHTEN	
8	OLIE NENUFARIUM OLIE VAN WITTE MAN COPSAET OLIE VAN VIOLLEN OLIE VAN POPELEN	132
12	¶ <i>Oleum laurinum</i> js bakelers olye die maectmen aldus <i>Recipe</i> vorsche bakelers olie coerne stoetse ende sietse wel met	136
16	olien lange genoch dan cleynset soete- lijck / sy is goet tegen die leden die verdoot sijn van couden / wrijfse sy sul- len weder comen <i>Item</i> die olien van medecinen / want die	140

20	menschelike natuer heeft alsoe wel te doen olie als watere / waer af die <i>som-</i> myge olie heet js / <i>sommige</i> cout / <i>sommige</i> laxatijf / <i>sommige</i> stoppende	144
24	¶ Men maect olie van bloemen / van hout / van sade / van vruchten / van coerne / van eyer doderen	148
28	<i>Item</i> van heeten olien / bakelaers olie <i>oleum laurium</i> / dats bakelers olie / hy is heet / Men maecten aldus <i>Recipe</i> vorsche bakelers corne stoetse wel ontwee sietse jn olie lange genoch / dan cleynse soetelijck <i>ende</i> hout tegen die leden die <i>van</i> couden verdoot sijn / wrijfse met desen olie sy sullen weder comen als die mage vercout js / smert den hals	152
32	<i>van</i> der magen sy sal weder verheyten	156
36	¶ Dese olie verdrijft die coude gichte <i>ende</i> gesmert op den artijke sachtse <i>ende</i> verdrijftse is sy <i>van</i> couden saken	160
279ra	¶ <i>Oleum pullegium</i> / men maectse aldus <i>Recipe</i> dat ouerste bloesem vander polleyen alst wast met blader <i>ende</i> bloemen / sietse te gader met olie jn dubbelen vaten <i>een</i> lange wijle / dan cleynset / desen olie heuet sonderlinge cracht / jn couden saken sy verdrijft verhoude coude waermense smert / Dese olie gesmert op die regioene vander leuren / <i>ende</i> omtrent die moeder sterct die leuer <i>ende</i> die moeder <i>van</i> vercoutheit <i>ende</i> juget die die coude vochte humoren die daer jnne vergadert sijn / <i>ende</i> maect die moeder bereet tonfangenisse <i>van</i> kijnde	164
4	¶ Olie <i>van</i> beuersijn maectmen aldus <i>Recipe</i> een onse <i>van</i> beuersijn <i>ende</i> doetse jn een pont olien / sietse dat deerden	168
8		172
12		176
16		176
20		176

nota bene

279r
279ra7

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur h xlv aangebracht. vaten: De kopiist schreef eerst water, en bemerkte toen zijn vergissing. Hij haalde de linkerhelft van de w door, zodat er een v overbleef, haalde toen de slot-r door en schreef er een nasaalstreep voor de n boven.

	deel jn dat hout / Dese olie heeft	180
	sonderlinge crachte tegen tgroet euel	
24	gesmert omt hoeft / dese olie verdrijft	
	dat lanck euel / <i>ende</i> die steecte jnden	
	buyck / <i>omtrent</i> gesmert als een met	184
	vrouwen nyet en mach wesen / soe sal	
28	hy hem smeren met deser olien <i>omtrent</i>	
	sijn gemechte / <i>ende</i> een vrouwe des ge-	
	lijcx ^s sy sullen genesen	188
	¶ Olye van mastick / maectmen aldus	
32	Recipe een onze van mastick <i>ende</i> een onze	
	wierocx ^s / doetse jn een pont olien	
	siedt lange te samen dan cleynset	192
	Dese olie heeft cracht crancken luyden	
	te sterkene daer mense smert / desen	
36	olie is hulpich verterden luyden van	
279 ^{rb}	tijtsyken of van ouderdom / sy sterket	196
	die mage van couden saken / sy sterket	
	die moeder van couden saken om ge-	
4	smert <i>ende</i> doet die moeder ontfangen	
	VAN COUDEN OLIEN	200
	¶ Rose olie maectmen aldus Recipe vors-	
8	sche rosen blader <i>ende</i> breectse / <i>ende</i> doetse	
	jn olie / <i>ende</i> laetse sieden gehangen jn	
	enen vate jn enen siedenden ketel met	204
	water / <i>ende</i> dat wort goeden olie / cleyn-	
	set soetelijck doer enen doeck / som	
12	luyden doen die olie <i>ende</i> rosen jn een	
	gelas <i>ende</i> hangent XL dagen jn die	208
	sonne / mer dat is onreden / <i>ende</i> die olie	
	js goet ter heeter leuere gesmert op	
16	die sijde / ten hoeftzwer smere dijn	
	voerhoeft <i>ende</i> dijn dunninge	212
	Item tegen die heete <i>ende</i> stinckende zweet	
	smere hande <i>ende</i> voeten <i>ende</i> buyck doet	
20	daer toe witten puluer van sandaly	
	of van ruten / of geeft dien olye den siec-	216
	ken tetene tegen dese dingen <i>ende</i> son-	

24	derlinge tegen verheyte leuer / want dese olien eerslaen die heyten ouer dlichame / <i>ende</i> coelt den siecken	220
28	<i>Item</i> neemt twe pont olijs <i>ende</i> een pont rosen <i>Item</i> hoe men rosen water ma- ket / dat is wel cout / rose water sterct <i>ende</i> stopt <i>Item</i> ten buyck euel son- derlinge van crancheyt daer na cu- ren of dat die medecijne te seer	224
32	laxeert <i>Item</i> tegen gebroken tantvleesche <i>Neemt</i>	228
279va	roe mastick gesoden jn rosen water of rosen sap dat beter js / <i>ende</i> dat gecon- ficeert aen die sonne / daer mede smere dijn tantvleys <i>Item</i> tegen dat zwymen / drinct	232
4	rosen water simpel of stroeyet jnt aensichte dat rose water stercket die ogen <i>ende</i> dat siene / rose water jnt aensichte gesmert ma- ket claer aensichte / Dorre rosen voer die	236
8	nase gehouden / sterct die hersen <i>ende</i> ver- blijt die geeste / <i>Item</i> ten buyck euel / drinct water daer dorre rosen jnne gesoden sijn / of maect een plaester van dorren	240
12	rosen <i>ende</i> witte vanden eye <i>ende</i> asijn / dat legt op dijne lieschen warme / dat stoppet	244
16	<i>Item</i> ter coringe siede droge rosen jn asijn <i>ende</i> maeck enen doeck <i>ende</i> legt hem heet op die mage <i>Item</i> ten zwymen <i>Neemt</i> puluer van rosen met	248
20	eyeren moruwe / drinct dat water van dorren rosen daer sy jnne gesoden zijn Dat saet dat midden jn die rosen leyt js goet tegen dbuyck euel / of neemt ro- sen sietse jn wijnne / smere daer mede	252
24	dijnen mage of den buyck <i>ende</i> geplaes- tert op die lieschen ten lanck euel <i>Item</i> tegen dbloeden als enen tant wtge- togen js / hout asijn jnden mont daer	256
28	rosen saet jn gesoden js dat stoppet	256
	om bloet te stempen daer tant getogen js	

	Weet datmen rosen water houden mach i jaer	
32	<i>Item</i> tegen rode ogen <i>ende</i> smele <i>van</i> ogen Neemt rosen groene of dorre sietse jn water / doet die plaester dick genoch op die ogen sy sullen claren <i>ende</i> weder comen	260 264
36 279vb	<i>Item</i> olie <i>van</i> violen bladeren maectmen als rosen olie / <i>ende</i> hy heeft alle die macht die rose olie heeft / sonder dat rosen olie stopt / <i>ende</i> violen olie laxeert	268
4	<i>Item</i> olie <i>nenufarium</i> dat sijn meerbollen Neemt bloemen <i>van</i> <i>nenufarium</i> maect olie daer af als <i>van</i> rosen / <i>Desen</i> olie js sonderlinge goet der leuere jn hee- ter suycte daer mede gesmert <i>omtrent</i> die sijden <i>ende</i> die regioenen <i>vander</i> leueren	272
8	Dat sal die <i>ongetemperde</i> leuere mach- telick <i>temperen</i> <i>ende</i> coelen <i>ende</i> die heyte wt drijuen	276
12	<i>Item</i> olie <i>mandragore</i> / js sonderlinge goet tegen hoeftzwere <i>ende</i> der <i>frenesien</i> of <i>ra-</i> <i>serien</i> dat hoeft besmert <i>Desen</i> olie verdrijft die steecten <i>ende</i> seericheden	280
16	<i>van</i> hanteuel <i>van</i> voeteuel / daer om gesmert dat sacht <i>ende</i> verlaet die pijn <i>Desen</i> olie maectmen aldus Neemt sap <i>van</i> <i>mandragore</i> doet daer toe	<i>nota bene</i> 284
20	billen saet <i>ende</i> <i>mancopsaet</i> te gader jn dubbelen vaten alsoe lange dant tsop versoden is / dan doet daer olie jnne <i>ende</i> <i>cleynset</i> / <i>ende</i> doet daer toe zwart	288
24	<i>mancopsaet</i> / <i>ende</i> laet een luttel sieden Of neemt den apel <i>van</i> <i>mandragora</i> snijtse te stucken / <i>ende</i> sietse jn dubbelen vaten lange met olie / Weet dat	292
28	men voer <i>mandragora</i> appelen billen saet mach nemen Olie <i>van</i> billen saet heeft alle die macht die <i>desen</i> olie heeft Weet dat billen olie die	296
32	gichte verdrijft <i>ende</i> sacht die gichtige leden <i>ende</i> doetse wedercomen daer mede hardelike gesmert / <i>ende</i> gewrijft	300

36	tswijnters bijden vuere / ende tsomers	
280ra	bijder sonnen Neemt die blader ende die vruchte van gagel sietse jn olie lange genoch dan cleynset dien olie doer	304
4	enen doeck / Desen olie heeft sonder- linge crachte / stinckende zweet te ver- drijuen / luyden die van quader locht sijn van zwetene / sullen hem smeren	308
8	Desen olie gesmert omtrent den buyck ende leynden / dat stopt buyck euel ende verdrijuet	312
12	Item olie van lelien maectmen aldus Neemt lelien bloemen breecse wel / legtse jn wijn ende jn olien / twedeel olien jn een gelas wel bestopt / ende hancse XI dage	316
16	jn die sonne / dan sietse jn dubbelen vaten alsoe lange dat die wijn verso- den sy / dan cleynset soetelic / ende hout desen olie jn enen bestopten vate	320
20	Desen olie heeft sonderlinge cracht te stercken alle zeer / ende te coelen / want hy js cout Desen olie gesmert opt voerhoeft van heeten rede / of van heytte	324
24	Desen olie gesmert omtrent die mage ende den buyck verdrijft die heyte vter magen ende vten lichame / desen olie sacht zeringe van ruden daer op gesmert	328
28	Item olie van eyloef maectmen vanden bladeren als van lelien olie maect / ende is cout ende heeft alle die selue cracht die lelien olie heeft Neemt cnoppen van popelbome	332
32	alssy jerst wt laten metter tijt / breecse siet- se met olie lange wijle dan cleynse / dien olie is cout van natueren Men sallen bee- sigen jn heeter suycten ende wrijuen daer	336
36	mede dat hoeft dunnynge hande voeten dat verdrijft die heyte / ende coelt die leuer ghesmert op die sijde	
280rb		

	S Yrope van rosen / van allen gemeyn-	340
4	nen cyropen / som sijn sy cout / som sijn sy heet / som stoppen / som laxeren som sijn van bloemen / som sijn van vruchten som van specien / som van wortelen	344
8	Een cout cyroep dat stopt maectmen al- dus Neemt rose blader / der bloemen een pont / ende doetse jn vier waters ende laetse sieden dat dordendeel jn alsoe lange dat	348
12	die rosen sincken op den gront / ende dat water bestaet te dicken cleynset dat ende doet daer toe een pont suykers / ende als die suyker gesmouten js / soe slaet echter	352
16	doer enen doeck soetelick Item om alle cyropen te claren soe en saltu anderwerf metten suyker nyet cleynsen	356
20	Mer als die suyker gesmouten js / soe settet vanden vuer ende latet couden / ende doet daer jnne drie witte van drieen eyeren of vier / ende breecse wel daer jnne ende dan settet weder opt vuer ende roeret	360
24	stadelijck tot dien dat heet sy / ende soe sal twitte vanden eye om sijnre vuchticheit bouen comen ende drijue alre ouerste / soe sal dat cyroep siedē doer dat witte van	364
28	den eye / soe latet siedē soetelic met coe- len vuere tot al genoch sy ende dat saltu proeuen op dijnen nagel / blijuet daer op ront gedopt soe eest genoch / dan cleynset soetelick doer enen doeck alsoe	368
32	dat dwitte vanden eye nyet doer en gaet / aldus wort dat cyroep claer ende fijn / ende soe mogestu claren alle cyropen ende fijnen / Dit cyroep heeft crachte	372
36	jn heeten rede jn terciaen ende verdrijft die bernende heyte / ende doet wel slapen	376
280va	Mer eest dlichaem bestopt salmen dit cyroep niet geuen / mer geeft dien cyroep van violen dat laxeert / ende dat cyroep mach die siecke stoutelick drincken	380
4	tallen stonde sonder vrese ¶ Syropus violaticus Syroep van violē maectmen als syroep van rosen	
8		

	want dien cyroep laxeert Men sal nemen die bloemen <i>ende</i> die blader nyet lange sieden dan sy sincken Desen cyroep heeft crachte / die heyte te verslaen <i>ende</i> vten lichaem te drijuen / <i>ende</i> heeft alle die crachte die cyroep van rosen heeft / <i>sonder</i> dat dese laxeert <i>ende</i> cyroep van rosen die stopt	384
12	¶ Syropus acetosus / cyroep acetosa maectmen aldus Neemt dat vierden deel met dorden deel wijns jn <i>altrum granatorum</i> <i>ende</i> siedt dat genoch / Oeck maectmen wel desen cyroep <i>anders</i> jn apoteken Dese cyroep gedroncken heeft crachte jn heeten rede / die heyte te verdrijuen <i>ende</i> die materie te verduwen <i>ende</i> rijpe materie tontbijnden <i>ende</i> wt te seynden dese cyroep gedroncken verdrijft die coude fleumen vter magen / want sy verduwet beide die fleume / <i>ende</i> die colera als hijse vijnt groff jn die mage	388
16	¶ Oxizakera / maectmen aldus / als den cyroep acetose Oxizakera js dicker <i>ende</i> heeft alle die selue crachte die heeft cyroep acetose Ende weet datmen oxizakera nyet stadelijc den siecken geuen sal als dese <i>vorseide</i> cyroep Mer men sal desen cyroep oxizaker allene geuen tsmorgens <i>ende</i> des auonts met heeten water gemenget tot enen lepel oxizakeren II lepel waters / want oxizaker <i>ende</i> cyroep acetose werke I deel met geweld <i>ende</i> doen die heyte jnden siecken saen verscheiden <i>ende</i> vergaen	392
20	¶ Syropus nenufarius / cyroep nenufer dat sijn meerbollen / <i>ende</i> heeft crachte jn allen rede die heytte te verwandelen <i>ende</i> heeft sonderlinge macht die heytte van daer te drijuen	396
24		400
28		404
32		404
36		408
280vb		412
4		416
8		420

AUTUMPNUM DAT IS DEN HERFST

[108]

12	ALs sol gaet jn ariete op sunte gheertruden dach dat is die xv kalende van aprille enen dach voer ende enen dach na / gelijck alst weder dan js	1 4
16	alsoe salt wesen alre meest jn drie maenden als September October Nouember Ende dit sijn die drie herfst maenden sy behoren totten elemente der erden	8
20	YEMPS DAT IS DEN WIJNTER	
24	ALs sol gaet jn virgo op sunte arnulpheus dach dat is die xv kalende vander oexstmaent / gelijck alst weder dan js enen dach voer ende enen dach na / alsoe salt sijn alre meest jn die drie maenden als December Ianuarius Februarius Ende dit sijn die drie wijnter maenden / sy behoren totten elemente des waters Mer coemt die wijnter dan van aquilone ende van orientali ende die tijt droge js soe salt groet ijs wesen jnden na wijnter Mer is die tijt jn die selue wijnde droge ende vocht te gader soe is die vorst onstadich jnden na wijnter	12 16 20 24

VER DIE LENTEN

4	ALs sol gaet jn libra op sunte lamberts dach dat is xv daech kalende jn octobrij enen dach voer ende enen dach na gelijck alst weder dan js soe salt sijn alre meest jn die drie maenden als Merte Aprille Meye / Dit sijn die drie lenten maenden / sy behoren totten elemente ter lochte	28 32
---	--	----------

12	ESTAS DAT IS DIE SOMER		
	ALs sol gaet jn aquario op sunt prissen		36
	dach der jerster maent januarij jnt		
	jaer die xv kalende enen dach voer ende		
16	enen dach na alsoe dat weder dan js		
	soe salt sijn jn die drie maenden als		40
	Iunio Iulio Augusto / Dit sijn die		
	drie somer maenden / sy behoren totten		
20	elemente des vuers		
284ra	G Od maecten den man na sine werden	[109]	1
	vanden lyme ende vander erden		
	ende gaf hem der werelt mogenthede		
4	Van al te besitten daer mede		4
	Ende adam was die jerste man		
	Daer god aen te maken began		
	Nv seget aristoteles		
8	Dat adam gemaect es		8
	Van acht stucken dat verstaet		
	Daer die een naden anderen gaet		
	Ende leert hier jn sijn begynnen		
12	Waermen elck deel sal bekynnen		12
	Ende waer elck deel leedt sijts gewes		
	Ende wat jn elck te merken es		
	Dat sulstu nv al hier verstaen		
16	¶ Dat jerste deel js sonder waen		16
	Vanden lyme vander erden		
	Ende daer af liet god geworden		

281ra12	somer: <i>De stok van de s is naar boven toe verlengd.</i>	
281ra20	vuers: <i>Hierna is de rest van de tekstkolom, evenals de b-kolom, blanco gelaten. Ook de folia 281v, 282r-v, en 283r-v zijn volledig blanco gebleven. Op f.284ra beginnen dan de berijmde traktaten.</i>	
282r	<i>Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur h xlviij aangebracht.</i>	
284ra1	G OD: <i>De G is met een haal tot ver in de bovenmarge verlengd. De O is groter dan normaal, en met enige halen en krullen opgesierd.</i>	
284ra16 e.v.	<i>Vanaf dit punt heeft kopiist a in de rijmteksten vaak een dubbele schuine streep gezet (//), en soms een enkele streep (/); ditmaal niet in rode inkt, zoals in tekst 87, de synoniemenlijst, maar in dezelfde inkt als die van de tekst. De strepen komen op onregelmatige afstand en met onregelmatige frequentie voor. Omdat de strepen, zowel enkel als dubbel, ook hier een duidelijke functie vervullen (voor wat betreft de dubbele strepen in tegenstelling tot sommige plaatsen in de regels – zie de Verantwoording van de editie, nr. 18), namelijk het inhoudelijk onderscheiden van de verschillende onderdelen van de teksten, is er in de editie voor gekozen om een paragraafteken (¶) af te schrijven. Het onderscheid tussen enkele en dubbele strepen is daarbij komen te vervallen; de functie is immers identiek.</i>	

287

Wand' maer' d' nā na sijn' lēde
 vanden hinc' en' vādē' edēy
 en' gaf' hē' d' vādē' mege' nēde
 Wan' al' te' bēstē' dāz' mēde
 En' asā' vādē' d'w' sēstē' māy
 Dāz' god' wēy' te' mādē' bēgāy
 Nō' sēgē' an' sōt' hē'
 Dāz' adāy' gēmaert' es
 Dā' an' s' s' hē' dāz' d'v' s' t' a' r'
 Dāz' d'w' wāy' nādē' dāz' h' a' r'
 En' lēzē' h' u' z' s' y' s' y' b' e' g' i' n' n' e' n'
 Wāc' m' e' l' i' c' h' e' d' e' l' s' a' l' b' e' h' e' n' e' n'
 En' vādē' e' l' i' c' h' e' d' e' l' h' e' d' e' r' s' i' j' t' e' g' e' b' e' s'
 En' vādē' s' y' e' l' i' c' h' e' t' e' m' a' t' h' e' y' e' s'
 Dāz' s' a' l' s' t' i' n' w' o' a' l' h' u' z' v' e' r' s' t' a' n'
 Dāz' s' e' r' s' t' e' d' e' l' s' e' p' o' n' d' e' w' a' n'
 Vādēy' h' i' n' n' e' vādēy' e' dēy
 En' dāz' af' h' u' t' god' g' e' b' e' d' e' y'
 Dāz' v' l' e' y' e' d' a' z' d'w' m' e' s' t' e' g' e' h' e' m' e' t'
 Dāz' v' e' d' e' d' e' e' dēy' s' i' n' d' o' o' t' g' e' m' e' t'
 Dāz' dāz' d' e' l' v' e' r' s' t' a' n' t' h' u' z' m' e' r'
 Dāz' i' s' g' e' m' a' e' r' t' vādē' z' e' r'
 En' dāz' af' r' o' m' m' e' d' e' d' a' z' b' l' a' z'
 Dāz' p' u' e' m' e' s' t' e' g' e' w' e' r' y' m' o' e' t'
 Dāz' d' o' n' d' e' d' e' l' s' e' o' p' e' b' a' e'
 Dāz' r' o' e' m' t' v' vādē' s' o' m' y' d' a' z'
 En' dāz' af' s' y' y' a' l' e' v' o' u' t' t' o' g' e' y'
 G' e' m' a' e' r' t' s' t' o' m' d' e' m' e' s' t' e' g' e' y' o' g' e' y'
 D' i' e' a' l' d' e' y' h' i' n' g' a' e' l' e' d' e' y' m' e' d'
 M' e' t' h' a' e' r' d' a' c' h' e' n' t' t' e' l' l' i' c' h' e' s' t' e' d'
 Dāz' v' i' e' d' e' d' e' l' g' e' m' a' e' r' t' e' s'
 Vādēy' w' o' l' t' h' e' y' d' a' z' s' i' j' t' g' e' b' e' s'
 En' dāz' af' s' y' y' g' e' m' a' e' r' t' w' o'
 D' e' s' m' e' s' t' e' g' e' y' g' e' p' e' i' s' t' e' d' a' z' s' e' g' i' d' e' s'
 h' e' d' e' g' o' e' t' e' y' q' u' a' r' t'

Dāz' v' i' s' s' t' e' d' e' l' d' a' z' d' v' e' r' s' t' a' r' t'
 A' l' s' e' a' l' s' i' c' d' a' z' g' e' b' b' e' v' e' n' o' m' e' y'
 V' e' s' t' h' e' vādēy' w' e' m' d' e' c' o' m' e' y'
 En' dāz' h' e' e' s' t' h' y' v' e' r' m' a' s' e' e' y' v' e' r' m' o' d'
 D' e' y' a' d' a' n' t' o' r' g' e' t' s' y' a' l' l' e' y' s' t' e' d' e' y'
 Dāz' s' e' s' t' e' d' e' l' v' a' t' h' e' s' o' t' o' n' s' a' r' t'
 Dāz' i' s' vādēy' s' t' r' o' n' e' g' e' m' a' e' r' t'
 En' dāz' af' s' y' y' a' l' l' e' d' w' b' e' e' m'
 Vādēy' m' e' s' t' e' g' e' g' r' o' e' t' e' y' t' h' e' m'
 Dāz' s' e' u' e' d' e' d' e' l' g' e' t' i' c' h' e' g' e' d' o' e' r' s' t'
 Dāz' i' s' vādēy' h' e' l' i' g' e' g' r' e' e' s' t'
 En' dāz' af' i' s' q' u' e' r' e' d' i' c' h' e' m' e' d'
 En' b' e' s' t' e' d' e' s' y' e' l' i' c' h' e' s' t' e' d'
 Dāz' a' n' g' e' l' e' d' e' l' s' e' g' e' t' t' y' d' i' n' g'
 Dāz' i' s' vādēy' v' e' r' l' i' c' h' t'
 Dāz' h' i' n' g' d' a' z' s' t' h' e' i' s' g' e' m' a' e' r' t'
 En' dāz' af' s' e' i' s' d' w' m' e' s' t' e' g' e' b' e' m' e' t'
 Dāz' h' y' g' o' d' v' e' r' m' i' n' g' e' y' e' s'
 O' p' a' l' l' e' d' i' n' t' e' s' y' i' t' s' e' h' e' d' e' s'
 A' l' d' u' s' i' s' d' w' m' e' s' t' e' g' e' g' e' m' a' e' r' t' a' l'
 Vādēy' s' t' u' r' t' e' y' g' r' o' e' t' e' y' s' i' n' a' l'
 Nō' h' o' e' r' t' m' o' n' g' vādēy' m' e' r'
 G' h' y' h' o' u' t' m' y' v' e' l' s' t' y' g' e' y' e' s'
 Dāz' d' w' m' e' s' t' e' g' e' nā' m' e' d' e' y' m' e'
 G' h' e' m' a' e' r' t' i' s' vādēy' e' dēy' h' i' n' n' e'
 En' t' u' z' e' t' h' i' e' m' e' s' t' e' a' y' h' e' m' e'
 S' y' i' s' t' r' a' c' k' a' l' d' e' v' e' n' e' m' e'
 En' g' e' b' a' e' e' y' v' e' r' d' e' t' g' e' m' e' t'
 O' p' dāz' h' e' a' n' d' e' s' m' e' t' e' y' h' e' t'
 En' i' s' h' y' vādēy' z' e' r' m' e' s' t'
 Dāz' i' s' dāz' b' l' o' e' t' s' y' h' e' t' g' e' d' o' e' r' s' t'
 Dāz' i' s' h' y' v' a' e' t' c' o' m' e' d' i' n' g'
 D' i' e' h' e' n' o' r' t' i' n' g' u' e' s' t' e' y' d' i' n' g'
 T' e' v' e' r' t' s' t' a' p' dāz' h' y' h' e' t' e' a' h' e' e' r'
 Dāz' h' y' e' m' e' t' e' y' v' e' r' d' e' v' o' l' l' e' e' r'
 En' i' s' h' y' vādēy' s' o' m' y' d' a' y'
 Dāz' h' e' h' i' n' g' af' r' o' m' e' t' a' y'
 Dāz' i' s' h' y' s' t' o' n' e' vā' a' l' l' e' y' k' e' d' e' y'

Afb. 48. Wenen, ÖNB, 2818, f.284r (verkleind)

	Dat vleys dat die <i>mensche</i> heuet	
20	Dat weder der erden die doot geuet	20
	¶ Dat <i>ander</i> deel verstaet hier mee	
	Dat is gemaect <i>vander</i> zee	
	Ende daer af coemt mede dat bloet	
24	Dat <i>jnden</i> <i>mensche</i> wesen moet	24
	¶ Dat <i>dorde</i> deel is <i>openbaer</i>	
	Dat coemt v <i>vander</i> <i>sonnen</i> <i>clær</i>	
	Ende daer af sijn als <i>wijt</i> <i>togen</i>	
28	Ghemaect <i>scone</i> des <i>menschen</i> <i>ogen</i>	28
	Die <i>alden</i> <i>lichaem</i> <i>leiden</i> mede	
	Met <i>hare</i> <i>clærheit</i> <i>telcker</i> <i>stede</i>	
	¶ Dat <i>vierde</i> deel gemaect es	
32	<i>Vanden</i> <i>wolken</i> des <i>sijt</i> <i>gewes</i>	32
	Ende daer af sijn gemaect <i>nv</i>	
	Des <i>menschen</i> <i>gepeynse</i> dat <i>seg</i> <i>ick</i> v	
	<i>Beide</i> <i>goet</i> <i>ende</i> <i>quaet</i>	
284rb	¶ Dat <i>viijfste</i> deel dat verstaet	36
	Alsoe als <i>ic</i> dat hebbe vernomen	
	Eest <i>hem</i> <i>vanden</i> <i>wijnde</i> <i>comen</i>	
4	Ende daer heeft hy wt <i>nase</i> <i>ende</i> wt <i>monden</i>	
	Den <i>adentocht</i> <i>jn</i> <i>allen</i> <i>stonden</i>	40
	¶ Dat <i>seste</i> deel wat helpt <i>ontsaect</i>	
	Dat is <i>vanden</i> <i>steen</i> en gemaect	
8	Ende daer af sijn alle die <i>beene</i>	
	<i>Vanden</i> <i>mensche</i> <i>groet</i> <i>ende</i> <i>cleene</i>	44
	¶ Dat <i>seuende</i> deel heb <i>ick</i> <i>gevreest</i>	
	Dat is <i>vanden</i> <i>heiligen</i> <i>geest</i>	
12	Ende daer af is hy <i>redelic</i> mede	
	Ende <i>besceiden</i> <i>jn</i> <i>elcke</i> <i>stede</i>	48
	¶ Dat <i>achtende</i> deel <i>seget</i> <i>tgedichte</i>	
	Dat is <i>vander</i> <i>werelt</i> <i>lichte</i>	
16	Dat <i>licht</i> dat <i>jhesus</i> is <i>genant</i>	
	Ende daer af <i>soe</i> is die <i>mensche</i> <i>becant</i>	52
	Dat hy <i>gods</i> <i>vruchtich</i> es	
	Op alle <i>dinck</i> <i>sijt</i> <i>seker</i> des	
20	Aldus <i>js</i> die <i>mensche</i> <i>gemaket</i> al	
	<i>Van</i> <i>desen</i> <i>stucken</i> <i>groet</i> <i>ende</i> <i>smal</i>	56
	N V hoert noch <i>van</i> <i>desen</i> <i>meer</i>	
	Ghy <i>horet</i> <i>my</i> <i>wel</i> <i>seggen</i> <i>eer</i>	
24	Dat die <i>mensche</i> na <i>mijnder</i> <i>ryme</i>	
	Ghemaect is <i>vander</i> <i>erden</i> <i>lyme</i>	60
	Ende <i>trect</i> hier <i>meest</i> <i>aen</i> <i>heme</i>	

	Sy js traech als ic verneme	
28	Ende zwaer ende wordet gerne vet Op dat hem anders nyet en let	64
	¶ Ende is hy vander zee meest Daer ic dat bloet jn heb gevreest	
32	Soe js hy vroet eener vlucht Die hem nochtan geeft een ducht Ter vroetscap daer hy hem toe keert Dat hijer nyet en worde volleert	68
36	¶ Ende is hy vander sonnen dan Daer hem lucht af comet an	72
284va	Soe js hy schone van allen leden Ende gracelick oeck van seden Ende jn dat scouwen te siene goet Mer quaet js te kennen haren moet	76
4	¶ Ende is hy vanden wolken met Daer sijn gepeynse af sijn geset Soe is hy licht ende snel Want die gepeynsen weet hy wel	80
8	Die sijn vollick haer ende dare Aldus moet hy trecken oeck daer nare ¶ Is hy meest vanden wijnde Daer af die adem coemt gehijnde	84
12	Soe is hy haestich ende wreet Ende ter gramscap oeck gereet Want daer adems vele bynnen es Is vollick verwermt sijt seker des	88
16	¶ Ende is hy meest vanden steene Daer af gemaect sijn die beene Soe is hy hart van synne Ende vreck mede als jc kerne	92
20	Ghelijck die steene hart sijn Ende quaet te weyken sijn jn schijn Alsoe sijn dese die jc mene Die meest jn hem hebben die bene	96
24	¶ Ende js hy oeck alre meest Ghemaect vanden heyligen geest Daer hem bescheidenheit af coemt Als hier voren is genoemt	100
28	Soe is hy goet ende suuer mede	

	Ende set <i>sijnen</i> zyn wel gerede	
	Ter heiliger <i>scritturen</i> waert	
	Ende die wort <i>hem</i> wel geopenbaert	104
32	Want die heilige geest <i>jn hem</i> leeft	
	Daer hy <i>sijn</i> wesen meest af heeft	
	¶ Ende is meest gemaect mede	
	Vanden lichte der clærhede	108
36	Dat god schier is geheten	
	Soe is hy goet als wijt weten	
	Ende harde claer op alle dingen	
284vb	Want hy is soe sonderlinge	112
	Van leuen <i>jn</i> gerechticheden	
	Dat hy al gedoget mede	
4	Dat hy hoert <i>ende</i> siet	
	Want hy gerint <i>sijnre</i> harten nyet	116
	Dit <i>sijn</i> die punten daermen mede	
	Bekennen sal der <i>menschen</i> zede	
8	Ende waer toe dat hy is zaect	
	Ende waer hy meest af is gemaect	120
	NOch <i>sijn</i> oeck vier <i>ander</i> dingen	
	Daer die <i>mensche</i> sonderlinge	
12	Af is gemaect als <i>jc</i> versta	
	Dat <i>sijn</i> die vier <i>elementa</i>	124
	Dat is vuer locht dese bede	
	Ende water <i>ende</i> die arde mede	
16	Dese vier <i>sijn aen</i> elcken man	
	Ende die <i>een</i> beter dan die <i>ander</i> nochtan	128
	Ende wolcke hy meest heuet ane	
	Daer na trect meest <i>sijn</i> gedane	
20	¶ Heeft hy des <i>vuers</i> alre meest	
	Ende der locht met heb ic vreest	132
	Soe is hy heet <i>van</i> naturen	
	Ende is dat <i>jn</i> hem geduren	
24	Twater <i>ende</i> die erde met	
	Ende meer <i>jn hem</i> <i>sijn</i> geset	136
	Soe is hy vorsche <i>ende</i> cout	
	Ende daer na trect oeck <i>sijn</i> gewout	
28	Aldus heeft elck <i>mensche</i> dese vier	
	In <i>hem</i> geset na hare manier	140
	NV suldy noch voerwaert weten	
	Dat oeck vanden VII planeten	
32	Elck <i>mensche</i> heeft <i>sijn</i> nature	
	Dese wil ic v noemen ter vre	144

	Saturnus Iupiter <i>ende</i> daer an	
	Volget mars <i>ende</i> die sonne dan	
36	Daer na <i>venus ende</i> mercurius	
	<i>Ende</i> die mane wy lesen aldus	148
	¶ Nv doen ons die meesters verstaen	
285ra	Als een kijnt wort ontfaen	
	Die planete die daer regneert dan	
	Dat dat kijnt trect daer an	152
4	Weder dat sy js quaet of goet	
	Pythagoras ons verstaen doet	
	Als dat kijnt wort geboren	
	Die planete die dan coemt voren	156
8	Dat daer na oeck trecken moet	
	Weder sy js quaet of goet	
	<i>Ende</i> sijne beide goet dan	
	Soe wort zere goet die man	160
12	<i>Ende</i> sijnsy quaet als jc versta	
	Soe trecken sy oeck gerne daer na	
	<i>Ende</i> is deen quaet <i>ende</i> dander goet	
	Soe is hy tussen beyde gemoet	164
16	<i>Ende</i> waert alsoe als ghy moecht horen	
	Als ic gesproken hebbe hier voren	
	Vanden acht deelen god weet	
	Sy mogent breken wel gereet	168
20	Want mocht aen die gaen	
	Soe en mochte nyemont weder staen	
	Sijnen wel noch den haren	
	Hy en soude altoes daer na varen	172
24	N V sijn noch vier <i>ander</i> dingen	
	Daer die <i>mensche</i> sonderlinge	
	Haer natuer hebben ontfaen	
	Nv hoert hier <i>ende</i> wilt verstaen	176
28	Daer sijn vier <i>complexien</i> geset	
	Met alden <i>anderen</i> dat wel wet	
	Daer alle <i>menschen</i> af moeten wesen	
	<i>Ende</i> die jerste oeck <i>van</i> desen	180
32	¶ Heit sangwinea jnt latijn	
	<i>Ende</i> wil die beste <i>van</i> allen sijn	
	¶ Die <i>ander</i> heit <i>colerica</i>	
	<i>Ende</i> sy is oeck die beste daer na	184

36	¶ Die dorde heit fleumatica	
	¶ Die vierde melancolica	
	Ende dese twe en sijn nyet soe goet	
	Als die ander twe alsict verstoet	188
285rb	Dese vier complexien geuen mede	
	Elcken sijn natuerliche	
	Want sangwinea maect blijde den man	
4	Ende doeten oeck seer minnen dan	192
	Ende die ander maecten coene	
	Ende licht ende tornich jn sulcken doene	
	Die dorde complexie als icse kenne	
8	Maecten bloet ende plomp van synne	196
	Ende vele spraken js jn desen	
	Die vierde geuet oeck met desen	
	Den genen daer sy wonet mede	
12	Dat hy traech js jn al die lede	200
	Ende gerne droeue ende allene	
	Hy ducht alle dinck gemene	
	NV heb ic v hier doen verstaen	
16	Waer af dat nv hebben ontfaen	204
	Haer nature ende haer wesen	
	Alle menschen nv hoert na desen	
	Noch een luttel van hem meer	
20	Ic wil v hier doen kennen eer	208
	In die ogen want een js	
	Alsoe ons seget aristotelis	
	Hy seyt als wijt horen mogen	
24	¶ Die gene die heuet grote ogen	212
	Hy is droge van naturen	
	In hem seluen telcker vren	
	¶ Den genen die oeck sonder waen	
28	Sijn ogen diep jnt hoeft staen	216
	Hy is van quader listichede	
	Ende oeck een bedrieger mede	
	Den genen die dogen opwaert pulen	
32	Aenden genen salmen gevulen	220
	Onschemelheit ende een clepper met	
	Ende van harden synnen dat wet	
	¶ Die vele bruns heuet nv	
36	In die oge appel dat seg jc v	224
	Hy is van groter bloethede	
	Ende vervaert hem gerne mede	
28	¶ Den genen die die ogen schieten	

	Herwert derwert <i>ende</i> vlieten	228
4	Eenperlike <i>ende</i> die alle dingen Nauwe besiet sonderlinge Die is quaet <i>ende</i> scalck oeck nv Ende een dief dat segick v	232
8	¶ Die gene die siet als een wijf Hy is <i>oncuysche</i> jn al sijn lijf Ende van lichame <i>onsuuer</i> mede Ende onscamel jn elcke stede	236
12	¶ Die gene die siet als een kijnt Ende <i>kijnsche</i> gedachten heeft omtrent Ende blide <i>aensichte</i> togen Ende gerne lachen metten ogen	240
16	Die mach leuen lange tijt Blijdelike <i>ende</i> met jolijt ¶ Die gene die die ogen groet heeft Ende beneden raeyen wt geeft	244
20	Dat is een droge <i>mensche</i> mede Ende al vol <i>jdelhede</i> Ende mynt gerne sonder blijf Weder dat sy man of wijf	248
24	¶ Die gene die heeft cleen ogen Ende beneden met als wy togen Die is toernich seer <i>ende</i> wreet Ende mynt oeck die wijfs gereet	252
28	¶ Die gene oeck nv merket hier Die ogen <i>vlammen</i> als een vier Die is quaet seit <i>mijnne</i> lere Ende een scalck <i>mensche</i> sere	256
32	¶ Die gene die oeck heeft ter stede Vele veruwen jnt oge mede Ghemenget met geluwer gedaen Ghelijck oft ware <i>van</i> sofferaen	260
36	Dat beteikent jn waerheden Dat hy js <i>van</i> vele quader seden ¶ Die vele vlekken heuet met Omtrent den oge appel geset	264
285vb	Alsoe alsment hier verstaet Beteikent oeck dat hy is quaet ¶ Die gene oeck als wijt <i>kennen</i> Die die ogen hebben dat bruyne <i>bynnen</i> Ende met geluwen raeyen sonder waen Die gene heeft <i>manslacht</i> gedaen	268

8	N V hoert voert ende verstaet Waer dese redene henen gaet Wat ons doet weten galienus Hy seit ende leert hier aldus Die die wijnbrauwen heeft groet	272
12	Ende vele mede verstaet al bloet Die gene is verstaet my nv Van vele gepeynse dat seg ic v Ende van vele droefhede	276
16	Ende sijn tale js oeck mede Lelick ende oeck sijn geluyt Is groff die hem comet wt	280
20	¶ Die gene oeck die jnt gemene Sijn wijnbrauwen heuet clene Ende cort mede ende dunne Die gene is als ic bekenne	284
24	Houerdich ende onscamelhede Is jn hem tot allen stede	288
28	¶ Dit sijn der naturen saken Mer noch soe wil jc jn corter spraken Een luttel seggen / nv hoert na my Die nase die aenden mensche sy Sijn daer af enge die gaten	292
32	Ende suptijl oeck vter maten Den genen die sy alsoe gedaen Hy vecht gerne sonder waen	296
36	¶ Die gene die die nase gaten Wijt heuet vter maten Ende groet oeck die nase mede Hy is vol luttel vroethede	300
286ra	¶ Mer die heuet tussen beide Noch groet noch clene jn die waerhede Noch te wijt noch te enge Die sijn best sonderlinge	304
4	Dit sijn der naturen heymelichede Daermense mach by bekennen mede Om dat ic hier nv hebbe geseit Vander naturen heymelicheit	308
8	Waermen die mach by bekennen Aenden mensche jn allen dingen Ierst van VII punten gereede Daer na vanden IIII elementen mede	312
12	Ende vanden VII planeten daernaer	

	Ende vanden IIII complexien openbaer Ghelijck dat dese regneren alle	
16	Inden mensche doer elck geualle Al deser gelijck elc mensche es Van vier humoren sijt seker des Ende dies wil ic v hier maken vroet	316
20	¶ Dat jerste humoer dat is bloet Weder dat sy oeck vorsch of heet Ende dat regneert oeck wel gereet Den mensche oeck jn die rechter sijde	320
24	Daer die leuer js tot allen tide Daert wt ende jn comen moet ¶ Dat ander humoer als jc verstoet Is een rode colore god weet Ende die is droge ende heet	324
28	Ende regneert tot allen tiden Den mensche jn die luchter siden ¶ Nv hoert vanden dorden humoer Dats eenrehande zwarte caloer Ende dese is droge ende cout	328
32	Ende heuet jn allen leden gewout ¶ Die vierde caloer als jc versta Dat is eenrehande fleuma Ende dese is jn elcke stede	332
36	Metter zwarter gemenget mede Ende sijn oeck beide jnt hoeft In een deel dat geloeft	336
286rb	Ende jn een deel oeck mede In die blase wel gereede Ende jn een dorden deel oeck met	340
4	In die mage mede geset NV sijn v dese humoren jn schijn Waer sy jnden mensche sijn Nv wil ic v voert seggen al	344
8	Welck tijt elck regneren sal Dat bloet seget aristotiles Dat meest jnden lenten es Inden mensche ende wast al stille	348
12	Vandien vijfsten dach jn sprockille Tot jn meye alsoe voert Den achten dach heb jc gehoert ¶ Die rode colore dat verstaet	352
16	Inden somer ane gaet	356

	Daer dat bloet nemet eynde	
	Ende dueret voert met gemeynde	
	Den achten dach bynnen oexstmaent	
20	Daer gaet sy wt alsmen waent	360
	¶ Daer na die zwarte colore begint	
	Ende duert alsmen bescreuen vint	
	Voert tot alreheyligen misse	
24	Tot jn die maent dagen sesse	364
	¶ Dan begint fleuma saen	
	Ende duert voert al sonder waen	
	Alden wijnter met gewelt	
28	Tot datmen jn sprockelle telt	368
	Vijff dagen heb ic vernomen	
	Daer sy sijn tot enen eynde gecomen	
	N Och suldy meer verstaen	
32	Van desen humoren heb ic nv saen	372
	Ic seg v mede dat dat bloet	
	Inden mensche regneren moet	
	Vander negender vren met	
36	Die jnden nacht js geset	376
	Recht totter dorder vren	
	Die jnden dach sal geduren	
	Ende ghy sult weten hier ter stede	
286va	Dat XXIII vren mede	380
	Altoes sijn des sijt bedacht	
	Bynnen den dage ende jnder nach	
4	¶ Ende die rode coloer dat is waer	
	Die regneert voert daer naer	384
	Recht totter negender vren	
	Vanden dage jn haer geduren	
8	¶ Daer na coemt hier nv hoert	
	Die zwarte coloer ende regneert voert	388
	Vander negender vren vanden dage	
	In haer macht alle slage	
12	Totter dorder vren mede	
	Vander nacht jn die lede	392
	¶ Nv soe coemt hier fleuma	
	Ende regneert oeck daer na	
16	Vander dorder vren vander nacht	
	Alsoe voert met sijnre cracht	396
	Totter negender vren met	
	Die jnden dage is geset	
20	N V hoert van desen dingen meer	

	Dat bloet daer ic af sprack al eer	400
	Daer af wil ic v doen verstaen	
	Waer dat wt den mensche sal gaen	
24	Galienus seget ons al	
	Dat ten nasen wt comen sal	404
	Ende by rechter naturen fijn	
	Sal oeck daer sijn storten wt sijn	
28	¶ Die rode colore als wijt horen	
	Heeft haer wt storten ten oren	408
	¶ Die zwarte coloer dat verstaet	
	Haer humore ten ogen wt gaet	
32	¶ Ende fleuma die heeft tot allen stonde	
	Haer wtstorten recht ten monde	412
	NV heytick datmen dit versta	
	Om datter comen sal noch na	
36	Verstaet nv wel dese woert	
	Wat aristoteles nv brenget voert	416
	Hy seget vanden vier etaten	
286vb	Ende wilt dese vier colore gesaten	
	Te deilen jnden mensche al	
	¶ Hy seget dat regneren sal	420
4	Fleuma metten bloede mede	
	Inder kijnder kijnschede	
	Recht tot XIII jaren	
	¶ Daer na seit hy sal openbaren	424
8	Die rode colore jnden man	
	Tot XXVIII jaren wort an	
	¶ Die zwarte coloer dat weet voerwaer	
	Regneert metten bloede daer naer	428
12	By gerechter naturen geset	
	Tot XLII jaren met	
	¶ Ende voert eest altoes daer na	
	Inden mensche geset fleuma	432
16	Recht tot sijnen eynde	
	Dat seit aristoteles diet wel kende	
	NV sal ic v noch vroet maken	
	Van desen humoren ander saken	436
20	Wat dit bloet geuen kan	

286va37

Wat: *De kopiist schreef eerst Want, maar haalde toen de nasaalstreep voor n met enkele diagonale haaltjes weer door.*

286vb1

dese, gesaten: *De stokken van de s-en lopen naar rechts boven.*

	Daert jn regneert wijf <i>ende</i> man	
	¶ Het maect recht die stemme goet	
	Simpel hoesche <i>ende</i> wel gemoet	440
24	Soete blijde <i>ende</i> hoechede	
	<i>Ende</i> oeck op dragende mede	
	¶ Die rode colouer die maecten echt	
	Erre coene <i>ende</i> lecht	444
28	Goets zyns <i>ende</i> scerp met	
	Mager <i>ende</i> oeck vele hy eet	
	<i>Ende</i> saen is <i>hem</i> verduwet dat	
	Wat hy dranck of wat hy at	448
32	¶ Die zwarte colouer weet dat wel	
	Maect <i>hem</i> erre <i>ende</i> fel	
	<i>Ende</i> loes <i>ende</i> vreck mede	
	<i>Ende</i> oeck nydich <i>ende</i> jn zeerichede	452
36	¶ Fleuma soe ic dat verstaen kan	
	Die maect alte coenne den man	
287ra	<i>Ende</i> wel gevoecht <i>van</i> leden	
	<i>Ende</i> <i>van</i> vele gepeynscheden	456
	Wakende jn hem seluen met	
4	<i>Ende</i> oeck soe wort <i>hem</i> dat wel wet	
	In sijnder joncheit grau sijn haer	
	Op sijn hoeft weet voerwaer	460
	N V suldy noch meer verstaen	
8	Waer een met siecheden beuaen	
	<i>Ende</i> <i>hem</i> dat quame sonder waen	
	<i>Van</i> <i>ennigen</i> humoren die hier staen	464
	Soe wil ic v nv leren al	
12	Hoemen dat cuereren sal	
	Coemt die siecheit <i>van</i> bloede v	
	Dat is suete <i>ende</i> warme nv	468
	Dat salmen met drogende medecijnen	
16	<i>Ende</i> met couder te cueren pijnen	
	¶ Coemt di oeck wel wet	
	Vander roder coloren met	472
	Die bitter is <i>ende</i> onrechtich nv	
20	<i>Ende</i> droge mede dat segick v	
	Dit salmen cuereren met soeten dingen	
	<i>Ende</i> cout <i>ende</i> vorsche sonderlingen	476

24	¶ Eest van zwarter colore gerede Dits cout <i>ende</i> gesouten mede Ende droge hier toe salmen pijnen Met soeter <i>ende</i> warmer medecijnen	480
28	Dese oeck te cuereren staet ¶ Comet van fleuma nv jn dy Die oeck vijfterhande sy	484
32	Also johannicius ons doet cont Die cout <i>ende</i> vorsche is ter stont Dese salmen met warmer medecijnen Ende met droger te cuereren pijnen	488
36 287rb	NOch hoert vanden bloede na des In dien datter ouertallich es In die aderen dat wort ontfaen In eenrehande vorme saen	492
4	Eert den lichaem voedet jet Ende te bornen als men siet Sijn dunne <i>ende</i> scuymachtich mede Neuen al die vogede lede	496
8	Alsoe wel die grote als die clene Sijn gemenget jnt gemene Ende het sijn eenrehande principale Bornen <i>ende</i> die liggen alsoe wale	500
12	Neuen die nyeren borne mede Ende die liggen aen die stede Daermen mach gemeenlijke Die brande maken sekerlijke	504
16	Dat is te verstaen telcker vren Daer vergaderen die juncturen Byden scouderen jn elcke stede Ende byden ellemboge mede	508
20	Bijden knyen sonder vorst Bijder slincker sijden der borst Bijden ersbille sy v becant Ende oeck jnt midden elcker hant	512
24	Onder den voete oeck gerede Ende oeck jnden necke mede Ende oeck mede ouer al Inden lichaem groet <i>ende</i> smal	516

28	Daert moruwe <i>ende</i> suptijl es Ende aen al die vingeren oeck na des Ende oeck mede met goeder moeten Aen die teen vanden voeten	520
32	Ende aen die leuer oeck god weet Ende aen die mylte oeck gereet Ende gemeenlick by elcken lede Daert voget te gader mede Soe machmen jn allen saken	524
36	Dies te doene heeft brande maken Daermen mede dese vier humore	
287va	Cuereren mach wel ter core Aldus heb ic v geleert mede Aristoteles heymelichede	528
4	Die lange hier te voren verborgen was Ende mede seget oeck jpcoras Ende galienus dat verstaet Dese geuen oeck daer toe raet	532
8	Ende saeyen daer jn soe mennich woert Als ghy wel hebt hier gehoert NV heb ic v hier geleert Waer dat bloet meest regneert	536
12	Inden mensche by naturen Ende waert ontfaen sijn figuren Noch wil ic daer af seggen voert Wes ghi nyet en hebt gehoert	540
16	Mer nyemont en sal storen des Dat ic dese heymmelicheit doe gewes Aristoteles seget hier ter vren Dat die leden der naturen	544
20	Daer dat bloet doer lopen moet Weder het sy onnutte of goet Daer af sijn alle principale Die gegaden weet dat wale	548
24	Beide van mannen <i>ende</i> van vrouwen Ende sy sijn int aenscouwen Ekelachtich dat wel weet Moru <i>ende</i> vol vleys met	552
28	Sy sijn heet <i>ende</i> oeck wack Ende liggen jn enen sack Som groet som clene Daer om sijn sy heeter jnt gemene	556
32	Den enen dan den anderen mede	

	Ende die man weet gerede	560
	Hebbense wel int aenscouwen	
	Vele meer dan die vrouwen	
36	Ende dat natuerlike saet	
	Daer men dat kijnt af ontfaet	564
	Dat coemt wt al des menschen lede	
287vb	In bloede treckende daer benede	
	Ende vergadert daer jn al	
	Als ic v hier na seggen sal	568
4	Ende die gegaden vanden man	
	Die heeft vast besloten dan	
	In een borse die nature	
	Ende die borse is wel ter cure	572
8	Ghelijck aen die gegaden met	
	Met aderen die daer aen sijn geset	
	Ende die corten ende die langen	
	Alsoe te doen is wt dien dingen	576
12	Ende geuen spacie den gegaden	
	Dat sy nyet en worden verladen	
	Oeck soe hebben die gegaden mede	
	Een ander ader daer ter stede	580
16	Met tween vorken versta ic aldus	
	Ende die heitmen didimus	
	Dat is twijfelic des sijt gewes	
	Want twijfel eest sijt seker des	584
20	Of didimus voert gaet ende coemt	
	Vanden gegaden hier voren genoemt	
	Of vanden jngewande te samen	
	Vandes menschen lichamen	588
24	Ende dese adere didimus	
	Die is bouen gevoeget aldus	
	Aen een ader die ciphat heet	
	Die oeck tot beneden geet	592
28	Aen die gegaden sijt seker des	
	Ende daer aen vast gehecht es	
	Ende by dier aderen als wijt weten	
	Soe worden die luden som wijlen gesleten	596
32	Of gescoert weet voerwaer	
	Want al dat jngewant sceidet daer	

	Soe vallet dan den luden neder	
	<i>Ende</i> som wijlen oeck soe keret weder	600
36	Die gegaden opwaert dan	
	<i>Ende</i> bergen hem daer voert an	
288ra	<i>Inden</i> lichame daermen jn scijne	
	Onder wijlen af heuet pijn	604
	Die gegaden suldy weten	
4	Dat sy sijn die vate geheten	
	<i>Vanden</i> sade als ic versta	
	Daer ic af spreken sal hier na	608
	<i>Want</i> jn twederhande manieren	
8	Coemt dat saet derwert schiere	
	<i>Bijden</i> ouersten als tot eenre stede	
	<i>Ende</i> biden nedersten oeck mede	612
	<i>Ende</i> datmen vanden ouersten noemt	
12	Dat segic v dat doer een adere coemt	
	Die vander leuere brenct dat bloet	
	Datten gegaden neder moet	616
	<i>Ende</i> alst jn die gegaden es	
16	Soe heitet saet sijt seker des	
	<i>Ende</i> dat bloet wordet wit	
	Ouermits dat wort soe hit	620
	<i>Den</i> mensche jn sijn genuchelichede	
20	Om den lust van sijnen lede	
	<i>Ende</i> alst aldus dan is verhit	
	Soe heitet jn latijne sperma dit	624
	¶ Die nederste sijn oeck aderen mede	
24	Die tussen die gegaden ter stede	
	<i>Ende</i> die roede oeck sijn geset	
	<i>Ende</i> oeck tussen den vrouwen let	628
	<i>Staen</i> oeck alsoe wel <i>ende</i> gaen	
28	Van horen gegaden heb ic verstaen	
	<i>Ende</i> brengen dat saet voert an	
	Gelijck dat doet jnden man	632
	Dat oeck sperma geheiten es	
32	Mer die nederste aderen sijt seker des	
	Bringen dat saet ter roeden na desen	
	Die al gemaect is van pesen	636
	<i>Ende</i> aen dat ruggebeen oeck met	
36	Soe is die roede daer geset	

288rb	Ende neemt daer aen haer begyn Ende vergadert recht daer jn Ghelijck dat tanden jn <i>cammen staen</i> Daermen mede weuet sonder waen	640
4	Alsoe is die ene jn die <i>andere</i> gesticht Ende hier by soe heitment slicht In latijne riet der pesen Daer aen die roede gevest moet wesen	644
8	Ende daer genuechten af comet vele Dat behoert tot vrouwen spele NV wil ic v besceiden voert Vanden sade want <i>mennich</i> woert	648
12	Seitmen daer af groet <i>ende</i> clene Mer sal ic v jnt gemene Seggen <i>ende</i> besceiden al Wan dat coemt groet <i>ende</i> smal	652
16	Aldus soe segget <i>jpocras</i> Die een groet meester was Dat sijn beginsel neemt dat saet Aen die hersen <i>ende</i> nederwaert gaet	656
20	Ende oeck seit hy mede aldaer Worden die aderen gesneden ontween Hy en mochte bruyden <i>nummermeer</i> Ende al waer hy oeck met wijuen	660
24	Van hem en mochte nyet beclijuen Ennyge saet dat brochte vrucht Dit is dat die nature ducht NV seget mede <i>galienus</i>	664
28	Ende wilt prouen aldus Dat vander leueren comet al Dat saet beide groet <i>ende</i> smal Daermen die kijnder mede <i>wynnen</i> mach	668
32	¶ Ander meesters doen gewach Ende oeck mede vele auctore Seggen aldus als ic hore Dat tsaet coemt wt allen leden	672
36	Eert vergaert daer beneden Daer sijn nature ontfaet	676
288va	Eert wt der roeden gaet NV wil ick v dit solueren	

4	Ende ouer een doen concorderen Want wi sullen verstaen al bloet Dat al die leden cleen ende groet Nemen haer voetsel ende haer begyn Aen die leuer meer noch myn	680
8	Mer vanden hersenen wort dat saet Meest genomen dat verstaet Ende dat by aderkijne clene Nederwaert gaet daer algemene	684
12	Ia als die mensche beroert es Als ic hier voren dede gewes Ende hier by machmen seggen ter steden Wel dat coemt van allen leden	688
16	Want die leuer voet al dat bloet Daer dat saet af comen moet Voert suldi oeck verstaen Dat dat saet is onderdaen	692
20	Ghy sult oeck weten onvermaent Dat dit saet wast ende waent Inden mensche jn al sijn lede By tijden ende vren mede	696
24	Ghelijck dat die elementen geuen Dat hier voren is bescreuen Ende oeck der planeten aert Daer des vele by wort geopenbaert	700
28	Ende gelijck oeck dat die planeten Meerderen ende mynderen als wijt weten Alsoe wy jn die mane mogen sien Alsoe meerderen ende mynderen na dien	704
32	Die humoren jn weecken luden Ende alre meest hoer ic beduden Dat bloet dat jn die leden es Ende die leuere met sijt seker des	708
36	Beyde sijn sy vorsche ende wack Daer af coemt den mensche ongemack	712
288vb	Alst oueruloedich is hier bynnen Doet den mensche gerne mynnen Want alst den mensche dus verzwaert	716
4	Ende hem te sere dan openbaert Soe vallet hem dan jn die gopen	

	Bouen dat broeckgordel <i>ende</i> gaet <i>hem</i> nopen	
	Al totter roeden nederwaert	720
8	Daer sy af op staet metter vaert	
	<i>Ende</i> wort beroert voer jnt hoeft	
	Alre meest des geloeft	
	<i>Want</i> die peesen die daer bringen	724
12	Die beuoelnisse in allen dingen	
	<i>Ende</i> oeck die genoechte mede	
	Sy nemen eynde tot dier stede	
	Recht jnt hoeft <i>vander</i> roeden	728
16	Om dit soe doet <i>hem</i> daer verwoeden	
	Meer dan jn die <i>ander</i> leden	
	Om dat daer nederganck soect mede	
	<i>Ende</i> om dese voerseide dingen	732
20	Soe wast meest sonderlingen	
	<i>Ende</i> meeret oeck mede dat saet	
	Int wassen <i>vander</i> manen dat verstaet	
	<i>Ende</i> jn die volle mane met	736
24	<i>Ende</i> jn vorschē tijden dat wet	
	<i>Ende</i> mede oeck dat wel wacht	
	Int begyn <i>vander</i> nacht	
	<i>Ende</i> jn die morgen stonde oeck mede	740
28	Dan wasset dbloet jn die lede	
	Meer dant <i>ten</i> <i>anderen</i> tijden doet	
	Hier by mach elck mensche wesen vroet	
	Welcke tijt hy wesen sal met vrouwen	744
32	Doet ghy dit <i>ten</i> sal v nyet rouwen	
	IC wil v noch doen weten meer	
	<i>Want</i> hier vore seiden ic v eer	
	<i>Vanden</i> aderen die hebben die man	748
36	Die dat saet leiden kan	
	Daert wort verwandelt jn sperma	
	Recht deser gelijck als ic versta	
289ra	Soe wordet oeck gelijck den vrouwen	752
	Mer sonder dese aderen jn trouwen	
	Soe hebbensy een <i>ander</i> meer nochtan	
4	In <i>hem</i> seluen dan die man	
	<i>Ende</i> die ader heit galienus	756

288vb6-7

broeckgordel, roeden: *De beide d's zijn moeilijk leesbaar als gevolg van een vlek.*

289r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur g xlix aangebracht. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: O.

	Yrieris wi lesent dus	
	Dat is te seggen wijffelijck	
8	Ende dese adere werpet sekerlijck	
	Vter leueren twe raeyen fijn	760
	Die oeck mede gevorket sijn	
	Die een raeye haer openbaert	
12	Ter rechter kennebacken waert	
	Ende die ander schiet haer gereede	764
	Ter slincker kennebacken mede	
	Dit sijn die werken vander eenre raeyen	
16	Nv hoert waer haer die ander sal spraeyn	
	Sy seynt haren enen tacke weder	768
	Recht totter matricen neder	
	In die rechter sijde ter vaert	
20	Den anderen tack ter slincker waert	
	Aldus vergaderen sy beyde daer	772
	Aen die matrice weet voerwaer	
	Ende wt desen worden gepurgeert	
24	Der vrouwen stonden als men ons leert	
	Ia als sy wel sijn ontploken	776
	Ende als nature die stonde stoken	
	Ende onder tijden soe sluyten sy	
28	Mede oeck soe vast daer by	
	Dat hem die stonden opwaert gaen	780
	Ende oeck liggen sy hem sonder vorst	
	Tot enen clote onder die borst	
32	Daer af die vrouwen stillekijne	
	Dicke dogen groten pijnne	784
	Als hem aldus die stonden porren	
	Om dat sijs nyet gewagen en dorren	
36	¶ Som hebben sy haer siechede	
	Te luttel ende tontijde mede	788
	Ende som te vele dat verstaet	
289rb	Van allen desen sal ic raet	
	Hier wel geuen ende oeck wijsen	
	Mer men souts my niet seer prijsen	792
4	Dat ic hem allen leerden gereyt	
	Die grote verborgen heymelicheyd	
	Mer seker ben ic wel van desen	
	Dat icse daer af wel soude genesen	796
8	Voert als die vrouwen kijnt ontfaen	
	Dan moeten haer stonden opwaert staen	
	Tot jn die borst weet voerwaer	

	<i>Ende</i> alst vergadert is aldaer	800
12	Dan verwermet daer dat wet <i>Ende</i> wort verwandelt jn molcke met Byder vterster snidinge sonder letten Als vander natuerliker hetten	804
16	<i>Ende</i> vanden getermynneerden tijden mede Des kijnts als leeft dat gerede Daer af sal nemen voedinge <i>Ende</i> hier af eest oeck sonderlinge	808
20	Dat den vrouwen dan gebreken Haer stonden daer wy aldus af spreken ¶ Dus dient dese adere sekerlijke Den vrouwen daer ic aldus af spreke	812
24	Dies nyet te doen en hebben die man Mer alle die andere aderen dan Dienen gelijk voert hem beiden Als ic v hier na sal besceiden	816
28	<i>Ende</i> waermen dese bekennen sal Aen den mensche groet <i>ende</i> smal ¶ Int voerhoeft voer doe jc v verstaen Daer js een ader sonder waen	820
32	Die soudmen laten des sijt gewis Den genen die wt sijnen zynne js ¶ In elcke slape staet oeck ene In orcontscap van galiene	824
36 289va	Waer <i>ennige</i> van dien gebroken Hem en soude nummermeer bestoken Ghene luxurie sijt seker des <i>Ende</i> dese heytmen juueniles	828
4	¶ Onder den kyn staet een daer na <i>Ende</i> die heytmen vbula <i>Ende</i> op die scouderen oeck daer by <i>Ende</i> die heytmen gewindeghy	832
8	Oeck staet een aenden hals <i>Ende</i> die maect groet gemals Also een der doot is na <i>Ende</i> die heyt organica	836
12	Oeck staet daer transtentoria <i>Ende</i> ysmon oeck daer na Nv voert aenden armen schier Daer isser jn gerekent vier	840
16	Buyten den armen isser een Die heit siluester jnt gemeen	

	Daer na steet sephalica	
	Daer mediana of tardiata	844
20	Daer na ephatica of balisica	
	Ende tysilares coemt daer na	
	Dat is die vijfste dat verstaet	
	Ende die recht ouer die scouder gaet	848
24	Die dese aderen ontwee snede	
	Of daer jn bloet laten woude	
	Ic seg v dat hy steruen soude	
	Al lachende sonder ennich wee	852
28	Men seget dat ceneca wijlen ee	
	Dese aderen laten woude	
	Doen hem nero doden soude	
	Bouen die borst oeck daer na	856
32	Soe coemt die ader basilica	
	Vanden enen erme voert	
	Totten anderen hebick gehoert	
	Ende dese leyden dbloet mede	860
36	Doer den lichaem tot mennyger stede	
	Ende van desen oeck ouerluyt	
	Soe spruyten daer ander aderen wyt	
289vb	Ende recht bouen die mage med-	864
	In een ader tot eenre stede	
	Die profundum heit jn latijne	
4	Dat wil jn duytschen diepe sijne	
	Daer om heitse diepe sonder waen	868
	Om dat sy vele mach ontfaen	
	Tussen der leueren ende der magen na	
8	Soe coemt die ader mesayta	
	Ende achter die leuere oeck mede	872
	Soe gaet capillares ter stede	
	Ende alle dese aderen met	
12	Hebben bloet jn dat wet	
	¶ Garices sijn aderen mede	876
	Aen die dien staende gere	
	Worden die gesneden ontwee	
16	Die mensche en mochte nummermee	
	Rechte gaen dat verstaet	880
	¶ Noch is een ader die gaet	
	Onder die knoessele als ic versta	

20	Ende is geheiten sophena Dese plegen te laten mede Die vrouwen jn menniger stede Om der matricen ongemake	884
24	¶ Ende oeck om der blasen sake ¶ Ende noch is een ader mede Onder die ander knoessele Die is geheiten sciatica	888
28	Die laetmen oeck als jc versta Tegen die ongemake ter noet Die vander leynden comen groet Dit sijn die aderen hoe dat gaet	892
32	Die elck mensche te hebben staet Mer ander aderen hier wt gaen Die ick nyet en doe verstaen Want daer en leget nyet vele an	896
36	Om dit soe laetict achter dan Nv heb ic v die gedaenten al Vanden menschen groet ende smal	900
290ra	In mennigen teykenen doen bekennen Nv wil jc v hier voert begynnen Vanden mannen ende vanden vrouwen	904
4	Waer by dat mense best mach scouwen Dat sy geen kijnt mogen wydden Avicenna doet ons bekynnen Ende ypocras oeck mede jn trouwen	908
8	Sy seggen beyde dat sulcke vrouwen Onorborlick sijn tsulcken dingen Of sy sijn te dumme sonderlinge Of alte mager alsoe het gaet	912
12	Of alte vet dat verstaet Want die vetheit weet dat Besluyt die matrice ter stat Dat dat saet jnt begyn	916
16	Nyet en mach comen daer jn Ende sulcke hebben oeck soe licht Die matrice dat onbericht	

289vb25

Voor ader is met een diagonaal streepje een aanzet voor een e doorgehaald.

290r

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur g l aangebracht.

290ra17

hebben: De kopiïst schreef eerst hebbet, maar haalde daarna de t door en schreef er de nasaalstreep voor n boven.

20	Dat geen saet en mach sijn daer jn Want ten mach meer no myn Daer jn <i>ennige</i> tijt geduren Ten moet saen weder wt scuren Ende oeck gebreket aen den man	920 924
24	In deser manieren verstaet my dan Want oeck der mannen saet Te cout js dat verstaet Ende oeck al te dunne mede	 928
28	Ende hier om en cant gene stede Gecrigen jn die matrice daer Ende comet wt mede daer naer Ende sulcken man met gewout	 932
32	Hebben dat saet droge ende cout Soe dat die coutheit van des Ende die droecheit des sijt gewes Ghene kijnder en laten wynnem	 936
36	Dese sijn onnutte jn allen synnen Hier af is mennich tongemake	
290rb	Mer hoemen weten sal die sake Ende geproeuert wel openbaer Wie des scults waer	940
4	Dat sy nyet en mogen wynnem Kijnder dit soude jc wel doen bekynnen Ende daer na mede als ic dat wiste Wiens scout dat is soude ic met liste	 944
8	Hem wel geraden jn allen synnen Dat sy kijnder soudem wynnem Ende ic hadde hier oeck gedicht Mer then waer nyet goet bericht	 948
12	Alte male den rasoem leeken Ende oeck ontsie ic der papen treken Dat sijs my mochten spreken lachter Hier om heb ic dat gelaten achter	 952
16	G Od is maker van alre dingen Hy besceyt ons sonderlingen Int begynsel der werelt mede	 956

290ra27-28

Ende (twee keer): Beide woorden zijn moeilijk leesbaar als gevolg van een vlek.

290ra36

Voor onnutte is met een horizontale streep on doorgehaald, mogelijk omdat de inkt is gaan vlekken.

290rb16

GOd: Vanaf hier is het schrift even duidelijk kleiner dan op de voorafgaande folia; later wordt het geleidelijkaan weer wat groter. Mogelijk is er hier een onderbreking in het schriftwerk geweest.

20	Elck nature na die menschelichede Hy gaf den menschen oeck gereet Bouen alle dieren werdicheet Want hy gaf hem groten syn	960
24	Ende verstantenisse daer jn Ende hy woude oeck dat verstaet Dat ewelijke voerwaert gaet Des menschen gebornisse ter stat	964
28	Ende staende bleuen oeck na dat In ongelijke personen mede Als man ende wijf bede Ende om dat van hem heb ic vernomen	968
32	Te samen kijnder soudē comen Om dit maecten hy beyde daer Om heet ende droge weet voerwaer Maecten hy den man ende om dat	972
36	Dese qualiteyt jn elcke stat Also heyte ende droechede Niet te seer en soude mede Int vergaderen hem habunderen	976
290va	Mer dat natuerlic soude verweren Om dat soe maecten hy met gewout Dat wijf beide vorsche ende cout	
4	Ende cranxst oeck jnt gescijn Om dat die sterxst soude sijn Van complexien ende sonder blijff Sijn werck soude doen jn dat wijff	980
8	Ghelijck dat saet datmen mede	984

290rb23-31 *Vanaf het midden van de bovenste van deze verzen tot de linkermarge van de onderste loopt over het blad een vettige streep, die er de oorzaak van was dat de inkt van deze woorden hier niet goed hield. (Hetzelfde geldt, zij het in veel mindere mate, voor f.290ra32-37.) De streep bevond zich al op het papier vóór het beschreven werd. De streep is kleurloos, en daarom probeerde de kopiist steeds per regels eerst enkele woorden en letters uit, alvorens de looprichting van de streep hem duidelijk werd. De niet te beschrijven plaatsen werden door hem met rode inkt doorgehaald. Zie ook de begeleidende foto van het blad.*

290rb24 *Voor woude is doorgehaald: woude.*

290rb25 *Voor ewelijke is doorgehaald: ewelijke.*

290rb26 *Voor menschen bevinden zich enkele probeersels in zwarte inkt, en een doorhaling in rood.*

290rb27 *Voor staende bevinden zich enkele probeersels in zwarte inkt, en een doorhaling in rood.*

290rb28 *Voor ongelijke bevinden zich enkele probeersels in zwarte inkt, en een doorhaling in rood.*

290rb29 *Voor man bevinden zich enkele probeersels in zwarte inkt, en een doorhaling in rood.*

290rb30 *Voor Ende bevinden zich enkele probeersels in zwarte inkt, en een doorhaling in rood.*

290rb31 *Voor Te bevinden zich enkele probeersels in zwarte inkt, en een doorhaling in rood.*

	In die arde wopt tot menniger stede Om dat sy beclijuet <i>ende</i> brenget vrucht Want sy getempert is heet <i>ende</i> vucht	
12	Noch te mager noch te vet Om dat soe draget sy vele te bet Aldus souden die wijuen dan Vanden gewerke vanden man	988
16	Ontfaen dat saet ter seluer vren Inden scoet der naturen Want die wijuen crancker sijn Van naturen alst is in schijn	992
20	Dan die man jn velen dingen Ende gepijnt worden sonderlingen In dragen <i>ende</i> jn arbeyde Hier af coemt hem siechede	996
24	Ende meest oeck aen die leden Van hare natuerlicheden Ende oeck en dorren hare naturen crancheit Ende oeck mede haer siecheit	1000
28	Van scaemten die sy hebben twaren Den medecijnre nyet openbaren Noch oeck mede nyemant gewagen Vander siecheit daer syse dragen	1004
32	Ende daer om soe dwinget my Haer grote weecheit <i>ende</i> oeck daer by Die te ontfermen is wel seer Ende die gracie dwinget my noch meer	1008
36	Van sulcken wijuen dat ick twaren Die curen hier wil openbaren	1012
290vb	Tegen die siecheit sijt seker des Wt den boecke van ypocras Ende wt galienus mede	1016
4	Ende metter gods hulpen mede Soe sal ic v scriuen die saken nv Ende die teyken dat segic v Waer by datmense sal bekynnen	1020
8	Want jnden wijuen nyet en js bynnen Soe grote heyte dat die humoren Die heyte jet kan doen scoren Die jn hem ouertallich es	1024

12	<p>Want die humoren sijt seker des Die ouermits <i>sijn</i> coutheit <i>sijn</i> vermogen Ende haer heyte nyet verdrogen Noch der wijuen crancheit jn schijn</p>	1028
16	<p>En mach nyet dogen soe grote pijn Dat die ouertallige humoren Met zwete wt mach doen scoren Tot <i>enniger</i> steden of verdriuen</p>	1032
20	<p>Daer by om die nature vanden wijuen Om te beiagen heyte met Soe heeft hy een purgacie geset Diemen <i>menstruum</i> horet noemen</p>	1036
24	<p>Ende diemen <i>gemeyndelic</i> heyt bloemen Want gelijc als men siet Dat die bomen en dragen niet Sonder bloemen dat verstaet</p>	1040
28	<p>Dier gelijke soe ontfaet Dat wijf sonder bloemen geen kijnt Als ons die nature wel ontbijnt Ende aldus die purgacie den wijuen geualt</p>	1044
32	<p>Ghelijck den <i>mannen</i> daermen af calt Dat <i>hem</i> des nachs al slapende mede Pollucie geualt tot <i>menniger</i> stede Want altoes die nature</p>	1048
36	<p>Als sy te zwaer js telcker vre</p>	
291ra	<p>Vanden quaden humoren dan Eest jn wijf of jn man Soe peynse haer te verjagen dat</p>	1052
4	<p>Ende haer pijnne mynderen ter stat Dit doet <i>van</i> humoren die ouertalliche Dier is te vele jn die lede Vander purgacien vanden wijuen</p>	1056
8	<p>Wil ic v hier voert beschrijven Die <i>hem</i> coemt som als ment kent Totten XIII jaren begint Ende oeck <i>sommyge</i> tot XII jaren</p>	1060
12	<p>Na dien dat jn <i>hem</i> gewaren Van naturen heet of cout Dese stonden dueren met gewout</p>	

	Tot XL jaren sijt seker des	1064
16	Ia op dat sy mager es Ende is dat wijf vorsche ende vet Soe macht haer geduren met Tot wel gerede	1068
20	Of tot oeck mede Ende is oeck dese purgacie geordineert Ten rechten tijde ende getermynneert Soe wort ontcommert die nature	1072
24	Vanden ouertalligen humore Mer is die purgacie meer jn schijnne Dan sy sculdich is te sijnne Of mynder soe coemt oeck van beide	1076
28	Mennigerhande siecheide Want die aptijt wort hem gemate Beide van drancke ende van ate Ende wort jn hem gemyndert sere	1080
32	Noch coemt hem daer af mere Walginge ende caringe Coemt oeck van desen dinge Ende ondertijden coemter af mee	1084
291rb	Datmen jnden hals voelet wee Ende jnden rugge ende jnt hoeft mede Ende oeck coemter af den rede	
4	Ende jnden ogen sietmen oeck die dingen Daer coemt af van heeter cnagingen Ende daer af laedmen dat water mede Ende die bloetsuyct oeck gerede	1088
8	Oeck sulcke vrouwen als wijt weten Hebben begerte om erde teten Of crijt of colen sonderlinge Of tegen nature ennigerhande dinge	1092
12	Ende dese siecheden die comen Om dat ten behoerliken tijden die bloemen Den vrouwen gebreket wetet wale	1096

291ra19 *Tussen Tot en wel is een witruijnte ter breedte van ongeveer vier letters gelaten. Het is niet duidelijk waarom de kopiist dit gedaan heeft. De tekst van Der mannen ende vrouwen heimelicheit in hs. Brussel, KB, 15.624-41, heeft hier in de ed. De Pauw 1893 op p. 153, r. 1094, xl jaren.*

291ra20 *Tussen tot en oeck is een witruijnte ter breedte van ongeveer zes letters gelaten. Het is niet duidelijk waarom de kopiist dit gedaan heeft. De tekst van Der mannen ende vrouwen heimelicheit in hs. Brussel, KB, 15.624-41, heeft hier in de ed. De Pauw 1893 op p. 153, r. 1095, vive ende vier-tich.*

16	Om dat sy haer gebreke altemale Want allene en coemter af nyet Dat water / bloetsuyct als <i>men</i> siet Om bytinge <i>van</i> heyte mede Mer daer comen af <i>ander</i> siechede	1100
20	Die quader sijn als <i>jc</i> versta Daer coemt oeck af <i>dyarra</i> Om die coutheit wetet dat Als <i>vander</i> natuerliker stat	1104
24	Die matrix heit <i>jn</i> latij <i>ñ</i> ne Of om dat te clene sijn <i>ne</i> Die aderen <i>ende</i> te gracelijck Ghelijck den wijuen sekerlijck	1108
28	Die dobbel sijn <i>van</i> naturen Want <i>jn</i> hem en hebben te geenre vren Die ouertallige humoren <i>stranck</i> In <i>hem</i> en hebben <i>genen</i> lichten <i>wtganck</i>	1112
32	Of om dat die humoren sijn te dicke Ende viscoes <i>ende</i> ongemicke Of oeck mede <i>sonderlinge</i> Om die grote vergaringe	1116
36 291va	Vanden humoren soe wort <i>hem</i> met Die wech benomen oeck dat wet Of om dat sy nyet cleynlix en eten Of <i>van</i> pijnen te zeer zweten	1120
4	Soe dat die quade humoren en mogen Die <i>jn</i> hem wassen <i>ende</i> nyet en verdrogen Ende dat getuycht dat rode wijff Die nyet vele en pijnt haer lijff	1124
8	Want het is behoerlick dat sy Vele bloemen hebben daer by Sal sy gesont daer mede blijuen Ende som wijlen gebreken den wijuen	1128
12	Haer bloemen om dat haer bloet In haren lichaem als ic verstoet Vergadert <i>ende</i> geronnen es Som wijlen wort oeck sijt seker des	1132
16	Dat bloet wtgelaten ter stonde Beyde <i>ten</i> nase <i>ende</i> ten monde Ende met spekel die <i>hem</i> af gaet Som wijlen gebreken dat verstaet	1136
20	Die bloemen ouermits arhede Ende oeck ouermits seerichede	1140

	Ende oeck van groten wee	
	Ende van groten anxste oeck mee	
24	Ende worden die bloemen oeck daer naer	1144
	Lange onthouden weet voerwaer	
	Soe ist te mistrouwen mede	
	Van alter groter siechede	
28	Want somwijle der wijuen vrijne	1148
	Worden verkeert aldus jn schijne	
	Groenachtich geluachtich bleeck	
	Of bruyn bleeck oeck sekerleeck	
32	Is dat sake datmen mach scouwen	1152
	Te luttel bloemen aen die vrouwen	
	Ende sy hem gebreken ter stede	
	Ende te moru ende cranck sijn mede	
36	Van complexien vtermaten	1156
291vb	Soe sal ic haer dan doen laten	
	Die ader die onder knoessele is	
	Des iersten dages des sijt gewis	
4	Aenden enen voet tier stede	1160
	Des ander dages aenden anderen mede	
	Ende alsoe vole alsijs vermach	
	Salmen haer laten op elcken dach	
8	Want jn alre siecheit salmen dencken	1164
	Datmen die siecke nyet te seer en crencken	
	En sal van enniger medecijne	
	Die hem daden te grote pijnne	
12	Galienus seget jn sijnre spraken	1168
	Van enen wijue dier gebraken	
	Negen maenden haer bloemen na des	
	Die jn al haer lijf oeck verstoppt was	
16	Ende vercrympt ende verdroecht mede	1172
	Ende haer gebrack oeck ter stede	
	Die lust sere ende ongemate	
	Beyde van dranck ende van ate	
20	Ende galiennus dede openbaer	1176
	Die selue aderen laten haer	
	Negen dage des sijt vroet	
	Des eens daechs aenden enen voet	

291vb19

Beyde: *De eerste e is superscript geschreven.*

291vb21

aderen: *De kopiïst schreef eerst anderen met een nasaalstreep, maar haalde daarna deze nasaalstreep weer door met enkele diagonale haaltjes.*

24	Des <i>anderen</i> daechs aenden <i>anderen</i> met Aldus die een naden <i>anderen</i> geset <i>Ende</i> jn corten tijden daer ter stede <i>Quam</i> haer lust <i>ende</i> veruwe mede	1180
28	Oeck te plegen dat js <i>hem</i> pijnje Dicwijle bestopt te sijne In den lichaem dat verstaet Dan salmen <i>hem</i> geuen mijnnen raet	1184
32	Vijff pillen soe scerp dat sy Mogen redelick jngaen daer by Dan salsy laten ba <i>Ende</i> baden salsy oeck daer na	1188
292ra	Dan salsy drincken na dat bat Calamentum wetet dat Of nepitam of myrra	1192
4	Ghesoden jn honich wel daer na Soe dat dat een deel borne sy <i>Ende</i> dat achtende deel honich daer by Dicwijl salsijs sbadens gedencken	1196
8	<i>Ende</i> na dat bat sal sy drincken Dyatesceron II <i>dragmen</i> gewichte Honich <i>ende</i> water seget dat gedichte Daer met salsijt aldus ontfaen	1200
12	Dyatesceron is sonder waen Gemaect van desen vier dingen Die ic v noemen sal sonderlingen Else <i>aristologia longa</i> <i>ende</i> bacus laurij	1204
16	<i>Ende</i> mente <i>ende</i> ganciana daer by <i>Ende</i> elx euen vele geset <i>Ende</i> jn honich gesoden met <i>Ende</i> dat salsy nemen als gerapigra	1208
20	<i>Ende</i> haer sullen helpen oeck daer na Alle rukende crude als <i>cominum</i> <i>Vencol spisa</i> <i>ende</i> <i>apium</i> Ameos peterceli <i>ende</i> carui	1212
24	Of dese cruden gesoden seitmen my In wijn of gemenget mede	1216

292r Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur g lij aangebracht.

292ra1 salsy: De stok van de eerste s loopt naar rechtsboven door.

292ra9 *dragmen*: Deze *abbreviatuur* voor *dragme* is heel anders dan elders in de *codex*; het is feitelijk slechts een verlengde d.

292ra22 Voor *apium* is met een diagonale streep een q doorgehaald.

	In honige sullen helpen gerede	
	<i>Galienus</i> leert ons dat byuoet	
28	Ontwee gewreuen is seer goet	
	Met wijn gedroncken js mijn raet	1220
	Of jn wijn gesoden dat verstaet	
	<i>Nepica</i> helpet gedroncken met	
32	Daermen jn enen bade sit	
	Of ontwee gewreuen ende gebonden	1224
	Opten vrouwen lichame ter stonden	
	Of op die nauel sonder spot	
292rb	Of gesoden jn enen pot	
	Ende dan sal sy gaen sitten mede	1228
	Op enen doergaetten stoel ter stede	
4	Bouen den pot ende al omme sluyte	
	Dat die roeck nergens en mach vte	
	Dan opwaert ter naturen ga	1232
	Byuoet noch meer als jct versta	
8	Is goet gemengt met <i>capsia</i>	
	Met <i>synamonum</i> met <i>salia</i>	
	<i>Origanum saturiona</i> <i>pulegium</i>	1236
	<i>Leuisticum</i> ende oeck <i>anisium</i>	
12	Ende datmense alle siedet dan	
	Met water of zeem of men kan	
	Ende datmen vulle een sackelkijn	1240
	Gemaect als een oercussijn	
16	Met wollen geteest harde clene	
	Ende datmen dan die siedinge rene	
	In dat sacxkijn metter wollen doe	1244
	Of dat sacxkijn daer jn nette alsoe	
20	Ende legt alsoe heet als men kan	
	Opter vrouwen lichaem dan	
	Ende dit salmen dicke doen ter stede	1248
	Oeck <i>morsus galline</i> mede	
24	Gesoden jn een test ter noet	
	Ende geleit opter vrouwen scoet	
	Der naturen dit is goet	1252
	Een ander dat seer hulpe doet	

292ra27 leert: *De kopiist heeft eerst leg geschreven, maar daarna de g doorgehaald, en ert erboven geschreven.*

292rb1 Of: *De stok van de f loopt met een lange diagonale haal naar rechts tot in de bovenmarge.*

292rb1 gesoden: *De kopiist schreef eerst al een g; omdat deze letter echter was gaan vlekken, moest hij opnieuw aan het woord beginnen.*

28	Den vrouwen heb ic ondervonden Om te doen hebben haer stonden Ghy sult nemen sonder mee	1256
32	<i>Flammula nilion</i> inule ende rute Castor mirrum <i>centaurea</i> Salie ende euen vele versta Dat bornt ende maect poeder daer Ende siedt met water daer naer	1260
292va	Ende samira ende mirre oeck na dat Ende dan drinct dit jnt bat Is oeck die scoet der naturen	1264
4	Alte zeer verhart tot die vren Dat dese moeder en helpt niet Dat die bloemen comen jet Neemt van enen osse die galle	1268
8	Of van ennigen diere metalle Ende met vencol ende ysopi Dit wel gemenget te gader si Ende wolle wel geteset met	1272
12	Ende jn dese dingen genet Ende maket harde lanck ende stijff Datment steken mach jnt lijff Tussen des wijfs been al bloet	1276
16	Recht jnder naturen scoet Dits orbaerlike ende goet raet Of aldus dat verstaet Men make dit sonderlinge	1280
20	Van desen gelijk eens mans dinge Dit salmen doen doer den noet Den vrouwen ouer al jnden scoet Der naturen daert hol is	1284
24	Dit doet al comen menstruis Is dan dat sake dat die vrouwen Te luttel hebben ende met rouwen Haer stonden om dat soe sullen sy	1288
28	Dese cruden nemen dat seg ic dy Van beide <i>pulegium</i> ende <i>betonicam</i>	

292ra31 *Flammula, nilion: Oplossing onzeker. De tekst in de editie De Pauw 1893 biedt geen uitkomst, aangezien juist deze regel voor hem onleesbaar of onbegrijpelijk was. De Pauw 1893, 159, r. 1283. Vgl. voor flammula echter ook f.293ra29.*

292va1 *Voor dat begon de kopiist al met een aanzet voor een d; omdat deze letter echter ging vlekken, begon hij nogmaals aan het woord.*

	Ende oec mede <i>centauream</i>	
	Ende dese sultu sieden dan	1292
32	In water of jn <i>wijn</i> voert an	
	Tot dat die <i>twedeel</i> versoden es	
	Dan <i>wringet</i> doer <i>een</i> cleet na des	
292vb	Ende <i>drincket</i> metten <i>sape</i> van <i>grisen</i>	1296
	Dit is goet jn <i>alre</i> <i>wisen</i>	
	Een <i>ander</i> <i>then</i> <i>seluen</i> <i>harde</i> goet	
4	Neemt <i>mente</i> <i>pulegium</i> <i>ende</i> doet	
	Elx <i>euen</i> <i>vele</i> <i>een</i> <i>hantvol</i> daer	1300
	Ende <i>salis</i> <i>gemme</i> III <i>dragmen</i> <i>voerwaer</i>	
	Ende <i>planten</i> <i>van</i> <i>roden</i> <i>colen</i> oeck	
8	Ende <i>gestoten</i> <i>poerloeck</i>	
	Ende dese al sieden jn <i>enen</i> pot na dat	1304
	Ende <i>geuent</i> haer <i>drincken</i> jn <i>een</i> bat	
	Ende is dat <i>sake</i> dat haer <i>stonden</i>	
12	Hebben <i>gebroken</i> <i>lange</i> <i>stonden</i>	
	Soe neemt dan <i>reuponticy</i>	1308
	Dordalf <i>pennewaert</i> <i>zwaer</i> seg <i>jc</i> <i>dy</i>	
	Ende <i>drogen</i> <i>byuoet</i> <i>ende</i> <i>peper</i> mede	
16	Een <i>dragme</i> <i>onder</i> <i>beyde</i> <i>gerede</i>	
	Ende <i>maect</i> <i>van</i> <i>desen</i> <i>puluer</i> <i>saen</i>	1312
	Ende dit <i>sodtu</i> <i>maken</i> <i>sonder</i> <i>waen</i>	
	Des <i>auonts</i> <i>ende</i> <i>des</i> <i>morgens</i> oeck met	
20	Drie <i>dagen</i> <i>ende</i> oeck dat <i>wet</i>	
	Dat <i>gijse</i> <i>decken</i> <i>sult</i> daer	1316
	Dat sy <i>zwete</i> <i>moge</i> daer naer	
	Noch <i>een</i> <i>ander</i> goet <i>gewes</i>	
24	Ghy sult <i>nemen</i> die <i>wortel</i> <i>van</i> <i>les</i>	
	Ende <i>vander</i> <i>logenstock</i> oeck <i>mee</i>	1320
	Ende <i>vencol</i> <i>ende</i> oeck <i>nephire</i>	
	Dese <i>salmen</i> sieden jn <i>wijnne</i>	
28	Ende <i>drincken</i> <i>dats</i> <i>goede</i> <i>medecijnne</i>	
	Of ghy sult <i>nemen</i> <i>zeyste</i> maer	1324
	Ende <i>canacetum</i> oeck <i>voerwaer</i>	
	Ende <i>byuoet</i> mede daer an	
32	Ende roest my dese jn <i>boter</i> dan	
	Ende <i>bijndet</i> hoer <i>suuerlijke</i> heet	1328
	Opten <i>nauel</i> <i>wel</i> <i>gereet</i>	
293ra	Want <i>een</i> <i>meester</i> <i>dede</i> des <i>gelijke</i>	

	Den coninginne van vrancrijke	
	Hy nam gijngebaer goet ende vry	1332
4	Ende blader vanden bome van laury	
	Ende saminan oeck daer mede	
	Ende wrijftse te gader al gereede	
	Ende deedtse jn enen pot daer daer	1336
8	Ende setten ouer tvuer dats waer	
	Doen dede hy haer sitten na das	
	Op enen stoel die doergaet was	
	Ende den pot daer onder haer	1340
12	Ende liet den roeck opwaert slaen daer	
	Recht tussen jn die nature	
	Dit doet driewerf of meer ter vre	
	Ende haer stonden quamen daer na	1344
16	Ghelijck dat sy sculdich waren	
	Die vrouwen die aldus gedane	
	Rokinge willen gaen ane	
	Of oeffenen willen stouuinge	1348
20	Hem is goet bouen alle dinge	
	Dat sy haer scoenhede rechte bynnen	
	Met couden vngenten jn allen zynnen	
	Saluen sullen om dat sy	1352
24	Niet te zeer en verheiten daer by	
	Het is oeck goet tot die stoouen	
	Daer af geseit is hier bouen	
	Of tot die rokinge mede	1356
28	Comijn ende anijs bede	
	Flammula calamente ende menta	
	Te gader gemengt als ic versta	
	Tot desen is oeck goet dat wet	1360
32	Crauwinge daer ende bruyden met	
	Ende jn die hant bloet laten	
293rb	Dat deert zeer vtermaten	
	Sy sullen onioen eten oeck	1364
	Mostaert ende peper loeck	
4	Peperloeck ende comijn	
	Ende visch die jn sculpen sijn	
	Ende sullen drincken met jn schijn	1368
	Goeden stercken witten wijn	
8	Ia op dat sy niet hebben den rede	

	Of jnt hoeft zeerichede	
	Want jn allen reden verstaet	1372
12	Soe is die wijn gedroncken quaet Onder tijden geualt oeck mede Dat die oueruloedichede	
	Van vrouwen stonden is soe groet	1376
16	Dat sy daer af comen jn groter noet Dat coemt daer by des seker sijt Om dat die aderen sijn te wijt	
	Ende te zeer ontloken met	1380
20	Die aen die matrice sijn geset Of onderwijlen splijten sy Ende daer af vloed roet bloet bedy	
	Ende clare ende jn groter quantiteyt	1384
24	Of oeck mede als men seit Van te vele etens ende dranck Daer af wort een masse bloets gemanck	
	Die wolcke alse en comen niet	1388
28	Die bate dat onthouden jet Soe breket wt dan ter stede Of ondertijden comet mede	
	Om die ouertallige heyte met allen	1392
32	Des bloets vander colore die vander gallen Ouertallich vloeyende es Dat maect verwallende des sijt gewes	
	Dat bloet dat jn die vate nyet	1396
293va	En mach geduren alst gesciet Of gesouten fleuma mede Menget haer metten bloede gereede	
4	Of maket dunne soe dat daer Die aderen doet scoren daer naer Ende is dat sake dat dat bloet	1400
8	Dat voer menstruis wt gaen moet Verwandelt jn geelheden na Soe comet recht van colera	1404
	Ende eest van roder gedane Soe comet van sangwine jc wane	
12	Ende eest bruyn jn sijn dijen Soe comet van melancolijen Ende alse dese ziechede	1408
16	Comen aldus nader waerheden Om die humoren die sijn bynnen Ende corruppeert jn allen synnen	1412

	<i>Ende</i> dat die lichtheit der naturen Die <i>corrumpinge</i> niet ter vren	
20	En <i>kan</i> onthouden dat verstaet <i>Ende</i> daer om sy <i>dan</i> vloeyen gaet <i>Ende</i> alst oeck geualt jnt waer Daer af die doot coemt daer naer	1416
24	<i>Van</i> desen saken ontveruwen sy <i>Ende</i> werden mager oeck daer by <i>Ende</i> duert lange oeck daer na Soe valt sy jnt water als ic versta	1420
28	Byder leueren supstancie daer met Wort <i>van</i> couden seer ontset Om dat haer dat bloet te zeer <i>ontgaet</i> Datse soude houden jn horen staet	1424
32	<i>Ende</i> jn haer natuerlike heyttē <i>Ende</i> oeck mede <i>omme</i> ditte Dat haer gebreect haer appetijt Begert si saepachtige dingen ter tijt	1428
293vb	Die die humoren verwandelen doet Na gewoente dat is goet Eest dat sake dat coemt van bloede	1432
4	Soe soutu laten doer die hoede <i>Aen</i> den arm of <i>aen</i> die hant	1436
8	Soe dat dat bloet op trect te hant <i>Ende</i> eest dat die calore <i>Vander</i> gallen vloeyet al dore Soe salmen nemen lichte dingen	1440
12	Die mogen helpen sonderlingen Als canfora sarracenicā Ofte rosata nouella Metten sape vanden violetten	1444
16	<i>Ende</i> scariole aldus salmen netten <i>Ende</i> comet <i>van</i> oueruloedichede <i>Van</i> fleumen of <i>van</i> zwarten coloren mede Soe salmen nemen yralagodius	1448
20	<i>Ende</i> doent jn dat water <i>ende</i> drinckent aldus Na dese purgacie jn allen synnen Is men sculdich buyten <i>ende</i> bynnen Dingen te doene die stringeren <i>Ende</i> die stonden doen verteren	1452

	<i>Ende</i> hier om salmen drincken na des	
24	Water daer jn gesoden es	
	Scorse van pome garnaten	1456
	<i>Ende</i> galle <i>ende</i> note muschaten	
	Die scale daer af <i>ende</i> rose blade	
28	<i>Ende</i> eyken blader mede te rade	
	<i>Ende</i> bedugar <i>ende</i> agrymonia	1460
	<i>Ende</i> wegebrede oeck daer na	
	Weder sy sijn geuoet ter stede	
32	Of gheenvoldiget sy helpt mede	
	Na den eten geef haer na des	1464
	Te drincken puluis <i>ende</i> radices	
	<i>Ende</i> met regen water getempert sy	
294ra	<i>Ende</i> oeck puluer van coralli	
	<i>Ende</i> gomme mede arabici	1468
	Balascie <i>ende</i> cornu cerui	
4	Seminis mirre <i>ende</i> portulate	
	Bolo armenici <i>ende</i> centonice	
	Seminis cicomorum <i>ende</i> plantaginis	1472
	Spadij <i>ende</i> sanguis draconis	
8	Oeck sal si eten jn dier node	
	Hennen gesoden <i>ende</i> in brode	
	<i>Ende</i> vorsch vis <i>ende</i> edick met	1476
	<i>Ende</i> garsten broet oeck mede et	
12	<i>Ende</i> tyseyne sal drincken sy	
	Op garsten gesoden seitmen my	
	<i>Ende</i> jerstwerf jn suker gesoden daer	1480
	Mer zeewater weet voerwaer	
16	Tot dat begint te roden mede	
	Dan doeter toe edick ter stede	
	<i>Ende</i> siget doer een cleet dan	1484
	<i>Ende</i> geuet haer drincken voert aen	
20	<i>Ende</i> sy sal drincken roden wijn	
	Die met zeewater getempert sal sijn	
	<i>Ende</i> die wortel van wegebrede	1488
	Met tyseyne gesoden mede	
24	Waer beter tot desen dingen	
	Dit selue sap sonderlinge	
	Op een ventose sonderlinge	1492
	Op die borst geset ter vaert	

28	Soe dat dat bloet trect opwaert Of men doe sap van wegebrede Inder vrouwen naturen mede	1496
32	Oeck is goet tot desen dingen Dit selue sap sonderlinge Opten buyck gebonden mede Of op die matrice ter stede	1500
36	Een plaester daer af gemaect Den seluen is goet gesaect Tap van donderblader jn schijne	
294rb	Ghedroncken jn witten wijne Het is oeck goet ten seluen mee Tsap van paratarie	1504
4	Ghedroncken jn water of jn wijne Dit helpt al tegen dese pijnne Ten seluen neemt II stucken lardy Met salerca ende stroeie coriandry	1508
8	Daer af jn puluer wijse mede Ende dat saet daer af oeck ter stede Ende puluer van elsene ter stat Ende bijndet op dien nauel na dat	1512
12	Het sijn oeck goede plaester daer na Van elsene ende maiorana Van sisimbrio ende gestoten dat Met zwijnen zmere ende ter stat	1516
16	Ghebonden op die sijde ende mede Opten buyck ter seluer stede Ende leitmen daer op moruwe blade Van mirre het waer goet te rade	1520
20	Ten seluen is oeck goet sere Die netelen gestoten met zwijnen smere Ende op die leyndene gebonden Ende opten buyck metten stonden	1524
24	Ende deedmen daer op blader van vlmy Die vorsch waren het betert daer by Een ander neemt die scorse mede Ende maecter af puluer mee	1528
28	Doet dat jn water vander zee Ende drinct dat ende daer naer Maect een plaester daer Van scaeps dreck sonder mere	1532
32	Ende gestoten met zwijnen smere Ende opten buyck geleyt ter stede	1536

	Ende oeck op die leynden mede	
	Of maect puluer radick v	
36	Van eyscalen ende geuet nv	
	Haer jn dranck te drincken dan	1540
294va	Drie dagen ende voerwaer dan	
	Des vierden dages soe moge dy	
	Of heffen ende dwaense my	
4	Met couden water jn die stede	1544
	Met III vingeren jn haer heymelichede	
	M Atrix als alexander seit	
8	In anathomia nader waerheit	1548
	Soe issy cout ende oeck droge	
	Ende gevormt jn haren vermoge	
	Ghelijck der magen ende bouen met	
	Is sy met aderen wel beset	
12	Ende beneden soe is sy	1552
	Vleesachtich ende sochte daer by	
	Seuen blaesbalge bouen heeftse mede	
	Ende elck heeft sijn besceiden stede	
16	Ende sy heeft twe hole staende	1556
	Inwaert ende wtwaert gaende	
	Ende jnwaert gaen sy mede daer	
	Tot onder die vorke weet voerwaer	
20	Ghelijck dat bescreuen oeck js	1560
	In viatico sijt seker des	
	Daer om is dat wijf couder vele	
	Dan die man is jn allen spele	
24	Van complexien nochtan is sy	1564
	Meer eyschende dan is hy	
	Ia jn drie manieren met	
	Die een maniere is dat wet	
28	Dat sy van couder complexien js	1568
	Ende van droger des sijt gewis	
	Ende van harder supstancien nv	
	Ende van vaster segick v	
32	Want dat wijf ontsteken is dat wit	1572
	Soe berntsy meer ende verhit	
	Ghelijck dat iser bernet sere	
	Dan dat gout doet ende oeck mere	
294vb	Want metten goude men sonderlinge	1576

	Sijn alle jnstrumenten van lichten dinge	
	Int bernen dant met jsere sy	
4	Een <i>ander</i> reden proeuet daer by	
	Want dat wijf is aderachtiger <i>sonderlinge</i>	1580
	Ende alle aderachtige dinge	
	Sijn geuoelderachtiger dan <i>dander</i> vele	
8	Daer om alst coemt tot dien spele	
	Soe hebben sy genuechte groet voerwaer	1584
	Als sy haer nature verliesen daer	
	Die dorde reden is mede	
12	Nader manieren <i>gemaechede</i>	
	Beide sy zijn aderachtich ter stont	1588
	Beneden <i>aender</i> naturen mont	
	Ende die aderen <i>ontfaen</i> dat saet	
16	Ende benectense daer af versaet	
	Mer <i>ten</i> ouersten aderen met	1592
	Die en beroert niet dat saet dat wet	
	Daer om die ketelinge <i>alsmen</i> siet	
20	En mach versaecht worden niet	
	Dan om des mans moethede	1596
	Als hijs niet versaet is mede	
	Si vergeet <i>hem</i> daer alsoe	
24	En wilder niet meer seggen toe	
	Matrix heeft monden twee	1600
	Buyten <i>ende</i> bynnen <i>ende</i> noch mee	
	Die buytenste altoes open is	
28	Ende heit der <i>matricen</i> hals doer des	
	Want voer <i>datmen</i> heit vulua	1604
	Is der <i>matricen</i> door als ict versta	
	Ende die bynnenste mont daer af alsoe	
32	Sluyt <i>onderwijlen</i> vaste toe	
	Ende <i>ondertijden</i> is open mede	1608
	Ende als dat wijf ontfeet ter stede	
	Soe sluytse soe vast hebic vernomen	
295ra	Datter <i>een</i> naelde niet jn en soude comen	
	Met jnt bruyen is sy altoes open	1612
	Om dat saet tontfane is sy hopen	
4	Ende daer na als sijt heeft ontfaen	
	Sluytse vast toe sonder waen	

	Ende is altoes soe besloten daer	1616
8	Tot dat sijs tskijns geneest daer naer Want die vrouwen die dragent kijnt Begeren lendens meer om tgent	
	Bedy dat saet en mach nyet comen mede	1620
12	Ter genuechten jnder matricen stede Oeck sijn jn matrix VII holkijne In die rechter sijden jn schijne	
	Is der drie ende jn die slincker drie	1624
16	Ende jn die middelt oeck seytmen mye Ende daer om seggen sulcke dan	
	Datmen jndie rechter wint den man	
	Ende jn die slincker wint dat wijff	1628
20	Datmen jnt midden wint heeft lijff Ander seggen ouermits naturen	
	In jegelick hol mach wynnem te vren	
	Ende datmen jn die slincker sijden wint	1632
24	Dat es een manachtich wijf dat kijnt Ende wintmen jn die rechter sijde	
	Dat is een wijfachtich man tien tijde	
	Ghy sult oeck weten dat sulck mans roede	1636
28	Soe crom is dat saet te goede By haer nyet en mach worden ontfaen	
	In die nature heb ic verstaen	
	Mer jn een ander deel ontfaet dat saet	1640
32	Daer om sunt dat deel verstaet Onder tijden knechte ende oeck mede Onder tijden meyskens somwijlen bede	
	H Et gevalt som wijlen den vrouwen	1644
36	D at haer matrix op heeft met trouwen	
295rb	Daer by comet dat verkeert sy Ende crancker aptijt hebben daer by	
	Van vercoutheit der harten mede	1648
4	Dat hem ouercoemt tot menniger stede Ondertijden dogen sy sincopin	
	Ende dat die pols slaet te myn	
	Datmens nyet geuoelen en kan	1652
	Als jemont tasten wil daer an	

8	Ende van drie saken sonder blij Wort ondertijden soe crom dat wijf Soe dat ondertijden dat hoeft	1656
12	Ende die knyen vergaderen geloeft Ende sy haer stemme verliesen met Ende lippen ende tanden oeck dat wet Bedwingen ende die borst aldaer	1660
16	Bouen maten op heffen voerwaer Galienus seget van enen wijue Die soe dogede jn haren lijue Dat sy verloes haer stemme ter stede	1664
20	Ende haren pols verloes sy mede Ende sy was soe gebrekelijck jn haer Ghelijck of sy doot waer Ende genen teken vanden lijue	1668
24	En vantmen daer jn dien wijue Mer haer nature hadde meer no myn Luttel heyte aent harte jn Ende sulcke meesters seiden daer	1672
28	Dat sy doot waer voerwaer Galienus nam wolle ende deedse doe Voer haer nase ende proeuese soe Ende vant leuen noch aen haer	1676
32	Hy seide dat dese siecheit aldaer Haer aen quam want dat sy Te vele naturen had bedy Dat sy mans en plach nyet	1680
295va	Ende haer nature als men siet Ghecorrumpert was ter stat Ende weduwen geualt vele dat Die hier voermaels mannen hebben geplogen	1684
4	Ende jonge luyden oeck wel mogen Dese dingen gescieden met Als sy tot haren tijden comen dat wet Dat sy huwelick soudenz plien	1688
8	Ende mans nyet en mogen hebben tot dien Want jn hem dat saet Meer oueruloeyt dat verstaet Dat sonder man nyet en mach wesen	1692
12	Die nature jn hem verdreuen van desen	

	Ende van desen sade dat is	
	In hem oueruloedich des sijt gewis	
	Ende deser verrotter materien mede	1696
16	Coemt een wundechede	
	Opwaert tsulcker steden slaende	
	Tot bider harte om begaende	
	Die sijn geburen der harten omtrent	1700
20	Ende daer maget jnstrument	
	Hier op gebreect hem die sprake	
	Ende dit ongemack van dier sake	
	Neemt sijn beginsel van al dat hem	1704
24	Haer siecheit gebreken meer no myn	
	Ende gebreken hem haer stonden	
	Ende is jn hem dat ouertaldich vonden	
	Dat saet soe is jn hem dat ongemack	1708
28	Vele te quader daer jck af sprack	
	Dat medecijne dat is	
	Tegen dat ongemack des sijt gewis	
	Datmen die hande ende die voeten	1712
32	Al lettcl crauwe met goeder moeten	
	Met olien laurijne dat wet	
	Ende voer die nase houde met	
	Dingen die sijn van hore zwaer	1716
36	Alse galbanum ende daer naer	
	Berens cul peck gebarnt velt	
	Ende een lijnen cleet gebarnt ghy selt	
	Of opponax daer voren houden nv	1720
295vb	Ende dier gelijck dat seg ic v	
	Ende werme donguent daer salmen met	
	Vulua ongeren bynnen dat wet	
4	Ende buyten als hier na steet	1724
	Dat is yroleorum muscus gereet	
	Ende camomilien ende nerdilioen	
	Dese brengen weder om jn haer doen	
8	Menstrua ende ander siechede	1728
	Men sal een ventose setten mede	
	Op die borst ende des morgens alsoe	
	Sal hy dyaciminum nemen ende daer toe	
12	Metten sape van eppen daer	1732
	Of met cyrope van calamente voerwaer	

	Of van nepica gemaect dat verstaet	
	Of ghi sult nemen bilsen saet	
16	Wit peper <i>ende</i> costi	1736
	Mente eppe <i>ende</i> castori	
	Euen vele een dragma	
	Of meer dit stoet hier na	
20	<i>Ende</i> tempert met witten wijne	1740
	<i>Ende</i> drinckens een dragma jn schijne	
	Iustinus heit datmen neme nv	
	Comijn <i>ende</i> drogen dat segick v	
24	<i>Ende</i> een lepel vol of twee	1744
	Gheuet jn dranck het helpt wee	
	Hy heit oeck nemen god weet	
	Dat dinck vanden vos of vander geet	
28	<i>Ende</i> maker puluer af <i>ende</i> ter stede	1748
	Doet met een pessere jn haer scamelhede	
	Mer cribasius heit sieden meer	
	Die wortel van germandre	
32	Of camedreos of vencol saet	1752
	Ofte van lijnsade dat verstaet	
	<i>Ende</i> oeck daer jn doet na des	
	Oeck seit hy dat daer toe goet es	
36	Wortel van logenstock dat weet	1756
	Gesoden <i>ende</i> gestoten met	
	Zwijnnen smaut <i>ende</i> geleget	
296ra	Opten nauel als men ons seget	
	Is dat sake dat na die dracht	1760
	Matrix gaet buyten haer macht	
4	<i>Ende</i> te seer gaet nederwaert	
	Men sal wermen evenen ter vaert	
	Die jerstwerf gesuuert es	1764
	<i>Ende</i> genet wale om des	
8	Matrix gaet wt hare stede	
	Ondertijden <i>ende</i> sciet mede	
	Ter natuerlicheit als men weet	1768
	<i>Ende</i> dat geualt byden aderen gereet	
12	Die omtrent matrix staen	
	Alsly met couden worden beuaen	
	<i>Ende</i> moruheit der wacheit	1772
	Coemt der matricen aen gereit	
16	Die oueruloeyende is jnwaert mede	
	Dese vercoutheit <i>ende</i> moruhede	
	Vander couder lucht die jn gaet	1776

	By matrix holen dat verstaet		
20	Het coemt oeck <i>onder wijlen</i> weet dat		
	Om dat sy op enen <i>couden</i> steen sat		
	Oeck comet <i>ondertijden</i> <i>mennichfout</i>	Om matrix	1780
	Dat sy baden jn dat water cout	jn haer stede	
24	Ende wort licht <i>ende</i> <i>moru</i> daer by	te brengen	
	Ende wt hare steden gaet dan sy		
	Eest dat matrix nederwaert steet		1784
	Ende nyet <i>altemaal</i> wt en geet		
28	Soe <i>salmen</i> voer haer nase <i>houden</i> aldus		
	Balsamus ofte muscus		
	Spicanardy scorax ambra		1788
	Ende dier <i>gelijck</i> oeck daer na		
32	Ende beneden <i>salmense</i> beroken mede		
	Met een gebernde clede dier <i>gelijchede</i>		
	Ende opten nauel leggen met		1792
	Wolle die jn wijn <i>ende</i> jn olie is genet		
36	Ende eest dat matrix wt geet		
	Neemt <i>armoniacum</i> gereet		
296rb	Ende <i>tempert</i> met sape <i>van</i> <i>elsene</i> dat		1796
	Ende saluet <i>haren</i> lichaem ter stat		
	Daer na neemt <i>cassifistula</i> <i>ende</i> <i>ruta</i>		
4	Ende byuoet euen vele daer na		
	Ende siedet jn wijne daer by		1800
	Dat die <i>twedeel</i> <i>versoden</i> sy		
	Ende dat geuet haer jn <i>drancke</i> daer		
8	Den nauel <i>ende</i> den lichaem daer naer		
	Met gesoden <i>teruwe</i> al bloet		1804
	Suldy daer op leggen ter noet		
	Ende eenwerf bouen alle dingen		
12	Is matrix wtcomen <i>sonderlingen</i>		
	Soe <i>suldijse</i> met <i>vrouwen</i> <i>handen</i> saen		1808
	In hoer <i>proper</i> stat doen staen		
	Ende daer na suldy na dat		
16	Gaen <i>sitten</i> jn een werm bat		
	Daer jn <i>gesoden</i> sal sijn als jc versta		1812

296ra22-24

Deze gebruikersnotitie lijkt het meest bij de betreffende passage in de linkerkolom van de bladzijde te horen (mede op grond van het wt hare steden gae(n)), en is, zo begrepen, in de rechtermarge geplaatst. De positie van de notitie is echter niet geheel duidelijk: ze staat tussen a- en b-kolom in, en is tegen de linkerkantlijn van de b-kolom geplaatst. Ze zou, ook inhoudelijk, dus evenzeer betrekking kunnen hebben op de b-kolom (296rb21-23).

	Balausta corte maligranata	
	Rosa gala <i>contusa menta</i>	
20	Sumat glades <i>lenticula</i>	
	Daer af salmen een stoue maken	1816
	Die sere vroemt tot deser saken	
	Dyascorides oeck stouen heet	
24	Of suffumigeren gereet	
	Haer dieten sullen cout wesen	1820
	Een expermente gaet tot desen	
	Dat geproeft is jn ware dinck	
28	Dat die matrice wt ginck	
	Puluer van harte des herts met	1824
	Ende blader van lauwerboem dat wet	
	Euen vele een onse mede	
32	Een dragme mirren gerede	
	Wrijuet <i>ende</i> getempert jn wijzne	1828
	Ende geuet dranck dies medecijne	
	Ende aldus sal matrix mede	
36	Weder gaen jn haer stede	
296va	Ondertijden worden daer naer	1832
	Op blasinge jn matrix daer	
	Ende apostemen van diuerser manieren	
4	Is dat colera wt gaet schiere	
	Vander leueren soe is die sake met	1836
	Van enen aposteme oeck dat wet	
	Soe maket ene rede daer	
8	Ende enen cancker dat is waer	
	Ende eest van couden humoren mede	1840
	Ende roet <i>ende</i> hart ter stede	
	Ende vele zwaerheiden met groten wee	
12	Eest jn die ene sijde oeck meer	
	Vander matricen byden monde	1844
	Soe geuoelt sy rouwe tier stonde	
	Aen hoer scoenhede <i>ende</i> oeck mede	
16	Aen den nauel jn sommigen stede	
	Ende aen die leynden oeck daer af coemt	1848
	Datmen die bloetsuycte noemt	
	Ende is die aposteme jn die <i>ander</i> sijde	
20	Soe heeft sy jn dien rugge tot dien tijde	
	Ende jn die sijden groet seer	1852

	Ende den lichaem verstoep meer	
	Ierstwerf salmen vernemen	
24	Wolck die sake sy der apostemen	
	Eest dat sy van heeter saken sy	1856
	Soe suldy laten een ader daer by	
	Die jnden voet js gestaen	
28	Die heit galienus sonder waen	
	Na datmen kent die siechede	1860
	Want leitmen aen die hant mede	
	Inder siecheit van matrix daer	
32	Die latinge trect voerwaer	
	Dat bloet opwaert ende alsoe	1864
	Trect die matrice derwaert toe	
	Ende om dit soe is men ter stede	
36	Dat bloet beneden te laten mede	
296vb	Ende is dwijf sterck ende vermogen	1868
	Dat sijt twewerf mochte gedogen	
	Op enen dach te laten daer	
4	Dat waer haer goet ende daernaer	
	Salmen geuen jn dranck mede	1872
	Tsap van morelle ende wegebrede	
	Donderbaer ende cassiofistule	
8	Ende mandragora ende des gelijkx me	
	Men sal oeck een plaester met	1876
	Die die heite verdrijue dat wet	
	Ende die die cracht conforteren oeck me	
12	Vanden sape portulatee	
	Ende psijllij ende wegebrede	1880
	Van scarley ende donderbaer mede	
	Ende daer toe olie rosarum	
16	Daer na alst rijp is som	
	Salmer op leggen lijnsaet	1884
	In boter gesoden dat verstaet	
	Ende malua ende fenigrieck met	
20	Ende gansen smout of hennen dat wet	
	Ende dat wit vanden eye daer mede	1888
	Dat is goet al te sulcker stede	
	Dyascorides seget dit	
24	Dat seer helpet die sit	
	Int water daer spica jn gesoden es	1892
	Paulus leert oeck sijt seker des	
	Een electuarium te maken mede	
28	Tegen der matricen harthede	

	Of tegen die verkeertheit	1896
	Of gezwollen of wijntachticheit	
	Dit te verdrijuen ende genesen met	
32	Neemt vanden calue dat vet	
	Ende vanden buck oec	1900
	Tgewicht van XVIII dragmen groet	
	Ende vanden vetten des herts horen	
36	Drie dragmen die daer toe horen	
297ra	Ende vander gans ende der hennen met	1904
	Euen vele drie dragmen dat wet	
	Ende honich twe dragmen daer by	
4	Ende VI penninck gewichte van jsopy	
	Dese salmen al stoten gereede	1908
	Ende met wijfs molck mengen mede	
	Ende met olien van rosen roet	
8	Ende met enen pessere jn doen ter noet	
	Ende daer af salmen een plaester maken	1912
	Is die aposteme van couden saken	
	Haer dieten sullen sijn clene	
12	Om die humoren te minderen allene	
	Ende wiltuse ter gesontheit keren	1916
	Die aposteme jc salt v leren	
	Soe neemt fenigrieck ende lijnsaet	
16	Ende garsten mele dat verstaet	
	Te gader gesoden sijt seker des	1920
	Of bonen gesoden jn duuen mes	
	Eest dat die aposteme jnwaert ga	
20	Ter blasen wert soe neemt daer na	
	Gheiten molck ende ezels mede	1924
	Ende drincken dat ende maken ter stede	
	Van tysemen ende honige aldaer	
24	Enen pessere ende doet jn daer naer	
	Met enen jessar jn die matrice	1928
	Het helpt ter baten vele te mee	
28	D Its tegen die gene die en hebben nyet	
	Haer stonden of gebreken jet	
	Om weder te hebben suldy	1932
	Vander wortelen seytmen my	
	Vander roder wilgen die scorse daer	
32	Die naester ouerster is voerwaer	

	Ende sultse met wijñne sieden mede		1936
	Ende temperen ende werm ter stede		
	Des morgens jñ dranck geuen		
36	Oeck is goet daer beneden		
297rb	Malua persiccula ende blader van laurij		1940
	Ende een rokinge gemaect daer by		
	Ende dan die wortel van roder mede		
4	Ghebonden ende gedaen jñ die stede		
	¶ Om die haer stonden te sere		1944
	Flueren ende daer af hebben dere		
	Ghy sult nemen enen herts horen		
8	Ende die ontwe snyden te voren		
	Ende pulueriseren metten sade		1948
	Van netelen met goeder stade		
	Ende dat tempert met regen water daer		
12	Ende geuen haer drincken daer naer		
	¶ Medecijne tegen den genen	nota	1952
	Die hem bezeycken opt bedde altenen		
	Willens of onwillens dat wet		
16	Sy en connens nyet onthouden met		
	Dese salmen met wermen crude daer		1956
	Beroken ende stouen daer naer		
	¶ Tegen die luysen tussen die bene		
20	Ende onder die oxcelen van desen twe		
	Heiten platluysen dat verstaet		1960
	Du sulst nemen na mijnen raet		
	Assen ende jñ olie mengen		
24	Ende daer af maken temperingen		
	Ende bestrijkent daer die luse sijn		1964
	Ende oeck eest goet ende fijn		
	Tot roden ogen diese daer met		
28	Aenden stert bestreke dat wet		
	¶ Van dat enen den mont stinct		1968
	Dat hem die quade mage toe brengt		
	Ghy sult nemen dat ouerste mede		
32	Vander mente ende dat gereede		
	Sieden jñ wijñne tot dat es		1972
	Ter helft gesoden ende na des		
	Dat gedroncken alsoe die mage		
297va	Wel gesuuert is alle slage		

	¶ Wiltu dijnen mont wassen daer	1976
	Dit is goet <i>ende</i> openbaer	
4	Alse vrouwen sijn gequetst van desen	
	Dat mannen met <i>hem</i> hebben gewesen	
	Dat sy zwellen aen haer nature	1980
	Soe sullen si sieden daer toe ter vre	<i>nota</i>
8	Malue <i>ende</i> poleye mede	
	In regen water <i>ende</i> daer jn ter stede	
	Sitten <i>ende</i> baden hem daer jn	1984
	Dit is <i>hem</i> goet seit mijn sin	
12	¶ Het sijn oeck sulcke wijuen die te seer stincken	
	Den stanck salder mede mencken	
	Ghy sult jn wijne sieden nv	1988
	Blader van mente seg jck v	
16	<i>Ende</i> daer jn enen doeck netten	
	<i>Ende</i> daer mede hoer wassen sonder letten	
	¶ Die oeck gezwollen es	1992
	Omtrent sijn scoenhede sijt gewes	
20	Hy neme poleye <i>ende</i> politarie	
	<i>Ende</i> blader van lauwerbome me	
	<i>Ende</i> doet wallen jn water ter stat	1996
	<i>Ende</i> ga daer in sitten na dat	
24	<i>Ende</i> daer na sal hy hem beroken daer	
	Met olybano weet voerwaer	
	¶ Wiltu dat een wijf die soget	2000
	Molck genoch geue ter doget	
28	Des morgens <i>ende</i> tanderen tijde gereede	
	<i>Ende</i> oeck des auonts mede	
	Gheuet haer drincken vencol sap met	2004
	Laeu gemaect voer dat sy et	
32	Dit cruyt gesoden <i>ende</i> daer op geleet	
	Tot eenre plaesteren helpt als men seget	
	Tegen die borst die gezwollen wesen	2008
	Te broken bouen neemt tot desen	
36	In enen mortier met groter cracht	
	<i>Ende</i> doetse jn water enen nacht	
	<i>Ende</i> enen dach <i>ende</i> een pont	2012
297vb	Van boli armenici ter stont	
	Een onze <i>ende</i> edick mede	

	Ende make een plaester ter stede	
4	Ende legse daer op dat is goet Ende dat gezwel oeck sincken doet Noch ter borst zeerichede Neemt armoniaco ende mede	2016
8	Met mele jn water gewreuen Ende doet ter borst al omme beneuen Ende legge daer op dan daer naer Blader van latuwen ende al daer	2020
12	Blader van roden roden colen met Dat is goet daer tegen dat wet Den genen die hebben verdriet Ende haer stonden en hebben niet	2024
16	Ende daer af sijn sieck ende quelen mede Hy neme ende siede ter stede Yseren ende rute harde sere Ende daer na sal hyt sieden mere	2028
20	Met speck ende daer na sal hy Den siecken geuen alsoe dat sy Warm ende etent soe Daer na sal hy daer toe	2032
24	Die wortel vander wilgen met Die tussen beiden is geset Noch te groet noch te clene Mer vanden middelsten int gemene	2036
28	Ende die wortel vander roden mede daer Die meeste die hy vijnt voerwaer Dit suldy stoten ontwee Ende met wijzne menget oeck mee	2040
32	Ende siget doer enen doeck daer toe Ende den siecken geuen drincken alsoe ¶ Die te seer sijn stonden heeft Dat hy jn qualen daer af leeft	2044
36	Ende die dat nyet gehelpen en kan Dat hem stempe hy neme dan Sauelboem een deel ter stede Ende een cruyt datmen heit mede	2048
298ra	Canforatum of perforata Ende stotet ontwe daer na	2052

4	Ende maket ene koecke alsoe Met enen eye ende doeter toe Een luttel meels ende na dat Backet op enen tegel ter stat Ende geuet den siecken teten daer	2056
8	Dan suldy nemen daer naer Dat saet van netelen met Ende vanden herts horen dat wet Daer af suldy puluer maken	2060
12	Ende geuent den siecken doer dese saken In wijn gemenget te drincken daer Dat is hem goet weet voerwaer	2064
16	¶ Dits vander vrouwen heymelichede Die kijnt dragen oeck mede Eest leuende of doot Hoe sy verlost werden vander noet Eest dat sake datmen daer	2068
20	Gheuoelt dat doot is voerwaer Soe suldy nemen rute ter stede Byuoet ende oeck elsene mede Ende peper ende brekent daer na	2072
24	Ende drinckent tsap met wijjne daer na Of dwater sijt seker des Daer lupini jn gesoden es Ende elsene ende byuoet	2076
28	Dat is oeck gedroncken goet Of gewreuen met wijjne Is oeck gedroncken goet ter pijnne Of centaurea gebroken met	2080
32	Ende opten buyck gebonden dat wet Sy soude genesen al bloet Weder leuende waer of doot Dit selue doet yserne daer	2084
36	Ghestoten ende gedroncken daer naer Met wijjne of met water met Dit helpt oeck voerwaer dat wet	2088
298rb	Of ghestoten rose water mede Ende esels molck weet gereede Euen vele ende geuet dan	2092
4	Den wijne drincken daer an	

	Of neemt boter <i>ende</i> geefse daer haer	
	Met <i>wijnne ende</i> honige aldaer	
	Te drincken is goet	2096
8	<i>Ende</i> helpt haer dit niet soe doet	
	Dat ic v hier raden sal	
	Eest dat dat kijnt doot sy al	
	<i>Ende</i> sy des niet gelossen en kan	2100
12	Soe salmen nemen dan	
	Molck al werme daer ter stede	
	<i>Van enen anderen</i> wijue mede	
	<i>Ende</i> sy sal staphans genesen daer	2104
16	Noch een <i>ander</i> dat is waer	
	Neemt rute <i>ende</i> byuoet	
	Alsene oppoponax daer toe doet	
	<i>Ende</i> breket wel daer alsoe	2108
20	<i>Ende</i> doeter een luttel suyckers toe	
	<i>Ende</i> legget bijder scoenhede daer	
	Het sal haer helpen weet voerwaer	
	¶ Na dat tkijnt geboren es	2112
24	Daer ic hier af dede gewes	
	Eest dat die secundijne	
	Daer jn blijuet na die pijn	
	Dan salmen gereiden daer toe	2116
28	Dat sijs gelosse moge alsoe	
	Ierstwerf datmense nyesen doet	
	<i>Ende</i> mont <i>ende</i> nase luke toe	
	Of een <i>ander</i> men sal dan	2120
32	Een loge maken soemen best kan	
	<i>Van assen ende</i> puluer mede	
	<i>Ende</i> saet <i>van maluwen</i> ter stede	
	Te gader gemengt een dragma	2124
36	Dit salmen haer drincken geuen daer na	
	<i>Ende</i> daer na sal sy keren saen	
	Of dit puluer heb ic verstaen	
298va	Met wermen water mede	2128
	Doetse oeck keren daer ter stede	
	Dat mense beroke is oeck goet met	
4	Metten ogen <i>van</i> gesouten vis dat wet	
	<i>Ende</i> met clauwen <i>van</i> perts voeten	2132

298rb29
298rb37

*Voor nyesen is met een horizontale streep nyese (met vlekvorming) doorgehaald.
keren: De kopiist schreef eerst keres, haalde toen de s door, en schreef er de nasaalstreep boven.*

	Daer mede beroect met goeder moeten	
	Of van des honts dreck mede	
8	Of <i>van eenre</i> geyt weet gere	
	Dese doen <i>suueren</i> die <i>secundine</i>	2136
	Daer die vrouwen dicwyl af hebben pijn	
	Het is oec goet lijnsaet	
12	Dat gesoden wel verstaet	
	In water of jn wijne	2140
	Ende geuet haer drincken tegen die pijnne	
	Ende gaet geen bloet wt aldaer	
16	Na die <i>secundine</i> weet voerwaer	
	Soe salmen doen het is geseit	2144
	Hier voren nader waerheit	
	Om te comen oec die siechede	
20	Die den vrouwen deren mede	
	Ende eest dat sake dat daer naer	2148
	Die bermoeder is sieck al daer	
	Soe suldy nemen oec daer toe	
24	Scorax <i>ende</i> wierock alsoe	
	Euen vele een dragma	2152
	Ende drie onzen oeck daer na	
	Vanden sade <i>racemorum</i> mede	
28	Ende legent op colen daer ter stede	
	Die louende sijn <i>ende</i> roket daer	2156
	Dat wijf daer ouer wel daer naer	
	Oec sijn sulcke wijuen mede	
32	Die na haer dracht ter stede	
	Die <i>secundine</i> en gelossen niet	2160
	Ende na dat kijnt blijuet als men siet	
	Die cure hier af als ic telle	
36	Men soude nemen <i>petercelle</i>	
298vb	Ende <i>porlock</i> <i>ende</i> dat sap daer af mede	2164
	Ende <i>temperen</i> met olien ter stede	
	Diemen heit <i>pulegino</i>	
4	Ende oec mede <i>muscelino</i>	
	Ende die salmen geuen drincken haer	2168
	Metten <i>sape</i> weet voerwaer	
	Van <i>barnardse</i> <i>ende</i> saen	
8	Sal die <i>secundine</i> wt gaen	
	Ende het geualt dat sy	2172

	Seer soude keren daer by	
	Ende van dien keren dat	
12	Soe wort gesuert seer dat vat	
	Oeck sijn sulcke segick v	2176
	Als sy eens kijns genesen nv	
	Dat sy daer na bloeden meer	
16	Ende onmatelic wt storten seer	
	Ende dese machmen helpen met	2180
	Met desen crude van dat hem let	
	Ghy sult nemen dat sap allene	
20	Van desen cruden jnt gemene	
	Byuoet salue ende crispillee	2184
	Puleye ende paritarie	
	Ende dier gelijck ende daer naer	
24	Maect van mele enen koecke daer	
	Ende bacten ende geeften haer	2188
	Al werm teten ende daer naer	
	Ende altoes als sy js jn bade	
28	Dat sy haer hoede vroch ende spade	
	Dat sy niet en vercoele daer mede	2192
	Of anders machmen doen ter stede	
	Neemt eenrehande erde dat wet	
32	Daermen siluer jn bornt tempert met edick dit	
	Ende maect een plaester dan	2196
	Ende legtse jn die rechter sijde daer an	
	Onder die leuere dat verstaet	
36	Ende eest dat bloet ten nasen wt gaet	
299ra	Soe suldijt leggen voer dat voerhoeft	2200
	Alsulcke plaester dat geloeft	
	Ende weet oeck ende dat verstaet	
4	Dat den vrouwen nyet wt en gaet	
	Na haer dracht ennich bloet	2204
	Ten nase ten sy als jct verstoet	
	Dat sy een knechtken heeft gedragen	
8	Mer vanden meiskijnne als wy gewagen	
	Soe en gesciet dat jn geenre tijt	2208
	Dit seit die nature des seker sijt	
	¶ Nv wil ic v doen verstaen	
12	Want die wijue sijn onderdaen	
	Die ene sijn dat sy en dragen nyet	2212
	Ende onbequame sijn als men siet	
	Ter dracht jn allen vren	
16	Ende dat sy sulck sijn van naturen	

	Dat sy nyet wynnen en mogen	2216
	Kijnder noch daer toe dogen	
	Oeck is tgebreck aenden man	
20	Alsoe wel als aen die vrouwen dan	
	Ende jegelijken mochtmen voerwaer	2220
	Daer af gehelpen openbaer	
	Hier voren liet ic v verstaen	
24	Hoe dat sy waren gedaen	
	Ende waermen tgebreck aen hem vonde	2224
	Nv wil ic v hier ter stonde	
	Die medecijne leren daer toe	
28	Ende seggen jn wolcker wijs ende hoe	
	Datmen die vrouwen cureren mogen	2228
	Dat sy kijnt te dragen dogen	
	Eest dat sake dat sy is	
32	Fleumaet ende oeck mede sijt gewis	
	Gracelick ende clenelick met	2232
	Soe salmen haer maken dat wet	
	Een bat van zeewater daer	
36	Of van ander water voerwaer	
	Dat gesouten is of mede	2236
299rb	Of regen water neemt ter stede	
	Ende daer jn salmen dan gereet	
	Alle cruden die sijn heet	
4	Ghijngebaer nepitam ende byuoet	2240
	Laureolaj poleye dit is goet	
	Ende jsope des gelijke	
	Ende jn dat bat sekerlijke	
8	Salsy sitten soe lange daer naer	2244
	Dat sy seer zwete aldaer	
	Dan salsy gaen jn een stede daer by	
	Daer sy wael gedect jn sy	
12	Ende is dat sake datmen ter stat	2248
	Haer geeft als sy coemt jnt bat	
	Rosata nouella het is goet	
	Haer eten datmen haer geuen moet	
16	Sal goet sijn ende heet mede	2252
	Ende sy sal oeck drincken daer ter stede	
	Goeden wijn ende nyet te vele	
	Dit is goet tot desen spele	
20	Aldus salsy driewerf of viere	2256
	Inden dagen bade jn dier maniere	
	Ende des anderen dages oeck alsoe	

24	<p><i>Ende</i> des dorden dages daer toe Maect haer een rokinge Metten seluen cruden <i>ende</i> dinge Dat ic voren seiden v</p>	2260
28	<p><i>Ende</i> dit selue oeck me seg jc v Salmen doen den couden man <i>Ende</i> jn die stede daer men dan Dat wijf roecte salmen hem mede Werme dingen geuen ter stede</p>	2264
32	<p><i>Ende</i> confortijff dits sijn wesen Dat hem goet is tot desen Is oeck een wijff groet mede Als of sy dat water hadde ter stede</p>	2268
299va	<p>Dat sy alsoe gescepen waer Die en js nyet nutte openbaer Dat sy kijnt mochte ontfaen</p>	2272
4	<p>Hier toe sult ghy nemen saen Een dreck vander coe <i>Ende</i> die temperen wel alsoe Met goeden wijjne <i>ende</i> daer met</p>	2276
8	<p>Soumen bestrijken dat wet <i>Ende</i> dan sousy jn een stoue gaen Altotten halse sonder waen <i>Ende</i> die stoue oeck god weet</p>	2280
12	<p>Soude dan wesen harde heet <i>Ende</i> die stoue soude gemaect wesen Van hout datmen heit tot desen Sambucum soude dat vier sijn</p>	2284
16	<p><i>Ende</i> soudse na die lere mijn Wel daer jn gedect sijn dat wet Dat sy seer zwete met <i>Ende</i> als sy lange gezweet hadde daer</p>	2288
20	<p>Soe soudse haer wassen daer naer Metten water daer ic af las Hier voren <i>ende</i> na das Soudse jn haer bedde gaen</p>	2292
24	<p><i>Ende</i> daer jn rusten sonder waen <i>Ende</i> dat soudse twewerf of drie In die weke doen seitmen mye Gheueecht gracelick worden daer mede</p>	2296
28	<p><i>Ende</i> men soude geuen nv Wel teten segic v <i>Ende</i> te drincken goeden wijjne</p>	2300

	Dits een cure goet <i>ende</i> fijnne		
32	<i>Ende</i> den mannen machmen mede		
	Die oeck geblasen sijn ter stede		2304
	<i>Ende</i> groff <i>ende</i> ongracelijck		
299vb	Machmen cureren des gelijck		
	Dat sy gracelick <i>ende</i> kuysche wesen		
	Hier af heb ic genoch gelesen		2308
4	<i>Ende</i> ic en willer nyet meer af maken		
	Mer ic bidde jn getruwe saken		
	Dat nyemont jn dorperheit en versta		
	Dat ic der naturen spreek dus na		2312
8	Want en haddict nyet ontleit		
	Ic hadder wel meer af geseit		
	Mer ic laet hier aldus bliuen		
	<i>Ende</i> en wilder nyet meer af scrijuen		2316
12	A llen die willen wesen vroet	[110]	1
	Hoe elck mensche leuen moet		
	Die gesont willen bliuen		
	Besiet wel wat ic hier sal scrijuen		4
16	Want ic en doe daer toe noch af		
	Anders dant aristoteles gaf		
	<i>Ende</i> seyndent met groter eer		
	Alexander sijnen heer		8
20	Hier soe moechdi vroetscap leren		
	Eest dat ghi v daer toe wilt keren		
	<i>Ende</i> daer om doen ondersoeck		
	Alsoe orcont dese boeck		12
24	Daer ic v af doe begyn		
	Nv bidic gode noch meer noch myn		
	<i>Ende</i> sijnder moeder wtuercoren		
	<i>Ende</i> alle gods heiligen te voren		16
28	Dat sy mijnnen syn verlichten		
	Alsoe dat ic moet dichten		
	Dat gods ere moete sijn		

299vb1

Machmen: *De eerste M is in de bovenmarge verlengd.*

299vb12

ALLEN: *De A is de enige directe paleografische aanduiding dat hier een overgang van de ene naar de andere tekst plaatsvindt (inhoudelijk is dat, met Ende en wilder nyet meer af scrijuen op 299vb11, natuurlijk wel het geval). De 'looprichting' en de gedrongenheid van de letters in de regels die volgen wijken duidelijk af van de regels erboven.*

32	Eer dese boeck nemet fijn	20
	Suldi vele vroetscappe horen	
	Die aristoteles brenget voren	
	Die die vroetste was sonder blijf	
	Die oeyt <i>van</i> moeder ontfinck lijf	24
36	Nv wil ic v tot tesor steden	
300ra	Seggen <i>van</i> des menschen leden	
	Aristoteles doet verstaen	
	Die vroet clerck was sonder waen	28
4	Dat die menschelijke leden	
	Ghemaect sijn <i>ende</i> geset meden	
	Na die ordinancie groet <i>ende</i> clene	
	Vander werelt al gemene	32
8	Daer om heytment jn griexscher tale	
	Die mynder werelt alte male	
	Dese maecte nader scrifturen	
	God na alle creaturen	36
12	Opten vridach vander erden	
	Daer om spreek ic <i>van</i> groter werden	
	Die wijse clerck aristoteles	
	Seget als een mensche geboren es	40
16	Gaet hy op hande <i>ende</i> voeten	
	Dan coemt die juecht met goeder moeten	
	Dien op <i>ende</i> neder recht	
	Als hy coemt ter auden echt	44
20	Dan crympt hy ter erden waert	
	Aldus orcont hy <i>ende</i> openbaert	
	Dat hy vander erden js genomen	
	<i>Ende</i> dat hy weder ter erden moet comen	48
24	Dat hoeft spreket aristoteles	
	Vanden mensche dat gemaect es	
	Dat hersenbeckene <i>van</i> harden bene	
	<i>Ende</i> daer gaen jn naden clene	52
28	<i>Ende</i> meest jndat hoeft vanden man	
	<i>Ende</i> vanden wijuen merct hier an	
	En gaet mer een naet na <i>sijnre</i> orconde	
	Oeck heeftmen somwijlen vonde	56
32	Hersenbeckene sonder naet	
	Dat beteykent dat verstaet	

	Die maniere van langen lijue	
	Na dien oude van man of wijue	60
36	Dick <i>ende</i> hart dies gelouet	
300rb	Dat hersenbecken op dat houet	
	Die kijnderen van clenen oude	
	Hebben bouen op die moude	64
4	Eer sy recht spreken begynnen	
	Thersenbecke heuet bynnen	
	Drie cameren als wijt horen	
	Een achter <i>ende</i> een voren	68
8	<i>Ende</i> jn die middewaert ene	
	¶ Die vorderste heuet die macht allene	
	Dat sij jnt gepeyns mach visieren	
	Saken van vele manieren	72
12	¶ Die middelste heuet die macht	
	Dat sy die verstantenisse wacht	
	¶ Die dorde die achter staet	
	Is die gedenckenisse ontfaet	76
16	Aldus js dat die vorderste gaet	
	Die middelste beset den raet	
	Die achterste onthout al	
	Als een heuet sulck ongeual	80
20	Dat hy jn die vorderste wort gewont	
	Hy verliest jn corter stont	
	Van gepeynsen dat visieren	
	Wort hy oeck jn <i>enniger</i> manieren	84
24	Doerslegen achter hy verlieset dan	
	Dat hy onthouden nyet en kan	
	Dien dat hoeft zweert machmen aldus genesen	
	Eest vander sonnen hout v <i>aen</i> desen	88
28	Met rosen water suldijt dwaen	
	<i>Ende</i> saluent met polione saen	
	<i>Ende</i> ganck jn die scade sitten	
	Daert een deel wunc wter hitten	92
32	<i>Ende</i> coel dijn voerhoeft met stale	
	Sweret van couden soe merct wale	

300rb1 op: *Is superscript geschreven. Met het verwijsteken A onder de en van hersenbecken en de d van dat is de plaats in de tekstregel aangegeven.*

300rb1 Voor houet is met twee diagonale streepjes ge doorgehaald. De h is verbeterd uit een l (er stond eerst gelouet).

300rb8 Na ene is met een diagonaal streepje nog een aanzet voor waarschijnlijk een n doorgehaald.

300rb10 Na sij is met enkele diagonale streepjes een n doorgehaald.

	Dwaet met wermen water lange	
	Ende saluet dan met galange	96
36	Ende met dyaltea ende eet galigaen	
	Ende cuellet lange aldus salt vergaen	
300va	Sweret by naturen of van pijnen	
	Sciedet dicke het sal verdwijnen	100
	Met wermen watere suldijt dwaen	
4	Elcx daechs een muscate ontfaen	
	Gheroffels nagelen ter nasen hout	
	Ende slaept genoch dats dijn behout	104
	Comet wt roke vander mage	
8	Neemt laxatijff dats gene sage	
	Comet van wijnde hier na gome	
	Neemt vrucht van gijngebaersbome	108
	Ende wel gewreuen anijs	
12	Dat is dat beste jn alre wijs	
	Aristoteles die seget	
	Die hersene die jnt becken leget	112
	Dat sy sijn van couder aert	
16	Ghemaect van water ende van aerden	
	Galienus seget ouer een	
	Dat sy gedeelt js jn tveen	116
	Ter luchter ende ter rechter waert	
20	Ende een lijne daer tussen gaet	
	Die hersene die dat hoeft heeft jnne	
	Die wort gemaect met des menschen begynne	120
	Die hersene heuet bloets jn myn	
24	Dat ennich lit dat die mensche heeft jn	
	Want daer geen bloet jn en doge	
	Ende hier by is sy een deel droge	124
	Ende sonder aderen oeck egene	
28	Die mensche heeft hersenen allene	
	Van sijnder grootte jet dat leuet	
	Oeck leestmen dat die man heuet	128
	Meer hersene dan die vrouwe	
32	Plinius seget dat die getrouwe	
	Dat jn allen hersenen sijn	
	Sommyge cleyn beenkijn	132

	Aristoteles die seget	
36	Dat die hersene begaen leget	
300vb	In twe lesen die bijden bene	
	Die is sterck <i>ende</i> mach allene	136
	Ghedogen dat sy is gewont	
4	Dat en mach die <i>ander</i> jn <i>geenre</i> stont	
	Plunius seget wat dier dat leuet	
	<i>Ende</i> gene hersene en heuet	140
	Dattet weder nacht noch dach	
8	Te slapen heuet macht	
	Daer is comen seget die nature	
	Van groter wermer humore	144
	Dat haer wast alst bescreuen staet	
12	Als die heite bouen der naturen gaet	
	Ghebreck van spijsen doet dat haer vallen	
	<i>Ende</i> vele humoren al met allen	148
	Alst aenden lazeren gesciet	
16	<i>Ende</i> als <i>men</i> aen die mannen siet	
	Den wijuen vallet jn gene doene	
	Noch geboren sijn spadoene	152
	Noch oec <i>man</i> voer dien dach	
20	Dat hy wijues plegen mach	
	Dat doet der naturen coude	
	Die dat haer hout met gewoude	156
	Aristoteles die seget	
24	Dat jn coude lande pleget	
	Beide die <i>menschen</i> <i>ende</i> die dieren	
	Haer hebbende van hangender manieren	160
	<i>Ende</i> dat haer stijf <i>ende</i> wit	
28	<i>Ende</i> daer die landen sijn verhit	
	Kerspt <i>ende</i> bruyne vijntmen daer	
	Wat soe leuet <i>ende</i> vele heuet haer	164
	<i>Ende</i> elck vogel jn pluymmen groet	
32	Is luxurioes op sijn genoet	
	Met dat leuet heuet op dat houet	
	Alsoe vele haers dies gelouet	168
	Als die <i>mensche</i> dies hy noot	

301ra	Onder haer humoren natuerlic groet Dat sy die hersene met gewout Bedecken voer heyte <i>ende</i> cout	172
4	Soe en wort geen man calau Plunius seget ouerwaer Dat dicwijle wasset haer Aenden luyden als sy sijn doot	176
8	<i>Ende</i> dit is wonder groot Plunius scrijuet <i>ende</i> bediet Dat die slaep is anders niet Dan jn hem seluen rust van bynnen	180
12	Kijnder seget hy van begynnen En dromen jn <i>geender</i> manieren Eer sy out sijn drie jaer of viere Aristoteles seget <i>ende</i> orcont	184
16	Datmen lieden jn sulcker stont Vonden hem en droemden niet <i>Ende</i> vonden jn sommich diet Die niet en dromet sy en waren out	188
20	<i>Ende</i> daer na coemt met gewout Die doot of siecheit vele <i>Ende</i> sijn der naturen spele Vanden ogen heeft plunius	192
24	In sijnen boeck bescreuen aldus Dat sy sijn die edelste een deel Vanden lichame al geheel Want bijder clauerheit vanden ogen geet	196
28	Soe maken sy een ondersceet Tussen die doot <i>ende</i> dat leuen Aristoteles heeft bescreuen Dat by naturen dies siens gewout	200
32	Dat beyde nat is <i>ende</i> cout Want dat sien ouerwaer Is vanden water dat is claer <i>Ende</i> cout <i>ende</i> nat is by naturen	204
36	<i>Ende</i> gene lit bijder scrifturen	

301r *Geheel links onder op het blad is de katernsignatuur h lv aangebracht. Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: P.*

301r *De laatste twee katernen van het handschrift, vanaf fol. 301r, hebben aan de boven- en buitenkant in toenemende mate te lijden gehad van waterschade. Sommige tekstkolommen zijn daarvoor aan de bovenkant moeilijk leesbaar.*

301ra8 *Voor groot zijn enkele letters doorgehaald, maar door een vlek is niet leesbaar welke.*

301rb	Is by naturen cout <i>ende</i> nat Dan die hersene <i>ende</i> oeck dat Die sien is voren aen dat houet	208
4	Suptijl seer dies gelouet Al dat leuet is sculdich des Te besien dat voer hem es Een zeene totten ogen gaet	212
8	Vander hersene dat verstaet <i>Ende</i> dat is soe <i>ende</i> en gene el Obitus heitsy weetmen wel Niet dat leuet na sijnre groete	216
12	Heuet die ogen soe na genoete Soe na staende als die mensche doet Als die ogen beide ontdoet Haer beider sien gaet jnwaer[t]	220
16	Die heuet sulcken aert Na des menschen humoren Die hy heuet jn sijnder naturen <i>Ende</i> ontsuuert daer hy op siet	224
20	Alsmen <i>van</i> wijuen te merken pliet Die gene die menstruum gedoget Of datmen haer die spiegel toget Siet sy daer op nerstelijke	228
24	Soe ontsuuert hy haestelijke Als of daer een roetheit jn ware Groet twijuel neemt dat sien clare Alsmen mach merken aen <i>hem</i> allen	232
28	Die vanden groten euel vallen Ondaender ogen en sien sy nyet Van titus hoeric dit bediet Die keyser die jherusalem brack	236
32	<i>Ende</i> den joden dede ongemack Als hy des nachs sijn ogen op dede Sach hy soe claer dats wonderliche Alst oft hadde geweset dach	240
	Mer cortelike daer hy lach	

301rb3 *Voor gelouet is met diagonale streepjes g ge doorgehaald; mogelijk omdat bij het aanzetten van de g de pen ging vlekken.*

301rb4 *Voor sculdich staat scu s s s. De letters zijn niet doorgehaald; er is hier duidelijk sprake van een lekkende pen bij het schrijven van de s.*

301rb14 *jnwaer[t]: De laatste twee letters, rt, zijn ten gevolge van een vlek superscript geschreven. De t is daarbij vrijwel onleesbaar.*

36	Quam hem een duysterhede	
301va	Diet hem benam tot dier stede	
	Sulck siet verre sulck onverre	244
	Mer die sonne maect erre	
4	Alle ogen sonder waen	
	Aen die ogen machmen verstaen	
	Goedertierenheit ontfermicheit	248
	Hate myn ende seericheit	
8	Vanden VII vellen seget constantijn	
	Dat die ogen gemaect sijn	
	In die middewaert staet	252
	Die sien dies al doergaet	
12	Al is sy vter maten clene	
	Dat is in hem seluen algemene	
	Dat hi haer jn besiet sijdy vroet	256
	Al coude dinck is den ogen goet	
16	Die oge lede seget aristoteles	
	Dat sy gemaect sijn doer des	
	Dat sy dogen van al dat leuet	260
	Dencken soude als men noet heuet	
20	Ende rusten wil die creature	
	Ende om dat dat daer jnder vre	
	Van buyten niet en viele jn die ogen	264
	Want sy luttel mogen gedogen	
24	Aldus sijn decsel dogelede	
	Ende houden der ogen vrede	
	Oren sijn by naturen	268
	Gate nader scifturen	
28	Aen dat houet des menschen bynnen crom	
	Des heites vroede lude som	
	Porren sijn vanden gedochte	272
	Dat ende daer af als ict besochte	
32	Heeft eenrehande saechede	
	Daer dat luket aen comen mede	
	Van dane gaet ten hersene waert	276
	Ende opganck negene noch nederwaert	

301va3	<i>Voor sonne is een vlekkerige horizontale streep met enkele haaltjes te zien. Het lijkt erop dat de inkt van de lekkende pen op de rectozijde (zie de voorafgaande noten) hier door het papier is gelekt, waarna de streep erdoorheen is gezet.</i>	
301va4	<i>Voor sonder is met een horizontale streep de doorgelekte inkt van de rectozijde doorgehaald.</i>	
301va28	<i>Voor houet is een aanzet voor een d doorgehaald met een diagonaal streepje.</i>	

36	Ende gaet vanden hersenen totten oren	
301vb	Twe aderen als wijt horen	
	Gaen vten hersenen ten oren	280
	Ende wat dat leuet als wijt horen	
4	Ende oren heeft sonder die mensche	
	Machmen porren wel te wensche	
	Aldus ist jn dat achterste deel	284
	Vanden oren al geheel	
8	Vanden oren dat jnstrument	
	Aristoteles doet bekent	
	Dat achter jnt hoeft is vleys egeen	288
	Noch hersene mer al jn een	
12	Soe eest al vol luchten daer	
	Ende men seget al ouer waer	
	Dat vanden oren dat jnstrument	292
	Vander locht ons js gesent	
16	Ende dat ruyken ende dat horen	
	Hebben haren wech vercoren	
	Mer gemeenre locht van buyten	296
	Die die nature doet ontslyuten	
20	Suptijle aderen sonder waen	
	Die vander harten ter hersene gaen	
	¶ Die nase dat is een jnstrument	300
	Van ruyken dat is bekent	
24	Als ons aristoteles seget	
	Dat is een wech die pleget	
	Die adem lijt daer dore	304
	Nasen snuyten heeft die nature	
28	Daer toe comen doer lijden	
	Alst geualt tot sommygen tijden	
	Dat die hersene wijnt ontfaen	308
	Daer die nature nederslaen	
32	Ruyken is metter lucht gemanck	
	Als ic sprack eer jet lanck	
	Die baert onder die menschelichede	312
	Gheeft een lijtteiken mede	
302ra	Wolck een wijf sy of een man	

301va36 oren: *De kopiist heeft eerst ogen geschreven; de g is vervolgens doorgehaald, en de r is er boven geschreven.*

301vb7 *Voor al is eerder al geschreven; omdat dit echter een vlekje is geworden, moest al nogmaals worden opgeschreven.*

302r *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur h lvj aangebracht.*

	Ende comet als ic verstaen kan	
	Van oueruloeyender heetheide	316
4	Een man met groten baerde mede	
	Die is <i>van</i> naturen heet	
	Dies luttel heeft die is cout gereet	
	Sulcke vrouwe heuet bouen baert	320
8	Dats teiken der heeter waert	
	Spadoenen en hebben der baerden nyet	
	Gheualt hem dat gesciet	
	Datmen vuren soude enen man	324
12	Sijn baert soude vallen dan	
	Ende hy verlore mandelick lijf	
	Ende hy worde bleeck als een wijf	
	Een jnstrument is die mont	328
16	Van smaken dat is ons cont	
	Wat dingen dat leuens pleget	
	Want daer jn die smake leget	
	Ende ontfaet sijn voetsel mede	332
20	Onder al dat leeft dats waerhede	
	Van sijnder groette soe heeft die man	
	Den mynsten mont nv merket hier an	
	Dat hem nature wil daermede	336
24	Castijen van gulsichede	
	Nochtan vecht hy vtermaten	
	Met ouer dranck met ouer ate	
	Smake geuoelen dese twe synnen	340
28	Sijn een werlic als jct bekynne	
	Metter harten die ander drie	
	Rusten jnt houet geloues mye	
	Dat / horen / ruyken / ende sien	344
32	Dat is herberge van dien	
	Die tanden sijn jn alder wijse	
302rb	Nuttelic te maken spijsse	
	Plunius seget dat verstaet	348
	Dat sy nyet lichte jn geenre maniere	
4	En verbernen metten viere	
	Drie manieren sijn van tanden	

302ra31 ruyken: *De inkt is bij de k ernstig gaan vlekken, zelfs door het papier heen, zodat de kopiist er op de versozijde omheenschreef; zie de noot bij f.302vb33.*

302rb1 Nuttelic: *De N is in de bovenmarge verlengd.*

302rb5 Voor manieren is met diagonale streepjes v a doorgehaald.

	Die visier ick v te hande	352
8	Som sijn sy gelijck der sagen Som effen <i>ende</i> som ragen Sagende tanden sijn bekent In vischen jn honden <i>ende</i> jn serpent	356
12	Effen tanden heuet die man Dat schemynckel <i>ende</i> dat paert nochtan Hebben tanden die ragen <i>Ende</i> olyfantten <i>ende</i> water paerde	360
16	Niet dat leuet op die aerde En laet twijuout tanden vallen Dan die mensche hoer ic callen <i>Ende</i> dat hem wassen ouerwaer	364
20	Die achterste tanden na XX jaer <i>Ende</i> tot LXXX jaer sulcke man Wie soe jn sijnre kijsheden dan Die twijuout tanden wassen saen	368
24	Als hy tot sijnre ouden coemt gegaen Soe gesciet dat hem vallen <i>Ende</i> dat weder wassen met allen Musiaen scrijuet ouerwaer	372
28	Dat hy <i>van</i> hondert <i>ende</i> drie jaer Een quene al daer hy lach Haer twijuout tanden wassen sach Die bock heeft meer tanden dat die geet	376
32	<i>Ende</i> die man meer dant wijf god weet Die tanden sijn naden bene gedaen Dat moechdi aen die more verstaen	
302va	Die sijn zwart haer tanden wit	380
	Aristoteles beschrijft ons dit Diere dat heuet jnden mont	
4	Sagende tanden als die hont Etet vleys <i>ende</i> speck metter tongen maniere	384
	Die effen getande diere Drinct water als die koe	
8	Wat soe leuet merct hier toe <i>Ende</i> dat vele tanden heuet	388

302rb13 tanden: *De kopiist heeft eerst tangen geschreven. Daarna heeft hij de g doorgehaald, en de d er boven geschreven.*

302rb14 olyfantten: *De kopiist heeft eerst olyfante geschreven Omdat de letters te echter gingen vlekken, was hij genoodzaakt om ten nogmaals op te schrijven en zo het woord te voltooien.*

	Dat seytmen dat lange leuet	
	Ende datter luttel heeft jnden mont	
12	Dat leuet luttel lange stont	
	Die tonge dat is oeck een let	392
	Die aldaer toe js geset	
	Dat sy vormen sal dat woert	
16	Die die mensche brenget voert	
	Tongen sijn groet som clene	396
	Mer aristoteles prijst allene	
	Tonge die die middelheit heuet	
20	Want sy die beste tale geuet	
	Dat een stom is dats niet haer scout	400
	Mer want hy horens gewout	
	Verloren heeft ende nyet en hoert	
24	Aldus en leert sy gene woert	
	Selden is men stom van hare	404
	Ende alsoe coemt is openbare	
	Haers wortels scout ende sommige adere	
28	Diese beneden hout te gadre	
	Of jn of ander ziechede	408
	Die coemt jn alsulcke lede	
	Als te dick is die tonge	
32	Doet sy lispen out ende jonge	
	Of stamelen ende alssy is dunne	412
	Soe isser gerne beneden jnne	
	Onder alle dinck dat leuet	
302vb	Soe is allene die mensche die heuet	
	In hem begerte ongetelt	416
	Dies moet wesen met ongewelt	
4	Dat hy jn ongetelde woert	
	Sijne conste brenget voert	
	Sijn begerte ende sijn maniere	420
	Duven ende vele ander diere	
8	In een suchten jn een luyt	
	Brengen sy haer begerte wyt	
	Want sy en is niet mennigertiere	424
	Sy en willen niet meer dan een maniere	
12	Die stemme als ict bescreuen sach	

302va24

Aldus: De d is gevlekt.

302va29

Tussen jn en of is een witruimte gelaten van ongeveer vijf letters breed. De reden hiervoor is niet duidelijk. Het handschrift Brussel, KB, 19.308, heeft hier iuecht. Ed. Elaut 1956, p. 103, vs. 415.

	Dats een des luyts wederslach	
	Diemen beuoelen mach jnt horen	428
	Mennige is suete ende wtuercoren	
16	Die stemme sterct al openbaer	
	Al voert van XIII jaer	
	Totter ouden jnden man	432
	Ende dan myndert sy weder dan	
20	Luyt ende aensicht van desen tween	
	Sietmen vele dragen ouer een	
	Want gelijke by naturen	436
	Dat is jn des menschen figuren	
24	In die werelt man ende wijf	
	Nyemont alleens is sonder blijf	
	Alsoe en is al wt ende wt	440
	Nyemont alleens jn dat luyt	
28	Elck mensche heuet na mijne wane	
	Sijn luydt ende oeck sijn gedane	
	Gula dats oeck een let	444
	Byden gezwelge oeck geset	
32	Als ons seget aristoteles	
	Dat ter stemmen nuttelec is	
	Als het nyet en is te groet	448
	Mer ter sommiger tijt isser jn noet	
36	Ende zwellet dan versmoert die man	
303ra	Soe heitment den mimf oeck dan	
	Ypilotus is een jnstrument	452
	Als een hudekijn bekent	
4	Ghelijck oeck dat is gula	
	Die wortel vander tongen na	
	Dat bedect jnstrumenten twe	456
	Mer nyet te gader nummermee	
8	Dat een heyt esopagus	
	Dat jnstrument dient aldus	
	Dat dranck ende spijsse die ons voet	460
	Neder seynt met groter spoet	
12	Canna heyt dit jnstrument	

302vb26	<i>Voor wt (eerste keer) is met een diagonaal streepje een aanzet voor een letter (mogelijk een w of een v) doorgehaald.</i>
302vb33	<i>Tussen stemmen en nuttelec bevindt zich een inktvlek die doorgedrukt is van de vlekkerige k in ruyken op de rectozijde, f.302ra31; zie de noot aldaar.</i>
303r	<i>Geheel linksonder op het blad is de katersignatuur h lvij aangebracht.</i>

	Daer die adem ons doer is gesent	
	Als ypiglotus dect dese canne	464
16	Esophagus is open danne Ende als bedect is ypiglotus	
	Is open canna wy lesent aldus	
	Canna dat is een jnstrument	468
20	Dat die locht wt ende jn sent Totter longen gaet het neder	
	Ende bouen der tongen wortele weder	
	Ypiglotus dect dese canne	472
24	Datter niet en vallet anne Ende alset oeck alsoe gesciet	
	Datter spijse jn vallet jet	
	Soe moet een hoesten ouerluyt	476
28	Tot dat is weder wyt Maecht nyet wt dats zwaer pant	
	Soe moet een steruen alte hant	
	Dat alre beste is geloues my	480
32	Dat gene die hem sit by Dat hy hem jnden hals sla zeer	
	En mach hem deren myn noch meer	
	Canna heeft twe telgen beneden	484
303rb	Daer wy die vogelkijn ontleden Mogen wijs best worden geware	
	Bescreuen eest aldus van hare	
4	Guttuer is die stortte ic wane Ten ouersten ende recht daer ane	488
	Formeerden jn woerden dat luyt	
	Al bouen daer sy gangen wt	
8	Ende daer sy vergaderen aen dat houet Heeft sy een crone des gelouet	492
	Die jn die middelt heeft een gat	
	Van croesel is algader dat	
12	Die een bouen die ander geraet Daer den menschen luyt wt gaet	496
	Dat geformeert wort jn sange	
	Men leset datter doer gange	
16	Luyt ende adem oeck geuen Voetsel aen des menschen leuen	500

	Die hals is een lit hy haut te samen	
	Die hoofde <i>ende</i> die lichamen	
	Van benen <i>ende van</i> croesele mede	504
20	In den hals aldaer ter stede	
	Vergaderen aderen harde vele	
	Vander hoefscher naturen spele	
	Van vijf synnen dore gaen	508
24	Alleen die mensche mach sonder waen	
	Luttel buygen of doen glijden	
	Sijnen hals aen tween sijden	
	Si en machen buygen jn geenre maniere	512
28	Achterwaert gelijck ander diere	
	Alle dieren buygen achterwaert	
	Sonder die wolf <i>ende</i> die lybaert	
	<i>Ende</i> dat dier yena allene	516
32	Soe mogen oeck alle die vogel gemene	
	Scuduren heeft die mensche allene	
	Meer dan andere dieren gemene	
	Na sijnder groette suldijs verstaen	520
303va	Om dat hy last sal mogen ontfaen	
	Die scouderen sijn van stercken benen	
	Gheformeert beide gemene	
4	Om te dragen sulcken last	524
	Daer toe sijn scouder blader vast	
	Breet <i>ende</i> dunne die die wide	
	Ouerdecken aen elcke side	
8	<i>Ende</i> die vlees onthouden mede	528
	Dat behoert tot sulcke stede	
	Bugende armen heeft voerwaert	
	Die mensche alsoe nature begaert	
12	Wel na alle andere diere	532
	Bugen achterwaert na haer maniere	
	Die armen hebben stercke bene	
	Dat voer die ellemboge allene	
16	Heeft een cleen been <i>ende</i> een groet	536
	Die arm pistel een al bloet	
	Sterck sijn die arme by naturen	
	Dat sy jn pijnen mogen duren	

303rb22

Voor spele is met een horizontale streep ve doorgehaald.

303va15

die: De kopiist heeft eerst dien, met een nasaalstreep, geschreven, maar deze streep vervolgens weer doorgehaald.

20	Ende dapper <i>ende</i> bugen mede Te hebben jn hebbelichede Stercke zenuwen sijn daer jnne Ende vele aderen als jc <i>kynne</i>	540
24	Daer fisisiene af seggen vroet Datter best jn laten doet Als des lichaems naturen Hebben jn te vele humoren	544
28	Inden arme is een stede Diemen noemt die muys oeck mede Een luttel bouen den ellemboge Die gene wonden en mach gedogen	548
32	Men blijfter <i>ommer omme</i> doot Nochtan seit dit boeck al bloet Slaetmen den arm af altemale Dat tlijf ontdraget wale	552
36	Oeck seggen meesters ouer een Dat sucke muys is jn die been	556
303vb	Mer <i>men</i> is soe seker nyet Dat sulcke dinck daer af gesciet Aristoteles doet verstanden	560
4	Vanden menschelijken handen Dat sy gemaect sijn ter stede Dat die voer voeten mede Sijn aen die viervoete diere	564
8	Mer die menschelijke maniere Is vele meerre / synne Dan al dat leuen heuet jnne Dies bederf <i>hem</i> mennichfout	568
12	Instrument tot sijnre gewout Daer hy <i>hem</i> mede genere Handen heeft hy tot sijnre were Siel <i>ende</i> lijf te bescermen mede	572
16	Ende ther <i>menniger</i> nuttelichede Die duyme is groet cort <i>ende</i> dick Cracht mede te doen ongemick Ende heuet machten alsoe vele alleen	576
20	Als al die vingeren doen gemeen Vingeren die sijn aen die hant Tot <i>menniger</i> nutscap bekant Mede te doen <i>ende</i> oec mede	580
24	Te <i>menniger</i> beheyndichede Nagel sijn gemaect ouer een	

	Om teynden vanden theen	
	Te decken <i>ende</i> die vinger mede	584
28	Nagelen hebben hardichede	
	Aen <i>hem</i> dan croesel ouer een	
	<i>Ende</i> mynder vele dan die been	
	Nagelen verliesen haer gedane	588
32	Als het gaet te steruen ane	
	<i>Ende</i> oec sommyge euele mede	
	Beesten hebben daer haer wreethede	
	Clauwen hebben daer ons nagel staen	592
36	Om haer bijten <i>ende</i> om haer vaen	
304ra	Nagelen van mannen <i>ende</i> van wijue	
	Sijn meest gedaen na haren lijue	
	Al cromclauwende vogelen mede	596
4	En drincken niet <i>ten</i> doet siechede	<i>nota</i>
	Om dat natte vleys daer sy by leuen	
	<i>Hem</i> is oeck claer sien gegeuen	
	Om jn hoger lucht tontfaen	600
8	Die nature geuet <i>hem</i> ic waen	
	Been sijn des lichaems fundament	
	Den armen vleys oeck gesent	
	Datter daer by mach gestaen	604
12	In dier wijs nv merct saen	
	Dat een wech gemaect van erden	
	Sonder stake nyet en mach herden	
	Sy en breect <i>ende</i> valt te samen	608
16	Alsoe en mogen die lichamen	
	Niet geduren sonder been	
	Had sijen vele ouer een	
	Bynnen hol wit jnt gedane	612
20	Sterke pijnne te wederstane	
	Mans been sijn sonder blijf	
	Sterker vele dan die wijf	
	Sonder die wijf van amasone	616
24	Die stercste wijf onder den trone	
	Dit scrijuet jacop als ic las	
	Die biscop doen te akers was	
	Een goet man <i>ende</i> leiden een goet leuen	620
28	Heuet van dien wijfs bescreuen	
	Dat wonder is van hare cracht	

	Ende sy sijn korsten geacht	
	Ende op die sarasijnen sy strijden	624
32	Oeck geuielt tot enen tijden	
	Dat die coninginne van hem	
	Quam tot iherusalem	
304rb	Tot ons heren graue doen haer gebede	628
	Ende ten tempel dienden mede	
	¶ Merch is oueruloedicheit van bloede	
4	Dat dbeen heuet jn sijne hoede	
	Datmen sien mach aent dode kijnt	632
	Men breke haer been men vijnt	
	El niet dan bloet al roet	
8	Want haer heite en was nyet groet	
	Dat versieden mocht soe saen	636
	Ende witheit van merch ontfaen	
	Tmerch voedt die haertheit vanden been	
12	Ende men vijnt vis egeen	
	Als ons plunius doet verstaen	640
	Die merch hebben sonder waen	
	¶ Dieren van couder naturen	
16	Hebben meest merchs seit die scrifture	
	Croesel is sachter dan been	644
	Ende harder dan vleys egeen	
	Als ons galienus seget	
20	Soe is croesel vele dat pleget	
	Van kijnder te worden been	648
	¶ In die moude ouer een	
	En vergaderde nyet dat houet	
24	En dade dat croesel des gelouet	
	¶ Aderen sijn des lichaems ryuieren	652
	Daer dat bloet by sijnre manieren	
	Tot allen leden lopet wale	
28	Ende twe soe sijnder principale	
	Die vter harten gaen alleen	656
	Een grote ende een cleen	
	Van desen tween spreect plunius	
32	In sijnen boeck ende seit aldus	

304rb1

haer: *De stok van de h is in de bovenmarge verlengd.*

304rb22

moude: *De kopiist heeft eerst monde geschreven (met n-abbreviatuur). Daarna heeft hij dit woord met een horizontale streep doorgehaald. In de linkermarge heeft hij vervolgens voluit moude [bersenpan] geschreven, en met het verwijsteken Λ de plaats in de tekstregel aangegeven.*

	Daer wt breket mennige adere	660
	Die den lichaem doer gaen algadere	
	Dese twe geuen oeck die vaert	
304va	Met aderen ten hersene waert	
	Van danen ten ogen <i>ende</i> ten oren	664
	Ter nasen ten roeste als wijt horen	
4	Die elck sijns gebruiken mach	
	<i>Van</i> danen als ict bescreuen sach	
	Leestmen dat tot allen leden gaen	668
	Aderen die tot allen tijden slaen	
8	Aen horen slach aen horen ganck	
	Togen wy weder sterck of cranck	
	Dat harte weder het sieck is of gesont	672
	<i>Ende</i> dandere aderen dragen talre stont	
12	Bloet achter die leden hier <i>ende</i> daer	
	Drie soe gaender op openbaer	
	Doer die arme die wy meest laten	676
	Als wy noet hebben der baten	
16	<i>Van</i> harte <i>van</i> leuere des geloeft	
	Die dorde neemt begyn <i>aen</i> dat hoeft	
	<i>Van</i> danen gaet sy ter leynden waert	680
	<i>Ende</i> dan nemen sy die vaert	
20	In den vede dat daer by	
	Des mans begerte bekent sy	
	Wat des mans harte begaert	684
	<i>Ende</i> al trecken sy ten vede waert	
24	Die aderen die hy heeft die man	
	Aldus vergaderter mennich an	
	Daer by eest dat dat kijnt	688
	Datmen metten vede wint	
28	Dattet ontfaet der gelijke	
	Alle die leden properlijke	
	Oeck lopen totten voeten neder	692
	Aderen <i>vander</i> harten weder	
32	Daer den voeten by coemt jn	
	Waer henen wil des menschen syn	
	Zenuwen houwen te gader die been	696
	Dier die lichaem heuet mennich een	
36	Int hoeft heeftmen zenuwen egene	
304vb	Mer vele jn die voeten <i>ende</i> jn die bene	
	Men leset dat al zenuwen heuet	700
	Dat bloet heuet <i>ende</i> leuet	
4	¶ In die armen sijn zenuwen sterck <i>ende</i> groet	

	Mer jnden scenckel weet al bloet	
	Sijn stercker <i>ende</i> meere mede	704
	Zenuwen als <i>men</i> haer nathede	
8	Ghebreect soe crempt sy jnden man	
	<i>Ende</i> doet hem grote pijn dan	
	<i>Ende</i> geen vanden vischen gemeen	708
	En heeft zenuwen groet noch cleen	
12	Artieren sijn sonder waen	
	Wel na als aderen gedaen	
	<i>Ende</i> sijn hol <i>ende</i> haren ganck	712
	Die is bijden zenuwen lanck	
16	Vander harten is haer begyn	
	Galienus seget hier jn	
	Dat tharte by <i>hem</i> suuert oeck	716
	<i>Ende</i> en wech blaset sijnen roeck	
20	<i>Ende</i> die natuerlike heite mede	
	Ghedeilt wort jn alle die lede	
	Die vliegende dieren alte gadere	720
	Die en hebben artiere noch adere	
24	Na zenuwen na arterien mede	
	Sijn coerdekin <i>aen</i> des menschen lede	
	Die bynnen doer den vleysche gaen	724
	<i>Ende</i> als zenuwen sijn sy gedaen	
28	Oeck sijnder zenuwen heiten banden	
	Harder dan zenuwen onder die tanden	
	Die dat een been <i>aen</i> dat ander bijden	728
	Daer die been eynden machmen vijnden	
32	Als een peezekin sien vte gaen	
	Dat <i>aen</i> dat ander been hout saen	
	¶ Vleys is sachte weldich <i>ende</i> cranck	732
	<i>Ende</i> licht ter breclicheden ganck	
36	Vleys te mager noch te vet	
	Is geprijset vele bet	
305ra	Dat na rechte volheit die lede	736
	Sonder ouervloeyichede	
	Vleys heuet veruwe <i>mennigertieren</i>	
4	Inden man wit dat is sijn manieren	
	In die longene als rosaet	740
	Tharte muvt als daer toe staet	

305r
305ra6

Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur h lix aangebracht. muvt: De betekenis hiervan is niet duidelijk; waarschijnlijk is het corrupt. Het handschrift Brus-sel, KB, 19.308, heeft hier in roert. Ed. Elaut 1956, p. 116, vs. 748.

8	<p>Ende die leuer oeck purpurijn Swartachtich moet die mylte sijn Die buyck is een decsel mede Ouer al des menschen lede</p>	744
12	<p>Die die vorsheiden al met gewout Al decket ende te gader hout Alre dunst js des menschen vel En mach gedogen geen leet el Want hets onbewaert van haer</p>	748
16	<p>Galienus seit openbaer Sulcke huyt is dicke ende sulcke dynne Die dunste heuet meest wijsheits jnne Ende sy is scerp van naturen echt</p>	752
20	<p>Ende die dunste is sacht ende slecht Menschen die hebben witte huyt Wel na al die werelt wyt Sonder allene daert volck beronnen</p>	756
24	<p>Metter heiten is vander sonnen Als dat volck is jn ethiopen Die waerheit weten alle hopen Dat adam haer ende onse vader</p>	760
28	<p>Was ende der menscheit alle gader Mer weder sy zwart sijn van naturen Soe vander sonnen twijuelst der scrifturen Ruggebeen begint aen den hals</p>	764
32	<p>Ende gaet neder als ende als Ten gate dat heit tfondament Van mennigen stucken is dat bekent Al doergaet nv merct dan</p>	768
305rb	<p>Die ribben sijn naest daer an Doergaet vanden ruggebeen Soe gaet een coerde alleen</p>	772
4	<p>Die nucha heit jnt latijn Daer af dat die stijfheit sijn Die rugge mach vele pijnen dragen Mer alst coemt tot ouwen dagen</p>	776
8	<p>Soe boct hi ende wort crom Dit merket aen die oude som ¶ Die borst is aen den mensche een let</p>	780

12	Ende is totter weldicheit geset Dat qualic mach gedogen pijnē Sonder die mesquame sijne Dat harte mach datter jn leget Ende ander saken als <i>men</i> seget	784
16	Die borst heuet als <i>men</i> weet In die middelt een been breet Doergaet nv merct dan Dat ruggebeen vergadert daer an Ende daer toe vele senuwen mede	788
20	Die behoren ter <i>menschelichede</i> Daer onder rijssen alte mael Die aderen die heeten princepael Die <i>hem</i> geliken tacken mede Deilen jn des menschen lede Aristoteles seit diet weet Dat niet en leuet dat so breet	792
24	Die borst heeft als die <i>mensche</i> alleen Na sijnder groetten is dat ic meen Nau hebbense al <i>ander</i> dieren Ende smal na hare manieren	796
28	¶ Mammen of teten mach <i>men</i> noemen Die sijn <i>van</i> sochten vleysche comen Ende sijn als aristoteles seget Een jnstrument daer molck <i>aen</i> leget Ende daer af coemt des menschen saet	800
32	Molck is natheit dat verstaet Beide jn <i>mensche</i> ende jn diere Als sy vrucht dragen na haer maniere Dat vanden vleysche hem sceidet dan Die molck is beter merct hier an Die zwarte wijf geuet meer dan die witte In gheyten soe faelgeert al ditte Beda seit dat <i>men</i> vijnt Molck somwijlen jnt knapelkijnt Gheen die en heeft die mammen voren Dan die <i>mensche</i> als wijt horen Dat harte seget aristoteles Is dat begyn daer al trorende al is Dat harte is die karse allene Vanden lichame al gemene Die longen en leget niet al adaer Daer dat harte leget weet voerwaer	804
36		808
305va		
4		812
8		816
12		820
16		

	Die ademtocht coemt van haer	824
	Dat merct die natuer al openbaer	
20	Dat harte settet met groter werde	
	In des lichamen middewaerde	
	Edelste jn die edelste stede	828
	Gheen bloet en coomt mede	
24	Van anderen steden ter harten waert	
	Want sy is een fonteynne daert wt vaert	
	Ende van allen bloede dat begyn	832
	Van haer gaet tot allen steden jn	
28	Die gifte van hare cracht	
	Dat harte is dat begyn geacht	
	Daer die begerte af coemt twaren	836
	Van allen dingen die wy begeren	
32	Tbloet dat tharte heuet jnne	
	Is suptijl claer ende dynne	
	Die longe is bouen der harten geset	840
	Ende waer om dat merket bet	
305vb	Die longe is sacht ende licht	
	Ende is als een wayinge gesticht	
	Bouen der harten nv merct ditte	844
4	Dat dat harte vander hitte	
	Altemael nyet ende worde vertert	
	Dat scerpe vander harten is verwaert	
	Mer inden mensche eest gekeert	848
8	Ter luchter sijden waert als men ons leert	
	In allen dieren op die erde	
	Is dat hart jn die middewaerde	
	Sonder jnden mensche allene	852
12	Ter luchter sijden waert eest clene	
	Anders soe waer alte cout	
	Die luchter sijde jn haer gewout	
	Na sijnder groetten jn allen dieren	856
16	Heuet die mensche vander meester manieren	
	Dat harte sulck mensche die heuet	
	Die een meerer dant een ander heuet	
	Sulck harte is groet sulck clene	860
20	Sulck sacht merct wat ic mene	
	Dat harde harte heeft dats sonder syn	
	Ende vroede harten hebben mere wijsheiden jn	

	Want haer harten hebben dieren	864
24	Grote harten dats haer manieren Eest jnden mensche eest jn beesten Dit bloet nader jeesten	
	Ende des en wanen nyet die luden	868
28	Nv hoert wat ic v bedude Een groet harte en mach nyet soe saen Vander heitten worden doergaen	
	Alsoe die clene blijft aldus cout	872
32	Ende coutheit neemt met gewout Datmen coene nyet en mach sijn Merct dit een cleyn husekijn	
	Van enen vuer altemael	876
36	Eer werm is dan een grote sael	
306ra	Hasen ende harten die sijn bloot Want sy die harten hebben groot Dat harte en mach myn no meer	880
4	Nyet een twint gedogen van seer Noch smarte noch oeck siechede Ende dat mogen alle die ander lede	
	Ende dit is recht want alsoe dat begyn	884
8	Iet sijnen onwille heuet jn Soe blijuet alsonder cracht Dat van hem ontfangen mach	
	Dits die reden dat jn doet mans harten	888
12	Noeyt en sach teyken van smarten Alsmen jn die ander leden siet Dat harte en mach ontbeiden niet	
	Dat het iet gequetset sy	892
16	Mer eer hem coemt die vrese by Soe coemt die doot ende bekeert dat leuen Eer sy quetsinge heeft bezeuen	
	Men leest die steruen doer venijn	896
20	Dat haer harte onueruaerlick sijn Dat die luyden goet sijn van seden Milde pijnlick of van vroetheden	
	Blide droeue coene of bloot	900
24	Dat doet dat harte clene of groot Dat sy haer staen heeft vercoren	

305vb36

sael: Bij de stok van de l is de doorgedrukte inkt van de vlek op de rectozijde te zien, f.305ra35.
Zie de noot aldaar.

306r

Geheel links onder op het blad is de katernsignatuur h lx aangebracht.

	Te verre achter ofte verre voren		
	Ter luchter of ter rechter stede		904
28	Te hoge of te neder mede		
	Der harten <i>staen</i> geuet gereede		
	Scoenheit <i>ende</i> oec leliche		
	Die leuer is oeck <i>aen</i> die rechter hant	nota	908
32	Der harten dat is becant		
	Die mylte heuet die luchter stede		
	Aristoteles seit oeck mede		
	Dat wonder ware mennigertiere		912
36	Vontment <i>anders</i> jn <i>ennigen</i> diere		
306rb	Die milte is sacht <i>want</i> goedertierenheide		
	Is jn haer <i>ende</i> oeck soetheide		
	Menschen <i>ende</i> stieren hebben ront		916
4	Die leuer jn alder stont		
	Sunte clement seit dat bedy		
	Die leuer <i>aen</i> die rechter sijde sy	nota	
	Dat sy die spijsse verduwen doet		920
8	<i>Ende</i> verdeect des menschen bloet		
	Galle is der leuer by		
	Heet <i>ende</i> droge geloues my		
	<i>Ende</i> dat is na galiene		924
12	Die nature <i>van</i> coloriene		
	God heefse <i>aen</i> die leuer geset		
	Om haer te helpen te bet		
	Om te versieden die spijsse		928
16	Vander gallen seggen die wijse		
	Soe coemt ongestadichede		
	Gramscap <i>ende</i> suptijlhede		
	Scerpheit <i>van</i> <i>van</i> synnen heethede		932
20	Verheffinge <i>ende</i> coelhede		
	<i>Ende</i> begerte oeck <i>van</i> wijue		
	Ghedenckenisse jn desen lijue		
	<i>Ende</i> antwoerde metter vaert		936
24	Al dat lichame oeck waert		
	Verheyte <i>ende</i> verdroget vander galle		
	Plinius soe hoert ic callen		
	Dat sulck mensche en heuet nyet		940
28	Dat cracht <i>ende</i> lange lijf bediet		
	Aristoteles seget dat sulck leuet		
	Die die galle bouen der leuer heuet		
	Die sijn by naturen vroet		944
32	Sulck man is die die galle stoet		

	Vander leueren een deel bet of		
	Die hebben met oetmoeden lof		
	Mer goede castumen nv merct dat	<i>nota</i>	948
306va	Die <i>sijn</i> goet jn elcke stat		
	Datmen ten besten buge nature		
	Een vroede sprack die scrifture		
4	Die een philosophe sach		952
	Ende merkede wat aen hem lach		
	By naturen grote felhede		
	Doch <i>vant</i> hy en sacht jn elcke stede		
8	Ende wijsede <i>sijn</i> nature dol		956
	Ende vanden wijsheden vol		
	Ende des had hy wonder groet		
	Hier by machmen merken al bloet		
12	Dat castume des sijt gewes		960
	Een <i>ander</i> nature es		
	Van socratese scrijuet plunius		
	Dat hy genatuert was aldus		
16	Altoes was hy alleens gedaen		964
	Goede castume dedi sonder waen		
	Castume brenct sulck jn rade		
	Ghelijck oft nature dade		
20	Arestoteles spreect soe wat dat leuet		968
	Ende gene galle en heuet		
	Else thart dat mach lange lijf <i>sijn</i>	<i>nota</i>	
	Als die olyfant kemel of delphijn		
24	Die tonge dat is een jnstrument		972
	Dat die lucht wt <i>ende</i> jn sent		
	Daer by seget aristoteles		
	Dat sy licht <i>ende</i> vol gaetkijn es		
28	Ghelijck oft een sponge waer		976
	Als sy den wijnt trecket tot haer		
	Wast sy <i>ende</i> alsen weder neder sent		
	Myndert sy dat is bekent		
32	Dat dat harte alsoe slaet		980
	Dat coemt hier af dat verstaet		
	Dat die mensche hem ontsiet		
	Of hopet altoes <i>ende anders</i> niet		
36	Wat soe wandelt <i>ende</i> louet		984
306vb	Ende ademt weet dat lange heuet		
	Dats om te vercoelen die hitte		
	Vander heitte nv merct ditte		
4	Mer beesten die <i>sijn</i> sonder bloet		988

	Ende natheit als ict verstoet	
	En hebbender <i>geen</i> doen want haer geest	
	Heuet der coutheden meest	
8	Mer wat soe leuet dat bekent	992
	Ende dat sijn gelijck gewint	
	Heuet bloet <i>ende</i> longe nader scrifture	
	Om die heite der nature	
12	Mer wat soe wort <i>van</i> eye geboren	996
	Heeft droge longe als wijt horen	
	Ende daer by en dorst hem nyet	
	Ende drincken selden als men siet	
16	Want haer harte en is nyet groet	1000
	By deser <i>saken</i> eest al bloet	
	Dat sy sijn <i>van</i> naturen clene	
	Want natuerlike heite allene	
20	Ende van wasdom die sede	1004
	Ende bloet is telcken mede	
	Van natuerliker heitten echt	
	Ende heitte maect creaturen recht	
24	Ende hier by is die <i>mensche</i> allene	1008
	Vanden lichaem recht jnt gemene	
	Van alrehande creaturen	
	Van sijnre groetten by naturen	
28	Heeft hy meest bloets merct ditte	1012
	Dat is die sake <i>vander</i> hitte	
	Ende dat vuer wil opwaert <i>ende</i> nyet weder	
	Aldus gaet die <i>mensche</i> op <i>ende</i> neder	
32	Plinius seget <i>vander</i> longen meer	1016
	Longen <i>van</i> vischen <i>vander</i> zee	
	Men strijctse <i>aen</i> hout alsoe clare	
	Bernet sy oft olie waren	
307ra	Of maectmen daer af olie clare	1020
	Dat <i>sonder</i> longen leeft weet voerwaer	
	En heeft <i>geen</i> luyt seget aristoteles	
4	Plinius seget soe sy <i>mynder</i> es	
	Soe snelder sijn die creaturen	1024
	Dese hebben by naturen	
	Milte seit aristoteles	
8	Dat een lit <i>jnden</i> <i>mensche</i> es	
	Lanck <i>ende</i> smal alsoe gedaen	1028

	Als een zwijn is sonder waen		
	Ende aen die luchter sijde leget		
12	Die milte leestmen dat pleget		
	Te purgeren dat quade bloet		1032
	Eest dat sy enen wee doet		
	Soe is laten aen die luchter hant		
16	Of aenden arm best becant		
	Mircus dats gagel als ic wane		1036
	Die vrucht die hy brenget ane		
	Ghesoden ende genuttet mede		
20	Is goet tegen die moylichede		
	Van leueren ende milten mede		1040
	Melancolie heeft hore stede		
	In die milte seit galyen		
24	Dat is bloet merct of siet gescien		
	Dat die mensche is droeue ende gerne allene		1044
	Swigende peynsende ende in wene		
	Swaer traech ende harde bloet		
28	Sorgende ende ander quaetheit groet		
	Plunius seget dat die milte belet		1048
	Dat lopen meer dan ennich let		
	Dies salmen die lopers laten		
32	Die mylte adere tot hore baten		
	¶ Die buyck is als een sack gescepen	<i>nota</i>	1052
	Daer die vitaelgie is in begrepen		
	Hi wort daer of somwijlen soe groet		
307rb	Datter hem af coemt die doet		
	Al dat leuet draget sonderlinge		1056
	Ouer een van enen dinge		
4	Dat is al dat buyck heeft ontfaen		
	Daer voetsel jn mach sonder waen		
	Ende enen wtganck oeck daer mede		1060
	Wt te werpen die oueruloedichede		
8	Al heuet blasen dat buyck heuet		
	Sonder dat gevogelte dat leuet		
	Dat dranck ende spijsse tenen gate		1064
	Wt laet gaen tot sijnre bate		

307ra32

De kopiist heeft de hele versregel in eerste instantie vergeten en overgeslagen. Later heeft hij zijn vergissing bemerkt, en het ontbrekende vers in een kleine letter in de ondermarge opgeschreven, onder r. 35. De plaats van het ontbrekende vers is zowel tussen de regels als bij de toevoeging aangegeven met een verwijsteken, een plusje: +, in rubriek geschreven.

12	Plinius scrijuet ons die wijse Die grisenich is van sijnre spijsje Dat hy is van dolre manieren	1068
16	Onversadelick sijn die dieren Dien dat gedarmte nederwaert Vander kele ten fundemente waert Dit sijn alsict kan verstaen	1072
20	Die dukere ende die pellicaen Ribben sijn daer toe geset Dat sy den buyck behouden bet Want anders waer die buyck te dynne	1076
24	Te bescermen dat heeft jnne Acht heefter te bescermen aen elcke sijde die man Sulck x daer is wonder an Sterker sijn dese been als wijt horen	1080
28	Dan alle die ander been te voren xiii hebbender gehoernde diere Ende het is der serpentes maniere Want sy xxx hebben te samen	1084
32	Want sy lanck sijn van lichamen Daer omme seit sunte clement Dats een bedriechelic jnstrument Daer mensheit die heeft naturen	1088
307va	Ia in alsoe mennige figuren Ghekeert dat sy verduwen die spijsje Nederseyndende na hare wijse Ende tonverdouwende bouen laet	1092
4	Dat dat een den anderen nyet en scaet Ende die spijsje nyet alte saen Vten buycke nyet en worde gedaen Bouen der magen en sijn dermen egeen	1096
8	Nv hoert hier vander magen alleen Mage dat is een der lede Dat meest helpt der menschelichede Want sy is die die beste spijsje ontfaet	1100
12	Ende versiet als daer toe staet Soe dat sy verduwet es Ons seget aristoteles Dat sy bynnen ru oeck sy	<i>nota</i> 1104

16	Om te verwerpen daer by Die spijse <i>ende</i> om te letten mede Dat sy nyet en rume haer stede Een derme sonder die <i>ander</i> gemene	1108
20	Coemt vter magen allene Lymium is <i>sijnen</i> name In <i>hem</i> en gaet nyet hoe soet quame Groue spijse en ware macte	1112
24	Trecket wt der magen datte Die grofheit <i>vander</i> spijsen gaet Enen <i>anderen</i> wech dat verstaet Daer die nature neder drijuet	1116
28	Aen dat dermkijn <i>alsmen</i> scrijuet Sijn VII aderen die die vaert Nemen oeck ter leueren waert Daer wt trecken sy dat natte	1120
32	<i>Ende</i> seyndent ter leueren datte Die leuer versiedet dan Ter nyeren waert keert daer an Van <i>danen</i> coemt ter blasen mede	1124
307vb	Dat vpperste <i>vander</i> nathede Daer wort by naturen bloet Die die leden alle voet 4 <i>Ende</i> vanden bloede dat vpperste deel Keert ter harten waert geheel Met <i>anderen</i> die oeck die vaert Nemen <i>vander</i> leueren ter harten waert	1128
8	Twe saken geuen ditte Dat een natuerlike hitte Een <i>ander</i> dat heyt een geest Die jn die harte by namen meest	1132
12	Leuen mach geheiten wesen <i>Ende</i> jn die leuere heitmen desen Den geest by namen der naturen In die hersen na die scrifturen	1136
16	Heitet des zyns geest by namen Dese geest is een middel te samen <i>Ende</i> een bant als ic verheesche Die nyet en mochten ouer een	1140
20	En dade een middel tussen <i>hem</i> tween Want die ziele <i>onuersterfelick</i> is Men sietse noch tasse nv merct des <i>Ende</i> dat vleys is <i>vander</i> aerde	1144

24	Aldus is die geest te middewaerde	1148
	¶ Die blase dat is een jnstrument	
	Bynnen jnden mensche gesent	
	Daer jn wort die vrijne ontfaen	
28	Die vander nyeren coemt gegaen	1152
	Haer crop trect hem mede	
	Totter wortel vanden vede	
	Daer ons jn toget die vrijne	
32	Weder die mensche heuet pijnē	1156
	Bynnen of dat hy heeft gesonde	
	Alsmen noch siet te mennigen stonde	
308ra	Sonder blase is dat gevogelte al	
	Dies en pissen sy groet noch smal	1160
	Matrix is dat natuerlike lit bekent	
4	Ghemene onder die vrouwen gesent	
	Als die vede is aenden man	
	Matrix is properlike nochtan	1164
	Een lit dat een deel bynnen staet	
8	Ende des mans saet ontfaet	
	Dat byder poorten jn wort gesent	
	Dat elck mensche by namen kent	1168
	Dat hout dat saet by naturen	
12	Ende formeert die creaturen	
	Ende seynt wt ter rechter tijt	
	Oeck wil ic dat gijs seker sijt	1172
	Dat die wijf ende mannen mede	
16	Te haerwaert lopen aderen vele	
	Om die lust vanden natuerliken spele	
	Haer wortel coemt vanden nauel te hande	1176
	Gheliker wijs als wijt verstande	
20	Dat die wortel vanden vede	
	Vander nyeren comet neder	
	Aldus is die nyere jnden man	1180
	Die stede van luxurie dan	
24	Ende jn die nauel sonder blijf	
	Hebbense leggende die wijf	
	Sommyge geuallet mede	1184
	Dat sy hebben bey dese lede	
28	Beyde luyde ende beeste	

307vb27

Voor jn is met een diagonale streep een v doorgehaald.

307vb34

mennigen: De staert van de g loopt met een knik tot ver in de ondermarge door.

308ra28

Voor beeste is met een diagonale streep een j doorgehaald.

	Alsmen leest jn plunius jeeste	
	Die vede die is een jnstrument	1188
	Daermen den man me bekent	
32	Die wortel coemt by manieren	
	Als ic jerst las vanden nyeren	
	Alle die aderen oeck des lichamen	1192
308rb	Houden hem daer aen te samen	
	By naturen is die vede	
	Van vleys ende croesel mede	
4	Als hy by naturen staet	1196
	Soe toget die croesel sijn gelaet	
	Want dan wast hy alre meest	
	Dat doet die leuentlijke geest	
8	Hy wort becoert by manieren	1200
	Met gepeynsen ende met viseren	
	Som wijlen wort oeck die nature	
	Becoert alleen by humore	
12	Van dranck ende van heeter spijsen	1204
	Datten slapende doet rijzen	
	Nieren des menschen sijn als een koe	
	Aristoteles seit daer toe	
16	Dat die rechter nyere hoger leget	1208
	Dan die luchter te liggen pleget	
	Nochtan heeft sy vetheden myn	
	Luxurie leget daer in	
20	Vanden man merct ende verstaet	1212
	Een ader vander leueren gaet	
	Totter harten by hoer nature	
	Begert die man eer creature	
24	Want die leuer is stede der hitten	1216
	Daer jn is der mynnen sitten	
	Die selue adere gaet weder	
	Vander leuer ter nyeren neder	
28	Ende brenget tot haer saen	1220
	Dinck diet harte heeft verstaen	
	Ende doet die leuer mynnen mede	
	Aldus wort verwermt daer ter stede	
32	Die nyere daer die heyte wt gaet	1224
	Daer die vede me staet	
	Aldus vloeyet die natheit totter nyeren	

308va	Ende dat edel bloet by manieren Die verstandelike cracht <i>van mynnen</i>	1228
	Wort geordineert <i>van bynnen</i>	
4	Ende seynt wt heymmelike dat saet Byden <i>conduten</i> daert dore gaet	
	Ars billen soe heeft die man	1232
	Nyet sonder reden merket dan	
8	Wel na alle viervoete dieren Hebben sterten na haer manieren	
	Om te decken die stede	1236
	Daer <i>hem</i> die buyck suuert mede	
12	Daer ouer also die nature willen Soe heeft die <i>mensche</i> ars billen	
	Dat sterck is <i>aen</i> ander dieren	1240
	Wort vleys <i>aen</i> hem jn die manieren	
16	Dat die lelicheit bedect Ter stede daer die <i>onsuuerhede</i> trect	
	Lancken <i>nemen</i> haer stede	1244
	Omtrent die leuer <i>ende</i> milte mede	
20	Ende comen <i>aen</i> die leynden gegaen Lancken <i>van wijuen</i> sy ontfaen	
	Die vrucht diemen wint daer an	1248
	Oeck plegen sy mede te ontfaen	
24	Dat voerseide bloet <i>van des menschen leden</i> Ende verkerent jn vetheden	
	Lancken dogen <i>pijnne</i> ongemate	1252
	<i>Van</i> ouer dranck <i>ende</i> ouer ate	
28	Ende meer <i>van spijsen</i> oeck daer af coemt Datmen dat lanceuel noemt	
	Leynden dat is oeck een let	1256
	Daer die dien sijn onder geset	
32	Die knyen daer na <i>ende</i> scenckelen twee Also twe calompnen myn noch mee	
	Die dat werck <i>van bouen</i> al	1260
	Te gader dragen sonder val	
308vb	Inden scenckelen jn desen diene Ende daer toe jn dese knyene	
	Sijn sterke benen <i>ende</i> zenuwen mede	1264
4	Die houden des menschen lede Die neder totter planten gaen	
	Nederste sijn die voete gestaen	
	Als een suyle onder een calumpne	1268
8	Dese dragen al die zomme	

	Vijf theen sijn daer wt geleyt	
	Voren met nagelen gecleyt	
	Nyet geclauwet als ander diere	1272
12	Hier toget des menschen maniere	
	Dat sy sochte soude wesen	
	Hielen heyment als wijt lesen	
	Dat die mensche nyet achterwaert en valle	1276
16	Viervoete dieren en hebben geen met alle	
	Planten van den voeten heeft sulck paert	
	Sulck hol prijstmen daert	
	Dat die menschen hebben tussen tween	1280
20	Die huyt is daer haert doer een	
	Die haertste aen die beruoets gaen	
	Ende dit is wonder sonder waen	
	Ende groet teken der naturen	1284
24	Yser noch stael en mach nyet duren	
	¶ Hoert hier vanden sade voert	
	Dat sperma heytet oeck	
	Onder alle creatures	1288
28	Heeft die mensche by naturen	
	Meest saets dat is die sake	
	Dats meest wijuen mach genaken	
	Al dat leuet pijn hem daer toe	1292
32	Sijn saet te werpen in die soe	
	Ende die soe worpet thare	
	In haer matrix dats openbare	
309ra	Aristoteles seget twaren	1296
	Dat die man tot LXX jaren	
	Vrucht wint / ende sulck daer naer	
4	Wint al tot XC jaer	
	Tot L jaren als men vijnt	1300
	Mach die vrouwe dragen kijnt	
	Die man meent ende begert	
8	Als het vaert ter matrix waert	
	Dattet formeerlic js	1304
	Als daer het af gesceiden js	
	Want daer is een natuerlic geest	
12	Die den genen genuecht meest	
	Die planeten wassen doet	1308
	Alsoe begert dat saet dat bloet	
	Dat die man wt geuet natuerlike	
16	Dat van hem wast sijn gelijke	

	Is die matrice <i>ende</i> dat fundament	6	1312
	Mer des wijfs saet dat bekent	a	
	Van te wynnē creaturen		
20	Drierehande luden by naturen		
	Verliesen des wijfs gewout		1316
	Die ouwe want hy is te cout		
	Die ziecke want hy is te cranck		
24	Kijnder want des saets ganck		
	Hem allen jn wasdom slaet		1320
	Ontfanct een wijf eens mans saet		
	<i>Ende</i> vii dage blijft jn hare		
28	Aristoteles seget openbare		
	Dat sy daer af sonder waen		1324
	Vmmer heeft kijnt ontfaen		
	Merct hoe dat wijf ontfaet kijnt		
32	Ten let jn haer nyet en twint		
	Die dat kijnt te dragen verbiet		1328
	<i>Ende</i> sy dan mans pliet		
	<i>Ende</i> getempert is dat saet		
309rb	Van couden van heiten dat verstaet		
	Van natheden <i>ende</i> van droecheden		1332
	Dat sy daer ontfanct ter steden		
4	Soe leget die matrice na das		
	Als ons seget ipocras		
	Soe vaste datter nyet na dan		1336
	Een naelde jn gecomen en kan		
8	Mer dit en fabule noch gedwas		
	Egene dier nv merct das		
	En laet nyet tot hem gaen		1340
	Na dat het heeft ontfaen		
12	Sonder recht dat wijf allene		
	Dies en issy te lachteren nyet clene		
	Die mensche diemen heyt dus vroet		1344
	<i>Ende</i> weet redene <i>ende</i> aldus mesdoet		
16	Alsoe die wijffs hebben ontfaen		
	Worden sy daer na verswaert zaen		
	<i>Ende</i> oeck sietmen op haer ogen		1348
	Een donckerheit vertogen		
20	Tot dien dagen aen hem somen		

	Sietmense bet spader comen	
	Ian seget die philosophien	1352
	Een dinck datmen mach sien	
24	Want als die vrouwen hebben ontfaen	
	Hem cesseert alsoe saen	
	Haer menstruum dat is dat bloet	1356
	Datter telcker maent baren moet	
28	Nv hoert die reden waer by dat sy	
	Elcke heete vrouwe geloues my	
	Is couder dan die couste man	1360
	Die ter werelt je lijf gewan	
32	Des si nyet gelijc den man	
	Haer spijse verduwen kan	
	Haer en blijuet oueruloeyende bloet	1364
309va	Daer sy telcker maent af moet	
	Purgeren ende dat met mesquamen	
	Ende dat heit menstrea by namen	
4	Mer na dontfaen nv merct ditte	1368
	Soe dobbeleert jn hem die hitte	
	Soe dat die vrocht jn dier wijse	
	Si verduwet jn haer die spijse	
8	Oeck weet wel dat dit bloet	1372
	Dat kijnt jn die moeder voet	
	Mer dat die matrix heeft ontfaen	
	Dat saet ende sy haer luyct saen	
12	Leget ter rechter sijden dan	1376
	Soe wast daer af een man	
	Want daer is die leuer naer	
	Daer af ontfaet die heite dats waer	
16	Eest datter luchter sijden leget	1380
	Soe wort een alsmen ons seget	
	Ende dat doet die coude stede	
	Dat verre is vander leueren mede	
20	Ende als oec dat saet nyet wel en leget	1384
	Ter rechter sijden ende dat dreget	
	Ia meest ter luchter sijden waert	
	Soe wordet een bloet man ende veruaert	
24	Ende dat vander luchter sijden	1388
	Eest dat ter rechter hant jet tijde	
	Soe wordet een manlic wijf ende stout	
	Als dat saet aldus leecht jn sijn gewout	
28	Maect dicke die nature ditte	1392
	Ende dat hy byder naturen hitte	

	Ende hy cledet tot eenre somme	
	Met eenre lese al om ende omme	
32	Die altoes bescermt dat saet	1396
	Secundine heit dit by namen	
	Het wast met kijnderen te samen	
	Ende als dat kijnt wort geboren	
36	Comet mede ende nyet voren	1400
309vb	Ten VII dagen scrijuet dus	
	Die vroede macrobius	
	Ende toget hem lesen van bloede	
4	Aen dat vel vanden sade is hoede	1404
	Die mengen metten sade	
	Byder huescher naturen rade	
	Inden tweyntichsten dage	
8	vii daer na is gene sage	1408
	Wort verstuft byder naturen	
	Ten dat vleys ende dbloets naturen	
	Ende wort tot eenre massen alsoe	
12	Gheformeert ende heit embrio	1412
	Dat embrio hout v daer ane	
	En heuet noch geen kijnts gedane	
¶	Dat ginder is droge ende cout	
16	Dat verdroeucht jn beens gewout	1416
	Dat cout ende nat is by naturen	
	Wort longe by scrifturen	
	Ende datter droge is ende heet	
20	Dat wort dat harte als men weet	1420
	Ende datter heet af is ende nat	
	Ter leueren keert hem dat	
	Met wonderliker manieren	
24	Dat nyemont en leeft die visieren	1424
	Dan coemt die doerborende nature	
	Die handen ende voeten geuen figure	
	Ende nase gaten doerboert ende die ogen ende oren	
28	Ende ander gaten als wijt horen	1428
	Ende aderen maect daer soe bloet	
	Ouer die leden daer jn lopen doet	
	Als al volmaect sijn die lede	
32	By ons heren mogenthede	1432
	Ende by sijnder gracies verstaet dat	
	Soe wort die ziele geset jnt bat	
	Ende begint een domende roet	
36	Achter die aderen lopende voert	1436

310ra	Ende geuet porringe ende leuen Dese porringe is aldus bescreuen Ghesciet des LXX daechs ic wane	
4	Vanden begin vanden ontfaen Aristoteles doet verstaen Vanden begin van des menschen ontfaen Ende aristoteles heuet bescreuen	1440
8	Dat die ziel wort gegeuen Alleen byder gifften ons heren Dat mogen wy verstaen ende leren Vanden goeden sunte augustijn	1444
12	Die dit seit jn die woerden sijn Die ziel is puer ende reyne Van gode geseynt jnt vat allene Ende in stortende geformiert	1448
16	Nv merct dan ende visiert Beide dat jnstorten ende dat maken Dat sijn twe oude saken Aldus seynt god die ziele met vlite	1452
20	Nochtan seit sulck herijte Ghelijc dat vleys van vleys coemt Van man van wijue als voer genoemt Seget hy coemt ziel van zielen	1456
24	Mer weet wel dat sy vielen Dies geloefden ende jerst screuen Daer om soe wil jct begeuen Daer na moet dat kijnt voetsel ontfaen	1460
28	Dat ziel ende lijf heeft ontfaen Die tijt moet jn hem geduren In hem ende jn allen creaturen Die leuet tot aen des leuens eynde	1464
32	Nv verneemt hoe ict bekende Dat dat kijnt jn die moeder wort geuoet Een darte kijnt gaet als ict verstoet Vter matrix vander vrouwen	1468
36	Aen des kijnts nauele machment scouwen	1472
310rb	Daer jn coemt dat voedende bloet Vter leueren als jct verstoet Dat bloet voet ende geuet echt	
4	Cracht nader naturen recht Ende want dat bloet gesuuert es Bider leueren nv merket des Soe en heuet genen noet daer ter steden	1476

8	Hem te purgeren beneden Alle philosophien <i>ende</i> nyet som Seggen dat by <i>menstruum</i> Dat kijnt in die moeder wort geuoet	1480
12	<i>Ende</i> dat is vtermaten quaet bloet Mer die heete leuer <i>ende</i> soete Die purgeert met goeder moete Quamet <i>ten</i> kijnde sonder haer	1484
16	Het soude eer doden openbaer Dan voeden nv merket bet Sulcke luyden sijn besmet Datmen heit honichmael of sproete	1488
20	Of vleys mael dit maect onsoete Menstrua dat die kijnder daer sijn moeten <i>Ende</i> somwijlen soe ouervloeyet Mer die secundine die verhoeyet	1492
24	Dat het drope op die kijnder En ware die secundine nyet ginder Die dat kijnt bescermt wale Anders versmelt dat kijnt altemale	1496
28	Doch blijuen daer smetten sonder waen Diemen nummermeer en mach af dwaen Sy maect die gebornisse sijt seker des Daer na als dat kijnt voldragen es	1500
32	Die termijne als men waent Is ter VII ofter IX maent <i>Ende</i> twy dattet jn die VII maent sy Dan in die VIII dats bedy	1504
36	Voer die VII maent en mach	1508
310va	Geen kijnt ter werelt sien den dach <i>Ende</i> by naturen leuen jet lanck Want voer die tijt eest te cranck	
4	Als die VII maent gewint Soe wordet seer roerende dat bekent <i>Ende</i> maect hem besich by naturen Breket oeck ter seluer vren	1512
8	Die zenuwen diet met gewout Bynnen jn die matrix hout Soe wordet geboren <i>ende</i> coemt voert <i>Ende</i> eest sterck genoch als men hoert	1516
12	In die VIII maent maecht sijn geboren <i>Ende</i> mede leuen als wijt horen Want hets soe vermoeyt jn die VII maent	1520

nota

	Van roeren als men waent	
16	Ende soe cranck van naturen	1524
	Dat nyet leuende en mach geduren	
	Mer van sijnre pijnen groet	
	Heuet al die maent rustens noet	
20	Ende des gemacxs nader scrifturen	1528
	Tot IX maenden by naturen	
	Alsoe alst wil ons lieue heer	
	Wordet roerende ende besich seer	
24	Soe breket die zenuwen ende coemt wt	1532
	Ende wenen dat is sijn ierste luyt	
	Waer by dat sy ic maex v vroet	
	Die stede daert jn was gevoet	
28	Is by naturen werm ende nat	1536
	Ende alst heeft gerumet dat vat	
	Vijntet buyten die lucht cout	
	Ende dit is des wenens scout	
32	Aldus is rouwe ons jerste luyt	1540
	Sulck kijnt eert al coemt wt	
	Wenet ende maect mesbaer	
	Want die gebornisse is zwaer	
36	Want merct ende verstaet ghy some	1544
310vb	Als dat kijnt ter poerte come	
	Sijt buycklange of ruggelange of voete voren	
	Soe eest vrese het mach sijn verloren	
4	Of der moeder costen dat lijf	1548
	Mer die vroe moeder dat vroede wijf	
	Mocht hier met zyn / doen groet goet	
	Mer harde luttel isser soe vroet	
8	Daer by blijuet mennich kijnt verloren	1552
	Want sy nyet en worden geboren	
	Soe en mogen sy niet gedopet wesen	
	Noch verlosset sijn van desen	
12	Dit claget plunius die vroede	1556
	Iammerlic met vrouwen moede	
	Wie dat leest neemt ouer goet	

310va24 coemt: *De kopiist heeft eerst droget geschreven. Daarna heeft hij dit met een horizontale streep doorgehaald, en coemt erboven geschreven.*

310vb1 poerte: *De kopiist heeft dit woord twee keer geschreven. De eerste keer heeft hij het weer doorgehaald, mogelijk ten gevolge van vlekkerigheid, en daarna voor de tweede keer poerte erboven geschreven.*

16	Hets scamelheit mer dit wesen moet Ic sal v wijsen vroet wijf te wesen Alsoe als wijt bescreuen lesen Van cleopatra die wilde Datmense ouer soe wijs hilde	1560
20	Datmense vander medecijnen te samen Coningjnne hiet by namen Aldus heuet sy haer dochter bescreuen Ghy vrouwen alst gaet aen v leuen	1564
24	Weset nyet te scamel noch te bloet Noch en belget cleen noch groet Hets vrese als dat wijf is te scamel Of met smere geladen al	1568
28	Ende als die poerte te nauwe es Of verdrawen nv merct des Of als dat kijnt dat hoeft heeft te groet Of ter poerten coemt al doet	1572
32	Of buylruiggende of ongeformeert Hoert ghy vroe moeder wien soe dert Dat is v een nuttelic sermoen Comet metten hoofde jnt weder dye	1576
36	Ende ander leden gestrect ter sijde	1580
311ra	Steect v hant ter poerten jn Ende formeert sijn leden met zyn Datter rechter poerten coemt	
4	Met beiden voeten coemt voert somme Dan sal die vroe moeder boude Ende en latens nyet met gewoude Die handen te sceiden tot dien tijden	1584
8	Sy mochten scoren der moeder sijden Mer aen dat kijnts sijde die arme strecken Ende aldus salment voert trecken Is dat kijnt dat hoeft te groet	1588
12	Men sal die moeder tot sulcker noet Maken een bedde dat hart sal wesen Oeck moet sy haer getroesten jn desen Ende soe sal houden des gelouet	1592
16	Een ander vrouwe dat houet	1596

310vb34

nuttelic: *Ervoor is nutt geschreven; omdat het echter volgelopen is met inkt en zo een vlek heeft gevormd, is de kopiïst erna verder gegaan met het begin van het woord.*

311ra9

Voor sijde is met een horizontale streep sijdy doorgebaald.

	Ende die vroe moeder sy sal	
	Met <i>handen</i> dat kijnt voert halen al	
	Eest dat tkijnt voert steect die hant	
20	Die vroe moeder sal te hant	1600
	Die hant doen weder keren al	
	Want het mochte verliesen wel	
	Men sette die vinger metter vaert	
24	Aen die scouderen ende doent jnwaert	1604
	Ende leggen hem die hant aen die sijde	
	Ende dan brenget voert jn corten tijde	
	Metten houede dat is goet	
28	Steket voert den enen voet	1608
	Pijne eest wt te brengen emmermere	
	Mer metter vingere als ic v lere	
	Die suldy aen sijne ribben setten	
32	Daer mede suldijt keren ende letten	1612
	Tot dat ghy hebt den anderen voet	
	Ordineert dan ende doet	
	Of ghy moecht ten seluen tijden	
36	Die handen strecken lanxs der sijden	1616
311rb	Aldus machment best gewynnen	
	Heuet oec beide die voete bynnen	
	Versceiden soe steect jn dijn hant	
4	Ende voechtse te samen die te hant	1620
	Ende brenget voert alst is geleert	
	Heuet dat hoeft oec verkeert	
	Die vroe moeder salt te rechte keren	
8	Ghemakelic dat kijnt voert halen	1624
	Dat die matrix al te samen	
	Nyet en volgt noch gequets en sy	
	Toget jerst die knyen hoert na my	
12	Drijuet weder ende ordineert	1628
	Die voeten alst v is geleert	
	Ende brenget alsoe met sinne voert	
	Toget die ersbillen oec soe hoert	
16	Keret saechte ter sijden waert	1632
	Ende ordineert met groter vaert	
	Dat dat hoeft vore ter poerten comme	
	Isser meer dan een als vrouwen somme	
20	Te gader hebben ende sy te samen	1636
	Dan voer die poerte quamen	
	Die vroe moeder sal tot dien tijden	
	Dat een kijnt ter sijden tijden	

24	Ende dat een naden anderen brenget voert Ende wachten wel na mijne woert Dat sy dat doe met sulcken zyn Dat die matrix daer dat kijnt leet jn	1640
28	Altoes nyet gequets en sy Ende die poerte hoert na my Salmen begieten ende dwaen Met wormen olie wildijt verstaen	1644
32	Ofmen sal maken den ziecken Van sape van fenigriecken Ende van malue ende van lijndsade Tegader gesoden by rade	1648
311va	Ende daer mede die poerte dwaen Lichtelijc ende harde saen Soe rusten die wijfs jn desen	1652
4	Daer sy vanden kijnde genesen Ia als ons aristoteles seget mijne Het is waer dat van enen knechtkijne Mer vanden meechedkijne lichte	1656
8	Daer om heb ict jn mijn gedichte Dit geseit dat ict begere Datment voert den vrouwen lere Ende daer soe helpen ter cracht	1660
12	Die by naturen genen macht Ende heuet dat sy haer helpen mach Alsoe als ict bescreuen sach Heb ict gedicht geloues my	1664
16	N V moechdy voert leren dan Hoe dat dagelixs die man Leuen sal ende dat by dan Ende oec onse here gan	1668
20	Sonder euel by mach wesen Aristoteles als wijt lesen Screeft sijnen discipel wtuercoren Alexandere als wijt horen	1672
24	Ende noemden den boeck oec mede Bedect van alder heymelichede Want hijen node wil openbaren Soe vantmen den boeck twaren	1676
28	In een jupiters autae	

nota

	Ende al gescreuen weet voerwaer	1680
	Met letteren van fijnen goude	
	Aldus screef aristoteles die oude	
32	Tot alexander sijnen clerck	
	Dat hy begynnen soude dit werck	1684
	Alexander die coninck	
	Seynden aristoteles dese dinck	
311vb	Wat den man meest bederffelic es	
	Ende hem behoeft merct des	1688
	Aen hem leget hy by humoren	
4	Die jn hem sijn bi naturen	
	Soe en wil ict nyet laten blijuen	
	Ende wildy jn dit werck beschriuen	1692
	Sommige dinck die nuttelic es	
8	Ende orbaerlic des sijt gewes	
	Vter heymmelijker medecijne	
	Sal ic nemen met mijnre pijn	1696
	Besietstu dese exempel wel	
12	Ende aldus leues ende nyet el	
	Dus en wat doen van fenesijen	
	Het en sy dat sake dat geen man	1700
	Met geenre lyst bescudden en kan	
16	Alexander nv onthout	
	Alstu van slape opstaen sout	
	Soe sultstu een luttel wandelen	1704
	Ende elc lyt strect vanden anderen	
20	Ende ganck kemmen dijn houet	
	Bedy dat trecket des gelouet	
	Ende geuet den lichame cracht	1708
	Ende die doen die al die macht	
24	Opwaert jn die hersene slaen	
	Sulcke met kemmen wtgaen	
	In somer tijt salt sijn cout	1712
	Daer du dijn hoeft me dwaen sout	
28	Ende werm jn dies wijnter tijt	
	Bedy dit geuet appetijt	
	Teten ende hout oeck ditte	1716

311vb9 heymmelijker: Voor -lijker heeft de kopiist eerst al li geschreven. Omdat deze letters echter zijn volgevekt, is hij er hierna opnieuw mee begonnen.

311vb17 Alstu: Daarvoor heeft de kopiist eerst al Al geschreven, maar omdat ook deze letters zijn volgevekt, is hij opnieuw met het woord begonnen.

	Bynnen des lichaems hitte	
32	Hier na soe saltu dan	
	Doen suuer cleder an	
	Nyet vuyle want hets jolijt	1720
	Want des menschen zyn daer seer jn verblijt	
312ra	Ende wort gestercket ende oeck dat lijf	
	Des menschen verblijt sonder blijf	
	Dan dwaet mont ende hande	1724
4	Ende dwaet oec dijne tande	
	Met eender scorsse die bitter es	
	Eest elsen of anders nv merct des	<i>nota</i>
	Dat maect dy suuer tande ende mont	1728
8	Ende neemt die fleume jn corter stont	
	Ende versuert tonge ende sprake	
	Daer toe eest ene sake	
	Die die geest wille ter spijsse	1732
12	Aldus seggen ons die wijse	
	Dan werpt specie jnden viere	
	Ende ontfanct daer af die roke sciere	
	Mer dat die specie sy jnt saysoen	1736
16	Als ic hier na dy condt sal doen	
	Dat is een dinck dat nuttelic es	
	Sy ontdoet des sijt gewes	
	Die hersene ende oec als ende als	1740
20	Maect sy groff haer ende hals	
	Oec maect sy den mensche vet	
	Ende dat aensichte verclaert sy bet	
	Die v zynne maect sy claer	<i>nota</i>
24	Ende doet meren dat grauwe haer	1744
	Bestrijct met specie dan	
	Die beste diemen vijnden kan	
	Die int saysoen is rukende wel	1748
28	Want by geenre saken el	
	Soe en wort die siecke geuoet	
	Dan bijder roke goet	
	Alle soete roke is haer spijsse	1752
32	Alsoe geuoet is jnder wijse	
	Soe wort daer by dat harte vroe	
	Ende die lichame gesterct alsoe	
	Ende dat bloet loept die aderen dore	1756
312rb	Om der sielen blijde nature	
	Dan soutstu nutten dese twee	
	Lectuarie van aloë	

4	<p><i>Ende van</i> rebarberen seit dat gedichte <i>Vier engelsche penninck</i> gewichte Soe werpt die humoren jn dien dage In corter tijt wter magen</p>	1760
8	<p><i>Ende</i> oec die heite wten lichame <i>Ende</i> verdrijft die wijnt te same <i>Ende</i> make goeden mont Dan ganck ter seluer stont</p>	1764
12	<p>Sitten spreken dat is die goet Met dijnen vrienden die sijn vroet <i>Van saken</i> daer reden aen es Als die lust etens soe merct des</p>	1768
16	<p>Pijn een luttel eest gaende of rijdende Of aen <i>ennigen</i> dingen tijdende <i>Ende</i> dat saldy nuttelic wesen Want die wijntbreewen met desen</p>	1772
20	<p>Het sterct dat licht <i>den lichaem</i> ditte <i>Ende</i> meret die mage die hitte <i>Ende</i> het verdrijuet quade humoren <i>Ende</i> die spijse vijnt ter coren</p>	1776
24	<p>Die mage ontsteken <i>ende</i> heet Dan sy dijn spijse gereet Soe set voer dy dan <i>ende</i> et Dat dy genoeg bet</p>	1780
28	<p>Alsoe vole als voeget dy Met brode dat wel verheuen sy <i>Ende</i> dan hout een stuck dijn ruste Totty echter etens luste</p>	1784
32	<p><i>Van anderen</i> gerichten daer na Want eest dat hy staphans eten ontfa Het breect hem borst <i>ende</i> zyn <i>Ende</i> die maghe versiet te myn</p>	1788
312va	<p>Aldus blijft sy jn horen gront Wachty mede jn alder stont Te drincken op dijne spijse</p>	1792
4	<p>Te vele waters jn alder wijse Eer dat sy verduwet is wel naer Want water dats waer</p>	1796
8	<p>Alsmet volbuycxs drincket seer Vercout die mage alleynsen meer <i>Ende</i> nyet argers en is den lichame Waert oec ditte alsoe bequame Datmen moste drincken doer den noet</p>	1800

12	Om heyte zwaer <i>ende</i> groet Waert dat die mage waer verhit Soe drinckes luttel merket dit <i>Ende</i> dat dan wel cout sy	1804
16	Alstu heues geten hoert na my Daert sachte sy neemt <i>dijn</i> ruste En slaep mer nyet wel na <i>dijne</i> luste Slaep ruste op <i>dijn</i> rechter sijde	1808
20	Onlange <i>ende</i> jn corten tijde Keer dy ter luchter <i>sijden</i> daer naer <i>Ende</i> volmaect <i>dijnen</i> slaep aldaer <i>Ende</i> oec doe ic dy dat weten	1812
24	Dat die slaep voer dat eten Magert <i>ende</i> verdroget den lichame Mer na maeltijt is die slaep bequame Want hy voet des menschen lijf	1816
28	<i>Ende</i> wachty wel al sonder blijf Teten echt du en bist seker des Dat die mage geydelt es <i>Ende</i> gepurgeert <i>vander</i> jersten spise	1820
32	<i>Ende</i> dan saltu <i>kennen</i> jn dier wijse Alstu lust etens dits ene <i>conde</i> <i>Ende</i> ghy claer spuwet die <i>monde</i> Bedy eten is vrese groet	1824
36	Sonder <i>ende</i> sonder noet	
312vb	Want teten vijnt die mage cout <i>Ende</i> sonder versiedens gewout Mer als dy lust etens ete gereet	1828
4	Soe vijnt die spijse die mage heet Wolcke tijt dat dy etens lust En bey nyet langer noch en rust Want du en etens wel saen na desen	1832
8	Die mage sal vervult wesen Van <i>vtermaten</i> quade humoren Diese trect <i>van</i> tlichaems naturen <i>Ende</i> die humoren sal destrueren	1836
12	<i>Ende</i> die hersene sere deren <i>Ende</i> etes du <i>dan</i> het mach dy schynne Die spijse vijnt lau den mage bynne <i>Ende</i> en vroemt den lichaem nyet	1840

nota

16	Nv merct watmen dy hier bediet Vier tijden teltmen jnden jaer Die aldus sceiden hoert hier naer Te half merte coemt lenten jn	1844
20	Ende geduret meer noch myn Dan tot half wedemaent Dan eest zomer alsmen waent Tot half pietmaent recht an	1848
24	Die herfst die coemt dan Die tot half nouember gaet Dan coemt wijnter dat verstaet Ende gaet tot half merte voert	1852
28	Nv merct wel op dese woert Ende wacht dese tijden jc rade v dat Die lenten is heet ende nat Als die locht is van temperinge goet	1856
32	Soe verwect den menschen bloet Dan is getempert die spijs Alle dese van deser wijse	1860
313ra	Henne kicken quackelen mede Ende eyer met genuchelichede Nyet meer dan VI na mijnen weten	1864
4	Wilde lactue ende molck van geeten Oeck is geen tijt soe goet Daert beter jn laten doet Het is goet besich sijn in dat	1868
8	Ende den lichaem doen gemack Baden sijn dan jnt zayzoene Zweten ende nemen pusoene Ende laxatijuen specien ontfanen	1872
12	Wat soe jnt jaer is mesdaen In niden jn roekeloesheden Ende oeck jn laten mede In desen soe beteret dan	1876
16	Daer coemt die zomer an Die beide droge is ende heet Houty dan na mijn beheet Wacht dy van dranck ende ate	1880

313r *Geheel linksonder op het blad is de katernsignatuur J lxj aangebracht, waarbij de x is volgelopen.*
 313ra17 *Rechtsboven bevindt zich een tweede, kapitaal geschreven katernsignatuur: Q.*
droge: De r is superscript geschreven.

20	Ende en weest nyet tongemate Dattu jet verbluffes die hitte Ende coude spijse als is ditte Calueren vleys met azijne	1884
24	Ende oec vette kukijne Met gersten mele gemest Suuerste boem vrocht is dan best Pruymen garnaten sijn dan goet	1888
28	Die gehijlic is ende soe wesen moet Wachte hem van ouerspele Ende en late dan bloets nyet vele Het en doe noet van bloede	1892
32	Rust vele ende hebt dijns lijues hoede Nv coemt die herfst dit besiet Die tijt is cout ende droge Dan pijnt dy ende poge	1896
313rb	Teten dat van naturen es Werm ende nat nv merct des Kijeken ende lammeren vrucht van wijngaerde	
4	Die du vijnts van soeten aerde Drinct witte wijn dunne ende clare Ende laten weet dan is voerware Beter dan jnden somer doet	1900
8	Baden sijn dan oec goet Purgacien sijn dan jn sayzoene Daer na coemt des wijnters doene Die tijt is dan nat ende cout	1904
12	Dan segic dattu nutten sout Beide medecijne ende spijse Die du vijns van heeter wijse Ionge duuen ende runderen vleys	1908
16	Harsten gebraden dat oec hees Ete vigen noten drinct roden wijn Den alre besten die mach sijn Heete lectuarijen oeck et	1912
20	Ende wachty vanden tijden bet Waerdich te sijn jnden lichame Of het en doedy grote mesquame	1916

	Of het en doe noet en laet <i>geen</i> bloet	
24	<i>Wermen</i> then vuer is dan goet	1920
	Constu gecrigen <i>dan</i> heet vngement	
	Bestrijker di mede al omtrent	
	<i>Ende</i> dan eest nyet onbequame	
28	Dat berueren <i>vanden</i> lichame	1924
	<i>Alexander</i> nv onthout dit wel	
	<i>Ende</i> merke dit dure by spel	
	Hout die heyttē <i>van</i> <i>dijnre</i> naturen	
32	<i>Want</i> alsoe lange als sy geduren	1928
	Wel getempert jnden man	
313va	<i>Ende</i> die humoren mede dan	
	Nyet oueruloeyen merct ditte	
	<i>Want</i> die humoren voeden die hitte	1932
4	Soe heuet die man dat leuen gesont	
	Tweerzyns maeck ic v dit cont	
	Breect die <i>mensche</i> <i>ende</i> wort out	
	Eenzyns metter naturen gewout	1936
8	Alsoe droeichte jnden man coemt	
	<i>Ende</i> den lichaem breect <i>ende</i> verdompt	
	Anderzyns byder quader hoede	
	Alsmen siet <i>aen</i> die onvroede	1940
12	Die hem verroekelosen met allen	
	In euelen <i>ende</i> jn quade vallen	
	Nv siet dit <i>ende</i> merket bet	
	Dese dinck maect den <i>mensche</i> vet	1944
16	Ruste des zyns <i>ende</i> oeck mede	
	Soete spijse eten dede	
	Ghedroncken werme soete molck	
	<i>Ende</i> suete molck nv merct dit elck	1948
20	<i>Ende</i> dat slapen naden eten	
	In wacken steden wilmen weten	
	Dattet nyet en sy te heet	
	Baden helpen mede gereet	1952
24	Opdatmer <i>onlange</i> jn sitte	
	Dat <i>vanden</i> water nyet die hitte	
	Die humoren vten lichaem trecken	
	Mer dat die lichame lecken	1956
28	<i>Ende</i> vandes bloets genoechlichede	

	Goede roke ruken mede <i>Van goeden cruden alretieren</i>	
32	Mer jn des zomers manieren Soe soude heete cruden nosen Dan ruke violetten ende rosen In elcke maent spuwen een werf Ende jnden zomer alst meest bederf	1960 1964
36	Want dat spuwen dat dwaet	
313vb	Die mage vanden humoren quaet Ende als die mage gesuuet es Verwinnet sy dat sijt gewes	1968
4	Ende wort te verduwen heet Dit sterct den lichame gereet Van humoren ende heetheden	
8	Houtstu dy wel na dese seden Soe saltu vroe ende blijde wesen Ende horen singen ende lesen Hier tegen verdrogen die lichamen Ende vercrancken al te samen	1972 1976
12	Dat is dat een al te luttel et Ende vele pijnt ouerwaer wet Dicken vander sonnen doer scijnen Vele jn wandelinghe pijnen	1980
16	Voer maeltijde slapen gaen merct des Op een bedde dat heet es In baden sitten ouerlanck Daer vuyl dinck jn is ende stanck	1984
20	Soute spijsse bitter ende cout Dicken eten met gewout Vele drincken out bernende wijn Out soute gansen dat sijn	1988
24	Menezoen dicke vtermaten Ende oec alte vele slapen Vele te sijn met wijuen mede Sorge vele ende zeerichede	1992
28	Vaer met quaden gepeynsen Die dicke beden vele veynsen Dit magert ende vertert den man Wie mach wachs hem dan	1996
32	Nv laet ons god dit alle scuwen Daer quade dingen jn vernuwen Ende moet ons na dit ertsche leuen Brenge daer wy ewelijke leuen	2000

36	Dat gonne ons die hemelsche vader		
314ra	Nv segget amen alle gader		
	N V hoert wat seget aristoteles	[111]	1
	Harde diepe sijt gewes		
4	Naden vragen van ennigen luden		
	Sy vragen hem wat mach beduden		4
	Dat god den enen mensche heeft gemaect		
	Soe seer rijke ende wel geraect		
8	Ende den anderen jn groter armoede		
	Ende nyet en mach comen tot goede		8
	Den dorden geestelic ende salich		
	Den IIII consciencioes loes ende onsalich		
12	Den V oetmoedich ende goedertieren		
	Den VI fel ende putertieren		12
	Den VII vechtende ende strijdende		
	Ende altoes vol van nijde		
16	Ende met verrade hem seluen verliesen		
	Ende die bitter helle kieser		16
	Ende by wat manieren dat hijt doet		
	Nv hoert ic sals v maken vroet		
20	God die ons allen heeft gewrocht		
	Heeft den enen alsoe duer gekocht		20
	Als hy den anderen mensche doet		
	Al is die een quaet ende die ander goet		
24	Dit coemt byden planeten al voren		
	Daer sy onder sijn geboren		24
	Ende en twijueles nyet jn uwen moet		
	Nv hoert ic sals v maken vroet		
28	¶ Arestoteles heeft ons bescreuen		
	Alle die crachten vanden planeten		28
	Onse meesters hebben ons voert gegeuen		
	Elck by namen ende hoe sy heten		
32	Daer na seggen ons die propheten		
	Dat alle luden die sijn geboren		32
	Eenre planeten toe behoren		
	¶ Mer die onder die beste geboren sijn		

314rb	Mogen wel dancken onsen here Sommyge planeten sijn edel ende fijn	36
4	Die ander sijn fel ende ongetempert sere Aldus hebben wy dan die doget of die ere Dit machmen weten by naturen Int aensicht van allen creaturen	40
8	¶ Die jerste planeet heit sol diet al verblijt Die ander luna die vrouwe vander nacht Die dorde mars die node vernijt Die vierde mercurius van groter cracht	44
12	Die vijfste jupiter heeft jn hoer macht Die seste venus getempert ende cout Die seuende saturnus fel ende stout	48
16	¶ Men vijnt vele scoenre personen Machtich van goede ende van geslachte Die rouen ende stelen sonder vermanen Hets recht sy en mogens hem nyet wachte	52
20	Dit coemt al byder planeten machte Onder wiens constillacie sy sijn geboren Aldus moeten sijt doen al hadden sijt gezworen	56
24	¶ Men vijnter ander soe cranck van goede Die jn horen beck wat hebben te steken Sy en namen geen goet by armoede Al vonden sijt liggen by hem jn reken	60
28	This recht sy en mogens nyet verbreken Der goeder planeten constillacie Dese hebben dicwijlle gracie	64
32	¶ Men vijnt ander soe vol van nijde Of oeck quade jpocrijten Dese en mach men nyet verblijde Als ander luyden sien jn haren vijte	68
314va	Al souden wy wesen van sonden quijte Sy en spraken van nyemonde gene doget Van deser planeten en sijn nyemont verhoget	72
4	¶ Men vijnter ander soe huesche soe milde Ende vol van spele onder die lude Men soudse wel verstoren die wilde Sy en sijn nyet vals doer gene miede	76
8	Mer sy sijn haestich hoerdick bediede Ende vrienthout daer sijt hebben vercoren Dese sijn tot gelucke geboren	
	¶ Men vijnt menschen putertierachtich Die goede wijuen hebben geuelte	

	<i>Van groten goede van magen machtich</i>	
	<i>Die achter lande lopen den telt</i>	
	<i>Dese dingen en mogen nyet wesen geuel</i>	80
12	<i>Voer die regnacie is wtgelopen</i>	
	<i>Dit doet hem die planete al becopen</i>	
	¶ <i>Men vijnt wijuen soe luxurioes</i>	
	<i>Die die beste willen wesen onder die lieden</i>	84
16	<i>Ende jn hoer doen soe groten prijs</i>	
	<i>Men mach hem die luxurie nyet verbieden</i>	
	<i>Alsout mense braden of sieden</i>	
	<i>Sy sullen volbrengen hore luden spel</i>	88
20	<i>Dit doet hem die planete ende nyemont el</i>	
	¶ <i>Men vijnt ander goede wijuen</i>	
	<i>Cranck van goede ende groet van magen</i>	
	<i>Haer doget en kan men nyet beschrijven</i>	92
24	<i>Sy blijuen goet jn allen dagen</i>	
	<i>Geen wijf en betert van vele slagen</i>	
	<i>Een wijf moet wesen quaet of goet</i>	
	<i>Want hoer planete dit al doet</i>	96
28	¶ <i>Die zonne is rijck huden op ertrijke</i>	
	<i>Alre planeten claerhede</i>	
	<i>Sy doet den dach van lichte blijke</i>	
	<i>En dede sy het waer al donckerhede</i>	100
32	<i>Meester aristoteles die dit wel sede</i>	
	<i>Die dach is el nyet dat verstaet</i>	
	<i>Dan dat die zonne op ertrijke gaet</i>	
314vb	<i>Hy wiens heyte al wasselick sijn</i>	104
	<i>Dat vijntmen tot menniger steden</i>	
	<i>Ende seggen oec vroede meesters fijn</i>	
4	<i>Dat die mane is der sonnen schijn</i>	
	<i>Wynne dye kijnderen proeue jc ditte</i>	108
	<i>Die maen als werkere die zon als hitte</i>	
	<i>Die geboren sijn onder haer</i>	
8	<i>Die sijn natuerlick goedertieren</i>	
	<i>Wel geredent der leringe giere</i>	112
	<i>Ghedudich van synne scerpentiere</i>	
	<i>Sy connen die tael wel visiere</i>	
12	<i>Sy worden rijck van groten goede</i>	
	<i>Sachte ende soete van moede</i>	116

	Sy verteren blijdelike	
	Wel gerne dat gewonnen goet	
16	Sonder houerde rustelike	
	Sy <i>sijn</i> scoen middelijc <i>ende</i> vroet	120
	Sy <i>sijn</i> altoes jn bernender gloet	
	Van soeter reynder wijuen mynne	
20	Alle <i>ander</i> dingen doen sy met <i>zynne</i>	
	Dit <i>sijn</i> die teiken die den lichame	124
	Vander zonnen hout te lene	
	Een claer aensichte <i>ende</i> bequame	
24	Van vele woerden den <i>mont</i> clene	
	Die dicke lippen roet <i>ende</i> rene	128
	Die lichaem blijft jn alder vren	
	Mager by crachten der naturen	
28	Die mane is vrient der zonne	
	Sy volgt haer om <i>sijn</i> ontsteken	132
	Solaes <i>hem</i> die by nachte ronne	
	Openbaer van <i>quaden</i> treken	
32	Die <i>sijn</i> geboren onder hoer streken	
	Die <i>sijn</i> idel <i>ende</i> peynsende	136
	Vele wakende <i>ende</i> vol melancolijen	
315ra	Onbekendelic sy <i>sijn</i> spreken	
	Licht worden sy sieck van coude	
	Een cleen dinck sy groet rekenen	140
4	Mesdaet laten sy lijden oude	
	Sy en sceiden van siluer of van goude	
	Goet vergaderen sy nauwe zere	
	Altoes vreck van <i>geenre</i> there	144
8	Sy en mogen nyet sitten haer en dare	
	Sy <i>sijn</i> lopende wats gesciet	
	Ghelijck oft een <i>tempeest</i> ware	
	Sy en rusten haers willen nyet	148
12	Ongestadich <i>mense</i> siet	
	Van moede van <i>zynnen</i> jn allen vren	
	<i>Ende</i> waer sy comen al om sy lueren	
	¶ Der menschen teiken maeck ic v vroet	152
16	Vanden luden een bleeck aensicht cont	
	Witachtich <i>ende</i> enen clenen <i>mont</i>	
	Tijtelijck grijs van oren lichte	
	Sy <i>sijn</i> van canieser gestichte	156

20	Te seer sy leuen en waken Aen die werkelijke saken	
	¶ Mars is een wreet dat moechdy horen Bitter quaet vol van deren	160
24	Want onder haer sijn geboren Sommgen die ten orloge begeren Fel quaet jn allen keren	
	Nyet lichte en worden sy bedrogen	164
28	Sy staen na prijs soe waer sy mogen Sy en willen na nyemont horen Dat haer dunct hem best jn allen dingen	
	Die onder mars sijn geboren	168
32	Sijn sy clene of coningen	
315rb	Haer leuen is te harnas geclinck Ouer al willen sy strijden Ende elc sonder hem sonder benijden	172
4	Mars teikenen jn die creaturen Dats een mager bruyen aensichte Enen groten mont jn alre vren	
	Ontdaen om quaet te spreken lichte	176
8	Die vroede seggen jn haer gedichte Die ruggede nase daer op staet Die weten seker mennich quaet	
	¶ Mercurius is een planete goet	180
12	Met allen planeten sy concordeert Gheboren sijn onder haer hoede Philosophijen wel geleert	
	Van sconen consten gepareert	184
16	Ende oec leeke reyne ende fijne Die constich van leken ambochte sijne Mercurius maect die luden onder haer Houerdich van scoenre talen	188
20	Van synnen van memorijen clae Die gerne jn vreemden landen dwalen Daer sy nyewe consten halen	
	Want hoer begeren dat is al voert	192
24	Te leren saken al ongehoert Mer zelfs raet dunct hem dat beste Al anderen raet sy confunderen Van goede gaderen sy een grote neste	196

28	Dat sy gerne oeck vertheren Die <i>menschen</i> moget gy <i>kennen</i> leren Sy hebben een scoen claer <i>aensichte</i> Ende sy verwerpen harde lichte	200
32	Grote hopen ende dicke Recht gesien wt bruynen ogen	
315va	Effen tanden ende gemicke Hier salmense <i>kennen</i> mogen	204
4	In allen tijden sullen sy pogen Wt machten ende wt allen synnen Om reynre wijuen mynne	
	¶ Iupiter is een planete Die beste die hier genoemt sijn	208
8	Getempert wel van wacker hete Reynne soete salich fijn sy sijn Onder hoer <i>constillacie</i> scijn	212
12	Is geboren elc relegioze Van leuen heilich ende precioze Onder jupiter sijn geboren Milde vrolic ende boude	216
16	Mynlic scone ende alte voren Mynnen sy vrouwen bouen den goude Mer haer wijle sy op houde Ende cleuen aen die geestelichede	220
20	Die steruen jonck dats waerhede Iupiter werct jn deser wijsen Een suete <i>aensicht</i> met rode <i>gesprenc</i> Die ogen claer gelijk den yse Die tanden nyet effene mer <i>gemenct</i>	224
24	Een nase die jn die middelt sync Nyet te vele van goeder maten Sy stellen alle dinck ter baten	228
	¶ Venus is een planete claer Wel getempert wack ende cout Sy sitten gerne der zonnen naer Groet licht jn haer hout	232
32	Onder haer <i>constillacie</i> stout Het sijn luyden <i>sangwyneoes</i> Scone ende <i>luxurioes</i> Singen dansen ende riolen	236
315vb	Willen sy jn allen vren Trompen vedelen ende cytolen Begeren sy alst <i>hem</i> mach geburen	

4	Sy sijn weldich by naturen Sy gaen enen houerdigen ganck Sy staen al na der werelt danck Sy vergrammen lichtelijck	240
8	Ende licht nemen sy dat verzoenen Bouen al dit soe is gelijk Dunct hem dbest haers selfs doene Die natuer doet hem een vermoene	244
12	Haer goet te geuen lude ende stille Hebben sijs nyet sy geuen den wille Sy sijn mylder op die clene Of op die arme dan op die rijke	248
16	Sy sijn van zynnen harde rene Ende leren harde lichtelike Mer dat sy connen dat leren sy Enen anderen geloues my	252
20	¶ Saturnus is een quade planete Doncker ende malicioes Cout ende droge van felder vete Onder wes constillacie croes	256
24	Is geboren elc campioes Wie dat dat smeken ten monde wt gaet Hy peynst altoes jnt harte quaet Sy sijn droeue vol van nijde	260
28	Verraders ende behendich sere Haer sprake fel ende cort ter lijde Men sietse schone woert hanteren Ende bynnen jnt quade verkeren	264
32	Aldus dat sulck van buyten doet Is contrarie jn sijnen moet ¶ Sy worden gram om clene saken Ende lichtelijcken weder goet	268
316ra	Lichte sy tot consten geraken Sy hebben hier toe goeden spoet Altoes studeren sy jn haren moet Ende jmageneren al stille	272
4	Om te vorderen haren wille ¶ Aldus elckerlijc dan verblijde	276
8	Die is onder een goede constillacie Geboren mer ouer dander sijde Die is coenre op quade rengnacie Hy werket doget ende contumacie	280
12	Inder sonnen sal hem wel ter cure	

	Doen wanderen sijn nature		
	¶ Nv bidt hem die die elemente		284
	Doet werken by synen wille		
16	Tot wies geboden ende contente		
	Dat sy werken lude ende stille		
	Dat sy des sonders steruen van sonden stille		288
	Dat hem god sijn gracie seynde eersamen		
20	Te comen tot enen goeden eynde Amen		
	N V comen hier vier elementen	[112]	1
	Die die mensche moet orbaren		
	Vten heiligen firmamenten		
24	Ende vter erden al sonder sparen		4
	Die mensche soude qualic varen		
	Gebraeck hem ennich vanden vieren		
	Hier wilicx v openbaren		
28	Vanden vier complexien haer manieren		8
	¶ Die jerste complexie heyt sangwynes		
	Ende haer nature begint aldus		
	Sy is vander lucht gemaect		
32	Soe wat mensche daer onder geraect		12
	Hy wort wilder dan een haze		
	Ende sijn goet en scat hy nyet een blaze		
316rb	Hy sal gerne spelen ouerspel		
	Ende oec vrouwen alsoe wel		16
	Sitten gerne ter werelt gemene		
4	Nochtan is die complexie alsoe rene		
	Consten sy gedoen haer dinck soe stille		
	Sy souden wel vorderen haren wille		20
	Want sy sijn onder die zonne geboren		
8	Daer om sijn sy tot geluck vercoren		
	Ende rijck ende salich mede		
	Die haer dinck doen jn heymelichede		24
	Mer die mensche mach sijn geluck ontlopen		
12	Dat hem die complexie doet becopen		
	Die luden en sijn nyet al euen vroet		
	Die onder een complexie sijn gebroet		28
	¶ Die ander complexie heit colericus		

16	Ende haer natuer begint aldus Sy is vanden vuer gemaect Soe wat mensche onder haer geraect	32
20	Hy sal gerne spelen ouerspel Ende hy wort schier haestich ende fel Mer het en sal nyet lange duren Ende hy wort vrienthout by naturen	36
24	Daer hy vriendscap aen sal vijnden Mer vijnthy loesheit men mosten bijnden Ende hy sal ontsteken als een vier Nye man en sach wreder dier	40
28	Ende sal garren als een verken Want hy en heeft geen boesheit jn werken Dese sal hebben roet haer Ende jnt aensicht sproeten ouerwaer	44
32	Die js onder jupiter geboren Ende tot geluck seer vercoren ¶ Die dorde heyt fleumaticus Ende haer natuer begint aldus	48
316va	Sy js vanden water gemaect Soe wat mensche onder haer geraect Hy wort bleeck jn sijn gedaen	
4	Ende gerne sieck na mijnen waen Dese sullen seer gaderen goet Ende sy worden natuerlic vroet Sy wynnen haer goet seer onsacht	52
8	Want sy waken vele by nacht Die tegen dat water meenten wille Sy en mogen nyet sitten stille	56
	Sullen sy goet vercrijgen mogen	<i>nota</i>
12	Ende van haren arbeyt verhogen Dese sijn geboren onder die mane Ende sijn bleeck jn haer gedane Nv hoert wie hem opt water soude generen	60
16	Ende groet goet daer op vertheren By redene die ghy moget horen Die onder die mane sijn geboren Ende hem des lants willen onderwijnden	64
20	Men sal hem arm daer op vijnden Hy sal verliesen huys ende erue	68

Syn se vaders water gemact
 Doe wat meeste onder haer geact
 Hy wort bleet sy syn gesach
 En geue sijn na myne waer
 Deze sille seer gader gact
 En sy woude natuerlic vact
 Syn wouen haer gort seer onpact
 Wat sy woude vele by nact
 Die tate dat water meente wille
 Syn moge niet sille sille
 Sulle sy goet bezinggen moge
 En va gane arbor bezogge
 Deze sijn gebouwen ondra die manne
 En sijn bleet sy haer gesane
 No gaur wie he op water pond gemact
 En goet gact dan op vact
 By woude die gey moge gact
 Die daer die manne sijn geboude
 En he dat sants wille ondr vact
 Die sal he myn die op vact
 Hy sal vact seer sijn en
 Syn beeste sille ar sijn
 Die heer woude te water vact
 Die sal he vact op sijn act
 En daer vact en vact
 Die sille sy vact va gemact
 Die vact heer melarolous
 En haer natuer begint als
 Syn vact en vact gemact
 Doe wat meeste daer haer geact
 Hy wort seer menzior
 Vele woude en melarolous
 Hy wort seer idel va sijn
 En om al draget mine
 Die sijn mine en sijn met tate

Hy moete laten by bestange
 Deze wort vact sy dat ar sijn
 En sy geachte vact en sijn
 Onder sijn is hy geboude
 Die om heest sy arbor vact
 Wille sijn vact vact
 Hy moete gane en sijn
 Hy moete meente tate die vact
 Die he vact va sijn vact
 Syn beeste sille al beest
 Deze sal vact sijn sijn vact
 Die woude hy meente tate dat vact
 Die pond hy gact sy en vact

Explicet p 102

	Sijn beesten sullen oec steruen	
	Mer kere weder te water waert	
24	Soe sal hy wesen op sijn aert	72
	Ende dan brouwen ende backen	
	Soe sullen sy weten van gemacke	
28	¶ Die vierde heit melancolicus	
	Ende haer nature begint aldus	76
	Sy is vander erden gemaect	
	Soe wat mensche onder haer geraect	
	Hy wort seer luxurioes	
32	Vele wakende ende melancoles	80
	Hy wort seer idel van synne	
	Ende ouer al dragende mynne	
	Mer sijn mynne en duert nyet lange	
316vb	Hy moetse laten by bedwange	84
	Dese wort vael jn dat aensichte	
	Ende jn gepeynse valt hy lichte	
4	Onder saturnus is hy geboren	
	Daer om heeft hy den arbeit vercoren	88
	Wiltu sijn neere weten	
	Hy moet grauen ende speten	
8	Hy moet meenten tegen die aerde	
	Sal hy wesen van ennyger waerde	92
	Sijne beesten sullen al beclijuen	
	Dese sal wel sijn dingen bedrijuen	
12	Mer woude hy meenten tegen dat water	
	Soe soude hy gaen jn een hater	96

Explicit per jo T

317va	Dit is van sunte curyn oeuel die baeten daer van /// Inden iersten	[113]	1
-------	---	-------	---

-
- 316vb14 Na Explicit per jo T is de rest van de b-kolom, evenals fol. 317r, blanco gelaten.
- 317va e.v. De laatste teksten in de codex zijn recepten, geschreven door hand c. (Deze hand schreef ook het gedicht tot Maria op fol. 215v.) De teksten op fol. 317v en 318r zijn in twee tekstkolommen geschreven, die op fol. 318v in één kolom, die over de volle breedte van het blad loopt.
- 317va1 curyn: Het onderscheid tussen ij en y is bij deze hand c zo nu en dan erg lastig te maken Er komen vormen voor die lijken op de twee letters i en j naast elkaar: ij (soms met punten, soms zonder); en er komen vormen voor waarbij de letter meer in één beweging lijkt te zijn gemaakt, die het meest overeenkomen met de y (ook deze vorm komt zowel met als zonder punten voor). In twijfelgevallen is hier een y afgeschreven.

4	seldy den awont vasten <i>ende</i> den dach vieren <i>ende</i> gheen hoe- ft vleijsh en suldiĳ eten <i>ende</i> een leuende hart te offeren allen laer <i>ende</i> verbinde dat loepen-	4
8	de gat alst behoert mer gaet die bewaert also corts als ghy cont tot sunte curyn	8
	een <i>ongentum</i> tote den <i>senen</i>	[114]
12	<i>Item</i> als zenuwen ontwee sijn gheouwen // dan neemt pierworm <i>ende</i> berntse te puluer in een erden pan /	1
16	dan vrijfse op enen steen met honich tot eenre sal- we dan neemt daschen smout also wele als der	4
20	saluen <i>ende</i> menghet onder een <i>ende</i> wert hier mede	8
		[115] nota
24	Om te maecken een waer- achtighe salue die men heyt <i>vngentium</i> de vermijbus <i>carertrys</i> welcke salue goet is in alle wonden die ghehouwen sy in zenuwe <i>ende</i> in aderen	1
28	weder te samen te hey- len sentauwere mijnor met haren bloemen IIII <i>scrupula</i> <i>ende</i> siedense in rynsche	4
32	wyn een quart op die helft dan so wranghet	8
317vb	doer enen doeck dan	12

317va5 en: *Kopiist c schreef hier eerst ende met een nasaalstreep, maar expungeerde vervolgens de nasaalstreep.*

317va16 *Voor op is een e met een diagonaal streepje doorgebaald.*

317va30 *scrupula: De tekst geeft hier duidelijk een teken voor een farmaceutische gewichtsaanduiding. Het betreft echter geen gebruikelijk teken. Het meest waarschijnlijk is, ook op grond van de andere in deze recepten voorkomende gewichtsaanduidingen, dat het teken scrupula betekent.*

	so doetse weder te	
	wier <i>ende</i> sietse tot dat	
4	sy dick sy / dan neemt	16
	<i>linguam canis / ende</i> hons	
	ryl <i>pilocilam / consoleydam</i>	
	<i>magorem et mijnorem</i>	
8	<i>ana scrupula I et vermium</i>	20
	<i>cararestrum libra 1/2</i> dit	
	stoet al te gader <i>ende</i>	
	latet al so staen in	
12	<i>conserue V of VI</i> daghe	24
	lanc / dan so meemt	
	schapen ruet <i>ende</i> dat	
16	wel suwer sy / <i>ende</i> dan	28
	ghiete op die <i>conserue</i>	
	<i>ende</i> menghet wel te	
	gader / <i>ende</i> dan latet	
	staen III daghe / <i>ende</i>	
20	dan stoetet wel te	32
	gader wel cleyn dan	
	doeghet in een pan	
	ouer twier <i>ende</i> dan	
24	latet sieden tot dat	36
	die <i>cruyden</i> op den	
	bodem gaen <i>ligghen</i>	
318ra	dan vranghet doer	
	<i>ende</i> doeghet weder	40
	te wier dan neemp	
4	swart peck <i>ende</i> hars	
	wel ghesuwert <i>ana</i> een	
	vieren deel ponts dan	44
	doeghet in dat sap / wor	
8	schewen <i>ende</i> latet wel	
	sieden dan so mempt	
	gom armoniaeck / <i>galbanum</i>	48

317vb6	<i>pilocilam: De kopiist schreef eerst pilocl, en schreef toen wat dikker de i over de l, waardoor het ook nu nog meer op een l dan een i lijkt.</i>
317vb8	<i>Voor et is met twee diagonale strepen ende doorgehaald.</i>
317vb8	<i>scrupula: Zie de aantekening bij f.317va30.</i>
318ra2	<i>Voor doeghet is met een diagonale streep g doorgehaald.</i>
318ra4	<i>Voor swart is met een diagonale streep een w doorgehaald.</i>

12	apoponak ana <i>dragme</i> v dese so solweert in edick ende wijn <i>ende</i> als wel na ver- soeden is so doeghet die gommen in <i>ende</i> late den	52
16	wijn <i>ende</i> den edyck ver sieden <i>ende</i> als ghij af setten wijlt so hebt bereet in	56
20	poeder wierock mastijck <i>ende</i> cercocalla ana <i>dragme onse</i> crocij een <i>onse</i> dit sel dy daer in doen recht een	60
24	luttel eer ghy vanden wier doet alruerende met enen spadel dan sette vanden wier	
318rb	<i>ende</i> doet daer in <i>onse</i> 2 terbentijn <i>ende</i> rueret tot dat cout s	64

4 // die dat roede menesoen heeft [116]

	Item neemt amandelen en maeckt daer af melc <i>ende</i> van den melc mackt een	1
8	papen van / amijdunck / en doet daer in roeden wijn van alekant <i>ende</i> dat eet het sal ter stont stoppen	4

318ra11	<i>Voor v is met een diagonaal streepje een s doorgehaald.</i>
318ra20-22	<i>Bij sommige woorden is in deze regels de inkt uitgeveegd.</i>
318ra21	<i>Voor onse is een aanzet voor een e doorgehaald.</i>
318rb1	<i>Na in is met twee diagonale strepen een w doorgehaald.</i>
318rb3	<i>Voor tot is met een kruisje een d doorgehaald.</i>
318rb4	<i>Het schrift van de recepten in de b-kolom wijkt vanaf dit punt enigszins af van het voorafgaande; deze recepten zijn duidelijk later genoteerd.</i>
318rb-v	<i>De recepten op deze folia worden hier beschouwd als afzonderlijke teksten, en zijn daarom ook afzonderlijk genummerd. Ze zijn ieder namelijk voorzien van een opschrift, en uit het schrift blijkt dat ze op verschillende momenten zijn genoteerd – ze functioneerden voor de kopiist daarom duidelijk als zelfstandige tekstuele eenheden. Dit in tegenstelling met de recepten die eerder in de codex voorkomen op fol. 214ra-b onder nummer 90: deze recepten missen een eigen opschrift, en bovendien zijn ze in één keer als een inhoudelijk samenhangende verzameltekst opgeschreven (zie de voetnoot aldaar). De nummers van de recepten op fol. 318rb-v wijken hierdoor af van de nummering in Huizenga 1997, waar ze onder één nummer (114) waren samengenomen (zie p. 418-419).</i>

12	om wier te lesschen	[117]	
	Item neemt een wil eije dat		1
	quaet is ende witten hons stront		
	ende sentaure ende witen wijn azijn		
16	dit siet te samen ende legghet		4
	daer werm op		
	tot den neten	[118]	
	Item neemte rute ende mackt daer		1
20	water af ende wast daer mede		
	dyn hoeft het sal ter stont ver-		
	gaen		4
	// wor den huch ende wor ysquinansij	[119]	
24	//neemte album grecum II onse		1
	mellijs dijspumatij een libra dit		
	menghet onder een ende latet		
	den siecken in die kele gaen		4
28	III verwen des daghes tot dat		
	hy ghenesen sy		
		[120]	
318v	Recipe aro I aromatici rosarum dyacimini ana I dragme dyarodon albatis		1
	trijasandali electuarien ana I onse caneels I dragme blomen I dragme		
	anijsconfyt I onse		
	dyt puluerteert		
		[121]	
4	Item neemte $\frac{1}{2}$ onse smael der seluen muscaten foel den naghel		
	langhen gh[en ...]		1
	peper caneel seduwaer galeygaen ana onse $\frac{1}{2}$ ysoep genijper		

318rb12-14	<i>In de rechtermarge is hier een deiktisch handje getekend: het is een handje met een signaalfunctie.</i>
318rb17	<i>Na op volgt een regelovvuller bestaande uit enkele punten en streepjes. Vgl. het gebed tot Maria van hand c, f.215v22.</i>
318rb22	<i>Na ver-gaen volgt opnieuw een regelovvuller bestaande uit enkele punten en streepjes.</i>
318v	<i>Sommige delen van de recepten op de bovenste helft van het blad zijn erg moeilijk te lezen als gevolg van de waterschade aan de bovenzijde van het blad.</i>
318v2a, 4a	<i>Deze tekstregels lopen over de volle breedte van het laatste blad en worden hier in de opmaak gesplitst.</i>
318v4	<i>Het slot van deze regel is niet meer te lezen omdat de tekst in de binding verdwijnt.</i>

17. Item die ...
 18. Item die ...
 19. Item die ...
 20. Item die ...
 21. Item die ...
 22. Item die ...
 23. Item die ...
 24. Item die ...
 25. Item die ...
 26. Item die ...
 27. Item die ...
 28. Item die ...
 29. Item die ...
 30. Item die ...
 31. Item die ...
 32. Item die ...
 33. Item die ...
 34. Item die ...
 35. Item die ...
 36. Item die ...
 37. Item die ...
 38. Item die ...
 39. Item die ...
 40. Item die ...
 41. Item die ...
 42. Item die ...
 43. Item die ...
 44. Item die ...
 45. Item die ...
 46. Item die ...
 47. Item die ...
 48. Item die ...
 49. Item die ...
 50. Item die ...
 51. Item die ...
 52. Item die ...
 53. Item die ...
 54. Item die ...
 55. Item die ...
 56. Item die ...
 57. Item die ...
 58. Item die ...
 59. Item die ...
 60. Item die ...
 61. Item die ...
 62. Item die ...
 63. Item die ...
 64. Item die ...
 65. Item die ...
 66. Item die ...
 67. Item die ...
 68. Item die ...
 69. Item die ...
 70. Item die ...
 71. Item die ...
 72. Item die ...
 73. Item die ...
 74. Item die ...
 75. Item die ...
 76. Item die ...
 77. Item die ...
 78. Item die ...
 79. Item die ...
 80. Item die ...
 81. Item die ...
 82. Item die ...
 83. Item die ...
 84. Item die ...
 85. Item die ...
 86. Item die ...
 87. Item die ...
 88. Item die ...
 89. Item die ...
 90. Item die ...
 91. Item die ...
 92. Item die ...
 93. Item die ...
 94. Item die ...
 95. Item die ...
 96. Item die ...
 97. Item die ...
 98. Item die ...
 99. Item die ...
 100. Item die ...

Afb. 53. Wenen, ÖNB, 2818, f.318v (verkleind)

8 beren *ana onse* eufraſije *calmus* pypenel *ana onse* $\frac{1}{2}$ *fumus* te[rr]e anijs tonijn
 yreijos *ana I onse* greyn *onse* $\frac{1}{2}$ dyt stoet te puluer *ende* doettet in 4
 III quaerten ghebrant wijns wijf mael *ende* lat[et st]aen VIII dagh[e]

wor die pestelenseij [122]

12 Item neemte goubloemen of sponcesolijs *ende* celedonije papen 1
 bloemen met den wortelen *ende* die scorsen van enen lynd boem
 goubloemen also wele als allen die ander tot enen halwen
 pond goubloemen moeten II quaerten acete wesen dyt siet 4
 op dat dorden deel al te samen

om te laxseren [123]

16 Item neemte lauestys wortelen *ende* merck wortelen *ende* 1
 brijoneij *ende* steen petersley saet *ende* wenckel wortelen
 ysop alsen half also wele als allen dander santoreij
 dyt stoet *ende* siet op dat dorden deel *ende* clijnset 4
 20 *ende* doeghet in enen schonen pot *ende* doet daer in
 honijch *ende* siedet also langhen dan ghy den schuijm
 al af hebt dan latet staen vercleren dan ghietet dat
 clær af *ende* neemte enen ghelas vol van desen nat *ende* 8
 24 doet daer in enen halfen appel van coloquijntida
ende latet daer in staen weycken vren *ende* druacet
 wael hert vit *ende* doet daer in seuen of
 esula ghepuluert daer na dat die paseyent 12
 28 sterck is

die bloet schyt [124]

32 Item hy sal nemen enen doder van enen eije *ende* daer salmen 1
 an doen noten van muschaten *ende* die bloemen van muschaten
 dese salmen te samen puluerseren *ende* bouwent dat poe- 4
 der onder den doeder also dyc als dech *ende* dan salmen
 af backen een koexken *ende* dat salmen wter hant eten
 het sal ter stoent stoppen

318v8 Voor III is met drie diagonale strepen een teken doorgehaald dat noch een letter noch een cijfer lijkt te zijn; onduidelijk is wat het betekent. Het slot van deze regel is niet meer te lezen omdat de tekst in de binding verdwijnt.

318v26 Voor seuen is met een horizontale streep doorgehaald: sel.

318v26 Na of is met twee diagonale strepen een e doorgehaald.

36

dijt is woer den tanden

[125]

Item neemte pijms bertren musschaten langhen peper witten wieroc 1
mastijc ana onse $\frac{1}{2}$

Bijlage: Lijst met bronvermeldingen

Onderstaande lijst wil het mogelijk maken om te onderzoeken hoe en langs welke kanalen de informatie in het Weense arteshandschrift terechtgekomen is, en welke autoriteiten aangehaald zijn bij het schrijven van de traktaten die in de codex voorkomen. Daartoe zijn alle verwijzingen naar externe bronnen die in de teksten van het handschrift 2818 voorkomen opgesomd. Dit kunnen verwijzingen naar schriftelijke bronnen zijn (*vten boecken vanden ascendente*), maar ook verwijzingen naar informatie die wellicht mondeling werd doorgegeven (*som lieden seggen...*). De lijst doet echter geen enkele uitspraak over *het moment* waarop dit gebeurde, met andere woorden over de vraag of informatie werd toegevoegd door hand a, de kopiist van de codex, door de kopiist van de legger, of nog eerder in de keten van de teksttransmissie door iemand anders. Hij is juist bedoeld om onderzoek hiernaar te vergemakkelijken. Het is een lijst voor het handschrift *als geheel*, niet voor afzonderlijke traktaten.

De lijst is als volgt geordend. De rangschikking is alfabetisch; in geval van namen van personen op voornaam. Als hoofdverwijzing (vetgedrukt) is gekozen voor de in het moderne onderzoek meest gebruikelijke schrijfwijze. Wanneer dat niet mogelijk was is gekozen voor een schrijfwijze die zo dicht mogelijk bij het Middelnederlands staat, aangegeven door middel van aanhalingstekens ('een abt'). Enkele niet-geïdentificeerde persoonsnamen zijn voorzien van een vraagteken (Fluctus (?)).

Onder deze hoofdingang volgen alle verwijzingen naar een persoon of tekst, onderverdeeld naar Middelnederlandse of Latijnse schrijfwijze in de codex. Om de schrijfwijze van de kopiist te kunnen volgen, zijn daarbij ook de abbreviaturen en het hoofdlettergebruik verdisconteerd. De volgorde is hierbij: eerst de (zoveel mogelijk) voluitgeschreven naam met kleine letter (*galienus*), dan dezelfde spelling maar met abbreviatuur (*galienus*); vervolgens de voluitgeschreven naam met hoofdletter (*Galienus*), en met gedeeltelijke abbreviatuur (*Galienus*) of bijna geheel afgekort (*Galienus*). Andere voorkomende spellingsvormen zijn op alfabet (*galyen*). Waar dat van toepassing is, volgen verwijzingen naar met naam en toenaam genoemde schriftelijke bronnen; zij zijn altijd cursief (*De morbo ende accidente*). In enkele gevallen is een woord waarop gealfabetiseerd is ('filosofen') verder uitgewerkt naar bijvoeglijk naamwoord (*dagelische filosofhen – wereliker filosofhen*).

Na iedere variant volgt tussen ronde haken () de tekst waarin hij voorkomt, gevolgd door de exacte vindplaatsen. De vindplaatsen zijn geordend naar voorkomen in het handschrift. Om knopen te kunnen doorhakken gold als criterium voor opneming in de lijst dat er minimaal sprake moest zijn van een zekere concreetheid in de verwijzing (dus niet *som* ['sommigen'], maar wel *som meesters*). Bijbelverwijzingen zijn onder het lemma 'scripture' geordend naar Oude Testament (OT), Nieuwe Testament (NT) en de apocriefe boeken (Apocr.).

Abraham Avenezra:

abrahams boeken (59): 54va24

abrahams bueken (6): 2rb

'een abt':

een heilich abdt (83): 123rb1

- jnden collacien der vaderen* (83): 123ra18-19¹
- ‘achtste sfeer’:**
 octaue spere des 8 speers (62): 65va12-13
- Adromatus (?)**
 Adromatus (92): 235ra29
- Albacasis:**
 abbacasis (88): 170vb12
 abbacasis (88): 185rb31
 Abbacasis (88): 187ra28-29
 albacasis (88): 186rb33
 Albacucasis (88): 169ra9-10
 albucasis (88): 188ra33; 188rb15; 194va5; 198ra26; 204rb23; 206rb17
jn sijnen boeken: 207vb8
 Albucasis (88): 194ra1; 198ra23-24; 203ra12; (92): 248vb1
- Albumasar:**
 albumasar (59): 57vb11
- Alexander:**
 Alexander (92): 240rb9
In anathomia (109): 294va6-7
- Alfonsinische tabellen:**
 Alfonscius (62): 66va1
- Alkindus:**
 Alkindus (6): 5ra13; (59): 57ra11
alkindus boeken (59): 54va25
 elckendus (6): 2rb
- ‘almanak’:**
almenacke (74): 74rb29
almenacke vanden walschen lande (62): 66va5-6
almenacke van vtrecht (62): 66va6-7
- Almosar:**
 Almosar (88): 169ra9
- Antidotarius:**
Antidodaris (86): 132ra4
- ‘Arabische tabel’:**
tafelen van arabijen (62): 66va2
- (Pseudo-) Aristoteles:**
 Arestoteles (110): 306va20; (111): 314ra28
 aristoteles (109): 284ra7; 286va37; 286vb17; (110): 299vb17; 299vb33; 300ra14;
 300ra24; 301va16; 301vb24; 302va18; 302vb32; 305rb34; 305va12; 306va26;
 307ra3; 307ra7; 307ra14; 310ra7; 311va5; 311va35; (111): 314ra2
 meester aristoteles (111): 314va32
 Aristoteles (64): 67va25-26; (83): 99va22; (96): 259vb22; (109): 287va3; 287va18;
 (110): 300ra2; 300va13; 300va35; 300vb23; 301ra15; 301ra30; 301vb9; 302va2;
 305rb26; 306ra; 306rb29; 308rb15; 309ra1; 309ra28; 310ra5; 311va21
jnt boeck vanden secreten secretorum (83): 116va1-2
 aristotelis (109): 285rb22

1 Verwijst naar de *Collationes* van Cassianus.

- aristotiles (109): 286rb9
- 'auctor':**
 dauctor (88): 186ra7
 die auctore (86): 132ra25
- 'auctoren':**
 allen die auctoren (88): 198vb25-26
 vele auctore (109): 288rb33
- (Pseudo-) Augustinus:**
 des alder heilicsten leers Sunte Augustijns
jnden boeck vanden geeste ende zielen (83): 122vb9-11²
 sunte augustijn (110): 310ra11
- Avicenna:**
 au(v)icenna (88): 174va12; 174vb9; 175va15; 178ra19; 188vb28; 189rb13; 191rb9;
 192rb30; 192va26; 194ra27; 194rb8; 198rb15; 198rb24; 198va3; 200ra4; 200ra21;
 204ra26; 207vb19; (95): 254va26
 Au(v)icenna (88): 175vb6; 176vb25; 178ra33; 192vb13; 195vb10; 199ra3; 200ra10;
 200vb5; 200vb15; 201rb4; 203vb19; 209rb18-19
 au(v)icenna (96): 255va4; 255vb8; 258ra27; 258ra36
 (met Hippocrates) *jn horen boecken vander waerheit van puysten of van bla-*
deren (96): 258rb2
 Au(v)icenna (88): 169ra9; 190va12; 193ra27; 193rb15; 195rb19; 196ra25; 196rb18;
 199vb29-30; 201rb29; 201vb9; 203vb19; 205ra30; 206va13; (95): 253ra9; 254va1;
 254vb5; 254vb16; (96): 255va28; 256vb35; 256vb21; 258ra16; (102): 266va16;
 (109): 290ra6
 Au(v)icenna (96): 256vb18; 257va2-3; 257vb17; 258ra30
 Au(v)icenna (88): 174va3
- Beda Venerabilis:**
 Beda (110): 305va8
 sunte Beda (99): 264ra33
- 'Beydagorus' (?):**
 Beydagorus (92): 232ra35-36
- Bijbel zie 'scripture'**
- 'boek(en)':**
 boeck (92): 229va14
dit boeck (110): 303va33
 van astronomien:
allen boeken van astronomien (53): 50rb30-31
buecken van astronomien (4): 1vb4
vele anderen boeken (59): 54va25-26
uten boecken vanden ascendente (49): 44rb10-11
- 'Casus' (?):**
 Casus (92): 234vb11
- 'Clement' (?):**
 sunte clement (110): 306rb; 307rb32

2 *De spiritu et anima.*

3 Autoriteit onbekend. Ook Elaut weet hiervoor geen oplossing. Zie Elaut 1956, p. 123, noot bij vs. 927.

Cleopatra:

cleopatra (110): 310vb18
 cleopatria (102): 266va17

Constantinus Africanus:

constantijn (88): 175ra15-16
 constantijn (88): 205rb3; (110): 301va8
 Constantinus (92): 224rb27
 constantunis (88): 170va27
 (Zonder naamsvermelding) *In viatico* (109): 294va21

'cyrurginen':

som cyrurginen (88): 201ra3

Diascorides:

Dyacerides (92): 216vb9-10
 Dyacorides (92): 230ra6-7; 232ra28
 dyascorides
 (met Galienus) *jn horen reden* (92): 245vb36
 dyascorides (92): 219va21; 219vb27; 224ra15; 225ra12
 Dyascorides (92): 216rb20; 218ra35; 218va27; 218vb25-26; 232ra37; 233va22;
 234vb37; 243rb20-21; 243vb10; (109): 296rb23; 296vb23
 Dyascorides (92): 230vb12; 246rb13
 Dyascorides (92): 230va24
 Dyascorides (92): 220rb17; 222va8; 230vb6; 240vb8

'Divisie':

diuisie (88): 185vb17

'Doctoren':

doctoers (86): 132rb14

Dorotheus van Sidon:

doracius (61): 64va3; 64vb24
 dorkeus (58): 52va14
 dorssius (58): 52vb13
 meester dorcius (58): 53vb1

'Egidius de heremiet':

Egidius [...] harmyte (106): 275va33-vb1
 herijte (zonder naamsvermelding) (110): 310ra20

'experientie':

experientie(n) (83): 121va16; 124ra2; 124ra32
 die openbaer experientie (83): 123rb8

'experimenteerders':

exprementeerers (88): 194ra2

'filosofen':

philosophen (83): 98ra9; 98rb2; 151vb27; 114vb17; 116vb16; 116vb25; 118ra1;
 124ra31; 124rb24; 126ra1;
den/die bue(oe)ken der filosofhen (83): 113ra11-12; 114va16-17; 116vb7-8;
 118ra1; 118vb27-28
 ander filosofhen (86): 151vb27
 die arbeit der filosofhen (83): 124ra1-2
 die dagelische filosofhen (83): 98rb11-12
 den ouersten filosofhen (83): 99rb2-3
 die alder ouerste filosofhen (83): 126rb9-10
 die filosofhen van heden (83): 100rb26

die vpperste filosofhen (83): 98rb8
 die waerachtige filosofhen (83): 127rb7
 die wereliker filosofhen (83): 99rb15-16
 die alder wijste filosofhen (83): 129vb11
 sulfer der filosofhen (83): 115rb11
 filosofhien (110): 310rb9

Fluctus (?):

fluctus (92): 235ra32

Fulgentius:

fulgencius (95): 252vb28

Galenus:

galiene (109): 289rb35; (110): 306rb11
 galienus (88): 178rb19; (96): 255vb28; 258rb19; (102): 266va16; (107): 277vb11;
 (109): 285vb9; 287va6; 288rb27; 289ra5; (110): 304rb19
 galiennus (86): 151va7; (88): 191va7; 192ra26; 192vb21; 194rb23; 196va17; 197va26;
 197vb22; 200rb3; (96): 255va16; (99): 264rb15; 264rb20; (109): 290vb3; 291vb20;
 296va28
De exercicio peruo spere (95): 252vb20
De morbo ende accidente (95): 255rb12
galiennus boecken (95): 255va3
 Galienus (88): 190va12; 205rb2; (96): 256rb18-19; (109): 286va24
 Galienus (26): 20rb4; 21va34; 21vb4; 22rb2; (88): 190vb12; 191rb28; 194rb3; 196ra5;
 196rb20; 196va22; (92): 217vb9; 218ra19; (95): 251vb22; 251vb27; (96): 255vb14;
 257rb5; 262rb25; (109): 291vb12; (110): 300va17; 304vb17; 305ra16
 Galiennus (88): 194rb12; 195ra29; 200rb31; (95): 254vb16
 Galiennus (88): 190vb2; 191va32; 192va26; 195rb32; 206rb1; 206va27; (92): 218ra31
 Galiennus (86): 136va17; (88) 169rb14; 169rb18; 174vb14; 175ra27; 191rb11;
 192vb13; 193va4; 194va10; 195va10; 195va19; 199ra35; (92): 217va12; 221ra2;
 224ra10; 224ra15; 225vb31; 226ra30; 229ra34; 231va1; 232ra17; 232ra24;
 232rb6; 239va13; 240rb12; 245vb26; 247va35; (109): 292ra27; 295rb16; 295rb28
 (met Dyascorides) *jn horen reden* (92): 245vb36
 galyen (110): 307ra23

'gedichte':

gedichte (110): 312rb4

Haly:

haly (88): 193va4; 205ra30; 205rb12
 Haly (88): 169ra10; 186va7; 194va11

Hippocrates:

ipocras (110): 309rb5
 jpcras (9): 6va30; (26): 21ra20; 21ra24; 21ra27; 21ra31; (88): 173rb5; 185ra13;
 193va19; 195vb26; 207va14; 209va22; 211vb32; 213rb22; 254vb15; (96):
 258ra27; (109): 287va5; 288rb16
Amphirismorum (Aforismen) (95): 254va33; 254vb5
die boeken van den vroeden meester ipocras: (9): 6va21-22
 (met Avicenna) *jn horen boecken vander waerheit van puysten of van bladeren*
 (96): 258rb2
 jpcras (88): 212vb16
 Ipocras (9): 6rb23; (26): 21va14; 22rb2; (27): 22va19; 22va30; (88): 199va25-26;
 204ra18; (92): 218va19; (96): 257rb11; 258ra25; 258ra31; 258ra36-rb1; (99):
 264rb20; (102): 266va16

meester Ipocras (26): 21ra10-11; (96): 259vb17
 ypocras (88): 201va31; (109): 290ra7
den boecke van ypocras (109): 290vb2

Isaac Judaeus:

meester ysaack (96): 259vb18

'Jacop':

'jacop, biscop te akers' (110): 304ra25-26

Job:

Iob (83): 97va2

Johannes Damascenus:

jan van damas (88): 197va28

Jan van damas (92): 235ra1

johannes damascenus (johannes hebem mesire)

jn sijnen boecke van simplicibus medijs (83): 99rb4-5

Johannes Hispalensis⁴:

Jan die filosofien (110): 309rb22

Johannes Mesue de Jongere:

johannes mesue

jn sijnen boeck van simpelene medecinen (83): 126rb13-14

Johannes de Saxonia (de Danck):

johannes de saccania (62): 66rb12-13

johannes de sacsonia

sijnen almenacke (62): 66va4-5

Iohannes de sacsonia

(opten loep) des 9 speers (62): 65va14-15; 66rb13

'Justinus':

Justinus (109): 295vb22

'lere':

mijnne lere (109): 285va29

'letteren':

anderen letteren (62): 65va8

'lieden':

luden (92): 235va3

ander lieden (86): 152va7

som lieden (86): 150va18; 153rb33-34; som luyden (92): 241rb4-5; 243ra2; (107): 279rb11-12

vele luyden (92): 242ra11-12

vroede luden (88): 192vb13

vroeden ouden luyden (88): 169ra10-11

Macrobius:

macrobius (110): 309vb2

'Marcianus':

enen phisisijn die een hoge filosofhe was *ende* hiet marcianus (86): 154rb10-11

'meester(s)':

een meester (109): 293ra1

meesters (92): 222ra21; 255va18; (96): 262va27; (109): 284vb38; (110): 303va36

4 Geïdentificeerd aan de hand van Elaut 1956, p. 140, noot bij vs. 1374.

alder beste meesters (83): 123vb18-19
 ander meesters (88): 209ra28; (109): 288rb32
 medecijn meesters (83): 98va12
 die solempne medecijn meesters (83): 126rb8-9
 onse meesters (111): 314ra30
 oude meesters (88): 178rb25; 180ra31; 208rb21; 209ra14-15; 213vb3
 som(myge) meesters (86): 135ra4-5; 135ra5; (88): 191va10; 210rb15; (92): 216vb2-3;
 229va15; 229vb38; 230vb5
 sulcke meesters (88): 204ra19; (109): 295rb26
 vele meesters (88): 190va27
 vroede meesters (88): 193va4; 205ra19; 209ra23; 209vb15; 210va9; 213vb3; (111):
 314vb3
 wijse besochter meesters (95): 255ra31-32

‘meesters boecken’:

der meesters boecken (102): 266va15

meesters in surginen:

meesters in surgijnen (26): 21va14-15

‘mennyge’

mennyge (92): 225vb15

Messahallah:

masalach (58): 53vb1

menalach (58): 52va14

mesalach (58): 52ra23-24; 52vb5; 54ra15; (59): 57ra22

messalach (6): 5ra23

Mozes:

moyses (83): 129ra1

Musianus:

Musiaen (110): 302rb26

‘Nycolaus’:

nycolaus (86): 132ra2

‘ouderen’:

ouderen

leringe der (88): 170vb26

‘Orcius’ (?):

Orcius (6): 5va13

Oribasius:

cribasius (109): 295vb30

‘orus’ (?):

orus (88): 169rb14

‘ouderinge/ouden/ouwers’:

vroede ouderinge (88): 191va26

ouwers (88): 207vb6

ouders (88): 208vb25

‘papen’:

papen jn dier tijt dat eley die prophete was (86): 150rb10-11

Paragorus (?):

Paragorus (92): 235ra31

‘Paulus’:

Paulus (109): 296vb26

die grote korsten philosophus paulus (83): 97ra21-22

sunte Pauwels (86): 147va22
 onse waerachtige philosophus (83): 97rb 4-6

‘magister Petrus’:

Pillen magistri petri (86): 141vb27

Petrus:

sunte peter (83): 105rb9-10

Platearius:

placiarius (96): 259vb32

meester placiarius (96): 259vb17

platearius (92): 236va1

Plinius:

plinius (110): 304rb13; 306va14; 310vb12

jeeste (110): 308ra29

jn sijnen boeck (110): 301ra23; 304rb31-32

Plinius (110): 300va32; 301ra5; 302rb2; 306rb26; 306vb32; 307ra4; 307ra29;
 307rb12

Ptolemeus:

photymeus (6): 5ra10

Protholomeus (6): 5ra22; 5va16

Tholomeus (59): 57ra8; 57ra22; (61): 58vb9

Pythagoras:

Pythagoras (109): 285ra5

‘raed’:

mijn raed (85): 131ra1-2

Rhazes:

rasis (88): 183va10; 200vb6; 200vb31

jn almasiere (88): 177rb29

rasis (88): 186rb7; 204ra26

Rasis (88): 193va4

Roger Frugardi:

Rygornus (92): 225vb36

Romeinen:

die romeynnen (86): 147va23

Salerno/Salernitaanse meesters:

cyrurgine van salernen (86): 143vb33

die van salernen (86): 151vb34

magistri salerni (86): 142ra8

‘scripture’ (Bijbel):

den heiligen text(e) (83): 97rb31-32; 129ra12

die heilige scrijft (83): 123vb31

scriftu(e)re (77): 82va26; (83): 122rb12; (110): 304rb16; 305ra30; 306va3; 306vb10

scripturen: (83): 96ra23-24

bijder – (110): 301ra36

by – (110): 309vb18

nader – (110): 310va20

na die – (110): 307vb15

Genesis 3

jnt dorde capittel genesis (83): 97rb12

Ezra

- esdras die prophete (86): 140rb15
- Spreuken
 salamon (83): 96ra19 (2 x); 99ra18
 Salamon (83): 96ra1
- Spreuken 16
 jn libro *prouerbiorum* jnt 16 capittel (83): 96ra19-20
- Prediker 1
ecclesiastici primo (83): 99ra18-19
- 2 Corinthiërs 5
 die tweede epistele ad chorintheos jnt vijfde capittel (83): 97ra22-23
- 2 Timotheüs 3
 dat *proverbium* pauli secundo ad *thimothëum* jnt tiorde capittel (83): 119ra12-13
- Hebreeën 9
 die epistel ad hebreos jnt negende capittel (83): 97rb6-7
- Tobit
 jn tobyas boeck (83): 123vb32
- Tobit 6
 jn thobyas boeck jnt tseste capittel (83): 122rb12-13
 jn thobyas jnt tseuende (! = 6) capittel (83): 124rb15-16
 dit engel raphael jnt seste capittel seyt (83): 122rb21-22
- Tobit 8
 gebode des engels raphaels jn dat achste capittel (83): 122rb17-18
- Seneca:**
 ceneca (109): 289va28.
- Sahl:**
 Seel (6): 5rb1
 Zeel (59): 57rb4
- Stephanus:**
 stephanus (92): 240rb9-10
- 'tabellen':**
 bijden tafelen die daer toe gemaect sijn (74): 74rb28-29
- 'theolo(o)g(en)':**
 die doctoers der heiliger scrift (83): 122va1-2
 enen geaprobeerden *theologum* (83): 100rb8
- 'vaders':**
 oude vaders (88): 194va11
- Vergilius:**
virgilius (92): 244vb8
Virgilius (92): 244vb12
- 'wijzen':**
 wijse (110): 306rb16; 312ra12

NT

Apocr.

Literatuuropgave

- Beck, C.H., *Studien über Gestalt und Ursprung des «Circa Instans»*. Diss. Berlin, 1940.
- Benzenhöfer, U., *Johannes' de Rupescissa «Liber de consideratione quintae essentiae omnium rerum» deutsch. Studien zur Alchemia medica des 15. bis 17. Jahrhunderts mit kritischer Edition des Textes*. Stuttgart, 1989. Heidelberg Studien zur Naturkunde der frühen Neuzeit 1.
- Berg, E. van den (in samenwerking met A. Berteloot), 'Van dichter tot kopiist. Een dialectgeografisch onderzoek'. In: *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 110 (1994), 34-54.
- Berg, W.S. van den (ed.), *Eene middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolai. (Ms. 15624-15641, Kon. Bibl. Brussel)*. Diss. Leiden, 1917.
- Birkhan, H., *Die alchemistische Lebrichtung des Gratheus filius philosophi in Cod. Vind. 2372. Zugleich ein Betrag zur okkulten Wissenschaft im Spätmittelalter*. 2 Dln. Wenen, 1992. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Sitzungsberichte 591.
- Bischoff, B., *Paläographie des römischen Altertums und des abendländischen Mittelalters*. Tweede, bew. druk. Berlin, 1986. Grundlagen der Germanistik 24.
- Braekman, W.L., 'Magische experimenten en toverpraktijken uit een Middelnederlands handschrift'. In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* (1966), 53-118.
- Braekman, W.L., 1970a, "Den Mensche te bekennen bi vele tekenen". Het Mnl. prozatraktaatje over fysiognomie en zijn bron.' In: *Scientiarum Historia* 12 (1970), 113-142.
- Braekman, W.L. (ed.), 1970b, *Middelnederlandse geneeskundige recepten. Een bijdrage tot de geschiedenis van de vakliteratuur in de Nederlanden*. Gent, 1970. Koninklijke Vlaamse Academie 4, 100.
- Braekman, W.L., 'Het Keulse fragment van een Middelnederlandse «Herbarijs»'. In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* (1973), 38-64.
- Braekman, W.L. (ed.), 1975a, *Medische en technische Middelnederlandse recepten. Een tweede bijdrage tot de geschiedenis van de vakliteratuur in de Nederlanden*. Gent, 1975. Koninklijke Vlaamse Academie 3, 4a.
- Braekman, W.L., 1975b, 'Berijmde Middelnederlandse gezondheidsleer "Alsoet Aristoteles Alexander oversonde"'. In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* (1975), 53-78.
- Braekman, W.L., 'Onbekende Middelnederlandse maanvoorzeggingen uit Brugge'. In: *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* (1977), 153-189.
- Braekman, W.L., en A. Devolder, 'Het «Boec van .xij. goeden wateren». Een alchemisch traktaatje uit de veertiende eeuw'. In: *Scientiarum Historia* 11 (1969), 65-81.
- Braekman, W.L., en G. Keil, 'Fünf mittelniederländische Übersetzungen des «Antidotarium Nicolai». Untersuchungen zum pharmazeutischen Fachschrifttum der mittelalterlichen Niederlande'. In: *Sudhoffs Archiv. Zeitschrift für Wissenschaftsgeschichte* 55 (1971), 257-320.

- Briquet, Ch.-M., *Les filigranes. Dictionnaire des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusque'en 1600. A facsimile of the 1907 edition with supplementary material contributed by a number of scholars*. Ed. A. Stevenson. Amsterdam, 1968.
- Brinkman, H., 'De hardnekkige Middeleeuwen. Persistentie van literaire productie- en transmissievormen', in: *Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden* 11 (2004) (ter perse).
- Brinkman, H., en J. Schenkel (ed.), *Het handschrift-Van Hulthem. Hs. Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, 15.589-623*. 2 Dln. Hilversum, 1999. Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden 7.
- Broszinski, H., *Manuscripta medica*. Wiesbaden, 1976. Die Handschriften der Murhardschen Bibliothek der Stadt Kassel und Landesbibliothek 3, 1.
- Brummel, L., 'Hugo Blotius. Eerste keizerlijke bibliothecaris in Wenen'. In: Dez., *Twee ballingen 's lands tijdens onze opstand tegen Spanje. Hugo Blotius (1534-1608). Emmanuel van Meteren (1535-1612)*. Den Haag, 1972, 1-80.
- Bruno Longoburgensis, *Chirurgia magna* [Latijn]. Druk: Venetië, 1498, fol. 83-102. Ex.: Londen, British Library, Inc. IB 22989.
- Buntinx, J., en M. Gysseling (ed.), *Het oudste goederenregister van Oudenbiezen*. Dl. 1: *Tekst*. Tongeren, 1965. Nomina Geographica Flandrica 12.
- Cappelli, A. (ed.), *Lexicon Abbreviaturarum. Dizionario di Abbreviature Latine ed Italiane*. Zesde druk. Milaan, 1987.
- Cd-rom Middelnederlands – *Cd-rom Middelnederlands. Woordenboek en teksten*. Den Haag [etc.], 1998.
- Daems, W.F. (ed.), *Boec van medicinen in dietsche. Een Middelnederlandse compilatie van medisch-farmaceutische literatuur*. Diss. Leiden, 1967.
- Daems, W.F., *Nomina simplicium medicinarum ex synonymariis Medii Ævi collecta. Semantische Untersuchungen zum Fachwortschatz hoch- und spätmittelalterlicher Drogenkunde*. Leiden, 1993. Studies in Ancient Medicine 6.
- Demaitre, L., 'Domesticity in Middle Dutch "Secrets of Men and Women"'. In: *Social History of Medicine* 14 (2001), 1-25.
- Delva, A. (ed.), *Vrouwengeneeskunde in Vlaanderen tijdens de late Middeleeuwen*. Brugge, 1983. Vlaamse historische studies uitgegeven door het Genootschap voor Geschiedenis 'Société d'Emulation' te Brugge 2.
- Dijk, H. van, 'Een weervoorspelling uit de zestiende eeuw'. In: H. van Dijk, M.A. Schenkeveld-Van der Dussen en J.M.J. Sicking (red.), *In de zevende hemel. Opstellen voor P.E.L. Verkuyl over literatuur en kosmos*. Groningen, 1993, 109-113.
- Dols, W., 'Een handschriften-fragmentje van een Middelnederlandsch dichtwerk over "menschkunde"'. In: *Lewense bijdragen* 34 (1942), 110-115.
- Eis, G., 1982a, 'Zu Menhardts Katalog der Wiener Handschriften'. In: Dez., *Medizinische Fachprosa des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Amsterdam, 1982, 324-326. Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 48. [Oorspr. versch. in: *Libri. International Library Review* 12 (1962), 85-93, 382-84; 13 (1963), 83-84.]
- Eis, G., 1982b, 'Auszüge aus dem verschollenen Rezeptbuch Kaiser Friedrichs III'. In: Dez., *Medizinische Fachprosa des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Amsterdam, 1982, 256-259. Amsterdamer Publikationen zur Sprache und Literatur 48. [Oorspr. versch. in: *Beiträge zur Geschichte der Pharmazie* 24 (1972), 13-14.]
- Elaut, L. (ed.), *Van smeinscen lede. Een Middelnederlands geneeskundig geschrift. Zijn*

betekenis in het raam van de medische literatuur der dertiende eeuw. Diss. Gent. Sint-Niklaas, 1956.

- Förster, M., 'Adams Erschaffung und Namengebung. Ein Lateinisches Fragment des s.g. slawischen Henoch'. In: *Archiv für Religionswissenschaft* 11 (1908), 477-529.
- Fraeters, V., *Gods gouden thesaurus. Het Middelnederlandse handschrift Wenen, ÖNB, 2372 in de alchemistische traditie*. Leuven, 1999. Antwerpse Studies over Nederlandse Literatuurgeschiedenis 3.
- Franquinet, G.D., 'Oude recepten of geneesmiddelen in de 13e eeuw'. In: *De Maasgouw* 2 (1880), 311-312.
- Franz, M., 'Die Handschriften aus dem Besitz des Philipp Eduard Fugger mit Berücksichtigung der Handschriften des Johannes Schöner in der Österreichischen Nationalbibliothek'. In: *Codices Manuscripti. Zeitschrift für Handschriftenkunde* 14 (1988), 61-133.
- Fuchs, J.W., O. Weijers en M. Gumbert-Hepp (ed.), *Lexicon Latinitatis Nederlandicae Medii Aevi. Woordenboek van het middeleeuwse Latijn van de Noordelijke Nederlanden*. Leiden, 1970-....
- Gerstinger, H., 'Aus dem "Tagebuche" des kaiserlichen Hofhistoriographen Johannes Sambucus (1531 bis 1584). Cod. Vindob. latin. 9039, Fol. 1 und 5'. In: J. Stummvoll (ed.), *Die Österreichische Nationalbibliothek. Festschrift zum 25-Jährigen Dienstjubiläum des Generaldirektors Univ. Prof. Dr. J. Bick*. Wenen, 1948, 373-383.
- Gillyns, S., *Tekstuitgave en commentaar van «Van Smeinscen Lede»*. "Wenen N.B. 2818". Brussel, 1982. [Ongepubliceerde doctoraalscriptie.]
- Glorieux-De Gand, T., i.s.m. A. Kelders, *Het woord van de kopiïst. Colofons van gedateerde handschriften. Tentoonstellingscatalogus Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Nassaukapel, 7.12.1991-25.1.1992*. Brussel, 1991.
- Gnirrep, W.K., J.P. Gumbert & J.A. Szirmai. *Kneep en binding. Een terminologie voor de beschrijving van de constructies van oude boekbanden*. Voor het Belgisch-Nederlands Bandengenootschap samengest. door -. Derde ongew. druk met lijst verbeteringen en toevoegingen uit de tweede druk. Den Haag, 1997.
- Gottfried, R.S., *Doctors & Medicine in Medieval England 1340-1530*. Princeton, New Jersey, 1986.
- Gumbert, J.P., 'Tets over laatmiddeleeuwse schrifttypen, over hun onderscheiding en benamingen'. In: *Archief- en Bibliotheekwezen in België* 46 (1975), nr. 3-4, 273-282.
- Gumbert, J.P. (ed.), *Manuscrits datés conservés dans les Pays-Bas. Catalogue paléographique des Manuscrits écriture Latine portant des indications de date*. Deel 2: *Les manuscrits d'origine néerlandaise (XIVe – XVIe siècles) et supplément au tome premier [CMD-NL 2]. I: Texte; II: Planches*. Leiden [etc.], 1988.
- Gumbert, J.P., *Codicologische eenheden – opzet voor een terminologie*. Amsterdam, 2004. Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Mededelingen van de Afdeling Letterkunde, nr. 67, no. 2.
- Gysseling, M., 'Mnl. geet, steet "gaat, staat"'. In: P.G.J. van Sterkenburg (red.), *Lexicologie. Een bundel opstellen voor F. de Tollenaere ter gelegenheid van zijn 65e verjaardag door vrienden en vakgenoten*. Groningen, 1977, 159-161.
- Hermans, Jos M.M., en G.C. Huisman, *De Descriptione Codicum*. Groningen, 1981³. Varia Mediaevalia 2.
- Hoffmann von Fallersleben, A.H., *Verzeichnis der altdeutschen Handschriften der K.K. Hofbibliothek zu Wien*. Leipzig, 1841.

- Holzmann, R., 'Niedbruck: Kaspar von'. In: *Allgemeine Deutsche Biographie*. Dl. 52, Leipzig, 1906, 621-629.
- Huizenga, E. (ed.), 'Die 100 capitelen van astronomijen. Tekst en traditie van een Middelnederlands astrologisch traktaat'. In: *Scientiarum Historia* 16 (1990), 29-55.
- Huizenga, E., 'Paralleltaksten in een astrologisch-medisch compendium'. In: W.P. Geritsen, A. van Gijsen en O.S.H. Lie (ed.), *Een school spierinkjes. Kleine opstellen over Middelnederlandse artes-literatuur*. Hilversum, 1991, 92-94. *Middeleeuwse Studies en Bronnen* 26.
- Huizenga, E., 'Een Middelnederlands centiloquium'. In: *Scientiarum Historia* 18 (1992), 49-59. Themanummer "Astronomie en toegepaste astronomie".
- Huizenga, E., 'Vanden XII teikenen des hemels. Mogelijkheden en moeilijkheden bij de localisering van een Middelnederlandse codex met gebruik van horoscopen'. In: H. van Dijk, M.A. Schenkeveld-Van der Dussen en J.M.J. Sicking (red.), *In de zevende hemel. Opstellen voor P.E.L. Verkuyl over literatuur en kosmos*. Groningen, 1993, 44-51.
- Huizenga, E., 1994a, "Die conste vanden almenack". *Astronomie in een Middelnederlands verzamelhandschrift*. In: *Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden* 1 (1994), 14-35.
- Huizenga, E., 1994b, 'De vijfde essentie. Monniken, armoede, gezondheid en goudkoorts in een Middelnederlands alchemistisch traktaat'. In: *Literatuur. Tijdschrift over Nederlandse letterkunde* 11 (1994), 86-94.
- Huizenga, E., "Hoe mense noemt in Latijnen metten Duytsche". *Tweetaligheid in een Middelnederlands artes-handschrift*. In: P. Wackers [e.a.], *Verraders en bruggenbouwers. Verkenningen naar de relatie tussen Latinitas en Middelnederlandse letterkunde*. Amsterdam, 1996, 151-167, 307-324. *Nederlandse Literatuur en Cultuur in de Middeleeuwen* 15.
- Huizenga, E., *Een nuttelijke practijke van cirurgien. Geneeskunde en astrologie in het Middelnederlandse handschrift Wenen, Österreichische Nationalbibliothek, 2818*. Diss. Groningen. Hilversum, 1997. *Middeleeuwse Studies en Bronnen* 54.
- Huizenga, E., 1998a, 'Het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Flebotomie en hematoscopia in enkele Middelnederlandse traktaten'. In: *Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden* 5 (1998), 32-57.
- Huizenga, E., 1998b, 'Zoeken naar wat verborgen is. Over de identiteit van de compiler van een Middelnederlands medisch verzamelhandschrift'. In: *Geschiedenis der Geneeskunde* 4 (1998), 147-158.
- Huizenga, E., 'De diepe kloof. Over het onderscheid tussen ideaal en realiteit van de middeleeuwse chirurg, in het bijzonder in de Nederlanden'. In: *Millennium. Tijdschrift voor middeleeuwse studies* 14 (2000), 58-85.
- Huizenga, E., 2003a, *Tussen autoriteit en empirie. De Middelnederlandse chirurgieën in de veertiende en vijftiende eeuw en hun maatschappelijke context*. Hilversum, 2003. *Artesliteratuur in de Nederlanden* 2.
- Huizenga, E., 2003b, 'The Relationship Between Latin and Middle Dutch in the artes-literature during the Late Middle Ages'. In: P. Sture Ureland (ed.), *Convergence and Divergence of European Languages*. Berlijn, 2003, 57-80. *Studies in Euro-linguistics* 1.
- Huizenga, E., O.S.H. Lie en L.M. Veltman, 'Een wereld van kennis'. In: E. Huizenga, O.S.H. Lie, en L.M. Veltman (ed.), *Een wereld van kennis. Bloemlezing van de Middelnederlandse artes-literatuur*. Hilversum, 2002, 11-36. *Artesliteratuur in de Nederlanden* 1.

- Jansen-Sieben, R., 'Middel nederlandse jaarprognosen II. Zestiende-eeuwse meteorogno-
stische voorspellingen'. In: J. Veremans (ed.), *Liber amicorum Prof. Dr. G. De-
groote*. Brussel, 1980, 57-71.
- Jansen-Sieben, R. (ed.), *De Pseudo-Hippokratische Iatromathematika in vier Middelen-
d nederlandse versies*. Brussel, 1983. Scripta. Medieval and Renaissance Texts and Stud-
ies 11.
- Jansen-Sieben, R., *Repertorium van de Middelen nederlandse artes-literatuur*. Utrecht,
1989.
- Jansen-Sieben, R., 'Tets over Artes in verzamelhandschriften'. In: G. Sonnemans (red.),
*Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden. Congres Nijmegen 14
oktober 1994*. Hilversum, 1996, 79-89. *Middeleeuwse Studies en Bronnen* 51.
- Jansen-Sieben, R., en G. Keil, 'Eine chirurgische Glossensammlung des frühen 14.
Jahrhunderts'. In: *Zeitschrift für deutsche Sprache* 27 (1971), 129-146.
- Keil, G., '[Bespreking van Menhardt 1960]'. In: *Niederdeutsche Mitteilungen* 15
(1959), 71-74. [Verschenen 1962.]
- Keil, G., 'Keil über Menhardt. Die Handschriften der Wiener Nationalbibliothek'. In:
Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 64 (1965), 100-143.
- Keil, G., "'ich, meister Ortolf, von Beierlant geborn, ein arzet in Wirzeburc". Zur
Wirkungsgeschichte Würzburger Medizin des 13. Jh.'. In: *Jahrbichte der bayeri-
sche Julius-Maximilians-Universität, akademisches Jahr 1975/76*. Würzburg, 1977,
17-42. *Würzburger Universitätsreden* 56.
- Keil, G. (ed.), "ein teutsch puech machen". *Untersuchungen zur landessprachigen Ver-
mittlung medizinischen Wissens*. Red. J.G. Mayer en C. Naser. Wiesbaden, 1993.
Wissensliteratur im Mittelalter 11. *Ortolf-Studien* 1.
- Kienhorst, H., 'Middelen nederlandse verzamelhandschriften als codicologisch object'.
In: G. Sonnemans (red.), *Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden.
Congres Nijmegen 14 oktober 1994*. Hilversum, 1996, 39-60. *Middeleeuwse Studies
en Bronnen* 51.
- Klein, J.W., '(Middelen nederlandse) handschriften: produktieomstandigheden, soorten,
functies'. In: *Queeste. Tijdschrift over middeleeuwse letterkunde in de Nederlanden*
2 (1995), 1-30.
- Kusche, B. (ed.), *Frauenaufklärung im Spätmittelalter. Eine philologisch-medizinhisto-
rische Untersuchung und Edition des gynäkologisch-obstetrischen GKS 1657 Kop-
enhagen*. Diss. Umea, 1990. *Universitatis Umensis* 94.
- Lee, H., M. Reeves en G. Silano, 'Jean de Roquetaillade and His Influence in Aragon
and Catalonia'. In: Dez., *Western Mediterranean Prophecy. The School of Joachim
of Fiore and the Fourteenth-Century Breviloquium*. Toronto, 1989, 75-88. *Studies
and Texts* 88. [= Hfdst. 6.]
- Lhotsky, A., 'Die Wiener Palatina und die geschichtsforschung unter Sebastian Teng-
nagel'. In: J. Stummvoll (ed.), *Die Österreichische Nationalbibliothek. Festschrift
zum 25-Jährigen Dienstjubiläum des Generaldirektors Univ. Prof. Dr. J. Bick*. We-
nen, 1948, 450-462.
- Lie, O.S.H., *Vrouwengeheimen. Geneeskunst en beeldvorming in de Middelen neder-
landse artesliteratuur*. Achtste Bert van Selm-lezing. Amsterdam, 1999.
- Lieftinck, G.I., (ed.), *Manuscripts datés conservés dans les Pays-Bas. Catalogue paléo-
graphique des Manuscrits écriture Latine portant des indications de date*. Deel 1: *Les
manuscripts d'origine étrangère (816-c. 1550)*. I: *Texte*; II: *Planches*. Amsterdam,
1964.

- Lievens, R., 'De nieuwe Weense Handschriftencatalogus'. In: *Lewense Bijdragen. Tijdschrift voor moderne filologie* 53 (1964), 1-7.
- Lindgren, A., *Die 'aquae medicinales' des mittelniederdeutschen Gothaer Arzneibuches*. Stockholm, 1979. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholmer Germanistische Forschungen 24.
- Löchel, W. (ed.), *Die Zahnmedizin Rogers und der Rogerglossen. Ein Beitrag zur Geschichte der Zahnheilkunde im Hoch- und Spätmittelalter*. Pattensen/Hannover, 1976. Würzburger medizinhistorische Forschungen 4.
- Loey, A. van, *Middelnederlandse spraakkunst*. Dl. II: *Klankleer*. Zesde, herz. druk. Groningen, 1971.
- Loey, A. van, *Middelnederlandse spraakkunst*. Dl. I: *Vormleer*. Zevende, verb. druk. Groningen, 1973.
- Manuscripta mediaevalia. Handschriftenkataloge online*. Wenen, 2004-.... Webadres: <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/gaeste/onb/onb.htm>.
- Menhardt, H., 'Die altdeutschen Ambrasiani der Österreichischen Nationalbibliothek'. In: *Das Antiquariat. Halbmonatsschrift für alle Fachgebiete des Buch- und Kunstantiquariats* 8 (1952), 56-57. [Festschrift für Josef Stummvoll Alois Kisser Ernst Trenkler zum 50. Geburtstag, dargebracht von Kollegen, Freunden und Mitarbeitern.]
- Menhardt, H., *Das älteste Handschriftenverzeichnis der Wiener Hofbibliothek von Hugo Blotius 1576. Kritische Ausgabe der Handschrift Series nova 4451 vom Jahre 1597*. Wenen, 1957. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Denkschriften 76.
- Menhardt, H., *Verzeichnis der altdutschen literarischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. 1. Band. Berlin, 1960. Veröffentlichungen des Instituts für deutsche Sprache und Literatur 13.
- Mooijaart, M.A., *Atlas van Vroegmiddelnederlandse Taalvarianten*. Diss. Leiden. Utrecht, 1992.
- Mosel, E. von, *Geschichte der Kaiserl. Königl. Hofbibliothek zu Wien*. Wenen, 1835.
- Moser, N., 'Verspreid verzameld. Rederijkersteksten in vroegmoderne verzamelhandschriften'. In: *Nederlandse Letterkunde* 8 (2003), 101-115.
- Muller, F., E.H. Renkema en A.D. Leeman, *Beknopt Latijns-Nederlands Woordenboek*. Twaalfde druk. Groningen, 1070.
- Muzerelle, D., 'Pour décrire les schémas de réglure. Une méthode de notation symbolique applicable aux manuscrits latins (et autres)'. In: *Quinio. International Journal on the History and Conservation of the Book* 1 (1999), 123-170.
- Németh, I., *Beschreibende Bibliographie der gedruckten Kataloge zu den Handschriftenbeständen der Handschriftensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek bis zum Erscheinungsjahr 1974*. Wenen, 1996. Webadres: <http://www.oeaw.ac.at/ksbm/wienonb/kat.htm#3a>.
- Obbema, P.F.J., 'Van schrijven naar drukken'. In: Dez., *De middeleeuwen in handen. Over de boekcultuur in de late middeleeuwen*. Hilversum, 1996, 11-34.
- Offenberg, A.K., 'Hoe waterdicht zijn dateringen met watermerken?'. In: *De Boekenwereld. Tijdschrift voor boek & prent* 9 (1992/93), 2-11.
- Oosterman, J.B., *De gratie van het gebed. Overlevering en functie van Middelnederlandse berijmde gebeden. Met bijzondere aandacht voor produktie en receptie in Brugge (1380-1450)*. Deel 1: *Studie*. Deel 2: *Repertorium*. Amsterdam, 1995. Nederlandse Literatuur en Cultuur in de Middeleeuwen 12.

- Pauw, N. de (ed.), 'Der mannen en vrouwen heimelijkheid'. In: Dez., *Middelnederlandsche gedichten en fragmenten*. Dl. 1: *Geestelijke en zedelijke gedichten*. Gent, 1893, 121-190.
- Piccard, G., *Wasserzeichen Buchstabe P*. Dl. 1: *Text*. Dl. 2: *Abbildungen*. Stuttgart, 1977. Veröffentlichungen der staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg. Sonderreihe: Die Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart. Findbuch 4, Teil 1 en 2.
- Pinkhof, H., *Vertalend en verklarend woordenboek van uitheemsche geneeskundige termen. Samengesteld met medewerking der commissie voor de geneeskundige vaktaal van het Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde*. Haarlem, 1923.
- Reenen, P.Th. van, 'Luiden en lieden in het 14de-eeuws Middelnederlands'. In: H. De-meersseman en Th. de Jong (red.), *Corpusgebaseerde woordanalyse. Jaarboek 1993*. Amsterdam, 1993, 95-104.
- Riha, O., *Ortolf von Baierland und seine lateinische Quellen. Hochschulmedizin in der Volkssprache*. Wiesbaden, 1992. Wissensliteratur im Mittelalter 10.
- Rockwell, W.W., *Liber Miraculorum Niniensium Sancti Cornelii Papae. Ein Beitrag zur flandrischen Kirchengeschichte*. Göttingen/New York, 1925.
- Rupescissa, Johannes de, *De consideratio quintae essentiae omnium rerum*. Druk: Basel, [1561], p. 10-168. Ex. München, Bayerische Staatsbibliothek, Alch. 243.
- Seidel, U., *Rezept und Apotheke. Zur Geschichte der Arzneiversorgung vom 13. bis 16. Jahrhundert*. Diss. Marburg a/d Lahn, 1977.
- Smital, O., 'Miszellen zur Geschichte der Wiener Palatina'. In: *Festschrift der Nationalbibliothek in Wien. Herausgegeben zur Feier des 200-jährigen Bestehens des Gebäudes*. Wenen, 1926, 771-795.
- Sonnemans, G., 'What's in a name? Het belang van opschriften in verzamelhandschriften'. In: G. Sonnemans (red.), *Middeleeuwse Verzamelhandschriften uit de Nederlanden. Congres Nijmegen 14 oktober 1994*. Hilversum, 1996, 61-78. Middel-eeuwse Studies en Bronnen 51.
- Stevenson, A.H., 'Watermarks are twins'. In: *Studies in bibliography* 4 (1951-1952), 57-91.
- Stoppelaar, J.H., de, *Het papier in de Nederlanden gedurende de middeleeuwen, inzonderheid in Zeeland*. Middelburg, 1869. Archief betr. Zeeland, 2, 7.
- Strebl, L., 'Die barocke Bibliothek (1663-1739)'. In: J. Stummvoll (ed.), *Geschichte der Österreichischen Nationalbibliothek*. Dl. 1: *Die Hofbibliothek (1368-1922)*. Wenen, 1968, 163-218. Museion. Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek, N.F. 2, 3, 1.
- Stummvoll, J., *Die Österreichische Nationalbibliothek. Festschrift zum 25-jährigen Dienstjubiläum des Generaldirektors Univ. Prof. Dr. J. Bick*. Wenen, 1948.
- Stummvoll, J., (ed.), *Geschichte der Österreichischen Nationalbibliothek*. Dl. 1: *Die Hofbibliothek (1368-1922)*. Wenen, 1968. Museion. Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek, N.F. 2, 3, 1.
- Sudhoff, K., 'Eine niederländische Übersetzung des frühmittelalterlichen Leitfadens für die Kinderpraxis'. In: *Janus. Archives Internationales pour l'Histoire de la médecine et pour la géographie médicale* 24 (1919), 218-221.
- Tabulae Codicum Manuscriptorum praeter Graecos et Orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*. Academia Caesarea Vindobonensis (ed.), Graz, 1965. [Ongew. fotomech. herdruk van: Wenen, 1864-1865.]

- Talbot, C.H., *Medicine in Medieval England*. Londen, 1967. Oldbourne History of Science Library 6.
- C.H. Talbot, 'Medicine'. In: D.C. Lindberg (ed.), *Science in the Middle Ages*. Chicago, 1978, 391-428.
- Unterkircher, F., *Inventar der illuminierten Handschriften, Inkunabeln und Frühdrucke der Österreichischen Nationalbibliothek*. Dl. 1: *Die abendländischen Handschriften*. Wenen, 1957. Museion. Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek. N.F., reeks 2, dl. 2.
- Unterkircher, F., 'Hugo Blotius und seine ersten Nachfolger (1575-1663)'. In: J. Stummvoll (ed.), *Geschichte der Österreichischen Nationalbibliothek*. Dl. 1: *Die Hofbibliothek (1368-1922)*. Wenen, 1968, 79-162. Museion. Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek, N.F. 2, 3, 1.
- Vandewiele, L.J., 'Een middelnederlands traktaat over fysiognomiek'. In: *Scientiarum Historia* 6 (1964), 49-65.
- Vandewiele, L.J. (ed.), *Een Middelnederlandse versie van de Circa Instans van Platearius naar de hss. Portland, British Museum MS. Loan 29/332 (XIVe eeuw) en Universiteitsbibliotheek te Gent Hs. 1457 (XVe eeuw)*. Oudenaarde, [1970].
- Vandewiele, L.J., en W.L. Braekman, 'Een Latijns-Middelnederlands plantenglossarium uit het midden van de veertiende eeuw'. In: *Scientiarum Historia* 10 (1968), 115-144.
- Vreese, W. de (ed.), *Middelnederlandsche geneeskundige recepten en tractaten, zegeningen en toverformules*. Dl. 1. Gent, 1894.
- Vries, M. de, '«Die cracht der mane», door Heinric van Hollant'. In: *Verslagen en Berigten uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der Oude Nederlandsche Letterkunde* 4 (1847), 5-22.
- Wattenbach, W., *Das Schriftwesen im Mittelalter*. Vierde druk. Graz, 1958. [Onveranderdrukt van de derde druk, Leipzig, 1896.]
- Weiler, A.G. (red.), *Chronologie, astrologie en gezondheid in een handschrift van een zestiende-eeuwse Haagse non*. Nijmegen, 1989. Middeleeuwse Studies 4.
- Werlin, J., 'Ein Rezeptbuch des Kaisers Maximilian I.? Neun dem deutschen Kaiser zugeschriebene medizinische Texte'. In: G. Keil [e.a.] (ed.), *Fachliteratur des Mittelalters. Festschrift für Gerhard Eis*. Stuttgart, 1968, 469-480.
- Wielen, P. van der, 'De pharmacie in Nederland in de Middeleeuwen'. In: *Pharmaceutisch weekblad* 53 (1916), 818-849.
- Wittop Koning, D.A. (ed.), *Dit is die rechte conste om alderhande wateren te distilleren (Antwerp, ca. 1520)*. Facs. ed. Gent, 1976. Opera Pharmaceutica Rariora 14.
- Zimmermann, V., *Rezeption und Rolle der Heilkunde in landessprachigen handschriftlichen Kompendien des Spätmittelalters*. Stuttgart, 1986. Ars medica. Texte und Untersuchungen zur Quellenkunde der Alten Medizin. IV. Abteilung: Landessprachige und mittelalterliche Medizin.

Register van opschriften

De opschriften en incipits in dit en het volgende register zijn meervoudig ontsloten, dat wil zeggen dat de zelfstandige naamwoorden, werkwoordsvormen en eigennamen uit een opschrift of incipit allemaal in de lijst zijn opgenomen, ieder op hun eigen plaats. De woorden waarop gelemmatiseerd is, zijn gecursiveerd. Wanneer een opschrift of incipit relatief lang is, wordt niet altijd het hele opschrift of incipit gegeven, maar alleen de onmiddellijke context van het woord – in de editie kan immers gemakkelijk de hele tekst teruggevonden worden. Bovendien is het doel van de registers om identificatie van (parallel)teksten mogelijk te maken aan de hand van de opschriften en incipits, en daarvoor is niet altijd het hele opschrift of incipit nodig. Steeds wordt tussen ronde haken het woord of zinsdeel aangegeven dat in dit geval uitgesloten is van lemmatisering; in veel gevallen zij daarvoor verwezen naar de andere kernwoorden in het opschrift of incipit. Voor de lemmatisering van de Middelnederlandse termen is gebruik gemaakt van het *Middelnederlandsch Woordenboek* op de cd-rom *Middelnederlands* (cd-rom *Middelnederlands* 1998). Niet in het *MNW* voorkomende woorden zijn gelemmatiseerd naar analogie van de voorkomende lemma's. Voor woorden van Latijnse herkomst is gebruikt gemaakt van Muller/Renkema/Leeman 1970 en Fuchs/Weyjers/Gumbert-Hepp 1970, waarbij met name voor de medische terminologie Pinkhof 1923 en Daems 1993 zijn benut. Evenals in voorgaande delen zijn woorden beginnend met een *c* gelemmatiseerd onder *c* wanneer de letter als een *s* wordt uitgesproken (*chirurgie*) en onder *k* wanneer hij als een *k* wordt uitgesproken (*casteel*).

In een enkel geval komen in het handschrift Latijnse opschriften of incipits voor, of duiken Latijnse (en een enkele maal: Griekse) woorden op in Middelnederlandse opschriften en incipits. Ze zijn ondergebracht in aparte lijsten.

Middelnederlands

almenack	(Hier beghynt) die <i>almanack</i> vanden planeten 65va
amme	Vanden <i>ammen</i> 269ra
antwoorde	Van <i>antwoerde</i> te gheuen 14rb
applicacie	(Hier beghynnet tcapittel) vander <i>aplicacie</i> der planeten 45va
arte	Vanden <i>arten</i> der planeten 68va
aspect	Van <i>aspecten</i> ende ghewoenten der manen 2vb; Vanden <i>aspecten</i> 50rb
astronomie	(Hier begynnen die 100 capittelen) van <i>astronomijen</i> 54va
balsame	<i>Balsem</i> arthificialis te maken 214v
bate	(Dit is van sunte curyn oeuel) die <i>baeten</i> daer van 317va
bediet	(Vander manen) haer <i>bediet</i> 50ra
beginnen	(wolck tijt dat best is alle dinck) te <i>beghynnen</i> 39vb; Hier <i>beghynnet</i> tcapittel vander aplicacie der planeten 45va; Hier <i>begynnen</i> die 100 capittelen van astronomijen 54va; Hier <i>beghynt</i> Alcabcicum 58rb; Hier <i>beghynt</i> die almanack vanden planeten 65va; Hier <i>begint</i> den vrinael 255va; Hier <i>beghinnen</i> alle die euele 262ra; Al hier <i>beghinnen</i> die capittelen van dru rede 263ra; Hier <i>beghint</i> een

	boeck van meesterscap des latens 263vb
berecht	Om <i>bericht</i> van dieuen 40rb; Dat <i>bericht</i> van keuesdome 40va
bloet	die <i>bloet</i> schyt 318v
boec	(Hier beghint) een <i>boeck</i> van meesterscap des latens 263vb
borst	Om seer <i>borsten</i> te heilen 214ra
Bruno Longobur-	(Cirurgia magna de magistro) <i>Brunone legoburgensi</i> 169ra; (Incipit
gensis	prologus cyrurgie magistri) <i>bruni leoburgensis</i> 250ra
chirurgie	(Incipit prologus) <i>cyrurgie</i> magistri bruni leoburgensis 250ra
dief	(Om bericht) van <i>dieuen</i> 40rb; Van hoe vele <i>dieuen</i> 42ra
dinc	(wolck tijt dat best is) alle <i>dinck</i> te beghynnen 39vb; (Dit sijn na-
	men) vanden <i>dinghen</i> 250rb
evel	(Hier beghinnen) alle die <i>euele</i> 262ra; (Dit is van sunte curyn) <i>oeuel</i>
	die baeten daer van 317va
facie	Vanden <i>facien</i> 67vb
gaen	(Vanden wege) te <i>gane</i> 41ra
geboorte	(wat si werken in elcke maent) in kijnderen <i>gheboerten</i> 13vb
geselschap	Vanden <i>geselscappe</i> 40vb
geven	(Van antwoerde) te <i>gheuen</i> 14rb
gewoonte	(Van aspecten) ende <i>ghewoenten</i> der manen 2vb
graet	(Vanden vier complexien) ende <i>graden</i> der menschen 20ra
hanteren	(dinghen daer men die siecken) mede <i>hanteert</i> 250rb
hemel	(Vanden XII teikenen) des <i>hemels</i> 12vb
heelen	(Om seer borsten) te <i>heilen</i> 214ra
here	Vanden <i>heren</i> der huysen 50vb
herfst	(Autumpnus dat is) den <i>herfst</i> 280vb
hoec	(Vanden 12 huysen) ende vanden <i>hoeken</i> 41va
huuch	wor den <i>huch</i> ende wor ysquinsij 318rb
huus	(Vanden VII planeten ende vanden XII teikenen) haer <i>huyse</i> 16va;
	Vanden 12 <i>huysen</i> ende vanden hoeken 41va; (Vanden heren) der
	<i>huysen</i> 50vb; (Van Saturnus) <i>husen</i> 51ra; Vanden <i>husen</i> der plane-
	ten 68ra
capitel	(Hier beghynnet) <i>tcapittel</i> vander aplicacie der planeten 45va; (Hier
	begynnen) die 100 <i>capittelen</i> van astronomijen 54va; (Salamon seit
	sapiencie) int seuende <i>capittel</i> 96ra; (Al hier beghinnen) die <i>capitte-</i>
	<i>len</i> van dru rede 263ra
casteel	(Van steden) of <i>castelen</i> 40vb
kevesdoem	(Dat bericht) van <i>keuesdome</i> 40va
kennen	(Die planeten) te <i>kennen</i> 67va
kennesse	Vander <i>kennesse</i> der complexien 22va
kint	(wat si werken in elcke maent) in <i>kijnderen</i> gheboerten 13vb; Van-
	der <i>kijnder</i> ontfangnisse 15rb; (Om te weten) van enen <i>kijnde</i>
	42ra; (Dit is) der <i>kijnder</i> passie inder wieghen 268va
complexie	Vanden vier <i>complexien</i> ende graden der menschen 20ra; (Vander
	kennesse) der <i>complexien</i> 22va
coppe	Van <i>coppen</i> te laten 265vb
Cornelis, Sente	Dit is van <i>sunte curyn</i> oeuel die baeten daer van 317va
cracht	(Dit is) die <i>cracht</i> die die mane heeft 38vb
laten (zlfst.geb.)	(Hier beghint een boeck van meesterscap) des <i>latens</i> 263vb
laten (ww.)	(Van coppen) te <i>laten</i> 265vb
laxeren	om te <i>laxseren</i> 318v

lessen	(om wier) te <i>lesschen</i> 318rb
loop	Den gewarigen <i>loep</i> 67ra
lopen	(Hoe die mane) <i>loept</i> 42rb
maent	(Vanden planeten wat si werken) in elcke <i>maent</i> 13vb
maken	(Balsem) artificialis te <i>maken</i> 214v
mane	(Van aspecten ende ghewoenten) der <i>manen</i> 2vb; (Dit is die cracht) die die <i>mane</i> heeft 38vb; Hoe die <i>mane</i> loept 42rb; Vander <i>manen</i> haer bediet 50ra
Mars	Van <i>Mars</i> 42vb
medicine	(Van merkinge) der <i>medecinen</i> 14rb
meesterscap	(Hier beghint een boeck) van <i>meesterscap</i> des latens 263vb
menisoen	die dat roede <i>menesoen</i> heeft 318rb
mensce	(Vanden vier complexien ende graden) der <i>menschen</i> 20ra
merken	<i>Merket</i> voert 13va
merkinge	Van <i>merkinge</i> der medecinen 14rb
name	(Dit sijn) <i>namen</i> vanden dinghen 250rb
nature	Vander <i>naturen</i> vanden 7 planeten 51rb
neet	tot den <i>neten</i> 318rb
Nicolaus	<i>Nycolaus</i> of Antitodaris 132ra
ontvangenesse	(Vander kijnder) <i>ontfangenisse</i> 15rb
passie	(Dit is der kijnder) <i>passie</i> inder wieghen 268va
pestilencie	wor die <i>pestelenseij</i> 318v
planete	Vanden seuen <i>planeten</i> 13va; Vanden <i>planeten</i> wat si werken 13vb; (Vanden wesen) der <i>planeten</i> 14ra; Vanden VII <i>planeten</i> ende vanden XII teikenen 16va; (Hier beghynnet tcapittel vander aplicacie) der <i>planeten</i> 45va; (Vander naturen) vanden 7 <i>planeten</i> 51rb; (Hier beghynt die almanack) vanden <i>planeten</i> 65va; Die <i>planeten</i> te kennen 67va; (Vanden husen) der <i>planeten</i> 68ra; Vander vreemder <i>planeten</i> 68rb; (Vanden arten) der <i>planeten</i> 68va
prologus	(Incipit) <i>prologus</i> cyrurgie magistri bruni leoburgensis 250ra
proprieteit	(Dit sijn) die <i>proprieteten</i> des waters van celidonia 130ra
raet	(Vanden leuenden water) alsoe myn <i>raed</i> seyt 131v
rede	(Al hier beghinnen die capittelen) van dru <i>rede</i> 263ra
regen	Vanden <i>reyne</i> wortel 49ra
sangwijn	<i>Sangwijn</i> 91va
Salomo	<i>Salamon</i> seit sapiencie int seuende capittel 96ra
sapiencie	(Salamon seit) <i>sapiencie</i> int seuende capittel 96ra
Saturnus	Van <i>Saturnus</i> husen 51ra
schijnte	Vander <i>schijnten</i> 57va
schiten	(die bloet) <i>schyt</i> 318v
seggen	(Salamon) <i>seit</i> sapiencie int seuende capittel 96ra; (Vanden leuenden water alsoe myn raed) <i>seyt</i> 131v
sene	(een ongentum) tote den <i>senen</i> 317va
siecheit	(van enen siecke die waerheit) der <i>siechede</i> 40ra
siecke	(Als jemont wil weten) van enen <i>siecke</i> 40ra; (dinghen) daer men die <i>siecken</i> mede hanteert 250rb
siecte	Van <i>siecten</i> te wetene wolck si is 15ra
stat	Van <i>steden</i> of castelen 40vb
tant	(dijt is) woer den <i>tanden</i> 318v
teken	Vanden XII <i>teikenen</i> des hemels 12vb; (Van wesen) der XII <i>teikenen</i>

	13ra; Vanden <i>teikenen</i> 16rb; (Vanden VII planeten) ende vanden XII <i>teikenen</i> haer huuse 16va; (die cracht die die mane heeft) in die <i>te-kene</i> 38vb
tijt	(Die wil weten) wolck <i>tijt</i> dat best is 39vb
urinael	(Hier begint) den <i>vrinael</i> 255va
verduernis	Van <i>verduernisse</i> 41rb
verheffen	Vanden <i>verheffen</i> 44ra; Vanden <i>verheffene</i> 44rb
viant	(Vanden vrienden) of <i>vianden</i> 42rb
voerseide	Vanden <i>voerseiden</i> 49ra
vrient	Vanden <i>vrienden</i> of <i>vianden</i> 42rb
vrientscap	Vander <i>vrienscappe</i> 50va
waerheit	(van enen siecke) die <i>waerheit</i> der siechede 40ra
water	(Dit sijn die proprieteten) des <i>waters</i> van <i>celidonia</i> 130ra; Vanden leuenden <i>water</i> alsoe myn raed seyt 131v; Van <i>wateren</i> 269va
wech	Vanden <i>wege</i> te gane 41ra
werken	(Vanden planeten) wat si <i>werken</i> in elcke maent 13vb
wesen	Van <i>wesen</i> der XII teikenen 13ra; Vanden <i>wesen</i> der planeten 14ra
weten	(Van siecten) te <i>wetene</i> wolck si is 15ra; (Die wil) <i>weten</i> wolck tijt dat best is 39vb; (Als jemont wil) <i>weten</i> van enen siecke 40ra; Om te <i>weten</i> van enen kijnde 42ra; Om te <i>weten</i> – Waer sy sijn 42va
wiege	(Dit is der kijnder passie) inder <i>wieghen</i> 268va
wier	om <i>wier</i> te lesschen 318rb
willen	Die <i>wil</i> weten wolck tijt dat best is 39vb; Als jemont <i>wil</i> weten van enen siecke 40ra
wortele	Vanden reyne <i>wortel</i> 49ra

Latijn (Grieks)

Alcabicum	(Hier beghynt) <i>Alcabicum</i> 58rb
Antidotarius	(Nycolaus) of <i>Antitodaris</i> 132ra
aqua	(Incipit Liber) 9 <i>aquarum</i> 275va; De <i>aqua</i> et oleo et cyropis etcetera 277vb
Aries	<i>Aries</i> 91rb
artes	(Hic incipiunt) <i>artes</i> planetarum 16ra
autumnus	<i>Autumpnus</i> dat is den herfst 280vb
chirurgia	<i>Cirurgia</i> magna de magistro Brunone legoburgensi 169ra
domus	(De maiestate planetarum et) eius <i>domorum</i> 2rb
fetus	Van <i>fetus</i> 91vb
huoskuamos (?) ¹ (‘υοσκυαμος)	(wor den huch) ende wor <i>ysquinansij</i> 318rb
incipio	Hic <i>incipiunt</i> artes planetarum 16ra; <i>Incipit</i> prologus cyrurgie magistri bruni leoburgensis 250ra; <i>Incipit</i> Liber 9 <i>aquarum</i> 275va
celidonia	(Dit sijn die proprieteten des waters) van <i>celidonia</i> 130ra
liber	(Incipit) <i>Liber</i> 9 <i>aquarum</i> 275va
maiestas	De <i>maiestate</i> planetarum et eius <i>domorum</i> 2rb

1 Lemmatisering onzeker. Het betreft hier het Bilzenkruid.

magister	(Cirurgia magna) de <i>magistro</i> Brunone legoburgensi 169ra; (Incipit prologus cyrurgie) <i>magistri</i> bruni leoburgensis 250ra
mulier	(Secreta) <i>mulierum</i> 266va
nomen	<i>Nomina</i> specierum secundum alphabeticum 216ra
oleum	(De aqua) et <i>oleo</i> et <i>cyropis</i> etcetera 277vb
planeta	(De maiestate) <i>planetarum</i> et eius domorum 2rb; (Hic incipiunt artes) <i>planetarum</i> 16ra
regimen	De <i>regimine</i> sanitatis nota 251va
sanitas	(De regimine) <i>sanitatis</i> nota 251va
secretum	<i>Secreta</i> mulierum 266va
siropus	(De aqua et oleo) et <i>cyropis</i> etcetera 277vb
species	(Nomina) <i>specierum</i> secundum alphabeticum 216ra
sphaera	Van <i>spera</i> solida 74ra
synonymus	<i>Synononia</i> 158ra
unguentum	een <i>ongentum</i> tote den senen 317va

Register van incipits

Middelnederlands

A	De <i>A</i> Absintheum 216ra
Aaron	<i>Aaron</i> , Iarus, Pes vituli > Calfsvoet 158ra ¹
acteren	(Van desen wil) ick cortelic <i>acteren</i> 268va
adere	(Die ventosen purgeren cleyne bloet) dat jn die <i>adere</i> js 265vb
aenscijn	(Nv wil jc segghen) vanden <i>aenschijne</i> 1va; (Het sijn vier aspecten) diemen <i>aenschijnen</i> heyt 50rb-va
almenack	(Inden name gods heb ick begonnen) den <i>almenack</i> 65va
alsene	(Absintheum dat is) <i>alsene</i> 216ra
Amen	(In gods namen) <i>Amen</i> wil jck begynnen 54va
amme	(Vanden voetstersse) ofte <i>ammen</i> 269ra
Andrea di Vicenza	(O mijn eerachtige vrient) <i>Andries vincentijn</i> 169ra
antwoorde	(Alsmen wil weten) <i>antwoerde</i> te gheuen 14rb
arbeiden	(Saturnus const) is zwaer als te <i>arbeiden</i> te houe 16ra
Aristoteles	(Nv hoert wat seget) <i>aristoteles</i> 314ra
arte	(Nv suldy weten die leringe) ende den <i>aert</i> 73rb
ascendent	(Dit is genomen vten boecken) vanden <i>ascendente</i> 44rb
aspect	(Nv wil ic seggen) van <i>aspecten</i> ende vander gewoenten die die mane heuet 2vb; (Het sijn) vier <i>aspecten</i> diemen aenschijnen heyt 50rb-va
astrolabe	Die dat <i>astrolabe</i> wil maken of leren 75va
avont	(Inden iersten seldy) den <i>awont</i> vasten 317va
balsame	Item om <i>balsem</i> van ouer zee 214v
baren	Die <i>geboren</i> wort in een teken datmen heit aries 77ra
bedieden	ende wat sy <i>bedieden</i> 2vb
beginnen	Hier <i>begynt</i> dat boeck vander destynacien 16va; (Als die mane js jn ariete dan eest goet wech) <i>begynnen</i> 38vb; (wolck tijt dat best is alle dinck <i>begonnen</i> 39vb; (In gods namen Amen wil) jck <i>begynnen</i> 54va; (Inden name gods heb) ick <i>begonnen</i> den almenack 65va; Hier <i>begynt</i> die spera solida 74ra
bertram	(Item neemte pijms) <i>bertren</i> musschaten 318v
bescouwen	(Ipocras leert sijnen discipulen dat sy souwen) <i>scouwen</i> 22va
bescriuen	(In desen boeck sijn) <i>bescreuen</i> die 12 tekenen 36ra
besien	(Die wortel vanden reyne js) dat men <i>besien</i> mach 49ra
bestaen	(Oftu wils ennigen wech) <i>bestaen</i> te gane 41ra
betekenen	(Om dat die mane) ons vele <i>beteykent</i> jn die werelt 1ra; (Omdat ons die mane) vele <i>betekent</i> jn die werelt 50ra
bloet	(Nv mercket) van groue <i>bloede</i> ondersceyt 265ra; (Die ventosen purgeren) cleyne <i>bloet</i> dat jn die aderen js 265vb

1 Alleen het eerste Latijnse lemma van de synoniemenlijst is in het register verwerkt.

boec	(Hier begynt) dat <i>boeck</i> vander destynacien 16va; In desen <i>boeck</i> sijn bescreuen die 12 tekenen 36ra; (Dit is genomen) vten <i>boecken</i> vanden ascendente 44rb; Dit <i>boeck</i> heyt nycolaus 132ra; Een <i>boeck</i> dat getogen js ende gecopileert wt galienus <i>boecken</i> 255va
cirkel	(Die werdich steden) vanden <i>cirkel</i> sijn geordineert aldus 41va; (Inden name ons heren) js die <i>cirkel</i> vanden zodiaeck gedeilt 58rb
dach	(Hier heb jc geseit) vanden <i>dagen</i> 68va; (Als sol gaet jn ariete op sunte gheertruden) <i>dach</i> 280vb
delen	(Inden name ons heren js die cirkel vanden zodiaeck) <i>gedeilt</i> 58rb; (Die medecijne js) <i>gedeilt</i> jn tween 251va
destynacie	(Hier begynt dat boeck) vander <i>destynacien</i> 16va
dief	(Die wil weten) hoe vele <i>diuen</i> datter waren 42ra
diefte	(Alsmen dy vragen) van <i>diefen</i> jnder sonnen wijle 40rb
dinc	(wolck tijt dat best is) alle <i>dinck</i> begonnen 39vb; (Die wille weten) of ennich <i>dinck</i> verdueren sal 41rb; (Aqua aneti js) sonderlinge goet tot mennigen <i>dingen</i> 269va
discipel	(Ipocras leert) sijnen <i>discipulen</i> dat sy souwen scouwen 22va
disponeren	(Het js te weten hoe dat fetus wort) <i>gedisponeert</i> 91vb
doder	(Item hy sal nemen) enen <i>doder</i> van enen eije 318v
doen	(Neemt celidonie) ende <i>doetse</i> jn buccinam vitream 130ra
element	(Nv comen) hier vier <i>elementen</i> 316ra
ei	(Item neempt) een vul <i>eije</i> 318rb; (Item hy sal nemen enen doder) van enen <i>eije</i> 318v
euel	(Hier wil ic leren te genesen) dat grote <i>euel</i> 275va
gaen	(Oftu wils ennigen wech bestaen) te <i>gane</i> 41ra; (Als sol) <i>gaet</i> jn ariete op sunte gheertruden dach 280vb
Galenus	(gecopileert) wt <i>galienus</i> boecken 255va; (Meester) <i>galienus</i> leert al hier van wateren 277vb
geboornesse	(kijnderen die ontfangen) jn hoer <i>geboornesse</i> 15rb
Geerde, Sent	(Als sol gaet jn ariete) op <i>sunte gheertruden</i> dach 280vb
genade	(Oetmoedighe maria) vol alre <i>ghenaden</i> 215v
genesen	(Hier wil ic leren) te <i>genesen</i> dat grote euel 275va
geselschap	(Die wille comen) aen <i>geselscappe</i> van jemont 40vb
geven	(Alsmen wil weten antwoerde) te <i>gheuen</i> 14rb; (God heeft den mensche) <i>gegeuen</i> waerachtige consten 96ra
gewoonte	(Nv wil ic seggen van aspecten) ende vander <i>gewoenten</i> die die mane heuet 2vb
gieten	(Colerium js datmen jn die ogen) <i>gietet</i> 250rb
God	In <i>gods</i> namen Amen wil jck begynnen 54va; (Inden name) <i>gods</i> heb ick begonnen den almenack 65va; <i>God</i> heeft den mensche gegeuen waerachtige consten 96ra; <i>God</i> maecten den man na sine werden 284ra
goutbloeme	(Item neemte) <i>goubloemen</i> of sponcefolijs 318v
haer	(Aries heeft) vele <i>haers</i> enen crommen lichaem 16rb; (Aries maect enen mensche) met vele <i>haers</i> 90vb
haten	(Men siet oeck dat somme die planeten) <i>haten</i> deen den anderen 50va
heems	(Item siedt wortelen) van witten <i>heemste</i> 214ra
heeten	(Het sijn vier aspecten diemen aenschijnen) <i>heyt</i> 50rb-va; (Dierste huys is) <i>geheiten</i> thuys des leuens 76va; (Die geboren wort in een teken) datmen <i>heit</i> aries 77ra; (Dit boeck) <i>heyt</i> nycolaus 132ra

hemel	(Die planeten hebben oeck tekenen) jnden <i>hemel</i> 2rb; dat aen den <i>hemel</i> sijn seker teikenen 12vb; (die 12 tekenen) vanden <i>hemele</i> 36ra; (Die planeten hebben oeck tekenen) jn den <i>hemel</i> 50vb
here	(Inden name) ons <i>heren</i> js die cirkel vanden zodiaeck gedeilt 58rb; (Int jaer vanden jncarnatione) ons <i>heren</i> MCCLII 250ra
hof	(Saturnus const is zwaer als te arbeiden) te <i>houe</i> 16ra
horen	Nv <i>hoert</i> wat seget aristoteles 314ra
houwen	(Iof als zenuwen ontwee sijn) <i>gheouwen</i> 317va
huus	Dat ierste <i>huys</i> is <i>thuys</i> des levens 5va; (Die een maent van ontfangene) des <i>huys</i> is saturnus 13vb; (Saturnus heuet) 2 <i>husen</i> dat js capricornus ende aquarius 51ra; (Saturnus heeft) 2 <i>husen</i> 68ra; Dierste <i>huys</i> is geheiten <i>thuys</i> des leuens 76va
instrument	(Nv wil jc v leren) dat <i>jstrument</i> 72vb
jaer	Int <i>jaer</i> vanden jncarnatione ons heren MCCLII 250ra
Jupiter	(Saturnus) ende <i>jupiter</i> sijn vrienden 42rb
calfsvoet	(Aaron, Iarus, Pes vituli) > <i>Calfsvoet</i> 158ra
casteel	(Als die mane js jn ariete js dan een stede) of een <i>casteel</i> 40vb
celidonie	Neemt <i>celidonie</i> ende doetse jn buccinam vitream 130ra
kennen	(Nv sal ic v leren hoe ghy die planeten) <i>kennen</i> sult 67va
kevesdoem	(Ofmen vraget om een wijf of sy heuet) <i>keuesdoem</i> 40va
kint	(Vander naturen) der <i>kijnderen</i> 15rb; (Om te weten) van enen <i>kijnde</i> oft sijn js 42ra
colerijn	(Aries) heet ende droge <i>colorijn</i> heeft oest 91rb
comen	(Die wille) <i>comen</i> aen geselscappe van jemont 40vb; Nv <i>comen</i> hier vier elementen 316ra
coniunctie	Also dese <i>coniunctien</i> ende vergaderingen voerseit hebben 49ra
conste	(Saturnus) <i>const</i> is zwaer als te arbeiden te <i>houe</i> 16ra; (God heeft den mensche gegeuen) waerachtige <i>consten</i> 96ra
coppeleren	(Een boeck dat getogen js) ende <i>gecopileert</i> 255va
cotidiane	Item dat jerste van <i>cotidiaen</i> 263ra
cracht	(Het sijn) ennige <i>crachten</i> jn die tekenen 44ra
laten	(Soe wie wil weten van gerechter meesterscap) des <i>latens</i> 263vb
leren	(Ipocras) <i>leert</i> sijnen discipulen dat sy souwen scouwen 22va; (Nv sal ic v den rechten gewarigen loep) <i>leren</i> 67ra; (Nv sal) ic v <i>leren</i> hoe ghy die planeten kennen sult 67va; (Nv wil) jc v <i>leren</i> dat jnstrument 72vb; (Die dat astrolabe wil maken) of <i>leren</i> 75va; (Hier wil) ic <i>leren</i> te genesen dat grote euel 275va; (Meester galienus) <i>leert</i> al hier van wateren 277vb
leringe	(Nv suldy weten) die <i>leringe</i> ende den aert 73rb
leven	(Dat ierste huys is <i>thuys</i>) des <i>levens</i> 5va; (Dierste huys is geheiten <i>thuys</i>) des <i>leuens</i> 76va
levestoc	(Item neemt) <i>laestys</i> wortelen 318v
lichaem	(Aries heeft vele haers) enen crommen <i>lichaem</i> 16rb
loop	naden gherechten <i>loep</i> vanden planeten 16va; (Nv sal) ic v den rechten gewarigen <i>loep</i> <i>leren</i> 67ra
macht	(tekenen jnden hemel) daer sy meer <i>machs</i> jnne hebben 2rb; (hoe mennich werdicheit) ofte <i>machte</i> elck planete heuet 5vb; (Ende weet dat een planete heeft) meerre <i>macht</i> 68rb
maent	Die een <i>maent</i> van ontfangene des huys is saturnus 13vb
maken	(Saturnus jn ariete onder den raey vander sonnen) maect regen

	10va; (Die dat astrolabe wil) <i>maken</i> of leren 75va; (Aries) <i>maect</i> enen mensche met vele haers 90vb; (God) <i>maecten</i> den man na sine werden 284ra; (Item neemt amandelen) en <i>maeck</i> t daer af melc 318rb; (Item neemt rute) ende <i>maect</i> t daer water af 318rb
man	(Want vrouwen vele crancker sijn) dan die <i>mannen</i> 266va; (God maecten) den <i>man</i> na sine werden 284ra
mandel	(Item neemt) <i>amandelen</i> en maectt daer af melc 318rb
mane	Om dat die <i>mane</i> ons vele beteykent jn die werelt 1ra; (van aspecten ende vander gewoenten) die die <i>mane</i> heuet 2vb; Als die <i>mane</i> js jn ariete dan eest goet wech begynnen 38vb; Als die <i>mane</i> js jn ariete js dan een stede of een casteel 40vb; Die <i>mane</i> js die nederste planete 42rb; Omdat ons die <i>mane</i> vele betekent jn die werelt 50ra (Soe wie wil weten) die <i>manieren</i> vanden menschen 20ra
maniere	(Soe wie wil weten) die <i>manieren</i> vanden menschen 20ra
Maria	Oetmoedighe <i>maria</i> vol alre ghenaden 215v
Mars	<i>Mars</i> is cleyn ende roet ende onsenlick 42vb; Item <i>Mars</i> ende sol sijn heet ende droge by naturen 91vb
medicijnre	Ipcoras seit dat die ghene die <i>medecijnre</i> willen wesen 6rb
medicine	(jn wat wilen goet is te nemen) <i>medecijnen</i> 14rb; Die <i>medecijne</i> js gedeilt jn twee 251va
meester	<i>Meester</i> galienus leert al hier van wateren 277vb
meesterscap	(Soe wie wil weten) van gerechter <i>meesterscap</i> des latens 263vb
melc	(Item neemt amandelen en maectt) daer af <i>melc</i> 318rb
mensce	(Om dat die mane ons vele beteykent jn die werelt) aen den <i>mensche</i> 1ra; (Soe wie wil weten die manieren) vanden <i>menschen</i> 20ra; (Aries maect) enen <i>mensche</i> met vele haers 90vb; (God heeft) den <i>mensche</i> gegeuen waerachtige consten 96ra
merken	Nv <i>merket</i> dat som planeten sijn manlic 14ra; (Nv sullen) wy <i>merken</i> jn wat wilen goet is 14rb; Nv <i>merket</i> / soe wie wille proficeren 14va; Nv <i>mercket</i> van groue bloede ondersceyt 265ra
mogen	(Dit js een tafel) daer men by <i>mach</i> weten 5vb; (Die wortel vanden reyne js dat men besien) <i>mach</i> 49ra
muscaet	(Item neemt pijms bertren) <i>musschaten</i> 318v
name	(In gods) <i>namen</i> Amen wil jck begynnen 54va; Inden <i>name</i> ons heren js die cirkel vanden zodiaeck gedeilt 58rb; Inden <i>name</i> gods heb ick begonnen den almenack 65va
nature	Vander <i>naturen</i> der kijnderen 15rb; (Item Mars ende sol sijn) heet ende droge by <i>naturen</i> 91vb
nemen	(jn wat wilen goet is) te <i>nemen</i> medecijnen 14rb; (Dit is) <i>genomen</i> vten boecken vanden ascendente 44rb; Item <i>neempt</i> amandelen en maectt daer af melc 318rb; Item <i>neempt</i> een vul eije 318rb; Item <i>neemte</i> rute ende maectt daer water af 318rb; <i>neemte</i> album grecum II onse 318rb; Item <i>neemte</i> 1/2 onse smael 318v; Item <i>neemte</i> goubloemen of sponcefolijs 318v; Item <i>neemte</i> lauestys wortelen 318v; (Item hy sal) <i>nemen</i> enen doder van enen eije 318v; Item <i>neemte</i> pijms bertren musschaten 318v
Nicolaus	(Dit boeck heyt) <i>nycolaus</i> 132ra
oge	(Colerium js) datmen jn die <i>ogen</i> gietet 250rb
once	(neemte album grecum) II <i>onse</i> 318rb; (Item neemte) 1/2 <i>onse</i> smael 318v
ondersceit	(Nv mercket van groue bloede) <i>ondersceyt</i> 265ra

ontvaen	(Die een maent) van <i>ontfangene</i> des huys is saturnus 13vb; (kijnderen) die <i>ontfangen</i> jn hoer geboernisse 15rb
ordineren	(Die werdich steden vanden cirkel sijn) <i>geordineert</i> aldus 41va
oversee	(Item om balssem) van <i>ouer zee</i> 214v
planete	(vanden aenschijne) die die <i>planeten</i> hebben 1va; Die <i>planeten</i> hebben oeck tekenen jnden hemel 2rb; (vander gewoenten die die mane heuet) tot die <i>planeten</i> 2vb; (hoe mennich werdicheit ofte machte) elck <i>planete</i> heuet jn elck teyken 5vb; (Het sijn) VII <i>planeten</i> 13va; (dat sijn 12 teikenen) ende 7 <i>planeten</i> 13va; (Nv merket) dat som <i>planeten</i> sijn manlic 14ra; (naden gherechten loop) vanden <i>planeten</i> 16va; (Die mane js) die nederste <i>planete</i> 42rb; Ende als ennige <i>planete</i> verheuen js jn ennich teken 44ra; (Men siet) oeck dat somme die <i>planeten</i> haten deen den anderen 50va; Die <i>planeten</i> hebben oeck tekenen jn den hemel 50vb; (Saturnus js) een <i>planete</i> cout ende droge 51rb; (Nv sal ic v leren) hoe ghy die <i>planeten</i> kennen sult 67va; (Ende weet) dat een <i>planete</i> heeft meerre macht 68rb; (vanden dagen ende uren) der <i>planeten</i> 68va
proficeren	(Nv merket / soe wie wille) <i>proficeren</i> 14va
purgeren	(Die ventosen) <i>purgeren</i> cleyne bloet dat jn die aderen js 265vb
pyrethrum ²	(Item neemte) <i>pijms</i> bertren musschaten 318v
quadrant	(die leringe ende den aert) van den <i>quadrant</i> 73rb
raey	(Saturnus jn ariete) onder den <i>raey</i> vander sonnen 10va; wanneer dat sy onder den <i>raey</i> vander sonnen sijn 12ra
rede	(Effremer dat is) een <i>rede</i> van bynnen ongetempert 262ra
regen	(Saturnus jn ariete onder den <i>raey</i> vander sonnen maect) <i>regen</i> 10va; (Die wortel) vanden <i>reyne</i> js dat men besien mach 49ra
rute	Item neemte <i>rute</i> ende mackt daer water af 318rb
sangwijn	Die <i>sangwijn</i> js heet ende wack 91va
saterdach	(soe wie wille proficeren) opden <i>saterdach</i> 14va
Saturnus	<i>Saturnus</i> jn ariete onder den <i>raey</i> vander sonnen 10va; (Die een maent van ontfangene des huys) is <i>saturnus</i> 13vb; <i>Saturnus</i> const is zwaer als te arbeiden te houe 16ra; <i>Saturnus</i> ende jupiter sijn vrienden 42rb; (Of ghy wilt weten jn wat teken js) <i>saturnus</i> 42va; <i>Saturnus</i> heuet 2 husen dat js capricornus ende aquarius 51ra; <i>Saturnus</i> js een planete cout ende droge 51rb; <i>Saturnus</i> heeft 2 husen 68ra; (Dit is) <i>saturnus</i> tafel 69r; (Wildy weten jn wat teken) dat js <i>saturnus</i> 73vb
schijnte	(Omdat wy geseit hebben) vander <i>schijnten</i> vander sonnen 57va
seggen	(Nv wil) jc <i>segghen</i> vanden aenschijne 1va; (Ipocras) <i>seit</i> dat die ghene die medecijnre willen wesen 6rb; Omdat wy <i>geseit</i> hebben vander schijnten vander sonnen 57va; (Hier heb) jc <i>geseit</i> vanden dagen 68va; (Nv hoert) wat <i>seget</i> aristoteles 314ra
(vore) seggen	(Alse dese coniunctien ende vergaderingen) <i>voerseit</i> hebben 49ra
senuwe	Iof als <i>zenuwen</i> ontwee sijn gheouwen 317va
siecheit	(van enen siecken) wat <i>siecheden</i> dat hy heeft 40ra; (Item het is) guet tegen allen <i>siekheyden</i> 131v

siecke	(Wie wil weten) van enen <i>siecken</i> 15ra; (Die wille weten) van enen <i>siecken</i> 40ra
siecte	(Wie wil weten van enen siecken) wat <i>siecte</i> dat js 15ra
sieden	Item <i>siedt</i> wortelen van witten heemste 214ra
sien	Men <i>siet</i> oeck dat somme die planeten haten deen den anderen 50va
smael	(Item neemte $\frac{1}{2}$ onse) <i>smael</i> 318v
sodiake	(Inden name ons heren js die cirkel) vanden <i>zodiaeck</i> gedeilt 58rb
sonne	(Saturnus jn ariete onder den raey) vander <i>sonnen</i> 10va; (wanneer dat sy onder den raey) vander <i>sonnen</i> sijn 12ra; (van dieften) jnder <i>sonnen</i> wijle 40rb; (Omdat wy geseit hebben vander schijnten) vander <i>sonnen</i> 57va
sponse solis	(Item neemte goubloemen) of <i>sponcesolij</i> s 318v
stat	(Als die mane js jn ariete js) dan een <i>stede</i> of een casteel 40vb
stede	Die werdich <i>steden</i> vanden cirkel sijn geordineert aldus 41va
sullen	Wi <i>sullen</i> weten dat aen den hemel sijn seker teikenen 12vb; Nv <i>sullen</i> wy merken jn wat wilten goet is 14rb; (Ipocras leert sijnen discipulen) dat sy <i>souwen</i> scouwen 22va; (Die wille weten of ennich dinck verdueren) <i>sal</i> 41rb; Nv <i>sal</i> ic v den rechten gewarigen loop leren 67ra; Nv <i>sal</i> ic v leren hoe ghy die planeten kennen <i>sult</i> 67va; Nv <i>suldy</i> weten dat elck vanden 12 tekenen 67vb; Nv <i>suldy</i> weten dat sijn 12 tekenen 72va; Nv <i>suldy</i> weten die leringe ende den aert 73rb; Inden iersten <i>seldy</i> den awont vasten 317va; Item hy <i>sal</i> nemen enen doder van enen eije 318v
tafele	(Dit js) een <i>tafel</i> daer men by mach weten 5vb; (Dit is saturnus) <i>tafel</i> 69r
teken	Die <i>teikenen</i> IIv; (Die planeten hebben) oeck <i>tekenen</i> jnden hemel 2rb; (hoe mennich werdicheit ofte machte elck planete heuet) jn elck <i>teyken</i> 5vb; (dat aen den hemel sijn) seker <i>teikenen</i> 12vb; Sommye <i>teyken</i> sijn manlick 13ra; (Nv weten wi wel dat sijn) 12 <i>teikenen</i> 13va; (In desen boeck sijn bescreuen) die 12 <i>tekenen</i> 36ra; (Of ghy wilt weten) jn wat <i>teken</i> js saturnus 42va; (Het sijn ennige crachten) jn die tekenen 44ra; (Ende als ennige planete verheuen js) jn ennich <i>teken</i> 44ra; (Die planeten hebben) oeck <i>tekenen</i> jn den hemel 50vb; (Nv suldy weten) dat elck vanden 12 <i>tekenen</i> 67vb; (Nv suldy weten dat sijn) 12 <i>tekenen</i> 72va; (Wildy weten) jn wat <i>teken</i> dat js saturnus 73vb; (Die geboren wort) in een <i>teken</i> datmen heit aries 77ra
temperen	(Effremer dat is een rede) van bynnen <i>ongetempert</i> 262ra
tijt	(Die wil weten) wolck <i>tijt</i> dat best is 39vb
togen	(Een boeck) dat <i>getogen</i> js ende gecopileert 255va
ure	(vanden dagen) ende <i>uren</i> der planeten 68va
vasten	(Inden iersten seldy den awont) <i>vasten</i> 317va
ventose	Die <i>ventosen</i> purgeren cleyne bloet dat jn die aderen js 265vb
verdueren	(Die wille weten of ennich dinck) <i>verdueren</i> sal 41rb
vergaderinge	(Also dese coniunctien) ende <i>vergaderingen</i> voerseit hebben 49ra
verheffen	(Ende als ennige planete) <i>verheuen</i> js jn ennich teken 44ra
voester	Vanden <i>voetstersse</i> ofte ammen 268va
vragen	Alsmen dy <i>vragen</i> van dieften jnder sonnen wijle 40rb; Ofmen <i>vraget</i> om een wijf of sy heuet keuesdoem 40va
vrient	(Saturnus ende jupiter sijn) <i>vrienden</i> 42rb; O mijn eerachtige <i>vrient</i>

	Andries vincentijn 169ra
vrouwe	Want <i>vrouwen</i> vele crancker sijn dan die mannen 266va
water	(Meester galienus leert) al hier van <i>wateren</i> 277vb; (Item neemt rute ende mackt) daer <i>water</i> af 318rb
wech	(Als die mane js jn ariete dan eest) goet <i>wech</i> begynnen 38vb; (Oftu wils) ennigen <i>wech</i> bestaen te gane 41ra
werde	(God maecten den man) na sine <i>werden</i> 284ra
werden	(Die geboren) <i>wort</i> in een teken datmen heit aries 77ra; (Het js te weten hoe dat fetus) <i>wort</i> gedisponeert 91vb
werdicheit	hoe mennich <i>werdicheit</i> ofte machte elck planete heuet 5vb
werelt	(Om dat die mane ons vele beteykent) jn die <i>werelt</i> 1ra; (Omdat ons die mane vele betekent) jn die <i>werelt</i> 50ra
weten	(Dit js een tafel daer men by mach) <i>weten</i> 5vb; (Oftu wilts) <i>weten</i> wanneer 12ra; (Wi sullen) <i>weten</i> dat aen den hemel sijn seker teikenen 12vb; (Nv <i>weten</i> wi wel dat sijn 12 teikenen 13va; (Als men wil) <i>weten</i> antwoerde te gheuen 14rb; (Wie wil) <i>weten</i> van enen siecken 15ra; (Soe wie wil) <i>weten</i> die manieren vanden menschen 20ra; Die <i>wil</i> weten wolck tijt dat best is 39vb; (Die wille) <i>weten</i> van enen siecken 40ra; (Die wille) <i>weten</i> of ennich dinck verdueren sal 41rb; Om te <i>weten</i> van enen kijnde oft sijn js 42ra; (Die wil) <i>weten</i> hoe vele dieuen datter waren 42ra; (Of ghy wilt) <i>weten</i> jn wat teken js saturnus 42va; (Nv suldy) <i>weten</i> dat elck vanden 12 tekenen 67vb; Ende <i>weet</i> dat een planete heeft meerre macht 68rb; (Nv suldy) <i>weten</i> dat sijn 12 tekenen 72va; (Nv suldy) <i>weten</i> die leringe ende den aert 73rb; (Wildy) <i>weten</i> jn wat teken dat js saturnus 73vb; (Het js) te <i>weten</i> hoe dat fetus wort gedisponeert 91vb; (Soe wie wil) <i>weten</i> van gerechter meesterscap des latens 263vb
wijf	(Of men vraget) om een <i>wijf</i> of sy heuet keuesdoem 40va
wile	(Nv sullen wy merken) jn wat <i>wilen</i> goet is 14rb; van dieften jnder sonnen <i>wijle</i> 40rb
wortele	Die <i>wortel</i> vanden reyne js dat men besien mach 49ra; (Item siedt) <i>wortelen</i> van witten heemste 214ra; (Item neemt lauestys) <i>wortelen</i> 318v
Ypocras	<i>Ipocras</i> seit dat die ghene die medecijnre willen wesen 6rb; <i>Ipocras</i> leert sijnen discipulen dat sy souwen scouwen 22va

Latijn

Absintheum	(De A) <i>Absintheum</i> 216ra; <i>Absintheum</i> dat is alsene 216ra
anetum	(Aqua) <i>aneti</i> js sonderlinge goet tot mennigen dingen 269va
aqua	<i>Aqua</i> aneti js sonderlinge goet tot mennigen dingen 269va
Aquarius	(Saturnus heuet 2 husen dat js capricornus) ende <i>aquarius</i> 51ra
Aries	<i>Aries</i> 1r; (Saturnus) jn <i>ariete</i> onder den raey vander sonnen 10va; <i>Aries</i> heeft vele haers enen crommen lichaem 16rb; (Als die mane js) jn <i>ariete</i> dan eest goet wech begynnen 38vb; (Als die mane js) jn <i>ariete</i> js dan een stede of een casteel 40vb; (Die geboren wort in een teken datmen heit) <i>aries</i> 77ra; <i>Aries</i> maect enen mensche met vele haers 90vb; <i>Aries</i> heet ende droge colorijn heeft oest 91rb; (Als sol gaet) jn <i>ariete</i> op sunte gheertruden dach 280vb
bucina	(Neemt celidonie ende doetse) jn <i>buccinam</i> vitream 130ra

ephemera	<i>Effremer</i> dat is een rede van bynnen ongetempert 262ra
fetus	(Het js te weten) hoe dat <i>fetus</i> wort gedisponeert 91vb
incarnatio	(Int jaer) vanden <i>incarnatione</i> ons heren MCCLII 250ra
Capricornus	(Saturnus heuet 2 husen dat js) <i>capricornus</i> ende aquarius 51ra
colerium	<i>Colerium</i> js datmen jn die ogen gietet 250rb
recipio	<i>Recipe</i> aro I aromatici rosarum 318v
rosa	(Recipe aro I aromatici) <i>rosarum</i> 318v
sol	(Item Mars) ende <i>sol</i> sijn heet ende droge by naturen 91vb; Als <i>sol</i> gaet jn ariete op sunte gheertruden dach 280vb
sphaera	(Hier begynt) die <i>spera solida</i> 74ra

Lijst van afbeeldingen

1. Wenen, ÖNB, 2818, f.2	frontispice
2. De tabel met eigenschappen van de zodiak op f.IIv	24
3. Katernsignatuur <i>a iij</i> in de uiterste hoek linksonder van f.2r	26
4. Katernsignatuur <i>E</i> in de uiterste hoek rechtsboven van f.181r	28
5. Het schrift van hand a op f.13ra	39
6. Het schrift van hand b op f.131r	41
7. Het schrift van hand c op f.318ra	41
8. Het begin van het <i>Alcabicium</i> op f.58rb	47
9. F.1r: de openingsinitiaal met penwerk en decoratie	47
10. Dubbele notering van de naam Mars in de uiterste rechtermarge op f.11rb	49
11. Gerubriceerde marginale gebruikersnotities bij de tekst van de <i>Circa instans</i> op f.220va-b	52
12. Aantekening over het begin van <i>De consideratione quintae essentiae omnium rerum</i> van Johannes de Rupescissa op f.96rb door Gentilotti	54
13. Het explicit van hand a op f.316vb	59
14. Signatuur Med. N. 4. op f.1r, genoteerd door Petrus Lambeck	63
15. Wenen, ÖNB, 2818, f.1r	110
16. Wenen, ÖNB, 2818, f.1v	114
17. Wenen, ÖNB, 2818, f.2r	117
18. Wenen, ÖNB, 2818, f.5v	131
19. Wenen, ÖNB, 2818, f.6r	134
20. Wenen, ÖNB, 2818, f.11r	154
21. Wenen, ÖNB, 2818, f.12v	161
22. Wenen, ÖNB, 2818, f.24r	203
23. Wenen, ÖNB, 2818, f.24v	210
24. Wenen, ÖNB, 2818, f.25r	216
25. Wenen, ÖNB, 2818, f.25v	222
26. Wenen, ÖNB, 2818, f.26r	229
27. Wenen, ÖNB, 2818, f.43r	259
28. Wenen, ÖNB, 2818, f.43v	260
29. Wenen, ÖNB, 2818, f.58r	312
30. Wenen, ÖNB, 2818, f.59v	319
31. Wenen, ÖNB, 2818, f.60v	323
32. Wenen, ÖNB, 2818, f.61r	324
33. Wenen, ÖNB, 2818, f.61v	327
34. Wenen, ÖNB, 2818, f.69r	352
35. Wenen, ÖNB, 2818, f.69v	356
36. Wenen, ÖNB, 2818, f.70r	359
37. Wenen, ÖNB, 2818, f.70v	364
38. Wenen, ÖNB, 2818, f.71r	366
39. Wenen, ÖNB, 2818, f.71v	369
40. Wenen, ÖNB, 2818, f.72r	372
41. Wenen, ÖNB, 2818, f.96r	442

42. Wenen, ÖNB, 2818, f.108r	484
43. Wenen, ÖNB, 2818, f.131r	564
44. Wenen, ÖNB, 2818, f.162v	669
45. Wenen, ÖNB, 2818, f.169r	frontispice
46. Wenen, ÖNB, 2818, f.215v	837
47. Wenen, ÖNB, 2818, f.220v	857
48. Wenen, ÖNB, 2818, f.284r	1069
49. Wenen, ÖNB, 2818, f.290r	1092
50. Wenen, ÖNB, 2818, f.316v	1188
51. Wenen, ÖNB, 2818, f.317v	1190
52. Wenen, ÖNB, 2818, f.318r	1193
53. Wenen, ÖNB, 2818, f.318v	1196

Lijst van tabellen en figuren

1. De opbouw van de katernen en de katernsignaturen. 27
2. De delen van het Weense arteshandschrift en de plaats van de handen b en c daarin. 30
3. Het basispatroon van de aflijning in handschrift 2818. 32
4. De plaats van de watermerken in de katernen. 36

Summary

The Middle Dutch manuscript Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, 2818, is a large codex with a great number of medical, astrological, astronomical and alchemical tracts. The texts in manuscript 2818 belong to the so-called *artes literature*: practical texts meant to pass on knowledge about the world surrounding people (the macrocosm), and about man himself (the microcosm); they are scientific tracts. The characteristic combination of medicine and astrology, which is dominant throughout the manuscript, very expressly points to the interests of someone with a medical profession.

The manuscript was written around 1490 and shortly afterwards. It contains 125 texts, ranging from very small (recipes) to very large (the Middle Dutch translation of the *Chirurgia magna* by Bruno Longoburgensis). The codex was written in several phases: there are numerous concurrent indications that the manuscript is not a unity, but a composite built up of several codicological units. The most important of these indications is a remarkable codicological phenomenon, viz. the large diversity in signatures of the quires. This diversity can only be explained by considering the manuscript as a composite volume. Based on these signatures it is most likely that the codex consists of seven codicological units. Three of them formed a short composite. It contains astrological and astronomical texts, as well as a long tract on alchemy. Two other units also formed an astrological and medical composite before the present arrangement took place. The two remaining codicological units contain one tract extending over several quires. These findings are supplemented and confirmed by a large number of codicological data, such as the watermarks, the written space, the writing and users' notes. However, one person wrote all the parts. This is an indication that the manuscript as a whole represents the personal library of someone strongly interested in medicine, surgery and astrology.

The scribe of the texts himself wrote the quire signatures, and was therefore involved in the process of binding the parts together into the present manuscript; this happened at a very early stage. This scribe probably came from the area east of Brussels, possibly near the places Diest and Tienen. The horoscope tables of the third quire of manuscript 2818, for example, and some citations in other tracts, point to the fact that they were made for the degree of latitude on which those places can be found. Some dialectical forms however confirm that the different parts that constitute manuscript 2818 were most likely copied from originals that originated not only in

Brabant and Limburg, but also in Flanders and Holland. The texts are for the most part copies of Middle Dutch exemplars, and this may even be true in all cases; sometimes, however, the use of Latin texts cannot be excluded.

From the numerous errors, both in the medical and in the astrological texts, it seems on the one hand that the scribe of the manuscript himself was not a medical professional. Based on the contents of the tracts in the manuscripts on the other hand it can, however, be argued that the compiler almost certainly was a medical professional. The question arises whether the scribe and compiler were identical or not. One possibility is that a medical professional, who used the texts as a small personal library, commissioned the scribe. The different parts are likely to be put together at an early stage, probably by the scribe at the request of the compiler. This compiler may have been a surgeon, ranking just beneath the upper crust of the surgeons. He did not write surgical or other works himself, but he did have access to the academic world and the medical literature that was used there.

Two later hands can be found in the codex. They filled in some blank leaves with short tracts and recipes. Their use of language shows that they originated from eastern Brabant or Limburg. It is possible that both hands were later owners, medical professionals who added something here and there, but one possibility that must be considered expressly, is that one of these hands was actually the compiler of manuscript 2818. He may have commissioned the texts which he collected to be written by a professional scribe, and during this process or shortly afterwards, when the different parts were bound together, he made some additions here and there, or wrote recipes on leaves which were left blank.

The other possibility is that the scribe was in fact identical to the compiler. Not only was he the person who copied all the parts of the manuscript, and rubricated the text and made all corrections, but he also decided how all parts had to fit together. Moreover, he revised these decisions everytime. His adaptations were based in substance, that is: to separate astrology and astronomy from medicine, surgery and pharmacy. That makes it hard to consider him as a mere professional scribe. Perhaps the errors in the codex must be explained from the fact that when writing, the process of writing itself became an automatism for the scribe, with no regard for the content anymore. These possibilities must, however, remain theoretical ones, because the manuscript shows no convincing evidence for both hypotheses.

It is uncertain when exactly the codex came to the library in Vienna. Without convincing evidence, it is most likely that the manuscript moved from Brabant to Vienna in the course of the sixteenth century. The codex was rebound in 1753.

Zusammenfassung

Die mittelniederländische Handschrift Wien, Österreichische Nationalbibliothek, 2818, ist ein umfangreicher Kodex mit einer großen Anzahl medizinischer, astrologischer, astronomischer und alchemistischer Traktate. Die Texte in Handschrift 2818 gehören der sogenannten Artesliteratur an: Praktische Texte die sehr gezielt Wissen über die Welt um den Menschen herum (dem Makrokosmos), und über den Menschen selbst (dem Mikrokosmos) vermitteln wollen; es handelt sich um wissenschaftliche Traktate. Die charakteristische Kombination von Heilkunde und Astrologie, die in der Handschrift dominiert, weist sehr nachdrücklich auf die Praktik einer medizinischen Berufsgruppe hin.

Die Handschrift ist in der Periode um 1490 und kurz danach entstanden. Sie enthält 125 Texte, auseinanderlaufend von sehr klein (Rezepte) bis sehr groß (die mittelniederländische Übersetzung der *Chirurgia magna* von Bruno Longoburgensis). Die Handschrift wurde geschrieben in verschiedenen Phasen: es gibt zahlreiche, einander ergänzende Hinweise, daß die Handschrift keine Einheit bildet, sondern ein Konvolut, das aus verschiedenen Teilen aufgebaut ist. Das auffälligste handschriftkundliche Phänomen in Handschrift 2818 ist die große Vielfalt an Lagesignaturen. Diese Vielfalt ist nur erklärbar, wenn man annimmt, daß die Handschrift aus verschiedenen Teilen zusammengestellt wurde, also ein Konvolut ist. Aufgrund dieser Signaturen ist anzunehmen, daß der Kodex aus sieben codicologische Einheiten aufgebaut ist. Drei davon haben eine kurze Sammelhandschrift geformt. Sie enthält astrologische und astronomische Texte, sowie ein alchemistisches Traktat. Zwei weitere Einheiten haben ebenfalls eine astrologische und medizinische Komposite gebildet bevor die heutige Anlage entstand. Die zwei übrige codicologische Einheiten sind Handschriften mit einem Text in einige Lagen. Diese Hypothese wird durch eine große Anzahl handschriftkundlicher Fakten wie die Wasserzeichen, die Aufmachung des Blattes, die Schrift und die Benutzernotizen ergänzt und bestätigt. Alle Teile sind jedoch von einer Person geschrieben worden. Das weist möglicherweise darauf hin, daß Handschrift 2818 als Ganze die persönliche Bibliothek ist einer Person der sehr interessiert war in Medizin, Chirurgie und Astrologie.

Der Kopist der Texte hat selbst die verschiedenen Lagesignaturen angebracht und ist also am Zusammenbinden der Teile zur heutigen Handschrift beteiligt. Dies geschah bereits in einem sehr frühen Stadium. Dieser Kopist stammt wahrscheinlich aus dem Gebiet östlich von Brüssel, mögli-

cherweise rund um die Orte Diest und Tienen. So weisen die horoskopischen Tabellen der dritten Lage der Handschrift 2818 und einige Zitate in anderen Traktaten darauf hin, daß sie für einen Breitengrad gemacht wurden, auf dem sich die genannten Orte befinden. Es gibt aber einige typische Formen die es wahrscheinlich machen daß die verschiedenen Teile, aus denen Handschrift 2818 aufgebaut ist, nach Vorlagen kopiert wurden, die sowohl aus Brabant und Limburg als auch aus Flandern und Holland kamen. Die Texte in Handschrift 2818 sind größtenteils Kopien mittelniederländischer Vorlagen, und möglicherweise gilt dies sogar für alle Texte. In einigen Fällen kann aber die Benutzung lateinischer Texte mit Sicherheit nicht ausgeschlossen werden.

Der Kopist der Handschrift ist einerseits aufgrund zahlreicher Fehler, sowohl in der Heilkunde als auch in den astrologischen Texten, mit ziemlicher Sicherheit kein Heilkundiger gewesen. Aufgrund der Traktatinhalte in der Handschrift kann man aber andererseits davon ausgehen, daß der Kompilator mit Sicherheit ein solcher gewesen sein muß. Es gibt also die Frage ob der Kopist und Kompilator identisch waren oder nicht. Eine Möglichkeit ist, daß der Kopist im Auftrag eines Heilkundigen geschrieben hat, der die Texte als eine kleine Handbibliothek benutzt hat. Die einzelnen Teile wurden wahrscheinlich in einem frühen Stadium zusammengefügt, möglich vom Kopisten auf Wunsch des Kompilators. Dieser Kompilator könnte ein Chirurg gewesen sein, und zwar jemand, der zur unteren Spitze der Chirurgen zählt. Er schrieb selbst keine chirurgischen Abhandlungen oder andersartige Werke, hätte aber Kontakte zur akademischen Welt und der dort gängigen medizinischen Literatur.

Es gibt noch zwei spätere Hände im Kodex die an einigen Stellen im Kodex kleine Texte, manchmal in Form von Rezepten, abgeschrieben haben. Es ist möglich, daß beide Hände spätere Eigentümer gewesen sind, medizinische Profis, die hier und da etwas hinzugefügt haben. Eine Möglichkeit, die auch nachdrücklich erwogen werden muß, ist, daß einer dieser Hände der Kompilator von Handschrift 2818 gewesen ist. Er ließ die Texte, die er sammelte, von einem professionellen Kopisten abschreiben, und während dieses Prozesses oder kurz danach, wenn die Teile in seinem Auftrag zusammengebunden waren, brachte er hier und da Ergänzungen an oder schrieb Leerseiten voll mit Rezepten.

Die andere Möglichkeit ist, daß der Kopist tatsächlich identisch war zum Kompilator. Er war nicht nur die Person, die alle Teile der Handschrift kopiert hat, die die Texte rubriziert hat und alle Korrekturen gemacht hat, sondern er hat auch entschlossen wie alle Teile zusammengefügt werden mußten. Außerdem hat er diese Entscheidungen jederzeit revidiert. Seine Adaptierungen basierte er auf Inhalt, das heißt: er wollte die Astrologie und Astronomie trennen von der Medizin, Chirurgie und Pharmazie. Das macht es schwer zu glauben daß er nur einen professionellen Kopist

war. Vielleicht sollen die Fehler im Codex daraus erklärt werden, daß der Prozess vom Schreiben selber einen Automatismus wurde für den Kopist, wobei er den Inhalt nicht mehr so genau beobachtete. Diese Möglichkeiten bleiben aber theoretisch, da in der Handschrift keine überzeugenden Beweise für einer dieser Hypothesen zu finden sind.

Ungewiß ist der Zeitpunkt, zu dem der Kodex genau in die Wiener Bibliothek gekommen ist. Obwohl es dafür keine schlüssigen Beweise gibt, ist es wahrscheinlich, daß der Kodex bereits im Laufe des sechzehnten Jahrhunderts von Brabant nach Wien gelangt ist. Im Jahre 1753 wurde er jedenfalls erneut eingebunden.